

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO - UMANE
„C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR”

Coordonatori:
Anca CEAUȘESCU Ileana CIOAREC Georgeta GHIONEA

***COMUNITĂȚI UMANE, MODERNIZARE
ȘI URBANIZARE ÎN SUD-VESTUL ROMÂNIEI***

Conferința anuală a Institutului de Cercetări
Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova
20-21 octombrie 2021

Comitetul științific

Acad. **Victor SPINEI** (Academia Română)

Acad. **Dorina-Elena RUSU** (Academia Română)

Prof. univ. dr. **Cezar AVRAM** (Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”)

Prof. univ. dr. **Sevastian CERCEL** (Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”)

CS I, dr. **Gheorghe DANIȘOR** (Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”)

CS I, dr. **Ion MILITARU** (Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”)

Prof. univ. dr. **Lucian SĂULEANU** (Universitatea din Craiova)

Dr. **Lucian DINDIRICĂ** (Director, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman”, Craiova)

Referenți științifici

Prof. univ. dr. **Vladimir OSIAC** (membru onorific Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”)

Cercet. șt. III, dr. **Simona LAZĂR** (Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”)

Traducerea textelor în limba engleză:

Ramona CHIRIBUȚĂ

Volumul este publicat în cadrul proiectului de cercetare nr. 251/2021 încheiat între Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu – Plopșor” al Academiei Române și Asociația „Centrul de Studii și Cercetări de Drept Privat Ion Dogaru” din cadrul Universității din Craiova, coordonator proiect: prof. univ. dr. Sevastian Cercele, responsabili: c.s. III. dr. Anca Ceașescu, c.s. III dr. Georgeta Ghionea, c.s. III dr. Ileana Cioarec.

Responsabilitatea pentru conținutul studiilor aparține în exclusivitate autorilor textelor.

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO - UMANE
„C. S. NICOLĂESCU-PLOPȘOR”

Coordonatori:
Anca CEAUȘESCU Ileana CIOAREC Georgeta GHIONEA

***COMUNITĂȚI UMANE, MODERNIZARE
ȘI URBANIZARE ÎN SUD-VESTUL ROMÂNIEI***

Conferința anuală a Institutului de Cercetări
Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova
20-21 octombrie 2021

Redactor: Mirela Ivan Nobel
Tehnoredactare: Adriana Andreiaș
Coperta: Dan Iulian Mărgărit

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
Comunități umane, modernizare și urbanizare în sud-vestul
României : Conferința anuală a Institutului de Cercetări
Socio-Umane "C. S. Nicolăescu-Plopșor" din Craiova 20-21
octombrie 2021 / coord.: Anca Ceașescu, Ileana Cioarec,
Georgeta Ghionea. - Târgoviște : Cetatea de scaun, 2022
Conține bibliografie
ISBN 978-606-537-566-6

I. Ceașescu, Anca (coord.)
II. Cioarec, Ileana (coord.)
III. Ghionea, Georgeta (coord.)

316

Toate drepturile de reproducere, integral sau parțial, prin orice mijloace, inclusiv stocarea neautorizată în sisteme de căutare sunt rezervate. Reproducerea se poate face doar cu acordul scris al editurii, cu excepția unor scurte pasaje care pot constitui obiectul recenziilor și prezentărilor.

ISBN 978-606-537-566-6
Copyright Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2022
email: editura@cetateadescaun.ro www.cetateadescaun.ro

CUPRINS

CUVÂNT ÎNAINTE / FOREWORD.....	9
STUDII DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE / ARCHEOLOGY AND HISTORY STUDIES	11
Simona LAZĂR , <i>Așezări fortificate de la începutul epocii fierului, din Oltenia / Fortified settlements from the beginning of the Iron Age, in Oltenia.....</i>	13
Vasile MARINOIU , <i>Cercetările arheologice de la mănăstirea Tismana, județul Gorj / Archaeological research at Tismana Monastery, Gorj county</i>	20
Ileana CIOAREC , <i>Cula Poenaru din satul Poiana, Gorj / Poenaru cula from Poiana, Gorj county.....</i>	41
Radu Ștefan VERGATTI , <i>Neagoe Basarab, domn al culturii românești / Prince Neagoe Basarab – Ruler of Romanian Culture.....</i>	51
Antoaneta-Laura SAVA Iulian Stelian BOȚOGHINĂ , <i>Realitățile frontului balcanic dinaintea Marelui Război / The realities of the Balkan front before the Great War.....</i>	73
George UNGUREANU , <i>Disputa asupra Banatului (noiembrie 1918-august 1919) reflectată în documente militare românești / The reflection of the dispute on Banat in Romanian Military Documents (November 1918-August 1919).....</i>	81
Eugen PETRESCU , <i>Comunități umane vâlcene. Comuna Amărăști - repere identitare / Human community in Valcea. Amarasti village - identity marks.....</i>	100
VIAȚA COTIDIANĂ ȘI EVOLUȚIE SOCIO-ECONOMICĂ / QUOTIDIAN LIFE AND SOCIAL-ECONOMIC EVOLUTION	121
Georgeta GHIONEA , <i>Loisir, modă, frumusețe. Călătorie în Craiova primei jumătăți a secolului al XX-lea / Loisir, fashion and beauty, time travel in Craiova during the first half of the XXth century.....</i>	123
Narcisa Maria MITU , <i>Aspecte din activitatea comercială și antreprenorială a orașului Craiova, în perioada interbelică / Aspects on the business activity from Craiova in the interwar period.....</i>	138

Cristina BOȚOGHINĂ , <i>Viața cotidiană la Conacul Goleștilor / Everyday life at the Golești mansion</i>	152
Diana-Mihaela PĂUNOIU , <i>Căminele culturale din Oltenia în contextul înființării serviciului social / The cultural houses from Oltenia in the context of the establishment of social service</i>	169
PRACTICI POLITICE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE /	
POLITICAL PRACTICES AND INTERNATIONAL RELATIONS.....	191
Cezar AVRAM Anca CEAUȘESCU , <i>Reformă, lege și administrație în România primilor ani postbelici / Reform, laws and administration in the Romania of the first years after the war.....</i>	193
Mihaela BĂRBIERU , <i>Legislație electorală românească în perioada postdecembristă / Romanian electoral legislation in the Post-December period</i>	206
Mădălin-SAVU TICU , <i>Convalescența statului de drept – provocări / The convalescence of the rule of law – challenges</i>	219
Marian Alin PÎRVU , <i>Planul Dawes - etapă în soluționarea problemei reparațiilor de război / Dawes plan - stage in solving the war reparations problem</i>	239
Ion-Leone GAVRILĂ-CIOBOTEA , <i>Extremismul de stânga oglindit în documentele chesturii poliției orașului Craiova (1919-1940) / The extremism of the left, reflected in the documents of the police station of the city of Craiova</i>	252
STUDII CULTURALE. ELEMENTE DE IDENTITATE ROMÂNEASCĂ /	
CULTURAL STUDIES. ROMANIAN IDENTITY ELEMENTS.....	263
Iustina NICA (BURCI) , <i>Meseriile – un barometru al evoluției societății urbane / The trades – a barometer for the evolution of the urban society</i>	265
Mihai CIUREA , <i>Talmudul ca text fundamental al existenței și rezistenței iudaice prin cultură / The Talmud as a fundamental text of Jewish existence and resistance through culture</i>	283
Ion-Nicolae I. MUTU-STREHAIA , <i>Scrierile teologice ale lui Nicolae Milescu-Spătarul / Theological writings of Nicolae Milescu-Spatarul</i>	294

Gabriel CROITORU , Informații noi despre tabloul Bătălia de la Călugăreni de Carol Wallenstein / New information about the painting Battle of Călugăreni, by Carol Wallenstein	315
Anca CEAUȘESCU , Tradiția creșterii albinelor și importanța sectorului apicol în dezvoltarea rurală, în Oltenia / The tradition of beekeeping and the importance of the beekeeping sector in rural development, in Oltenia	325
Gabriela BOANGIU , Elemente de arhitectură specifice „caselor boierești” din Craiova și București - memorie și modernitate / Architecture elements specific to “boyars houses” from Craiova and Bucharest - memory and modernity.....	343
Loredana-Maria ILIN-GROZOIU , Întebuințarea plantelor medicinale în profilaxia și tratamentul bolilor pediatrice / The use of the medicinal plants in the prophylaxis and the treatment of the paediatric conditions.....	353
Laurențiu RADU , Activitatea culturală a românilor din Timoc. Trecut și prezent / The cultural activity of the Romanians from Timoc. Past and present.....	360
Oana-Andreia SÂMBRIAN , Conceptul de moarte în literatura parenetică românească. Învățăturile lui Neagoe Basarab / The concept of death in the Romanian mirror of princes. Neagoe Basarab's Teachings.....	371
Eugen PETRESCU , Profesorul Marin Arcuș și două dintre cărțile sale / Marin Arcuș Professor and two of his books.....	378
COMUNITĂȚI UMANE, MODERNIZARE ȘI URBANIZARE ÎN SUD-VESTUL ROMÂNIEI.....	389

CUVÂNT ÎNAINTE

Comunitățile și habitatul uman au făcut obiectul multor lucrări de profil, unde cercetarea și descrierea faptelor au îmbogățit tezaurul cultural românesc. Printre astfel de scrieri, volumul de față își câștigă un loc binemeritat, contribuind la cunoașterea unor concepte fundamentale din viața locuitorilor spațiului românesc.

Cu o tematică axată pe cercetarea bogatului tezaur arheologic, istoric, lingvistic, juridic, etnografic din țara noastră, volumul este rezultatul conferinței naționale *Comunități umane, modernizare și urbanizare în sud-vestul României*, organizată de Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române, în octombrie 2021. Aflată la cea de-a doua ediție, în cadrul proiectului cu același nume, manifestarea științifică este un reper cultural care vorbește despre perseverența preocupare a institutelor de cercetare din sistemul Academiei Române, de a consolida tradiția unor astfel de întâlniri științifice.

Conferințele, simpoziioanele, workshopurile, lansările de carte sunt o tradiție a institutelor de cercetare socio-umană și nu sunt simple pasiuni pe care cei angrenați le au la îndemână. Explicația acestor întâlniri derivă din rolul, misiunea și obiectivele pe care Academia Română și le-a asumat, acelea de consacrare a învățământului și educației naționale, de ocrotire și cultivare a limbii române, de conservare și valorificare a patrimoniului material și imaterial, de analiză a problemelor fundamentale ale societății românești. Manifestarea reprezintă, așadar, nu numai un eveniment științific de tradiție, ci mai ales o exprimare a deschiderii spre universități, biblioteci, arhive, muzee locale și nu numai, invitate să se familiarizeze cu preocupările și realizările științifice ale Institutului craiovean și să colaboreze mai strâns pentru beneficiul local, regional sau național, în domeniile în care au dovedit că au expertiză, cercetătorii institutului.

Volumul de față reprezintă rodul muncii cercetătorilor, cadrelor universitare, arhiviștilor, muzeografilor, doctoranzilor din cadrul unor instituții culturale de prestigiu din țară. Structurat pe patru capitole: *Studii de arheologie și istorie, Viața cotidiană și evoluție socio-economică, Practici politice și relații internaționale, Studii culturale. Elemente de identitate românească*, lucrarea abordează tematici complexe.

Prezentarea unor așezări fortificate de la începutul epocii fierului, din Oltenia, precum și a cercetărilor arheologie de dată recentă (2019) efectuate în județul Gorj, este continuată cu diverse teme de istorie precum: arhitectura construcțiilor boierești din secolul al XVIII-lea, semnificative pentru istoria

acestor familii, apoi istoria unor localități, pornind de la primele urme de locuire până în perioada actuală. În același timp, pe baza documentelor militare de arhivă sunt prezentate realitățile frontului balcanic dinaintea Primului Război Mondial, precum și disputa asupra Banatului în perioada noiembrie 1918- august 1919, interval de timp când s-a acutizat disputa româno-sârbă asupra acestei regiuni geografice.

Materialele din capitolul al doilea al lucrării, care fac referire la viața economico-socială din Oltenia, în speță activitatea comercială și antreprenorială a Craiovei în perioada interbelică, și la căminele culturale, create în contextul înființării serviciului social, aduc lămuriri asupra Olteniei interbelice, aflată în plin proces de dezvoltare economică și socio-culturală. Totodată, sunt abordate elemente privind viața cotidiană a craiovenilor în prima jumătate a secolului al XX-lea, redate prin prisma surselor arhivistice, a presei vremii și a povestirilor memorialiștilor, ca de altfel și viața de zi cu zi la conacele boierești, cum ar fi, spre exemplu, cel al Goleștilor.

În capitolul al treilea al lucrării sunt supuse atenției sistemul legislativ și administrativ din România anilor de după prima conflagrație mondială, legislația electorală românească postdecembristă, mergând până la implicațiile juridice ale pandemiei actuale. De asemenea, cercetări de arhivă fac obiectul articolelor despre planul Dawes, ca etapă în soluționarea reparațiilor de război, dar și despre extremismul de stânga care a marcat perioada interbelică românească. Autorii acestor articole valorifică documente din arhivele județene și militare, redând evenimente istorice mai puțin cunoscute.

La fel de consistent este capitolul dedicat studiilor culturale, cu articole complexe despre realitatea românească. Meseriile practicate de-a lungul timpului – ca barometru al societății urbane, elemente de arhitectură specifice „caselor boierești” din Craiova și București – între memorie și modernitate, scrieri teologice, activități economice tradiționale regăsite și în prezent, sunt câteva din reperele documentate al ultimului capitol.

Prin cele 25 de articole și studii științifice, volumul aduce o reală contribuție la cunoașterea și clarificarea numeroaselor aspecte privitoare la existența și continuitatea comunităților umane în sud-vestul României și reușește să redea, cu o deosebită acuratețe, o imagine de ansamblu asupra multor provocări și realități sociale.

Acad. Dorina-Elena Rusu

Membru al biroului Secției de Științe Istorice și Arheologie

STUDII DE ARHEOLOGIE ȘI ISTORIE

ARCHEOLOGY AND HISTORY STUDIES

AȘEZĂRI FORTIFICATE DE LA ÎNCEPUTUL EPOCII FIERULUI, DIN OLTENIA*

Simona LAZĂR**

***Abstract:** In Oltenia, at the beginning of the Iron Age, open settlements were discovered, as well as fortified fortresses. The fortresses had approximately round shapes and were reinforced with a protective ditch and a defensive wave. They were usually located on higher landforms, which provided natural protection and good visibility. Such fortresses were researched in Portărești, Dolj County and Grădiștea, Vâlcea County. The study of the spatial configuration characteristic of different types of settlements has been reconsidered by the archaeological research of the last decades. The fortified fortresses had the role of defense, but also another function - that of representing social prestige.*

***Key words:** fortresses, role of defense, social prestige, Oltenia, the beginning of the Iron Age.*

La începutul epocii fierului, în secolele XII-X a. Chr., în zona Olteniei cercetările arheologice au pus în evidență două tipuri de așezări: așezările deschise și cetățile fortificate. Tipul de locuire cel mai frecvent constatat în săpăturile arheologice care s-au ocupat de această perioadă sunt așezările nefortificate, de mică întindere prezentând un singur nivel de locuire. Se cunosc puține exemple de situri în care au fost identificate mai multe nivele succesive de locuire, iar acestea se află de obicei în zone privilegiate din punctul de vedere al accesului la resursele naturale, cum ar fi lunca Dunării.

În materialul de față ne vom ocupa de prezentarea celor două cetăți fortificate, descoperite în Oltenia, în care s-au desfășurat săpături sistematice. Astfel de situri sunt cunoscute, în prima parte a epocii fierului, mai ales, în

*Acest articol face parte din proiectul de cercetare, *Neo-Eneoliticul în Oltenia. Origine și evoluție*, inclus în programul de cercetare al Institutului de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” al Academiei Române: *Comunități umane și structuri de putere. Descoperiri arheologice în Oltenia.*

** Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: simonalazar@gmail.

Transilvania, în mediul cultural Gáva-Holihradly dar și în zona extracarpatică, sau în aria de răspândire a ceramicii canelate de tip Vârtop.

În zona noastră de studiu, cetăți fortificate au fost cercetate la Portărești, județul Dolj¹ și la Grădiștea, județul Vâlcea². Ele erau situate pe forme de relief mai înalte, care ofereau o protecție naturală și o vizibilitate pe spații mari. Ocupau suprafețe de teren aproximativ circulare, cu diametrul între 80 și 170 m, erau protejate cu val de pământ, iar cea de la Portărești avea ca sistem defensiv atât val, cât și șanț de apărare.

În literatura arheologică mai veche, de la jumătatea secolului trecut, au mai fost menționate cetăți preistorice (Galicea Mare, Galiciuica, Dobridor, Ghercești din jud. Dolj și Gemeni, jud. Mehedinți)³, dar acestea nu aparțin segmentului cronologic pe care îl discutăm aici, sau nu au beneficiat de săpături sistematice menite să le pună în evidență caracteristicile.

La Grădiștea, jud. Vâlcea, pe „Dealul Muierilor”, care este mărginit la est de râul Olteț, spre vest de Valea Amaradiei, iar în partea nordică de Valea Gilortului, a fost menționată, încă din 1896, de către profesorul Teohari Antonescu, o cetate fortificată⁴.

În urma săpăturilor arheologice, au fost găsite puține fragmente ceramice de la începutul epocii fierului, presupunându-se că așezarea avea caracter de refugiu. Cetatea fortificată, cu diametrul de aprox. 80 m, era protejată de un val de apărare care avea înălțimea de aproximativ 1 m și lat de 20 m. Fortificația avea două paramente cu emplecton între ele, iar la margini, au fost ridicate, din pietre de gresie legate cu lut, două paramente cu grosimea de 0,3-0,4 m, amplasate la o depărtare de cca 3,5 m unul față de altul. În spatele paramentelor, la interior a fost documentată o construcție casetată din lemn, ce consta din bârne verticale și orizontale, care a fost umplută cu lut bătătorit⁵.

¹ C. M. Tătulea, *Cercetări în așezarea hallstattiană timpurie de la Portărești, jud. Dolj*, în „Thraco-Dacica”, 3, 1982, pp. 126-133.

² D. Berciu *Arheologia preistorică a Olteniei*, Craiova, 1939, p. 202; Fl. Marinescu, *Cercetări din cetatea Hallstattiană de la Grădiștea, județul Vâlcea*, în „Studii și Materiale de Istorie Militară”, 1981-1982, p. 47 și urm.

³ D. Berciu, *op. cit.*, p. 143; Idem, *Șantierul arheologic de la Verbicioara Dolj*, SCIV, 1, 1950, p. 106.

⁴ Teohari Antonescu, *Buletinul oficial al Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice*, III, 1897, nr. 99.

⁵ Fl. Marinescu, D. Munteanu, *Cercetări în cetatea hallstattiană timpurie de la Grădiștea (jud. Vâlcea)*. *Campania 1983*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 17 - 18, 1984-1985, pp. 125-136.

Primele sondaje au fost făcute de D. Berciu în perioada interbelică, după care au urmat cercetările arheologice conduse de Floricel Marinescu (Muzeul Militar Național), în vara anului 1983. Cu această ocazie, autorul săpăturilor a surprins două niveluri arheologice, primul corespunzător secolelor XIII-XI a. Chr. și un altul din secolele XI-VIII a. Chr.

În anul 1999, Muzeul Militar Național a reluat cercetările pe acest șantier, principalul scop fiind stabilirea clară a sistemului constructiv al fortificației, stabilirea raportului stratigrafic dintre fortificație și nivelurile antropice din incinta cetății. S-a urmărit depistarea și sondarea așezării corespunzătoare fortificației, precum și datarea cu exactitate a întregului obiectiv. Secțiunea trasată perpendicular pe latura sudică a fortificației a completat detaliile cunoscute anterior. Zidul de apărare avea o lățime de peste 5 m, cu paramenți din blocuri de piatră prinse cu lut. Au mai fost făcute sondaje la 100 - 150 m SE, în zona așezării deschise. Materialul arheologic descoperit nu este numeros datorită faptului că fortificația de la Grădiștea a fost una de refugiu, acest gen de fortificație neremarcându-se niciodată prin descoperirea unei cantități mari de urme de locuire. Cu privire la datarea cetății, nu au fost propuse schimbări față de evaluarea inițială, respectiv prima epocă a fierului⁶.

O altă cetate fortificată a fost descoperită în Oltenia, la aproximativ 3 km nord-est de satul Portărești, comuna Giurgița, județul Dolj. Ea fost semnalată încă din 1950, de către Dumitru Berciu, care, cu ocazia cercetărilor întreprinse în zona centrală a Olteniei pe șantierul de la Verbicioara, semnală prezența unei cetăți fortificate⁷ la Portărești. Începând cu anul 1979, în punctul numit „Cetățuia”, a făcut săpături sistematice arheologul Corneliu Mărgărit Tătulea, de la Muzeul Olteniei din Craiova.

Cetatea ocupa o suprafață de aprox. 170 m și era apărată de un val de pământ circular lat de 7,50-8 m și șanț. Doar în partea de sud a fortificației autorul săpăturii a constatat prezența a două șanțuri de apărare. Deși la momentul cercetării, valul de pământ era mult aplatizat, se estimează că înălțimea acestuia a fost de 2,50 m față de nivelul antic de călcare și 4,50 m față de fundul șanțului. Valul era construit având la bază un strat de pământ calcaros, bine tasat, cu ajutorul căruia a fost nivelat terenul pe o suprafață de 9 m. Deasupra lui au fost depuse, în lungul valului, trei șiruri de lespezi și

⁶ <http://www.cimec.ro/arheologie/newcronica2000/indici/ccaz000-cronica-o.htm> (accesat la 20. 12. 2021)

⁷ D. Berciu et alii, *Șantierul arheologic Verbicioara*, SCIV, I, 1950, p. 106.

sfârâmături de gresie, care au fost apoi acoperite cu pământ argilos ce conținea concrețiuni calcaroase⁸.

În structura valului au fost identificate trei paramente din piatră. Primele două, dinspre exterior, au fost ridicate din bolovani masivi de gresie și aveau lățimea de aproximativ 0,6 m, iar distanța dintre ele era de 1,00-1,25 m. Cel de-al treilea se afla la o depărtare de cca 3 m de cel anterior și avea lățimea de cca 1,8-2,0 m. Urmele de „chirpic”, precum și arsura atestată în spatele valului⁹, ar putea sugera prezența unei elevații din lemn în structura zidului. Spre exterior, de la marginea valului a fost identificată prezența unei pante, care are o lungime de 4 m, la capătul căreia se afla șanțul de apărare. Acesta avea lățimea de 17 m și adâncimea de 1,93 m față de nivelul antic de călcare¹⁰.

Locuințele au fost găsite în partea de nord a platoului. Ceramica de tip Vârtoș găsită aparține atât categoriei fine cât și de uz comun. Din prima categorie fac parte vasele mari, pântecoase cu corp bicontronic, gât înalt și margini late. Pe zona de maximă rotunjime, vasele erau ornamentate cu caneluri late, oblice sau orizontale iar pe gât, cu benzi de linii. Castroanele aveau fundul plat, pereții oblici, umăr rotunjit și marginea răsfrântă brusc la exterior. Străchinile erau decorate cu caneluri late orizontale sau oblice pe margini, iar cănila aveau corpul rotunjit, gât înalt și buza răsfrântă. O altă variantă ceramică o constituie ceștile cu două toarte supraînălțate. Acestea erau decorate cu caneluri fine, oblice sau verticale, plasate de obicei pe partea superioară a corpului.

În afară de ceramică s-au mai descoperit o brățară din fir de bronz și un ac fragmentar; o piesă interesantă și utilă pentru datarea contextului a fost acul întreg, cu capul rulat (de tip Rollenkopfnadel), aflat în stare bună de conservare, care l-a determinat pe autorul descoperirii să dateze așezarea de la Portărești, județul Dolj, în Hallstatt A¹¹.

După cum putem observa, cetățile cu fortificații din piatră sunt atestate în regiunile montane dar și în zonele de podiș din spațiul est-carpatic, unde a

⁸ C. M. Tătulea, *op. cit.*, pp. 121-133 și fig. 1-3; Idem, *Săpăturile din așezarea hallstattiană timpurie de la Portărești (jud. Dolj)*, în „Materiale și cercetări arheologice”, 1983, pp. 149-154;

⁹ C. M. Tătulea, *op. cit.*, pp. 121-133 și fig. 1-3.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 121-124.

¹¹ M. Petrescu Dâmbovița, *Depozitele de bronzuri din România*, București, Editura Academiei, 1977, pp. 73, 94, 96, 116, pl. 74/45, 48, 144/7, 160/9, 268/28-29; C. M. Tătulea, *op. cit.* pp. 126-133 și fig. 4/9-10, 6/6; 7/2-5, 7; 8/1,3-5-7; 9/1-2; S. Lazăr, *Sfârșitul epocii bronzului și începutul epocii fierului în sud-vestul României*, Craiova, Editura Universitaria, 2011, p.128.

fost utilizată cu preponderență piatra de calcar¹². În sudul Carpaților Meridionali, în Oltenia, la construirea valurilor de apărare a cetăților de la Grădiștea „Cetatea Muierii”, județul Vâlcea și Portărești „Cetățuie”, județul Dolj, a fost folosită piatra de gresie și concrețiuni calcaroase. Astfel, se poate constata că în procesul de ridicare a fortificațiilor hallstattiene nu existau preferințe pentru un anumit tip de piatră și de fiecare dată se utiliza materia primă pe care o aveau la dispoziție.

La sfârșitul mileniului al II-lea a. Chr., apariția unor cetăți întărite a fost observată pe spații largi ale Europei centrale¹³ și de sud-est. Influența egeeană este presupusă pentru unele fortificații cu ziduri din piatră din perioada finală a epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului din Europa Centrală¹⁴, dar este evident că există și diferențe însemnate.

În urma studierii comparative se poate observa că sistemele defensive ale orașelor miceniene sunt cu aproximativ un secol mai timpurii decât fortificațiile de piatră din Europa Centrală, care sunt încadrate în perioada *Urnenfelderzeit*, respectiv sfârșitul mileniului al II-lea a. Chr. Diferențe au fost constatate și cu privire la tehnica de construcție. Una din acestea o constituie faptul că pentru construirea zidurilor de apărare din spațiul egeean, de regulă, sunt utilizate blocurile masive din piatră cioplită. Spre deosebire de acestea, fortificațiile din Europa sunt mult mai modeste ca proporții și au fost construite din pietre nefasonate¹⁵.

Cu privire la rolul așezărilor întărite ar mai trebui făcute câteva precizări. În trecut s-a accentuat mult rolul de apărare jucat de ele și s-a neglijat o altă funcție – aceea de reprezentare a prestigiului social. O astfel de funcție, de reprezentare a prestigiului social, a fost recent presupusă și pentru fortificația

¹² A. Zanoci, *Tipologia și evoluția zidurilor din piatră ale fortificațiilor hallstattiene timpurii din spațiul tiso-nistean*, în „Revista Arheologică”, seria nouă, vol. XI, nr. 1-2, Chișinău, 2015, pp. 68-81.

¹³ A. Jockenhövel, *Bronzezeitlicher Burgenbau in Mitteleuropa. Untersuchungen zur Struktur frühmetallzeitlicher Gesellschaften*, în *Orientalisch-ägäische Einflüsse in der Europäischen Bronzezeit. Ergebnisse eines Kolloquiums*, Bonn, 1990, pp. 209-228.

¹⁴ V. Čtverák, M. Lutovský, M. Slabina, L. Smejtek, *Encyklopedie hradiš v Cechách*, Praha, 2003, pp. 232-235, 272-278; A. Zanoci, *op. cit.*, pp. 68-81.

¹⁵ T. Alusik, *Aegean Elements and Influences in Central European Bronze Age. Defensive Architecture: Fact or Fiction? Local or Imported?*, în (ed. M. Jaeger, J. Czebreszuk, K.P. Fischl) *Enclosed Space – Open Society. Contact and Exchange in the Context of Bronze Age Fortified Settlements in Central Europe. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa*, Band 9, Poznań-Bonn, 2012, pp. 11-25.

de la Popești, jud. Giurgiu, de către A. Vulpe¹⁶. Apariția în Europa centrală și de sud-est a unor cetăți întărite la sfârșitul mileniului al II-lea a fost interpretată și ca o tendință de evidențiere a prestigiului șefului comunității, dar și a întregii comunități respective¹⁷.

Fortificațiile nu aveau doar rolul de apărare în fața năvălitorilor, ci și acela de protecție în fața oricăror alte agresiuni, reale sau imaginare. Este sugerat acest aspect și de analogiile care s-ar putea face cu rezultatele cercetărilor din alte domenii, cum ar fi antropologia, istoria religiilor sau a mentalităților¹⁸. M. Eliade sublinia că:

„sistemele de apărare ale așezărilor și ale cetăților au fost probabil la început magice: aceste sisteme, alcătuite din șanțuri, labirinturi, valuri de apărare, erau concepute astfel încât să poată împiedica mai curând năvălirea demonilor și a sufletelor morților decât atacul ființelor omenești... zidurile cetăților erau consacrate prin ritualuri, spre a sluji ca apărare împotriva demonului, bolii, morții. De altfel, în gândirea simbolică, dușmanul-om este în chip firesc asimilat cu Demonul și cu Moartea. De fapt rezultatul atacurilor, fie ele demonice sau militare este același: distrugerea, nimicirea, moartea”¹⁹.

În același sens, ca având un rol simbolic de protecție, au fost interpretate și unele depuneri rituale precum depozitul de bronzuri depus intenționat la intrarea cetății de la Kronach, din Franconia Superioară²⁰.

Interesantă este opoziția sesizată la toate societățile analizate de antropologi între spațiu locuit și teritoriul înconjurător, perceput ca un mediu ostil, impur²¹. Referindu-se la acest aspect, M. Eliade sublinia:

¹⁶ A. Vulpe, *50 years of systematic archaeological excavations at the pre-andprotohistoric site at Popești*, în „Dacia”, NS, 48-49, 2004-2005, p. 19.

¹⁷ P. Brun, *La genese de l'etat: les apports de l'archeologie*, în *Les princes de la protohistoire et l'emergence de l'etat, Actes de la table ronde internationale de Naples (1994)*. Naples, 1999, pp. 31-42.

¹⁸ N. Palincaș, *Social Status and Gender Relations in Late Bronze Age Popești. A Plea for the Introduction of New Approaches in Romanian Archaeology*, în „Dacia” NS 49-49, 2004-2005, p. 44 urm.

¹⁹ M. Eliade, *Sacral și profanul*, București, Editura Humanitas, 2000, p. 40; Idem, *Tratat de istorie a religiilor*, București, Editura Humanitas, 1992, p. 341.

²⁰ P. Schauer, *Stand und Aufgaben der Urnenfelderforschung in Süddeutschland*, în *Beiträge zur Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen*, Monographien RGZM, Band. 35, Bonn 1995, p. 165, fig. 41; B. U. Abels, *Höhenbefestigungen der Bronze- und Urnenfelderzeit. Die Heunischenburg bei Kronach eine späturnenfelderzeitliche Befestigung*, Regensburg, Universität Verlag, 2002.

„Așezarea într-un teritoriu înseamnă de fapt consacrarea lui. Când așezarea nu mai este provizorie, ca la nomazi, ci permanentă, ca la sedentari ea implică o hotărâre vitală, care privește existența întregii comunități. Așezarea într-un loc anume, organizarea lui, locuirea sunt acțiuni care presupun o alegere existențială: alegerea unui Univers care va fi asumat prin creație...el face așadar parte din lucrarea sfântă a zeilor... După ce am desprins valoarea cosmogonică a Centrului înțelegem mai bine de ce orice așezare umană repetă Facerea Lumii plecând de la un punct central”²².

Faptul că în structura locuinței (înțeleasă ca o componentă a spațiului locuit) este cuprins întregul simbolism cosmic, de la *axis mundi*, la prima piatră de temelie (înainte de depunerea căreia se practicau sacrificii), ne îndreptățește să presupunem ca posibile paralelele etnografice propuse pentru populațiile preistorice.

Chiar dacă nu putem decât să bănuim întregul eșafodaj mitic ce ar fi putut sta la baza creării și dezvoltării așezărilor umane, se poate observa că prin urmele constatate arheologic, acestea ar putea oferi informații prețioase cu privire la structura socială și economică a comunităților. Tocmai de aceea, analiza spațiului de locuit trebuie să se realizeze în strânsă corelație cu spațiul funerar, luând în considerație totalitatea practicilor economice care țin nu numai de valorificarea resurselor naturale și de adaptare la mediu, dar și de valorizarea anumitor practici simbolice²³.

Putem concluziona, în acest context, că fortificațiile așezărilor preistorice, inclusiv cele de la începutul epocii fierului, îndeplinesc atât funcții de apărare și protecție, cât și de reprezentare a prestigiului social al conducătorilor comunităților respective.

²¹ C. Lévi-Strauss, *Antropologia structurală*, București, Editura Politică, pp. 163-164, 169-170; M. Eliade, *Sacrul și profanul...*, p. 25.

²² M. Eliade, *op.cit.* p. 29.

²³ C. Tilley, *Interpreting material culture*, în (I. Hodder, ed.) *The Meaning of Things. Material Culture and Symbolic Expression*, London, 1989, p. 188.

CERCETĂRILE ARHEOLOGICE DE LA MĂNĂSTIREA TISMANA, JUDEȚUL GORJ

Vasile MARINOIU*

Abstract: Recent archaeological research from 2019 at Tismana Monastery, Gorj county, was determined by the project: "Consolidation, Rehabilitation, Turnout and Valorization of the Historic Monument - Tismana Monastery Ensemble".

In the beginning we presented some information about the establishment of this monastic place at the end of the 14th century. Then, we continue with a history of consolidations and preservations, made throughout time, to the monastic ensemble, beginning from the first half of the 19th century. We also mentioned the archaeological research done to the ensemble in the 20th century.

The new archaeological research from 2019 was done by archaeologists from the "Alexandru Ștefulescu" Gorj County Museum from Târgu Jiu in collaboration with other archaeologists from SC Banat Archaeosave SRL from Timișoara. The archaeological research was done in the outer part of the monastery but also in the outer and inner part of the church- chapel built by Matei Basarab in 1650. The research revealed 59 archaeological complexes and 39 inhumation tumbs. 3 archaeological complexes date from the Iron Age (Halstatt), and the rest (56) are storing holes and tumbs from the medieval period (dating between 14th - 18th centuries). Outside the chapel was found the precinct wall from the 15th century, while on the inside we discovered a few tumbs and a hiding place under the church's floor.

The recent research from Tismana Monastery strengthens the conclusions of prior archaeological research, but also brings new elements, mostly from the Iron Age period (Halstatt) and the founding times of the monastery.

Key words: Tismana Monastery Ensemble, archaeological research, inhumation tumbs, Iron Age (Halstatt), medieval coins and artifacts, building from the end of the 14th century.

* dr. Muzeul Județean Gorj „Al. Ștefulescu”; e-mail: mvasile48@yahoo.com

Cercetările arheologice de la mănăstirea Tismana, județul Gorj, au fost determinate de proiectul: „Consolidare, reabilitare, dotare și punere în valoare a monumentului istoric – Ansamblul Mănăstiresc Tismana (C1 - Biserica „Adormirea Maicii Domnului”; C2 - Paraclisul „Sf. Ilie Tesviteanu” și C3 - incinta mănăstirii)”¹ (fig. 1, 2, 3).

Pentru început, vom prezenta câteva date din istoria acestui așezământ monahal.

Istoria întemeierii acestuia începe, în prima etapă, cu realizarea unei biserici de lemn de tisă (conifer ce crește în zonă), de unde și denumirea de Tismana, dată localității. Mănăstirea Tismana a fost întemeiată de călugărul valah Nicodim, născut la Prilep (Macedonia), în anul 1315. După o perioadă de ucenicie la Muntele Athos, vine în Țara Românească, unde, cu sprijinul domnitorilor Vladislav I și Radu I, întemeiază mănăstirile Vodița I și Tismana.

În timpul domniei lui Radu I, biserica mănăstirii Tismana va fi refăcută cu zid de piatră, fiind sfințită la 15 august 1378 și primind hramul „Adormirea Maicii Domnului”. Ea a rămas neterminată, așa cum arată și un document de la voievodul Dan I (1385-1386), din 3 octombrie 1385:

„... la începutul domniei dăruite mie de Dumnezeu, am aflat în țara domniei mele, la locul numit Tismana, o mănăstire nu într-o parte terminată, pe care sfântul răposatul binecinstitorul voievod Radu, părintele domniei mele a ridicat-o din temelie dar n-a sfârșit-o din pricina scurtimii vieții. De aceea, a binevoit domnia mea ca, precum în domnie să-i fiu urmaș și la aceasta, așadar să înnoiesc pomana părintelui meu și pentru sufletul meu, să clădesc deplin acest hram al preasfintei stăpâne născătoarei de Dumnezeu și pururi fecioarei Maria și să-l întăresc cu toate darurile și veniturile, nu numai acestea, dar și câte au fost dăruite mănăstirii, în vremea părintelui meu...”².

Fiind o ctitorie voievodală, mănăstirea Tismana va fi dăruită cu numeroase danii de moșii, bunuri, privilegii etc. Acestea vor continua în timpul domniilor lui Mircea cel Bătrân, Dan al II-lea, Radu cel Frumos, Basarab cel Tânăr, Vlad Călugărul, Radu cel Mare, la care se adaugă daniile despoților Serbiei, Lazăr și Ștefan Lazarovici (în anul 1406), sau cele care întăresc aceste

¹ Proiect realizat de S.C. POLARH DESIGN S.R.L București, având ca investitor Compania Națională de Investiții, prin S.C. IASICON S.A. din Iași.

² *Documenta Romaniae Historica (DRH)*, vol. I (1247-1500), București, Editura Academiei Române, 1966, p. 21.

danii – Sigismund de Luxemburg, împăratul romanilor și rege al Ungariei (în anul 1428) ori de către Iancu de Hunedoara, voievodul Transilvaniei (în anul 1444).

Nicodim, starețul mănăstirilor Vodița și Tismana, va întemeia și alte așezăminte monahale: Mănăstirea Vișina, la ieșirea din Defileul Jiului, sau cea de la Prislop, în județul Hunedoara.

El va înființa, la Tismana, o școală de caligrafi și copiiști de cărți bisericești sau pentru cancelariile instituțiilor feudale. El însuși a caligrafiat și miniat pe pergament, în anul 1405, un Tetraevangheliar, pe care l-a ferecat cu coperți de argint aurit, măiestrit gravate, o capodoperă a epocii³. La 26 decembrie 1406, Nicodim a murit, fiind înmormântat în pridvorul bisericii mănăstirii, iar din anul 1955, a fost canonizat ca sfânt.

În anul 1520, domnitorul Neagoe Basarab acoperă mănăstirea cu plumb și reface câteva chilii și zidul de incintă, în amintirea zilelor când s-a apărat împotriva oștilor vrăjmașe, în 1512.

În urma unui incendiu, în anii 1541-1542 s-a refăcut actuala biserică, în timpul domnitorului Radu Paisie. Construcția are ziduri groase din piatră de tuf calcaros și cărămidă. La ferestre și uși are frumoase ancadrame sculptate în piatră, ca și la aerisirile circulare (rozete) de sub cornișă, toate ornate cu motive florale (crin), vegetale și geometrice. În anul 1564, biserica se pictează în frescă de către zugravul Dobromir cel Tânăr de la Târgoviște, pictură care se mai păstrează doar în pronaos.

În anul 1631, vechile ziduri de incintă ale mănăstirii au asigurat, timp de cinci zile, apărarea oștilor de țară conduse de pretendentul la domnie, Matei Basarab împotriva trupelor domnitorului filo-grec, Leon Tomșa. După ocuparea scaunului domniei (în 1632), acesta întreprinde o vastă activitate ctitoricească la mănăstirea Tismana, în perioada 1646-1651. Reface zidurile de incintă, construind noi turnuri de apărare, construiește biserica paraclis cu hramul „Sfântul Ilie Tesviteanul” și înzestrează mănăstirea pentru apărarea ei, cu un corp de ostași și cinci tunuri.

În anul 1698, marele ban, Cornea Brăiloiu (originar din Vădeni - Târgu Jiu), acordă mănăstirii mai multe danii de moșii, vii, păduri, ape, mori etc., radican, totodată, din temelii, noi chilii și egumenia, în locul celor degradate sau incendiate. Pictarea bisericii se va finaliza în anii 1733-1734, de către zugravii vestitei școli brâncovenești de la Horezu, în frunte cu Ranite Grigorie, iar în anul 1766 se reface catapeteasma din lemn de tei aurit, de către Dimitrie Diaconu.

În anul 1955, în cadrul lucrărilor de restaurare, conduse de pictorul G. Russu și Duiliu Marcu, s-a extras fresca din 1734 din pronaos, aceasta fiind

³ Alexandru Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, ediția a III-a, București, 1909.

expusă pe pereții muzeului mănăstirii și pe coridoarele chiliilor⁴. O ultimă pictură în frescă s-a realizat de către pictorul Grigore Popescu, în anul 1994, pe pereții pridvorului mănăstirii, refăcut după anul 1983.

De-a lungul timpului, ansamblul mănăstiresc Tismana a suferit mai multe distrugereri și transformări, numeroase refaceri, multe realizate prin donații din partea voievozilor Basarabi sau a unor familii boierești din Oltenia: Banul Craiovei Cornea Brăiloiu și fiul său Dumitrașco (Dositheu, numele de călugărie), ambii înmormântați în pronaosul mănăstirii, sau Matei și Stanca Glogoveanu și ei înmormântați tot în pronaos etc.

Lucrări de intervenții la construcțiile ansamblului mănăstiresc Tismana vor fi efectuate în perioada anilor 1843-1856 de către arhitectul elvețian Johann Schlatter (1808-1865), numit și „arhitect mănăstiresc” deoarece i se încredințează de către domnitor conducerea intervențiilor asupra construcțiilor mănăstirești din Țara Românească (Tismana, Bistrița, Arnota etc.).

La intervențiile de la mănăstirea Tismana, a avut drept colaboratori pe arhitecții Franz Olein, Carol Benisch și Iulius Freiwald⁵. Acum va fi demolat pridvorul bisericii mănăstirii și refăcute turnul clopotniță și cele din colțurile incintei, suprapunând împrumuturile occidentale pe fondul autohton.

În anul 1983, s-a revenit la forma inițială, refăcându-se pridvorul cu turla de pe el, precum și forma acoperișului, în patru ape, atât la turnul clopotniță de la intrare în incintă, cât și a celor două mai mici, de la colțuri.

Ansamblul mănăstiresc Tismana este cel mai vechi așezământ monahal din Țara Românească, care s-a păstrat. Cu toate modificările survenite de-a lungul timpului, el își păstrează originalitatea. De aceea, cercetarea arheologică trebuia să țină seama de anamneza ansamblului mănăstiresc Tismana (monument istoric de categoria A), acestea desfășurându-se în incintă. Ea a fost decisă ca urmare a descoperirii în timpul supravegherii arheologice a unor complexe (morminte) aflate pe traseul șanțului realizat pentru utilități, dar și în perimetrul săpăturilor realizate pentru fundația construcției unui nou lumânărar.

De asemenea, cercetări s-au efectuat și în exteriorul și interiorul bisericii paraclis „Sf. Ilie Tesviteanul” (ctitorie a domnitorului Matei Basarab din anul 1650), unde se preconizează a se amenaja un osuar (fig. 4).

⁴ Duiliu Marcu, G. Russu, *Descoperirea frescei din sec. al XVI-lea de la Mănăstirea Tismana*, în revista „Monumente și Muzee”, I, București, 1958, pp. 41-46.

⁵ Horia Moldovan, *Johann Schlatter. Cultură occidentală și arhitectură românească (1831 – 1866)*, București, 2013.

Cercetările arheologice s-au realizat în lunile octombrie și noiembrie ale anului 2019⁶ (conform proiectului), de-a lungul traseelor conductelor de apă și canalizare ce urmau a fi amplasate sau repositionate în incinta ansamblului mănăstiresc, aceste cercetări urmând a furniza informații privind posibile interferențe cu structuri constructive (situri istorice, monumente istorice sau de arhitectură, morminte), pe amplasament sau în imediata apropiere, iar în cazul apariției acestora, existența condiționărilor specifice.

Noile investigații arheologice au pornit ținând cont și de cele efectuate de către arheologul Virgil Drăghiceanu și arhitectul Em. Costescu⁷. Cercetările arheologice au fost desfășurate în anii 1933 și 1934, atât în interiorul bisericii, când s-a refăcut pardoseala (cu plăci de gresie pătrate așezate pe un strat de mortar), cât și în exterior⁸. În interior, au fost descoperite mai multe morminte, toate în pronaos (două mai importante – în colțul de Sud-Est și unul central spre ușa naosului, precum și șapte schelete ce fuseseră îngropate succesiv, direct în pământ sub mormintele lui Dositheia monah Brăiloiu și ale lui Matei Glogoveanu și soției sale Stanca).

S-au efectuat și cercetări asupra paramentului exterior, dar și în interior pentru aflarea datelor necesare în eventualitatea unei restaurări. Soclul de piatră al altarului este marcat printr-un brâu de cărămidă smălțuită.

Aceste cercetări l-au dus pe arheolog la concluzia că biserica este în totalitatea ei de la Radu vodă I, precizând că „... săpăturile făcute în curte nu au relevat nici o urmă de fundație a unei alte biserici. De asemenea, săpăturile din naosul bisericii, unde am găsit pământ virgin, nu ne-au dat nici o urmă de dărâmături”. S-a dovedit că pietrele cu fragmente de frescă încastrate în paviment aparțin intervențiilor de la mijlocul secolului al XIX-lea.

De altfel, nici inscripția de pe ancadramentul ușii de intrare în pronaos nu amintește de o refacere a bisericii, ci de realizarea a trei uși: „S-au făcut aceste sfinte uși în timpul egumenului Vasilie când domnea piosul Io Petru voievod (Radu Paisie) și fiul său Marcu voievod în anul 7050 (1541) luna septembrie 14”.

Cercetări arheologice mai ample vor continua în anii 1970 (șase secțiuni în incintă și paraclis), 1972 și 1975, ele fiind realizate de Direcția Monumentelor

⁶ Cercetarea arheologică a fost realizată de un colectiv de arheologi de la Muzeul Județean Gorj „Alexandru Ștefulescu” din Târgu Jiu – dr. Vasile Marinoiu (responsabilul științific al șantierului) și dr. Petre Ionuț Colțeanu, Sorin Drob, Andrei Heroiu, Oana Gheorghe și Laura Gheorghiu de la SC Banat Archaeosave SRL din Timișoara.

⁷ Vezi Virgil Drăghiceanu, *Considerații asupra vechimii bisericii Mănăstirii Tismana*, în Buletinul Comisiunii Monumentelor Istorice (BCMI), XXVII, ianuarie- martie 1934, pp. 1-16.

⁸ *Ibidem*.

Istorice, prin arheologul Gheorghe I. Cantacuzino⁹. Cercetările au avut loc atât în interiorul bisericii mănăstirii (când s-au descoperit douăsprezece morminte în pronaos, numeroase artefacte de epocă feudală; un costum al Stancăi Glogoveanu, monede, inele, nasturi de argint din secolele XVII – XVIII)¹⁰, cât, mai cu seamă, în exterior, acesta urmărind să observe succesiunea etapelor de construcție din incinta ansamblului mănăstiresc și în special etapele constructive ale bisericii (sec. XIV – XVIII)¹¹.

Și după aceste cercetări, s-a ajuns la aceeași concluzie, că nu există alte etape de construcție anterioare secolului al XIV-lea.

Monografiile și studii asupra Mănăstirii Tismana s-au realizat, încă de la începutul secolului al XX-lea: istoricul gorjean Alexandru Ștefulescu (cu trei ediții ale acesteia)¹², Rada Teodoru, Dumitru Bălașa¹³ etc.

Cercetările arheologice s-au efectuat pe o suprafață de peste 630 mp, restul suprafeței afectate de proiect (cca 2173 m.p.) va fi supusă supravegherii arheologice.

Pe suprafața decopertată au fost scoase la iveală și cercetate, 59 complexe arheologice și 36 de morminte de înhumare. Alături de complexele arheologice medievale (gropi de provizii, morminte etc.), există altele 3 din prima epocă a fierului (fig. 6).

În exteriorul paraclisului, la nord de acesta a fost degajat și conturat zidul de apărare al mănăstirii (sec. XV) și un canal care suprapune zidul, pentru scurgerea apei pluviale și a surplusului ce provenea din izvorul în râul Tismana.

În interiorul paraclisului s-au făcut cercetări până la nivelul de fundare pentru a observa stratigrafia, metoda constructivă (ziduri de cărămidă cu piatră în casete), pentru ca proiectantul să poată efectua o consolidare adecvată a monumentului.

Pe baza cercetărilor arheologice din 2019, putem spune că locuirea în actualul punct unde se află Mănăstirea Tismana începe din prima epocă a

⁹ Gheorghe I. Cantacuzino, *Considerații arheologice în legătură cu trecutul Mănăstirii Tismana*, în *Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie (SCIVA)*, 47, 4, 1996, pp. 343-368.

¹⁰ Gheorghe Cantacuzino, *Raport preliminar al cercetărilor arheologice – Tismana - 1970, 1972, 1975* (dactilografiat); vezi și *Idem, Mănăstire Tismana*, București, Editura Vremea XXI, 2004, pp. 39-63. Documentele privind lucrările de restaurare a mănăstirii Tismana, din anii 1970-1983 se află în arhiva Institutului Național al Monumentelor Istorice, fond DMI, dosarele nr. 9148, 9151, 9153 – 9175.

¹¹ *Idem, Mănăstirea Tismana*, București, Editura Vremea XXI, 2004.

¹² Alexandru Ștefulescu, *op. cit.*

¹³ Rada Teodoru, *Mănăstirea Tismana*, București, 1966; D. Bălașa, *Pagini din trecutul Mănăstirii Tismana*, în „Mitropolia Olteniei”, XXVII, Craiova, 1975.

fierului (HaA/HaB) pentru ca până la finalul acesteia să nu mai existe urme de locuire (fig. 7).

Până în secolul al XIV-lea, nu mai există elemente clare de locuire. Odată cu întemeierea mănăstirii, apar construcții dar și înmormântări în incintă. Din păcate, dese refaceri în curtea mănăstirii au distrus depunerile arheologice anterioare, afectând stratigrafia sitului, aceasta nemaiputând să fie urmărită unitar pe toată suprafața cercetată.

În ceea ce privește metodologia realizării cercetării arheologice, aceasta s-a efectuat în perimetrele marcate de către beneficiar, ca zone care urmează să fie afectate de noi construcții sau conducte de utilități, fiind trasate secțiuni sau casete, după cum urmează: 1. În interiorul curții ansamblului mănăstiresc, o secțiune cu o lungime de 140 m și o lățime care variază între 2,5 m și 1,5 m (4,5 m în fața muzeului), în funcție de suprafața afectată de conductele de utilități. Această secțiune a urmat traseul inelului de utilități; 2. În fața beciului (zona Lumânărar), o secțiune de 18,5 m lungime și 6,5 m lățime, suprafață care cuprinde amprenta viitoarei construcții; 3. În zona paraclisului „Sf. Ilie Tesviteanul” o suprafață care înconjoară pe 3 laturi biserica (Sud, Vest și Nord), cu o lungime desfășurată de 18 m și o lățime de 2,5 m. Menționăm că această zonă (la vest de biserică) este folosită în prezent ca cimitir; 4. În interiorul bisericii paraclisului pe cca 43 m.p.; 5. În spatele altarului, în incinta mănăstirii, o casetă de 1,2x1,2 m pentru a verifica dacă lespeda descoperită în anii '70 ai secolului trecut de către Gh. I Cantacuzino este o lespede de mormânt sau rest de zid.

Decopertarea s-a realizat cu ajutorul unui buldoexcavator cu lamă de taluz, prin fâșii de 10 cm adâncime, în etape (zona curte și lumânărar), pentru evacuarea solului vegetal sau a umpluturilor rezultate în urma intervențiilor anterioare în incintă (în special cele din anii '80 ai secolului XX).

Punctual, s-au realizat decapări manuale (toate zonele), atunci când contextele arheologice se conturau. În zonele în care suprafața cercetată era afectată de construcții contemporane (cămine de utilități, conducte), a fost nevoie de demontarea manuală a acestora pentru a putea efectua cercetarea sub ele. Adâncimea până la care s-a realizat decopertarea a variat de la -0,40 la -1,40 m. După conturare, fiecare complex a fost fotografiat și marcat cu un număr de identificare. Complexele care depășeau suprafețele marcate au fost cercetate prin casete. Pentru zona paraclis, cercetarea a fost efectuată exclusiv manual deoarece zona este folosită, în prezent, ca cimitir de către comunitatea monahală (exterior), iar în interior a fost nevoie de evacuarea a aproape -1,5 m de umplutură contemporană, pentru a ajunge la nivelul arheologic.

Pentru a înregistra aspectul umpluturii, al inventarului arheologic și eventuala succesiune a contextelor aflate în relație stratigrafică directă, toate complexele au fost secționare sau cercetate folosind metoda planurilor succesive, iar profilul și grundiss-ul rezultat au fost fotografiate și desenate. Datele evidențiate la fiecare dintre aceste etape au fost înregistrate pe un formular tipizat special denumit fișă de complex/context arheologic.

Materialul arheologic rezultat în urma cercetării a fost spălat în cadrul Mănăstirii Tismana, sub coordonarea unui arheolog, ambalat corespunzător și etichetat. Datele primare pentru planul general au fost înregistrate cu ajutorul echipei de topografi, pusă la dispoziție de către beneficiar, iar punctele topo au fost prelucrate și asamblate în GIS de către firma Vanderlay Arheo din Hunedoara.

Suprafața cercetată nu depășește suprafața afectată. Casetele necesare pentru cercetarea complexelor care se continuau în profile au dus la un total de 630 mp cercetați (inclusiv interior paraclis) față de cei 480 mp pe care ne-am propus să-i cercetăm inițial.

Pentru a nu fragmenta prea mult suprafețele cercetate, au fost trasate secțiuni sau suprafețe cu lățimea mai mare decât suprafața care urma să fie afectată, și care să înglobeze toate rețelele de utilități, iar pentru contextele arheologice care se continuau în profil, acolo unde a fost posibil, s-au trasat casete de extindere.

Din start, trebuie spus că dese intervenții asupra monumentului au lăsat urme și asupra stratigrafiei din incinta mănăstirii, dar și asupra complexelor arheologice. Tot perimetrul curții este puternic afectat de vechea rețea de utilități. Căminele de protecție, conducta de canalizare sau cablurile electrice secționează morminte, clădiri sau complexe arheologice. Cea mai afectată zonă este cea de pe latura de N, lângă lumânărar, unde singurele contexte arheologice cu o stare de conservare mai bună s-au conturat la adâncimea de - 1,20/ - 1,40 m față de nivelul actual de călcare, sub un nivel de umplutură și egalizare a curții format din moloz, cărămidă spartă, sigă și pământ.

Toate aceste lucrări de modernizare au eliminat aproape complet nivelurile arheologice de secol XVIII-XIX.

Din punct de vedere stratigrafic, putem totuși spune că cel mai vechi nivel de locuire pe actuala locație a Mănăstirii Tismana aparține sfârșitului epocii bronzului și începutul primei epoci a fierului (Cx 47). Sfârșitul hallstattului este prezent printr-un singur complex, Cx 8. Materiale hallstattiene au mai apărut sporadic în umplutura unor morminte sau complexe arheologice. Deoarece avem un singur fragment arheologic caracteristic epocii migrațiilor, nu putem considera că se poate vorbi de un nivel arheologic aparținând acestei epoci. Odată cu întemeierea

mănăstirii de către Sf. Nicodim putem constata apariția mai multor elemente de natură istorico-arheologică, elemente care definesc istoria Mănăstirii Tismana.

Din fericire, probabil deoarece se aflau mai adânc față de nivelul de călcare al secolului al XIX-lea, dar și față de adâncimea necesară lucrărilor edilitare din a doua jumătate a secolului al XX-lea, s-au păstrat mai multe contexte arheologice legate de începutul mănăstirii.

Astfel, putem afirma că cel mai vechi mormânt este de secol XIV (M₁₁), probabil unul din primii membri ai comunității de călugări. Acest mormânt se poate data prin ceramica prezentă în umplutura mormântului, ceramică tipic balcanică, cu analogii la Basarabi-Dolj sau în Dobrogea. Secolul al XIV-lea mai este atestat și prin materiale arheologice, aflate în poziție secundară. Chiar dacă vorbim de fragmente, mare parte atipice, cele tipice, după forma și decor (buză, gât ușor reliefat, oale cu toartă cu șanț median și incizii fine pe corpul vasului), acestea sunt prezente în toate zonele cercetate.

Cele mai multe morminte sunt databile în secolul al XV-lea-prima jumătate a secolului al XVI-lea. Chiar dacă elementele de cronologie absolută lipsesc, stratigrafia sitului ne ajută la o încadrare cronologică relativă. Astfel, M₁₁ este suprapus de o groapă de provizii (CX₇) cu materiale databile la sfârșitul secolului XVI-început de secol XVII dar și printr-o monedă ungurească emisă de Maximilian al II (1570 - circulația lor în Țara Românească începe în apropiere de 1600) (fig. 9).

Mormântul 24, un mormânt care aparține unui individ important în cadrul mănăstirii, deoarece a fost protejat cu un gard de lemn (gropi de stâlp descoperite în jurul lui - Cx 27-Cx 38), este databil prin bumbii de bronz descoperiți aici (începutul secolului al XVI-lea) (fig. 6, fig. 9).

O mare parte din morminte au fost găsite sub o nivelare a terenului, databilă prin monede Maximilian II și Ferdinand II (sec. XVI-XVII).

Așadar, putem spune, la acest stadiu al cercetării, că necropola din incinta mănăstirii datează între finalul secolului al XIV-lea și, cel mai târziu, a doua jumătate a secolului al XVII-lea.

Legat de elementele de construcție, cercetarea a adus la lumină mai multe elemente de importanță pentru trecutul istoric al Mănăstirii Tismana. În primul rând, menționăm descoperirea pe latura de Nord a paraclisului „Sf. Ilie” a unui zid de incintă de secol XIV. Acesta este construit din piatră finisată, la bază, legată cu mortar, iar, cât s-a mai păstrat din elevație, dintr-un amestec de piatră cu cărămidă legată cu mortar. În zona cercetată, a fost identificat un posibil turn de colț al incintei, care, din păcate, se continuă sub clădirea muzeului. Legătura turnului cu incinta este tăiată de o scurgere amenajată cu pietre, lată de

aproximativ 0,50 m. Incinta este încă o dată suprapusă de un colț al paraclisului „Sf. Ilie” (pronaosul). Aceste observații stratigrafice ne duc la concluzia că incinta, atestată documentar din vremea lui Vlad Călugărul, dar, în mod sigur, mult mai veche, a fost afectată între acest moment (1493) și vremea construcție paraclisului (1650) de construcția unei scurgeri, cel mai probabil cu ocazia refacerilor din vremea lui Neagoe Basarab (1512-1521) sau Radu Paisie (1535-1545).

Paraclisul prezintă 3 faze de construcție. Într-o primă fază, probabil cea a lui Matei Basarab, în lipsa unor elemente clare de datare, acesta a fost construit pe o fundație de tip emplecton (*blocaj rottame di petre*). Din nefericire, în acest stadiu al cercetării, nu s-a putut observa dacă pronaosul paraclisului a fost construit odată cu acesta sau ulterior, dar, în mod sigur, și acesta a suferit o refacere deoarece accesul din lateral, pe partea de Nord, a fost blocat la un moment dat. Singurul element de datare legat de pronaos este pictura exterioară, fragmentară. Aceasta prezintă similitudini stilistice cu cea din altarul bisericii mari, pictura datată în anii 1733 -1734.

În ceea ce privește stratigrafia din exteriorul paraclisului, unde colțul de NV al pronaosului acestuia suprapune zidul de incintă, ne trimite spre concluzia că acesta este dintr-o fază mai târzie decât paraclisul în sine (probabil refacerea de la sfârșitul sec. al XVIII-lea).

Cercetările arheologice recente din interiorul paraclisului au dus la descoperirea unei ascunzătorii (tăiniță) sub pardoseala edificiului, care corespunde la subsol, cu suprafața pronaosului, naosului și altarului de deasupra (43 mp) și are o înălțime de cca 1,70 m. Aceasta a fost construită încă din 1650, dovadă fiind și unele însemnări incizate în tencuială sau scrise cu tuș negru (vezi mai jos). Intrarea în această ascunzătoare se realiza printr-o ușă de mici dimensiuni (90 x 80 cm) asimetrică, situată pe latura de vest, aproape de colțul de sud-vest al paraclisului. În interior, sunt mai multe abside în pereții ascunzătorii (două în dreptul pronaosului, simetrice, pe perețele de nord și sud, câte patru asemănătoare, pe cel al naosului și una pe perețele de est, în zona centrală a altarului) (fig. 5).

O situație specială, din punct de vedere al conservării, este reprezentată de numeroasele *sgraffitti* în cărbune sau incizate în tencuială, aflate pe pereții paraclisului, prima fază. Este vorba, în mare parte, de rugăciuni și semnături olografe ale unor călugări sau oșteni ce s-au ascuns aici în vremuri de restriște. Am putut descifra doar câteva însemnări scrise în chirilică pe pereții absidelor ascunzătorii: „*Vasilie Monah 7175*” (1667) amintit ca egumen al Mănăstirii Tismana între 1661-1668 cu numele de Vasilie al II-lea; *Nicolae eg.(umen) le(a)t 7201* (1693), amintit ca egumen între 1684-1685, probabil și ulterior; „*Mihoc 1814*”

etc. Acestea dovedesc faptul că doar foarte puțini cunoșteau existența acestei ascunzători (fig. 10).

La un moment dat, o parte a paraclisului a fost distrusă, după 1788, în urma ordinului dat de turci (ordin care, din fericire, nu a fost dus la îndeplinire decât parțial), pentru că găzduise armata austriacă, în timpul războiului ruso-austro-turc, din 1787-1791. Distrugerea parțială este menționată în izvoare, dar este și documentată arheologic prin elementele de cupolă ale turlei, prăbușite atât în interior, dar mai ales în exterior.

A fost refăcut în anii 1790-1792 (faza a treia), urmând liniile vechii construcții. Această refacere a dus la o supraînălțarea a edificiului (de la nivelul de călcare din interior până la crucea de pe cupola actuală sunt aproape 11 m în înălțime).

Dacă acceptăm faptul că cele două faze vechi ale necropolei din curte se datează în secolele XIV-XVI, putem încadra cronologic la sfârșitul secolului al XIV-lea și Cx 52 (cuptor) care este suprapus de Cx 53/ M28 dar și de clădirea actualului muzeu (fig. 6).

O altă construcție care poate fi datată, raportându-ne strict la izvoare și sub rezerva limitelor date de legendele legate de începutul mănăstirii, din vremea întemeietorului mănăstirii, poate fi Cx 55A. Ștefan Ieronomahul menționează existența în incinta mănăstirii a unei instalații, din olane, prin care se aducea vinul de la viile aflate pe muntele de deasupra mănăstirii. Adâncimea la care a fost conturat acest complex, traiectul lui, care corespunde, în linii mari, descrierii, dar și faptul că una din olane făcea un cot în sus, spre ceea ce putea fi *pâlnia* menționată în document, iar lângă se află o grupare de pavele care puteau să fie spațiul pe care era amplasat butoiul de vin, pot corespunde celor menționate de izvor.

După încetarea folosirii curții interioare a mănăstirii ca necropolă, în curte apar construcții de lemn, lucru dovedit de apariția gropilor de stâlp, unele intersectând morminte (M14/Cx13/Cx17 și Cx 19/M21/Cx23/Cx24/Cx25). Acestea pot fi datate, alături de alte contexte și materiale arheologice, în secolele XVII-XVIII. Tot din această perioadă, au fost identificate mai multe platforme de piatră (Cx54; Cx59), probabil amprente de chiliilor de piatră distruse sau puternic afectate cu ocazia restaurărilor din secolul al XIX-lea, dar și de lucrările edilitare din anii '80 ai secolului XX.

În concluzie, putem spune că cercetările arheologice efectuate în anul 2019 contribuie la cunoașterea istoriei Mănăstirii Tismana. Descoperirile noastre vin să confirme o parte din concluziile cercetărilor anterioare, dar aduc și o serie de elemente noi, în special pentru perioada de început a mănăstirii.

Fig. 1. Mănăstirea Tismana, județul Gorj.
Plan de încadrare în zonă, scara 1: 25.000.

Fig. 2. Mănăstirea Tismana. Plan de situație al perimetrului cercetat în anul 2019 (încadrare pe ortofotoplan)

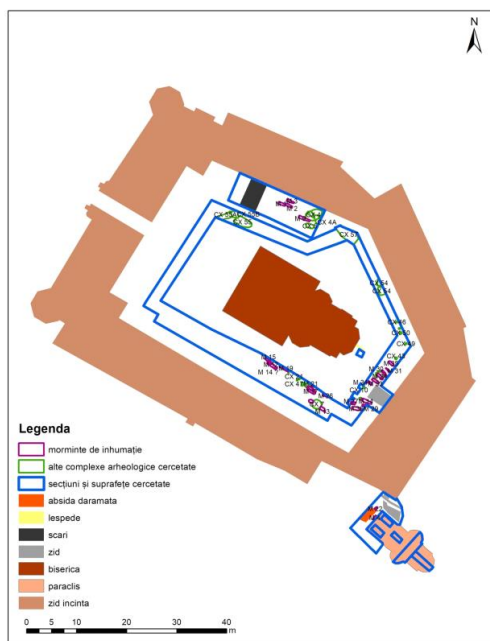

Fig. 3. Planul general al cercetărilor arheologice din incinta Mănăstirii Tismana.

**Fig. 4. Biserica paraclis „Sf. Ilie” (1650).
Jos bolta paraclisului demolată de turci, la 1788.**

Fig. 5. Paraclisul „Sf. Ilie” - intrarea și ascunzătoarea de la subsolul acesteia.

Fig. 6. a.

b.

c.

d.

e.

f

g.

h

i.

Fig. 6 (a - i). Aspecte din timpul cercetărilor arheologice din incinta Mănăstirii Tismana, din anul 2019.

Fig. 7. Fragmente ceramice din epoca fierului descoperite în incinta Mănăstirii Tismana.

Fig. 8. Fragmente de ceramică medievală (sec. XVI - XVIII) descoperite în incinta Mănăstirii Tismana.

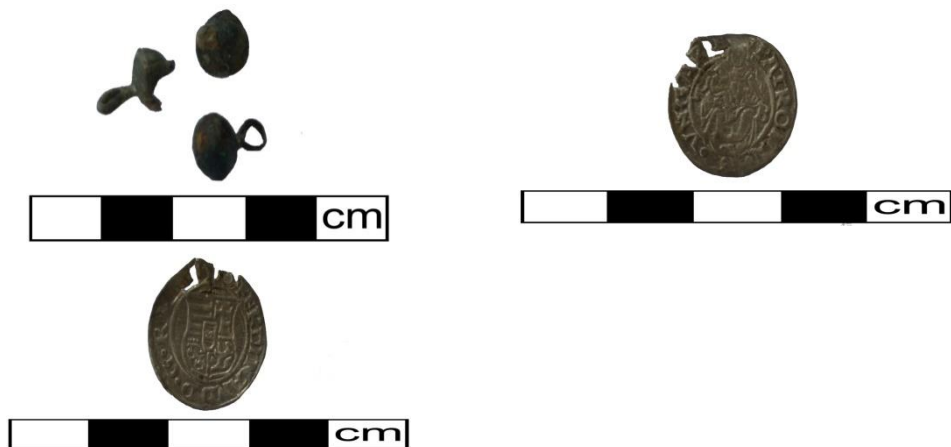

Fig. 9. Nasturi metalici și monede medievale (sec. XVI-XVII).

Fig. 10. Sgraffiti cu semnăturile unor egumeni ai mănăstirii descoperite în ascunzătoarea din subsolul bisericii paraclis.

CULA POENARU DIN SATUL POIANA, GORJ *

Ileana CIOAREC**

Abstract: *Originating from the locality of Poiana, where the family took their name, Poenaru boyars are attested for the first time at the end of the 16th century, when the documents mention a certain Nică ot Poiana. Significant for the history of Poenaru family is also Poiana estate. The name of this family is related to an impressive architectural monument from the village of Poiana, a cula-a semi-fortified building, which, unfortunately, has not been preserved.*

Cula is supposed to have been built between 1748-1764 by D. Sârbu from Târgu Jiu. Reached a state of ruin, it was rebuilt in 1822 by Dincă Poenaru, the owner of the Poiana estate. Cula was deeply affected by the earthquake of 1838. In 1927, the building was demolished. It had a height of 10 m and four levels (one ground floor and three floors).

Key words: *cula, Gorj county, rectangular shape, Poenaru family, burnt brick.*

Originari din localitatea Poiana, de unde familia și-a luat numele, boierii Poenari sunt atestați pentru prima dată în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, când documentele menționează pe Nică ot Poiana și pe fiica acestuia Iana¹. Aceasta a avut trei băieți: Barbu, Drăghici (Dragu) postelnic și Neagoe postelnic. Barbu de Poiana, a deținut dregătoriile de căpitan de dorobanți (31 martie 1638-10 mai 1638), mare ban (2 ianuarie 1644-22 decembrie 1643, 22 noiembrie 1646-25 noiembrie 1649, 12 martie 1655-21 martie 1655), mare stolnic (1 ianuarie 1650-26 august 1652, 22 aprilie 1658), stolnic (6 iulie 1654-11 februarie

* Articolul face parte din tema de plan *Culele – construcții ale elitelor nobiliare din sudul României (secolele XVIII-XIX)*

** Cercetător științific III dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: ileanacioarec@yahoo.com.

¹ Nicolae Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova (secolele XIV-XVII)*, București, Editura Academiei Române, 1971, p. 227; vezi și *Boierii Poenari. Pagini din albumul de familie*, editor Ghena Pricop, Brăila, Editura Istros, 2009, pp. 9-10.

1655), mare clucer (26 martie 1655-17 iunie 1656, 30 iulie 1656-30 mai 1657), mare vornic (30 aprilie 1658-august 1659, 4 februarie 1660-11 iunie 1661)². Barbu Poenaru a fost căsătorit cu Neacșa, fiica lui Grama din Bălteni, și cu Voichița. Din aceste căsnicii au rezultat Preda și Dragotă postelnic.

Preda a deținut dregătoriile de stolnic și mare stolnic (8 mai 1642, 29 septembrie 1662-4 noiembrie 1664, 26 noiembrie 1665-3 iunie 1671, 16 martie 1672-21 decembrie 1674, 27 martie 1680-5 iulie 1682), spătar (21 mai 1656-17 august 1662)³. Preda Poenaru a avut doi fii: Vasile și Dumitrașcu. Cel din urmă a deținut și el numeroase dregătorii: postelnic (15 august 1655, 17 august 1662, 17 aprilie 1664-14 ianuarie 1671), clucer (18 noiembrie 1671-22 martie 1672), logofăt (20 noiembrie 1679), fost vistiernic (18 aprilie 1683-12 martie 1686), pitar și mare pitar (20 iunie 1680-7 mai 1689, 3 iunie 1691-16 iulie 1694), ispravnic al Craiovei (28 mai 1693-2 iulie 1694)⁴. Din căsătoria lui Dumitrașcu cu Cârstina Bengescu, a rezultat Matei Poenaru care s-a căsătorit cu Maria, fiica lui Constantin Spineanu. Matei a deținut dregătoriile de paharnic (1706) și căpitan de călărași (1726)⁵. Acesta a avut un fiu, Constantin care s-a căsătorit cu Maria Olănescu, fiica lui Drăghici Toma Olănescu și a Catrinei Otetelișeanu⁶. Din această căsătorie au rezultat trei băieți: Dumitrache, Petrache, Constantin (Dincă) și o fiică Stanca. Constantin a fost căsătorit cu Smaranda Otetelișeanu, fiica lui Ioan Barbu Otetelișeanu și a Mariei State Socoteanu⁷ și a avut patru băieți: Gheorghe, Petrache, Toma și Constantin. Dincă Poenaru și fiul său Gheorghe sunt cele două personaje de numele cărora se leagă construirea culei de la Poiana.

Boierii Poenari au deținut moșii în toate județele Olteniei.

Semnificativă pentru istoria familiei Poenaru este și moșia Poiana de pe Jaleș, menționată în hrisovul emis la 16 mai 1579⁸. La această dată, voievodul

² Nicolae Stoicescu, *op. cit.*, p. 227.

³ *Ibidem*, p. 228.

⁴ *Ibidem*.

⁵ George Potra, *Petrache Poenaru ctitor al învățământului în țara noastră 1799-1875*, București, Editura Științifică, 1963, p. 10.

⁶ *Ibidem*.

⁷ *Ibidem*, pp. 10-11.

⁸ *Documenta Romaniae Historica, B, Țara Românească*, vol. VIII (1576-1580), București, Editura Academiei Române, 1996, p. 326 (în continuare se va cita *DRH, B, Țara Românească*).

Mihnea Turcitul a întărit lui Dobromir mare ban și fiului său Mihăilă stăpânirea asupra acestei moșii. În hrisov este menționată întreaga istorie a moșiei Poiana. Ea a aparținut lui Manea, fiul lui Mogoș⁹, dar i-a fost confiscată în anul 1521, de către Basarab voievod și dată lui Bilțu. În anul 1522, pe tronul Țării Românești a urcat Radu de la Afumați. Profitând de faptul că noul voievod era implicat în luptele cu beii de Nicopole Mehmed care atacase Țara Românească, fii lui Bilțu „și cu alți șerbi” au uneltit, încercând să-l alunge pe Radu de la Afumați de pe tron și să aducă pe un anume Dragoslav Purcarul. După încheierea luptelor, Radu de la Afumați i-a acuzat pe fii lui Bilțu de trădare și le-a confiscat moșia Poiana, dăruind-o lui Manea, fiul lui Mogoș¹⁰.

După moartea lui Dobromir, survenită în anul 1584, moșia a trecut în stăpânirea fiului său Mihail și a soției sale Vilaia. Mihail nu a păstrat moșia decât doi ani, deoarece a încetat din viață în anul 1586. După decesul fiului, Vilaia n-a rămas mult timp cu moșia. Aceasta a trecut în proprietatea urmașilor din ramura dată de Mogoș din care se trăgea marele ban. Între ei sunt atestați, chiar prin determinativul prenumelor, Nica, Iana și Barbu „din Poiană”, cu raportul de înrudire, respectiv tatăl, fiu sau fiică și nepot. Nica a mai cumpărat și partea din moșia Poiana care se afla în stăpânirea lui Radu Bojuran cu 14.000 de aspri. Informații despre această tranzacție se află în documentul din 10 august 1634 prin care Hrizea mare ban, Ivașco mare vornic și Radu Buzescu fost mare ban au mărturisit în divan pentru satele lui Barbu clucer din Poiana¹¹. De la Nica, moșia a trecut în stăpânirea fiicei sale Iana și apoi a revenit unuia dintre fiii acesteia, Barbu. La 15 august 1634, voievodul Matei Basarab a confirmat lui Barbu clucer Poenaru stăpânirea asupra moșiei Poiana¹². *Catagrafia obștească a Țării Românești*, realizată în anul 1831, îl atestă pe biv vel medelnicerul Petrache Poenaru ca proprietar al moșiei Poiana¹³. A rămas în stăpânirea familiei Poenaru până în anul 1919, când Gheorghe Tătărescu și soția sa Arethia au cumpărat-o de la urmașii lui Dincă

⁹ Alexandru Ștefulescu, *Documente slavo-române relative la Gorj, Târgu Jiu*, 1906, p. 208.

¹⁰ *DRH, B, Țara Românească*, vol. VIII, p. 326.

¹¹ *Ibidem*, vol. XXIV (1633-1634), București, Editura Academiei Române, 1974, p. 470.

¹² *Ibidem*, p. 475.

¹³ Ion Donat, Ion Pătroi, Dinică Ciobotea, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, Editura Helios, 1999, p. 53; T. G. Bulat, *Diviziunea proprietății rurale în Oltenia la 1837*, în „Arhivele Olteniei”, 1925, p. 303.

Poenaru. Au păstrat-o până în martie 1949. În acest an, moșia Poiana a fost confiscată și trecută în proprietatea statului¹⁴.

*

* *

De numele acestei familii de boieri se leagă un monument de arhitectură deosebit de important din satul Poiana, o culă, care, din păcate, nu se mai păstrează în prezent.

Întrucât data construcției nu se cunoaște cu exactitate, istoricii și arhitecții care s-au ocupat cu studiul culelor, nu au avut suficiente informații care să le permită să întocmească schițe, relevee și o prezentare detaliată a monumentului, anterior demolării din 1927. Bazându-ne pe faptul că toți specialiștii, care au analizat cula de la Poiana, au susținut că a fost construită de negustorul Dobre Sârbu din Târgu Jiu și ținând cont că el a ctitorit, între anii 1748-1764, și biserica cu hramul „Sf. Apostoli” din Târgu Jiu putem afirma că a fost și ea ridicată tot în aceeași perioadă. În anul 1801, construcția a fost incendiată de cetele de pasvangii și cârjalii care au atacat Oltenia. Ajunsă în stare de ruină, cula a fost refăcută de către Dincă Poenaru¹⁵ în 1822, la numai un an după Revoluția condusă de Tudor Vladimirescu.

Istoricul gorjean, Alexandru Ștefulescu susține că aceasta ar fi fost ridicată cu banii pe care Dincă Poenaru îi avea de la fiul său Gheorghe. Cel din urmă i-a primit de la un arnăut, cu care se înrolase ca pandur în oastea lui Tudor Vladimirescu:

„Dincă Poenaru, descendent al lui Dragotă din Poiana avea un arnăut ca îngrijitor la proprietate. Din oarecare împrejurări a gonit pe arnăut din serviciu, care când a fugit a luat cu sine și pe copilul cel mare al lui Poenaru, Gheorghe și amândoi s-au făcut panduri ai lui Tudor și au mers cu Tudor și cu ceilalți panduri până la Olt. De acolo, nu se știe de ce arnăutul a dat drumul copilului lui Poenaru, înapoi cu un cal și două

¹⁴ Constanța Badea, Petronela Badea, Mihai Pârâianu, *Pârâienii Valahiei*, Râmnicu Vâlcea, Editura Intol Press, 2017, p. 156.

¹⁵ A deținut dregătoria de vistier. A fost căsătorit cu Smaranda (Manda) Otetelișeanu, fiica lui Ioan și a Mariei Otetelișeanu. A încetat din viață înainte de anul 1829 (George Potra, *op. cit.*, p. 12).

desagi cu bani. Din acești bani Dincă Poenaru a prenoit biserica și a refăcut cula”¹⁶.

Cutremurul din anul 1838 a afectat puternic construcția. Familia Poenaru a păstrat această culă până în anul 1919 când au vândut-o, împreună cu moșia, lui Gheorghe Tătărescu și soției sale Arethia. La momentul cumpărării cula era într-o avansată stare de degradare, fiind aproape o ruină¹⁷. Se mai păstrau doar parterul și jumătate din etajul I¹⁸.

În anul 1924, Gheorghe Tătărescu a inițiat un amplu proces de restaurare a construcției, însă starea avansată de degradare a acesteia l-a determinat să ia decizia demolării ei și ridicării alteia noi. În anul 1927, cula Poenaru a fost demolată. Pe locul ei, familia Tătărescu a ridicat o construcție nouă, folosind o parte din materialele rezultate din demolarea culei. Noua clădire a rămas în proprietatea familiei Tătărescu până în martie 1949, când a fost confiscată împreună cu moșia și trecută în proprietatea statului¹⁹. În anul 1950 aceasta a trecut în administrarea Uzinelor Mecanice Sadu, iar în 1955 a Întreprinderii Miniere Rovinari, ajungând să fie folosită ca birouri și camere de locuit pentru angajații din zonă.

În 1982, autoritățile județului Gorj au decis transformarea culei de la Poiana în casă de protocol. În 1992, cula a fost trecută în rândul monumentelor istorice la poziția 20 B-218. În anul 2000, cu acordul moștenitoarei Maria Sanda Negropontes-Tătărescu, a fost începută acțiunea de strămutare a culei de la Poiana în cadrul Muzeului de la Curtișoara. Discuțiile privind strămutarea construcției au început în anul 1996 când s-a hotărât extinderea exploatării de cărbune și pe suprafața unde era amplasată aceasta. La 5 martie 1997, a fost încheiat un protocol între Regia Autonomă a Lignitului Târgu Jiu și Maria Sanda Negropontes-Tătărescu prin care s-a stabilit strămutarea culei în incinta Muzeului Arhitecturii Populare de la Curtișoara. Strămutarea a fost aprobată

¹⁶ Iancu Atanasescu, Valeriu Grama, *Culele din Oltenia*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1974, p. 122; Iulian Cămui, *Culele din Gorj*, în „Litua. Studii și cercetări”, II, 1982, p. 341.

¹⁷ Ion Godea, *Culele din România. Tezaur de arhitectură europeană*, Timișoara, Editura de Vest, 2006, p. 33.

¹⁸ ANSJ Dolj, Comisia Monumentelor Istorice, dosar 19, f. 3.

¹⁹ Constanța Badea, Petronela Badea, Mihai Pârâianu, *op. cit.*, p. 156.

de Ion Caramitru, ministrul Culturii, la 27 iulie 1998. Pe parcursul a doi ani (2000-2002) au fost translatate întreaga culă dar și obiectele pe care le deținea²⁰. Așa cum mărturisea Gabriela Neta Popescu cea care a cunoscut-o personal pe Maria Sanda Negropontes-Tătărescu, „amplasarea pe noul teren s-a făcut respectând cât mai fidel dispunerea și orientarea fiecărui obiectiv”²¹.

*

* *

Monumentul „Cula de la Poiana” se încadrează acelei categorii de edificii speciale prin funcție și este specifică unui areal ce se întinde peste zona Olteniei și doar până la est de Olt în județele Argeș, Teleorman și Olt²². Ea a constituit un mijloc particular de înfruntare/apărare a familiei Poenaru în fața cetelor de turci care atacau și jefuiau adesea Oltenia. Ca toate culele, construcția de la Poiana avea o formă adecvată apărării, zidurile dispunând de creneluri prin care se putea trage cu pușca și pistolul către asediatori.

Construcția avea formă aproape pătrată (7 m pe partea de nord-est x 6 m partea de sud-est), o înălțime de 10 m până la acoperiș și patru nivele (un parter și trei etaje)²³. Pereții exteriori erau groși de 90 cm. Inițial, a fost acoperită cu șifă. La poale cula avea două cucumele (lucarne) care erau folosite pentru supravegherea întregii zone.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ Gabriela Neta Popescu, *Sanda Maria Tătărescu-Negropontes – Un destin peste care a trecut tăvălugul istoriei*, în „Litua. Studii și cercetări”, XIV, 2012, p. 347.

²² Anca Ceașescu, *An architectural variety specific to Oltenia. The cula (old boyars' house)*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane “C.S. Nicolăescu-Plopșor”, XII/2011, Craiova, Aius Publishing, p. 63.

²³ Iulian Cămui, *op. cit.*, p. 340; Iancu Atanasescu, Valeriu Grama, *op. cit.*, p. 122.

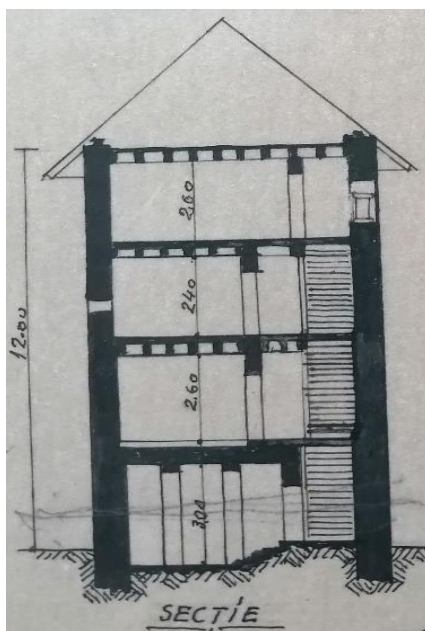

Fig. 1. Planul culei de la Poiana.

Sursa: ANSJ Dolj, Comisia Monumentelor Istorice, dosar 19, f. 6.

Intrarea în culă se realiza printr-o ușă masivă care era amplasată pe latura de nord-est.

La parterul construcției se găsea beciul, de formă dreptunghiulară, boltit cu o boltă semicilindrică, construită din cărămidă, care era susținută de două arcuri dublouri²⁴. Intrarea în beci se realiza din exterior. Beciul avea o dimensiune de 7,00x6,00 m.

²⁴ ANSJ Dolj, Comisia Monumentelor Istorice, dosar 19, f. 2.

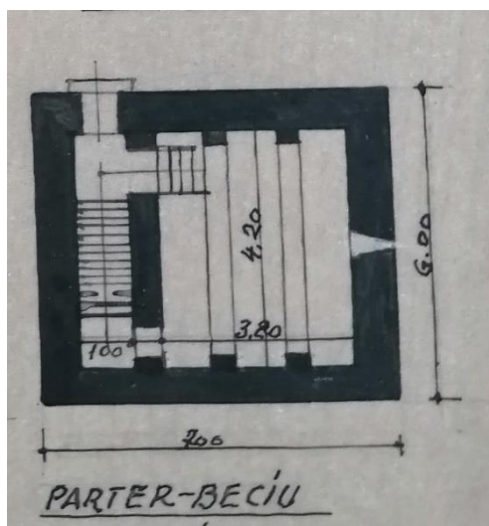

Fig. 2. Planul parterului culei de la Poiana

Sursa: ANSJ Dolj, Comisia Monumentelor Istorice, dosar 19, f. 6.

Accesul la etajele superioare se realiza printr-o scară exterioară amplasată în partea de nord-vest a clădirii și care se răsfrângea la fiecare nivel. Sub această scară se găsea o mică tainiță care comunica direct cu beciul²⁵.

La primul etaj, se găseau două camere, una mai mică și alta mai mare, luminate de două ferestre mici²⁶. Ambele erau amplasate pe partea de sud-est a culei.

²⁵*Ibidem.*

²⁶ *Ibidem.*

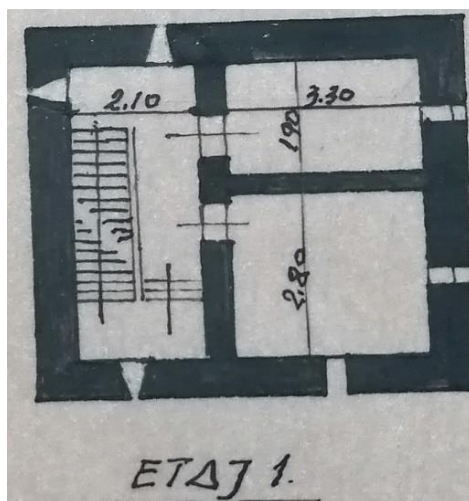

Fig. 3. Planul etajului I al culei de la Poiana

Sursa: ANSJ Dolj, Comisia Monumentelor Istorice, dosar 19, f. 6.

Etajul al doilea cuprindea o singură cameră care era luminată de trei ferestre²⁷.

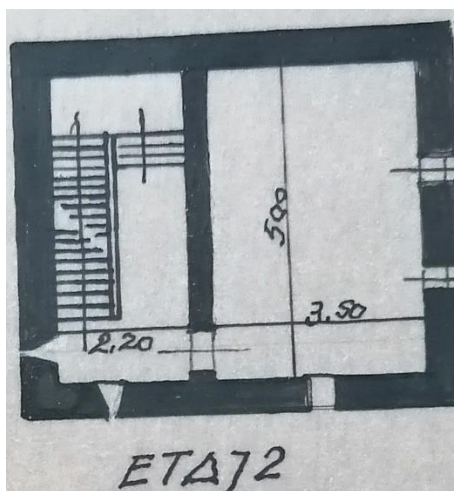

Fig. 4. Planul etajului II al culei de la Poiana

Sursa: ANSJ Dolj, Comisia Monumentelor Istorice, dosar 19, f. 6.

²⁷ *Ibidem.*

La etajul III, dintr-un pridvor foarte îngust se pătrundea într-o cameră mare. Luminarea acestei camere era asigurată de două ferestre, dispuse una pe perețele de la răsărit și alta pe cel care dădea spre pridvor. Pridvorul avea în partea din față un colonament cu cinci travee iar pe laterale câte o travee. Toate traveele erau conturate cu coloane groase, rotunde, de zidărie, care susțineau arcuri trilobate²⁸.

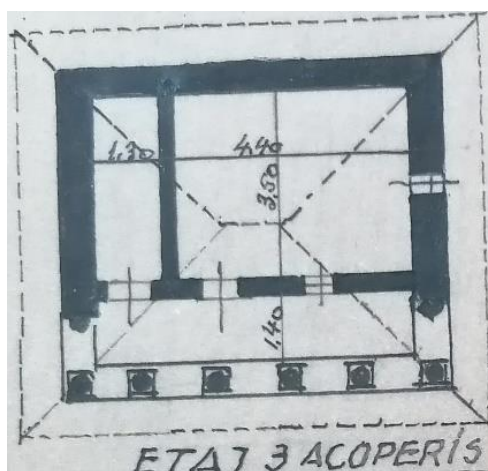

Fig. 5. Planul etajului III al culei de la Poiana

Sursa: ANSJ Dolj, Comisia Monumentelor Istorice, dosar 19, f. 6.

Toate cele patru camere erau tăvănite cu grinzi de stejar.

Întrucât cula nu mai există în prezent, iar reconstituirea istoriei sale s-a făcut pe baza informațiilor oferite de localnici, istoricii și arhitecții, care s-au ocupat cu analiza acestui tip de construcții, nu au putut susține dacă a dispus de decorație exterioară. Nu s-a putut stabili până în prezent modalitatea de încălzire a culei și nici existența unor elemente care s-o individualizeze în raport cu alte construcții de acest gen.

²⁸ *Ibidem.*

NEAGOE BASARAB, DOMN AL CULTURII ROMÂNEȘTI

Radu Ștefan VERGATTI*

Abstract: *Voivode (Prince) Neagoe Basarab (1512-1521), son of Prince Basarab Țepeluș and the young Neaga from the Craiova family. He took his mother's name to show, as he did in his „Teachings”, that he owe her his life and his upbringing at the court of Prince Radu the Great. Gradually, through his intellectual qualities, he established himself among the great dignitaries of the court. There he could see and meet two ecumenical patriarchs who were in Târgoviște simultaneously. After becoming Prince of Wallachia, Neagoe had among others the merit of building the beautiful diocese of Curtea de Argeș, then finished the metropolitanate of Târgoviște. He also created for the Vlach printer Macarie the opportunity to finish his last book - The Tetraevangelist. The Prince had the merit of removing the monk-man of culture from his cell, where he worked in isolation. The Prince caused these medieval scholars to come into direct contact with the world, to work in cities, where there was a tumultuous life. In this way, as it results from „The teachings of Neagoe Basarab to his son Theodosie” raises the issue of a broader, deeper understanding of life and the human-divinity relationship. Consequently, it can be compared, as we have done in the past, to Niccolo Machiavelli and Erasmus of Rotterdam.*

Key words: *Neagoe Basarab, medieval scholar, episcopate, metropolitan.*

În secolul al XVI-lea, la început, Europa se afla într-un adânc clocot. Au fost o serie de schimbări. Neagoe Basarab (23 ianuarie 1512-15 septembrie 1521) a reușit să ocupe tronul. În anii în care el se găsea în fruntea Țării Românești, pe bătrânul continent s-a declanșat revoluția industrială, admirabil descrisă de Roberto Lopez¹, a doua șerbie prezentată și analizată de Georges Duby², o extindere a comerțului care a devenit universal datorită marilor descoperiri

* Prof. univ. dr., membru titular al AOSR; e-mail: rstvergatti@gmail.com; rstvergatti37@gmail.com.

¹ Cf. Roberto S. Lopez, *Naissance de l'Europe*, Colin, Paris, 1962, p. 399 și urm.

² Cf. Georges Duby, *L'économie rurale. et la vie des campagnes dans l'Occident médiéval* (Collection historique dirigée par Paul Lemerle), 2 vol., Aubier, Paris, 1962, passim.

geografice³ și, în fine, s-a ajuns la o imposibilitate a bisericii creștine de a mai domina lumea⁴. A apărut atunci o luptă extraordinară pentru putere. Tronurile erau cumpărate sau negociate peste tot în Europa. Cea mai cunoscută și scandaloasă tranzacție a fost cea a bancherilor din familia Welser. Ei au contribuit la cumpărarea tronului pentru împăratul Carol Quintul din familia de Habsburg⁵. În Sublima Poartă s-a ajuns la crime în care era implicat haremul pentru schimbarea sultanilor de la începutul secolului al XVI-lea. Țările Române, care erau la cumpăna întâlnirii dintre Sublima Poartă și Imperiul Habsburgic, au reușit să profite de pe urma situației. A fost cazul, în special, al Țării Românești, unde domnea Radu cel Mare (1495-1508).

Provenit din familia domnitoare a Basarabilor, ramura Drăculeștilor, el s-a însurat a doua oară cu doamna Cătălina din familia principilor muntenegreni Crnojević⁶. Radu cel Mare a dat dovadă de mult tact în tot timpul domniei sale. El a baladat permanent între Istanbul și Sibiu. Ducea informații în ambele orașe, având grijă să fie secondat de boierii Craiovești. La începutul domniei sale fusese în relații proaste cu această mare familie, dar ulterior s-a împăcat cu ea și a folosit-o. A știut să-i plătească pe marii demnitari otomani. Astfel i-a câștigat. Apoi a folosit din plin Biserica Ortodoxă pentru a aduce liniște în țară. În jurul anului 1502, Radu cel Mare l-a invitat în Valahia pe fostul patriarh oecumenic Nifon al II-lea⁷. Cu

³ I. P. Maghidovici, *Istoria descoperirilor geografice*, București, Editura Științifică, 1959, passim.

⁴ Cf. Pierre Chaunu, *Le temps des Réformes. La crise de la chrétienté. L'éclatement (1250-1550)*, Paris, Fayard, 1975, passim.

⁵ A se vedea, William Maltby, *The Reign of Charles V*, Palgrave, Mac Millan, New York, 2002, pp. 71, 73.

⁶ Frumoasa doamnă Cătălina (Ecaterina), a doua soție a lui Radu cel Mare, era fiica cneazului Ivan Crnojević (1465-1490) și soră cu cneazul Đurađ (Gheorghe) Crnojević (1490-1496) din Muntenegru. Familia ei se înrudea cu neamul vlah Balașa/Balșa. Aceasta a arătat că și familia Crnojević era de origină vlahă (cf. P. P. Panaitescu, *Octoiul lui Macarie (1510) și originile tipografiei în Țara Românească*, în vol. *Octoiul lui Macarie 1510/2010. Studii*, Arhiepiscopia Târgoviștei, Academia Română, Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca, Târgoviște, 2009, p. 130; Partea meridională a Muntenegrului, regiunea istorică vlahă, Stara Cerna (Crna) Gora, a fost numită Zeta. Originea familiei Crnojević și numeroasa populație vlahă din Zeta au făcut ca regiunea în care se găsea orașul Cetinje să fie numită țara vlahilor (Cf. Đuro Batričević, Cvetko Pavlović, Costa C. Roșu, *Valahii din Muntenegru / Vlasi u Crnoj Gori*, Biblioteca de albume, documente și monografii Aldom, Colecția Exclusiv, Editura Fundației, Novi Sad, 2004, passim).

⁷ În primăvara anului 1503, Radu cel Mare a cerut acordul Sublimei Porți pentru a-l aduce în Țara Românească pe fostul patriarh oecumenic Nifon II (a se vedea și Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. I, ediția I, București, Editura IBMBOR, 1980, p. 418). În orice caz, Nifon al II-lea în 1503 se găsea deja în Țara

acest foarte bun organizator, domnul român a reușit să-i liniștească pe preoții și călugării din țară care practicau simonia și nicolaismul. Apoi Nifon II a creat, cu acordul domnului Radu cel Mare, două episcopii – cea a Buzăului și cea a Râmnicului-Turnu Severin. Având această împărțire, domnul a reușit să liniștească agitația clerului și să construiască o serie de biserici fortificate, care au ajutat la apărarea țării. Cea mai de seamă a rămas Mănăstirea Dealul de lângă Târgoviște. Radu cel Mare a început să construiască și mitropolia Țării Românești. Nu a reușit să-l aducă pe ierarhul țării lângă el. În anul 1504, a poposit și a fost foarte bine primit în Țara Românească un alt fost patriarh oecumenic, Ioachim I⁸. A fost un moment unic de preamărire a curții valahe, unde, în același timp, au poposit doi foști patriarhi oecumenici.

În anul 1504, Nifon al II-lea a decis să plece din Țara Românească. S-a îndreptat, în 1505, către Mănăstirea Dionisiu de pe Muntele Athos.

Plecarea sa a fost prezentată în mod diferit de realitate în scrierea atribuită lui Gavriil Protul⁹, scriere integrată, în secolul al XVII-lea, în cea mai

Românească. Afirm aceasta deoarece de acolo, din rezidența domnească – orașul Târgoviște – la 26 iunie 1503 fostul patriarh a trimis către sinodul oecumenic scrisoarea prin care a refuzat să preia din nou tronul patriarhal; cf. *Codicele* 600 (f. 321 r.) al mănăstirii *Marea Lavră* din Athos în Μητροπολίτης Μύρων Χρυσόστομος, *Ο Άγιος Νήφων ως Οικουμενικός Πατριάρχης*, în vol. *Τερά Μονή Αγίου Διονυσίου, Ο Άγιος Νήφων πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως* (1508-2008), Άγιον Όρος 2008, pp. 123-125 / Mitropolitis Mýron Chrysóstomos, *Ο Άγιος Νίφον os Oikoumenikós Patriárchis*, în vol. *Ierá Moní Agíou Dionysíou, Ο Άγιος Νίφον patriárchis Konstantinouπόλεος* (1508-2008), Άγιον Όρος, 2008, pp. 123-125 (în continuare volumul se va cita *Άγιον Όρος* 2008); Astfel se corectează și data propusă de Gh. Mihăilă care considera că Nifon II ar fi sosit în Țara Românească abia în anul 1504, dată nesuștinută documentar (cf. G. Mihăilă și D. Zamfirescu, *Literatura română veche* (1402-1647), vol. I, București, Editura Tineretului, 1969, p. 61), idee eronată reluată de R. Neacșa-Lupu, *De la Mircea cel Bătrân la Neagoe Basarab. Raporturile dintre domnie și biserică în Țara Românească*, cuvânt înainte de Ovidiu Cristea, prefață de Virgil Ciocâltan, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014, p. 123; ultima autoare, nefolosind niciun fel de document, afirmă că Nifon II ar fi stat în Țara Românească un singur an (*Ibidem*); în mod logic, un timp atât scurt nu ar fi fost suficient pentru înfăptuirea reformelor realizate de patriarhul oecumenic Nifon II.

⁸ Cf. P. Ș. Năsturel, *Radu vodă cel Mare și Patriarhul de Constantinopol Ioachim I-ul*, în „SMIMED”, vol. XX, 2002, pp. 23-32; republicat idem, *Radu vodă le Grand et le patriarche de Constantinople Joachim Ier*, în Petre Ș. Năsturel, *Études d'histoire byzantine et post-byzantine* (ouvrage édité par Emanuel Constantin Antoche, Lidia Cotovanu, Ionuț-Alexandru Tudorie), Brăila, Muzeul Brăilei Carol I, Editura Istros, 2019, pp. 399-408.

⁹ Pentru edițiile Gavril Protul, v. Gavriil Protul, *Viața și traiul Sfântului Nifon Patriarhul Constantinopolului*, publicat de Iosif Naniescu, București, 1888; Gavriil Protul, *Viața și traiul Sfântului Nifon Patriarhul Constantinopolului*, publicat de Tit Simezea,

veche cronică a Țării Românești – *Letopisețul Cantacuzinesc*¹⁰: „Și îndată goni pre sfântul den naintea sa și porunci (Radu cel Mare, n.n.) să nu-l mai bage nimeni în seamă, nici să-l socotească, nici să-l cinstească”¹¹. La fel de eronat a prezentat situația și cronicarul Radu Popescu. Acesta a scris că ex-patriarhul oecumenic Nifon al II-lea atât supărat era: „încă eșind din Târgoviște și-au scuturat papucii de praf și l-au afurisit pe domn”¹².

În realitate, după cum au dovedit alte izvoare, Nifon II a plecat din Valahia încărcat cu numeroase daruri de domnul Radu cel Mare.

Astfel, în Manuscrisul nr. 38 de la Mănăstirea Varlaam de la Meteore, la filele 83r – 105r, se păstrează două documente care lămuresc problema relațiilor dintre Nifon II și Radu cel Mare.

Manuscrisul 38 de la Varlam (Meteore) reprezintă *Slujba și Sinaxarul Sfântului Nifon*¹³. Aceste două texte, *Slujbă și Sinaxar*, au fost compuse cel mai probabil între anii 1514-1516 de un erudit umanist imnolog bizantin, Iustin Dekadios¹⁴. S-a ajuns la concluzia că el a fost autorul, datorită mențiunii următoare: *Alt canon al Sfântului, facerea lui Iustin* (aflată la f. 90r) și datorită acrostihului care formează cuvântul „Iustin” aflat pe filele 100v-102v. din Manuscrisul nr. 38¹⁵. Textele erau dedicate

București, 1937; *Viața lui Nifon Patriarhul, după un manuscris grecesc*, publicat de Vasile Grecu, București, 1944.

¹⁰ Cf. *Istoria Țării Românești (1290–1690). Letopisețul Cantacuzinesc*, ediție de C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, *Introducere*, p. V-XXXIII. În continuare va fi citat: *Letopisețul Cantacuzinesc*.

¹¹ *Letopisețul Cantacuzinesc*, p. 8.

¹² Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, ediție critică de Constant Grecescu, București, Editura Academiei Române, 1963 p. 25.

¹³ Textul manuscrisului nr. 38 de la Varlaam (Meteore) privind *Slujba Sf. Nifon și Sinaxarul Sf. Nifon al II-lea* a fost publicat în vol. *Ἁγίων Ὁρός 2008/ Ἄγιον Ὄρος 2008*, între pp. 250-271 *Slujba*, iar între pp. 337-345 *Sinaxarul*. Și eu am primit o fotocopie a două pagini din acest manuscris, fotocopii din arhiva personală a domnului conf. univ. dr. Ion Marian Croitoru de la Facultatea de Teologie, Universitatea Valahia, Târgoviște, căruia îi mulțumesc și pe această cale.

¹⁴ Cel mai probabil, umanistul imnolog bizantin Iustin Dekadios s-a născut în insula Corfu (Kerkira), în jurul anului 1472. El s-a afirmat ca remarcabil imnolog în lumea grecească, locuitoare a Istanbulului. Ca urmare a prieteniei dintre domnul Neagoe Basarab și rhetorul Manuel din Corint, s-a făcut apel la Iustin Dekadios pentru elaborarea textului care era necesar în vederea evenimentului organizat de Neagoe Basarab pentru canonizarea fostului patriarhului Nifon al II-lea. Mai târziu, către anii 1532-1533 Iustin Dekadios se găsea la Istanbul, unde i s-a pierdut urma (cf. E. Legrand, *Bibliographie Hellénique ou description raisonnée des ouvrages publiés en grec par des grecs aux XVe et XVIe siècles*, I; Paris 1885, Bruxelles 1963).

¹⁵ Cf. Dimitriou Sofianoú, *I archikí anékdoti akolouthía tou Agíou Nífonos (11 Avg. 1508). Poíma Ioustínou Dekadíou. Kod. 38 Monís Varlaám Meteóron (ét. 1518)*, în vol. *Ἄγιον*

ceremoniei de canonizare a lui Nifon al II-lea, organizată de domnul Neagoe Basarab. Aceasta s-a petrecut la Sinodul Oecumenic, ale cărui lucrări s-au desfășurat între 15-17 august 1517, în Curtea de Argeș.

Textele Slujbei și Sinaxarului lui Nifon II, compuse de Iustin Dekadios, au fost caligrafiate de un caligraf călugăr Leontios. Acesta a fost ucenic al lui Nifon II la Mănăstirea athonită Dionisiu¹⁶. O copie realizată de caligraful călugăr Leontios a fost finalizată de scris la 17 martie 1518. Leontios a expediat o frumoasă copie realizată de el pentru Mănăstirea Varlaam de la Meteore monahilor Teofan și Nectarie. Aceștia fuseseră și ei adepți ai lui Nifon al II-lea și ctitori ai respectivei mănăstiri Varlaam¹⁷. Acest text, copiat de Leontios și păstrat de monahii Teofan și Nectarie de la Varlaam, Meteore, există și în zilele noastre. El se păstrează la Mănăstirea Varlaam de la Meteore, la Atena și la Paris.

Textele pregătite din porunca lui Neagoe Basarab de Iustin Dekadios, copiate de Leontios, pentru Sinodul ale cărui lucrări s-au ținut între 15 și 17 august 1517 în Curtea de Argeș pentru canonizarea fostului patriarh Nifon II, demonstrează că în realitate ex-patriarhul oecumenic Nifon II și domnul Țării Românești, Radu cel Mare, s-au despărțit în condiții de prietenie unul față de celălalt. Radu cel Mare este prezentat în culori luminoase. Această situație este întru-totul credibilă, deoarece ea a fost descrisă de niște oameni care îi cunoscuseră bine, atât pe ex-patriarhul Nifon II, cât și pe domnul Radu cel Mare. Amândoi muriseră în anul 1508, deci aproximativ cu 9 ani înainte de sinodul din 1517 de la Curtea de Argeș.

Óros 2008, pp. 246, 266-267. Copii ale Manuscrisului nr. 38 se păstrează la Biblioteca Națională din Atena și la Paris, la College de France, în fondul manuscriselor grecești.

¹⁶ Cf. Δ. Σοφianoῦ, *ό.π.*, p. 245/ D. Sofianou, *op.cit.*, p. 245; Μιχαήλ Ἀγγ. Κακούρου, «Η πρώτη Ἀσματικὴ Ἀκολουθία (ca 1514-1516) πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Νήφωνος. Ὁ ἐκεῖ περιεχόμενος Συναξαρικὸς Βίος καὶ οἱ νεώτερες ἀκολουθίες (19ος αἰ.): ἱστορία τῆς παραδόσης καὶ τῆς λειτουργικῆς χρήσεως τῶν κειμένων στὴν Ἱ. Μ. Διονυσίου ἀπὸ τὴν σύνταξή τους μέχρι σήμερα, μετὰ τὴν Editio princeps τῶν δύο μορφῶν τοῦ Συναξαρικοῦ Βίου (σὲ κριτικὴ ἔκδοσι), ἰν Ἁγιον Ὅρος 2008, p. 280 / Michail Ang. Kakourou, «*I próti Asmatikí Akolouthía (ca 1514-1516) prós timín tou Agíou Nífonos. O ekeí periechómenos Synaxarikós Víos kai oi neóteres akolouthíes (19os ai.): istoría tis parádosis kai tis leitourgikís chríseos tón keiménon stín I. M. Dionysiou apó tín syntaxí tous méchri símera, mé tín Editio princeps tón dyó morfón tou Synaxarikoú Víou (sé kritikí ékdosi)*, ἰν vol. *Ágion Óros*, 2008, p. 280.

¹⁷ Cf. A. Vei, *Tá Cheirógrafa tón Meteóron. Katálogos perigrafikós tón cheirográfon kodíkon tón apokeiménon eis tás Monás tón Meteóron*, tóm. V', *Tá Cheirógrafa tís Monís Varlaám*, prolegómena, prosthíkes, pínakes, evretírta D. Z. Sofianoú, Athínai 1984, p. 47; D. Sofianoú, *op.cit.*, pp. 245, 249; M. A. Kakourou, *op.cit.*, p. 380.

Astfel, Nifon al II-lea a putut pleca la Muntele Athos cu bunuri cu care a răscumpărat o parte din robii luați de Sublima Poartă și a refăcut mănăstiri de acolo, cum de altfel se confirmă și în *Letopisețul Cantacuzinesc*¹⁸.

Radu cel Mare, datorită căsătoriei sale cu doamna Cătălina, a adus la el la curte o parte din familiile Crnojevici, Brancovici, Iakșici, Ariantis. Aceste familii erau fugare din calea turcilor, care cucereau treptat Peninsula Balcanică. Lângă Radu cel Mare și doamna Cătălina au sosit Maxim Brancovici, un înalt ierarh care conducea fugarii. Alături de el s-a aflat tânăra lui nepoată, Elena, care avea să se mărite cu Petru Rareș. Împreună cu ea, a sosit și sora ei mai mare, Despina Milița, care s-a măritat în 1502-1504 cu Neagoe Basarab¹⁹.

Radu cel Mare a mai știut să aducă lângă el și pe călugărul vlah Macarie, care cunoștea arta tiparului, pe care o practicase deja în Cetinje din Muntenegru. El, călugărul Macarie, a profitat de pe urma instruirii, în special, a doamnei Cătălina, care la ea acasă, în tinerețe luase contact cu elementele renașterii italiene din școala venețiană. Atunci, la curte soțului său, a știut să-l folosească pe Macarie, format, probabil, la școala lui Aldo Manuzzio²⁰. Pe acesta, doamna

¹⁸ „Și pre mulți i-au scos tocma din gura diavolului și pre mulți din păgâni, turci, armeni, papistași și de alte erése au întors de i-au botezat și i-au uns cu sfântul mir și i-au adus în credința cea adevărată a pravoslaviei, mai mult de 4.000 de suflete. Iar pre câți mișai au miluit și săraci, și câți au scos din robie, zic, că aceia n-au număr, așa era bun și milostiv tuturor, asemene lui Dumnezeu” (*Letopisețul Cantacuzinesc*, pp. 9-10).

¹⁹ Pentru biografia doamnei Milița Despina, soția lui Neagoe Basarab, a se vedea Ion C. Filitti, *Despina, princesse de Valachie, fille présumée de Jean Brancovitch*, în „Revista istorică română”, I (3), București 1931, 241-250; Ion Radu Mircea, *De l'ascendance de Despina, épouse du voévode Neagoe Basarab*, în „Romanoslavica”, X, București 1964, pp. 435-437, republicat în Petre Ș. Năsturel, *Études d'histoire byzantine et post-byzantine*, (ouvrage édité par Emanuel Constantin Antoche, Lidia Cotovanu, Ionuț-Alexandru Tudorie), Muzeul Brăilei Carol I, Brăila, Editura Istros, 2019, pp. 815-819 (unde autorii presupun că mama Despinei s-ar fi numea Donka, așa cum ar figura pe un epitrahil dăruit de Despinia Milița și de mama ei Donka mănăstirii Marea Lavră de la Athos, obiect de podoabă însă pierdut și imposibil de probat ipoteza); Al. Lapedatu, *Mormântul Doamnei Despina*, în „Revista Istorică”, anul VII, nr. 1-3, 1921, pp. 23-25.

²⁰ Mitropolitul Visarion al Zetei și episcopul Vavila, văzând aplecarea spre studiu a tânărului călugăr Macarie, l-au trimis să învețe arta tiparului în Veneția. Acolo exista puternica Frăție Ortodoxă sau comunitatea grecească ortodoxă. Din ea făceau parte toate neamurile balcanice fugite de teama otomani sau venite pentru diverse afaceri. Între cei care atunci se aflau în plin proces de afirmare, se găsea și tânărul Bozidar Vukovici. S-ar putea să se fi făcut apel și la Bozidar Vukovici pentru a-l ajuta pe călugărul Macarie să învețe arta tiparului în atelierele lui Andrea Thoressano și ale ginerelui acestuia, Aldo Manuzzio il Vecchio (cf. Miroslav A. Lazić, *Између патриотизма, побожности и трговине: мотиви издавачке делатности Божидара Вуковића / Between patriotism, piety and commerce: motives for the publishing enterprise of Božidar Vuković*, în „Археографски Прилози / Archeographical

Cătălina l-a orientat către crearea tipografiei de la Mănăstirea Dealul, din apropiere de Târgoviște. Era o foarte frumoasă și impresionantă mănăstire ortodoxă construită din porunca lui Radu cel Mare și ctitorită la data de 4 decembrie 1501²¹. Ea a fost clădită de un grup de zidari armeni, în frunte cu meșterul Grigore. Paramentul bisericii a fost foarte frumos dăltuit. Piatra e dantelată, asemeni unei piese din mătase brodate cu artă. Domnul, la sfatul expatriarhului oecumenic Nifon II, a început să zidească și mitropolia din oraș. Știa că în conformitate cu doctrina Evului Mediu un înalt ierarh trebuia să fie alături de un domn de rang corespunzător. Din păcate, nu a reușit. Nu a putut nici să vadă terminate operele tipărite din porunca lui: Liturghierul (1508), Octoiul (1510), Tetraevangheliarul (1512). Acest domn a știut cu artă să baladeze între Istanbul și Sibiu²². Ducea informații sigure dintr-o parte în alta, oprind eventualele lupte mici, dar permițând schimburile comerciale care aduceau venituri. Din păcate, Radu cel Mare, care fusese cândva un slujitor pătimaș al zeului cu întreit nume Eros-Cupidon-Amor, s-a îmbolnăvit la Sibiu, în tinerețe, într-o casă unde se vindeau plăceri lumești. Acolo reveniseră acasă niște mercenari transilvăneni, care luptaseră în Toscana. Acești soldați aduseseră cu ei o boală importată de pe continentul american. Domnul Radu cel Mare nu a mai putut să se vindece, cu toată intervenția medicului Franciscus.

Cel mai de seamă fruct lăsat de el a fost tânărul Neagoe Basarab, care a domnit între 1512-1521 pe tronul Valahiei²³. Problema nașterii lui a trezit o serie de discuții. Totuși, în opinia mea, problema este lămurită. El este rodul „păcatului boieresc” sau „domnesc”. Tânăra Neaga, probabil din familia Craioveștilor, în anul 1482, a avut o legătură cu domnul Basarab IV Țepeluș, care a domnit în Valahia de patru ori între anii 1474 și 1482. În timpul ultimei sale domnii, în martie 1482, probabil, când fugea fiind urmărit de călăreții lui Ștefan cel Mare, a întâlnit-o pe tânăra și frumoasa boieroaică Neaga. El se îndrepta în grabă către reședințele

Papers”, 35, Belgrade, 2013, pp. 49-55); pentru parcursul lui Macarie la Veneția cf. Damaschin Mioc, *Date noi cu privire la Macarie tipograful*, în „Studii. Revista de istorie”, tom XVI, 1963, nr. 2, p. 438; autorul afirmă că înainte de 1491-1492, în mod cert ieromonahul Macarie se găsea în Veneția, unde se instruia în arta tiparului, în tipografia lui Andrea Thoressano și a ginerelui său, Aldo Manuzzio; Aleksandar Stamatović, *Kratka istorija Mitropolije Crnogorsko-primorske (1219-1999)*, Cetinje, Svetigora, 1999, gl. II.

²¹ Conform pisaniei aflată de o parte și de alta a ușii de intrare.

²² Al. Lapedatu, *Politica lui Radul cel Mare. 1495-1508*, în *Lui Ion Bianu amintire. Din partea foștilor și actualilor funcționari ai Academiei Române la împlinirea a șasezeci de ani (1916)*, București, 1921, pp. 191-223.

²³ Cf. Radu Ștefan Vergatti, *Neagoe Basarab. Viața. Domnia. Opera*, Curtea de Argeș, Episcopia Argeșului și Muscelului, 2009, passim.

boierilor Craiovești din Oltenia, probabil din nordul viitoarei Mănăstiri Strehăia, unde aceștia aveau rodnice moșii. Sigur că el s-a îndreptat pe cel mai scurt și rapid drum, „drumul calului”, care mergea paralel cu Dunărea, până la Turnu Severin și mai departe. Aici nu are dreptate distinsul cercetător Dan Zamfirescu să afirme că domnul Basarab Țepeluș ar fi trecut Dunărea pentru a ajunge în sudul fluviului la turci. Ar fi fost un ocol irațional. Basarab Țepeluș, a cărui nevastă era de multă vreme ostatică la Brașov, a păcătuit cu Neaga. A lăsat fructul său în grija tinerei și a plecat mai departe spre Craiovești. Neaga l-a urmat și s-a refugiat într-unul dintre conacele familiei Craioveștilor. Acolo, Pârnu Craiovescu, fratele secund din familia Craioveștilor, a decis să o ia de nevastă. Era un fapt obișnuit, nu numai în Evul Mediu, ca femeile care aveau copii dar nu și soț legiuit, să fie luate de nevastă de unul dintre bărbații dintr-o familie apropiată. A fost și cazul Neagăi, măritată cu Pârnu Craiovescu.

Până la vârsta de 7 ani, micul copil a stat pe lângă mama sa. El a fost botezat Neagoe. Avea numele mamei sale și nu al unui tată din neamul Craioveștilor poate pentru a arăta că mama sa greșise. După cum se arată în versurile dedicate de Neagoe mamei sale, aceasta a avut mult de suferit. Micul Neagoe, după vârsta de 7 ani, a fost trimis la Macarie, starețul Mănăstirii Bistrița olteană, ctitorie a familiei Craioveștilor. Acolo, a învățat să scrie și să citească în limbile slavonă și greacă. De la mătușa sa Negoslava, sârboaică, măritată cu Barbu Craiovescu, cunoscut sub numele de Pahomie ca monah, Neagoe a învățat și sârbește. Apoi a fost trimis la curtea domnească. După obiceiul țării, a primit rangul boieresc de vtori postelnic. Curând apoi a fost înălțat la rangul de vătaf de vânători. Radu cel Mare s-a ocupat de el, remarcând calitățile tânărului. Neagoe a fost luat în diverse călătorii la Istanbul și la Sibiu. Când a ajuns la Istanbul, Neagoe l-a cunoscut pe tânărul arhitect Sinan Celebi, care înălța geamia lui Mehmet II el Fatih. În drumurile către Sibiu, Neagoe a reușit să învețe limba germană-dialectul săsesc și limba maghiară. În timp ce ex-patriarhul oecumenic Nifon II se găsea la Târgoviște și apoi oarecum exilat în Mănăstirea Bistrița, tânărul Neagoe s-a apropiat de învățatul ierarh. I-a dus hrană fostului patriarh iar el, în schimb, s-a înfruptat din știința deosebită a acestuia. A rămas tot timpul apropiat de el. În 1504 sau în 1505, Neagoe s-a însurat cu frumoasa, agera și cultivată Despina Milița. Aceasta aducea cu ea puține bunuri materiale, dar o inteligență sclipitoare îi acoperea și-i suplinea lipsurile materiale.

În urma morții domnului Radu cel Mare, care bolnav a pierit după 23 aprilie 1508²⁴, neputând fi salvat de medicul sibian Franciscus, tronul Valahiei a fost ocupat de un fiu al lui Vlad Țepeș, Mihnea cel Rău (1508-1510). Noul domn Mihnea, numit de contemporani cel Rău, l-a persecutat pe Neagoe Basarab. El a susținut că era din familia Dăneștilor, dușmană a celei a Drăculeștilor care ocupa tronul. În al doilea rând, domnul voia să se răzbune împotriva acelorora care îi făcuseră să sufere pe tatăl său Vlad Țepeș și pe unchiul său Vlad Călugărul.

În plus, Maxim Brancovici fusese trimis de Mihnea cel Rău în solie în Transilvania, dar nu se mai întorsese, provocând furia domnului²⁵. Dându-și seama de situația creată în Țara Românească, de acest nou motiv de răzbunare a lui Mihnea cel Rău împotriva lui Neagoe Basarab, care se însurase cu nepoata de frate a lui Maxim Brancovici, Despina Milița, cel din urmă a decis să se retragă spre turci. În felul acesta, a reușit, momentan, să-și salveze viața lui și soției sale. Apoi a poposit în Istanbul. Acolo s-a integrat în viața culturală a orașului.

În locul lui Mihnea cel Rău a venit pe tron fratele minor al lui Radu cel Mare, Vlăduț sau Vlad cel Tânăr (înainte de 26 ianuarie 1510-23 ianuarie 1512). Neagoe Basarab a intrat în lupta pentru tron. O grupare crescândă de boieri a acționat în sensul de a-l îndepărta în mod violent pe Vlăduț. La 23 ianuarie 1512, în marginea Bucureștilor, la Văcărești, „subt un păr” boieri Craiovești dar și boieri din familia domnului au determinat decapitarea domnului Vladuț²⁶. Imediat Neagoe a preluat tronul.

După cum a și demonstrat P. P. Panaitescu și alți slujitori ai Muzei Clio, Neagoe Basarab nu a fost un om blând. Din coroborarea scrierilor vremii reiese acuzația că ar fi ucis circa 3000-3200 boieri, moșneni, clerici și orășeni.

²⁴ Data morții lui Radu cel Mare poate fi stabilită în ziua sau imediat după Paștii anului 1508 (23 aprilie 1508). Era deja grav bolnav din 3/12 martie 1508 și nu mai domnea efectiv, așa cum rezultă din scrisoarea regelui Ungariei Vladislav II către comitele Timișoarei (cf. *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, vol. XV/1: 1358-1600 ed. N. Iorga, București, 1911, pp. 180-181; se va cita Hurmuzaki, *Documente*).

²⁵ Cf. I. C. Filitti, *Despina, princesse de Valachie, fille présumée de Jean Brankovitch*, în „Revista Istorică Română”, 1, nr. 3 (1931), pp. 247-248.

²⁶ Pe lespedea tombală a lui Vlad cel Tânăr, care este înhumat în Biserica Mănăstirii Dealu, în colțul de sud-vest al pronaosului, se face mențiunea că vina pentru moartea domnului au purtat-o (la plural) Neagoe Basarab (și Craioveștii și alți boieri. Unele variante ale *Letopisețului Cantacuzinesc* îl menționează și pe Calotă vornicul din Stoenești, cumnat cu Vlăduț drept hiclean; cert este că și ruda Craioveștilor Mehmed beg „au tăiat capul lui Io Vlad voievod”. (lespedea publicată la Radu Gioglovan, Mihai Oproiu, *Inscripții și însemnări din Județul Dâmbovița*, vol. I, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1972, p. 251).

Cifra este foarte mare, dar în realitate nu se susține.

Între cei uciși, învinuit de a fi hiclean, s-a găsit și boierul moldovean Bogdan, însurat cu Caplea, sora domnului Radu cel Mare. Cronicarul Radu Popescu a istorisit: „întru acele zile, luând Neagoe vodă domnia, iar Bogdan cumnatul Radului vodă, de carele s-au zis mai sus, temându-se de Neagoe vodă au vrut să fugă, dar n-au putut scăpa, că l-au prinsu și aducându-l la domnu, pentru avuția lui și domnească să o spuie, l-au muncit foarte, până l-au și omorât”²⁷.

Se poate considera că domnul Neagoe Basarab urmărea să lichideze o veche răfuială cu Bogdan. Acesta încercase, în timpul domniei lui Vlad cel Tânăr, să obțină mutilarea lui Neagoe prin orbire. Dar precizarea cronicarului Radu Popescu despre cercetarea avuției lui Bogdan, demonstrează că domnul Neagoe Basarab a avut, cel puțin aparent, un motiv legitim pentru a-l pedepsi pe hiclean: acela de a recupera bunuri care făceau parte din averea „domnească”.

Unii boieri au devenit brusc „pribegi”. Ei s-au îndreptat în special către Transilvania, Moldova și Sublima Poartă. Au procedat astfel deoarece în Transilvania, la Brașov, se găsea Mircea, fiul lui Mihnea cel Rău. Acesta era un prezumtiv pretendent la tron și conducător al nemulțumiților. El dobândise și un potențial loc de azil în Moldova, de unde putea primi și ajutor militar. Domnul principatului Moldova, Bogdan cel Orb (1504-1517) se căsătorise cu sora lui Mircea, Ruxandra²⁸. Mircea a cerut și a obținut oarecare sprijin din partea cetăților transilvăneni și chiar a atacat Țara Românească. Dar nu a avut succes. Înainte de 19 iulie 1512 oastea Țării Românești, comandată direct de Neagoe Basarab, l-a înfrânt și l-a alungat în Transilvania. Neagoe a putut anunța Sublima Poartă despre această victorie²⁹. Norocosul pretendent s-a retras în Transilvania în cetatea Ciceu. Aceasta era dată domnilor Moldovei din timpul lui Ștefan cel Mare. Principele Ioan Zapolya a informat printr-o scrisoare patriciatul orașului Bistrița că principele român Mircea al III-lea s-a retras în Cetatea Ciceu, unde ar fi de dorit să aibă liniște³⁰.

Unii dintre pribegi s-au îndreptat și către Sublima Poartă. Ei sperau că acolo pot manevra răsturnarea lui Neagoe Basarab tocmai pentru că luase tronul cu ajutorul lui Mehmet beg. Pașa din Nicopole era unul dintre devotații bătrânului sultan

²⁷ Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Românești*, p. 34.

²⁸ Cf. Constantin C. Giurescu, Dinu C. Giurescu, *Istoria românilor*, vol. II, București, 1976, pp. 225, 228; Dan Pleșia, *Genealogia Basarabilor*, anexă la *Io Mircea, mare voievod și domn*, Râmnicu Vâlcea, 1986.

²⁹ Cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV/1, p. 220; *Documente turcești privind istoria României*, vol. I, publicate de Mustafa A. Mehmet, București, Editura Academiei Române, 1976, p. 9.

³⁰ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV/1, p. 220.

Baiazid al II-lea Veli. Însă acesta pierise dintre pământeni în aprilie 1512 ca urmare a vârstei și a luptelor cu fiul său mezin, Selim I Yavuz. Acesta din urmă, devenit padișah, putea fi dornic să se răzbune pe cel ce fusese susținătorul tatălui său.

De la acești pribegi avem așa-zisa cifră a boierilor uciși de Neagoe. Pribegii i-au adresat un „arz” lui Selim, în care spuneau că Neagoe Basarab ar fi omorât 3.000 de boieri³¹.

Dar, simpla raportare a cifrei la totalul aproximativ al populației țării demonstrează clar că boierii au denaturat faptele și au exagerat numărul. Dorința lor era de a-l impresiona pe sultan și a-l determina să intervină în favoarea unui pretendent, nenominalizat în „arz”. Candidatul la domnie pe care-l aveau în vedere era deja la Sublima Poartă. Se numea Miloș, fost beizadea garant la Poartă, frate al lui Mircea al III-lea, fiu al lui Mihnea cel Rău³². Însă nici el nu a avut noroc. În anul 1519, Neagoe Basarab scria sibienilor că a scăpat de rivalitatea lui Miloș: „[...] din porunca sultanului a fost legat și aruncat în temniță, unde a pierit în lanțuri. Miloș a depus multe stăruințe împotriva noastră și a fost un potrivnic și un dușman împotriva noastră și al acestei țări a noastre”³³.

În realitate, Neagoe Basarab a descăpățânat doar câțiva mari boieri. Între ei, Oancea logofăt, Danciul, mare portar, Stanislav stolnic, Stanciul paharnic, Gheorghe, Cazan, Stanimir, Dan, un alt Cazan portarul și alții nenominalizați³⁴, poate chiar inexistenți, creați de propaganda boierească denigratoare. Toți partizanii și rudele acestora au creat în exil facțiunea opoziției boierești față de domnie și față de Craiovești. Grupul pribegilor de la Sublima Poartă a reprezentat un pericol mai mic comparativ cu celelalte grupări. Sultanul, orientat spre frontul anatolian, avea preocupări mai presante decât cele petrecute la Dunărea de Jos. Acolo, din punctul de vedere al Sublimei Porți, era relativă liniște.

³¹ Cf. Mustafa A. Mehmet, *Două documente turcești despre Neagoe Basarab*, în „Studii”, nr. 5/1968, p. 928.

³² În anul 1521, când Miloș murise, actele arată clar că Mircea III era încă în viață (Hurmuzaki, *Documente*, vol. VIII, 1376-1650, ed. I. Slavici, București, 1894, p. 51; vol. XV, pp. 240-241); el mai trăia încă în anul 1529, când hrisoavele l-au pomenit ca tatăl lui Alexandru al II-lea Mircea (cf. D. Bălașa, *Despre familia lui Alexandru al II-lea Mircea. Știri noi bazate pe inscripțiile descoperite la mănăstirea Bucovățul Vechi - Dolj*, în „Oltenia”, nr. 1-12, IV/1944, pp. 29-36; *Cronicile slavo-române din secolele XV-XVI*, publicate de Ion Bogdan, ed. revăzută și completată de P. P. Panaitescu, București, 1959, p. 195).

³³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XVII, 1825-1846, ediție Nerva Hodoș, București, 1913, p. 240: a se vedea și P. P. Panaitescu, *Introducere în istoria culturii românești*, București, Editura Științifică, 1969, p. 149.

³⁴ M. A. Mehmet, *op. cit.*, p. 928.

De fapt și „pribegii” aflați în Transilvania și în Moldova, oarecum reuniți în jurul lui Mircea, chiar dacă au avut uneori adepți în țară, au fost aduși la supunere. În țară, ei au găsit sprijin la boierii buzoieni, la puternica familie a Izvoranilor din Muscel și la câteva familii din Oltenia³⁵. Boierii buzoieni nu au putut fi nominalizați exact, dar este cert că din regiunea lor, aflată în imediata apropiere a Moldovei și Transilvaniei, s-au ridicat numeroși nemulțumiți care au provocat multe neajunsuri domniei. Neagoe Basarab nu i-a putut prinde și pedepsi pe vinovați, căci aceștia, profitând de poziția regiunii, au fugit la timp. În schimb, acuzându-i de hiclenie, le-a confiscat moșiile pe care le-a trecut fie în proprietatea sa, fie în cea a unor slujitori credincioși. Până în anul 1515 a confiscat mai multe moșii în părțile de est și nord-est ale țării³⁶, adică tocmai în zona buzoienilor, astfel temperați și aduși la supunere.

Dintre pribegii, mai însemnați, permanent oponenți, pot fi nominalizați Izvoranii, Vlaicu stolnicul, Diicu comisul, Dragomir logofătul și boierii olteni Radu din Borăști, mare paharnic, Radoe și Boica din Bățești³⁷. În anul 1519, Vlaicu stolnicul a fugit cu „birul” țării la Mircea, la Brașov. Fapta lui a atras pedeapsa domnului, care a trecut imediat la represalii: i-a confiscat partea satului Bilcerești din Buzău care-i aparținea și l-a declarat hiclean. Pământul confiscat a fost dat unui favorit al domnului, Manea Clucerul³⁸, răsplătit și altădată pentru slujbă dreaptă. Pentru sprijinirea lui Vlaicu, a fost pedepsit și un oarecare Dumitru Desculțu, care și el și-a pierdut pământul³⁹, bunul cel mai de preț în Evul Mediu.

În aceeași perioadă, Oancea vistierul, trimis la Brașov cu argint în valoare de 8.000 de aspri și cu suma de 22.000 aspri pentru achitarea lucrului unor „potire”, fie și-a însușit banii, fie i-a dat tot lui Mircea. În orice caz, nu a mai revenit acasă, atrăgând asupra-i condamnarea domnului care l-a declarat și pe el hiclean⁴⁰.

Politica lui Neagoe Basarab de a se înconjura de slujitori și curteni credincioși, care au format grupul de unde și-a recrutat sfetnicii, stabilitatea lui, i-au permis să

³⁵ Cf. Dan Pleșia, *Neagoe Basarab – originea, familia și o scurtă privire asupra politicii Țării Românești la începutul veacului al XVI-lea*, (II), în „Studia Valachica”, II, 1970, p. 125.

³⁶ Ion Donat, *Le domaine princier rural en Valachie (XIVe – XVIe siècles)* în „Revue Roumaine d’Histoire”, nr. 2/1967, pp. 201-231; Idem, *Domeniul domnesc în Țara Românească: (sec. XIV-XVI)*, ediție îngrijită de Gheorghe Lazăr, București, Editura Enciclopedică, 1996, pp. 46-48.

³⁷ Cf. I. Bogdan, *Documente și regeste privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și Ungaria în secolele XV și XVI*, București, 1902, p. 144 și urm.

³⁸ *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. II (1501-1525), București, Editura Academiei Române, 1972, p. 364.

³⁹ I. Donat, *Le domaine princier...*, p. 226; Idem, *Domeniul domnesc*, p. 76.

⁴⁰ *Documente privind istoria României, B. Țara Românească*, veac XVI, vol. II (1526-1550), București, Editura Academiei Române, 1951, p. 47.

creeze o domnie autoritară, eficientă, capabilă să ia imediat măsurile cuvenite în interior. Existența unor boieri nemulțumiți, în neîntreruptă contradicție cu domnul nu trebuie să ne mire. În tot lungul Evului Mediu, în oricare domnie, în Țările Române și chiar în întreaga Europă au fost mai mari sau mai mici feudali care s-au plâns de nedreptatea monarhiei, dar aproape niciodată n-au determinat ei linia directoare a statului⁴¹. Imposibilitatea dușmanilor lui Neagoe Basarab de a-l răsturna sau de a organiza acțiuni de amploare împotriva lui, demonstrează numai că pribegii și oponentii din interior nu aveau putere reală. Erau mult mai slabi ca domnul. Acțiunile lor au provocat doar valuri mici, care nu au putut clătina ori răsturna corabia cârmuită de Neagoe Basarab.

O altă măsură de impunere a stabilității și facilitare a dezvoltării statului a fost acțiunea domnului de a opri încălcarea hotarului între Țara Românească și Principatul Transilvaniei. În anul 1517, domnul Neagoe Basarab a înființat o comisie de boieri din partea locului. Aceștia cunoșteau bine care erau pe de o parte limitele moșiilor boierilor români și ale moșnenilor și pe de altă parte pe cele ale nobililor din Transilvania. Motivul trăsării acestei granițe a fost scris la Târgoviște de grămaticul Bogdan la 9 iunie 1520:

„Au ținut sfat și cu mare blestem, în veci au jurat în aceste două țări certuri sau răzmeriți sau tâlhării sau hoții sau jafuri să nu se facă și să fie numai pace și frăție. Iar cine s-ar rădica și certuri sau furturi sau să prade sau să jefuiască sau alte fapte rele, fie din Țara Ardealului, fie de aici din Țara Românească să plătească cu capul”⁴².

În ultimii ani, în Oltenia pe vârfurile munților, granițele au fost trasate mai precis fiind marcate de moșneni cu mici turnuri, mici schituri ale căror urme se mai găsesc și azi. Ei semnalizau cu buciumele, cu fum, cu semnale luminoase din turnuri orice apropiere a dușmanilor.

De la Olt spre răsărit până la Buzău hotarul a fost mai puțin definit, dar s-a stabilit și acolo. În fine către miazăzi, pentru trasarea frontierei s-a mers pe firul Dunării, în sudul căreia stăpânea pașa Mihaloglu din Nicopol, rudă îndepărtată cu Neagoe Basarab.

Domnul s-a interesat temeinic și de organizarea sistemului defensiv al țării. Astfel, s-a preocupat de repararea sau construirea de cetăți, curți domnești și mănăstiri fortificate.

⁴¹ Cf. J. R. Lander, *Ancient and Medieval England, vol. I, Beginnings to 1509*, New York/Chicago, San Francisco/Atlanta, 1973, p. 155 și urm.

⁴² DRH.B. *Țara Românească*, vol. II, pp. 375-379.

Este real că la cetăți a fost obligat să se limiteze la simple reparații, pentru a nu stârni reacția mânioasă a otomanilor. Aceștia, care cuceriseră cetățile Giurgiu și Turnu încă din timpul sultanului Mehmet I Celebi (1413-1421), supravegheau atent mișcările domnilor români, oprindu-i să construiască orice nouă cetate.

În jurul anului 1540, Antonio Verancsics (sau cum semna el în italienește, Verantio) a putut observa în Țara Românească o cetate mare – Târgoviște – și două cetăți mai mici: Poienari și „cetatea Dâmboviței” (București)⁴³.

Poienari, aflată într-o excelentă poziție strategică, la circa 25 km nord de Curtea de Argeș, la marginea satului Căpățâneni, unde încep Cheile Argeșului, avea în timpul lui Neagoe Basarab o pondere deosebită. Era un loc de ascundere a tezaurului⁴⁴, de temniță grea pentru dușmanii statului, de refugiu pentru familia domnului în zile de restriște.

Tocmai aceste funcții explică de ce Neagoe Basarab a încredințat slujba de pârclăb al cetății unui mare boier ca Danciu⁴⁵. Boierul credincios domnului putea asigura un eventual refugiu, apărarea tezaurului țării, un prezumtiv drum către Transilvania unde cârmuia voievodul prieten Ioan Zápolya (1510-1526).

De altfel, în anii întunecați și tulburi care au urmat domniei lui Neagoe Basarab, Ioan Zápolya s-a zbatut mult pentru a obține cetatea Poienari ca punct de sprijin al luptei antiotomane⁴⁶.

Cetatea Dâmboviței (București) începe să capete în epocă o pondere mai mare. Dovadă în acest sens este și stabilirea acolo a domnului Vlad cel Tânăr, care de altfel a și fost înfrânt și ucis în marginea orașului, la Văcărești. Cetatea Dâmboviței era de pe atunci punctul central al sistemului de apărare din Câmpia Română. Ea controla unul din drumurile principale care străbătea Valahia de la vest la est și unea Peninsula Balcanică și Transilvania, unde se găseau vârfurile Hansei și pe cel care străbătea Țara Românească de la est la vest. Mai trebuie menționată pentru caracterul ei strict militar mica cetate Orăția/Oratea/Oratia,

⁴³ *Călători străini despre Țările Române*, vol. I, volum îngrijit de M. Holban, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1968, p. 404.

⁴⁴ *Geographiae Sebastiani Compagni*. Liber VIII, în Florio Banfi, „*Imago Hungariae*” *nelle cartografia italiana del Rinascimento*, Appendix, în *Janus Pannonius*, [Roma], I, nr. 2-3, 1947, pp. 416-417.

⁴⁵ Maria (Vergatti) Ciobanu, Nicolae Moisescu, Radu-Ștefan (Vergatti) Ciobanu, *Cetatea Poienari*, București, 1984, passim; Radu-Ștefan Vergatti și colab. C. N. Vergatti, Cornel Popescu, *Cetatea Poienari – cetatea lui Vlad Țepeș*, Muzeul Județean Argeș, Pitești, Editura Ordessos, 2015, passim.

⁴⁶ Idem, ed. 1984, p. 79 și urm.

punct de control vamal și apărare pe culoarul Rucăr-Bran⁴⁷. Se pare că ea a fost ridicată în secolul al XIV-lea tot de domnii Țării Românești.

Dintre curțile domnești fortificate, cele mai însemnate în anii domniei lui Neagoe Basarab au fost Târgoviște, București, Curtea de Argeș, Câmpulung Muscel, Gherghița, Târgșor, Râmnicu Vâlcea, Craiova etc. Toate erau astfel construite încât să poată rezista atacurilor unei răzmerițe, ori ale unor armate străine nu prea numeroase. Pozițiile curților domnești din orașe, în special la Câmpulung, Curtea de Argeș și Târgoviște demonstrează că erau construite în locuri bine alese. Ele puteau servi la organizarea apărării întregii așezări⁴⁸.

La rândul lor, mănăstirile fortificate, durate solid, din piatră și cărămidă, erau răspândite pe întreg teritoriul țării: Tismana (care era și oraș), Bistrița olteană, Cozia, Govora, Gura Motru, Strehaia, Curtea de Argeș, Dealu, Snagov, Comana, Cotmeana etc. Unele dintre ele au fost refăcute din temelii și mărite la proporții deosebite – cum ar fi Bistrița, Curtea de Argeș⁴⁹, altele au fost numai reparate – Cozia, Strehaia, Dealu etc.

Se pare că Mihail Bocignoli, călugărul care nota într-un raport că în Valahia ar fi fost 15.000 de sate, a exagerat. Atunci existau cel mult 3.200 de sate. Între orașe nu a fost menționat și Turnu Severin deoarece acest frumos oraș, bogat oraș-port comercial era continuu amenințat de otomani. A fost distrus de turci în 1524. Sârbii ridicaseră pe malul Dunării, pe malul drept, opus celui românesc, fortificațiile de la Golubac. Regiunile moșnenilor din jurul Severinului, Cernețului și Calafatului se dovedeau a fi deosebit de bogate în producția de miere. Atunci, datorită transilvănenilor de margine, zona a fost numită cu termenul maghiar MIHA sau MEHAD- acesta însemnând miere. Era normal să fie astfel numită, căci din zonă se exporta foarte multă miere. Era o formă de bogăție locală, transportată în Țara Hațegului și nu numai. Se

⁴⁷ Gh. I. Cantacuzino, *Cetăți medievale din Țara Românească (sec. XIII–XVI)*, București, 1981, pp. 120-131.

⁴⁸ Carmen Jinga Marian, *Considerații asupra genezei orașului medieval Câmpulung Muscel*, în „Studii și Comunicări”, Muzeul Câmpulung Muscel, 1981, pp. 11-21; R. Șt. Vergatti (Ciobanu), *Noi opinii asupra bătăliei de la Posada*, în „Studii și Comunicări”, Curtea de Argeș, 1/1980, pp. 121-132; Idem, *Curtea de Argeș și Câmpulung Muscel, reședințe domnești în raport de anterioritate sau contemporaneitate*, în „Studii și Comunicări”, 5/1989.

⁴⁹ Inițial, ctitoria lui Neagoe Basarab era înconjurată cu o puternică incintă cu rostul de a adăposti chiliile călugărilor și a apăra monumentul (Cf. Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul României de-a lungul veacurilor*, București, Editura Academiei Române, 1982, p. 247 și urm.); ruinele clădirilor din jurul mănăstirii și starea proastă în care se afla aceasta la mijlocul secolului trecut au fost surprinse și descrise de Alexandru Pelimon în *Impresiuni de călătorie în România*, București, Editura Sport-Turism, 1984, pp. 50-51.

foloseau drumurile care treceau de pe Piemontul Bălăciței, peste munți în Transilvania. Profesorul Dinică Ciobotea a arătat atunci că în secolul al XVI-lea erau circa 100 de drumuri care erau parcurse ușor, zilnic, de către țăranii din sudul Munților Carpați până în Transilvania. În afară de acest drum, țăranii mergeau cu turmele de oi către partea de sud a Dunării, unde carnea și lâna oilor lor era foarte cerută.

Neagoe Basarab a știut să utilizeze aceste capacități comerciale și să plătească în mod constant birul către Sublima Poartă. Ca urmare, a fost mereu bine privit la Istanbul. Abilul Domn a avut posibilitatea să mărească neîncetat cele date Sublimei Porți. Era mult, căci în condițiile existente la începutul secolului al XVI-lea, Sublima Poartă încerca să se infiltreze către centrul și vestul Europei. Otomanii vedeau cum credința în Coran nu mai avea atât de mare efect. Mai aveau puțină forță de acțiune pentru jefuirea popoarelor. Ei erau loviți de ridicarea Rusiei.

În timpul domniei lui Neagoe Basarab voievodul a căutat să se alieze permanent cu biserica creștină ortodoxă pentru a găsi la ea sprijin din ce în ce mai mare. El s-a orientat în vederea ridicării unei biserici fastuoase într-o veche capitală a Țării Românești, către orașul Curtea de Argeș. Acolo, pe locul unde fusese altădată clădirea unei mitropolii ridicate de Vlad Dracul, distrusă de imediații lui succesori, Neagoe Basarab a decis să ridice o nouă și frumoasă biserică. Pentru noua sa ctitorie, domnul a folosit ca model Mănăstirea Dealul.

Paramentul noii biserici a fost dăltuit cu minuțiozitate și artă de meșterii armeni aduși la Curtea de Argeș de Neagoe. În fruntea lor s-a aflat legendarul Manole, al cărui nume a rămas săpat pe o lespede a zidului. Aceiași meșteri au știut să dăltuiască fațada într-o formă nemaîntâlnită. Turlele au fost ornate în forma unor spirale care dădeau impresia că sunt fire ce se rocoșesc ieșind dintre degetele unei bătrâne țărănci pricepute în arta torsului. De jur împrejurul bisericii, au fost montați clopoței din argint care, la cele mai mici adieri ale vântului, scoteau clinchete încântătoare. În fața bisericii a fost instalat un mândru aghiasmatar. Pe de o parte servea la umezirea frunții credincioșilor cu apă sfințită, pe de alta, la aruncarea de monede în interiorul vasului. Astfel acolo, zilnic se strângeau sume uriașe de bani.

În vederea realizării construcției, Domnul a adus marmură de cea mai bună calitate din Sublima Poarta. El i-a înșelat pe otomani, spunându-le ca va folosi materialul pentru a construi o moschee. Astfel a putut trece marmura peste Dunăre până la Curtea de Argeș. La un moment dat nu a mai avut bani suficienți. Atunci, legenda a arătat ca soția lui, doamna Despina si-a vândut bijuteriile pentru a contribui la ridicarea măreței biserici. Edificiul a fost

apreciat ca o bijuterie a sud-estului Europei. Interiorul bisericii a beneficiat de un plan aparte. El a fost refăcut de Lemte du Nouy în secolul al XIX-lea, care i-a accentuat naosul mare și împărțirea pronaosului în trei încăperi, prin coloane verticale. Modificările ne-au lipsit pe noi, cei de azi, de a vedea cum arăta ansamblul exact în forma sa inițială.

Biserica Mănăstirii Curtea de Argeș a fost destinată să fie necropolă domnească. Acolo și-au găsit locul de veci domnul Neagoe Basarab, urmașii săi și alți membri ai familiei. Ulterior, s-a păstrat această dorință și destinație căci în interiorul acestui monument de artă și arhitectură istorică și feudală și-au găsit somnul de veci și membrii familiei regale din România. Pictura murală a bisericii a fost terminată de Dobromir din Târgoviște, în timpul domniei ginereului lui Neagoe Basarab, voievodul Radu de la Afumați. Placa tombală a acestuia din urmă a reprezentat un adevărat jurnal de război, enumerând toate luptele și victoriile pe care le-a avut pentru apărarea țării și dinastiei sale. De jur împrejurul bisericii a fost construit un lanț de chilii și zid de incintă, care au rezistat până în secolul al XIX-lea când, din păcate, au fost demolate. Mănăstirea a fost concepută ca un fel de cetate. Atitudinea a fost firească și încadrată în politica domnească de întărire a mănăstirilor fortificate. Neagoe Basarab încălcase în mod ingenios cerințele sultanilor. Aceștia impuneau interdicția de a se construi cetăți pe teritoriile principatelor dunărene.

Finalizarea construcției Mănăstirii Argeșului a fost pentru Neagoe Basarab un prilej de a-și reafirma rolul de conducător laic al sud-estului european ortodox. El a acționat pe o arie întinsă, de la Muntele Athos la Muntele Sinai, imposibil de controlat de otomani. La 15-17 august 1517, biserica Mănăstirii Argeșului cu hramul Adormirea Maicii Domnului a fost sfințită de un mare sinod ecumenic.

Au participat la târnosirea ctitoriei sale de la Curtea de Argeș, patriarhul oecumenic din Istanbul, Teolipt I și patru mitropoliți: cel de la Seres, de la Sard, de la Midia, de la Melenic. A fost invitată și marea majoritate a egumenilor așezămintelor monastice din zona Muntelui Athos. La o săptămână după terminarea festivităților publice, la 23 august 1517, Neagoe a rezolvat unele probleme ale ajutorării așezămintelor athonite. Pentru acest scop se făcuseră pregătiri la Curtea de Argeș⁵⁰. Astfel, documentele relevă un aspect puțin discutat al festivităților de la mijlocul lunii august de la Curtea de Argeș. Atunci s-a urmărit și s-a realizat o aglutinare a ierarhilor răsăriteni în jurul domnului român. Reușita este evidentă. Ea reiese și din evenimentele care s-au succedat în anul următor,

⁵⁰ DRH. B. Țara Românească, vol. II, pp. 304-305.

1518. Cu acel prilej s-a făcut apel la domnul român Neagoe Basarab pentru rezolvarea unui litigiu de hotar între Mănăstirile Cutlumuz și Pantocrator, ambele de la Sfetagora. Pentru retrasarea hotarului dintre domeniile lor, veșnic motiv de discordie, domnul român a inițiat un sfat al egumenilor tuturor mănăstirilor athonite. El a fost în postura de arbitru și judecător suprem⁵¹. Acordarea unei ponderi atât de mari cuvântului domnului Țării Românești, ascultat de numeroși ierarhi ai Răsăritului, primirea lui cu onoruri de Patriarhia oecumenică, demonstrează că atunci, poate, se socotea și era socotit urmaș al basileilor⁵².

Exista însă o problemă. Mitropolitul Valahiei nu avea un sediu corespunzător în aceeași rezidență cu domnul țării. Ca urmare, Neagoe imediat a făcut efortul să finalizeze construirea Mitropoliei din Târgoviște, începută de Radu cel Mare. Aceasta a presupus un nou și mare efort financiar și de organizare. În doi ani de zile, Neagoe Basarab a reușit să încheie într-o primă fază construcțiile. În centrul complexului monastic a fost ridicată o biserică mitropolitană „mare și frumoasă, cu opt turlle rotunde, cum se satură ochii tuturor de vederea ei”. Noua biserică a Mitropoliei țării avea un plan în cruce greacă înscrisă. Era inspirat din acela al Sfintei Sofia din Istanbul. Acest plan, precum și organizarea interioară a spațiului mănăstirii arată foarte clar că biserica era destinată slujbelor de rang aulic. O caracteristică aparte a arhitecturii a constituit-o supradimensionarea pridvorului. Din cei 40 metri lungime ai bisericii, aproape jumătate au fost rezervați acestuia. Era o caracteristică a planului bisericii care se mai întâlnește la Mănăstirea Snagov, rezidită de Neagoe Basarab chiar la începutul domniei sale (ianuarie-mai 1512). Complexul arhitectonic al Mitropoliei din Târgoviște a fost conceput să impresioneze prin magnificență. Cea mai sugestivă și vie descriere a bisericii mitropolitane, a palatului mitropolitului și a atenanselor a făcut-o, la mijlocul secolului al XVII-lea, Paul din Alep:

„Locuința mitropolitului Țării Românești se află la capătul orașului, înlăuntrul pălâncii; este foarte mare, cu trei îngrădituri de lemn și cu trei curți. Curtea din față slujește pentru crescutul găștelor, rațelor și găinilor; cea de-a doua cuprinde grajdurile cailor și bucătăriile; cea de a treia este închisă cu clădiri mărețe din piatră la care se intră prin porți mari. În față se află o biserică mare, care nu-și are pereche în toată țara (...). Această biserică este tot atât de mare, spațioasă, încăpătoare și înaltă, sprijinită de numeroși stâlpi; ea este impunătoare și în stilul Sf. Sofia. Este împărțită în

⁵¹ Cf. Paul Lemerle, *Actes de Kutlumuz*, vol. I, Paris, 1945, pp. 166-169.

⁵² Cf. Charles Diehl, *Byzance. Grandeur et décadence*, Paris, 1919, p. 306.

trei părți: prima este pronaosul, foarte spațios și cu multe cupole; de aici se intră printr-o a doua ușă în nartex, de asemenea spațios și frumos; apoi se intră printr-o a treia ușă chiar în mijlocul <bisericii> care este foarte mare. Turla // este măreață prin înălțimea și deschiderea ei. Se vede atârnat un policantru foarte mare. <Biserica> are trei altare înalte și mari; cel din mijloc este foarte mare, cu strane mari de jur împrejur. Iconostasul, crucea răstignirii și crucea cea mică sunt minunate; sfeșnicele de lemn aurit sunt <de> o lucrătură aleasă. De jur împrejur se găsesc multe ferestre, iar în turla <sunt> ferestre mici <și> rotunde. Jițul domnului se află la dreapta intrării în ieșindul zidului bisericii. Lângă jițul lui se află acela al episcopului, unde stătea domnul nostru patriarh; în fața lui, în celălalt perete, este un alt jilț, unde stătea mitropolitul țării. De jur împrejur sunt strane, iar pereții sunt acoperiți în întregime cu picturi vechi. Doamna și suita ei stau în stranele celui de al doilea nartex. Biserica este <înconjurată> de o grădină de trandafiri și alte <flori> frumoase; dar nu prea întinsă, <înconjurată> cu balustrade. Lângă altarul de la miazănoapte mai este un chiparos, a cărui frumusețe, înălțime, măreție și coroană te fac să binecuvântezi pe creator. Turlele mari și mici ale acestei biserici sunt în număr de douăsprezece, cu douăsprezece cruci aurite. În fața ușii se află o fântână frumoasă cu apă curgătoare, minunat <de bună>. De asemenea în fața porții curții se află o altă fântână. Chiliile din locuința mitropolitului se află în partea dinspre răsărit; ele sunt foarte înalte; te poți sui pe o scară largă și ajungi // într-un pridvor mare cu arcade care dă spre biserică, spre curte și spre grădina cea mare. Toți pereții sunt acoperiți cu picturi minunate <reprezentând> animale de uscat și de mare, cu o vedere a Ierusalimului și a mănăstirilor lui, a muntelui lui Dumnezeu, muntele Sinai în întregime, a muntelui Athos cu cele douăzeci și patru de mănăstiri ale lui, și a mării; toate acestea sunt înfățișate clar. Apoi intri în prima sală de primire a mitropolitului, <care> este încăpătoare și lungă, cu o masă mare, o sobă și un cuptor mare, toate în plăci de faianță; <odaia are> multe ferestre cu arce rotunde care dădeau spre grădina cea mare. Intrii apoi în altă odaie elegantă și mult mai frumoasă, care are, de asemenea, o sobă în plăci de faianță, un loc pentru atârnat blănurile de samur și altele. Pe dinăuntru, odaia a fost împodobită de curând cu picturi care înfățișează chipuri felurite de sfinți. Din locul acesta intri în cămări unde se găsesc veștmintele <mitropolitului>, cununile lui care se numesc mitre, cârjele lui, argintăria lui și altele. Găsești apoi locul unde sunt șeile împodobite cu aur și argint, cusute bogat, brâie, săbii, pistoale și armuri. Într-adevăr atunci când <mitropolitul> iese în întâmpinarea unui patriarh sau când călătorește, are iataganul lângă el. Servitorii lui, îmbrăcați în haine frumoase și acoperiți cu <blănuri de > samur și cu altele, merg călare înaintea și în

spatele lui. (...) Din cămară intri apoi într-o sală <de primire> care are un pridvor cu arcade deschise spre grădină, unde este o fântână cu apă curgătoare. Acolo se află o masă pentru a prânzi vara. De acolo cobori într-o grădină mare pe care nu o poți vedea în toată lungimea ei și care este înconjurată de nuci mari. Jumătate este plantată cu viță de vie și trandafiri, iar cealaltă jumătate cu meri, peri, gutui, cireși, pruni numiți „inimă de porumbel” și altele, <precum> și zarzavaturi semănate, ca: bob, varză, pătrunjel/ și altele de acest fel. Clopotnița se află în afara ușii bisericii. Se spune că zidul care înconjură această locuință precum și grădina sunt deopotrivă cu acelea ale unui oraș mare”⁵³.

În vederea târnosirii noii biserici a Mitropoliei, Neagoe Basarab, la 26 aprilie 1520, a invitat inclusiv pe reprezentanții patriciatului din Brașov⁵⁴. Era un semn că îmbunătățise relațiile cu acest emporiu hanseatic de la poalele Tâmppei.

Mitropolia din Târgoviște a fost târnosită la 17 mai 1520 în cadrul unei ceremonii fastuoase. Din păcate, festivitățile au fost numai amintite, dar nu și descrise. Hrisoavele vremii arată că Neagoe Basarab nu a avut timpul necesar să termine Mitropolia. Știm aceasta din pisania Mitropoliei, spartă, păstrată fragmentar, a cărei copie se găsește într-un manuscris aflat la Moscova⁵⁵.

⁵³ Cf. *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, volum îngrijit de M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, pp. 118-120.

⁵⁴ Cf. Hurmuzaki, *Documente*, vol. XV/1, p. 243; în scrisoarea în care s-a făcut invitația către patriciatul brașovean pentru a trimite delegați la sărbătoarea târnosirii Mitropoliei Țării, Neagoe Basarab a inserat și informații asupra mișcărilor la Dunăre ale oastei otomanilor.

⁵⁵ „Cu bună vrerea tatălui și cu ajutorul fiului și cu săvârșirea duhului sfânt, Eu smeritul robul lui Hristos, Io Neagoe Voevod, din dumnezeiasca îndemnare am pohtit de am început a face din temelie această sfântă și mare Mitropolie, muma bisericilor, întru mărirea Celui ce întru slavă s-au înălțat, Domnul Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, în zilele Arhiepiscopului Chir Macarie, însă nu o am săvârșit ci am eșit dintru această lume deșartă la anul 7029, Septembrie 15 (1521, n. n.), ci mă rog Sfinților părinți pomeniți-mă când vă rugați. Și am dat satul Aninoasa. Iar după câțeva vreme, când au rădicat Dumnezeu schiptrul Domniei mele, Eu smeritul robul lui Hristos, Io Petru Voevod, văzut-am că de multă vreme stă nesăvârșită această sfântă Casă și am dorit cu osârdie, din îndemnare dumnezeiască ca să se săvârșească această sfântă mare biserică. Pentru aceea o am și săvârșit și cu plumbul o am acoperit și o am zugrăvit și cu toată podoaba o am înfrumusețat desăvârșit, în zilele Arhiepiscopului Chir Varlam. Și încă am adaos lângă ctitori și Domnia mea sfintei și marei biserici: balta Săltava și cu un vad de moară la Căscioare și hotarul care iaste la Deal să fie cu vinăriciul nestricat și neclătit în veci. Și încă am cumpărat Domnia mea un sat anume Epinezi, drept aspri 600000. Iar cine ar îndrăzni să ia satul acesta de la sfânta Mitropolie și ar strica ceale ce am dat

Neogoe Basarab, prin toate cele făcute în timpul domniei sale, s-a vădit a fi unul din marii domni cu forța și cu posibilitatea de a se impune atât pe plan intern, cât și în fața otomanilor. Nu i-a fost ușor căci la sfârșitul domniei sale se ridica unul din cei mai mari sultani, anume Soliman sau cum i-au spus europenii occidentali Soliman Magnificul. A fost un mare conducător al Sublimei Porți, care a știut să reia îndeplinirea visului de expansiune al otomanilor. El a fost ajutat în realizarea visului său de către sultana Roxelana, o tânără creștină convertită. În Istanbul amintirea lui și a soției sale este păstrată în două geamii ridicate una lângă alta, fiind, parcă, o dovadă a colaborării între cei doi soți.

Neogoe Basarab și-a dat seama că fiul său major, Theodosie, moștenitorul tronului trebuia să-l urmeze. În vederea atingerii acestui scop, domnul care fusese educat de Radu cel Mare în direcția preluării tronului și a conducerii țării, s-a dovedit un om al epocii sale. El a decis să scrie și să pună în circulație un manual din seria celor cunoscute sub numele „Miroir des princes” sau „Fürstenspiegel”. Știa că asemenea „manuale” existau în Europa Occidentală. Ele circulau provocând multă vâlvă. A început să redacteze această carte – moștenire scrisă – la sfârșitul domniei și vieții sale, în 1518-1519.

Cartea este cunoscută cu titlul românesc de *Învățăturile lui Neogoe Basarab către fiul său Theodosie*. După stil și modul de scriere, opera lui Neogoe arată cititorului că, foarte probabil, a fost dictată. Între erudiți au apărut nefârșite discuții. S-a pus problema originii ei, a autorului, a caracterului operei, a calității scrierii și scriitorului. S-a conchis de către o serie de cercetători că lucrarea aparține lui Neogoe Basarab⁵⁶.

Ceea ce se impune cu evidență este concepția lui Neogoe Basarab despre menirea domnitorului, a monarhiei ca instituție și cârmuirea statului. Aceasta a

Domnia mea, unul ca acelea să fie proclat și afurisit de Domnul Dumnezeu și de Prea Curata lui Maică și de toți Sfinții și de 318 Sfinți Părinți dela Nicheea și de Părintele Mitropolitul Varlam și parte să aibă la un loc cu blestematul Iuda și Aria și cei ce s-au sculat asupra Domnului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos și au zis: ia-l, ia-l, răstignește-l pe el. Leat 7046, Septembrie 20 (1537)”. (Apud Virgiliu N. Drăghiceanu, *Mitropolia Târgoviștei. Note istorice și arheologice cu 18 ilustrații și planuri*, București, 1933, p. 6).

⁵⁶ Pentru bibliografia problemei, a se consulta Dan Zamfirescu, *Neogoe Basarab și Învățăturile către fiul său Theodosie. Problemele controversate*, București, Editura Minerva, 1973, pp. 403-413; Idem, *Prefață în Învățăturile lui Neogoe Basarab către fiul său Theodosie. Versiunea originală, ediție facsimilată după unicul manuscris păstrat*, transcriere, traducere și studiu introductiv de G. Mihăilă, București, Editura Roza Vânturilor, 1996, passim; *Învățăturile lui Neogoe Basarab către fiul său Theodosie*, ediție de Dan Zamfirescu și Ileana Mihăilă, studiu introductiv de Eugen Simion, București, Editura Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2020, passim.

fost arătată mult mai limpede decât la toți marii voievozi anteriori, atât prin hrisoave, care au surprins aspecte particulare, cât și prin *Învățăături*, scriere cu caracter de sinteză. *Învățăturile* ne suscită să reluăm și să revalorificăm această operă ca lucrare de doctrină politică, teoretică și practică. Ea izvorăște din experiența acumulată în secolele anterioare de existență ale statului de sine stătător Țara Românească⁵⁷, din buna cunoaștere a literaturii patristice, juridice și parenetice.

În concluzie, se poate afirma că domnul român s-a sprijinit pe boierimea și pe clerul românesc, cooptând și înaltul cler ortodox din sud-estul Europei, s-a bazat în țară în special pe mica boierime olteană, pe moșneni pe care i-a înaintat pe scara socială⁵⁸, a lucrat alături de toți aceștia în vederea ridicării țării și a reușit să ajungă la un rezultat cu totul neobișnuit preamărind țara aceasta. A realizat o operă care s-a înscris în curente de gândire ale epocii, reprezentate în Italia de Niccolò Machiavelli⁵⁹ și în Occident de Erasmus din Rotterdam. *Învățăturile* vor rămâne o scriere care deține primatul în complexa artă a cărmuirii politice și militare în sud-estul continentului și nu numai, impunându-se, mai ales, prin caracterul ei de sinteză.

Neagoe Basarab a rămas un mare creator în domeniul culturii prin readucerea în țară a disciplinei, a colaborării cu biserica, a construirii marii catedrale episcopale de la Curtea de Argeș și în fine, prin pregătirea pe mai departe a celor care trebuia să-i urmeze la tron prin *Învățăturile* sale.

⁵⁷ Dinu C. Giurescu. *Țara Românească în secolele XIV-XVI*, București, Editura Științifică, 1973, p. 390.

⁵⁸ Un exemplu pregnant este răsplătirea lui Șerban spătar, căruia Neagoe Basarab prin hrisovul din 20 septembrie 1513 l-a boierit înzestrându-l cu moșie, dar nu degeaba, ci recunoscându-i meritele: „Dă domnia mea această poruncă slugilor domniei mele lui Șerban spătarul cu fiii lui, câți îi va lăsa Dumnezeu, ca să-i fie ocina, anume Bâcleșu tot și poienile de la furca Bâcleșului Verde și Padina Petrei toate și Drăgoicea toată până la gură și Bălătârșca toată, de la gura Bâcleșului Verde până la hotarele Piriehii și Smadovița toată de la gură până la furcă pentru că le-a dobândit cu dreptă și credincioasă slujbă de la domnia mea prin vărsare de sânge cu lancea” (cf. *DRH, B*, vol. II, pp. 242-243); cf. Dinică Ciobotea, Aurelia Florescu, *500 de ani de atestare documentară a satelor Bâcleș, Smadovița și Piria*, în *Istorie, cultură și civilizație în Piemontul Bălăciței, studii și documente*, coord. Dinică Ciobotea, Gabriel Croitoru, Craiova, Editura Sitech, 2013, pp. 289-290.

⁵⁹ Radu Ștefan Vergatti, *Apropieri și deosebiri între doi cărturari umaniști: Neagoe Basarab și Niccolò Machiavelli*, în vol. *Sfântul voievod Neagoe Basarab (1512-1521) 500 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, Târgoviște, Editura Arhiepiscopiei Târgoviște, 2012, pp. 100-104.

REALITĂȚILE FRONTULUI BALCANIC DINAINTEA MARELUI RĂZBOI

Antoaneta-Laura SAVA*
Iulian Stelian BOȚOGHINĂ**

Abstract: *The companion of the 19th and 20th centuries found the Balkan nations in the fullness of the generative process for the legitimation of identity and international recognition. The destiny of becoming a nation has destined these peoples to be truly grumpy and warlike, with territorial claims beyond the limits of the violence allowed by public sensibilities in a prosperous and emancipated Europe. Territorial conquests, followed by expulsions and purifications, of forced cultural assimilation, made the Balkans the "barrel of puberty" of Europe, detonated by the great European powers in the competition for the Ottoman heritage.*

Geographically positioned on the periphery of the Balkan world, Romania's national project was focused more on Central and Eastern Europe, where several million Romanians lived under the rule of the Austro-Hungarian and Russian Empires. However, the threatening Russian expansion into the Straits led Carol I to opt for an alliance with the Central Powers. Therefore, during this period the official nationalist rhetoric was focused on the issue of the Balkan Romanians.

Context in which the army, together with the other institutions of the Romanian state, was mobilized in the effort to define and affirm the historical right of the Romanian nation in the Balkans, receiving the mission to identify and inform on realities and political-military, economic-social and cultural activities south of the Danube, facts that we bring to attention from the perspective of military documents.

Key words: *Romania, Balkans, nation, Romanian army, Romanian officers.*

* Cercetător științific III dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova, al Academiei Române; e-mail: savaantoaneta@yahoo.com.

** Expert arhivist dr., Depozitul central de arhivă Pitești al Arhivelor Militare Naționale Române; e-mail: botoghinaulian@yahoo.com.

La 34 de ani de la încheierea Tratatelor de la San Stefano și Berlin (1878), mai precis, în toamna anului 1912, Peninsula Balcanică a redevenit teatrul unei conflagrații regionale, rezultat al acumulării unor tensiuni și contradicții, între statele creștine balcanice, pe de o parte, și decadentul Imperiu Otoman, pe de altă parte, contradicții acutizate după victoria revoluției *Junilor Turci* din vara anului 1908.

Datorită vecinătății teritoriale directe, pentru România a prezentat un interes deosebit politica regională a Bulgariei, devenită principat autonom, în anul 1878, în urma unirii cu provincia Rumelia Orientală, în anii 1885-1886. Aspirațiile naționale/teritoriale bulgare de după 1878, cunoscute sub formula, nu totalmente corectă, de „Bulgaria de la San Stefano” au inclus cosmopolita Macedonia, Tracia, dar și Dobrogea românească, precum și zone mai restrânse din Serbia și Albania de azi¹. Tendințe de expansiune în teritoriile încă otomane din Balcani au nutrit Serbia, Grecia și chiar micul stat muntenegrean.

În replică la tendințele centrifuge din Imperiul Otoman, autocratul sultan Abdül Hamid al II-lea (1876-1909) le-a opus un program politic bazat pe ideologia pan-islamică². Tot ca reacție la tendințele de expansiune din partea statelor creștine balcanice, începând din 1878 s-a cristalizat mișcarea națională albaneză, având ca scop unificarea administrativă în cadrul Imperiului Otoman a tuturor teritoriilor considerate albaneze, și nu separarea de Imperiu³. Aflată în centrul Balcanilor și populată de un remarcabil mozaic etnic, Macedonia otomană a făcut obiectul revendicărilor Greciei, Serbiei, Bulgariei, dar și a mișcării albaneze. Relația identitară dintre populația macedo-slavă și bulgari a fost și este una disputată și discutată. În aceste condiții, în zonă, au luat amploare ciocnirile armate între diverse organizații și grupări paramilitare (grecești, sârbești, bulgare, albaneze etc.)⁴.

Prezența etnică a macedoromânilor, în special în vestul Macedoniei istorice, a fost invocată de către guvernele de la București, ca argument pentru negocieri și eventuale compensații în raport cu Grecia, Serbia și Bulgaria. „Chestiunea macedoromână” a stat la originea ruperii relațiilor diplomatice

¹ Maria Todorova, *Cursul discursurilor naționalismului bulgar*, în Peter F. Sugar (coord.), *Naționalismul est-european în secolul al XX-lea*, traducere de Radu Paraschivescu, București, Editura Curtea Veche, 2002, pp. 67-72.

² François Georgeon, *Ultima tresărire (1878-1908)*, în Robert Mantran (coord.), *Istoria Imperiului Otoman*, traducere de Cristina Bîrsan, București, Editura BIC ALL, 2001, pp. 443-487.

³ Stevan Key Pavlowitch, *Istoria balcanilor (1804-1945)*, traducere de Andreea Toica, Iași, Editura Polirom, 2002, pp. 143-146.

⁴ Kōpi Kyçyku, *Istoria Macedoniei*, București, Editura Corint, 2003, pp. 58-68.

între România și Grecia, în perioada septembrie 1905-aprilie 1911⁵. Coincidența de interese în favoarea menținerii *statu-quo*-ului în Balcani și toleranța reciprocă în privința minorităților (musulmanii din Dobrogea românească și, respectiv, macedoromânii din teritoriile otomane) au determinat o apropiere româno-otomană, care nu a luat, însă, forma unei alianțe, în pofida unor propuneri otomane în acest sens⁶.

Revoluția *Junilor Turci*, din vara anului 1908, a acutizat tensiunile din Balcani, fiind urmată de o veritabilă cascadă de acțiuni politico-diplomatice și militare: anexarea Bosniei de către Austro-Ungaria, proclamarea independenței depline a Bulgariei, izbucnirea unor revolte ale albanezilor și cretanilor (ca reacție la planurile centralizatoare ale noii puteri otomane)⁷.

În Bulgaria, proclamarea independenței depline, la 22 septembrie/5 octombrie 1908, și recunoașterea ei internațională, câteva luni mai târziu, a reprezentat și intensificarea unei campanii publicistice și propagandistice naționaliste vizând Macedonia și Tracia, încă otomane, dar și partea românească a Dobrogei, ceea ce a trezit neliniște la București, de unde erau lansate scenariile de „compensare teritorială” a României, pe seama Bulgariei, în eventualitatea unei măririi teritoriale a acesteia din urmă pe seama Imperiului Otoman. Revendicările românești, motivate geo-politic și geo-strategic, au vizat nord-estul Bulgariei, cu populație mixtă turco-bulgară, și mai puțin zona Vidinului, cu o populație compactă românească⁸.

În Grecia, în urma loviturii de la Goudi, guvernarea a fost plasată sub controlul Ligii Militare, aflată în relații reci cu regele Giorgios I. Pe acest fond, în țară a crescut vertiginos popularitatea liderului cretan Eleutherios Venizelos (1864-1936), necompromis prin legături cu partidele tradiționale și agreeat de Liga Militară, care vedea în el un oponent al monarhiei⁹. După constituirea primului guvern venizelist din istoria Greciei, în octombrie 1910, anul următor a fost marcat de adoptarea unui set de reforme substanțiale, vizând Constituția,

⁵ Ionuț Nistor, *România și „problema aromână” în raporturile României cu statele balcanice (1903-1913)*, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2009, pp. 183-223.

⁶ Gheorghe Zbucnea, *România și războaiele balcanice (1912-1913). Pagini de istorie sud-est europeană*, București, Editura Albatros, 1999, pp. 21-24.

⁷ Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în epoca modernă (1789-1923)*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, pp. 306-317; Paul Dumont și François Georgeon, *Moartea unui imperiu (1908-1923)*, în R. Mantran (coord.), *op. cit.*, pp. 502-506.

⁸ Gh. Zbucnea, *op.cit.*, pp. 24-28.

⁹ Constantin Iordan, *Venizelos și românii*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Omonia, 2010, pp. 26-28.

agricultura, sistemul de asigurări sociale, învățământul, relația Biserică-Stat și, nu în ultimul rând, armata¹⁰.

Criza bosniacă s-a încheiat în primăvara anului 1909 cu o înfrângere clară a Serbiei și a Rusiei în fața Austro-Ungariei, care beneficiase de sprijinul ferm al Germaniei. Pentru a-și lua revanșa, Rusia a trecut la o veritabilă ofensivă diplomatică, având ca scop, pe de o parte, realizarea unei înțelegeri cu Italia și, pe de altă parte, coalizarea statelor balcanice (eventual și a României și chiar a Imperiului Otoman) împotriva Austro-Ungariei. Astfel, la 24 octombrie 1909 a fost încheiat un acord ruso-italian la Raconiggi, prin care cele două Mari Puteri și-au garantat reciproc respectarea intereselor în problema strâmtoarelor și, respectiv, în nordul Africii¹¹. Constituirea Ligii Balcanice a fost un proces mai sinuos, încheiat cu succes în toamna anului 1912, când șeful diplomației austro-ungare, Leopold von Berchtold a notat: „să nu vedem legătura între criza bosniacă și crearea Ligii Balcanice înseamnă să ne mințim pe noi înșine”¹².

Situația din Balcani a început să se precipite în toamna anului 1911, odată cu declanșarea războiului italo-otoman, având ca obiect de dispută posesiunile otomane din nordul Africii (Tripolitania și Cirenaica), dar care amenința să se extindă și în părțile europene (balcanice) ale Imperiului Otoman¹³. Interesul Italiei pentru zonele albaneze a generat tot felul de temeri sau zvonuri privind o eventuală debarcare de trupe italiene în sprijinul rebelilor albanezi, care se opuneau politicilor uniformizatoare și centralizatoare ale *Junilor Turci*¹⁴.

Agravarea situației generale din Peninsula Balcanică în primăvara și vara anului 1912, s-a manifestat pe trei coordonate: apropierea între statele balcanice (înțelegerile bulgaro-sârbe și bulgaro-elene), succesele rebelilor albanezi și violențele din Macedonia propriu-zisă.

La 29 februarie/13 martie 1912, a fost încheiat un acord politic între Bulgaria și Serbia, care conținea, într-o anexă secretă, un plan de împărțire a Macedoniei încă otomane în „zone disputate” și „zone nedisputate”. Astfel, zonele Kosovo, Novi Pazar și Skopje erau recunoscute categoric Serbiei, în timp ce zonele

¹⁰ Apostolos E. Vakalopoulos, *Istoria Greciei modern (1204-1985)*, traducere de Dumitru N. Nicolae, București, Editura Euroatlantică, 2004, pp. 401-402; Richard G. Clogg, *Scurtă istorie a Greciei*, traducere de Lia Brad Chisacof, Iași, Editura Polirom, 2006, pp. 89-91.

¹¹ N. Chiachir, *op. cit.*, pp. 324-325.

¹² Leften Stavros Stavianos, *The Balkans since 1453*, New York-Chicago-San Francisco-Toronto-London, Holt, Rinehart and Winston, 1963, p. 531.

¹³ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu (coord.) *Cronologia Europei Centrale (1848-1989)*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 133.

¹⁴ Miranda Vickers, *Between Serb and Albania. A History of Kosovo*, New York, Columbia University Press, 1998, p. 75.

Rodope și Struma reveneau Bulgariei; teritoriile macedonene situate la nord-vest de linia Ohrid-Veles-Kriva Palanka alcătuiau „zona disputată”, rolul de arbitru suprem urmând să-l aibă, în caz de persistență a neînțelegerilor, țarul Nicolae al II-lea al Rusiei¹⁵. Două luni mai târziu, cele două state sud-slave au încheiat o convenție militară secretă la Rila, prin care era reglementată participarea cu trupe în caz de atac din partea Imperiului Otoman, a Austro-Ungariei, a României; În această ultimă eventualitate, erau prevăzute trei variante de teatru de război: Dunărea mijlocie, Dobrogea, respectiv, nord-estul Serbiei¹⁶.

La 16/29 mai 1912 a fost încheiat Tratatul de alianță între Bulgaria și Grecia; acest aranjament avea caracter secret și nu includea vreo înțelegere teritorială, întrucât ambii semnatari doreau Salonicul, metropola Macedoniei egeene¹⁷. Convenția militară bilaterală bulgaro-elenă avea să fie încheiată patru luni mai târziu, problema principală fiind cea a aportului flotei grecești la războiul anti-otoman¹⁸.

O mare emoție a trezit, în luna august 1912, căderea orașului Üsküb (Skopje) în mâinile rebelilor albanezi, ale căror efective combatante însumau circa 30.000 de oameni. La 27 august 1912, la (Kosovska) Mitrovica (Mitrovicë, în limba albaneză), faimosul lider local kosovar Isa Boletini a proclamat „independența albaneză”¹⁹. Balcanologul Oliver Schmitt apreciază că teama de constituirea și mai ales de recunoașterea unei entități politico-teritoriale albaneze în Balcani a impulsionat tratativele dintre Bulgaria, Serbia și Muntenegru pentru constituirea alianței anti-otomane²⁰.

După un atentat cu bombă al grupărilor macedonene anti-otomane, tot în vara anului 1912, au urmat represalii sângeroase, soldate cu 39 de morți și circa 200 de răniți în rândurile populației macedo-slave (masacrul de la Kočani)²¹.

Atmosfera tot mai tensionată de la sud de Dunăre a contrastat izbitor cu liniștea și detașarea de la București. Acest paradox a avut drept cauze informațiile eronate primite de la Viena și Berlin, în sensul pretensei nerealizări

¹⁵ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolul XX (1887-1982)*, traducere de Mihai Eugen Avădanei, Iași, Editura Institutului European, 2000, pp. 94-96.

¹⁶ Daniela Bușă, *Modificări politico-teritoriale în sud-estul Europei între Congresul de la Berlin și Primul Război Mondial (1878-1914)*, București, Editura Paideia, 2003, p. 246.

¹⁷ L.S. Stavrianos, *op. cit.*, p. 533.

¹⁸ Constantin Iordan, *op. cit.*, p. 34.

¹⁹ M. Vickers, *op. cit.*, pp. 73-74.

²⁰ Oliver Jens Schmitt, *Balcanii în secolul XX. O istorie post-imperială*, traducere de Irina Manea și Andrei Pogăciași, București, Editura Humanitas, 2021, p. 30.

²¹ Ivan Ilchev, *The Rose of the Balkans. A Short History of Bulgaria*, translated from Bulgarian by Bistra Roushkova, Sofia, Colibri Printing House, 2005, p. 281.

a apropiării inter-balcanice, convingerea lui Titu Maiorescu și a guvernului său că Marile Puteri aveau capacitatea de a împiedica un război pe care nu și-l doreau și, respectiv, subestimarea capacității militare a aliaților balcanici²². Se cuvine menționat faptul că în vara lui 1912, însărcinatul cu afaceri al Bulgariei la București, Ikonomov, a efectuat un sondaj pe lângă Titu Maiorescu, pentru o apropiere româno/bulgară, în perspectiva unui război în zonă. Șeful guvernului român a răspuns tardiv (la 15/28 august 1912) și evaziv, invocând absența aspectelor teritoriale de pe agenda prezentată de diplomatul bulgar, care, la rândul său, a continuat să păstreze tăcerea asupra acestor aspecte, în pofida intențiilor clare în acest sens ale guvernului de la Sofia²³.

În realitate, războiul devenise inevitabil, nici măcar ultimatumul comun din partea Rusiei și Austro-Ungariei, din 25 septembrie/8 octombrie 1912, neputând împiedica declanșarea conflagrației regionale²⁴. Concepută, inițial, la Sankt-Petersburg, ca un bloc împotriva Austro-Ungariei, Liga Balcanică s-a dovedit o alianță eficientă împotriva Imperiului Otoman, ceea ce a provocat replica antologică a șefului diplomației rusești, Serghei Dmitrievici Sazonov: „I-am scăpat din mână!”²⁵. În ajunul declanșării primului război balcanic, la 22 septembrie/5 octombrie 1912, prin Tratatul de la Ouchy, era încheiat războiul italo-otoman, cu victoria Italiei, care obținea Tripolitania și Cirenaica și care continua să ocupe insulele Dodecanese (Rhodos etc.)²⁶.

La declanșarea primului război balcanic, Bulgaria mobilizase 400.000 de militari și circa 1.000 de tunuri, efective net superioare aliaților săi (Serbia: 175.000 de militari și 300 de tunuri, Grecia: circa 100.000 de militari și 244 de tunuri și Muntenegru: 40.000 de militari și 140 de tunuri). Forțelor balcanice reunite, Imperiul Otoman nu le putea opune decât circa 400.000 de militari cu 930 de tunuri²⁷. Surpriza declanșării războiului a fost urmată de amploarea și rapiditatea succeselor obținute de aliații balcanici, îndeosebi grecii, care au reușit să intre în Salonic, și sârbii, care au înaintat la sud de Skopje, în „zona disputată” a Macedoniei, iar împreună cu muntenegrenii au atins malul Adriaticii, prin nordul Albaniei de azi²⁸. Printre consecințele acestor evoluții s-a

²² Daniel Cain, *Diplomați și diplomație în sud-estul european. Relațiile româno-bulgare la 1900*, București, Editura Academiei Române, 2012, p. 216.

²³ Anastasie Iordache, *Criza politică din România și războaiele balcanice (1911-1913)*, București, Editura Paideia, 1998, p. 173.

²⁴ B. Jelavich, *op. cit.*, p. 95.

²⁵ Gh. Ybucnea, *op. cit.*, p. 42.

²⁶ P. Dumont, Fr. Georgeon, *op. cit.*, p. 510.

²⁷ N. Chiachir, *op. cit.*, pp. 331-332.

²⁸ O.J. Schmitt, *op. cit.*, pp. 32-33.

numărat și scăderea importanței și a prestigiului Rusiei, ca protector al ortodocșilor slavi (și greci) din Balcani.

La București, succesele coaliției balcanice au provocat stupeoare, întrucât regele Carol I și politicienii români se așteptaseră la o confruntare de uzură. În consecință, întrucât scenariul reorganizării părții europene a Imperiului Otoman era depășit, România și-a reiterat în mod precipitat exigențele teritoriale la adresa Bulgariei, invocând principiul echilibrului regional²⁹. Ofensiva impetuoasă a coaliției balcanice distrusese și visul unei entități politice autonome albaneze în cadrul Imperiului Otoman, iar pericolul împărțirii teritoriilor albaneze între statele creștine balcanice (în primul rând, Serbia și Grecia) devenise iminent. În noul context, cu prilejul unei vizite întreprinse la București de către Ismail Qemal Vlorë (1844-1919), după consultări cu oficialii români și cu membrii influentei colonii albaneze din România, a fost luată decizia proclamării independenței Albaniei, decizie confirmată în urma Congresului de la Vlorë (28 noiembrie 1912)³⁰.

Numai intervenția conjugată a Marilor Puteri a oprit înaintarea trupelor balcanice spre Constantinopol, fiind încheiat un armistițiu la Ceatalgea/Çatalça (20 noiembrie/2 decembrie 1912), urmat de începerea Conferinței de la Londra. În cadrul acestei reuniuni, problema principală s-a dovedit cea albaneză. Italia și Austro-Ungaria a insistat pentru înființarea unei entități politice albaneze în granițe etnice, de circa 50.000 de km², ceea ce ar fi îndepărtat Serbia de Adriatică. La polul opus, Rusia, susținută de Franța, a încercat să asigure Serbiei această ieșire la Adriatică. Marea Britanie și Germania au încercat, cu succes, să medieze între aceste poziții extreme, soluția de compromis adoptată în cele din urmă fiind cea a constituirii unui stat albanez, dar nu în granițe etnice³¹.

Între timp, la 10/23 ianuarie 1913, o facțiune radicală a *Junilor Turci*, sub conducerea lui Enver Pașa, a dat o lovitură de stat, cu scopul de a împiedica guvernul lui Kâmil Pașa să semneze o pace considerată umilitoare³². Lucrările Conferinței de la Londra au fost întrerupte și, la începutul lui februarie, au fost reluate ostilitățile. Forțelor bulgare le-a revenit misiunea de a neutraliza principalul contraatac otoman, ceea ce a favorizat „pe teren” Serbia și Grecia. La 5 martie 1913, grecii au cucerit orașul Iannina, ocupând ulterior așa-numitul

²⁹ Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe românești în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 209.

³⁰ K. Kyçyku, *Istoria Albaniei*, București, Editura Corint, 2002, pp. 70-71.

³¹ B. Jelavich, *op. cit.*, pp. 97-98.

³² P. Dumont, Fr. Georgeon, *op. cit.*, p. 514.

Epir de Nord (sudul Albaniei de astăzi), în timp ce sârbii au înaintat spre centrul Albaniei actuale. La 13/26 martie 1913, trupele aliate bulgaro-sârbe au cucerit Adrianopolul, ceea ce a grăbit încheierea armistițiului la 2/15 aprilie 1913 și reluarea tratatelor de pace³³.

Imposibilitatea punerii în practică a intențiilor inițiale de împărțire a teritoriilor albaneze și situația concretă din Macedonia au determinat Serbia și Grecia să devină mai inflexibile în fața Bulgariei și să pună în discuție înțelegerile din 1912³⁴. Deteriorarea sensibilă a relațiilor între aliații balcanici părea să ofere diplomației românești noi posibilități de acțiune, după ce, prin Protocolul de la Sankt-Petersburg (26 aprilie/9 mai 1913), fusese obținută doar o victorie simbolică în diferendul teritorial cu Bulgaria (orașul Silistra). Pe parcursul reuniunii din capitala Rusiei (18/31 martie-26 aprilie/9 mai 1913), atitudinea cea mai favorabilă revendicărilor românești o avuseseră Germania și Italia, urmate de Austro-Ungaria, la polul opus fiind Rusia³⁵.

Prin Tratatul de la Londra, semnat la 17/30 mai 1913, erau prevăzute pierderea de către Imperiul Otoman a cvasitotalității teritoriului său european (inclusiv Adrianopolul), până la linia Enos-Midia din Tracia Orientală, crearea unui stat albanez independent și unirea insulei Creta cu Grecia³⁶. Rămâneau, însă, nerezolvate alte câteva litigii, în primul rând, problema-cheie a împărțirii teritoriilor macedonene foste otomane între aliații balcanici, ceea ce va sta la originea celui de-al doilea război balcanic, declanșat după numai o lună.

³³ O.J. Schmitt, *op. cit.*, p. 35.

³⁴ St. K. Pavlowitch, *op. cit.*, p. 190.

³⁵ George Ungureanu, *Protocolul de la Sankt-Petersburg - o șansă ratată?*, în *Armata română și cultele*, coord: Marian Moșneagu, Petrișor Florea, Cornel Țucă, Brăila, Editura Istros, 2014, pp. 190-196.

³⁶ St. K. Pavlowitch, *op. cit.*, pp. 190-191.

**DISPUTA ASUPRA BANATULUI (NOIEMBRIE
1918 – AUGUST 1919)
REFLECTATĂ ÎN DOCUMENTE MILITARE ROMÂNEȘTI**

George UNGUREANU*

***Abstract:** Banat is the Romanian historical region delimited by the waters of the Danube, Mures and Tisa, respectively by the mountains of Hunedoara and Mehedinti, with a total area of about 11,000 square land miles. It entered under Austrian rule in 1718 with the Peace of Passarowitz and it was included in the Hungarian part of the Austro-Hungarian Empire when this entity was established, in 1867. After 1718, Banat underwent extensive changes, both in the sense of economic and social modernization, and in the sense of diversifying the ethno-demographic structure, through colonization. In 1910, Banat had a total population of about 1,6 million inhabitants, of which 3/8 were ethnic Romanians, about 1/4 Germans, 18% Serbs and Croats, 15,3% Hungarians and 4,7% of other ethnic origins. The multiethnic character of the province made it an objective both for the Romanian national movement and for the Serbian and Yugoslav currents. The First World War exacerbated the Romanian-Serbian dispute over Banat, which peaked between November 1918 and July 1919, when the entire province, including the current Romanian Banat, was under foreign military control (Serbian, later French, in some areas). This article has as main sources, in addition to the partially unpublished archival material, a series of Romanian, Western and Serbian/Yugoslavian historiographical contributions.*

***Key-words:** negotiations, agreements, propaganda, state of mind, intelligence.*

Din punct de vedere geo-istoric, Banatul reprezintă regiunea delimitată de Dunăre, Mureș, Tisa și, respectiv, Munții Hunedoarei și ai Mehedințiului. Zona a făcut parte din aria de etnogeneză și glotogeneză românească, fiind ulterior inclusă în Ungaria arpadiană și post-arpadiană, până la destrămarea acesteia sub loviturile Imperiului Otoman în ascensiune (în prima jumătate al

*Expert gradul II, Depozitul central de arhivă Pitești al Arhivelor Militare Naționale Române; e-mail: georgedaniel.ungureanu@yahoo.com.

secolului al XVI-lea). La 26 iulie 1552, cea mai mare parte a Banatului, inclusiv orașul Timișoara, precum și o parte a Crișanei, au fost organizate de otomani sub forma Pașalâcului de Timișoara¹. După mai bine de un secol și jumătate de stăpânire otomană, în condițiile de după 1683, în anul 1718, în urma Păcii de la Passarowitz (Požarevac, Pojarevăț), care a pus capăt războiului austro-otoman, început în 1716, Banatul a intrat sub dominația austriacă. Șase decenii mai târziu, autoritățile habsburgice au decis anexarea administrativă a regiunii la Ungaria, în anul următor, teritoriul provinciei fiind organizat în trei comitate: Caraș, Timiș și Torontal².

Stăpânirea habsburgică în zonă s-a caracterizat, pe de o parte, prin implementarea sau pătrunderea unor elemente moderne de tip apusean, iar pe de altă parte, prin ample operațiuni de colonizare, după sistematice acțiuni de asanare a teritoriului. Pierderea Sileziei în fața Prusiei în expansiune și ascensiune, a determinat autoritățile imperiale austriece să acorde mai multă atenție exploatarea Munților Metaliferi ai Banatului, în anii 1773-1776, luând ființă topitoriile de la Reșița și Bocșa³. O statistică din anul 1797 a indicat, la nivelul întregii provincii dintre Dunăre, Mureș și Tisa, o populație de circa 700.000 de locuitori, dintre care, 394.222 erau etnici români (56,72%), 147.050 erau etnici sârbi (21,15%), iar 126.634 (18,22%) erau etnici germani (așa numiții *svabi*, proveniți din Suabia și alte zone romano-catolice germanofone)⁴.

Anul 1848, „Primăvara popoarelor”, a scos în evidență și diferențele de interese între mișcările națională română și sârbă în privința Banatului. Astfel, românii bănățeni, sub îndrumarea unui nucleu revoluționar condus de către Eftimie Murgu, au solicitat, în unanimitate, în cadrul Primei Adunări de la Lugoj, desfășurate la 3/15 mai 1848 (concomitent cu cea de-a doua Adunare de la Blaj a românilor transilvăneni), ieșirea de sub autoritatea Mitropoliei Ortodoxe Sârbești de la Karlowitz (Sremski Karlovci)⁵. Dorința de abolire a hegemoniei ecleziastice exercitate de clerul ortodox sârb (Banatul nu fusese

¹Acad. Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2010, p. 97.

² Nicolae Edroiu, *Evoluția Banatului*, în *Istoria românilor*, vol. VI, *Românii între Europa clasică și Europa Luminilor (1711-1821)*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2012, pp. 44-45.

³ Idem, *Industria extractivă în Transilvania*, în *Istoria Românilor*, vol. VI, ..., pp. 269 -270.

⁴ Aurel Răduțiu, *Populație și societate în Transilvania și Banat*, în *Istoria Românilor*, vol. VI, ..., p. 90.

⁵ Gheorghe Platon, *Intensificarea proceselor revoluționare în teritoriile românești*, în *Istoria Românilor*, vol. VII, tom. I, *Constituirea României moderne (1821-1878)*, ediția a III-a, revăzută și adăugită, București, Editura Enciclopedică, 2015, pp. 290-291.

afectat de „Unirea” de la 1700 cu Biserica Romei) și de prevenire a unei eventuale hegemonii național-politice sârbești au fost reiterate în cadrul celei de-a doua Adunări de la Lugoj, desfășurate la 15 / 27 iunie 1848⁶.

După înfrângerea Revoluției de la 1848-1849, o patentă imperială din data de 18 noiembrie 1849 a prevăzut înființarea unei entități administrativ-politice, având titulatura de *Vojvodina Sârbească și Banatul Timișan*⁷. Conform acestui act, entitatea administrativ-teritorială sus-menționată era condusă de un guvernator numit de către împăratul de la Viena, iar limba oficială era cea germană⁸. Recensământul din 1851 a consemnat circa 1,4 milioane de locuitori, dintre care 407.000 de etnici sârbi, 395.000 de români, 325.000 de germani și 241.000 de maghiari⁹. La finele anului 1860, Banatul a fost din nou anexat, din punct de vedere administrativ, la Ungaria, iar în urma compromisului austro-ungar, perfectat la 5/17 februarie 1867, anexarea administrativă a căpătat valoare politică¹⁰. Mișcarea națională românească din Transilvania și provinciile adiacente, aflate sub administrația guvernelor budapestane, a inițiat o serie de acțiuni de colaborare cu sârbii și slovacii, vizați și ei de acțiunile de maghiarizare. Apogeul acestor acțiuni de colaborare, care nu s-au dovedit a fi nici sistematice și nici eficiente, a fost consemnat în anul 1895, în cadrul Conferințelor comune de la Novi Sad și Budapesta¹¹. Populația întregului Banat, conform recensământului din anul 1910, s-a cifrat la 1.582.133 de suflete, dintre care 592.049 de români (37,5%), 387.545 de germani (24,5%), 284.998 de sârbo-croați (18%), 242.152 de unguri (15,3%) și 75.389 de alte etnii (4,7%)¹².

Izbucnirea Primului Război Mondial a dus, printre alte consecințe, și la acutizarea revendicărilor și a conflictelor cu caracter național-teritorial. Banatul a intrat în raza de interes imediat, atât pentru Serbia, cât și pentru România. În luna noiembrie 1914, în concepția cercurilor naționaliste sârbești, viitorul stat

⁶ Acad. Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date, ...* p. 175; despre sârbii din Banat și din alte zone adiacente acestuia, în perioada 1848-1914, a se vedea: Dušan T. Bataković, *Nova istorija srpskog naroda*, Beograd, 2006, pp. 224-229.

⁷Nicolae Bocșan, Valeriu Leu (coord.), *Cronologia Europei Centrale (1848-1989)*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 35.

⁸ D. T. Bataković, *op.cit.*, p. 227.

⁹Apud Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor. Secolele XVIII-XIX*, traducere de Mihai Eugen Avădanei, Iași, Editura Institutul European, 2000, p. 281.

¹⁰ Nicolae Bocșan, Valeriu Leu (coord.), *Cronologia Europei Centrale...*, pp. 52-66.

¹¹ Keith Hitchins, *România (1866-1847)*, ediția a III-a revăzută și adăugită, traducere de George G. Potra și Delia Răzdolescu, București, Editura Humanitas, 2004, p. 214.

¹² Silvia Popovici, *Vasile Stoica despre românii macedoneni și cei din Banatul de Vest*, în „Dosarele Istoriei”, III, nr. 6 (22)/1998, p. 41.

iugoslav, cu capitala la Belgrad, ar fi trebuit să includă Banatul, Bačka, Sremul, Slavonia, Croația, Slovenia, Istria, Dalmația, Bosnia, Herțegovina și Muntenegru, care trebuiau să se alipească vechiului regat al Serbiei¹³.

Banatul s-a aflat, de asemenea, pe agenda revendicărilor lui Ion I.C. Brătianu, în cadrul negocierilor purtate cu Puterile Antantei, fapt cunoscut de către liderii politici și militari sârbi. Astfel, într-un raport expediat la data de 8 martie 1915 din orașul Niș (capitala de război a Serbiei atacate de Austro-Ungaria), atașatul militar al României, maiorul Toma Dumitrescu, a prezentat anumite mișcări de trupe sârbești ca dovezi ale intenției de ocupare preventivă a comitatelor Torontal și Timiș (inclusiv orașul Timișoara), înainte de o eventuală acțiune ofensivă a armatei române împotriva Austro-Ungariei. După aprecierile maiorului Dumitrescu, autoritățile de la Niș contau și pe sprijinul diplomatic al Rusiei¹⁴. Anterior, la finele lunii februarie, în presa sârbă apăruseră două materiale, semnate de către profesorul universitar Stanoje Stanojević, și, respectiv de către Nikola Martinić, pe tema aspirațiilor teritoriale sârbești. Dacă S. Stanojević a scris despre obținerea celei mai mari părți a Banatului, inclusiv Timișoara, până la izvorul Timișului, celălalt autor sârb s-a referit doar la Torontal, invocând datele etnice ale recensământului ungar din 1910¹⁵.

Soarta Banatului a făcut obiectul unor numeroase demersuri diplomatice, în cadrul taberei Antantei (și a potențialilor săi aliați), în perioada mai-septembrie 1915, când Italia a acceptat să intre în război împotriva Austro-Ungariei și s-au consumat ultimele încercări zadarnice de a fi obținută (cel puțin) neutralitatea Bulgariei. La 4 mai 1915, Nikola Pašić a protestat pe lângă șeful diplomației franceze, Théophile Delcassé, pentru sprijinul acordat României în privința Banatului. Totuși, la 17 mai, ministrul francez de externe i-a cerut omologului său rus, Serghei Dmitrievici Sazonov, să recunoască drepturile României asupra întregului Banat și a părții sudice a Bucovinei¹⁶. Șeful diplomației țariste nu a oferit României, în mai 1915, decât zona muntoasă a Banatului, până la Baziaș, ridicând obiecții în privința Bucovinei și a Maramureșului și insistând ca România să retrocedeze Dobrogea de Sud

¹³ Vojislav G. Pavlović, *Le Traité du Trianon, l'acte constitutif de l'Etat Yougoslave?*, în „Balcanica”, XLVII, Belgrade, 2016, p. 251.

¹⁴ Depozitul central de arhivă-Pitești (în continuare, se va cita D.c.a.-P.), fond *M.St.M.-Secția 3 Operații*, dosar 643/1914, f. 16.

¹⁵ *Ibidem*, ff.18-19.

¹⁶ Traian Sandu, *Les relations roumaino-serbes et la question du Banat durant la Première Guerre Mondiale*, în „Balcanica”, XXXVII, Belgrade, 2007, p. 243.

Bulgariiei, spre a o atrage pe aceasta din urmă de partea Antantei¹⁷. Refuzul Italiei recent aliata de a accepta ideea constituirii unui stat al slavilor de sud a continuat să blocheze acțiunea diplomatică a Antantei, în condițiile în care Bulgaria a avut pretenții asupra Macedoniei, iar România asupra Banatului¹⁸. Spre deosebire de Italia, Franța nu s-a opus constituirii unui stat unic al sârbilor, croaților și slovenilor, fiind de acord cu stabilirea unei legături feroviare directe între Serbia și Grecia, prin teritoriile albaneze, dar a solicitat guvernului sârb concesiuni substanțiale față de Bulgaria în Macedonia, susținând și revendicările românești în Banat¹⁹.

Prim-ministrul Serbiei, N. Pašić, a fost dispus să accepte împărțirea Macedoniei Vardariene pe o linie parțial asemănătoare cu cea stabilită prin tratatul secret bulgaro-sârb din 29 februarie/13 martie 1912, cu unele modificări în favoarea Serbiei, care să permită menținerea vecinătății sârbo-elene, solicitând, în schimb, acordul pentru constituirea unui stat iugoslav și obținerea Banatului²⁰.

Analizând succint pozițiile celor patru Mari Puteri ale Antantei față de revendicările românești, susținute cu tenacitate de către Ion I.C. Brătianu, ministrul român la Petrograd, Constantin Diamandy, i-a scris președintelui Consiliului de Miniștri, la 5/18 august 1915: „Numai Italia pune preț pe formarea unei României puternice în regiunea Balcanilor”, Rusia erijându-se în protector al slavilor sudici, Marea Britanie manifestând clemență față de Ungaria, iar Franța fiind concentrată pe recâștigarea Alsaciei și a Lorenei²¹.

În toamna anului 1915, Bulgaria s-a alăturat Puterilor Centrale, iar până la finele anului, teritoriul Serbiei a fost ocupat în întregime. Poziția României de potențial aliat al Antantei s-a deteriorat sensibil. În urma medierii britanice între punctele de vedere francez (favorabil României) și rus (favorabil Serbiei)²², în Convenția politică încheiată la 4/17 august 1916 de România cu Franța, Rusia, Marea Britanie și Italia, s-a prevăzut, la articolul IV, ca Banatul întreg să aparțină

¹⁷ Constantin I. Kirițescu, *Istoria Războiului de Întregire Națională a României*, vol. I, București, Editura Casei Școalelor, 1922, pp. 164-166.

¹⁸ Vojislav G. Pavlović, *La troisième guerre balkanique. La France et les tentatives des Alliés de créer une nouvelle alliance balkanique*, în „Balcanica”, XXXVIII, Belgrade, 2008, p. 213.

¹⁹ *Ibidem*, p. 216.

²⁰ V. Pavlović, *La troisième guerre balkanique...*, pp. 216-217; Dan Lazăr, *România și Iugoslavia în primul deceniu interbelic*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 82.

²¹ Apud Valeriu Florin Dobrinescu, Ion Pătroiu, Gheorghe Nicolescu, *Relații politico-diplomatice și militare româno-italiene (1914-1947)*, Pitești-Craiova, Editura Intact, 1999, p. 24.

²² D. Lazăr, *op.cit.*, p. 81.

României, care, la rândul său, își asuma obligația de a menține demilitarizată zona din proximitatea Belgradului și de a acorda despăgubiri corespunzătoare etnicilor sârbi care ar fi ales să plece în țara de afinitate²³.

Ofensiva românească în Transilvania și Banat, începută la 15/28 august 1916, a fost curmată rapid de forțele germane și austro-ungare, armata română suferind înfrângeri și pierderi grele în ultimele luni ale anului 1916, fără a putea fi însă destructurată. Complet izolată în zonă, România a fost constrânsă la încheierea unei păci separate abia la începutul anului 1918, după ce armata sa își dovedise, la Mărăști, Mărășești și Oituz, combativitatea și mai ales, capacitatea de refacere. Victoria finală a Antantei, în toamna anului 1918, a găsit Banatul în ipostaza de obiect de dispută directă acută româno-sârbă, ambii protagoniști invocând calitatea de stat aliat cu puterile învingătoare.

Principalele date și evenimente care au jalonat desfășurarea disputei româno-sârbe asupra Banatului au fost următoarele: armistițiul de la Belgrad (31 octombrie/13 noiembrie 1918) și ocuparea Banatului de către trupele sârbești; retragerea forțelor sârbești din Lugoj și Caransebeș, în favoarea Diviziei XI Colonială Franceză (finele lui ianuarie 1919); militarizarea administrației sârbești în Banat (20 februarie 1919); stabilirea unei linii de demarcație româno-sârbe de către Forumul Păcii de la Paris (18 martie 1919); instituirea administrației civile românești în Caraș-Severin și sosirea Diviziei II Infanterie, sub conducerea generalului Iancu Jitianu; adunarea națională de la Lugoj (10 iunie 1919); instituirea administrației românești în Timiș (27 iulie-3 august 1919). Granița între România și statul iugoslav a fost recunoscută pe plan internațional prin Tratatul de la Trianon (4 iunie 1920) cu Ungaria. Ulterior, la 24 noiembrie 1923 a fost încheiat la Belgrad un acord privind unele rectificări de frontieră (schimb de comune), care a fost pus în practică în primăvara anului 1924²⁴.

Forțele învingătoare ale Antantei de pe frontul din Balcani, sub comanda generalului Franchet d'Esperay, au inclus, în toamna anului 1918, 28 de divizii, dintre care 9 grecești, 8 franțuzești, 6 sârbești, 4 britanice și una italiană²⁵. Modernizarea (urbanizare, industrializare, alfabetizare etc.), pe de o parte, și caracterul multietnic al populației din Banat, mai ales din orașele bănățene, pe de altă parte, au favorizat afirmarea mișcării socialiste în această zonă. Mesajul internaționalist și pacifist al stângii radicale a găsit teren favorabil în condițiile

²³ Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe românești în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 218.

²⁴ *Ibidem*, p. 248.

²⁵ Alberto Basciani, *L'illusione della modernità. Il sud-est dell'Europa tra le due guerre mondiali*, Roma, Rubbettino, 2016, p. 35.

disoluției Imperiului Austro-Ungar, în toamna anului 1918, la capătul unui război îndelungat și distrugător. La 30 octombrie 1918, la Timișoara, a fost proclamată Republica Populară a Banatului, sub conducerea unor sociali democrați maghiari și șvabi din zonă (socialiștii români acceptaseră să colaboreze cu Partidul Național Român, în vederea unirii cu România). S-a constituit un așa numit „Sfat al Poporului”, locotenent-colonel Bartha a fost ales comisar militar, iar Otto Roth, comisar civil al Banatului²⁶.

Trupele sârbești nu au manifestat niciun moment disponibilitatea de a se opri la granița vechiului regat al Serbiei și au ocupat întreg Banatul, începând cu data de 9 noiembrie 1918, când au intrat în localitatea Biserica Albă (Bela Crkva, în sârbește), și terminând cu orașul Seghedin (Szeged) și comuna Lipova, la 20 noiembrie; orașul Timișoara a fost ocupat la 17 noiembrie²⁷. Unii cercetători au considerat că intrarea trupelor sârbești în Banat s-a datorat situației de fapt create în toamna lui 1918, prin înfrângerea Puterilor Centrale, destrămarea Imperiului Austro-Ungar și situația destul de incertă a României²⁸. Alți cercetători au văzut înaintarea forțelor sârbe în Banat ca pe o consecință directă a ordinului dat de generalul Franchet d'Esperay, la 3 noiembrie 1918, privind forțarea Dunării²⁹.

La 31 octombrie/13 noiembrie 1918, deci, la două zile după capitularea Germaniei, guvernul de la Budapesta, condus de contele Mihály Károlyi, a încheiat un armistițiu la Belgrad cu Puterile Antantei. În virtutea acestui act, trupele aliate victorioase puteau înainta până la linia Szeged-Baja-Pécs³⁰. Armistițiul de la Belgrad a creat mari nemulțumiri în mediile românești, întrucât a permis Ungariei să păstreze controlul militar asupra celei mai mari părți a Transilvaniei, până pe linia Mureșului, iar Banatul a rămas sub ocupația trupelor sârbești³¹.

La 12/25 noiembrie 1918, o autoproclamată Mare Adunare Națională a Vojvodinei, reunită la Novi Sad, a proclamat unirea necondiționată a Banatului, Bačkăi și Baranjei cu Serbia, respectiv, unirea condiționată a Sremului cu Serbia (era așteptată decizia croaților)³². Etnicii români din Banat nu au fost reprezentați în cadrul Adunării de la Novi Sad, ai cărei membri erau în mare

²⁶ Robert Stănciugel, *Banatul la începutul secolului XX*, București, Editura D.C. Promotions, 2005, pp. 50-51.

²⁷ *Ibidem*, pp. 64-65.

²⁸ D. Lazăr, *op.cit.*, pp. 72-73.

²⁹ V.G. Pavlović, *Le Traité du Trianon...*, pp. 251-252.

³⁰ *Ibidem*, p. 254.

³¹ Acad. Dinu C. Giurescu (coord.), *Istoria României în date...*, p. 350.

³² D.T. Bataković, *op.cit.*, pp. 277-278.

majoritate sârbi, lor alăturându-li-se câțiva croați, sloveni, ruteni, slovaci și câte un german, respectiv, un ceh³³. Reprezentanți oficiali ai românilor din Banat, în număr de 321, s-au numărat printre cei 1.288 de delegați la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, desfășurată la 18 noiembrie/1 decembrie 1918³⁴. Celor 321 de reprezentanți oficiali (182 din Comitatul Timiș, 88 din Caraș-Severin și 51 din Torontal) li s-au alăturat, conform unor documente de arhivă, etnici români din 275 de localități bănățene³⁵. Rezoluția Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, adoptată în unanimitate la 18 noiembrie/1 decembrie 1918, a proclamat, în finalul articolului I, dreptul inalienabil al românilor asupra întregului Banat, cuprins între Dunăre, Mureș și Tisa³⁶. Un grupaj de știri, din zilele de 17/30 noiembrie 1918 și 18 noiembrie/1 decembrie 1918, a semnalat o serie întregă de acțiuni violente și abuzive ale trupelor sârbești în Banat, în încercarea de a împiedica exprimarea manifestarea mișcării naționale din provincie și, în particular, participarea delegaților bănățeni la Adunarea de la Alba Iulia (blocări de trenuri, rețineri, arestări, amenințări, violențe fizice, etc.)³⁷. De altfel, tot la 18 noiembrie/1 decembrie 1918 a fost proclamat oficial Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor³⁸.

Un raport militar informativ, datat 27 noiembrie/10 decembrie 1918, a fost consacrat, în mare parte, instaurării ocupației sârbești în Banat și tendințelor anexioniste ale autorităților ocupante. Astfel, ofițerii și soldații sârbi au declarat, deschis și în mod repetat, că Banatul avea să facă parte din Serbia, gărzile naționale românești erau dezarmate și desființate, participarea reprezentanților români la Adunarea de la Alba Iulia era pedepsită (circa 150-200 de notabilități locale erau reținute la Timișoara etc.). În cadrul aceluiași document, s-a arătat că: „Elementele străine din Banat ațâță pe sârbi împotriva românilor, crezând că, din turburarea care se va produce în acest fel, va ieși biruitoare politica guvernului maghiar” și că:

„populațiunea românească este foarte iritată și dacă nu se vor lua măsuri ca armata sârbă să fie scoasă și înlocuită din Banat, nu sunt excluse grave turburări. Deocamdată, ea păstrează în liniște jugul străin din partea

³³ V.G. Pavlović, *Le Traité du Trianon...*, p. 255.

³⁴ Vasile Mircea Zaberca, *Românii din Banatul iugoslav și Marea Unire*, Timișoara, Editura Hestia, 1995, p. 23.

³⁵ R. Stănciugel, *op.cit.*, p. 57.

³⁶ Ion Agrigoroaiei, *Marea Unire*, în *Istoria românilor*, vol. VII, tom. 2, *De la Independență la Marea Unire (1878-1918)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p. 520.

³⁷ D.c.a. – P., fond *Marele Cartier General*, dosar 2178/1918, f. 7.

³⁸ Gheorghe Zbucă, *Istoria Iugoslaviei*, București, Editura Corint, 2001, pp. 36-37.

unei armate aliate, ascultând de conducători care îi spun mereu să ocolească orice conflict cu un popor cu care este în interesul nostru să menținem cele mai bune raporturi”³⁹.

La 7/20 decembrie, colonelul Toma Dumitrescu, ofițer de legătură român la Salonic, a raportat: „Sârbii, după informațiile ce am de la Comandamentul Armatei Aliate de Orient, nu vor să audă de retragerea trupelor lor din Banat și va fi desigur nevoie de o serioasă presiune din partea guvernelor aliate pentru a se obține evacuarea Banatului de sârbi”⁴⁰.

Un moment semnificativ l-a constituit trecerea generalului francez Henri Mathias Berthelot prin Banat, în luna decembrie 1918. Într-un raport, datat 18 decembrie 1918, colonelul Radu R. Rosetti a menționat entuziasmul cu care generalul Berthelot a fost întâmpinat de către episcopii și populația românească din Caransebeș și Lugoj; de asemenea, colonelul Rosetti a mai consemnat informația că: „În convorbirea pe care generalul Berthelot a avut-o ieri cu principele Alexandru al Serbiei, acesta s-a arătat foarte conciliant, cerând ca evacuarea Banatului să se facă treptat și exprimându-se pentru o înțelegere directă cu România”⁴¹.

La rândul său, generalul Berthelot a expediat un raport către ministerul de externe al Republicii Franceze, la data de 27 decembrie 1918/9 ianuarie 1919, arătând că: „Sârbii au fost lăsați să ocupe Banatul, să brutalizeze, să jefuiască, să-i bage la închisoare pe locuitorii români și să-i împiedice să-și manifeste dorința de unire cu România”⁴². Șase zile mai târziu, șeful guvernului de la Paris, Georges Clemenceau l-a informat pe Berthelot în privința deciziei de trimitere a unor trupe franceze în centrul Banatului, până la o decizie definitivă a Conferinței de Pace în privința viitorului acestei provincii⁴³.

În cadrul materialului arhivistic consultat, am regăsit și documentul nedatat intitulat „Memoriul românilor din cele trei departamente bănățene, Caraș-Severin, Timiș și Torontal, către domnul general Berthelot, în chestia abuzurilor comise de trupele de ocupație sârbești în contra populației române din Banat”. Textul documentului a început cu exprimarea durerii pentru degradarea relațiilor cu „frații noștri sârbi, tovarăși, până ieri, de suferință și de lupte”, apoi a prezentat o vastă cazuistică de abuzuri ale trupelor și autorităților

³⁹ D.c.a.-P., fond *Marele Cartier General*, dosar 2895/1918, ff. 132-133.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar 2013/1918, f. 90.

⁴¹ *Ibidem*, f. 15.

⁴² Apud V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroiu, Gh. Nicolescu, *op.cit.*, p. 65.

⁴³ *Ibidem*.

civile sârbești din Banat și s-a încheiat cu evocarea și explicarea (chiar justificarea) uciderii cu pietre a locotenentului Žoco Đorđević, în fața bisericii din satul cărășan Vermeș, de către sătenii români revoltați de tentativa ofițerului sârb de a-l aresta pe preotul paroh⁴⁴.

La 13 ianuarie 1919, în drum spre Paris, unde urmau să se deschidă lucrările Forumului Păcii, Ion I.C. Brătianu, recent revenit la conducerea guvernului român, a efectuat o escală în Belgrad, unde a avut discuții cu omologul său iugoslav, Stojan Protić. Ambii șefi de guvern s-au declarat convinși că statele lor trebuiau să aibă relații de prietenie și bună vecinătate în viitor și să conlucreze la Conferința de Pace de la Paris, însă, în privința viitoarelor frontiere comune nu au putut ajunge la niciun acord, Brătianu invocând prevederile Tratatului încheiat de România cu Antanta în 1916, fapt considerat inacceptabil de către Protić, care a adus în discuție o înțelegere neoficială între Take Ionescu și Nikola Pašić, privind principiul împărțirii amiabile a Banatului⁴⁵. Convins că viitoarea Românie Mare s-a confruntat cu adversitatea Rusiei, Ungariei și a Bulgariei și din dorința de a evita o evoluție similară a relațiilor româno-sârbe, Take Ionescu a încheiat cu N. Pašić (după unele surse, și cu Ante Trumbić), fără a avea vreo împuternicire oficială, o înțelegere privind împărțirea Banatului între România și statului iugoslav în formare, astfel încât acesta din urmă să dispună de o zonă de acoperire strategică în fața Belgradului⁴⁶. Take Ionescu a mai luat în calcul și faptul că, după aprecierea sa care se va dovedi realistă, șansele României de a obține întreg Banatul, pe baza Tratatului din 1916, erau aproape nule; de altfel, linia de frontieră convenită de Take Ionescu și interlocutorii săi iugoslavi a fost una mai favorabilă României decât cea care a fost stabilită de către Forumul Păcii⁴⁷.

La 21 ianuarie 1919, un grup de miniștri din guvernul de la Belgrad au vizitat Timișoara. În acest context, un membru al delegației guvernamentale a vehiculat ideea organizării unui plebiscit, însă primarul orașului, Geml József, dar și alte notabilități locale au apreciat că un asemenea „test” nu ar fi fost în avantajul Serbiei⁴⁸. În ziua precedentă, un anume căpitan Savu, în calitate de

⁴⁴ D.c.a.-P., fond *Marele Cartier General*, dosar 2950/1919, ff. 28-31.

⁴⁵ Andrej Mitrović, *Jugoslavija na Konferenciji Mira (1919-1920)*, Beograd, Zavod za Izdavanje Udžbenika Socijalističke Republike Srbije, 1968, p. 134; V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroi, Gh. Nicolescu, *op.cit.*, pp. 62-63.

⁴⁶ Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, ediția a III-a revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2002, p. 289.

⁴⁷ Gh. Zbucnea, *O altfel de prefață. Despre Banat în secolul XX*, în R. Stănciugel, *op.cit.*, pp. VIII - IX.

⁴⁸ D. Lazăr, *op.cit.*, pp. 79-80.

agent reîntors din Banat, a înaintat un raport privind situația din provincie. Pe lângă o serie de abuzuri ale trupelor de ocupație, constând inclusiv în instituirea cenzurii și efectuarea de rechiziții oneroase, raportorul a semnalat intensificarea propagandei sârbești care căpătase și unele nuanțe socialiste (injurii la adresa regelui Ferdinand și a boierilor români) și a informat asupra tendinței de organizare a unei rezistențe românești anti-sârbe în Banat, chiar cu perspectiva formării unui stat al românilor bănățeni, separat de România, acuzată de abandonarea acestora⁴⁹.

La 18 ianuarie 1919 au început lucrările Conferinței de Pace de la Paris. În acel moment, reprezentanții SUA au susținut principiul împărțirii Banatului între statele român și iugoslav, reușind ulterior să-i convingă și pe britanici. Franța a susținut și ea ideea divizării Banatului, dar cu compensarea României prin recunoașterea unirii Basarabiei. Atitudinea cea mai favorabilă față de România, în chestiunea Banatului, a manifestat-o, pentru scurt timp, Italia, aflată într-o rivalitate ireductibilă cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor; totuși, finalmente, diplomația italiană și-a însușit punctul de vedere francez⁵⁰.

Pe lângă complicatele jocuri de interese între Marile Puteri, în ecuație mai intra și ignoranța multor reprezentanți ai acestora în chestiuni privind istoria, geografia și etnologia multor zone din centrul, estul și sud-estul european. A rămas celebră în istoria diplomației întrebarea retorică a șefului guvernului de la Londra, David Lloyd George, care, cu o anumită doză de iritare, a izbucnit: „Unde dracu’ e Banatul ăsta pe hartă?”⁵¹.

Între timp, în Banat, situația a continuat să degradeze și să se tensioneze. La data de 1/14 februarie 1919, căpitanul de stat major Ion Băleanu, fost ofițer în armata austro-ungară, revenit recent din Banatul de Vest (localitatea Biserica Albă), prin punctul de frontieră Vârciorova, a dat o declarație olografă, la București, în cuprinsul căreia a furnizat o serie de date privind realitățile și evoluțiile din zonă. După ce a menționat unele mișcări și dislocări de trupe sârbești, raportorul a arătat că militarii și etnicii sârbi din Banat erau ferm convinși că teritoriul bănățean, a rămas în componența Serbiei; atitudinea față de români a fost caracterizată ca ostilă și disprețuitoare. Din punct de vedere politic, a fost consemnată plasarea Banatului sub administrația „Consiliului Național” din Neuplatz / Ujvidék (*Narodna Uprava* din Novi Sad, n.n.). De asemenea, căpitanul Ion Băleanu a menționat activitățile propagandistice sârbești din Banat, dar și

⁴⁹ D.c.a. – P., fond *Marele Cartier General*, dosar 2895/1918, f. 135.

⁵⁰ Sherman David Spector, *România la Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C. Brătianu*, traducere de Sorin Pârvu, Iași, Editura Institutul European, 1995, p. 150.

⁵¹ V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroiu, Gh. Nicolescu, *op.cit.*, p. 66.

starea materială foarte bună a acestei provincii, în ciuda magnitudinii rechizițiilor și a prestațiilor impuse de către ocupanții sârbi⁵².

La 10 februarie 1919 (stil nou), Partidul Național Român a lansat manifestul intitulat „Către frații noștri șvabi din Banat”. În cadrul acestui document – apel, au fost inserate promisiuni de drepturi egale în cadrul României Mari, fiind exprimată convingerea că șvabii bănățeni și-au dorit unirea cu statul român întregit, ca și sașii transilvăneni, care își exprimaseră această opțiune cu ocazia Adunării de la Mediaș, din 8 ianuarie 1919. De asemenea, au fost invocate posibilitățile de colaborare între grupurile germane din cadrul României Mari și tradițiile de conviețuire pașnică româno-germană din Banat⁵³.

După toate probabilitățile, tot în a doua decadă a lunii februarie 1919, a fost elaborat un amplu raport de sinteză privind situația din Banat, purtând semnătura dr. A. Imbroane (foarte probabil, era vorba despre omul politic bănățean Avram Imbroane), cu precizarea „Informatorul nr. 12”. Documentul avea șapte secțiuni referitoare la: mișcările de trupe sârbești, abuzurile comise de acestea, atitudinea șvabilor, conduita trupelor franceze dislocate în zonă, presa maghiară, situația din Ungaria și „Diverse”. După ce a făcut o trecere în revistă a ofensivei politice și propagandistice sârbești, susținute de ocupația militară, A. Imbroane a consemnat și tendințele de rezistență din partea românilor, mai puternice și mai eficiente în mediul urban, decât la sate, unde represaliile sârbești erau mai intense. Atitudinea șvabilor a fost apreciată ca favorabilă românismului, însă exprimată discret, din cauza absenței libertății de manifestare. Conduita trupelor franceze a fost considerată una rece, dezamăgitoare pentru populația românească. De asemenea, a fost menționată și apariția la Timișoara a unei gazete socialiste în limba română, cu orientare internaționalistă (anti-națională)⁵⁴.

Relațiile militare între România și statul iugoslav în curs de organizare în jurul Serbiei nu au fost unele de ostilitate totală. Astfel, în numeroase documente militare a fost consemnată prezența la Lugoj și Timișoara a doi ofițeri români, căpitanul Radu Tarnoski la Lugoj și, respectiv, locotenentul Corneliu Bojincă la Timișoara, având funcții de ofițeri de legătură cu partea iugoslavă⁵⁵.

Tensiunile româno-sârbești au atins apogeul în intervalul de timp care includea ultima treime a lunii februarie și prima jumătate a lunii martie 1919; la 18 martie, Marile Puteri au instituit o linie provizorie de demarcație în Banat⁵⁶.

⁵² D.c.a. – P., fond *Marele Cartier General*, dosar 904/1919, f. 13.

⁵³ *Ibidem*, dosar 2864/1918, ff. 4-6.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 2895/1918, ff. 78-86.

⁵⁵ D.c.a. – P., fond *M.St.M. – Secția 2 Informații*, dosar 577/1919, *passim*.

⁵⁶ Sh. D. Spector, *op.cit.*, p. 152.

La 21 februarie 1919, șeful guvernului român, Ion I.C. Brătianu, a adresat o scrisoare către St. Pichon, A. Tardieu și colonelul Edward House, solicitând imperativ evacuarea Banatului de către forțele sârbești: „Trupele sârbe continuă să ocupe o parte din Banat, unde se dedau la acte de violență și intimidare împotriva populației ostile dominației Serbiei. Se impune evacuarea acestor trupe”⁵⁷. A doua zi, Brătianu a luat cuvântul în fața Comisiei Teritoriale a Forumului Păcii. În discursul său, șeful guvernului român a pledat pentru instituirea unei granițe naturale (pe Dunăre) între România și vecinul de la sud-vest, a adus în discuție existența blocului etnic românesc din nord-estul Serbiei (Valea Timocului), și a respins ideea organizării unui plebiscit și combate argumentele de ordin geostrategic ale părții sârbe (ideea acoperirii strategice a Belgradului)⁵⁸. Trei zile mai târziu, a venit rândul delegației sârbe, alcătuite din Nikola Pašić, diplomatul Milenko Vesnić, generalul P. Pešić și geograful Jovan Cvijić, să-și prezinte punctul de vedere. Reprezentanții statului iugoslav au contestat originea și identitatea românească a „vlahilor” de pe Valea Timocului, precum și datele etno-demografice invocate de Brătianu, ca și calitatea României de stat aliat; au fost reiterate însă, argumentele de ordin geo-strategic privind securitatea Belgradului (generalul P. Pešić), precum și ideea unui plebiscit⁵⁹. În privința acestei din urmă propuneri, Ionel Brătianu a manifestat o anumită flexibilitate, respingând însă categoric, ideea divizării Banatului pe baza unui asemenea act⁶⁰. La începutul lui martie 1919, N. Pašić a revendicat pentru Serbia, în mod necondiționat, zonele Bela Crkva (Biserica Albă), Vršac și Kikinda, reiterând ideea unui plebiscit în zona Timișoarei⁶¹.

La 14/27 februarie 1919, liderul conservator Alexandru Marghiloman primea vizita ministrului sârb / iugoslav la București, Pavle Marinković. Oaspetele și-a exprimat supărarea la adresa lui Brătianu, acuzat de a nu fi încercat niciun moment să caute o soluție de compromis. Conform lui Marinković, la sugestiile lui Brătianu privind un eventual aranjament trilateral româno-bulgaro-iugoslav în chestiunile teritoriale, Pašić ar fi răspuns: „Nu suntem în epoca feudală, să facem schimburi de teritorii și de populații!”⁶². Câteva zile mai târziu, același Alexandru Marghiloman nota:

⁵⁷ V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroiu, Gh. Nicolescu, *op.cit.*, pp. 67-68.

⁵⁸ Sh. D. Spector, *op.cit.*, pp. 150 -151.

⁵⁹ Andrej Mitrović, *op.cit.*, pp. 136-137; Sh. D. Spector, *op.cit.*, pp. 150-151.

⁶⁰ V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroiu, Gh. Nicolescu, *op.cit.*, p. 66.

⁶¹ Andrej Mitrović, *op.cit.*, p. 136.

⁶² Alexandru Marghiloman, *Note politice*, ediție îngrijită de Stelian Neagoe, vol. III (1918-1919), București, Editura Machiavelli, 1995, pp. 267-268.

„Cenzura a suprimat reproducerea unui ecou din *Le Temps* de la 1 martie, telegrafiat la Paris, care anunța că, la Conferință a fost stabilit traseul noii granițe românești de la Mare la Dunăre (deci, ni se ia ceva în Dobrogea) și comisia afacerilor românești va recomanda o soluție de tranzacție, care ar înapoia Ungariei regiunea Banatului, vecină cu Seghedinul și ar alipi de Serbia, cea mai mare parte din Torontal”⁶³.

Nu se știe pe ce căi îi parveniseră lui Marghiloman asemenea informații, însă, în privința Banatului, ele aveau să se dovedească foarte apropiate de realitate.

După hotărârile provizorii, dar categorice ale Forumului Păcii, trupele sârbești au evacuat unele localități din Banat. Totuși, așa cum se arată într-un raport datat 29 martie 1919 și semnat „Informatorul numărul 11”, multe persoane și personalități locale reținute anterior de către autoritățile sârbești nu reveniseră încă la casele lor. În cuprinsul aceluiași document, generalul francez Farret a fost acuzat de atitudine tolerantă față de neromâni și de conduită pleziristă. Recentele evenimente din Ungaria au stârnit anumite agitații socialiste, în ciuda greutății cu care erau transmise știrile, orașul Seghedin jucând rolul de placă turnantă în acest sens⁶⁴. Luna aprilie 1919 a adus pentru România, trecerea totală la calendarul gregorian, dar și un conflict armat cu bolșevicii unguri, care au fost respinși până pe linia Tisei. La începutul lunii mai 1919, după succesele repurtate de armata română împotriva bolșevicilor maghiari, situația din Banat a rămas incertă.

O importanță decisivă a părut să o aibă, în conjunctura creată, opțiunea șvabilor bănățeni. În numărul său din 1 mai 1919, ziarul „*Temesvarer Zeitung*” a reprodus câteva scurte declarații oferite cotidianului francez „*Le Matin*”, prin intermediul corespondentului Lebrun, aflat la Timișoara, de către doi reprezentanți ai „*Fracțiunii radical germane*”, Joseph Gabriel și Johann Tengler. Cei doi s-au pronunțat, în mod categoric, pentru păstrarea unității Banatului, fie în cadrul unei Ungarii Mari reorganizate, fie în cadrul unei entități politico-teritoriale distincte, împreună cu Bačka și Baranja. La întrebarea directă: „Serbia sau România?”, a fost dat următorul răspuns: „Dorința noastră este să rămânem împreună. Dacă ar fi să se facă o împărțire a Banatului între România și Serbia, atunci cerem ca regiunile germane să fie alipite aceluia stat căruia îi revine orașul Timișoara”⁶⁵.

⁶³ *Ibidem*, p. 269 (însemnare din 20 februarie / 5 martie 1919).

⁶⁴ D.c.a. – P., fond *Marele Cartier General*, dosar 2895/1918, ff. 65-68.

⁶⁵ *Ibidem*, dosar 2904/1919, f. 13.

A doua zi, locotenentul Corneliu Bojincă a expediat un raport către Marele Cartier General, prin intermediul Comandamentului Trupelor de Transilvania. Conform raportorului, starea de spirit a populației din Timișoara se degradase considerabil, ca urmare a zvonurilor privind o viitoare campanie de rechiziții forțate și confiscări, din partea trupelor sârbești, pe fondul unor acțiuni de evacuare spre Belgrad a averilor publice din Timișoara.

„Consultând azi câțiva fruntași români din Timișoara, mi-au spus că muncitorii de aici sunt foarte bine organizați cu arme, muniție, etc. și decizi ca, în caz că sârbii s-ar atinge de averile proprii, să se răscoale. Faptul acesta ar produce cea mai mare dezordine și ar da ocazie la jaf liber chiar muncitorimei, care s-ar folosi de momentul acesta. Clasele intelectuale sunt foarte îngrijorate și așteaptă salvarea din partea armatei noastre”⁶⁶.

La 3 mai 1919, un informator din Banat a transmis o „expunere generală asupra situației actuale”, structurată pe nouă puncte. Astfel, la Timișoara se aflau o divizie colonială franceză, sub comanda generalului Prunett, și o divizie de cavalerie sârbă din Morava, sub comanda generalului Grujić. Unii foști jandarmi maghiari intraseră în serviciul francezilor sau al sârbilor, iar în satele sârbești erau efectuate recrutări. Starea căilor ferate și a drumurilor era una foarte bună. În privința stării de spirit a populației, se arăta că românii manifestau entuziasm și speranță în legătură cu formarea României Mari, șvabii rămâneau în expectativă, dar cu tendința de simpatie pentru cauza românească, iar etnicii unguri renunțaseră la atitudinea foarte ostilă inițială, după succesele armatei române împotriva Republicii Sovietice Ungare; aceleași evoluții militare avuseseră ca efect diminuarea mișcărilor de tip comunist. Administrația sârbă este descrisă ca „foarte păcătoasă și primitivă”, având ca unic scop „tristul fapt de a persecuta pe românii din Banat”. Manifestările sociale și culturale ale românilor erau blocate, nu numai de către autoritățile sârbești, ci și, uneori, de cele franceze. Recolta se arăta ca una promițătoare, iar mulți sârbi cumpărau, la prețuri foarte rezonabile vite din provincie, fapt care, pe termen lung, putea avea consecințe economice negative⁶⁷.

La 26 mai 1919, locotenentul Corneliu Bojincă, în calitate sa de ofițer de legătură român la Timișoara, a primit din partea Marelui Cartier General un ordin, prin care, după ce i-a fost comunicată intenția Comandamentului

⁶⁶*Ibidem*, dosar 2951/1919, f. 13.

⁶⁷*Ibidem*, dosar 2887/1918, ff. 59-61.

Armatelor Aliate din Orient, cu sediul la Constantinopol (Istanbul), de a efectua o anchetă severă privind recrutarea forțată de etnici români din Banat în armata sârbă, i s-a solicitat ca, în perspectiva acestei anchete, să culeagă date cât mai precise și sistematice, incluzând numele și adresa celor în cauză⁶⁸.

În aceeași zi, de la Lugoj, a fost înaintat un raport privind armata sârbă. Documentul se încheia cu următoarele concluzii:

„Armata are încrederea țării și formează astăzi, elementul principal cel mai stimat, pentru aproape toată populația. De la ea așteaptă Serbia viitorul ei. Apreciind toate elementele de forță și socotindu-se după atenția și interesul ce li se dă, Serbia va dispune în viitor de o frumoasă armată. În prezent, ea nu mai prezintă un pericol. Un eventual conflict armat între noi și sârbi, pe tema Banatului, se va termina desigur, cu succesul nostru”⁶⁹.

În cadrul materialului arhivistic militar, am putut identifica și un exemplar al afișului proclamație, prin care românii bănățeni erau chemați la Adunarea de la Lugoj, din 10 iunie 1919. Documentul făcea apel la românismul și la spiritul de sacrificiu al bănățenilor, condamnând ceea ce era numită ca „noua robie, și mai neagră”, fără a nominaliza explicit Serbia sau statul iugoslav⁷⁰. Între timp, funcția de ofițer de legătură la Timișoara fusese preluată de către căpitanul Tocineanu, care, la 10 iunie 1919, făcea cunoscut Comandamentului Trupelor de Transilvania că, numai în primele cinci zile ale lunii iunie, trupele sârbești transportaseră din Timișoara la Belgrad 158 de vagoane, conținând diverse materiale, mobilă, articole de îmbrăcăminte și încălțăminte, dar și instrumente de precizie din Timișoara, ceea ce dusesese activitățile industriale și comerciale în pragul întreruperii⁷¹. Într-un nou raport, întocmit olograf, la 18 iunie 1919, căpitanul Tocineanu informa despre concentrări de trupe sârbești în zona Vârșeț, Biserica Albă și începutul unor lucrări de fortificație în zonă. Rechizițiile și confiscările sârbești continuau, ceea ce genera mari nemulțumiri, mai ales în rândurile muncitorilor, în condițiile în care prețurile la alimente erau în continuă creștere. La recrutările inițiate de autoritățile sârbești în Timișoara se prezentaseră doar 160 de tineri, mult sub așteptările autorităților⁷².

La 15 iunie 1919, căpitanul Tarnoski a raportat, de la Lugoj, despre un atac întreprins în ziua precedentă de către 50 de jandarmi sârbi, asupra satului

⁶⁸ D.c.a. – P., fond *M. St. M.* – Secția 2 *Informații*, dosar 577/1919, f. 99.

⁶⁹ *Idem*, fond *Marele Cartier General*, dosar 2013/1918, f. 3.

⁷⁰ *Ibidem*, dosar nr. crt. 2951/1919, f. 3.

⁷¹ *Ibidem*, dosar nr. crt. 2950/1919, f. 47.

⁷² D.c.a. – P., fond *M. St. M.* – Secția 2 *Informații*, dosar 577/1919, f. 7.

Macaviște, situat în apropierea Vârșetului și locuit, aproape în exclusivitate, de etnici români⁷³. La 18 iunie 1919, era anunțată, pentru a doua zi, sosirea în gara Lugoj a unui grup de 20 de profesori universitari, români și francezi, împreună cu liderul român local, Braniște. Printre cei așteptați, se afla și fratele președintelui Republicii Franceze, Raymond Poincaré⁷⁴.

Între timp, la 11 și 13 iunie 1919, Consiliul Suprem Aliat fixase în detaliu frontierele de vest și sud-vest ale României⁷⁵. În aceste condiții, trupele sârbești au trebuit să evacueze părțile centrale ale Banatului, în următoarele câteva săptămâni, statul iugoslav văzându-și recunoscute drepturile asupra treimii vestice a provinciei. Într-o dare de seamă datată 1 iulie 1919 se arăta că starea de spirit din Banat, în zonele controlate de trupele franceze, era una calmă, în pofida situației alimentare dificile, puse pe seama conduitei foștilor ocupanți sârbi. Intrarea Jandarmeriei Române în Caraș Severin trezise entuziasmul populației românești din zonă⁷⁶. Într-un alt document militar românesc, elaborat, după toate semnalmentele, cam în aceeași perioadă, era consemnat:

„Ei (sârbii, n.n.) s-au supus hotărârilor Conferinței de Pace, dar au evacuat nu numai bunurile ce au aparținut statului ungar (spitale, cazărmi, școli etc.), dar chiar mai multe bunuri rechiziționate cu forța de la particulari. Toate protestările Aliatilor au rămas fără niciun rezultat, sârbii continuând, în cursul retragerii lor, dincolo de linia fixată, să evacueze totul, să demonteze fabrici, să rechiziționeze fără milă, animale și cereale, secătuiind odată mai mult, toate resursele economice ale acestei bogate regiuni”⁷⁷.

În pofida controverselor dintre ele, guvernele de la București și Belgrad erau convinse, în iulie 1919, de necesitatea unor relații strânse între cele două state, fapt remarcat și de unele surse britanice, care evidențiau încercările Italiei de a exacerba tensiunile româno – sârbești în chestiunea Banatului, spre a izola tânărul stat iugoslav⁷⁸.

Instituirea suveranității românești depline asupra zonei Timișului, la finele lui iulie și începutul lui august 1919, s-a petrecut concomitent cu ultimele zile ale campaniei victorioase împotriva bolșevicilor unguri, încheiată cu prăbușirea

⁷³ *Ibidem*, f. 108.

⁷⁴ *Ibidem*, f. 79.

⁷⁵ Ion Calafeteanu (coord.), *Istoria politicii externe...*, p. 231.

⁷⁶ D.c.a. – P., fond *Marele Cartier General*, dosar 1980/1918, ff. 81-82.

⁷⁷ *Ibidem*, dosar 2950/1919, f. 2.

⁷⁸ V. Fl. Dobrinescu, I. Pătroi, Gh. Nicolescu, *op.cit.*, pp. 68-69.

Republicii Sovietice Ungare, după 133 de zile de existență. În acest context, la Belgrad au apărut o serie de suspiciuni privind un iminent atac românesc, având ca obiectiv preluarea controlului asupra Banatului de Vest (Torontalului)⁷⁹.

Raportul informativ numărul 261 din 12 august 1919, al Comandamentului Trupelor de Transilvania către Marele Cartier General includea, la punctul 6, și informații despre situația din zona Banatului:

„Un jandarm sârb fugit la noi declară că în Torontal ar fi o brigadă sârbească, a mai fost o divizie care a trecut în dreapta Tisei. În armata sârbă e un curent contra italienilor și contra noastră, deoarece vor să ia tot Banatul. În Banat, au avut batalioane de comitagii (forțe paramilitare, pentru care denumirea cea mai adecvată ar fi aceea de cetnici, n.n.), care sunt întrebuințate mai ales acolo unde trebuie să terorizeze și să ridice totul. O încăierare a avut loc între un batalion de comitagii, ce voia să ducă o mare cantitate de tutun, și între francezi; au fost morți de ambele părți: 30 de morți francezi și 7 sârbi”⁸⁰.

Spre finalul lunii august 1919, în mod destul de surprinzător, la Belgrad a fost emis un comunicat privind intenția guvernului iugoslav de a propune Conferinței de Pace organizarea unui plebiscit în vederea soluționării definitive a problemei Banatului. Această declarație a fost salutăată de către Ion I.C. Brătianu, care părăsise lucrările Conferinței de Pace de la Paris, la începutul lui iulie, cu precizarea că șeful guvernului român a insistat pentru păstrarea unității teritoriale a Banatului sub aspect politic⁸¹. Ideea organizării unui plebiscit la nivelul întregului Banat (nu doar în anumite zone) a fost reluată la 11 noiembrie 1919, de către generalul Constantin Coandă, noul conducător al delegației românești la Conferința de Pace, chiar într-o discuție cu Nikola Pašić. La 17 noiembrie, noul șef al guvernului de la Belgrad, Ljubomir Davidović, a comunicat telegrafic delegației iugoslave la Forumul Păcii opoziția sa categorică față de varianta unui plebiscit în Banat⁸².

În concluzie, documentele militare românești investigate conturează o perspectivă inevitabil subiectivă, dar nu și unilaterală, asupra realităților și evoluțiilor din Banat, în contextul disputei româno-sârbe. Pe lângă aspectele

⁷⁹ Gheorghe I. Brătianu, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I.C. Brătianu*, ediție îngrijită și prefăcută de Șerban Papacostea, București, Editura Corint, 2001, p. 124.

⁸⁰ D.c.a. – P., fond *Marele Cartier General*, dosar 2588/1919, f. 34.

⁸¹ Gh. I. Brătianu, *op.cit.*, p. 124.

⁸² Andrej Mitrović, *op.cit.*, p. 140.

militare propriu-zise (dislocări și mișcări de trupe, conduita acestora), materialul documentar cercetat arată preocuparea structurilor specializate ale armatei române pentru starea de spirit a populației (la nivelul diferitelor grupuri etnice și categorii sociale) și pentru aspectele economico-materiale. La originea acestui interes au stat, credem noi, pe de o parte, adversitatea profundă față de ideile radicale de stânga (bolșevice etc.) care proliferau în proximitatea României recent întregite, dar și, pe de altă parte, teama de o izolare a României și a românilor, nu doar din punct de vedere geopolitic, ci și etnopolitic.

COMUNITĂȚI UMANE VÂLCENE. COMUNA AMĂRĂȘTI- REPERE IDENTITARE

Eugen PETRESCU*

Abstract: *Amarasti village is situated in the South-East of Valcea County, Getic Plateau, the Eastern extremity of the Oltet Piemont and being part of the old Dragasani vineyard. The physical traces discovered inside the perimeter certify that man became embedded here since Neolithic, his living being continuous ever since. During the few pages of this study tell us briefly about the constituent settlements and their location, the natural environment, soil and subsoil riches, time course of local human communities, history, economic, cultural, spiritual and their learning life.*

Key words: *Amarasti, settlements, human communities, past, present.*

Așezare. Localitatea se află situată pe cursul mijlociu al pârâului Pesceana, afluent de dreapta al râului Olt, la 55 km sud de municipiul Râmnicu-Vâlcea, reședința de județ, și la 17 km nord-vest de municipiul Drăgășani. În componența sa intră satele Amărăști (satul de reședință), Mereșești, Nemoiu, Padina, Palanga și Teiul, așezate de-a lungul DJ 677 A Crețeni-Șirineasa, DC 88 Crețeni-Nemoiu, DC 91 Amărăști-Palanga-Padina și DC 97 Amărăști-Săliște-Aninoasa și are ca vecini comunele: Mitrofani (est), Gușoeni (vest), Glăvile (nord) și Crețeni (sud).

Cadrul natural. Relieful este fragmentat și variat. Acesta este reprezentat de dealuri mijlocii, cu altitudini de până la 350 m – Dealul Mare, Dealul Teiului, Dealul Gușoianca, Piscul Izvorașu, Piscul Bou –, de văi adânci și înguste formate de-a lungul pârâielor Aninoasa și Nemoiu și lunca îngustă situată de-a lungul pârâului Pesceana.

Clima este temperat-continentală, cu medii termice anuale de 9-10° C, precipitații cuprinse între 550-650 mm/an și secete frecvente. Cele mai ridicate temperaturi se înregistrează în lunile iulie și august, iar cele mai scăzute în lunile ianuarie și februarie. Precipitațiile atmosferice ating cote maxime în luna

* Director coordonator și cercetător la Centrul de Cercetări Istorice „Pr. Dumitru Bălașa” al Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria”; e-mail: petrescu1959@yahoo.com.

mai și cote minime în luna noiembrie. Vânturile ce bat pe teritoriul comunei sunt: Austrul („Traistă goală” sau „Sărăcilă”) – bate în toate anotimpurile, este cald și uscat pe timpul verii, geros și lipsit de precipitații pe timpul iernii; Crivățul – vânt foarte puternic (bate cu viteze ce depășesc uneori 30-35 m/s), se manifestă mai mult iarna și produce pagube mari. Adâncimea medie de îngheț este de 0,7-0,8 m.

Solurile sunt predominant brune și negre, supuse eroziunii; în arealul localității se întâlnesc și argile, marne, nisipuri și prundișuri, soluri aluvionare și lăcoviști.

Rețeaua hidrografică este formată din pârâul Pesceana (care izvorăște în partea de nord a comunei cu același nume, Pesceana), hidronim cu originea în termenul slav *pesŭkŭ* - „nisip”, de la care s-a format adjectivul *pesŭčana/peșteana* - cu sensul de „nisipoasă”, adică „valea cu nisip (mult)”¹ și afluenții acestuia: pârâul Aninoasa, afluent pe stânga (izvorăște din partea de nord a satului cu același nume din comuna Glăvile); Olteanca, afluent pe dreapta (izvorăște pe teritoriul comunei Lădești), Nemoiu, afluent pe dreapta. De asemenea, în partea de vest, teritoriul comunei este străbătut de pârul Năvgrăpița (Năgrăpița, Năvrăpița) – hidronim tot de origine slavă, din termenul *navrapъ* - „jaf”², în cazul nostru cu sensul de „năvălitor”, desemnând avalanșa de apă care se revarsă năvalnic în timpul ploilor, pe albia sa³, afluent pe dreapta, confluența cu Pesceana fiind pe teritoriul comunei Crețeni, satul Streminoasa. Întreaga rețea are caracter temporar, în verile secetoase aceasta seacă.

În timpul ploilor torențiale debitul cursurilor de apă crește foarte mult, în cazul pârâului Pesceana acesta ajungând la circa 150 mc/s. Pânza de apă freatică se află la 6-7 m adâncime și este cantonată în depozitul macrogranular de terasă. Depozitul de podiș, de circa 50 m grosime, acumulează cantități mari de apă provenită din precipitații pe care le cedează ca izvoare de coastă⁴.

Flora și fauna sunt variate, specifice dealurilor și podișurilor. Pe terase vegetația forestieră este constituită din păduri de fag și stejar, păduri de amestec gorun, gârniță, cer, arțar, frasin, carpen, jugastru, paltin, ulm, salcâm,

¹ N. Drăganu, *Români în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, București, 1933, p. 173; Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei Române, 1963, pp. 83, 457.

² Eugenia Dima, *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române*, Chișinău, Editura Gunivas, 2007, p. 1227.

³ Emil Istocescu, Teodor Barbu, Constantin Șerban, *Monografia Municipiului Drăgășani*, Constanța, Editura Ex Ponto, 2004, p. 360.

⁴ „Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020” – Localitatea Amărăști, județul Vâlcea.

tei, cireș etc., iar pe văile pâraielor vegetația forestieră este grupată în zăvoaie de arin, plop, salcie etc., formând perdele naturale de protecție a malurilor împotriva eroziunii solului. Vegetația arbustiferă este reprezentată de măceș, porumbar, mur, păducel, corn, alun, soc, lemn câinesc, rug etc.

Vegetația ierboasă din păduri este reprezentată de ghiocel, tămâioară, viorea, urzică, urzică moartă etc., iar pășunile și fânețele sunt dominate de păiuș, golomăț, firuță, trifoi alb, trifoi roșu, pelin, coada șoricelului, ș.a. Pe terenurile agricole, alături de plantele de cultură (grâu, porumb, orz etc.) cresc păpădia, răcuina, susaiul, pământida, neghina, volbura, pirul, știrul, romanița, pătlagina etc. În zonele umede cresc: rogozul, papura, potbalul, coada calului etc. Alături de vegetația naturală, suprafețe mari din teritoriul comunei sunt destinate culturilor agricole: cereale (porumb, grâu, orz), viță de vie, pomi și arbuști fructiferi, legume și furaje (lucernă, trifoi).

Fauna este reprezentată de mamifere (iepurele de câmp, vulpea, mistrețul, bursucul, veverița, ariciul, dihorul, nevăstuica, cârțița etc.), păsări (vrabia, guguștiucul, cioara, coțofana, ciocănitoarea, cucul, mierla, pițigoii, codobatura, potârnichea, prepelița, pitulicea, ciocârliă, pupăza, graurul, cucuveaua, eretele, uliul, lăstunul, rândunica, barza etc.) și reptile (șopârla verde, șopârla de pădure, șarpele de casă, șarpele de apă, broasca săritoare, broasca țestoasă); nevertebrate: greierul gras, lăcusta, călugărița etc. În apele ce străbat localitatea trăiesc nisiparița, oblețul, carasul etc.

Istorie. Urmele materiale descoperite întâmplător pe teritoriul comunei Amărăști, dar și în împrejurimi, la Crețeni, Mitrofani și Gușoeni (satul Măgureni), atestă faptul că aceste locuri au fost cutreierate intens în epoca străveche (preistorie) de către cetele de vânători hominizi, în căutarea hranei.

Amărăști – sat, comună, moșie. Mărturia cea mai valoroasă care atestă viețuirea umană în acest spațiu, în mod organizat, este așezarea dacică din *Epoca bronzului* (lista 2004, cod: VI-I-s-B-09510) descoperită în satul Amărăști, pe malul pârâului Pesceana⁵, vatră care s-a extins și a evoluat peste timp, devenind reședința comunei cu același nume. Cu toate acestea, prima atestare documentară a toponimului Amărăști este târzie. El apare în ocolnica din 1547, dată de voievodul Mircea Ciobanul pentru moșia Izvoranca a moșnenilor Izvorani, unde este menționat ca punct de hotar, iar primul document care atestă existența satului Amărăști este un hrisov emis de voievodul Mihnea Turcitul la 22 septembrie 1580, prin care acesta întărește lui „Zârnă lui Mihăilă

⁵ Ligia Elena Rizea, Ioana Ene și colab., *Monumente istorice din județul Vâlcea. Repertoriu și cronologie*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2007, p. 162.

Neagul, popii lui Neagoe din *Nimoi* și feciorilor și cetașilor lor moșii în *Amărăști*⁶.

Toponimul Amărăști își are originea în termenul „amar”, derivat din latinul *amarus*⁷, care, la rândul său, a dat antroponimul Amaru⁸, personaj istoric ai cărui urmași, ori supuși, s-au numit generic *Amărăști*, de la care, ulterior, și-a luat denumirea și satul lor – *Amărăști*; Amărăști: < np. Amaru, < n. grup amărăști(i), < toponim: sat, comună⁹.

În Catagrafia de la 1831, în Plasa Oltului de Sus găsim moșia Amărăști – moșie megieșească, stăpânită de-a valma pe cincisprezece moși; 181 familii, 41 feciori de muncă¹⁰.

La 11 ianuarie (înainte de 1779) „Lazăr din Amărăști dăruiește lui Dumitru Tarbalescu 50 stânjini în hotarul Amărăști, pe din sus de partea rămasă lui Lazăr din sus de apa Izvorani, despre Nemoi”¹¹.

Nemoiu (Nimoiu) – sat, comună, moșie, pârâu, deal, pădure. Așa cum am văzut mai sus, satul Nemoiu este atestat documentar pentru prima dată, împreună cu satul Amărăști, la 1580. Nemoiu (Nimoiu): < np. Nemoiu, < toponim, < hidronim¹². Posibil ca toponimul Nemoiu să-și aibă originea în hidronimul Nemoiu (Nimoiu). Filologul Ion Soare a afirmat că originea este de natură antroponimică: *Nimoi/Nemoi = Nimoiu/Nemoiu*¹³.

Un document din 20 februarie 1810 vorbește despre

„alegerea polcovnicului Costandin zapciul plășii Oltului pentru o măgură de vie, loc înfundat în piscul Necăturii, pentru că Maria văduva, mama lui Stroie, fiul lui Ion Lolea din Nemoi, s-a arătat la Isprăvnicat cu

⁶ Corneliu Tamaș, Ion Soare, Carmen Manea-Andreescu, *Comori arhivistice vâlcene*, vol. II, București, 1985, doc. nr. 25, p. 20.

⁷ A se vedea: <https://dexonline.ro/definitie/amar/826299>.

⁸ Nicolae A. Constantinescu, *Dicționar de onomastică românească*, București, Editura Academiei, 1963, p. 181.

⁹ *Dicționarul toponimic al României – Oltenia – (DTRO)*, vol. 1, A-B, Craiova, Editura Universitaria, 1993, pp. 36, 222.

¹⁰ Ion Donat, Ion Pătroi, Dinică Ciobotea, *Catagrafia obștească a Țării Românești din 1831*, Craiova, Editura Helios, 2000, p. 37; Nicolae Daneș, *Județul Vâlcea. Așezările, populația și împărțirile administrativ-teritoriale. Atestări documentare, istoric, evoluție*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2013, p. 45.

¹¹ Corneliu Tamaș, Ion C. Vasile, *Acte documentare vâlcene*, Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 1999, doc. nr. 42 (în continuare se va cita: *Acte documentare...*).

¹² *DTRO*, vol. 4, J-N, 2003, p. 299.

¹³ Ion Soare, *Considerații etimologice privind toponimia majoră a județului Vâlcea*, în „*Studii vâlcene*”, vol. VII, Râmnicu Vâlcea, 1985, p. 185.

un nepot, Radu fiul lui Radu Lolea în pricina acelei măguri cu vie și alte nemeștii ce se vânduse de un copil al ei. Maria a plătit 20 lei cheltuielile ce s-au făcut cu via și via a rămas a lui Stroie”¹⁴.

La 27 iunie 1818,

„Diaconu Ștefan, fiul lui Popa Costandin din Nemoi, vinde lui Ion fiul lui Nicolae Merișescu Lolea un loc în Nemoi de arătură ca de o zi și jumătate cu 82 taleri, de a sa bună voe și cu știrea tuturor moșnenilor, ce l-a avut la Capu Piscului, lung de stj. 100, lat 15 stj., în poala dinspre apus st. 12 și mai la deal 15 stj., la casa diaconului Marin și la răsărit 8 stj. Cu cinci martori cu scriitorul zapisului”¹⁵.

La 1831, exista în satul Nemoiu, plasa Oltului de Sus, o moșie megieșească stăpânită de-a valma de opt moși; aici se găseau 250 de familii, cu 47 de feciori de muncă¹⁶.

Mereșești (Merișești) – sat. Toponimul își are originea în antroponimul masculin *Mereș*¹⁷; *Mereșești*: <sat; <n. grup mereșești(i), <toponim¹⁸.

La 1767 (f.l.z) „moșnenii Merișești din Nimoi și Izvorani din Izvor dau un înscris moșnenilor Popești din Izvor, că se mulțumesc a-și stăpâni fiecare părțile lor după cartea de hotărnicie ce s-a făcut de 12 boieri, înscris dat după ce s-a făcut hotărnicia, înscris dat și de moșnenii Popești, moșnenilor Merișești și Izvorani”¹⁹.

Padina – sat. Este atestat documentar pentru prima dată într-un zapis din 4 aprilie 1750 prin care „Constantin Lăcusteanul vinde lui Gheorghe și fraților lui din Măciuca partea sa de moșie din hotarul Pădeșoi (Padina), alături cu hotarul Măciuceni, 50 stânjini cu 22 lei și 20 parale, să stăpânească în veci, cu liniște”²⁰.

Toponimul Padina își are originea în natura terenului: termenul *padina – padini*, indică un „loc aproape plan sau ușor scobit”, situat, de obicei, pe vârful unui deal sau al unui munte; „o mică depresiune”, circulară sau alungită. Are la

¹⁴ Corneliu Tamaș, Ion C. Vasile, *Acte documentare...*, doc. nr. 188.

¹⁵ Corneliu Tamaș, Ion C. Vasile, *Monumente arhivistice vâlcene*, Râmnicu Vâlcea, Editura Conphys, 1998, doc. nr. 402 (în continuare se va cita: *Monumente arhivistice...*).

¹⁶ Ion Donat, Ion Pătroi, Dinică Ciobotea, *op. cit.*, p. 37.

¹⁷ Nicolae A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 109.

¹⁸ *DTRO*, vol. 4, J-N, p. 227.

¹⁹ Corneliu Tamaș, Ion C. Vasile, *Monumente arhivistice...*, doc. nr. 364.

²⁰ *Ibidem*, doc. nr. 248.

bază termenul bulgar *padina*²¹; Padina (Pădeșoi) = „vale adâncă”, „loc neted înconjurat de dealuri”²².

Padina: top.: < sat, deal; < padină „vale adâncă”²³; „loc neted înconjurat de dealuri”²⁴.

Palanga – sat. Toponimul își are rădăcina în termenul „palancă”, regionalism care indică o *palisadă* = loc întărit pentru apărare, construit de obicei din lemn și pământ; element de fortificație, folosit în amenajările defensive mai vechi, alcătuit din pari groși și lungi din lemn bătuți în pământ și legați între ei cu scânduri, frânghii etc. și având între spații împletituri de nuiele, mărcini, sau niște construcții rudimentare, folosite ca gard sau ca adăpost pentru animale. Lingvistul și filologul Iorgu Iordan spune că termenul indică un „loc care a fost altădată îngrădit”. Originea poate fi din polonezul *palanka* sau din maghiarul *palank*. Cu siguranță este vorba despre un loc întărit, pentru apărare, care, împreună cu fortificația de pe dealul Cetățeaua (Mitrofani), dar și altele, făcea parte din sistemul de fortificații construit în jurul cetății dacice Rusidava de la Gârdești (Drăgășani). De amintit așezarea din *Epoca bronzului*, descoperită în satul Amărăști, și mormintele princiare (tumulii) de la Crețeni, Măgureni, Mitrofani, Fumureni etc., a căror existență întăresc convingerea noastră că pe acest loc a existat în vechime o fortificație defensivă, nicidecum un simplu adăpost pentru animale. Palanga: sat, deal; < reg. palangă pentru palancă „fort, întăritură”²⁵; este posibil și np. Palanga, cf. Palanca²⁶.

Satul Palanga apare menționat într-un document din 27 ianuarie 1785, când

„Tudorașcu Din, fiul lui Cârstea al lui Florea Amărăscu și soția sa Neașca, fiica lui Lăzăr din Amărăști, dau popii Pătru și diaconului Andrei, fiul lui popa Stoica Nestorescu din Nemoi, două fâlcii de vie în dealul Măgurilor, în Palangă, în fața Năvrăpiței, pentru un sărindar, neavând bani au socotit ocaua de ceară doi taleri și făina 60 de bani. Martori: Dumitru – fiul Predei, fratele său Ion și alții din Nemoi”²⁷.

²¹ *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1984, p. 643.

²² Cezar Gabriel Avram, Dinică Ciobotea (coord.), *Dicționarul istoric al localităților din județul Vâlcea (A-M)*, Craiova, Editura Alma, 2012, p. 22.

²³ Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 525.

²⁴ *DTRO*, vol. 5, O-R, p. 63.

²⁵ Iorgu Iordan, *op. cit.*, pp. 525-526.

²⁶ *DTRO*, vol. 5, O-R, p. 68.

²⁷ Corneliu Tamaș, Ion Soare, Carmen Manea-Andreescu, *op. cit.*, p. 214.

Satul Teiu(l). Toponimul are la origine termenul de natură botanică „tei”; posibil <np. Teiu²⁸. În anul 1964, satul Gușoianca-Cățăleni primește denumirea Teiu²⁹.

*

* *

Anul 1848, an de mare însemnătate pentru poporul român, a trezit în sufletul locuitorilor de pe valea Pesceanei sentimentul libertății; se dorea îndepărtarea jugului străin și reguli noi și umane în conducerea societății. Marin Popescu, un bătrân din Nemoiu, povestea, cu mulți ani în urmă, că tatăl său a fost delegat din partea obștii clăcașilor din sat să meargă la Izlaz și, de asemenea, că de pe valea Pesceanei s-au ridicat mulți bărbați și au intrat în oastea revoluționară a generalului Magheru, cantonată la Troian (astăzi cartier al municipiului Râmnicu Vâlcea)³⁰.

Primul Război Mondial a lăsat urme și în rândul locuitorilor comunei Amărăști, lista eroilor din această localitate cuprinzând 99 de ostași căzuți pe câmpurile de luptă, morți în urma rănilor sau a bolilor, în spitalele de campanie și în lagărele de prizonieri (1 locotenent-preot militar, 2 sergenți, 1 caporal, 1 sanitar și 94 de soldați)³¹.

Pe lista întocmită la 1 ianuarie 1918 de Prefectura județului Vâlcea, cu privire la invalizii de război din localitățile vâlcene, la capacitatea acestora de a munci și la starea lor materială, se află și patru locuitori ai comunei Nemoiu: Mițaru Ion (incapabil de a munci; poate fi folosit prea puțin la munca agricolă; nu știe meserie; posedă puțin pământ), Mărgăritescu C[onstan]tin (incapabil de a munci; starea materială mediocră, puțin pământ și puțină vie pe care le muncește mama și o soră a sa), Cruceru Matei (incapabil de a munci, foarte sărac), Petrescu Marin (incapabil de a munci; starea materială mijlocie)³².

Sacrificiul uman în cel de-Al Doilea Război Mondial a fost, de asemenea, imens, comuna Amărăști pierzându-și, între anii 1941-1945, pe câmpurile de luptă, în spitale și lagărele de prizonieri, 62 de tineri (2 locotenenți, 4 caporali, 4 frunțași, 52 de soldați)³³.

²⁸ DTRO, vol. 6, S-Ț, p. 222.

²⁹ Decretul nr. 799/1964, privind schimbarea denumirii unor localități.

³⁰ Ion C. Vasile, *Unele aspecte ale mișcării revoluționare din 1848 în zona Drăgășani și pe Valea Oltului*, în „Caietele Bălcescu”, vol. VII, Bălcești pe Topolog, 1979, pp. 269-270.

³¹ Corneliu Tamaș, Petre Bardășu, Sergiu Purece, Horia Nestorescu-Bălcești, *Județul Vâlcea în anii Primului Război Mondial*, vol. II, *Eroii*, Bălcești pe Topolog, 1979, pp. 51-52.

³² Corneliu Tamaș, Petre Bardășu, Sergiu Purece, Horia Nestorescu-Bălcești, *Județul Vâlcea în anii Primului Război Mondial*, vol. I, Bălcești pe Topolog, 1979, pp. 231-232.

³³ Arhiva Centrului de Cercetări Istorice „Pr. Dumitru Bălașa” (Râmnicu-Vâlcea) al Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria”.

La 5 august 1941, la circa o lună și jumătate de la declanșarea campaniei antisovietice de eliberare a Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herța (22 iunie 1941), caporalii Pleșa Gheorghe, Dobrișan Gheorghe, Dobrițoiu Dumitru și soldații Constantin D. Nicolae, Tudosie Ion, Vlad Ioan, Soare Dumitru, Olteanu Constantin, Dobrițoiu Gheorghe, Oprescu Dumitru, Ghiță Matei, Ionică Ilie, Mitranie Nicolae din Nemoiu, alături de caporalii Nicolaescu Ion și Pârvulescu Ion și soldații Matei Ion și Ilinca Dumitru, toți din Amărăști, aflați la *Batalionul de instrucție și marș*, au fost „vărsați” la Regimentul 2 Dorobanți-Vâlcea pentru a pleca pe front³⁴. Din acest regiment, au căzut pe câmpul de luptă, în anul 1941, următorii fii ai comunei: sergentul Mărgăritescu Eugen din Amărăști (mort la 23 august, Cota 95); sergentul Chirițoiu Ioan, caporalul Mărgăritescu Ion și soldații Gioga Ion și Ionică Ilie din Nemoiu; soldații Ilinca Dumitru și Matei Ioan din Amărăști. De asemenea, au fost răniți: sergentul Olescu Constantin din Amărăști; sergentul Drăghici Ion, caporalul Pleșa Gheorghe, soldații Dobrișan Alexandru, Dobrișan Dumitru, Ghiță Matei, Mihai Nicolae, Militaru Nicolae, Predescu Dumitru și Vlad Ion din Nemoiu³⁵.

În anul 2001, în memoria eroilor din cele două conflagrații mondiale, în fața instituției administrației publice locale, din centrul civic al comunei Amărăști, a fost construit un monument comemorativ, care, în arhitectura sa, cuprinde elementele simbolice tradiționale: *crucea și vulturul*³⁶.

Evoluția demografică și împărțirile administrative. Satele comunei Amărăști au aparținut dintotdeauna de județul Vâlcea. Pe harta întocmită de Friederich Schwantz la 1720 (1721)-1722, în timpul ocupației austriece în Oltenia (1718-1739), apar 196 de așezări în județul Vâlcea (cu reședința la Râmnic) între acestea aflându-se și satele Amarest (Amărăști, sat părăsit) și Nemoy (Nemoiu)³⁷. Ulterior, la primul recensământ al localităților și populației – *Conscripția vir(o)mondiană* din anul 1722 – sunt înregistrate, în județul Vâlcea, 155 de sate, între care și satul megieșesc Nemoiul cu 110 familii (cu două moșii: una stăpânită de moșneni de-a valma pe doi moși și alta stăpânită de consilierul Știrbei)³⁸.

În anul 1831, satele Nemoiu și Amărăști făceau parte din Plasa Oltul de Sus. În același an, la Nemoiu exista o moșie megieșească, stăpânită de-a valma pe opt moși, cu 250 de familii și 47 de feciori de muncă, iar la Amărăști exista o

³⁴ Vasile Novac, *Regimentul 2 Dorobanți-Vâlcea*, Râmnicu-Vâlcea, 2018, p. 591.

³⁵ *Ibidem*, pp. 571-586.

³⁶ Florin Epure, *Locuri ale memoriei. Monumente ale eroilor din Vâlcea*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Bibliostar, 2019, p. 45.

³⁷ Nicolae Daneș, *op. cit.*, pp. 30-32.

³⁸ *Ibidem*, p. 34.

moșie megieșească, stăpânită de-a valma pe cincisprezece moși, cu 181 de familii și 41 de feciori de muncă³⁹.

După instituționalizarea comunei rurale și urbane, unitate administrativă formată din unul sau mai multe sate, prin Legea comunală dată la 1864, și publicată la 1865, Amărăști devine comună rurală cu 250 de case, 258 de familii și 3 biserici. Totodată, Nemoiu devine comună rurală cu 240 de case, 262 de familii și 5 biserici; ambele comune aparțineau de plasa Oltul, județul Vâlcea⁴⁰.

În *Indicele comunelor din județul Vâlcea*, Plasa Oltul, în intervalul 1876-1881, găsim comuna Nemoiu cu satele: Amărăști, Bou, Cățelești, Cetățeaua, Isvoru, Nemoiu-reședință, Padina, Palanga, Popești, Racu, Siliștea⁴¹, apoi, la 1887 găsim comunele Amărăști (cu satele: Amărăști, Gușoianca, Padina, Palanga, Verdea) și Nemoiu (cu satele: Cetățeaua, Comana, Mereșești, Nemoiu, Racu) în Plasa Oltu-Oltețu de Jos⁴².

În anul 1893, comunele Amărăști (cu satele: Amărăști, Gușoianca, Padina, Palanga, Verdea; 1.497 de locuitori moșneni, 1.401 ha, o școală și 4 biserici) și Nemoiu (cu satele: Cetățeaua, Comana, Mereșești, Nemoiu, Racu; 1.386 de locuitori moșneni, 377 de case, o școală și 4 biserici – Capu Piscului, zidită în anul 1857; Cetățeaua, zidită în anul 1750, de Pârvu Catană și reparată la 1848, de Florea Catană; Mereșești, reparată la 1865; Racu, ridicată la 1808) făceau parte din Plasa Oltul de Jos⁴³.

La recensământul populației din anul 1899, în plasa Oltu-Oltețu de Jos găsim comunele rurale Amărăști (5 cătune, 395 familii, 1.687 de locuitori) și Nemoiu (5 cătune, 324 de familii, 1.358 de locuitori)⁴⁴.

În anul 1906, comunele Nemoiu și Amărăști formau, împreună, comuna rurală Nemoiu-Amărăști, cu satele: Nemoiu (reședință), Cetățeaua, Comana, Merișești, Racu, Jaroștea, Amărăști, Padina, Pălanca, Verdea⁴⁵. În urma unei petiții a locuitorilor din satul Jaroștea adresată Regelui Carol I, petiție înaintată la 21 aprilie 1908, satul era alipit la comuna Zăvoeni, reînființată în acel an⁴⁶.

La 1 iulie 1908, comuna Nemoiu-Amărăști se desființează și se formează comunele Nemoiu (cu satele: Amărăști, Comana, Mereșești, Nemoiu-reședință, Padina și Palanga) și Verdea (cu satele: Cetățeaua, Mitrofani-reședință, Bou,

³⁹ Ion Donat, Ion Pătroiu, Ciobotea Dinică, *op. cit.*, p. 37.

⁴⁰ Nicolae Daneș, *op. cit.*, p. 69.

⁴¹ *Ibidem*, p. 86.

⁴² *Ibidem*, p. 89.

⁴³ *Ibidem*, pp. 107-108.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 118.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 122.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 137.

Racu, Verdea) aparținătoare de Plasa Drăgășani⁴⁷. Tot la 1908, după o nouă reorganizare, comuna Nemoiu (cu satele: Amărăști, Comana, Merișești, Nemoiu-reședință de comună, Padina și Palanga) ținea de Plasa Pesceana, cu reședința la Nemoiu⁴⁸.

La 19 decembrie 1912, satul Amărăști avea 771 de locuitori, Nemoiu 825 de locuitori, Padina 263 de locuitori, Palanga 788 de locuitori, Merișești 551 de locuitori⁴⁹. La 1925, comuna Nemoiu era alcătuită din satele: Amărăști, Padina, Palanga, Merișești, Nemoiu-reședință, și ținea de Plasa Dragășani. La 1929 comunele Amărăști (cu satele: Amărăști-reședință, Padina și Palanga – deslipite de la Nemoiu) și Nemoiu (cu satele: Merișești și Nemoiu-reședință) țineau de comuna Crețeni – comuna rurală de centru⁵⁰.

La recensământul din 29 decembrie 1930, satele comunelor Amărăști și Nemoiu, din Plasa Drăgășani, se prezentau astfel: Amărăști (178 de gospodării, 759 de locuitori), Nemoiu (179 de gospodării, 714 locuitori), Padina (63 de gospodării, 242 de locuitori), Palanca (184 de gospodării, 812 locuitori)⁵¹, iar după reorganizarea din anul 1931 găsim în Plasa Drăgășani comunele Amărăști (cu satele: Amărăști, Aninoasa, Gușoianca-Cățăleni, Jaroștea, Padina, Palanga) și Nemoiu (cu satele: Merișești și Nimoiu)⁵².

În anul 1936, în Plasa Drăgășani găsim comunele rurale Amărăști (Amărăști-reședință, Aninoasa, Gușoianca-Cățăleni, Padina, Palanca) și Nemoiu (Nemoiu-reședință, Merișești)⁵³. În anul 1938, comuna Amărăști cuprindea satele: Amărăști-reședință, Gușoianca-Cățăleni, Padina și Palanca, iar comuna Nemoiu cuprindea satele: Merișești și Nemoiu-reședință.

La recensământul din 6 aprilie 1941, în Plasa Drăgășani apar comunele Amărăști (cu satele: Amărăști-reședință, inclusiv catunul Palanga, cu 211 clădiri, 833 de locuitori; Gușoianca-Cățăleni, 20 de clădiri, 74 de locuitori; Padina, 103 clădiri, 394 de locuitori; Palanca, 229 de clădiri, 916 locuitori) și Nemoiu (cu satele: Merișești, 202 clădiri, 673 de locuitori și Nemoiu, 228 de clădiri, 810 locuitori)⁵⁴.

Între anii 1944-1948, în Plasa Drăgășani erau cuprinse comunele Amărăști (cu satele: Amărăști-reședință, Gușoianca-Cățăleni, Padina, Palanca) și Nemoiu (cu

⁴⁷ *Ibidem*, p. 136.

⁴⁸ *Ibidem*, pp. 124-125.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 140-141.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 148, 150, 155.

⁵¹ *Ibidem*, p. 159.

⁵² *Ibidem*, p. 166.

⁵³ *Ibidem*, p. 171.

⁵⁴ *Ibidem*, pp. 180-181, 186.

satele: Mereșești, Nemoiu-reședință)⁵⁵. La recensământul din 1948, comuna Amărăști avea 2.214 locuitori (satul Amărăști-reședință, 990, Cățăleni 67, Padina 411, Palanca 746), iar comuna Nemoiu avea 1.464 de locuitori (satul Merișești, 646; Nemoiu-reședință, 818); ambele făceau parte din Plasa Drăgășani⁵⁶.

Odată cu instalarea regimului comunist la putere, în perioada 1949-1989 în România se produc o serie de modificări în structurile administrative după modelul sovietic. Așadar, în anul 1950 se desființează județele și apar regiunile și raioanele. Astfel, apare regiunea Vâlcea structurată pe 6 raioane. Comunele Amărăști (cu satele Amărăști-reședința, Gușoianca-Cățăleni, Padina, Palanca) și Nemoiu (cu satele Merișești, Nemoiu-reședința) făceau parte din Raionul Drăgășani⁵⁷. După noua reorganizare produsă în 1952, regiunea Vâlcea este desființată, teritoriul său fiind trecut la regiunea Pitești și regiunea Craiova. De asemenea, unele comune sunt desființate iar satele înglobate la alte comune. Astfel, în raionul Drăgășani, regiunea Pitești găsim comuna Amărăști (3.651 de locuitori) cu satele Amărăști-reședință (969 de locuitori), Gușoianca-Cățăleni (856 de locuitori), Merișești (660 de locuitori), Nemoiu (858 de locuitori), Padina (445 de locuitori) și Palanca (663 de locuitori)⁵⁸. În anul 1960, România trecea printr-o nouă reorganizare teritorială: regiunea Pitești se transforma în regiunea Argeș, iar regiunea Craiova se transforma în regiunea Oltenia. De data aceasta, comuna Amărăști ținea de raionul Drăgășani, regiunea Argeș. La recensământul din 1966, comuna Amărăști avea 3.303 locuitori (Amărăști, 869; Mereșești, 603; Nemoiu, 722; Padina, 424; Palanga, 637; Teiul, 48⁵⁹). În anul 1968 se revine la organizarea administrativ-teritorială tradițională, pe județe, orașe și comune⁶⁰.

În urma Deciziei nr. 206/1989, a Consiliului Popular al Județului Vâlcea, satul Mereșești se contopește cu satul Nemoiu⁶¹, iar prin Decretul-Lege nr. 38/1990 se revine la organizarea administrativ-teritorială din 1968. Așadar, satul Mereșești este reînființat și aparține în continuare de comuna Amărăști⁶².

La recensământul din 1977, comuna Amărăști avea 3.317 locuitori (Amărăști 944, Mereșești 627, Nemoiu 743, Padina 366, Palanga 598, Teiu 39)⁶³, iar la cel din 1992, comuna avea o suprafață de 28 km², 2.368 de locuitori și 962 de gospodării

⁵⁵ *Ibidem*, pp. 199-220.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 228.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 241-246.

⁵⁸ *Ibidem*, pp. 261, 263.

⁵⁹ *Ibidem*, pp. 269-270.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 276.

⁶¹ *Ibidem*, p. 300.

⁶² *Ibidem*, p. 305.

⁶³ *Ibidem*, p. 288.

(Amărăști: 723 de locuitori, 271 de gospodării; Mereșești: 400 de locuitori, 170 de gospodării; Nemoiu 545 de locuitori, 227 de gospodării; Padina: 208 locuitori, 87 de gospodării; Palanga: 484 de locuitori, 202 gospodării; Teiu: 8 locuitori, 5 gospodării)⁶⁴. La recensământul din anul 2011, populația stabilă era de 1.826 de locuitori (1.784 de români, 42 de apartenență etnică necunoscută; 1.783 de religie ortodoxă, 43 de apartenență religioasă necunoscută). La 1 ianuarie 2020, populația comunei era de 1.698 de persoane (858 de femei și 840 de bărbați)⁶⁵.

Instituții: În perioada interbelică, pentru o vreme, sediul Primăriei comunei Amărăști s-a aflat într-o casă particulară din satul Palanga, proprietar fiind Nicolăescu Mihai. Din anul 1938, a funcționat în localul propriu, demolat în anul 1995, când a fost construit noul local (inaugurat la 24 mai 1996)⁶⁶.

Începând cu 25 decembrie 1989, comuna Amărăști a avut următorii primari: Popa Ion (25 decembrie 1989-iulie 1990), Luca Ion (iulie 1990-8 octombrie 1991), Burda Ion (octombrie 1991-2000), Stoica Ilie (2000-2004), Drăghici Constantin (2004-2020)⁶⁷. La alegerile local din 29 septembrie 2021, preotul Adrian Catană a fost ales primar al comunei Amărăști, din partea Partidului Național Liberal, pentru mandatul 2020-2024.

Viața economică. Ocupația de bază a localnicilor a fost dintotdeauna agricultura – cultura cerealelor, viticultura, pomicultura (în special cultura prunului), legumicultura, creșterea animalelor și păsărilor. La *Expoziția generală română* din anul 1906, organizată la București, din Amărăști au participat doi agricultori: Luca Dobrișan și I. Mărgăritescu. Luca Dobrișan s-a evidențiat prin calitatea deosebită a mostrei de grâu prezentată și a fost premiat cu *Medalia de bronz și Diploma specială*⁶⁸.

Așezată într-un ținut cu tradiție în cultivarea viței de vie, dealul Nemoiului și dealul Amărăștilor făceau parte din grupul de dealuri ce constituiau baza vestitei podgorii a Drăgășanilor, această cultură fiind secole la rând cea mai importantă sursă de venituri pentru locuitorii comunei, iar pentru visteria domnească una dintre sursele de bază, alături de sare, cereale, miere, ceară, animale, blănuri etc. Un document vechi face cunoscut faptul că la 16 decembrie 1691, *vinăriciul* este cedat de voievodul Constantin Brâncoveanu mănăstirii sale Hurezi, „care acum se construiește”, să aibă „a lua călugării în

⁶⁴ *Ibidem*, pp. 201, 312.

⁶⁵ Direcția Județeană de Statistică Vâlcea, 2020.

⁶⁶ „*Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020*” – *Localitatea Amărăști, județul Vâlcea*.

⁶⁷ Informații primite în ianuarie 2021 de la Bercea Alexandra-Elena, bibliotecar la Biblioteca Publică Amărăști, județul Vâlcea.

⁶⁸ Emil Istocescu, Teodor Barbu, Constantin Șerban, *op. cit.*, pp. 126-127, 341.

toți anii din cât vin s-ar face acolo, în dealul Nemoii,... den zece veadre o vadră și pârparul după obicei⁶⁹.

De asemenea, permanenta preocupare a localnicilor de a-și mări suprafețele viticole, prin defrișarea de terenuri împădurite, este atestată de documentele vremii. Într-un zăpis de cumpărătoare, datat 1801 (f.l.z.), se spune că „Ion din Amărăști, tatăl lui Dumitrașcu, cumpără de la tatăl lui Badea Costescu logofătul, 5 stânjini de pădure în hotarul Amărăști «scoțând trupini să puie vie și pometuri, oprind și pădure braniște și săliște de locuri de arătoare»⁷⁰. Vinurile erau comercializate în orașele mai apropiate: Drăgășani, Slatina, Craiova, Corabia etc., iar transportul se făcea în convoaie formate din mai multe care trase de câte două-trei perechi de boi și dura mai multe zile.

O îndeletnicire care necesita mult talent și pricepere a fost butăria (dogăria), meserie bărbătească ce aducea venituri semnificative celor ce o practicau. În trecut, produsele erau valorificate în târgul de săptămână de la Drăgășani și în satele din sudul Olteniei, prin vânzare sau la schimb (troc) cu cereale (grâu, porumb). De asemenea, țesutul și cusutul făceau parte din îndeletnicirile de bază ale femeilor din aceste vetre vâlcene; ținuta vestimentară de zi cu zi, bărbătească și femeiască, costumele populare purtate în zilele de sărbătoare, zestrea pentru fetele de măritat (care consta, alături de una sau mai multe curele de pământ agricol, vie, pomi, pădure și animale, în lacra cu țesături și cusături ce cuprindea îmbrăcăminte și o serie de obiecte de uz casnic interior precum prosopul, cerga, velința, scoarța/macatul, căpătâiul etc).

Comuna Amărăști, asemenea miilor de localități din țară, nu a scăpat de colectivizarea forțată a proprietăților agricole, a animalelor de muncă (boi, cai) și de reproducție (vacii, oi, porci etc.) și a inventarului agricol (cărute, pluguri, vase pentru vinificație și pentru depozitarea și păstrarea vinurilor etc.) după modelul sovietic, proces început în anul 1949 și încheiat în 1962, cu o perioadă de întrerupere între 1953-1956 și reluat cu agresivitate, și dus la final în 1962. Majoritatea țăranilor, fie înstăriți, fie săraci, s-au opus acestei acțiuni, dar prin agresiune și crime, comuniștii și-au dus planul la bun sfârșit și au pus în aplicare regulile sistemului de agricultură socialistă. Nu au scăpat nici pădurile, acestea intrând, în 1948, în proprietatea statului.

În anul 1956, la Amărăști ia ființă o secție a Vinalcool Drăgășani, cu două săli de vinificație, cu o capacitate de prelucrare de 240 t struguri în 24 ore, iar în 1965 a fost pusă în funcțiune o distilărie, cu două linii de producție cu o

⁶⁹ *Ibidem*, p. 361.

⁷⁰ Corneliu Tamaș, Ion C. Vasile, *Monumente arhivistice...*, doc. nr. 915.

capacitate de prelucrare de 20 t borhot de fructe, în 24 ore. Materia primă folosită în această unitate de producție provenea de la unitățile agricole (CAP-urile) de pe valea Pesceanei, precum și din micile gospodării ale populației, atât cât mai rămăseseră după colectivizare, strugurii constituind un monopol ce prevedea o cotă importantă către stat din producția obținută.

După anul 1989, s-au făcut eforturi mari pentru refacerea proprietăților confiscate în anii regimului comunist.

La 1 ianuarie 2006, suprafața teritorială a comunei era de 2.843 ha (arabil 997, pășuni 773, fânețe 45, vii 110, livezi 35, păduri 531, ape 66, drumuri 60, curți și construcții 148, terenuri neproductive 78), iar populația era de 2.031 de locuitori (993 de sex masculin și 1.038 de sex feminin)⁷¹.

La sfârșitul anului 2015, efectivele de animale, păsări și albine înregistrau următoarele cifre: 608 bovine, 10 ovine, 57 de caprine, 1.100 porcine, 37 de cabaline, 430 de iepuri, 12.300 de păsări, 1.185 de familii de albine. Tot în 2015, suprafața cultivată și producția agricolă înregistrau următoarele cifre: 458 ha porumb (4.000 kg/ha), 130 ha grâu (3.000 kg/ha), 70 ha orz (3.000 kg/ha), 4 ha fasole boabe (5.000 kg/ha), 110 ha viță de vie (7.000 kg/ha), 35 ha pomi și arbuști fructiferi (5.000 kg/ha), 27 ha legume – ceapă, usturoi, tomate, ardei, castraveți, vinete, varză (15.000 kg/ha).

În anul 2016, la Amărăști funcționa un punct de lucru al Băncii Cooperatiste „Ajutorul”, Râmnicu Vâlcea, iar pe raza localității funcționau un număr de două societăți comerciale (SRL), cu 20 de angajați și 6 întreprinderi individuale, cu 6 angajați, profilul de activitate fiind agricultura, zootehnia, fabricarea materialelor de construcții și comerțul⁷².

În anul 2019, suprafața comunei este de 2.813 ha. Tot în 2019, pe raza localității își desfășurau activitatea un număr de 8 firme (două societăți comerciale și 6 întreprinderi individuale)⁷³.

Comuna Amărăști face parte din Grupul de Acțiune Locală „GAL Ținutul Vinului”, alături de comunele: Crețeni, Sutești, Mitrofani, Mădulari, Ștefănești, Prundeni, Orlești, Voicești, Măciuca, Șușani, Valea Mare, Diculești, Făurești, Laloșu, Ghioroiu, Lăcusteni și orașul Bălcești⁷⁴.

Infrastructura de transport este formată din principala cale de acces în localitate – DJ 677 A, Crețeni-Șirineasa –, din care se realizează legături cu celelalte sate ale comunei, dar și cu sate ale comunelor vecine. Comuna are amenajate 53 de

⁷¹ Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor getici sau ținutul vâlcilor*, vol. I, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2007, p. 252.

⁷² „Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020” – *Localitatea Amărăști, județul Vâlcea*.

⁷³ Informații de la Bercea Alexandra-Elena, *sursă cit.*

⁷⁴ „Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020” – *Localitatea Amărăști, județul Vâlcea*.

ulițe. Accesul peste cursurile de apă este asigurat prin 5 poduri, un podeț și două traversări tip punte. De asemenea, infrastructura de utilități este bine reprezentată, gospodăriile, instituțiile și societățile comerciale fiind racordate, în procent de peste 95%, la rețeaua de distribuție a energiei electrice. Iluminatul public se realizează cu lămpi cu vapori de mercur. În 2015, comuna dispunea de o rețea de apă potabilă și de canalizare ce acoperea circa 60% din teritoriu și o stație de epurare; serviciile de telecomunicații – internet, telefonie mobilă și fixă – sunt bine dezvoltate; o mare parte dintre locuitorii comunei sunt racordați la rețelele de distribuție televiziune⁷⁵.

Învățământul. Primele școli românești au funcționat în tinda bisericii, ulterior în case particulare și mai târziu în localuri proprii. După Revoluția de la 1821, condusă de Tudor Vladimirescu, odată cu începerea procesului de formare a statului român modern, au fost înființate o serie de instituții de învățământ (școli elementare și gimnaziale, colegii, pensioane, universități etc.) organizate în conformitate cu regulile de funcționare prevăzute de Regulamentul Organic, legea lui Cuza, legile lui Spiru Haret etc. Dacă în prima fază învățământul avea un caracter restrâns, după Primul Război Mondial învățământul primar a devenit obligatoriu și gratuit pentru toți cetățenii. Odată cu venirea regimului comunist la putere, sistemul educațional liberal românesc a fost înlocuit cu cel de tip sovietic, bazat pe ideologie și îndoctrinare în masă. Ulterior, în perioada 1965-1975, sistemul de învățământ românesc a fost reformat prin renunțarea la ideologizarea excesivă. Tot în timpul regimului comunist s-a reușit eliminarea analfabetismului prin obligativitatea învățământului, asigurându-se gratuitatea sa, inclusiv la nivel universitar.

Între anii 1838-1843, la Nemoiu a fost învățător Dumitru Marinescu, în vârstă de 22 ani, însurat, din Sutești, candidat la 16 septembrie 1838, iar la Amărăști era învățător Ioan Florescu în vârstă de 18 ani, flăcău, fiu de birnic din Amărăști, candidat la 20 mai 1840. Acest lucru confirmă faptul că învățământul organizat la nivel de localitate funcționa încă din anul 1838⁷⁶. În anul școlar 1857-1858, în satul Nemoiu era învățător Păun Bercea⁷⁷. În anul școlar 1884-1885, în satul Amărăști a funcționat o școală de fete⁷⁸. La 1893, în satul Amărăști exista o școală⁷⁹. În anul 1898, în urma evaluării membrilor corpului didactic din județul Vâlcea, se constată că învățătorii Ilie Oprea și I. Constantinescu de

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Gheorghe Dumitrașcu, *Istoria învățământului din Vâlcea în anii României moderne, 1821-1918*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Fântâna lui Manole, 2018, p. 782.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 147.

⁷⁸ „Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020” – *Localitatea Amărăști, județul Vâlcea*.

⁷⁹ Daneș Nicolae, *op. cit.*, p. 107.

la Școala Amărăști, Plasa Oltul, sunt dascăli buni și stăruitori; învățătorul Ion Diaconescu de la Școala Nemoiu, Plasa Oltul-Oltețul de Jos, este dascăl bun, iar învățătorul D. Anescu de la aceeași școală este leneș și lipsit de pricepere.

În cursul anului 1900, în județul Vâlcea au luat ființă 14 cercuri culturale școlare ce cuprindeau mai multe localități, unul dintre acestea având sediul la Amărăști⁸⁰.

La 5 ianuarie 1906, învățătorul Matei Zugravu, îngrijorat de condițiile grele și pericolul la care se expuneau cei 80-100 de copii din satul Padina pe drumul către școala din Amărăști, donează un pogon de pământ în satul respectiv pentru ridicarea unui local de școală. De asemenea, își donează casa, din același sat, în care va funcționa școala până la ridicarea localului propriu⁸¹.

Din prima generație de dascăli haretieni, găsim învățător, în anul 1914, în fosta comună Nemoiu, cătunul Comanu, pe I. Diaconescu (n. 1870) numit definitiv în anul 1904, postul fiind înființat în 1892; în satul Nemoiu, găsim pe I. Mărgăritescu (n. 1884), numit provizoriu în anul 1912, postul fiind înființat la 1879; în satul/cătunul Racu, găsim pe N. Duican (n. 1884), numit provizoriu în anul 1908, post înființat în anul 1905; în satul/cătunul Amărăști, găsim pe C. Costeanu (n. 1879), numit definitiv în anul 1905, post înființat în anul 1870 și pe I. Constantinescu (n. 1872), numit definitiv în anul 1906, post înființat în anul 1898⁸².

În anul școlar 1919-1920, în comuna Amărăști școala era frecventată de 9 copii orfani de război (4 băieți și 5 fete)⁸³. Tot atunci, învățători erau: la Amărăști Gh. Drăghici; la Nemoiu I. Diaconescu, în cătunele Comanu și Racu; I. Mărgăritescu la școala din cătunul Comanu; C. Pălăngean la Padina; T. C-tinescu la Amărăști și Palanga; C. Costeanu la Amărăști; I. Abagiu la Ștubeu⁸⁴.

În anul 1962, ia ființă o grădiniță în satul Nemoiu, cu program prelungit și masă. Localitatea dispunea, în 2016, de trei grădinițe, cu un număr total de 65 de preșcolari⁸⁵.

În anul școlar 2019-2020, în comuna Amărăști sunt înscriși 89 de copii: 24 de preșcolari, 31 la învățământul primar și 34 la cel gimnazial, cursurile desfășurându-se în cadrul instituției centrale de învățământ – Școala Gimnazială Amărăști⁸⁶.

⁸⁰ Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, pp. 461-462, 464.

⁸¹ *Ibidem*, p. 492.

⁸² *Ibidem*, p. 539.

⁸³ *Ibidem*, p. 522.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 789.

⁸⁵ „Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020” – Localitatea Amărăști, județul Vâlcea.

⁸⁶ Informații de la Bercea Alexandra-Elena, *sursă cit.*

Cultura. Chiar dacă localitatea nu a dispus de un cămin cultural, viața cultural-artistică era bine organizată la începutul secolului al XX-lea. Animatorii culturali din prima jumătate a secolului trecut au fost învățătorii Gheorghe D. Abagiu, la Amărăști, Ion Diaconescu și Constantin Șerbănescu, la Nemoiu. În prezent, părintele Adrian Catană, preot paroh la Parohia Nemoiu și învățătorul Constantin Drăghici, primarul comunei, sunt principalii animatori culturali ai localității. Din anul 1959, când a fost construit noul local de învățământ, vechiul edificiu cu clasele I-IV a devenit cămin cultural. În 1995 s-au pus bazele unui cămin nou, în vecinătatea sediului administrației publice locale, însă lucrările nu s-au încheiat nici până astăzi.

Prima bibliotecă a fost înființată în anul 1903, în cadrul școlii din Amărăști, cu un fond de 198 de volume; în anul înființării acesteia au fost înregistrați un număr de 8 cititori.

Biblioteca comunală a fost inaugurată în anul 1932, sub denumirea de Casa de citit „Alexandru Vlahuță”. În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, activitatea bibliotecii a fost întreruptă, aceasta fiind reluată după anul 1945 cu un fond de carte constituit din 1.000 de volume; în 1960, fondul cuprindea 3.521 de volume la biblioteca din satul Amărăști și 1.338 la biblioteca din satul Nemoiu. Din 1968, în localitate funcționează o singură bibliotecă. Activitatea acesteia s-a desfășurat în localul Căminului cultural până în august 1992, ulterior acestei date, în sediul fostei Cooperative Agricole de Producție Amărăști. De la sfârșitul anului 1999, aceasta a funcționat în sediul Cooperativei de Credit Amărăști. Astăzi, funcționează în localul școlii vechi, într-un spațiu de 60 m² și are un fond propriu de carte ce cuprinde un număr de 6.466 de volume⁸⁷.

În anul 2020, fondul de carte al Bibliotecii Publice Amărăști cuprindea 7.409 volume, păstrate în condiții bune, după ce localul a beneficiat în ultimii ani de reparații corespunzătoare⁸⁸.

În ultimii ani, în comună au activat două grupuri artistice: Grupul folcloric bărbătesc „Haiducii din Amărăști”, coordonat de învățătorul Constantin Drăghici și Ansamblul de cântece și dansuri populare „Mireasma Zorilor”, coordonat de preotul Adrian Catană și interpreta de muzică populară Elena Cuculici, ambele grupuri fiind formate din artiști amatori.

De asemenea, începând cu anul 2009, la Complexul Cultural-Spiritual din Parohia Nemoiu este organizat în fiecare an Festivalul de cultură religioasă, folclor și artă populară „Ortodoxie și Tradiție”, manifestare inițiată și coordonată de către

⁸⁷ „Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020” – Localitatea Amărăști, județul Vâlcea.

⁸⁸ Informații de la Bercea Alexandra-Elena, *sursă cit.*

preotul paroh Adrian Catană, la care participă numeroși elevi din parohiile și școlile vâlcene, la unele ediții fiind prezenți și elevi din județul Olt.

Comuna dispune de un parc natural, situat în zăvoiuul pârâului Pesceana, amenajat pentru desfășurarea unor activități culturale, pentru odihnă și agrement. Anual, aici, la 20 iulie, de sărbătoarea Sfântului Ilie Tesviteanul, se desfășoară manifestarea culturală „Târg la Amărăști” cu o numeroasă participare.

Viața religioasă. Din punct de vedere religios, majoritatea locuitorilor comunei Amărăști sunt ortodocși (97,65%)⁸⁹. În anul 1976, teritoriul localității era structurat în două unități administrative bisericești: *Parohia Amărăști* și *Parohia Nemoiu*, iar în 2009 era structurată în patru unități: *Parohia Amărăști*, *Parohia Nemoiu*, *Parohia Palanga* și *Parohia Capu-Piscului*, toate fiind subordonate Protoieriei Drăgășani a Arhiepiscopiei Râmnicului.

Parohia Amărăști cuprinde două sate: Amărăști și Padina. În 1976 și 2009, avea în componența sa trei biserici: *biserica parohială „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului” Amărăști*, construită la 1884, pictată la 1885, reparată în 2007; *biserica filială „Sfântul Nicolae” Padina* – monument de arhitectură (lista 2004, cod: VL-II-m-B-09859, categoria valorică B), construcție de zid, datată la 1812, ctitori: protopopul Dobre, soția sa Ioana și fiii lor Barbu și Maria, în timpul episcopului Nectarie. A fost zugrăvită în anul 1813 de Ioan vătăfu zugrav, Badea, Marica, Anghel diacon zugrav ș.a.⁹⁰, restaurată în 1989; *biserica filială „Sfântul Nicolae” Săliștea*, satul Amărăști – monument de arhitectură (lista 2004, cod: VL-II-m-B-09632, categorie valorică B), construită din lemn, datată la 1766-1767, ref. 1802, 1841, ctitori: Oprea Amărăscu și diaconul Ion Brat⁹¹ și la 1920, reparată în 1989. În 1976, preot paroh era Ion Florescu (din Crețeni, născut la 24 feb. 1922), la această parohie din 1948; cântăreț Octavian I. Luca. În 2009, preot paroh era Ion Florescu, fiul preotului Ion Florescu, iar cântăreț bisericesc era Alin Cârstoiu⁹².

Parohia Nemoiu avea în componența sa, în 1976, patru biserici: *biserica parohială „Sfântul Nicolae” Nemoiu* – monument de arhitectură (lista 2004, cod: VL-II-m-B-09835, categorie valorică B), construită din lemn la 1832; ctitori: popa Marin, popa Radu, popa Ion Nemoianu și enoriașii⁹³, apoi zidită și pictată la 1907 de către enoriași, reparată în 1998; *biserica filială „Sf. Ioan Botezătorul” Mereșești* (Capu-

⁸⁹ https://ro.wikipedia.org/wiki/Comuna_Am%C4%83r%C4%83%C8%99ti,_V%C3%A2lcea.

⁹⁰ Ligia Elena Rizea, Ioana Ene și colab., *op. cit.*, pp. 63-64.

⁹¹ *Ibidem*, p. 63.

⁹² Sandu Dumitru, *Eparhia Râmnicului și Argeșului – monografie*, Râmnicu-Vâlcea, 1976, p. 809; Gherasim Cristea, *Istoria Eparhiei Râmnicului*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2009, p. 411.

⁹³ Ligia Elena Rizea, Ioana Ene și colab., *op. cit.*, p. 63.

Piscului, zidită în anul 1934); *biserica filială „Cuvioasa Paraschiva” Mereșești*, zidită și pictată în 1912; *biserica filială „Sfântul Nicolae” Mereșești*, construită din lemn, anul și ctitorul fiind necunoscute. Preot paroh era Emilian Dumitrașcu (născut la 10 august 1919; la această parohie de la 1 dec. 1948), iar cântăreț era Dumitru D. Abagiu⁹⁴. În 2009 Parohia Nemoiu avea în subordine două biserici: *biserica parohială „Sfântul Nicolae” Nemoiu* și *biserica filială „Sfântul Dumitru”*, construită în secolul al XVIII-lea, reparată în 1950, iar paroh era preotul Adrian Catană⁹⁵.

Parohia Palanga avea în componența sa, în 2009, *biserica parohială „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”*, construită la 1925, reparată în 2002; preot paroh era Ilie Popa, iar cântăreț bisericesc era Dragoș Ancuța⁹⁶.

Până la 1989, în patrimoniul parohiei se afla și biserica veche a satului Palanga, cu hramul „Intrarea în Biserică a Maicii Domnului”, refăcută din lemn la 24 noiembrie 1847, de către Vasile Oprea, Diaconu Matei, Ionică Ancuțescu și Nicolae Oprea și reparată la 1880 de preotul Matei Diaconescu. Aflată într-o stare avansată de degradare, în toamna anului 1926 aceasta a fost închisă cultului. În 1958, enoriașii au înlocuit acoperișul, iar în anul 1989 a fost salvată de la ruinare, prin strămutarea ei la Mănăstirea Curtea de Argeș, de către Înaltpreasfințitul Calinic – arhiepiscop al Argeșului și Muscelului, pe atunci arhiereu-vicar al Episcopiei Râmnicului și Argeșului. Aici a fost restaurată și împreună cu bisericile de lemn din Podu Broșteni, orașul Costești și Drăganu-Olteni, comuna Drăganu, județul Argeș, formează *Rezervația de arhitectură și artă bisericească* din Parcul Mănăstirii Curtea de Argeș. În prezent, biserica din Palanga se află pe lista monumentelor de arhitectură a județului Argeș, cod: LMI 2010: AG-II-m-A-13628.06⁹⁷.

Parohia Capu-Piscului, desprinsă din Parohia Nemoiu, avea în componența sa, în 2009, două biserici: *biserica parohială „Sfântul Ioan Botezătorul”*, construită la 1934, reparată în 1984; *biserica filială „Cuvioasa Paraschiva” Mereșești*; paroh era preotul Ion Militaru, iar cântăreț bisericesc Alin Nițu⁹⁸.

Asistența medicală. Dacă în trecut medicina din Țara Românească era cea populară și consta în descânțece și administrarea unor preparate din plante medicinale, de tratarea bolilor ocupându-se „babele”, în prima jumătate a secolului al XX-lea, reformele românești încep să-și facă efectul și în plan medical. Astfel, în anul 1938 asistența medicală a locuitorilor comunei Amărăști era asigurată de un agent sanitar care își desfășura activitatea într-o cameră a unei case particulare. În

⁹⁴ Sandu Dumitru, *op. cit.*, p. 848.

⁹⁵ Gherasim Cristea, *op. cit.*, pp. 411-412.

⁹⁶ *Ibidem*.

⁹⁷ Florin Epure, *Patrimoniul cultural vâlcean. Bisericile de lemn* (manuscris nepaginat), 2020.

⁹⁸ Gherasim Cristea, *op. cit.*, p. 411.

baza Legii 189/1943, ia ființă Circumscripția Sanitară Rurală Amărăști și Dispensarul Uman Amărăști. Începând cu anul 1946, activitatea medicală cunoaște un progres semnificativ, circumscripția și dispensarul fiind deservite de către un medic – dr. Alexandru Bălan din Drăgășani și un agent sanitar – Octavian Spârleanu din Crețeni⁹⁹, colectivul ajungând, până în anul 1960, la opt cadre medicale: un medic, trei agenți sanitari, două moașe, o soră și o felceră. Tot acum avea să funcționeze o casă de nașteri cu 10 paturi. În anul 1989, dispensarul era deservit de trei medici și trei cadre medii, iar în 2000 era deservit de doi medici și două cadre medii¹⁰⁰. În prezent, în localul Dispensarului Uman funcționează Cabinetul Medical Individual „Dr. Vâlcioiu C. Maria” și o farmacie.

Personalități: *Abagiu Ion Șt.* (n. 6 sept. 1881, satul Palanga, din fosta comună Nemoiu, jud. Vâlcea – d. 17 august 1976): învățător, scriitor, traducător și publicist; membru fondator al revistei „Vorbe bune” (Balș)¹⁰¹; *Abagiu Paulian* (n. 10 iunie 1924, în fosta comună Nemoiu, jud. Vâlcea – d. ?): medic militar cu gradul de colonel, doctor în științe medicale, cercetător, publicist (a publicat peste 300 de lucrări științifice, în țară și peste hotare: Germania, Franța, Maroc și Peru¹⁰²; *Cetățeanu Alexandru* (n. 7 iulie 1947, în fosta comună Nemoiu, jud. Vâlcea): inginer electronist, scriitor. În 1984 a emigrat în Canada. Este președinte al Asociației Canadiene a Scriitorilor Români (2001-2017), fondator al revistei de cultură „Destine Literare” (Montreal, 2007). La 20 iulie 2006 i-a fost conferit titlul de Cetățean de Onoare al comunei Amărăști, județul Vâlcea, iar în 2016 a primit pentru poezie medalia „Michael Madhusudan” a Academiei Indiene și titlul de „Cetățean al Culturii Naționale”, conferit de Ministerul Afacerilor Externe prin Consulatul României la Montreal¹⁰³; *Costeanu Alexandru* (n. 3 martie 1889, com. Amărăști, jud. Vâlcea – d. 21 august 1917, Mărășești): jurist, prozator, editor și memorialist. A editat revista de satiră „Cinema” (Râmnicu-Vâlcea). Mobilizat, cu gradul de locotenent, în Regimentul 70 Infanterie – unitate de nivel tactic din rezerva armatei permanente, a fost rănit în toamna anului 1916 în luptele din zona Câmpulung Muscel, Rucăr, Dragoslavele, Muntele Mateiaș. Refăcut, a revenit pe linia frontului și a fost rănit

⁹⁹ Octavian Popescu, *Istoricul medical vâlcean. 1.027 demni urmași ai lui Hipocrate*, București, Editura Medicală Amaleta, 2016, pp. 196, 289.

¹⁰⁰ „Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020” – Localitatea Amărăști, județul Vâlcea.

¹⁰¹ Horia Nestorescu-Bălcești, *Vâlceni în dicționare și enciclopedii (partea a II-a)*, în „Studii vâlcene”, vol. V, Râmnicu Vâlcea, 1982, p. 128; Petre Petria, Cristina Tănăsoiu, *Vâlcea – Oameni de știință, cultură și artă. Dicționar*, vol. II, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2004, p. 15; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 200.

¹⁰² Petre Petria, Cristina Tănăsoiu, *op. cit.*, pp. 15-16; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 200.

¹⁰³ Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 277.

mortal în 1917, în luptele de la Mărășești¹⁰⁴; *Costeanu Gheorghe I.* (n. 16 ian. 1903, com. Amărăști, jud. Vâlcea – d. 1987): profesor la universitățile din Cernăuți, Iași, Timișoara și București (1925-1951), cercetător fizician și chimist, publicist (a publicat în reviste de specialitate din România, Franța și Germania). A lucrat și în Marea Britanie și a fost membru al Societății de Chimie Fizică din Londra¹⁰⁵; *Costeanu Nicolae D.* (n. feb. 1884, în fosta comună Nemoiu, jud. Vâlcea – d. 1969, București): profesor universitar (și decan la Cernăuți), doctor în chimie anorganică la Universitatea din Sorbona (1914), cercetător chimist, publicist. A fost membru al Societății de Chimie din Franța¹⁰⁶; *Diaconu Dumitru* (n. 25 sept. 1955, com. Amărăști, jud. Vâlcea) – jurist, profesor, cercetător, publicist; doctor în drept public internațional¹⁰⁷; *Iliescu Marin* (n. 1894, în fosta comună Nemoiu, jud. Vâlcea – d. 1918): publicist, dramaturg¹⁰⁸; *Oiță Nicolae* (n. 16 ian. 1938, com. Amărăști, jud. Vâlcea – d. 21 mai 1993, Iași): farmacolog, doctor în științe farmaceutice, farmacist, inventator (autor a peste 100 de invenții și inovații, din care peste 80 brevetate¹⁰⁹; *Iliescu-Palanca Dem* (n. 27 octombrie 1903, satul Palanga, din fosta comună Nemoiu, jud. Vâlcea – d. 17 martie 1963): teolog, scriitor, publicist; licențiat în teologie la Chișinău, în 1936¹¹⁰; *Popescu I.R. Marin* (n. 1882, satul Mereșești, din fosta comună Nemoiu – d. 1953, Mereșești): filolog, traducător. În timpul studiilor universitare a fost unul din secretarii lui Nicolae Iorga, căruia i-a tradus numeroase texte scrise în alfabetul chirilic. În 1914 este mobilizat, cu gradul de locotenent, iar în 1916 este luat prizonier și dus într-un lagăr din Germania¹¹¹; *Postelnicu Victor* (n. 15 oct. 1933, com. Amărăști, jud. Vâlcea): artist plastic¹¹².

¹⁰⁴ Petre Petria, Cristina Tănăsioiu, *op. cit.*, pp. 96-97; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 2007, p. 211.

¹⁰⁵ Petre Petria, Cristina Tănăsioiu, *op. cit.*, pp. 97-98; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 211.

¹⁰⁶ Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 128; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 211.

¹⁰⁷ Petre Petria, Cristina Tănăsioiu, *op. cit.*, p. 113; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 213.

¹⁰⁸ Petre Petria, Cristina Tănăsioiu, *op. cit.*, p. 181; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 222.

¹⁰⁹ Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 234.

¹¹⁰ Horia Nestorescu-Bălcești, *op. cit.*, p. 129; Petre Petria, *Vâlcea – Oameni de știință, cultură și artă. Dicționar*, Râmnicu-Vâlcea, Editura Conphys, 1997, p. 285; Eugen Petrescu, *Vâlcea – țara lupilor...*, vol. II, p. 234.

¹¹¹ „Strategia de Dezvoltare Locală 2016-2020” – *Localitatea Amărăști, județul Vâlcea*.

¹¹² Octavian Barbosa, *Dicționarul artiștilor români contemporani*, București, Editura Meridiane, 1976, p. 607; Petre Petria, *op. cit.*, pp. 326-327.

***VIAȚA COTIDIANĂ ȘI EVOLUȚIE
SOCIO-ECONOMICĂ***

***QUOTIDIAN LIFE AND SOCIAL-ECONOMIC
EVOLUTION***

LOISIR, MODĂ, FRUMUSEȚE. CĂLĂTORIE ÎN CRAIOVA PRIMEI JUMĂTĂȚI A SECOLULUI AL XX-LEA

Georgeta GHIONEA*

***Abstract:** Day to day life of the people from Craiova of yore is rather unlikely to be known. Press of the time, archival sources in addition to the narratives of memorists won't satisfy our appetite to know as much as we can therefore every detail, aspect or information newly discovered it is useful insofar as to complete the image of Craiova in the first half of the XXth century. In the sequence of examples of leisure, the present study reminds us few stylish restaurants, coffee shops, cake shops many of them have become famous. Hats, umbrellas, dresses, skirts, jewellery, carriages and later on vintage cars there were all showed off on the main arteries of town, parks, ballrooms and birthdays. Young people would go to cinemas, theatre, cake shops, "nice and civilized" ambience tempting everyone to a daily walk.*

***Key words:** Craiova, life, loisir, fashion, beauty.*

În șirul exemplurilor care au marcat petrecerea timpului liber, ne-am oprit, în studiul de față, la prima jumătate a secolului al XX-lea, când urbea avea o serie de *localuri* pe care publicul larg le aprecia, fie că vorbim de restaurante cochete, de restaurantele unor hoteluri, de cafenele sau cofetării, multe dintre ele devenite celebre. Pălării, umbrele, rochii cu crinoline, fuste, „miresme delicate”, bijuterii, trăsuri și, mai târziu, mașini de epocă, toate acestea erau etalate pe arterele principale ale orașului, în parcuri, la baluri sau aniversări. Tinerii mergeau la cinematograful, la teatru, ieșeau la cafenea și cofetărie, ambianța „cuminte și civilizată” ispitind pe oricine să facă o plimbare zilnică „de bon ton”¹.

Farmecul orașului era dat de strada Unirii, care avea un aspect de poveste. În prima jumătate a secolului al XX-lea, „femeile în ținută frumoasă, plimbându-se în haine de sărbătoare, alături de soții sau prietenii lor, populau

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: getaghionea@yahoo.com.

¹Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *Craiova, mon amour*, Craiova, Fundația Scrisul Românesc, 2009, p. 266.

trotuarele. Când oboseau, se refugiau în numeroasele cafenele, berării, cofetării, grădini, răspândite în întreg orașul, până la periferie”². Ziua, strada era animată și de trăsurile „elegante, aduse de la Viena, Paris sau München, cu cai frumoși, bine îngrijiți, o lume a birjarilor care umpleau strada cu farmecul pocnetelor de bici, nechezatul cailor, tropotul copitelor și zgomotul roților trăsurilor”³. Adevărate vaduri își creaseră birjarii⁴, care se așezau cu precădere în preajma localurilor de petrecere, unde etalau „birjele de lux, cu roți de cauciuc și cu tapițerie din piele sau catifea, cu cai frumoși, adesea de rasă”⁵.

Disponibilitatea pentru plimbare și petrecere (nunți, botezuri, onomastici, baluri anuale etc.) a craiovenilor i-a determinat pe aceștia să treacă pragul atelierelor de croitorie și al magazinelor „de mode”. Modele vestimentare elegante puteau fi achiziționate de la saloanele și magazinele croitorului Calmanovici (sosit la începutul secolului al XX-lea, din București)⁶, de la croitoria „lumii bune din oraș”, administrată de către Franz Korth⁷, de la madame Celine, o femeie bătrână care de dimineața până seara „cutreiera orașul să probeze rochiile cu crinoline și cu bogate dantele și mărgelile ale clientelei sale din lumea bogată”⁸, de la croitorul M. Leoveanu, de la „madam Villy (soția lui Leoveanu)”, care se recomanda „modistă”, de la I. Petrescu, precum și de la Mateiță Bădescu, care executa comenzi „după modele originale de la Paris”⁹. Mai târziu locul acestora a fost luat de Sică Theodorescu, care „croia numai pentru dame”¹⁰, Petre Pinteșescu¹¹, Elefterie Șerbănescu, absolvent al „Academiei de Croitori”¹², Eliza Blânzan, „creatoare de rochii și mantouri”,

² Dinică Ciobotea, *O descriere a centrului comercial permanent din Craiova de la sfârșitul secolului XIX și din prima jumătate a secolului XX*, în „Destin de istoric. In Honroem Dinu C. Giurescu”, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2012, p. 70.

³ Magda Buce Răduț, *Trecutul în Craiova de astăzi*, Craiova, Editura SimArt, 2008, p. 92.

⁴ Birjarii vestiți (Rusu, Panijel, Dobriceanu, Coșoveanu, Pingea) făceau faima Craiovei, iar vara migrau spre stațiunile balneoclimaterice de pe Valea Oltului, în Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 275.

⁵ Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 274.

⁶ Dinică Ciobotea, *art. cit.* în *loc. cit.*, p. 357.

⁷ *Ibidem.*

⁸ *Ibidem.*

⁹ Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 229; Georgeta Ghionea, *Craiova interbelică și parfumul ei: loisir, modă, frumusețe*, în Ioan Bolovan, Ioan-Aurel Pop, Victor Spinei, *Sub semnul datoriei și al împlinirii. Studia in Honorem Dornia N. Rusu*, București, Editura Academiei Române, 2021, p. 484.

¹⁰ „Oltenia Economică”, anul I, nr. 34/26 octombrie 1924, p. 3.

¹¹ Idem, anul II, nr. 42/30 noiembrie 1925, p. 3.

¹² Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 229.

Francisc Raky¹³, Vasile Nicolăescu¹⁴ sau Ad. Stănculescu despre care se știa că avea „cea mai elegantă croitorie din Balcani”¹⁵.

Pentru costumele bărbătești realizate după ultima modă a epocii, pentru rochii, „mantouri și taileuri” dedicate femeilor, încălțăminte asortată era realizată în atelierele unor meșteri pricepuți, majoritatea surselor menționându-i pe Moritz M. Grünberg, Frații Stărc, Victor Ivănescu, Ionel Văduva, Petre Măndoiu, Gheorghe Fulger, Ion Gh. Nicolae (cizmar)¹⁶, dar putea fi achiziționată și din magazinele administrate de către Ioan N. Modrescu, E. A. Gutuescu, Emanoil David&Fiu¹⁷, Pantelie Velescu, Pencioiu&Stănescu, Fl. Stănescu, Rafael Altaras, Stoian Dumitru¹⁸, administratorul unei pantofării de lux, din str. Elca, nr. 10.

O ținută nouă întotdeauna trebuia asortată și cu o pălărie elegantă, iar în Craiova aceasta putea fi comandată în atelierele de croitorie administrate de „Țenea și Alexandrescu” sau la Maria Tănăsescu, care „dirija moda pălăriilor feminine și era chemată să gătească miresele din lumea bună înainte de a merge la biserică”¹⁹. Printre cei mai pricepuți căciulari, sursele studiate îi menționează pe Petre Schinteie, Marin Goga, Al. Șarpe, Petre Constantinescu, Ion Preduț sau Petre Vicuț²⁰. Bijuteriile purtate de doamne aveau marca caselor Otakar Pasek, Moisi A. Mendell și Feingold, iar ceasurile domnilor erau achiziționate de la Moisi A. Mendell, Tănase Păsat, Michel Leibovici, Iancu Bauman zis „Prusianu”.

Speculând interesul pentru modă al craiovenilor, în prima jumătate a secolului al XX-lea s-au dezvoltat și serviciile pentru înfrumusețare. Maria și Traian Pandelescu ofereau „ondulațiunile cu noul aparat Wella”, la Lăpușneanu, „salonul artiștilor”, se apela pentru o „coafură de lux”, iar Iosif Weind se recomanda ca „regele ondulațiunilor perfecte”. În perioada studiată, adevărate locuri de „ferchezuire”, de lecturi și recitaluri l-au reprezentat și frizeriile administrate de către Max Ferthbuch, Stan Marin, Nicu

¹³ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie Craiova, Firme individuale, dosar nr. 1.581/1931, ff. 1-6 (în continuare se va cita: SJAN Dolj).

¹⁴ „Oltenia Economică”, anul I, nr. 36/3 noiembrie 1924, p. 2.

¹⁵ Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 229; Georgeta Ghionea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 484.

¹⁶ „Oltenia Economică”, anul I, nr. 34/26 octombrie 1924, p. 3.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 43-44/1 ianuarie 1925, p. 4; *Idem*, anul IV, nr. 51-52/25 decembrie 1927, p. 4; *Idem*, anul XI, nr. 1-4/ianuarie 1934, pp. 33, 37; *Idem*, anul XIII, nr. 15-16/12 aprilie 1936, p. 3.

¹⁸ *Idem*, anul I, nr. 34/26 octombrie 1924, p. 3.

¹⁹ Dinică Ciobotea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 358.

²⁰ Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 230.

Constantinescu, Traian Marinescu, Martin Sembrin²¹, Dumitru Tănăsescu²² sau Ștefan Mureșeanu²³.

Vom încerca în cele ce urmează ca, preluând selectiv din informațiile cuprinse în presa locală și nu numai, sau în câteva lucrări care amintesc despre locurile de promenadă din Craiova, să deslușim, măcar parțial, locurile în care doamnele și domniile își etalau modelele vestimentare elegante, expuneau bijuteriile achiziționate de la cunoscute case de profil, își arătau ultima frizură ori afișau trăsuri de firmă sau mașini de epocă.

În perioada studiată, adevărata zonă de promenadă și de relaxare a fost actualul Parc Romanescu²⁴, aflat în spațiul unde, la mijlocul secolului al XIX-lea, se afla moșia și grădina familiei Bibescu, renumite ca loc de recreere „al protipendadei craiovene”.

„...Parcul era mic, dar atrăgea toată lumea, nefiind alte plimbări sau distracții... în parc erau alei umbroase, drepte și îngrijite potrivite cu lumea simandicoasă de atunci; ... preumblarea cu trăsura era un prilej de a mulțumi varietatea și fudulia părinților, desfășurând luxul copiilor lor, sădind tot deodată sămânța rodnică a cochetăriei și a deosebirii claselor sociale în sufletul lor fraged”²⁵.

Până în anii '30, parcul s-a numit Bibescu, ulterior Romanescu, de la numele celui care, încrezător în însemnătatea spațiilor verzi ca locuri pentru petrecerea timpului liber, a apelat la „cei mai buni specialiști din țară și străinătate: Ed. Redont, Le Comte de Nouy, Ernest Pinard, Jules Redont, Alexes Ronault, P. D. Călinescu, N. N. Fratoșțițeanu sau Francis Billek”²⁶, pentru a crea oaze de recreere. De altfel, primarul Nicolae P. Romanescu s-a preocupat de menținerea acestuia în bună stare, de iluminatul electric, de trasarea și întreținerea aleilor, de hipodrom, de terenul de sport, de plantații, peluze,

²¹ *Ibidem*, p. 232.

²² „Oltenia economică”, anul I, nr. 33/15 octombrie 1924, p. 3.

²³ *Ibidem*, nr. 36/3 noiembrie 1924, p. 2.

²⁴ De-a lungul timpului, parcul a purtat mai multe nume: „Parcul Bibescu”, „Parcul Independenței”, „Parcul Romanescu”, „Parcul Poporului”, iar din anul 1994 – prezent, „Parcul Romanescu”.

²⁵ Zoe Mandrea, *Icoane din trecut*, București, f.a., p. 69; Dinică Ciobotea, Ion Zarzără, Cezar Avram, Ilie Bădescu, Vasile Pleniceanu, Sorin Lukacs, *Grădinile și parcurile Craiovei*, Craiova, Editura de Sud, 1999, pp. 50-51; Gabriel Croitoru, *Orașele din Oltenia*, Craiova, Editura Sitech, 2011, p. 185.

²⁶ Luchian Deaconu, Otilia Gherghe, *Craiova 1901-1916. Modernizarea: obstacole, capcane și ispite*, Craiova, Editura Sitech, 2011, p. 314.

pepiniere, sere sau de asanarea lacurilor. Pentru clădiri, specialiștii contractați au adoptat stilul ruinelor medievale, patrimoniul existent – fosta ctitorie a boierilor Bibescu –, fiind îmbogățit cu construcții noi, precum castelul de apă²⁷, podul suspendat, paviloanele rustice pentru șeful parcului, chioșcul muzicii, poduri și podiște, domul Bellevedere²⁸ etc.

Au funcționat în acest loc de promenadă trei localuri cu faimă. La „Terasa florilor”, local învecinat pavilionului de muzică, clienții erau invitați să petreacă „într-un cadru natural fără pereche”. Din pagina doi a ziarului *Protestarea*, nr. 10/1919, aflăm despre: „Cunoscutul fruntaș al comerțului dl Const. Vladimir-Muscelu care își dă toată silința să corespundă tuturor cerințelor servind numeroasa și aleasa clientelă, cu cele mai gustoase mâncăruri și cele mai delicioase vinuri, cu prețurile cele mai reduse”²⁹. Atmosfera de la „Terasa florilor” era asigurată de fanfarele militare locale. Pe marginea lacului funcționa terasa-restaurant „Debarcader”, iar peste lac, terasa „Trocadero” de unde nu lipseau vinurile alese, grătarele și tarafurile de lăutari³⁰.

Pentru că ne-am început periplusul în *atmosfera tumultuoasă și agitată a orașului* cu terasele-restaurant din Parcul Romanescu, continuăm cu un local renumit pentru distracțiile nocturne. Cazinoul Minerva cu a sa renumită „sală maură” a devenit, în perioada interbelică, centrul de atracție al orașului. Sub deviza: „Toată lumea bună, la Minerva se adună”, Minerva, care a avut ca destinație inițială hotel și restaurant, a concurat și a dominat toate localurile de petrecere ale orașului, impunându-se în fața restaurantelor Regal, Borcea, Frații Spirtaru, Bărbosu, Gambeta, Cina, La Cocor, Dunăreanu, Belle-Vue, precum și a restaurantelor hotelurilor Stăncescu, Vintilescu, Imperial, Metropol³¹ etc. La Minerva se serveau vinuri albe de Drăgășani, precum și din renumitele Domenii Regale. Clienții erau serviți cu cozonaci produși în fabrica craioveanului Ștefan Velimășanu, torturi produse în cofetăria Borănescu, bucate tradiționale sau specifice bucătăriei internaționale. Cadrul somptuos era completat de muzica asigurată de instrumentiști cunoscuți, precum Buică sau Piculeață³².

Printre cei care făceau notă aparte în lumea *distracției* au fost administratorii unui restaurant deosebit în epocă, Frații Spirtaru. Restaurantul administrat de aceștia și amplasat în spatele actualei Primăriei a Municipiului

²⁷ *Ibidem*, p. 318.

²⁸ *Ibidem*, p. 317.

²⁹ „*Protestarea*”, anul III, nr. 10/26 aprilie 1919, p. 2.

³⁰ Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 346.

³¹ *Ibidem*, pp. 239-241.

³² Magda Buce Răduț, *op. cit.*, p. 95.

Craiova avea un vad „de invidiat”. Oferta proprietarilor era susținută, la acea vreme, și de prezența unor elemente suplimentare, indispensabile realizării unei atmosfere de neuitat. Pentru aceasta, vara, localul era împodobit cu ramuri încărcate cu flori de tei, încăperea se afla întotdeauna „într-o penumbră odihnitoare”, iar clientul găsea întotdeauna pe „teighea două tăvi enorme, din tablă zincată, în care se punea gheață sfărâmată și țoiuri de țuică cu dopul legat cu o sfoară”³³.

Fig. 1. Restaurantul Frații Spirtaru, Craiova.

Sursa: <http://www.monumenteoltenia.ro/constructori-in-oltenia-pietro-adotti/20-restaurantul-fratii-spirtaru-craiova/> site accesat la data de 12 iulie 2021.

Frații Spirtaru au fost cunoscuți în epocă și pentru depozitul de vinuri de pe bulevardul Principele Carol, unde se „găseau în permanență între 100-150.000 litri vin”³⁴, precum și pentru reclama umoristică prin intermediul căreia își promovau afacerea: „O mărturisire: *Domnul Stan mărturisește / C-a uitat ce este amarul / De când soața îi servește / La masă, Nectar Spirtaru*”³⁵.

„Berăria Victoria”, din str. Justiției, nr. 48, ne este prezentată în presa vremii drept *singurul local de distracție, cu teatru familiar cu numere noi și variate, orchestră clasică și „jazz-band”*. Administrat de către Petrică Mateescu, restaurantul pune la dispoziția clientele vinurile cramelor Știrbei, Oromolu și

³³ Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 343; Georgeta Ghionea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 487.

³⁴ „Oltenia Economică”, anul XI, nr. 1-4/Ianuarie 1934, p. 35.

³⁵ *Ibidem*.

Oceanu, precum și delicioasa *Bere Luther*³⁶. Atmosfera grădinii de vară de la Victoria ne este frumos descrisă de Florea Firan și Constantin Gheorghiu. Astfel, în timpul zilei localul era frecventat de avocați, grefieri, negustori, voiajorii comerciali etc., iar

„Seara, localul și grădina de vară... primea alți clienți: lumea celor care veneau să se distreze. Două grătare *cuprinzătoare*, străjuite de grataragii, care băteau cleștii din platband de podul palmei, ungeau grătarele cu seu de oaie, apoi așterneau fleicile și mititeii. În frapierele pregătite cu gheață tronau sifoanele, în așteptarea comenzilor de vin. Își făceau apariția și *artiștii*: cupletisti, scamatori, balerine, cântăreți și nelipsitul Tase Țălpășeanu, cu ale sale povestiri hazlii irezistibile, cu întâmplări din viața Coanei Manda și a altor mahalagii. Artiștii evoluau pe o estradă instalată pe butoaie de bere. În stânga și în dreapta, cele două orchestre fie acompaniau pe artiști, fie cântau în pauza dintre numere... Chefurile se prelungeau până dimineața”³⁷.

Plasat în *buricul târgului*, la subsolul Hotelului Gebelescu, localul „La Tunel” își atrăgea clienții cu următoarea reclamă în versuri: „Criza vreți să n-o simțiți, / Cu toți la «Tunel» porniți, / Bei, mănânci pân'te faci praf / Știți, mai cântă și-un taraf, / Iar la ziuă, când te faci turtă, / Să iei o ciorbă de burtă / Și pe urmă să bei iar / Un Nectar sau un Cotnar / Căci de Drăgășani e via / Și-l bei doar la... Eremia”³⁸.

Interesantă pare și cârciuma lui Barbescu, amplasată la intersecția străzilor Elena Doamna și Ghica Vodă, care avea câteva mese din stejar și o tejghea unde privirile clienților erau atrase de două tablouri litografiate (litouri), viu colorate. Unul dintre tablouri era așezat deasupra tejghelei, înfățișa fațada restaurantului și purta o legendă, cu următorul mesaj „Cui îi dai pe datorie nu-l mai prinzi în prăvălie”, al doilea tablou înfățișa un interior de cârciumă, populată de oameni veseli atenți la un chelner care ducea o tavă pe care „trona o găscă scoasă din cuptor” și care purta următorul mesaj: „Decât o viață tristă și un trai de chin / Mai bine o găscă friptă și o vadră de vin”.

³⁶ În perioada interbelică, *Berea Luther* putea fi achiziționată zilnic, cu un preț convenabil, de la depozitul din B-dul Carol, nr. 20, ulterior nr. 26. La Terasa „Bere Luther” din Craiova se serveau, pe lângă celebra bere, și romuri speciale, șampanie și vinuri renumite, în „Oltenia Economică”, anul III, nr. 20/14 iunie 1926, p. 4.

³⁷ Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 343.

³⁸ Hotelul New York, Craiova, disponibil online la: <http://www.monumenteoltenia.ro/hotelul-new-york-craiova/>, site accesat la 23 iulie 2021.

Bucătăria restaurantului era bună, se serveau aici „ciorbă de burtă dreasă din belșug cu hrean, ouă și oțet, saramură de pește și pană de somn”³⁹.

Numărul restaurantelor, grădinilor, teraselor și birturilor a fost cu mult mai mare decât cel pe care noi avem posibilitatea să-l prezentăm în acest moment. Nu putem încheia acest sector al serviciilor fără a aminti și alte restaurante des frecventate de către localnici și turiști. „La socoteala subțire”, din str. Madona Dudu, administrat de Nicolae Mușat era frecventat de intelectuali: profesori, ingineri, avocați, magistrați⁴⁰. În str. Bibescu-Vodă, funcționa „La pomul verde”, care pe peretele din stradă avea pictat un pom înverzit, iar dedesubt numele localului L. Haag. La început a fost local de întruniri și conferințe, ulterior transformat în local de teatru, denumit „Mizinar”, „Imperial”, „Armonia”, „Maderu”⁴¹. Cunoscute au fost și restaurantele administrate de Vutas, C. Măciucanu, Leonică Ladmann, Marin Olaru, C. I. Cotorelea⁴² sau Ioan D. Popescu⁴³. Amintim, în ordine aleatorie, și cele mai cunoscute cârciumi ale epocii: cârciuma lui Ioniță Teodorescu-Pașa, amplasată în str. Unirii, unde iubitorii de vin negru și pelinuri „găseau un vin excelent și un grătar la aceeași înălțime”⁴⁴; cârciuma lui Stancu Gavrilescu, „La pisica neagră”; „La Veteranul”, administrată de Țenescu; cârciuma lui Ioniță M. Oprescu⁴⁵ sau pe cea a lui Sabetay Lilu, singura cârciumă evreiască din oraș. Dintre grădinile de vară rămase în memoria colectivă amintim „Grădina la Rusu” sau Puiu Parcului⁴⁶, frecventată mai ales vara, atracția fiind dată de grădina umbrită de copaci și unde se serveau în special mici. Restauratorul Iosef Balogh a amenajat o frumoasă grădină de vară, pe care a denumit-o „Carmen Sylva”. Pentru perioadele ploioase și reci, în curtea amenajată a ridicat un pavilion,

³⁹ Florea Firan, Constantin Gheorghiu, *op. cit.*, p. 342; Georgeta Ghionea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 489.

⁴⁰ Dinică Ciobotea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 362.

⁴¹ *Ibidem*, p. 374.

⁴² C. I. Cotorelea a fost administratorul „Grădinii și Popicăriei familiare *La vulturul de mare*”. Localul său era „bine asortat cu tot felul de băuturi” și acorda reduceri substanțiale. În vara anului 1926, restaurantul denumit *La vulturul de mare cu peștele în gheare* ni se prezintă ca singurul local unde se mănâncă bine în Craiova, curat și cu prețurile cele mai convenabile. Oferta proprietarului era susținută și de prezența unor elemente suplimentare, indispensabile realizării unei atmosfere de neuitat. Pentru aceasta restaurantul era amenajat „cu o frumoasă terasă, chioșcuri familiare împodobite cu flori și verdețuri naturale, precum și cu cea mai modernă Popicărie din Craiova”.

⁴³ Ioan D. Popescu, a administrat un restaurant, în str. Barbu Catargiu, „La Grănicerul Român”, în „Oltenia economică”, anul I, nr. 30/22 septembrie 1924, p. 3

⁴⁴ „Protestarea”, anul II, nr. 28/28 ianuarie 1916, p. 2.

⁴⁵ Dinică Ciobotea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 357.

⁴⁶ „Protestarea”, anul VI, nr. 2/7 iunie 1921, p. 2.

iar distracția era asigurată de orchestra dirijată de Ioța Nicolici, orchestra Regimentului 26 Infanterie⁴⁷. Căutată era și Grădina „Domnița Ileana”, situație în care am ales să redăm o reclamă originală, descoperită în presa vremii.

Fig. 2. Reclamă Grădina de vară „Domnița Ileana”, Craiova.

Sursa: *Oltenia Economică*, anul II, nr. 27/17 august 1925, p. 2.

Frecventate în perioada studiată erau și birturile și hanurile populare. În acest caz, îi amintim pe administratorii unităților cel mai des întâlnite în sursele studiate: Dumitru N. Popescu, str. Târgului, nr. 10, birt cunoscut după sigla „La Podgoreanul harnic”⁴⁸, Marin Hristescu, Teodor M. Buzbeanu, Vasile Dobrescu, Georgescu Mihalache, Mărinică G. Florea, Petre Nedeianu, Ștefan Băloi⁴⁹.

Amănunte despre cafenelele⁵⁰ și cofetăriile din Craiova, adevărate „locuri de taifas”, am aflat în special din presa vremii și din documente de arhivă. Întrucât,

⁴⁷ Dinică Ciobotea, *art. cit.*, în *loc. cit.*, p. 358.

⁴⁸ „*Oltenia Economică*”, anul I, nr. 36/3 noiembrie 1924, p. 2.

⁴⁹ Dinică Ciobotea, Marusia Cîrstea, Ion Zarzără, *documente economice privind circumscripția Camerei de Comerț și Industrie Dolj (1865-1949)*, Craiova, Editura Universitaria, 2015, pp. 284-291.

⁵⁰ Cafeneaua Rafael Petre, Piața Mareșu („*Oltenia Economică*”, anul I, nr. 39/24 noiembrie 1924, p. 3); Pe Calea București, se găsea, la 12 iunie 1931, la nr. 257, cafeneaua iugoslavului Mitanovici B. Ion, cunoscută locuitorilor orașului sub emblema „Cafeneaua și brutăria aliaților”. Comerciantul iugoslav și-a început activitatea comercială la 8 decembrie 1927, când a deschis o cafenea pe str. Justiției nr. 4.457, (S.JAN Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie, Firme individuale, dosar nr. 52/1931, ff.

până în prezent, nu deținem informații documentare despre prima cofetărie din localitate, în ordine aleatorie o să amintim „Cofetăria Pallace”. Amplasată în piața Palatului Administrativ și administrată de către Iosef Appel, „Cofetăria Pallace” era în permanență „asortată cu toate specialitățile casei: patiserie, bombonerie, four-securi”. La terasa cofetăriei erau servite: „Cafea cu lapte a la Viena, Ceai și Cafea turcească”⁵¹. Între cofetăriile apreciate a fost și „Apollo”, unde zilnic puteau fi consumate produse „delicioase executate cu materiale de primă calitate”⁵². Fără îndoială, produsele cofetăriei Borănescu erau apreciate în epocă. În spațiul din str. Unirii, nr. 96, clientela rafinată se bucura de „Bombonăria” care rivaliza „cu a celor mai importante case din țară”⁵³. Cu produse delicioase își întâmpinau clienții și patronii următoarelor cofetării: Niță Radovici; I. Cristescu (furnizor al Curții Regale); Raicu (str. Unirii, nr. 101); G. Georgescu; Mitică Niculescu; G. Borcea, administratorul cofetăriei „Select”, din str. Kogălniceanu, nr. 1; Alexandru Marcu; Arsenie Zisu&Traian Petrescu, „Cofetăria Modernă”⁵⁴; L. Ionescu&M. Mihăilescu, „La Aurora”⁵⁵ etc.

Fig. 3. Reclamă Cofetăria „Matache Voinescu”, Craiova
Sursa: Calendarul revistei „Ramuri”, Craiova, 1908, p. 215.

1-2, 4); pentru o scurtă perioadă (2 ani) a funcționat o cafenea și în incinta hotelului administrat de Frederik (Fritz) Malek (ȘJAN Dolj, fond Camera de Comerț și Industrie, Firme individuale, dosar nr. 4.694/1938, ff. 1-15).

⁵¹ „Oltenia Economică”, anul I, nr. 36/3 noiembrie 1924, p. 2; Idem, anul XI, nr. 1-4/Ianuarie 1934, p. 2.

⁵² Idem, anul II, nr. 49/11 ianuarie 1926, p. 3.

⁵³ Idem, anul XI, nr. 1-4/Ianuarie 1934, p. 29.

⁵⁴ Idem, anul I, nr. 30/22 septembrie 1924, p. 3.

⁵⁵ Idem, anul II, nr. 14/18 mai 1925, p. 4.

Tot la sectorul divertismentului considerăm necesar să amintim și despre lecțiile de dans, tot mai căutate la începutul secolului al XX-lea. Astfel, dacă domniile sunt tentați cu expoziții de trăsurile, ulterior de mașini⁵⁶, pentru dame și domnișoare lecțiile de dans din salonul „Imperial”, de la domiciliu sau din diferite institute sunt tot mai căutate, iar ofertele cele mai tentante sunt oferite de „profesorul diplomatic Leo de Cichoțky”⁵⁷.

Începând din prima jumătate a secolului al XX-lea, sunt popularizate și activitățile sportive. Răsfoim ziarul *Protestarea*, nr. 18/1915 și aflăm că: „De unde mai înainte Craiovenii nu cunoșteau de existența acestui sport decât din auzite, astăzi Matchurile de Foot-Ball ce au loc în fiecare Duminică, în localitate, atrag regulat un public spectator foarte numeros, iar numărul Societăților de acest fel se înmulțește văzând cu ochii”⁵⁸. De altfel, sporturile încep să atragă foarte mulți craioveni, dovadă stând informația pe care o primim din același ziar, *Protestarea*, din care aflăm că în primele luni ale anului 1915, la Federația Societăților Sportive din România s-au înscris nu mai puțin de șapte societăți locale: „Excelsior”, „Generală”, „Oltenia”, „Rapid”, „Adler”, „Tinerimea” și „Gloria”⁵⁹.

O ofertă atrăgătoare pentru petrecerea timpului liber era oferită, în luna iunie a anului 1922, de Liga Națională a Femeilor Române din Craiova, care organiza în localul nou al Băncii Comerțului, sub patronajul doamnei Neamțu, o „Expoziție de artă românească”⁶⁰. Gama obiectelor care puteau fi văzute și achiziționate era foarte variată – „covoare, scoarțe, chilimuri, velnițe, fote, ii, cămăși, zăvelci, pânzeturi de tot felul, de la borangicul fin până la peșchirurile aspre”⁶¹.

Artele plastice posedă suficiente calități laudative pentru a putea fi menționate în prezenta lucrare. Am ales pentru acest sector câteva exemple reprezentative pentru anul 1923. Astfel, în vara anului amintit, publicul larg era invitat în sala de festivități a Băncii Olteniei, unde erau expuse caricaturi ale unor persoane publice, executate în „Salonul umoristic Drăgulescu”. În paralel, în sala festivă a Palatului Prefecturii era deschis publicului iubitor de artă vernisajul expoziției de pictură aparținând doamnei Bică Stanovici, iar în

⁵⁶ La finalul anului 1929, domniile erau invitați și „tentați” cu o expoziție de automobile „Buick&Oldsmobile” și „Buick Marquette”, în „Oltenia Economică”, anul VI, nr. 49/2 decembrie 1929, p. 4.

⁵⁷ „Democrația”, anul I, nr. 9/1908, p. 2.

⁵⁸ E.H.M., *Sportul la Craiova*, în „Protestarea”, anul I, nr. 18/1 octombrie 1915, p. 2.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 3.

⁶⁰ Fortunato, *Mișcarea artistică*, în „Arhivele Olteniei”, seria veche, anul I, nr. 2-3/iunie 1922, pp. 273-274.

⁶¹ *Ibidem*.

salonul hotelului Minerva puteau fi vizionate lucrările sculptorului Severin⁶². La finalul anului 1923, sala festivă a Palatului Prefecturii a adăpostit expozițiile pictorilor craioveni: I. Nițescu, Sever Burădescu, Teodorescu și Marius Constantinescu⁶³.

Pentru că suntem la sectorul divertisment, considerăm necesar să amintim și numeroasele reuniuni mondene organizate de asociațiile locale. Astfel, în sala Teatrului Național, la 1 februarie 1909, Societatea „Frăția” din Craiova, al cărei președinte era D. E. Petrescu, șeful serviciului contabilitate al Primăriei, organiza un mare bal popular, unde erau așteptați toți funcționarii și nu numai⁶⁴. În anul 1926, la 18 februarie, în saloanele Cercului Militar, Societatea „Prietenii Științei” organiza o recepție în cinstea maestrului George Enescu. Cine dorea să petreacă „gratis, alături de maestru” era invitat să participe, întreaga consumație fiind asigurată de Generalul Pașalega⁶⁵. În sala Belle-View, funcționarii comerciali din Craiova erau invitați, la 6 ianuarie 1929, să participe la *Marele Bal Anual al „Societății Generala”*, cu următorul anunț: „Să nu lipsească niciun funcționar sau funcționară deoarece va fi o petrecere recreativă pentru toți”⁶⁶.

Redăm mai jos și două dintre anunțurile întâlnite în paginile periodicului „Oltenia Economică”, anunțuri care conțin informațiile necesare pentru identificarea evenimentelor organizate de asociațiile locale:

⁶² Idem, seria veche, anul III, nr. 13/mai-iunie 1924, pp. 265-266.

⁶³ *Mișcarea culturală în Craiova*, în „Arhivele Olteniei”, seria veche, anul II, nr. 9/septembrie-octombrie 1923, p. 399.

⁶⁴ „Epoca”, seria 3(15), nr. 22/30 ianuarie 1909, p. 3.

⁶⁵ *Mișcarea culturală în Craiova*, în „Arhivele Olteniei”, seria veche, anul VI, nr. 29-30/ianuarie-aprilie 1927, p. 140.

⁶⁶ „Oltenia economică”, anul VI, nr. 1/1 ianuarie 1929, p. 2.

Fig. 4. Reclamă Salonul „Belle-Vue”
Sursa: „Oltenia Economică”, anul II
nr. 43-46/25 decembrie 1925, p. 4.

Fig. 5. Reclamă Saloanele „Modern”
Sursa: „Oltenia Economică”, anul XI,
nr. 30/26 august 1934, p. 2.

Dacă ar fi să urmărim toate reclamele din sfera de referință a spectacolului teatral și cinematografic, acestea ar putea forma subiectul unui studiu aparte în ceea ce privește perioada studiată. Ne vom rezuma, în scurtul nostru periplu, referitor la petrecerea timpului liber, doar la a aminti spațiile cele mai potrivite în acest sens și a prezenta câteva dintre reclamele identificate, reprezentative pentru domeniul spectacolului. La Teatrul Apollo - Cinema⁶⁷, din Piața Unirii, nr. 46, care dispunea de „cea mai simpatică și elegantă sală, cu confort modern”, rula în premieră filmele „...de actualitate. Vederi și lupte din războiul luat la fața locului”⁶⁸. Premiera puteau fi văzute și la cinematograful „Central” sau la Teatrul „Modern-Cinema” unde clientul se bucura de „lux și montare extraordinare”⁶⁹. Sala de spectacol a Colegiului Carol I dispunea, în perioada studiată, de una dintre cele „mai moderne și frumoase săli de spectacole din Oltenia”⁷⁰.

⁶⁷ Imobilul în care a funcționat Teatrul Apollo - Cinema a fost ridicat în jurul anului 1900 de către Iancu Pleșea. La parterul clădirii au funcționat bombonăria și cafeneaua administrate de G. Andronescu, iar după plecarea acestuia, berăria „N. Bazilescu”, în Dinică Ciobotea, *art. cit. în loc. cit.*, p. 356.

⁶⁸ „Protestarea”, anul III, nr. 20/3 noiembrie 1919, p. 2.

⁶⁹ „Oltenia Economică”, anul II, nr. 49/11 ianuarie 1926, p. 3.

⁷⁰ „Realitatea Ilustrată”, anul VIII, nr. 374/25 martie 1934, p. 23.

Fig. 6. Reclamă film „Cinema Apollo și Modern”, Craiova
Sursa: „Oltenia Economică”, anul I, nr. 7/29 Martie 1924, p. 3.

Fig. 7. Reclamă Sala și Grădina de vară „Teatru Apollo”, Craiova
Sursa: „Oltenia Economică”, anul II, nr. 22/13 Iulie 1925, p. 3.

Fig. 8. Reclamă Sala și Grădina de vară „Teatru Apollo”, Craiova
Sursa: „Oltenia Economică”, anul II, nr. 23/20 Iulie 1925, p. 3.

Fig. 9. Reclamă „Teatrul Modern”, Craiova

Sursa: „Oltenia Economică”, anul II, nr. 25/3 August 1925, p. 3.

În prima jumătate a secolului al XX-lea, posibilitățile de petrecere a timpului liber în orașul Craiova se diversifică. Pe lângă mersul la biserică și obișnuitele vizite în familie, vizitarea magazinelor de modă sau a saloanelor de înfrumusețare, mersul la diferite expoziții sau plimbarea prin parc devin o nouă provocare pentru petrecerea timpului liber. La toate acestea se adaugă urmărirea meciurilor de fotbal, a curselor de cai, vizionarea unui spectacol de teatru sau proiecțiile cinematografice. Restaurantele, cârciumile, grădinile de vară, cofetăriile și cafenelele erau frecventate de localnici și nu numai de către aceștia și reprezentau adevărate locuri de întâlnire și petrecere dintre cele mai agreabile.

ASPECTE DIN ACTIVITATEA COMERCIALĂ ȘI ANTREPRENORIALĂ A ORAȘULUI CRAIOVA, IN PERIOADA INTERBELICĂ

Narcisa Maria MITU*

Abstract: Craiova represented for Oltenia, one of the most important urban centres whose economic development might be considered a model for this part of the country. In the first post-war years the aim was to restore and implement the current economic potential, the capital of Banie making significant progress. The world economic crisis (1929-1933) led to closure of a considerable number of companies, followed by an economic development increased. In this study I set up to submit few commercial units who developed their activity in the interwar period.

Key words: Craiova, entrepreneur, interwar period, economic evolution, economic crises.

Constituirea României Mari a determinat numeroase modificări în toate domeniile de activitate; în speță o creștere a teritoriului, dar și a fondului de resurse umane și naturale.

Din punct de vedere economic, se înregistrează refacerea și punerea în funcțiune a potențialului economic existent (1918-1924), urmată de o dezvoltare accentuată a industriei, exceptând anii crizei economice (1929-1933)¹. Până în anul 1924, s-a dezvoltat, în mod deosebit, industria materialelor de construcții, având un rol principal în refacerea capacităților distruse de război. S-au dezvoltat și alte ramuri industriale: textilă, de prelucrare a lemnului, alimentară, metalurgică. În perioada 1924-1928, producția industrială a cunoscut creșteri accelerate, în paralel cu adoptarea a numeroase legi în scopul încurajării capitalului privat, dintre care cel autohton trebuia să dețină o pondere de peste 50% în toate întreprinderile. Dezvoltarea industrială a fost încurajată de stat, iar băncile private și-au orientat majoritatea capitalului către

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: narcisa_mitu@yahoo.com.

¹ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX*, București, Editura Paideea, 1999, pp. 93-94.

industrie, după ce, la începutul perioadei se observă o preferință a acestora pentru operațiile speculative.

În perioada crizei economice, o mare parte din întreprinderile și afacerile mici au dat faliment, ceea ce a dus la o creștere alarmantă a șomajului, reducerea veniturilor populației și agravarea problemelor sociale. A urmat perioada post criză, caracterizată printr-o refacere rapidă a activității industriale, înregistrându-se creșteri semnificative în toate ramurile industriale, în special în industria pielăriei, textilă, a hârtiei, metalurgică, a materialelor de construcții și chimică. O contribuție, în legătură cu aceste creșteri, au avut-o și măsurile de politică economică protecționistă practicate de stat, măsurile legislative referitoare la creșterea volumului comenzilor de stat, credarea avantajoasă realizată de BNR și acordarea unor facilități fiscale.

În ceea ce privește comerțul, acesta înregistrează același parcurs: în primii ani ai perioadei interbelice, a crescut numărul de unități comerciale, în principal în domeniul alimentar, al serviciilor din restaurante, cafenele, hoteluri, producția de confecții și încălțăminte. Are loc, totodată, și o creștere numerică a consumatorilor potențiali dar și o cerere de mărfuri și servicii diversificată și mai pretențioasă din punct de vedere calitativ. Modernizarea legislației, după anul 1933, a determinat o creștere semnificativă a numărului de unități comerciale din mediul urban².

Concomitent, se completează și se perfecționează legislația referitoare la: registrul comerțului care prevedea înscrierea obligatorie dar și radiera firmelor din toată țara; comerțul cu devize; comerțul de bancă; contractul de consignație. Legislația referitoare la cambie, bilet de ordin și cec cunoaște, de asemenea, o nouă dezvoltare. Cea mai importantă măsură legislativă referitoare la comerț, la raporturile de schimb în general, a constituit-o adoptarea Codului de comerț din 1938, care a înlocuit vechiul cod din secolul trecut³.

Viața locuitorilor de la oraș a fost influențată, în mod deosebit, de dezvoltarea economică a industriei, comerțului, serviciilor și a transportului. Se constată o creștere a nivelului de pregătire profesională a angajaților, muncitorii calificați deținând o pondere de 38,1% din totalul forței de muncă din industrie⁴. Condițiile de muncă diferă de la o întreprindere la alta. Dacă în

² Ana Lucia Ristea, Valeriu Ioan-Franc, Aurel Vainer, *Comerțul interior* în Aurel Iancu, George Georgescu, Victor Axenciuc, Florin-Marius Pavelescu, Constantin Ciutacu (coord.), *Economia României după Marea Unire*, vol. II, *Economie sectorială*, București, Editura Academiei Române, 2018, p. 417.

³ *Ibidem*.

⁴ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op. cit.*, pp. 62-64.

atelierele și în întreprinderile mici, erau, de multe ori, condiții de lucru insalubre, cele mari ofereau condiții bune, utilaje moderne, săli de baie, cantine, garderobe, un program de lucru.

În zona comercială se pune, de asemenea, accentul pe studii, calificare, comportament. Cei interesați în a-și înmatricula firme la registrul Comerțului erau obligați să depună documente din care să reiasă: studiile, activitatea anterioară a comercianților sau a asociaților, certificate de bună purtare și de naționalitate emise de Primărie, certificate de practică comercială, existența unui brevet.

Pentru zona Olteniei, Craiova a reprezentat unul dintre cele mai importante centre urbane, a cărei evoluție economică poate fi considerată un model pentru această parte a țării. În primii ani postbelici s-a urmărit refacerea și punerea în funcțiune a potențialului economic existent, capitala Băniei înregistrând progrese considerabile: întreprinderile existente își măresc producția și se deschid noi unități comerciale⁵. În acest scop, am utilizat informațiile descoperite în documentele existente în fondurile de arhivă ale Serviciului județean al Arhivelor Naționale Dolj, cât și pe cele publicate în Monitoarele Oficiale din perioada mai sus menționată, dar și alte surse editate.

Magazinele, de cele mai felurite profiluri, au fost deschise, în special, pe principalele artere ale orașului, dar se găseau și în zonele mediană și periferică. Multe funcționau în spații închiriate. Se constată o preocupare permanentă a patronilor, a comercianților cu privire la aspectul magazinelor, vitrinele devin tot mai atrăgătoare, apar magazine generale, după moda Parisului, cuprinzând mărfuri felurite și din toate domeniile: alimentară, manufactură, coloniale, galanterii, mărunțișuri, băuturi spirtoase etc. Cele mai importante zone și artere comerciale erau: Lipsanii, Unirea, Madona Dudu, Buzești, Cuza Vodă, Calea București.

O dezvoltare fulminantă o cunosc industriile textile și magazinele de desfacere ale acestor produse. În această perioadă am identificat următoarele unități comerciale:

Firma socială *Dumitru Ghizdăvescu&Co* administra magazinul „La snopul de grâu”, unde se exercita comerțul cu „pânzărie, mercerie, mărunțișuri, tot felul de textile și încălțăminte, precum și blănărie” (str. Madona Dudu, la nr. 3). Asociați au fost: Dumitru Ghizdăvescu, Eliza M. Ionescu și Elena S. Ghizdăvescu. Firma, al cărei debut a fost înregistrat la 1 decembrie 1931, a fost radiată la 3 iulie 1935⁶.

⁵ Albinel Firescu, *Evoluția economică a Craiovei în perioada interbelică* în „Litua. Studii și cercetări”, vol. XV, Târgu Jiu, 2013 p. 251

⁶ Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Dolj, Fond Camera de Comerț și Industrie Craiova, Firme sociale, dosar nr. 382/1931, ff. 1-7 (în continuare se va cita: S.J.A.N. Dolj).

Începând cu 22 decembrie 1931, pe str. Unirii, la nr. 63 (ulterior str. Lipscani, nr. 2 - din mai 1941), își desfășura activitatea comercială sucursala firmei *Hercules S. N. din Botoșani - fabrică de lenjerie și confecții* care comercializa, sub emblema „Hercules”, produsele fabricii din Botoșani. 10 ani mai târziu se făcea mențiunea că firma „Hercules” exercita comerțul de ciorăpărie și tricotate fără ca acest domeniu să fi fost înscris la Registrul Comerțului⁷.

Cele trei sucursale ale firmei Asconia: magazinele „Praga” din str. Unirii, nr. 62, „Îmbrăcămintea” din str. Unirii, nr. 54, și „Asconia”, str. Madona Dudu, nr. 5 (totalizând, în 1944, 14 angajați)⁸, cât și sucursalele firmei „Sarcon S.A.” cu emblema „Britania”, ambele din Iași, una în str. Alexandru Lahovari, la nr. 4 (26 octombrie 1933 -1 mai 1935)⁹, respectiv str. Unirii, la nr. 66 (1 februarie 1936 - 20 decembrie 1940)¹⁰ ofereau craiovenilor, spre vânzare, „haine gata, stofe, pălării și articole țărănești”.

Obiecte de manufactură, bumbac, mătăsuri, lipscănie, galanterie și mărunțișuri se comercializau și prin magazinele „la doi îngerași”, din str. Buzești, nr. 11 (*Firma Socială. Constantin Deculescu și Marin Păun*, înființată la 15 nov. 1933)¹¹ și „Lipscănia Lungulescu” din str. Lipscani, nr. 16, administrat de asociații Elena M. Lungulescu și Victor Grecu (3 dec. 1935 - 28 febr. 1938)¹².

Firma Socială *Emanoil David&Fiu* (asociați Emanoil David, Leonida David) a debut la 7 februarie 1913, cu comerțul de manufactură și mărunțișuri și încălțăminte. Spațiul comercial în care își desfășura activitatea era situat pe str. Unirii, la nr. 56, identificat fiind cu emblema „Carmen Sylva”. În 1925, a mai deschis un magazin cu emblema „La Amiralul englez” în cadrul căruia erau comercializate obiecte de încălțăminte, manufactură, haine de bărbați și damă, dar și alte articole. Sediul acestuia era înregistrat pe aceeași stradă, la nr. 72, colț cu str. Madona Dudu. În 1932, în Registrul Comerțului apare înregistrat ca

⁷ *Ibidem*, dosar nr. 445/1932, ff. 1, 6, 7, 12.

⁸ *Ibidem*, dosar nr. 493/1933, ff. 3-19; *Ibidem*, dosar nr. 486/1933, ff. 1-9; *Ibidem*, dosar nr. 521/1934, ff. 1-6, 17.

⁹ *Ibidem*, dosar nr. 505/1933, ff. 1-4.

¹⁰ *Ibidem*, dosar nr. 574/1936, ff. 1, 3.

¹¹ *Ibidem*, dosar nr. 506/1933, ff. 3, 4, 7, 10, 13, 19. În perioada 1944-1945, asociații fiind concentrați, solicitau închiderea magazinului până la deconcentrare, motivând că, pe întreaga perioadă de închidere, populația urma să se aprovizioneze de la firmele din branșă: Chiriță Marinescu, C-tin Preduț, Moscovici Marcu, Matei Lungulescu și D. Roșca (toți cetățeni români) și de la firma Ovanez Ciorbagian (armean), aflate pe aceeași stradă. În 1944, firma a oferit suma de 108.000 lei ca împrumut Apărării Naționale.

¹² *Ibidem*, dosar nr. 575/1936, ff. 1, 2.

domeniu de activitate, comerțul cu încălțăminte, cu sediul pe str. Unirii, la nr. 51, colț cu str. Lipscani, nr. 2¹³.

Același domeniu de activitate, comerțul de încălțăminte, galanterie și îmbrăcăminte de orice fel, înscrisă, în 1932, și firma socială *I. A. Covu&Co SINC* (asociați Covu A. Iosef și David M. Leonida). Magazinul era cunoscut locuitorilor urbei după emblema „Luna Park” și avea înregistrat sediul la domiciliul asociatului Covu, situat în str. Unirii, la nr. 53. Trei ani mai târziu (august) mută sediul în str. Lipscani, la nr. 46¹⁴.

În peisajul comercial urban întâlnim și firme de asigurări (sucursale), toate cu sediul pe str. Unirii: *Societatea Română de Asigurări „Prevederea”*, la nr. 21, desființată la 15 iun. 1946¹⁵; *Societatea de Asigurări și reasigurări „Urania” S. A.*, la nr. 75 (capitalul era în valoare de 12.000.000 de lei)¹⁶; *Societatea de Asigurare Adriatică din Trieste - Direcția pentru România*, la nr. 71, radiată la 21 noiembrie 1934¹⁷.

Călătoria în timp, printre documente, reliefează și existența altor activități comerciale. Magazinul „Sacul românesc” (asociați Dascălu Constantin și Motorga Constantin) avea înregistrată ca activitate „închirierea și comercializarea sacilor, mușamalelor și a cergilor, sforii de manila precum și alte vânzări în comision”. Sediul era înregistrat în str. Kogălniceanu, colț cu str. Buzești, la nr. 26 (1 mai 1938 - 14 iul. 1938)¹⁸. A fost, de asemenea, identificată prăvălia „Felicia” care se ocupa cu fabricarea și desfacerea produselor de parfumerie. Aceasta aparținea asociatelor Elise Mojoiu&Maria Tatiana Iliescu (2 mai 1932-15 iun. 1946) și era înregistrată pe str. Productelor, la nr. 22¹⁹. Sala cinematografică „Teatrul Trianon Cinema”, situată pe str. C.A. Rosetti, la nr. 3, era administrată de asociații Gh. Madenovici și Nicolae Ionescu²⁰. Ionel Nicolaescu a deschis, la 3 august 1933, o spălătorie chimică de lux și boiangerie în str. Unirii, la nr. 79, al cărei element de identificare era emblema „Rapid”. Era

¹³ *Ibidem*, dosar nr. 443/1932, f. 1.

¹⁴ *Ibidem*, dosar nr. 456/1932, ff. 1, 2, 6.

¹⁵ *Ibidem*, dosar nr. 407/1931, f. 1, 7. Sediul central era înregistrat în București, str. N. Filipescu, nr. 21.

¹⁶ *Ibidem*, dosar nr. 434/1932, f. 1. Sediul central era înregistrat în București, pe str. N. Filipescu. Agenții principali erau Frații Klein (Armand și Gaby), de naționalitate unguri.

¹⁷ *Ibidem*, dosar nr. 375/1931, ff. 1-6. Sediul central se afla în București, pe str. Splaiul Unirii, la nr. 1. Directori ai sucursalei au fost: Ladislau Szalai (1929-1931) și ing. Petre Constantinescu (1931-1934).

¹⁸ *Ibidem*, dosar nr. 615/1938, ff. 1-2.

¹⁹ *Ibidem*, dosar nr. 458/1932, ff. 1-5, 7. Cele două erau menajere.

²⁰ *Ibidem*, dosar nr. 514/1934, f. 1.

firma cu cea mai mare reclamă din oraș. Prin asocierea, la 15 aprilie 1934, cu Blaga Vasile, a luat ființă firma socială Nicolaescu Ionel&Blaga Vasile, cei doi administrând împreună spălătoria chimică. La scurt timp, au mai deschis două sucursale: una pe str. Madona Dudu, la nr. 259, și alta pe str. Unirii, la nr. 108. Firma a funcționat numai doi ani, fiind radiată la 11 mart. 1936²¹. Mai exista o boiangerie și spălătorie chimică în oraș și aceasta aparținea Ecaterinei Burdolz²².

Prelucrarea și comerțul lemnului se realiza prin sucursala Societății „Carpatina” din Calea București, nr. 288, deschisă la 9 octombrie 1931. Aici exista un depozit de desfacere a produselor de cherestea și diverse materiale de construcție (cuie de fier, țiglă, tablă, ciment etc), comerțul efectuându-se engros și endetail. Societatea Carpatina a fost înființată la 19 iulie 1920 și se ocupa cu industria forestieră, desfacerea produselor industrializate din lemn de brad, fag, stejar și alte materiale de construcție. În 1946, avea 6 angajați²³. De-a lungul timpului, a fost condusă de procuriștii: Ludovig Verzberger și Alexandru Salzberger (oct. 1931-mai 1943); Dumitru Nicolaescu (1943-1946). Depozitul era aprovizionat cu materiale ale fabricii de cherestea din com. Brezoi, jud. Vâlcea²⁴. Mai existau sucursale și pe străzile: Calea Brestei, la numerele 21 și 133 și Barbu Catargiu, la nr. 133. Sucursala oferea, în ianuarie 1940, 200.000 de lei bonuri pentru înzestrarea armatei²⁵.

În Craiova mai funcționau, în decembrie 1941, depozitele de materiale lemnoase: *Willy Ianischescky*, pe străzile: Calea Dunării, la nr. 44 și Calea Amaradii, la nr. 44; *Ghephart Emil*, pe str. Calea Bucovăț, la nr. 92; *Aleman Moldoveanu*, pe str. Frații Golești, la nr. 120-122; *Tudor Vintilescu*, pe str. Calea Bucovăț, la nr. 100; *Barbu I. Mitrică*, pe str. Barbu Catargiu, la nr. 134²⁶.

Firma Negoiu S. A., situată pe str. Drumul Sărarilor, la nr. 31, al cărei debut este înregistrat la 1 februarie 1935, se ocupa, pe lângă comerțul și industria materialului lemnos și de construcție, și cu „exploatarea pădurilor, comerțul cu cereale, industrie alimentară, exploatare de antrepozite și linii de garaj de orice fel și în general tot felul de operațiuni comerciale și industriale”. Asociații: Simian D. Dumitru - proprietar, Simian N. Ioan - funcționar comercial, Simian D. Ioan - industriaș, Gebhardt Emil, Deutsch Geza - comercianți; au depus un capital subscris de 400.000 de lei și 400.000 de lei în

²¹ *Ibidem*, dosar nr. 518/1934, ff. 1, 3, 6, 10; *Ibidem*, dosar nr. 520/1934, ff. 1, 5.

²² *Ibidem*, dosar nr. 518/1934, f. 6.

²³ *Ibidem*, dosar nr. 211/1931, f. 16.

²⁴ *Ibidem*, ff. 1, 3, 20, 29, 34.

²⁵ *Ibidem*, dosar nr. 210/1931, ff.1, 6.

²⁶ *Ibidem*, f. 6.

mărfuri. Cei trei Simian angajau și semnau valabil firma. La 15 iunie 1945, renunță la o parte din domeniile sale de activitate: exploatarea pădurilor, comerțul de cereale, industrie alimentară și exploatare de antrepozite. În septembrie 1946, figurează cu fabrică de cherestea și scânduri pentru lăzi, fiind singura fabrică particulară din jud. Dolj, care alimenta, în cea mai mare parte, nevoile de consum ale populației rurale²⁷.

„Depozitul Breasta” (lemne de foc, cărbuni, fân și ciment) aparținea firmei sociale Petrică Popescu&Co (asociat cu Aurel Eschenasy). Depozitul, înregistrat în Calea București, la nr. 27, la domiciliul lui Eschenasy, a funcționat numai 4 ani (1 aug. 1935-17 iul. 1939)²⁸.

Comercializarea automobilelor se realiza prin intermediul sucursalei firmei „Leonida et. Compania”, cu sediul principal în București, str. Victoriei, deschisă în 1919. În Craiova, spațiul de desfacere a fost situat mai întâi pe str. Unirii, la nr. 77, și apoi pe str. Cuza-Vodă, la numerele 56 și 36 (24 april 1935-30 aprilie 1948). Desemnați la conducere au fost procuriștii Emil Bosie și, ulterior, Arthur Houbalik. Erau puse în vânzare automobile, camioane, mașini agricole cu accesorii și cauciucuri dar și motociclete, biciclete, aparate frigorifere și radiofonice etc., cât și accesoriile acestei branșe. Peste ani, a fost înregistrat ca domeniu de activitate și „exploatarea unui atelier și a unui garaj și orice alte întreprinderi tehnice privitoare la agricultură, comerț și industrie, construcție, transporturi în România și în alte țări, engros și endetail, în comision și în consignatie”²⁹.

Comerțul cu cauciucuri de automobile, aparate și accesorii de radio era realizat prin intermediul sucursalei S.C. Tehnică „Inext” S.A. din Cernăuți, care funcționa în bld. Carol, la nr. 2. Depozitul era condus de vânzătorul Arnold Iaschinger³⁰. Aparatură radio comercializau și asociații Constantin M. Diaconu și Ioan Otto, a căror prăvălie se numea, emblematic, „Radio clinică” și era situată pe str. I.C. Brătianu, la nr. 54 (la domiciliul celor doi)³¹.

Aprovizionarea cu petrol (țiței, benzină, mototorină) și alte derivate, uleiuri minerale și altele produse specifice acestei ramuri era asigurată de firma socială *Demetrescu Panora, Angela Referendaru și C. Niculescu SINC*, al cărei termen de identificare era emblema „Asociația Unirea”, din str. Bariera Bucureștilor, dar și prin sucursala înregistrată în suburbia Craiovița (15 mai 1935). Începând cu anul 1940, se schimbă și componența asociațiilor. În ianuarie,

²⁷ *Ibidem*, dosar nr. 550/1935, ff. 1, 32, 36.

²⁸ *Ibidem*, dosar nr. 560/1935, ff. 1, 3. cu un capital de 50.000 de lei.

²⁹ *Ibidem*, dosar nr. 269/1931, ff. 1, 2, 3, 6, 10, 48.

³⁰ *Ibidem*, dosar nr. 532/1934, f. 2.

³¹ *Ibidem*, dosar nr. 599/1937, f. 1.

C. Niculescu se retrage din asociație. Decesul celor două asociate, survenit la un interval scurt de timp, una după cealaltă, îi aduce la conducerea firmei pe copiii Angelei Referendaru: Angela Dr. Lăzărescu și Alex Al. Referendaru, cât și pe fiul Panovei Demetrescu, generalul Ștefan Demetrescu, toți trei în calitate de asociați comanditari. Director era numit prof. N. Rădulescu. În 1942, valoarea investițiilor mobile și imobile ajungea la 1.263.643 de lei³².

Transportul era asigurat de mai multe firme: „Societatea toxico-Amaradia”, ce aparținea asociaților Petre P. Dumitrache și Grig. I. N. Mihail, și care asigura transportul de persoane cu autobuze și automobile, și pe cel de mărfuri cu camionete. În administrarea firmei se mai găsea un magazin de coloniale, un atelier de reparații automobile și mașini, dar se ocupa și cu comerțul de zarzavaturi și alimente. Sediul era în str. Amaradia, la nr. 44. La 14 octombrie 1936, intră în asociație și Ioan Dragomirescu și mută sediul în bld. Carol, la nr. 7. Trei ani mai târziu, la 24 iulie, renunță la comerțul de coloniale, de zarzavat și alimente. Firma și-a început activitatea la 12 iulie 1933 și a fost radiată la 15 iunie 1946³³.

„Expresul Oltenia”, aparținând firmei I. Deculescu&Co., Societate în comandită, cu sediul pe Calea București, la nr. 7 (1 sept. 1935 - 21 sept. 1938), avea ca obiect de activitate: transportul mărfurilor asociaților de la locurile de producție sau aprovizionare la magazinul de desfacere. A fost radiată deoarece a fost cesionat acest comerț lui C. Burileanu, la 19 sept. 1938. Capitalul investit era în valoare de 50.000 de lei³⁴.

În ceea ce privește firma socială Florea Ion&Nicolae Lăzărescu SINC, aceasta s-a ocupat cu transportul de mărfuri pe cont propriu și în comision: zarzavaturi, fructe, păsări și ouă, animale mici și mari, diferite produse alimentare. Transportul se făcea cu autocamioneta „Chevrolet Truck”. Radiat domeniul de activitate transport după numai o lună, cei doi asociați se reprofilează, ocupându-se cu comerțul de manufactură și coloniale. Sediul firmei a fost înregistrat în str. Sfinții Apostoli, la nr. 48, la domiciliul celor doi. Firma a funcționat mai puțin de doi ani (30 iul. 1934 - 28 aprilie 1936)³⁵.

Sucursala din Craiova a firmei Intercontinentala S.A. din București avea înregistrat ca domeniu de activitate „transportul pe apă și uscat, vămui și înmagazinări”. Era condusă de procuristul Desideriu Hrisch. Sediul a fost stabilit pe str. Unirii, la nr. 119 (1935 a fost radiată la 26 febr. 1937)³⁶.

³² *Ibidem*, dosar nr. 576/1936, ff. 3, 5, 15, 21.

³³ *Ibidem*, dosar nr. 496/1933, ff. 1, 5, 6, 9, 14.

³⁴ *Ibidem*, dosar nr. 569/1935, ff. 1-3.

³⁵ *Ibidem*, dosar nr. 531/1934, ff. 1, 6, 9.

³⁶ *Ibidem*, dosar nr. 546/1935, ff. 1, 2.

O categorie de localuri, care se dezvoltă mult în această perioadă și se găsește pe toate străzile și ulicioarele orașului, este reprezentată de bodegile, cârciumile sau localurile de aperitive. Dacă restaurantele de lux erau frecventate de elita orașului, cele de categoria a doua de negustori, în special, birturile erau vizitate cu regularitate de oameni de categoria a treia, în mod deosebit la sfârșit de săptămână, băuturile spirtoase și vinurile fiind la mare căutare.

Prin studierea documentelor, am identificat următoarele magazine în cadrul cărora erau comercializate băuturi, dar și tutun și mărunțișuri: „*La Ruby*”, administrat de asociații Aurel Dumitrescu și Rudolf Hünel, în str. Alexandru Lahovary, la nr. 83 (24 iunie 1929-1 dec. 1932)³⁷; „*La Morunglăveanu*” aparținând asociațiilor Ilie Cunescu și Anastasie B. Ionescu, situat în Calea București, la nr. 203 (31 oct. 1932 - 25 april. 1936), activitatea fiind continuată, în nume propriu, de Ilie Cunescu, începând cu anul 1936³⁸.

Acestora li se alăturau spațiile comerciale cunoscute craiovenilor ca: „*La Jenică*”, ai căror asociați erau Ion I. Păunică și Nicolae S. Nicolae (1 aprilie 1933 - 7 febr. 1936), având sediul înregistrat în str. Amaradia, la nr. 136³⁹; „*La isvorul de viață*” (firma socială N. Govunescu și I. Ursescu), din str. Bucureștilor, la nr. 263⁴⁰; „*Podgoreanul*” aparținând lui Constantin Vasile și Corneliu Mănescu (1 oct. 1934 - 17 iul. 1936), pe str. Călugăreni, la nr. 17⁴¹. În același domeniu mai activau și firmele sociale „*Dumitru Petrescu&Mihai I. Ionescu*”, cu sediul în str. Ghercești, la nr. 10 bis (1 oct. 1933 - 18 febr. 1938), continuată ulterior de asociatul Ionescu⁴²; „*Marin Nicola&Gheorghe I. Popescu*”, din str. Bucovăț, la nr. 96 (1 iun. 1934 - 12 april. 1938, când a fost înscrisă pe numele lui Gheorghe Popescu)⁴³; *Gheorghe Vasile & Dumitru Ștefănescu*, cu sediul în Calea București, la nr. 250, (10 ian. - 20 april. 1935)⁴⁴; *Antipa N. Popa&Ion Mihăilescu* (23 mai 1935 - 15 mai 1946), de pe str. Lascăr Catargiu, la nr. 2⁴⁵; *Ion S. Mitrică și Ion Dumitrescu* din str.

³⁷ *Ibidem*, dosar nr. 399/1931, ff. 1-5.

³⁸ *Ibidem*, dosar nr. 477/1932, ff. 1-3, 5.

³⁹ *Ibidem*, dosar nr. 487/1933, ff. 1, 4-6. Anterior asocierii cu Ion I. Păunică, Nicolae S. Nicolae desfășurase comerț în colaborare cu Ioan Ionescu. Firma a fost radiată din cauza înregistrării morții asociatului Nicolae S. Nicolae, în 1936.

⁴⁰ *Ibidem*, dosar nr. 497/1933, f. 1.

⁴¹ *Ibidem*, dosar nr. 543/1935, ff. 1, 4.

⁴² *Ibidem*, dosar nr. 507/1933, ff. 1, 8.

⁴³ *Ibidem*, dosar nr. 524/1934, ff. 1-6.

⁴⁴ *Ibidem*, dosar nr. 543/1935, ff. 1, 5.

⁴⁵ *Ibidem*, dosar nr. 561/1935, ff. 1-3.

Calomfirescu, nr. 120, (27 mart. 1937 - 1 febr. 1938)⁴⁶; Ghe. I. Duduvecă& Ilie Manea (30 aug. - 28 oct. 1935), str. B.P. Hașdeu, nr. 48 (la domiciliul lui Duduvecă)⁴⁷.

În perioada 13 iunie 1932 - 13 sept. 1940, asociații Păuna și Dumitru N. R. Hristea comercializau, în str. Ghica Vodă, la nr. 91, alături de băuturi spirtoase, obiecte de băcănie, mărunțișuri și cereale. Decesului lui Dumitru duce însă la radierea firmei⁴⁸.

Cunoscute în oraș erau restaurantele, birturile și cârciumile: „La carul cu bere Bragadirul”, administrat de asociații firmei sociale N. M. Maglaviceanu și N. I. Georgescu, de pe str. Unirii, nr. 98 (1 aprilie 1934 - 7 februarie 1939)⁴⁹; „La Primarul”, aparținând asociaților Aurel Dumitrescu și Ioan Gh., de pe str. Fundu Bătrân, nr. 5 bis (12 iunie 1934 - 18 mai iunie 1937, când trece pe numele asociatului Ionescu)⁵⁰; „La Butoiul verde”, pe str. Madona Dudu, la nr. 8, asociați fiind Gh. Ioan și Constantin D. Cucu (13 april. 1935)⁵¹; „La Buia” - bodegă și restaurant pe str. Unirii, nr. 104, la domiciliul celor doi asociați, Constantin Buia și Alexandru Stătescu (1 oct. 1936 - 13 april. 1937)⁵² sau „Bodega Păcii” cu sediul în str. Buzești, la nr. 35 (1 aug. 1936 - 21 mart. 1938; activitatea comercială a încetat-o la 11 dec. 1937) aparținând asociaților Mureșanu Semproniu și Maria Toth⁵³.

Același domeniu de activitate înregistrau și asociații firmelor sociale: C. Boiangiu&I.V. Ciobănescu (str. Unirii, nr. 42, colț cu str. Bibescu-Vodă) (10 dec. 1932 - 15 iul. 1936)⁵⁴; Mihai N. D. Ilie și Gheorghe Munteanu (25 iul. 1932 - 6 mart. 1934), pe str. Împăratul Traian, la nr. 12⁵⁵; Ioan Ciobănescu&Marin Gh. Bobocică, în bld. Carol I, la nr. 118 (15 oct. 1934 - 31 mart. 1935)⁵⁶.

Marele magazin Socec&Co S.A. din București, situat pe str. Victoriei, avea o activitate comercială diversificată: raioanelor de librărie și papetărie, adăugându-li-se noi secții de industria artelor grafice, confecții de hârtie, manufactură, pânzeturi, mătăsuri, stofe, orice fel de textile, confecții de tot felul, bonetărie, lenjerie, încălțăminte, galanterie, mercerie, articole de menaj, mobile, parfumerie, bijuterie, marochinărie, articole de voiaj, jucării, patefoane,

⁴⁶ *Ibidem*, dosar nr. 603/1937, ff. 1-2.

⁴⁷ *Ibidem*, dosar nr. 562/1935, ff. 1, 2.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar nr. 459/1932, ff. 1-3, 6.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar nr. 513/1934, ff. 1, 6.

⁵⁰ *Ibidem*, dosar nr. 525/1934, ff. 1, 2.

⁵¹ *Ibidem*, dosar nr. 559/1935, ff. 1-2.

⁵² *Ibidem*, dosar nr. 588/1936, ff. 1, 2.

⁵³ *Ibidem*, dosar nr. 586/1936, ff. 1, 2.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar nr. 491/1933, f. 1.

⁵⁵ *Ibidem*, dosar nr. 462/1932, ff. 1, 2, 4.

⁵⁶ *Ibidem*, dosar nr. 537/1935, ff. 1, 6.

radio, mașini de scris, etc, și în general comerț de orice fel de mărfuri engros și endetail. Aceste produse fac obiectul comerțului în stilul marilor magazine (bazare) din străinătate, precum „Aux Galeries Lafayette”, din Paris, cu care se asociază în afaceri în 1930, devenind, astfel, reprezentanță generală pentru România. Sucursala din capitala Băniei a fost înmatriculată la 27 august 1901, sediul fiindu-i stabilit pe str. Unirii, la nr. 46. Aceasta era condusă de Alex Raicovici (procurist) și directorii M. Rudinescu (aprilie 1914), Jean Popp (27 nov. 1931 - 7 aug. 1936) și Samuil Saraga, sucursală radiată la 1 ianuarie 1939⁵⁷.

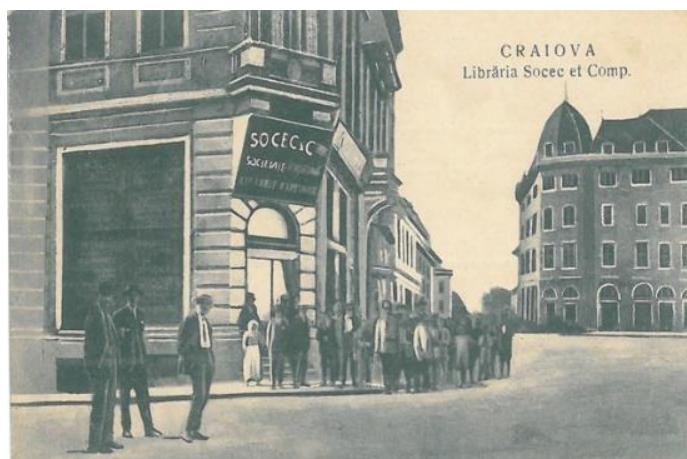

Fig. 1. Librăria Socec din Craiova

Sursa: <https://imageromania.ro/produs/craiova-libraria-socec-co/>
(accesat 18.01.2022).

⁵⁷ *Ibidem*, dosar nr. 376/1931, ff. 1, 2, 9, 17, 18. Firma Socec a fost înființată în anul 1856 de către Ioan V. Socec, care își deschide propria librărie. 11 ani mai târziu, asociindu-se cu Nicolae Teclu, deschide o tipografie, adăugând o secție de cartonaje și legătorie artistică pentru coperti, o litografie și o zincografie, reunite sub numele de *Stabiliment de toate Artele Grafice „Socec & Co”*, devenind cea mai mare instituție de tipărituri românești. Decesul lui Ioan V. Socec, înregistrat în septembrie 1896, aduce la conducerea firmei pe fiii acestuia, Ion (Jean) și Emil, care transformă Editura Socec în societate anonimă pe acțiuni, în 1905, cu un capital subscris și vărsat în numerar de 61.762.000 de lei și fonduri de rezervă de 72.970.012 de lei. Până în anul 1939 deschisese 13 sucursale în țară. După retragerea fraților Socec din funcția de administratori-delegați ai companiei în 1919, este numit un nou consiliu de administrație care a continuat activitatea editorială, firma fiind radiată la 1 martie 1940.

Fig. 2. Libăria Socec București

Sursa: <https://viabucuresti.ro/librariile-capitalei-2-socec/> (accesat 18.01.2022).

Obiecte de librărie, papetărie, agentură și comision, cât și biletele loteriei de Stat, erau comercializate și de comercianții Stănciulescu Dumitru și Mirescu Ghe., a căror firmă se identifica după emblema „La Sf. Arhanghel Mihail” din str. Buzești, nr. 28, (10 sept. 1935 - 25 ian. 1937)⁵⁸, iar firma Vasile Tărășescu și T. Poenaru - asociație de persoane, se ocupa cu vânzarea produselor C.A.M., a ziarelor și a mărcilor poștale, spațiul comercial fiind înregistrat pe str. Cuza Vodă, la nr. 1 (28 april. 1931 - 16 febr. 1934)⁵⁹.

Cu importul - exportul s-au ocupat: Societatea Anonimă Română de Import de Cafea și Produse alimentare „Juliu Meinl”, cu sediu în București, a cărei sucursală era înregistrată pe str. Unirii, la nr. 57 (fost 73), începând cu 19 martie 1928. Avea declarat un capital de 5.000.000 de lei. Obiectul comerțului: importul și exportul de orice produse alimentare, în special comerțul de cafea, ceai, rom, undelemn, cacao, vinuri și băuturi spirtoase, zahăr și derivatele lui; tofeierea și măcinatul cafelelor; fabricarea ciocolatei din cacao, cafele din smochine, praline, surogate de cafea și muștar; obținerea, industrializarea de orice alte produse alimentare; exercitarea și industrializarea de produse alimentare patentate, mărci de fabrică, modele de produse, embleme atât în țară cât și în străinătate, cât și comerțul de orice produse alimentare. Ca mărci

⁵⁸ S.J.A.N. Dolj, Fond Camera de Comert și Industrie Craiova, Firme sociale, dosar nr. 564/1935, ff. 1, 2.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar nr. 454/1932, ff. 1, 6. După desființarea asociației, fiecare asociat și-a înscris firmă individuală. Capital: 100.000 de lei

de fabrică avem Volga, înregistrată la București în 1930. La 21 ian. 1947, adaugă comerțului practicat și pe acela de băuturi spirtoase în sticle înfundate. Printre procuriștii care au înființat sucursala din Craiova amintim pe Sohr Carol (român) și ing. cehoslovac W. Bartelmus. La conducerea sucursalei s-au aflat Hans Buhn (până la 15 sept. 1942), Iosefine Schidr (de origine etnică germană) (1942-mai 1948) și Brătianu Nicolae⁶⁰.

O altă firmă ce se ocupa cu importul și exportul era Firma Socială Romcolind SA - coloniale și produse industriale, din Arad. Aceasta înmatricula în Bănie, în anul 1933, o sucursală pe str. I.C. Brătianu, la nr. 40. Obiectul de activitate al firmei era: importul și exportul de coloniale, desfacerea și vinderea lor, fabricarea și prelucrarea de zaharicale, coloniale etc., cu un capital de 1.000.000 de lei. La 21 oct. 1938, sucursala este transformată în depozit, condus de Hapayak Pehlmanian. Firma a fost radiată la 15 iunie 1946⁶¹.

Cerealia S.A. din Brăila a deschis, la 1 martie 1933, o sucursală în Craiova, pe str. Unirii, la nr. 106, condusă, prin procură, de italianul Armando Luzzatti și deservea județele Dolj, Romanați și Mehedinți. Scopul era exclusiv cumpărarea de cereale. Firma, înmatriculată la 1 aug. 1932, se ocupa cu vânzarea și exportul în comision de cereale și tot ce se află în legătură cu acest comerț⁶².

Comerțul cu păsări, vite mici și mari și fructe era practicat de comercianții Popa Matei și Costică Dumitrescu. Spațiul comercial era înregistrat în str. Bucureștilor, la nr. 37 (1 dec. 1934-4 martie 1938)⁶³.

Au fost și magazine destinate comerțului cu obiecte de menaj, articole tehnice și din fier. Asociați, Gheorghe I. Morega și Ioan G. Popescu, componenții firmei sociale „N. D. Popescu succesorii” se ocupau cu comerțul de „fierarie, articole tehnice și de menaj engros și endetail”. Această firmă continua activitatea vechii firme sociale Nicolae D. Popescu&Co⁶⁴. Sediul a fost

⁶⁰ *Ibidem*, dosar nr. 368/1931, ff. 1-2, 5-6, 8, 17, 21, 25. Administratorii firmei erau: Julius Meinl senior și Julius Meinl junior, Kurt Schechner Rudolf Kraus (Viena), Anibal Teodorescu, Chr. Staicovici (București) și censori Joachim M. Vasile și Blumenfeld S.M. (București) și Eugen Machovsky (Viena).

⁶¹ *Ibidem*, dosar nr. 494/1933, ff. 1-18.

⁶² *Ibidem*, dosar nr. 490/1933, ff. 1, 6. Consiliul de administrație era următorul: Sassonoff Eduard - președinte, Sam Pincas, Mendl B. Ifred, Eremia Mircea - administratori; Seidman Jack - procurist; cenzori activi - C.I. Găgiulescu, Ionel Lazoroneanu, Eugen Stănescu.

⁶³ *Ibidem*, dosar nr. 541/1934, ff. 1, 4.

⁶⁴ *Ibidem*, dosar nr. 272/1931, f. 70. Firma socială Nicolae D. Popescu & Co, fusese înființată la 1 ianuarie 1926, având înregistrat sediul pe str. Lipscani, la nr. 33. Asociați au fost Nicolae D. Popescu, Gheorghe I. Morega și Ioan G. Popescu. Nicolae D. Popescu moare în 1927, firma devenind N. D. Popescu succesorii (1 iulie 1927).

stabilit în str. Tache Ionescu, la nr. 23⁶⁵. La 5 iulie 1938, deschide sucursală în str. Lipscani, la nr. 36, comerțul făcându-se cu articole de fierărie, tapițerie și caretaserie și pentru care adoptă emblema „La grapa de aur”. Însă, în martie 1940, proprietarii renunță la vânzarea produselor de fierărie⁶⁶. Firma a fost radiată la 24 iunie 1947, comerțul urmând să fie continuat individual de către fiecare asociat, astfel: I. G. Popescu - comerțul cu articole de fierărie, articole de menaj și articole tehnice în str. Lipscani, la nr. 25 și Gheorghe I. Morega - același comerț, pe aceeași stradă, la nr. 23⁶⁷.

Pentru câteva luni, 1 iul. - 23 nov. 1934, a funcționat în Craiova și firma socială „Frații Pretorian&Co” SINC (asociați Ptolomeu și Xerofon Pretorian, Paschini Ottavio - italian). Prăvălia „La doi lei”, în incinta căreia erau comercializate obiecte de fierărie, mecanică, construcție și electricitate (articole tehnice), se găsea în str. Buzești, la nr. 5. La constituirea firmei, asociații au depus un capital subscris în valoare de 250.000 de lei. În noiembrie 1934, firma este trecută pe numele lui Ottavio⁶⁸.

De asemenea, asociații Ioan G. Săndulescu și Mihail Georgescu administrau un atelier mecanic pe str. Calea București, nr. 162 (1 ian. 1932 - 11 iul. 1936)⁶⁹.

După 1939, conjunctura internațională, acordurile economice încheiate cu Germania hitleristă, împingerea României în războiul antisovietic în 1941, au avut urmări dezastruoase asupra industriei, comerțului, agriculturii și transportului. De asemenea, mobilizările masive, jaful hitlerist au agravat și mai mult industria și comerțul, multe dintre unitățile comerciale din Craiova fiind nevoite să își închidă activitatea.

⁶⁵ *Ibidem*, ff. 1, 28.

⁶⁶ *Ibidem*, ff. 6, 14.

⁶⁷ *Ibidem*, ff. 30, 32. Fiecare partener de afaceri și-a înregistrat firmă individuală la 18 iunie 1947.

⁶⁸ *Ibidem*, dosar nr. 523/1934, ff. 1, 4-6. Ottavio Paschini avea firmă înmatriculată încă din 21 dec. 1931, pentru întreprindere de transport de pasageri și bagaje cu autobuzul, cu sediul în orașul Caracal, str. Poroineanu, la nr. 12. Ptolomeu Pretorian a fost în serviciul firmei „P. Andreescu fii” (aprilie 1922- 1 iul. 1933) ca vânzător și șef la sectorul articole de construcții.

⁶⁹ *Ibidem*, dosar nr. 412/1931, ff. 1, 4, 5.

VIAȚA COTIDIANĂ LA CONACUL GOLEȘTILOR

Cristina BOȚOGHINĂ*

Abstract: *A family with ancient ramifications and a centuries-old existence in the history of the Romanian people, the Golești family stood out and imposed themselves in the consciousness of 15 generations through their visionary deeds put, in all circumstances, at the service of progressive ideals for modernizing Romanian society. In this study I proceeded to the description of the medieval ensemble from an architectural point of view and to the presentation of the Golești family who owned the domain, and I have tried in the spirit of mentalities a revival of those eras. The building had not only a useful function as a country residence and administration of estates, but also the role of marking the social position of the Goleșcu boyars. I will also highlight the relationships between the members of the Goleșcu family, the essential data in a person's life, but also how they spent free time. Moreover, I will present the way in which the Golești took care of their health as well as the treatments followed. I will pay attention to their clothing as part of the European evolution, not missing the traditional values. The daily life at the Golești mansion was rich, due first of all to the evolution of the Romanian society and to the influences coming from Western Europe.*

Key words: *The Goleșcu Family, The manor, Architecture, Free time, Fashion.*

Marile personalități ale trecutului au stârnit dintotdeauna interesul istoricilor și imaginația oamenilor de litere, cu atât mai mult cu cât îndepărtarea de prezent a făcut ca știrile să devină tot mai puține și mai ambigue, favorizând, astfel, trecerea din domeniul unor realități istorice în cel necuprins, al legendelor și ficțiunilor. Acum, la începutul secolului XXI, este necesar să se (re)scrie despre familia Goleșcu și despre urmașii acestora, înainte de toate pentru că reprezintă una din cele mai de seamă familii boierești din Țara Românească¹. În egală măsură, devine oarecum dificil, deoarece membrii

* dr., muzeograf, șef Secție Istorie-Pedagogie la Muzeul Golești; e-mail: cbotoghina@yahoo.com.

¹ Octav George Lecca, *Familiiile boierești române*, București, Editura Litera, f. a. pp. 402-406; George Bengescu, *Une famille de boyards dans des lettres roumains au XIX-e siecle*.

acestei familii au fost numeroși și din generații diferite, cu firi, caractere și formații intelectuale deosebite, cu preocupări aparte, atât bărbații, cât și femeile, oameni de stat, oameni de știință și literați, reformatori, revoluționari și oameni obișnuiți. Când rostim numele Golescu, gândul ne duce la conacul din Argeș și, bineînțeles, la cei care au locuit și trăit acolo.

Voi aduce în prim plan destinul urmașilor cărturarului Constantin (Dinicu) Golescu (1777-1830) și ai Zincăi Golescu (1792-1879). Soții Golescu au avut patru fii: Ștefan, Nicolae, Radu, Alexandru-Albu. Unica lor soră, Ana (Anica) Golescu (1805-1878), s-a căsătorit cu Alexandru (Alec) Racoviță, în 1820, și au avut nouă copii: Elena (1821-1884, a fost fiica cea mare care s-a măritat, în anul 1845, cu colonelul Scarlat Filipescu, proprietarul moșiei Obrejița - Râmnicu Sărat, de care apoi a divorțat), Felicia (1824-1906, necăsătorită), Zoe (1827-1892, s-a căsătorit, la 8/20 octombrie 1850, cu Effingham Grant), Constantin (1830-1891, căsătorit la 50 ani cu Elena Warthyadi, văduva lui Ion Fălcoianu), Alexandrina-Lucia (Luța) (1832-1852), Dimitrie (1833-1895), Anica (1834-1874, căsătorită cu doctorul Carol Davila), Alexandru (1835-1899, căsătorit cu Elena Bengescu, fiica lui Grigore Bengescu - Samurcaș și a Elenei Golescu, născută Gheorghe (Iordache) Golescu), Ecaterina (Catinca) (23 iulie 1836 Craiova-1879 București, s-a căsătorit cu Scarlat I. Tresnea în anul 1867) și Ion (Iancu) mort copil².

Acest demers se circumscrie spațiului Principatelor Române și surprinde cu precădere spațiul rural, până la 1879.

Studiul vieții cotidiene a oferit întotdeauna satisfacții neașteptate cercetătorilor. Atența privire asupra vieții de zi cu zi ne oferă fereastra prin care putem privi nemijlocit asupra detaliilor trecutului. Studiarea surselor ne duce pe nesimțite dincolo de prezent, înapoi în timp, ne face contemporani înaintașilor fără să vrem, putem face comparații între ei și noi, între visele noastre și ale lor, între cotidianul trăit în vremuri de mult apuse, cum a fost și cum au fost ei³. Desigur unele lucruri s-au schimbat total, altele au dispărut, dar altele au rămas aceleași, deosebindu-se doar în mici amănunte față de cele de astăzi.

Les Golesco, 1921; George Fotino, *Din vremea Renașterii Naționale a Țării Românești. Boierii Golești*, vol. I-IV, București, 1939. Anastasie Iordache, *Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 26.

² General M. Racoviță - Cehan, *Familia Racoviță - Cehan Genealogie și istoric*, București, 1942, pp. 40-42.

³ Dan Berindei, *Pledoarie pentru o istorie mărunță*, în „Historia”, anul I, nr. 3/ianuarie 2002, p. 36.

Așadar, în această lucrare, dedicată vieții cotidiene, am pornit dinspre *exterior* spre *interior*. Cu alte cuvinte, am purces la prezentarea conacului prin prisma elementelor de arhitectură.

Conacul a fost construit în anul 1640 de către marele vistier Stroe Leurdeanu⁴. Făcând, însă, o comparație cu monumentele din secolul al XVII-lea, conacul din Golești era compus din casa proprietarului, odăile slujitorilor și dependințele, iar toate acestea sunt înconjurate de construcții mai mult sau mai puțin fortificate. Majoritatea clădirilor anexe au dispărut, înfruntând timpul până astăzi doar clădirea principală. În afară de conacul propriu-zis, mai există corpuri de clădiri dispuse în lungul zidurilor de incintă. Ele au servit, odinioară, ca și cele din dreapta și stânga foisorului de la intrare, școala lui Dinicu Golescu și casa săracilor, iar cele de pe latura sud-vestică și continuate pe latura nord-vestică, oaspeții și dependințele gospodărești⁵.

Imaginea de astăzi a ansamblului fortificat de la Golești a fost rezultatul reconstrucției efectuată de banul Radu Golescu, în perioada 1784-1807, după ce o mare parte din conac și dependințele au fost distruse de incendiul izbucnit în anul 1716. Radu Golescu vel vornic a mărit simțitor vechea casă, ridicând un etaj și transformând fațada în stil neoclasicist⁶. Extinderea conacului, realizată de banul Radu Golescu, a avut drept scop constituirea salonului, care era destinat petrecerilor cu mulți invitați și care simboliza un pas important în deschiderea reședinței boierești spre viața socială, conacul nemaifiind proiectat doar ca o fortăreață. Astfel, reședința boierească devenea, uneori, un spațiu public mult mai complex și nu doar un spațiu al mondenității⁷. Tot în această perioadă, au fost construite din temelii clădirile anexe, desfășurate pe trei din laturile curții conacului. Camerele de pe latura de nord-vest serveau ca locuințe pentru slujitori, iar cele dinspre sud-vest erau destinate oaspeților. Încăperile aflate în dreapta și în stânga foisorului de la intrare au fost folosite ca școală – cea din

⁴ Rada Teodoru, *Curți întărite târzii*, în „Studii și cercetări de istoria artei”, anul X, nr. 2/1963; Corina Nicolescu, *Case, conace și palate vechi românești*, București, Editura Meridiane, 1979, p. 68; Marcel Ene, *Marele Vornic Stroe Leurdeanu*, în „Revista de istorie”, tom 34, nr. 8/1981, p. 1.496; Nicolae Stoicescu, *Matei Basarab*, București, Editura Academiei Române, 1988, p. 94; Irina Spirescu, *De la Orient la Occident. Decorația interioară în reședințele domnești și boierești (1774-1914)*, București, Editura NOI Media Print, 2010, p. 40; Spiridon Cristocea, *Din trecutul mării boierimi muntene. Vornicul Stroe Leurdeanu*, Muzeul Brăilei, Editura Istros, 2011, p. 263.

⁵ M. Popescu, C. Iliescu, *Golești*, București, Editura Meridiane, 1966, p. 21.

⁶ Corina Nicolescu, *op.cit.*, p. 131.

⁷ Elena Olariu, *Mentalități și moravuri la nivelul elitei din Muntenia și Moldova secolului al XIX-lea*, București, Editura Universității București, 2006, p. 174.

dreapta – și casă pentru săraci (bolnița) – cea din stânga. Acestea din urmă își păstrează și astăzi forma inițială. În aceeași perioadă, a fost ridicat și un foisor de strajă deasupra porții.

Cu tot aspectul de curte întărită, impresionant la prima vedere, sistemul de apărare al conacului era destul de ușor de străpuns. De aceea, nu de puține ori el va fi luat cu asalt de diferiți atacatori, obligând pe proprietarii conacului să-l părăsească. Dovadă stau rândurile amare scrise de Constantin (Dinicu) Golescu care, deplângând nestatornicia timpurilor, spunea că „... în vreme de 24 de ani, de patru ori ne-am lăsat casele și tot avutul fugind în străinătate și când ne-am întors am găsit toate desființate”⁸.

Ieșirile în afara orașului, *la țară* sau *la moșie*, nu erau prea apreciate de către boierii români, chiar dacă doctorul Constantin Caracaș, medicul capitalei, între anii 1800-1828, le-a recomandat „pentru aerul curat” și „necesitatea mișcării corpului”⁹. Au existat, desigur, și excepții. Pentru boierul Constantin (Dinicu) Golescu, viața la țară nu putea fi decât „împărătească”, „odihnită”, veselă, astfel zis: „dobândind aerul curat, am fi mai sănătoși, am avea putere și sânge mai curat, am gândi mai bine”¹⁰.

Idealizarea vieții la țară așa cum o citim în scrierile boierilor Văcărești, precum și la Constantin (Dinicu) Golescu, s-a aliniat unui curent deja prezent în scrierile engleze sau franceze¹¹. Astfel, conacul era centrul reședinței rurale a boierimii. Proprietarul era pe moșia sa stăpânul absolut, iar moșia era un adevărat stat în stat. Reședința principală era pe moșia cea mai veche sau cea mai importantă, „ceea ce permite etalarea vechimii familiei și certificarea faptului că a deține, de generații pământ înseamnă recunoașterea calității de membru al unei categorii sociale privilegiate, înseamnă consolidarea prestigiului în societate”¹².

Membrii familiei Golescu au preferat să meargă la conacul de la Golești, așa cum reiese din scrisoarea trimisă de Alexandrina-Luță unchilor săi: „Goleștii nu mai sunt de recunoscut, de când locuim aici. Nu mai este acea curte improprie unde voi vă-necați în ierburi până la genunchi, ci o frumoasă grădină

⁸ Marius Popescu, Constantin Iliescu, *op.cit.*, p. 39.

⁹ P. Samarian, *O veche monografie sanitară a Munteniei*, București, 1937, p. 114.

¹⁰ Dinicu Golescu, *Însemnare a călătoriei mele Constantin Radovici din Golești, făcută în anul 1824, 1825, 1826*, București, Editura Minerva, 1977, pp. 116-117.

¹¹ Constanța Vintilă-Ghițulescu, *Focul amorului. Despre dragoste și sexualitate în societatea românească (1750-1830)*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 184.

¹² Elena Olariu, *op. cit.*, p. 177.

cu straturi de flori și de iarbă, unde veți putea în timpul marilor călduri, să vă retrageți pentru a gusta răcoarea primăverii”¹³.

Retragerea la țară poate semnifica o relativă izolare de lume, un refugiu pentru cei care refuzau agitația politică din oraș, pentru cei care aveau probleme financiare, a celor care fugeau de ocupații străine sau de persecuții politice. Ana Racoviță a fost cea care a ales ca, în timpul ocupației turco-rusești din anul 1849, să locuiască în liniște la Golești, departe de cei care se înjoseau în fața rușilor și departe de cei care învinuiau poziția fraților Golescu în timpul revoluției¹⁴.

Privind de la distanță, ochiul străinului sau al călătorului nu poate bănui universul ascuns privirii sale de zidurile de incintă.

Înainte de a pătrunde în interiorul curții, la poartă străjuiau lei de piatră prin care, odinioară, curgea apa adusă prin olane prin izvorul de sus, de la via zisă Goleasca. La intrare, o inscripție în piatră poftea pe trecători să-și potolească setea și să se odihnească. După ce ai trecut poarta și ai urcat pe o scară de lemn până la pridvorul ce înconjoară foișorul, se distinge conacul cu clădirile anexe. De asemenea, ansamblul medieval mai cuprindea arhondaricul, locuințele servitorilor, baia turcească, cele patru turnuri și foișorul de pază. Un loc important l-a ocupat parcul familiei Golescu, locul unde Alexandru C. Golescu-Albu a încercat să realizeze o grădină asemănătoare cu cea de la Schonbrunn.

Mergând pe aleea bătătorită cu pietriș mărunț:

„[...] ce-și taie drum printre rondurile cu flori, tufe de liliac și arbori, ajungem în fața unei construcții frumoase, cu linii armonioase și volum echilibrat – aceasta este casa cea mare. Tot pridvorul era acoperit de flori și plante agățătoare: glicina, bigonia înaltă cât casa, de-a lungul scării, pasiflora; colțurile erau rotunjite, iar toată balustrada era ornată cu mușcate roșii. Era într-adevăr rustic”¹⁵, după părerea Sabinei Cantacuzino.

Corespondența familiei Golescu ne-a oferit informații despre aspectul curții interioare. Aflăm astfel că, aleea mare ce ducea de la poartă la clădirea principală avea pe margini numeroase flori. În dreapta intrării în conac, se

¹³ George Fotino, *op. cit.*, vol. II, p. 80.

¹⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 23.

¹⁵ Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu 1821-1891*, ediția a III-a, revăzută. Introducere, note, indice și ediție îngrijită de Elisabeta Simion, vol. I, București, Editura Humanitas, 2013, p. 54. Autoarea a fost fiica cea mare a lui Ion și Piei Brătianu, căsătorită în anul 1885, cu doctorul Constantin Cantacuzino și a avut drept frați pe Ionel, Constantin (Dinu), Vintilă, Maria, Tatiana și Pia.

întindea „grădina cea mare” cu „felurimi de pometuri”. De asemenea, în parcul familiei erau, pe lângă arbori seculari, unii de esențe exotice, gardul de liliac, chioșcul de vară frumos construit și proporționat precum și urmele unui lac, peste care trecea un pod de mesteacăn¹⁶.

Loc al relaxării și delectării, grădinăritul ocupa mult timp din preocupările celor care locuiau la conac. Grija pentru aranjamentul grădinii devenise o nouă preocupare a boierimii române încă din secolul al XVIII-lea. În mijlocul frământărilor de zi cu zi, nevoia de liniște – armonia naturii asigura odihnă sufletului și privirilor. De aceea, apelul la natură, ca mijloc de reconfort, avea să se resimtă tot mai mult în arhitectura veacului. „Exotism și mitologie clasică, sentiment al naturii și libertate a fanteziei, iluminism și preromantism [...]. Întreaga cultură, întregul gust, întreaga civilizație a secolului XVIII se oglindesc, se poate spune în arta grădinilor”, afirma Rosario Assunto, care a văzut în secolul al XVIII-lea, secolul grădinilor¹⁷.

Și totuși, întreaga viață se desfășura în ambianța unei case. Săracă sau bogată, ea era adăpostul momentelor cruciale oricăror existențe, de la naștere până la moarte, de dimineață până seara.

Sensibilitatea acelor care au trăit între pereții ei i-au resimțit inevitabil influența, după cum dimensiunile, arhitectura, aranjamentul au reflectat, la rândul lor, gustul și preferința celor ce au trăit acolo. Și nu întâmplător am afirmat acestea, deoarece sunt case care au luat valoarea unei fizionomii, ale căror amintiri ne urmăresc, ale căror ferestre deschise spre grădini ne-au rămas în memorie ca o privire – și nu e de mirare să fie așa – situație regăsită și la conacul din Golești. Zidit pentru adăpostirea unor oameni după placul și pentru nevoile lor, înfățișând decorul zilnic al vieții de toate zilele și fiind hotarul firesc al unui grup uman strâns unit prin legături – această casă a căpătat un suflet.

Casa era, de asemenea, decorul unde se trăiesc destine, în care izbucnesc conflicte – iar dramele își vor căpăta deznodământul. În secolul al XIX-lea a fost o afacere de familie – locul ei de existență și punctul de reunire – casa este morală și politică¹⁸. Dar casa nu înseamnă nimic fără cei care o înviorează, fără glasurile care îi dau viață, fără acea „fință morală” care este familia.

După ce pătrundem în casa cu zidurile groase, cum se făceau odinioară – intrăm în însăși intimitatea acesteia, căci ordinea burgheză a stabilit nu numai

¹⁶ *Ibidem*, p. 63.

¹⁷ Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Editura Meridiane, 1990, p. 48.

¹⁸ Philippe Ariès, Georges Duby, *Istoria vieții private*, vol. VII, București, Editura Meridiane, 1997, p. 287.

o structură socială, dar și una spațială, legată de modul de organizare al locuinței. În conac exista un hol central, salon, dormitoare și anexa unde se afla bucătăria și spălătoria.

Prima cameră din stânga era a lui Ștefan C. Goleșcu, cea de-a doua cu fața spre miazăzi, era a Zincăi Goleșcu, a treia a Anei Racoviță, a patra, cu fața spre curtea din spate, era a lui Radu C. Goleșcu¹⁹. Alături de camera Zincăi Goleșcu era dormitorul Anicăi Davila și al doctorului Carol Davila, amenajat în stil Biedermaier. În această cameră, era un pat de mijloc, o masă rotundă, un dulap cu o ușă, un *secrétaire*, o noptieră și o pendulă.

În partea din dreapta, cum priveai dinspre scara în potcoavă, era salonul de aceeași parte cu acesta – cu ferestrele spre miazănoapte erau trei încăperi în care locuiau cei ai casei, precum și cei care veneau în vizită la conac. Salonul era mare, mobilat simplu, cu două divane – cu o măsuță rotundă între ele, lipite de zidul din fața ferestrei; în mijloc era o masă ovală, cu jilțuri în jur îmbrăcate în catifea de Utrecht de un roșu aprins. Acesta avea trei ferestre care dădeau în pridvor²⁰. În salon, deasupra măsuței rotunde, se afla portretul Zincăi Goleșcu, în floarea tinereții și frumuseții, cu samurul din păr prins cu stele de briliant, rochia *Empire* decoltată și un trandafir pe umăr. Acest tablou se afla între portretele banului Radu Goleșcu și al soțului ei, Constantin (Dinicu) Goleșcu. Mai târziu, sub portretul acesteia, a fost așezat tabloul care îl înfățișa pe regele Carol I.

Trecerea de la iatacul secolului al XVIII-lea, corespondentul sud-est european al budoarului occidental, s-a făcut în primele decenii ale perioadei ce ne interesează datorită modificării viziunii hedoniste asupra femeii. Locuința a reflectat de acum, sub raport micro, tot mai mult modul de organizare al societății. „Separarea între o sferă intimă și o alta cu funcții de reprezentare echivalează cu segregarea spațiului de locuire în două sfere distincte, una feminină și una masculină”²¹. Este poate bine de amintit, că la Golești, un rol important l-au avut femeile: Zoe C. Goleșcu, apoi fiica sa Ana Racoviță și nepoata Felicia Racoviță. Trei generații în jurul cărora au gravitat toate grijile cotidiene.

Pentru prima jumătate a veacului, pătrunderea tot mai accentuată a noului a bulversat întreaga societate, femeile fiind primele care au adoptat forme occidentale legate de îmbrăcăminte, decorarea locuinței, petrecerea timpului liber.

¹⁹ George Fotino, *op. cit.*, vol. I, p. 110.

²⁰ *Ibidem*, p. 120.

²¹ Alin Ciupală, *Femeia în societatea românească a secolului al XIX-lea*, București, Editura Meridiane, 2003, p. 43.

În camera Zincăi Goleșcu era un pat de lemn Biedermaier de culoare deschisă, cu un spătar ascuns după paravan, cu o oglindă potrivită între ferestre, cu un scrin și un birou, cu o canapea îmbrăcată într-o stofă țesută în alb și albastru, cu câteva passiflore sau un trandafir, „gloire de Dijon”²². Într-un vas de porțelan, de culoare verde închis, erau alte flori, păstrate ca în seră – „în odaia ei, mămicuța re trăiește în gând un întreg trecut de fericire și liniște, pe care odinioară îl trăiau laolaltă”²³.

În spate era sufrageria, cu o masă lungă și scaune multe, unde adesea se strângeau treizeci de persoane²⁴. Dar masa nu însemna doar a mânca, ci a te regăsi mai ales în mijlocul familiei. La etaj se afla o cameră imensă unde dormeau toți nepoții și alte două odăi mai mici ale nepoatelor²⁵. Din nefericire, odată cu trecerea timpului, dintre cei care au locuit pentru o perioadă de timp mai lungă sau mai scurtă au rămas din ce în ce mai puțini: Felicia Racoviță, care s-a stins în 1906 și Ecaterina A. Goleșcu care s-a stins în anul 1925.

Influența orientală a persistat și în secolul al XIX-lea, însă prin neașteptate ciocniri cu cea occidentală. Puse alături, portretele lui Constantin (Dinicu) Goleșcu și al soției sale dovedesc reale interferențe de mode și influențe. În timp ce Constantin (Dinicu) Goleșcu purta caftan cu giubea și barba tăiată după moda orientală, soția sa era îmbrăcată cu o rochie dintr-o țesătură imprimată cu floricele, avea o fundă de culoare mov-roz și pe deget un inel oriental.

Mobila austriacă Biedermaier a transformat, în scurt timp, atmosfera orientală a interioarelor cu sofale. Constantin (Dinicu) Goleșcu, care a călătorit mult în țările europene, a adus, fără îndoială, în conacul său multă faianță occidentală. În primăvara anului 1967, cu ocazia trasării unor alei în curtea muzeului, au fost scoase la iveală, din același strat de pământ, cioburi de faianță engleză Birmingham alături de fragmente de ciubuce turcești și cioburi de ceramică săsească, dovedindu-se încă o dată existența interferenței de elemente orientale și occidentale²⁶.

Persistența elementelor orientale în secolul al XIX-lea trebuie privită sub două aspecte: al păstrării unor elemente vechi din secolul al XVIII-lea fanariot și al gustului datorat romantismului încă fascinat de mirajul oriental²⁷.

²² Muzeul Golești, Depozit documente, nr. inv. 8.328/47.

²³ George Fotino, *op. cit.*, vol. I, p. 34.

²⁴ Sabina Cantacuzino, *op. cit.*, p. 52.

²⁵ *Ibidem*, p. 53.

²⁶ Pia Ionescu, *Suprapuneri stilistice în conacul Goleștilor*, în „Argeș”, anul XIV, nr. 10(28)/ octombrie 1968, p. 4.

²⁷ *Ibidem*, p. 4.

Evenimentele politice din a doua jumătate a secolului al XIX-lea au făcut ca Țările Române să se apropie tot mai mult de țările europene și să adopte un adevărat „stil francez”. De asemenea, revoluția de la 1848 a readus stilistic în interiorul boieresc elementul țărănesc, de această dată însă ca simbol al sentimentelor patriotice²⁸, regăsit la conacul Goleștilor.

În cadrul vieții cotidiene, familia reprezintă un element de bază, deoarece a trăi în privat înseamnă a trăi înainte de toate în casă, în familie. Familia, cel puțin așa cum era concepută de majoritatea oamenilor, trebuia să fie un spațiu închis, un soi de *hortus clausus*, unde adevăratele virtuți ale omului erau stimulate și ocrotite, pentru a nu fi atinse de violența și pericolele lumii exterioare. Centrul de greutate al familiei era femeia, care își îngrijea cu dragoste și altruism copiii și soțul, lăsându-și propriile interese în planul secundar.

Dacă pentru secolele XVI-XVIII, mărturiile documentare ne permit să afirmăm că femeile din neamul Goleșcu au reprezentat doar repere genealogice, în secolul al XIX-lea, ele s-au impus ca femei culte, pline de energie, pătrunse de aspirațiile epocii în care trăiau. Portretele femeilor din familia Goleșcu au putut fi reconstituite mai cu seamă din corespondența familiei păstrată în arhiva muzeului²⁹. Într-o societate precum cea românească, aflată în plin proces de modernizare, căsătoria era una dintre cele mai importante căi de realizare umană. Căsătoria era o afacere ce se încheia între bărbați, viitorul soț și tatăl miresei sau, în absența acestuia din urmă, locul îi era luat de fratele sau frații viitoarei soții. Aceste aranjamente urmăreau un singur scop, acela de unire a moșiilor și accesul către un statut social superior, fapt ce se putea împlini prin mărirea averii în urma aranjamentelor matrimoniale. Această situație expusă mai sus a caracterizat de altfel întreaga Europă, nu numai spațiul românesc. În majoritatea cazurilor, femeile nu aveau în mod real un cuvânt de spus în ceea ce privește decizia finală, iar de multe ori aranjamentul nu se făcea în numele lor pentru satisfacerea emoțiilor sentimentale, ci pentru avantajul material, cum am amintit deja. Pentru femei, căsătoria era înainte de toate mijlocul dobândirii unui nou statut social, investit cu puterea de a controla spațiul privat, chiar dacă numai din punct de vedere administrativ.

Simbolurile ce însoțesc investitura femeilor măritate sunt diverse, de la amănunte vestimentare și de prestigiu, până la maternitate³⁰. La începutul secolului al XIX-lea, în spațiul românesc nu era un fapt neobișnuit ca fetele să

²⁸ *Ibidem*, p. 5.

²⁹ Cristina Boțoghină, *Câteva ipostaze ale vieții private în familia Goleșcu în cel de-al XIX-lea veac*, în „Museum. Studii și comunicări de istorie și etnografie”, Pitești, Editura Tiparg, 2008, pp. 62-70.

³⁰ Alin Ciupală, *op. cit.*, p. 43.

se căsătorească la vârste foarte fragede³¹. A fost și cazul Zoei (cunoscută și sub diminutivele de Zinca, Zoița) care a devenit soție la vârsta de numai 12 ani, iar la 13 ani a dăruit primul copil soțului său, Constantin (Dinicu) Golescu³². Născută în anul 1792, probabil la Craiova, ea a fost fiica lui Alexandru Farfara și a Dumitranei Pârșcoveanu. Căsătoria dintre cei doi soți nu a durat foarte mult³³.

Conacul încărcat de amintiri, de un farmec aparte, datorită cadrului natural de excepție, precum și dorința de a fi alături de cei dragi, au făcut ca Effingham Grant³⁴ și Zoe Racoviță (nepoata lui Constantin (Dinicu) Golescu să se căsătorească la Golești. Trusoul a fost cumpărat de la București. Nunta s-a desfășurat în luna septembrie, iar căsătoria a fost oficiată „de către protopopul Dimitrie Roșeanu din Câmpulung-Muscel, care a fost aspru muștrat de Sfânta Mitropolie, fiindcă a cununat pe domnul Grant, de religie protestantă cu fiica dumnealui marelui logofăt Alecu Racoviță de religie ortodoxă”³⁵.

Dincolo de acest incident, căsătoria a făcut-o fericită pe bunica tinerei mirese, Zoe C. Golescu care a declarat mulțumită că: „Dumnezeu ne-a trimis pe acest tânăr, căci în dizgrația în care ne găsim să ți se prezinte o partidă atât de bună, să ceară mâna fetei noastre, fără să vorbească de zestre, este într-adevăr providențial și cu totul neobișnuit în țara noastră”³⁶. Și totuși, fata a primit ca zestre din partea bunicii suma de 4.000 de galbeni, sumă deloc de neglijat. Ana Racoviță spunea că „am să caut să vând o moșie ca să dau zestre fetei”³⁷.

Nunta a avut loc în ziua de 8 octombrie 1850 și a ținut trei zile, după obiceiurile de la țară. La nuntă, alături de membrii familiei au participat și sătenii, care au băut în cinstea mirilor și au jucat hora, după vechile obiceiuri. La sfârșitul cinei, după ce s-a urat sănătate mirilor, s-a băut șampanie și în cinstea „scumpilor” emigranți, aflați departe de țară în exil³⁸. Dar, iată cum

³¹ Nicoleta Roman, *Căsătoria: un spectacol al vieții din Țările Române în perspectiva călătorilor străini*, în vol. Irina Gavrilă (coordonator), „Celălalt autentic”. Lumea românească în literatura de călătorie (1800-1859), București, Editura Oscar Print, 2010, p. 80.

³² George Potra, *Zoe C. Golescu, mama celor patru frați*, în „Museum. Studii și comunicări de istorie și etnografie”, 1980, Golești, p. 70.

³³ George Fotino, *op. cit.*, vol. I p. 3.

³⁴ Effingham Grant, s-a stabilit la București, unde a deschis un atelier de reparații agricole, de aici și numele zonei bucureștene - omonimă.

³⁵ Preot Ioan Răuțescu, *Monografie istorică Câmpulung Muscel*, București, Editura ARS DOCENDI, 2010, p. 69.

³⁶ George Fotino, *op. cit.*, vol. II, p. 142.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

Catinca Rosetti îl descrie pe Effingham Grant, într-o scrisoare (12 septembrie 1850) pe care a trimis-o lui Ștefan și Nicolae C. Golescu:

„Domnul diplomat e tot atât de nebun ca oricare dintre noi, și deși nu face decât să laude patriotismul nației lui, când vrem să-l atacăm, el începe să țipe ca un jidan. Cheamă în ajutor fie pe Zinca, așa îi spune dânsul (este vorba de soția lui, Zoe Racoviță), fie pe bunica sau pe mama ca un adevărat fricos, se teme de noi, dar noi ca surori mărinimoase, îl iertăm înainte ca cineva să-i sară în ajutor”³⁹.

După nuntă, cei doi au plecat la București, lăsând în urmă tristețea Anei Racoviță, mama tinerei căsătorite.

La 30 aprilie 1861, a avut loc nunta doctorului Carol Davila cu Anica Racoviță⁴⁰. În drum spre Golești, acesta recita versuri românești de dragoste: „Și cu apă neîncepută/Să spăl fața ta plăcută”⁴¹. Zoe Grant, sora sa, i-a scris Anicăi să se îmbrace la nuntă în costum popular, aceasta fiind dorința viitorului soț⁴². Astfel că, la nuntă, Ana Davila a fost îmbrăcată în port țărănesc cu beteală, iar căsătoria s-a desfășurat după obiceiurile țărănești. Cei doi soți s-au cununat la biserica din Golești. Viața alături de doctorul Carol Davila nu a fost deloc ușoară, deoarece doctorul a fost mult timp plecat în călătorii la mare distanță, a participat la război, a fost alături de cei suferinzi de holeră și tifos, lăsându-și consoarta singură cu copiii.

Mariajul, considerat o condiție esențială a realizării sociale, dar și umane, semnifica pentru amândoi soții trecerea pragului maturității depline. Dacă tinerele trebuiau să se maturizeze rapid, să accepte eventualitatea maternității la vârste fragede, adică sub 18 ani, în cazul bărbaților situația era diferită. Bărbații erau trimiși la studii, trebuiau să-și asigure o situație materială stabilă pentru a întemeia o familie.

Celibatul prelungit devenea suspect, în mentalitatea epocii, bărbatul în cauză își atrăgea stigmatul umilitor al masculinității irosite. Dacă fetele bătrâne stârneau de obicei milă, compasiune amestecată cu dispreț, celibatul masculin era suspectat că ascunde vicii nepermise de morală și religie. Tinerilor li se permiteau abateri de la moralitate, păcatele erau menite să ofere lecții de viață, să întărească spiritul și să consolideze experiența de viață. Dreptul de a face

³⁹ Muzeul Golești, Depozit documente, fond Zinca Golescu, dosar II/2, nr. inv. 369/8650, f. 1.

⁴⁰ General M. Racoviță- Cehan, *op. cit.*, pp. 11-12.

⁴¹ *Ibidem*, p. 48.

⁴² George Fotino, *op. cit.*, vol. I, p.78.

excepții de la regulile stricte de comportament impuse în plan social le era îngăduit poeților și boemei, în general.

Frații Golescu care făceau parte din boema revoluționară română, au fost presați de familie să renunțe la celibat. Edificatoare în acest sens este scrisoarea Anei Racoviță, sora Goleștilor, destinată fraților săi, la 24 octombrie 1850, în care îi îndeamnă să se gândească la însurătoare. Pentru a abandona celibatul, ideea unei căsătorii cu femei din alte țări nu mai era respinsă de familie, care a conștientizat că traiul în exil nu le-a oferit prea multe opțiuni: „Voi veți face femeile voastre și copiii voștri fericiți, veți fi buni bărbați și buni tați, ne veți aduce franțuzoaiice care vor da bun exemplu, deoarece vor educa copiii lor ele înșile și vor face buni patrioți; prin urmare, și cu însurătoarea tot patria voastră veți servi...”⁴³.

Cu toate îndemnurile și rugămintele venite din partea familiei, cei patru frați Golescu nu s-au căsătorit.

Foarte repede, familia se așteaptă ca tânăra căsătorită să rămână însărcinată, toți ai casei pregătindu-se pentru venirea pe lume a bebelușului. Într-adevăr, Zoe și Effingham Grant au avut zece copii⁴⁴. În secolul al XIX-lea, copilul a fost mai mult ca oricând în centrul familiei. Una dintre marile cuceriri ale acestui secol a fost aceea de a le recunoaște acestora dreptul de a avea universul lor. Dacă citim literatura secolului al XIX-lea, observăm că mulți autori precum Victor Hugo, Mark Twain sau Charles Dickens au surprins aspecte din viața copiilor⁴⁵.

Atenția deosebită pe care oamenii secolului al XIX-lea o acordau copiilor, se poate observa și din faptul că acum locuințele burgheze cuprind și camerele acestora. La conac, așa cum am amintit anterior, camerele de la etaj erau rezervate celor mici. Grija acordată copiilor reiese clar din locul pe care-l ocupă în corespondența purtată între diverșii membri ai familiei. „Sunt două zile de când ne-a dat o fetiță, care ne pare delicioasă și despre care nu-ți pot da nici o părere în materie de frumusețe, până în prezent nu face decât să țipe foarte mult”⁴⁶. Aflăm date nu numai despre copil, ci și despre mama acestuia, care a

⁴³ *Ibidem*, vol. III, p. 120.

⁴⁴ Informație preluată din arborele genealogic întocmit de Georges N. Grant în data de 22.03.1972, București, aflat în patrimoniul muzeului.

⁴⁵ Alecsa Čelebonovič, *Realismul burghez la sfârșitul secolului XIX*, București, Editura Meridiane, 1982, p. 134.

⁴⁶ Muzeul Golești, Depozit documente, fond Zinca Golescu, dosar III/1; nr. inv. 372/8653 – este vorba de prima fetiță, Ana - Maria a Zoiei Grant.

avut o naștere ușoară când a adus pe lume pe cel de-a doilea copil, Robert Grant⁴⁷. Organismul slăbit al Zoei Grant era dat de alăptarea micuțului Robert.

Soții Davila au avut patru copii: Alexandru, Elena, Zoe și Carol (Pia). Nașterea lui Alexandru, la 12 februarie 1862, a însemnat un eveniment deosebit în viața familiei, fiind împărtășit și celorlalți membri. La nașterea Elenei, Zinca Goleșcu îi scria nepotei sale la 25 septembrie 1865 că se bucură că a scăpat „de scumpa povară pe care ai purtat-o așa de bine”⁴⁸. Dar, nu numai nașterea unui copil aduce bucurie în sufletul celor mari ci și primul pas. Felicia Racoviță îi scrie Piei Brătianu despre nepotul său, Acințel, care a început să umble ținut de mână⁴⁹.

Copiii doctorului Carol Davila și-au petrecut anii copilăriei la Golești. Alexandru C. Davila a învățat primele slove la Școala Comunală din Golești. Acesta și-a cucerit un deosebit renume ca om de teatru; de asemenea este autorul dramei istorice în versuri *Vlaicu-Vodă*, capitol dintr-o proiectată trilogie *Mirciada*, una din operele de bază ale repertoriului dramatic românesc. Nu întâmplător am amintit cele de mai sus, deoarece mare parte a dramei *Vlaicu-Vodă* a fost scrisă la Golești, în liniștea și farmecul locurilor de aici. Este bine de amintit că aici Alexandru C. Davila se întâlnea cu oameni de seamă ai scrisului românesc, printre ei aflându-se Alexandru Odobescu, care îndrăgea mult pitorescul conacului pe care, de altfel, l-a vizitat de multe ori.

În toate mediile sociale, prima copilărie este treaba femeilor, fiind tocmai de aceea deosebit de feminizată: băieți și fete poartă rochii și părul lung până la trei - patru ani, uneori chiar mai târziu și se strecoară printre fustele mamelor sau ale unei servitoare.

Cea dintâi educație revenea mamelor, care aveau sarcina de a-i învăța pe copii să citească. Mamele își luau în serios misiunea, cu atât mai mult locul copilului devenea tot mai important, iar ele dobândesc pe de altă parte o dorință sporită de autoeducare. „Acestea se petreceau în spațiul european, căci în spațiul românesc, oricât ar părea de paradoxal, sursele ne vorbesc puțin despre rolul părinților și mai ales al mamei în această primă etapă a educației, pe care am putea-o numi, cu un termen oarecum impropriu pentru perioada primelor decenii ale veacului, preșcolară”⁵⁰. Misiunea principală în acest sens o îndeplineau bunicile și mai ales în familiile care aveau o anumită situație materială, guvernantele germane, franceze, engleze sau chiar aduse din Elveția, ca în cazul familiei

⁴⁷ *Ibidem*, dosar III/2, nr. inv. 389/8670, f.1.

⁴⁸ *Ibidem*, dosar IV/2, nr. inv. 455/8736, f.1.

⁴⁹ *Ibidem*, dosar III/2, nr. inv. 386/8667, f.1.

⁵⁰ Alin Ciupală, *op. cit.*, p. 50.

Brătianu⁵¹. Al. Candiano-Popescu regreta dispariția „neamului bunicilor din România” înlocuite de guvernante, considerate pe nedrept străine nepăsătoare⁵².

Cu vârsta, diferențele sociale și sexuale determină implicarea taților, care își exercită autoritatea cel puțin în ceea ce îi privește pe fii. Tatăl era cel care deținea banii, el era cel care hotăra ce școli să urmeze băieții, și nu în ultimul rând, le alegea și soția. Cărturarul Constantin (Dinicu) Goleșcu a fost dintre cei care au hotărât „școlarizarea” fiilor, având curajul, după cum scrie Pompiliu Eliade, „de a se despărți de cei patru fii ai săi, cerând să se dea la doi dintre ei o educație germană, iar la ceilalți doi o educație franceză”⁵³.

Vizitele erau un bun prilej de socializare. Informații despre cele ce se petreceau la Golești, în anul 1860, aflăm din „Jurnalul călătoriei de cercetări arheologice și istorice din Argeș și Vâlcea” al lui Alexandru Odobescu. În această călătorie, Alexandru Odobescu a fost însoțit de soția sa, Sașa, de pictorul Henri Trenk (1818-1892) și au fost întâmpinați, cu mare afecțiune, de toți cei care trăiau la conac, în frunte cu Zoe C. Goleșcu, Elena Filipescu, de Anica - viitoarea soție a lui Carol Davila, de Catinca Racoviță, de copiii lui Grant cu guvernanta lor și de blândul și seninul Alexandru C. Goleșcu-Albu. Ca să-i facă Sașei un costum, fetele i-au dat fiecare câte ceva din garderoba personală. Având în vedere că aveau musafiri,

„seara a căpătat caracter artistic, de teatru, căci una din distracțiile preferate ale secolului al XIX-lea au fost șaradele în acțiune, fiecare fiind pe rând autor și spectator. Cei prezenți la conac s-au costumat cu ce au găsit, intrând în pielea personajelor din *Lucrezia Borgia* și din *Marion de Lorme*. Nici unul dintre cei prezenți nu cunoștea rolul pe care-l interpreta, ci doar repetau cuvintele sufletului. Cu toate că încurcau textele, au petrecut și s-au distrat până noaptea târziu”⁵⁴.

În mai 1866, domnitorul Carol a ajuns la conacul familiei Goleșcu, unde a fost primit cu entuziasm de către întreaga familie și sătenii din localitate. Bătrâna casă de la 1640, a găzduit primele convorbiri politice dintre prințul străin și cei care asigurau guvernarea țării. Această primire călduroasă, ancorată în mentalul occidental atât prin manierele și comportamentul galant al gazdelor, cât și prin folosirea cursivă a limbii franceze, a trezit admirația tânărului prinț.

⁵¹ *Ibidem*, p. 51.

⁵² *Ibidem*, p. 52.

⁵³ Anastasie Iordache, *Goleștii. Locul și rolul lor în istoria României*, p. 40.

⁵⁴ Ion Cruceană, *Goleștii văzuți de Alexandru Odobescu în 1860*, în „Museum. Studii și comunicări de istorie și etnografie”, Golești, Argeș, 1980, p. 105.

Nimic nu e mai prezent în viața zilnică a oamenilor secolului XIX, decât frica de boală. Pentru banalele răceli, sau boli de ficat, stomac, ochi sau ale pielii erau cunoscute nu numai tratamentele, dar și medicamentele de bază. Iată câteva din acestea: chinina-uneori în pilule de ergotin era răspândită pentru scăderea febrei, cura cu „arsenic” era pentru tuse, izma creată era leac vechi, dar mereu actual pentru durerile de stomac, curele în stațiuni balneare, la Baltă Albă sau Borsec erau recomandate în tratarea răcelilor curente și a durerilor „de piele”⁵⁵.

Schimbarea de aer era pe atunci un tratament la modă, recomandat în scopul stopării ravagiilor făcute de bolile de plămâni – tuberculoza; se prescriu sejururi la munte. În 1840, Zoe Golescu se afla la Borsec (în Transilvania) de unde îi descria lui Ștefan frumusețile acestei localități, unde climatul era rece, asemănător cu cel rusesc, cu nori care pluteau veșnic deasupra munților, unde erau excelente ape minerale și un aer permanent curat și fortifiant pentru cei bolnavi⁵⁶. Dar, Zinca Golescu a mers și în străinătate la băi. După ce a ajuns la Geneva, a trimis câteva rânduri fiului său, Ștefan, mărturisind că deși se află de zece zile acolo de abia a putut să iasă să admire pozițiile din împrejurimile orașului, deoarece o răceală puternică a reținut-o de a începe și cura de la Louèche⁵⁷. Din bogata corespondență, observăm că un loc important este acordat stării de sănătate. Una din bolile frecvente în perioadă a fost și erizipelul⁵⁸, de care a suferit Effingham Grant, care a fost nevoit să stea mai bine de trei săptămâni în casă⁵⁹. Bolile de piele au determinat-o pe Zoe C. Golescu să-i scrie fiului său (10 ianuarie, 1857), Ștefan, următoarele:

„Dragă Ștefane, dacă ți se cere cada de baie din partea lui Gheorghe Brăiloiu⁶⁰ spune că vei începe să-ți faci băile și că nu poți să i-o dai, căci îți mărturisesc că mi-e silă să-mi dau baia unei persoane care are plăgi pe tot corpul său; ori Gheorghe are una care puruiază în continuu. Cada mea mi-

⁵⁵ Ioana Pavelescu, *În intimitatea secolului 19*, București, Editura Humanitas, 2005, p. 63.

⁵⁶ Anatasie Iordache, *Pe urmele Goleștilor*, București, Editura Sport-Turism, 1980, p. 192.

⁵⁷ Muzeul Golești, Depozit documente, fond Zinca Golescu, dosar III/3, nr. inv. 399/8680.

⁵⁸ Erizipelul – boală infecțioasă și contagioasă datorită unui streptococ care se manifestă prin inflamarea și înroșirea unei porțiuni delimitate a pielii, localizată, cel mai adesea, la față și membre.

⁵⁹ Muzeul Golești, Depozit documente, fond Zinca Golescu, dosar II/2, nr. inv. 369/8650.

⁶⁰ Gheorghe N. I. Brăiloiu, fiul lui Nicolaie I. Brăiloiu-Zătreanu.

a fost cerută și i-am răspuns că ți-am împrumutat-o ție; așadar n-o da. Am uitat să-ți spun asta verbal”⁶¹.

Bolnav a fost și Radu C. Golescu, care a suferit repetate crize de ficat, în 1867 precum și în anul următor, și se interesa dacă trebuie să bea apă de Marienbad sau de Carlsbad. Poate cel mai bolnăvicios a fost Alexandru-Albu. Slăbiciunea fizică generală continua să-i șubrezească plăpândul organism provocându-i mamei sale neliniști numeroase. După ce a urmat cura de băi de 26 de zile la Marienbad, s-a întremat. În mod firesc, tandrețea maternă se revărsa mai mult, poate, asupra acestuia, deoarece multă vreme au fost despărțiți. De asemenea, a fost foarte grav bolnav de stomac, dar s-a făcut bine prin îngrijiri medicale, dar mai ales prin afecțiunea celor dragi și apropiați pe care-i regăsisse după atâta vreme. Ana Racoviță, fiica Zincăi, a continuat să ia fier toată iarna și starea sănătății sale, s-a îmbunătățit. De cele mai multe ori, lucru de altfel firesc cereau sfatul doctorului Davila. Pentru durerile reumatismale, Ana Racoviță a făcut electroterapie, la sugestia doctorului Alexandrescu, iar Felicia Racoviță a băut bere și a luat fier, deși combinația i s-a părut foarte ciudată. Din aceste scrisori aflăm amănunte și despre starea bătrânului Aricescu – care avea mare nevoie de un urinal – „dacă nu vor să-l vadă putrezind în curând cu saltea, cu pat cu tot”⁶², scria Radu C. Golescu, fratelui Ștefan aflat la București care putea lua legătura mai repede cu un apropiat al familiei Aricescu.

Indiferent de tipul bolilor și indiferent de regimurile urmate, oamenii secolului al XIX-lea au înțeles un lucru: „E bine să tratezi un început de infirmitate cu dispreț, însă e mai bine să-l tratezi cu medici”⁶³.

Impunându-se ca fațetă a vieții cotidiene, timpul liber a fost perceput și tratat diferit în funcție de zestrea culturală și valorică a societății și de influențele externe care au grevat asupra comportamentelor și relațiilor interumane⁶⁴. Cotidianul, banal în existență, a dobândit o valoare pozitivă atunci când nimicurile din care era format au fost transformate în rituri, înnobilate la rândul lor cu o semnificație sentimentală⁶⁵.

⁶¹ Muzeul Golești, Depozit documente, fond Zinca Golescu, dosar II/2, nr. inv. 368/8649.

⁶² *Ibidem*, dosar IV/2, nr. inv. 457/8723.

⁶³ Ioana Pavelescu, *op. cit.*, p. 159.

⁶⁴ Cristina Boțoghină, *Petrecerea timpului liber la conacul de la Golești*, în „Litua. Studii și cercetări”, vol. XIX, Tg. Jiu, 2017, pp. 452-463.

⁶⁵ Philippe Ariès, Georges Duby, *op. cit.*, p. 170.

Iată pe scurt, câteva episoade din viața membrilor familiei Golescu și descendenților lor, care a fost bogată, datorită, în primul rând, evoluției societății românești și influențelor venite din Europa occidentală, în secolul al XIX-lea.

Secolul XIX – secolul romantic, secolul pudic, secolul mamelor, secolul optimist, secolul conveniențelor și al „voinței de a schimba lumea”. Întotdeauna lucrurile mărunte au importanța lor, totdeauna prin ele îți vine pierzania” scria Dostoievski, și el locuitor al secolului XIX⁶⁶.

Fig. 1. Conacul Goleștilor în prezent, 2021 (foto din arhiva personală)

⁶⁶ Ioana Pavelescu, *op. cit.*, p. 159.

CĂMINELE CULTURALE DIN OLTENIA ÎN CONTEXTUL ÎNFIINȚĂRII SERVICIULUI SOCIAL

Diana-Mihaela PĂUNOIU*

Abstract: *The cultural work in the villages as modernizing social intervention, as it was conceived and experimented by the Gustian School (starting with 1934), became the main model of culturalisation of the Romanian rural world starting with 1938, when the Social Service institution was established, under the umbrella of Royal Cultural Foundation “Principele Carol” [“Principe Carol”]. The project of national socio-cultural (re)construction and development having as base the Gustian model was generalized at national level thru an authoritarian implementation of the strategy for modernization of Romanian village. Within this strategy, the Cultural House (cămin cultural) became the main institution used to coordinate at local level the activity of modernization of the village, deployed on the following directions of action: the Culture of Health, the Culture of Work, the Culture of Mind and Soul. Thru the subject named “The Cultural Houses from Oltenia in the context of the establishment of Social Service” we propose a quantitative and qualitative analysis of the problematic of Oltenian communities’ modernization. Besides highlighting the generalization of the establishment and organization of the Cultural Houses as local socio-territorial institutions, our approach considers the working plans and effective achievements of the Cultural Houses from Oltenia, and also highlighting the fact that these institutions survived the disbanding of Social Service.*

Key words: *Cultural House, Social Service, cultural work, rural modernization, Oltenia.*

După Primul Război Mondial, în contextul noilor realități apărute ca urmare a realizării Românei Mari, reformarea socio-culturală a lumii rurale a reprezentat o constantă a preocupărilor elitelor intelectuale și politice interbelice. Pe linia acestor preocupări și inițiative se înscriu și cele două

* Cercetător științific III, dr, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: dianamihaelapaunoiu@yahoo.com.

modele de reformă socială și culturală, care au debutat, inițial, separat¹, dar, care, în contextul intern și internațional al anilor '30 ai secolului al XX-lea, au ajuns ca, sub anumite aspecte, să se contopească, să se completeze, să se susțină și nuanțeze unul pe celălalt. Primul s-a conturat începând cu anul 1918, când a fost înființată Asociația pentru Studiul și Reforma Socială, devenită, în anul 1921, Institutul Social Român, și s-a dezvoltat în jurul Școlii gustiene (Școala monografică, Școala sociologică de la București)². Cel de-al doilea model a fost promovat de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, înființată în 1921³.

În ambele proiecte, căminul cultural reprezenta, alături de Școală și Biserică, o instituție menită să contribuie la implementarea strategiei de modernizare culturală a societății românești, sau altfel spus, să transpună în practică „ridicarea satului românesc”. Această sintagmă des folosită în epocă, trebuie înțeleasă în sensul de „ieșire din sărăcie prin modernizare” și deopotrivă ca o încercare de reducere a decalajelor dintre România și alte state europene, dintre sat și oraș, dintre regiunile istorice românești⁴.

¹ Profesorul Dimitrie Gusti prezentase Principelui Moștenitor Carol, încă din anul 1922, un memoriu prin care îi propunea ca activitatea de educare a populației rurale să se facă sub umbrela unei fundații regale. Această primă încercare de colaborare, deși acceptată în principiu, nu s-a materializat. Abia după revenirea lui Carol în țară, din 1930, a devenit posibilă o colaborare pe tărâmul modernizării rurale, debutând oficial prin numirea lui D. Gusti la conducerea Fundației Culturale Regale „Principele Carol” (Zoltán Rostás, *Strada Latină nr. 8. Monografiști și echipieri gustieni la Fundația Culturală Regală „Principele Carol”*, București, Editura Curtea Veche, 2009, p. 17).

² Există o vastă literatură de specialitate referitoare la Școala Sociologică de la București aparținând profesorului profesorului Zoltán Rostás și grupului de specialiști reușiți în jurul Cooperativei Gusti, o bună parte putând fi consultată pe <http://www.cooperativag.ro>.

³ A se vedea, pentru o analiză detaliată, Laura-Rodica Hâmpă, *De la Fundația Culturală Regală „Principele Carol” la Uniunea Fundațiilor Culturale Regale (1921-1948)*, București, Editura Etnologică, 2019.

⁴ Dumitru Sandu, „Ridicarea satului” prin el însuși. Ideologii și practici în interbelicul românesc, în Sanda Golopenția, coord., „Școala Sociologică de la București”, „Secolul 21”, nr. 1-6, 2012, p. 215 (<https://sas.unibuc.ro>). Ne fiind specifică numai perioadei interbelice, modernizarea culturală a societății românești a avut un precedent în reformele lui Spiru Haret de la sfârșit de secol XIX și începutul celui următor (*Ibidem*, pp. 234-237; Narcisa Maria Mitu, *Domeniile Coroanei Regale (1884-1948)*, Craiova, Editura Aius, 2011, p. 267 și urm.; Georgeta Ghionea, Narcisa Maria Mitu, *Aplicarea legilor lui Spiru Haret în mediul rural doljean, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în „Analele Universității din Craiova”, Seria Istorie, anul XVI, nr. 2(20)/2011, pp. 137-154).

Fundația Culturală Regală „Principele Carol” a fost înființată cu scopul de a contribui la dezvoltarea culturii, în general, și la răspândirea culturii în popor, în particular. În actele constitutive se stipula că în fiecare comună trebuia să se înființeze, „pentru educația și cultura poporului”, cămine culturale. Se prevedea, printre altele, că fiecare cămin cultural urma să găzduiască: bibliotecă, muzeu local, depozit de cărți, baie comunală, depozit de medicamente⁵. Misiunea culturală a Fundației era direcționată de la centru spre periferie și până, în anul 1934, majoritatea activităților prin care s-a urmărit răspândirea culturii în rândul țărănimii s-au rezumat la: șezători, excursii, sesiuni publice de citit, festivități, filme, expoziții etc. În această fază de început a Fundației, căminul cultural reprezenta o instituție care reînvia mișcarea haretistă de dinaintea Primului Război Mondial⁶.

Începând cu anul 1934, se deschide o nouă etapă în modernizarea culturală a lumii rurale românești. Preluarea de către Dimitrie Gusti⁷ a conducerii Fundației Culturale Regale „Principele Carol” a însemnat și o revitalizare a activității acesteia, „care se împotmolise în vechea formulă haretistă a misiunilor de luminare a țăranilor”⁸. Din anul 1934, se poate vorbi despre lansarea unui nou program de muncă culturală, conceptualizat de școala gustiană și susținut de regele Carol al II-lea⁹.

În concepția gustiană, modernizarea societății românești („ridicarea țării”/„ridicarea satelor”), reprezenta, în esență, găsirea acelor modele/soluții economice, sociale și legislative care erau adecvate specificului și potențialului local. Satul, considerat „o unitate socială bine încheagată”, trebuia modernizat prin prisma culturii totale, integrale, pe baza unui plan de reformă detaliat, care să cuprindă patru domenii principale de acțiune: Sănătate, Muncă, Minte și Suflet. Munca culturală presupunea „mobilizarea tuturor energiilor și forțelor

⁵ Laura-Rodica Hâmpă, *op. cit.*, p. 24-25.

⁶ Raluca Mușat, *Cultural Politics in the Heart of the Village: the Institutionalisation of the Cămin Cultural in Interwar Romania*, în „New Europe College Ștefan Odobleja Program Yearbook”, 2012-2013, p. 155-156.

⁷ Dorina N. Rusu, *Membrii Academiei Române 1866-1999. Dicționar*, ediția a II-a revăzută și adăugită, cu un *Cuvânt înainte* de acad. Eugen Simion, București, Editura Academiei Române, 1999, p. 231-232.

⁸ Zoltán Rostás, *op. cit.*, p. 16.

⁹ Perioada 1934-1939 (cu cele 2 etape: 1934-1937(8), perioada experimentului echipelor studențești culturale regale și 1938-1939, perioada instituționalizării muncii culturale la sate prin înființarea Serviciului Social) a reprezentat apogeul mișcării căminelor culturale, a treia mare și importantă mișcare de reformă socială, după mișcarea haretistă de început de secol XX și după cea inițiată de Ministrul Educației, Constantin Angelescu (Dumitru Sandu, *art. cit.* în loc. cit., pp. 234-235).

sociale sătești și de stat” pentru rezolvarea unor realități negative din mediul rural și oferirea unor soluții ca model pentru creșterea calității vieții populației rurale. Astfel, în domeniul culturii sănătății se pune accent pe: igiena generală, educația fizică, alimentație sănătoasă, reducerea și prevenirea mortalității infantile și a bolile specifice zonelor rurale etc.; cultura muncii presupunea: însușirea metodelor noi în agricultură și de creștere a animalelor, cooperatie, amenajări edilitare/comunale etc.; cultura minții implica: organizarea școlilor țărănești, bibliotecilor populare, serbări, șezători, teatru, radio, muzeu etc.; cultura sufletului viza viața moral-religioasă și consolidarea legăturii între Biserica Ortodoxă și comunitățile locale¹⁰.

Modernizarea socială, având la bază munca culturală, impunea combinarea centralismului („de sus în jos”) cu metoda acțiunii „de jos în sus” și crearea unei legături între cele două:

„(...) trebuie aplicată o concepție nouă de organizare a țării: concepția organizării locale (...), ce propune o acțiune orizontală: organizarea intensivă a deosebitelor subunități ale țării, prin inițiativa și munca celor ce le alcătuiesc. (...) căminele culturale sunt un organ de legătură fără pereche între acțiunea de sus în jos a autorităților centrale și regionale și între acțiunea de auto[-]organizare de jos în sus a satelor”¹¹.

Având la bază această nouă metodă de lucru, între 1934-1938 se desfășoară experimentul echipelor regale, campaniile culturale studentești, fiind organizate cu dublul scop cu dublul scop: de cunoaștere a realităților locale, și, prin „acțiune”, de implicare efectivă în soluționarea unor probleme socio-culturale. Munca culturală a studenților la sate era o strategie complexă, susținută de autoritățile de stat și realizată de echipele studentești cu concursul elitei rurale¹².

Căminul cultural devenea principala instituție prin intermediul căreia era coordonată la nivel local activitatea de modernizare a satului. Cele 4 arii de acțiune erau reflectate și în componența echipelor studentești regale care trebuiau să ghideze la nivel local munca culturală pentru „ridicarea satului”. Astfel, ele erau formate din studenți de la medicină, agronomie, medicină veterinară, educație fizică, sociologie, teologie, maestre de gospodărie și alți

¹⁰ Zoltán Rostás, *op. cit.*, p. 19; Raluca Mușat, *art. cit.*, în loc. cit., p. 163; D. Gusti, *Sociologia militans. Cunoaștere și acțiune în serviciul națiunii*, II, *Acțiune*, Fundația Regele Mihai I, București, pp. 207-208).

¹¹ D. Gusti, *op. cit.*, pp. 205-206.

¹² Vezi, Zoltán Rostás, *op. cit.*, pp. 19-21, 230.

specialiști. Aceste echipe trebuiau să solidarizeze satul/elementele cele mai reprezentative din sat (preoți, învățători, administrație, săteni, fiii satului) în jurul căminului cultural¹³.

Importanța atribuită căminului cultural în modernizarea satului românesc se reflectă și în legislația proprie, dedicată acestei noi instituții. Astfel, în mai 1935 era promulgat „Statutul pentru funcționarea căminelor culturale” (ale Fundației Culturale Regale „Principele Carol”), iar în ianuarie 1937, „Statutul pentru funcționarea Căminelor culturale sătești, orășenești, județene și regionale”¹⁴. Ambele legiferează, definesc și detaliază scopul și mijloacele de acțiune ale acestor instituții locale și reflectă/atestă adoptarea de către Fundației Culturale Regale a politicii culturale conceptualizată de Dimitrie Gusti și Școala Sociologică de la București.

Amploarea pe care o dobândește mișcarea căminelor culturale în perioada 1934-1938, și, ulterior, în perioada funcționării instituției Serviciului Social, este evidențiată și de creșterea rapidă a numărului acestora. Astfel, dacă la 1 iunie 1934, Fundația Culturală Regală „Principele Carol” avea afiliate 115 cămine culturale, la data de 1 iunie 1938, avea 2.034 de cămine, iar până în octombrie 1938 numărul lor crescuse la 2600¹⁵. În anul 1940, Fundația Culturală Regală avea peste 4.600 de cămine culturale¹⁶.

Experimentul echipelor regale studențești a pregătit etapa generalizării strategiei de modernizare culturală rurală din perioada interbelică, prin instituirea Serviciului Social obligatoriu (octombrie 1938 – octombrie 1939)¹⁷.

¹³ Antonio Momoc, *Capcanele politice ale sociologiei românești: școala gustiană între carlism și legionarism*, pref. de Zoltán Rostás, București, Editura Curtea Veche, 2012, pp. 156-165; Raluca Mușat, *art. cit.*, în loc. cit., pp. 163-166.

¹⁴ C. Hamangiu, *Codul general al României 1856 – 1936*, vol. XXIII, 1935, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București 1936, pp. 441-447; Idem, *Codul general al României 1856-1937*, vol. XXV, 1937 *Partea I*, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Centrală, București 1938, pp. 19-25.

¹⁵ Dimirie Gusti, *op. cit.*, pp. 212-214, 269.

¹⁶ Laura-Rodica Hâmpa, *op. cit.*, p. 357.

¹⁷ Renunțarea la practica voluntariatului, definitorie în etapa anterioară și impunerea muncii culturale obligative răspundea unei duble necesități. Astfel, pentru regele Carol al II-lea, Serviciul Social obligatoriu constituia un mecanism de control social, prin care se putea (re)direcționa acel tineret simpatizant al mișcărilor extremiste într-o muncă utilă statului și satului românesc. Pe de altă parte, obligativitatea muncii culturale la sate, contribuia la finalizarea proiectului gustian de generalizare a doctrinei și metodei de lucru la nivelul întregii țări: cunoașterea într-o manieră holistică și modernizarea celor peste 15.000 de sate românești (Dragoș Sdrobiș, *Originile sociale, legislative și ideologice ale Legii Serviciului Social*, în „Sociologie Românească”, vol. XII, nr. 1-2, 2014, p. 58).

Legea din 18 octombrie 1938, stipula că instituția Serviciului Social a fost înființată „pentru munca de ridicare a satelor și orașelor” (art. 1). Era obligatoriu pentru toți absolvenții de studii superioare, precum și pentru intelectualii satelor sau orașelor și orice profesioniști salariați de stat, care trebuiau să-și încadreze activitatea de muncă obștească în Căminul Cultural.

Serviciul Social se executa prin căminele culturale, care trebuiau înființate în toate localitățile urbane și locale (art. 8-9). Scopul căminului cultural era:

„de a ajuta, întări și adânci acțiunea Bisericii, a Școalei și a autorităților de Stat. El va coordona și unifica toate activitățile desfășurate în sat de organele de Stat și sociale, prin dezvoltarea armonică: 1. A culturii sănătății, prin preîntâmpinarea și combaterea bolilor, precum și prin educația fizică a poporului; 2. A culturii muncii, prin îndrumarea ei către o mai bună producție; 3. A culturii minții, sufletului și de educație națională, pe toate tărâmurile vieții obștești” (art. 10).

Clădirea căminului găzduia 3 secții: sanitară, economică și culturală, precum și unitățile locale ale „Străjii Țării”, formațiile locale ale inspectoratelor Muncii de Folos Obștesc și orice organizație de cultură, educație și muncă obștească, încadrată în programul Serviciului Social.

Fundația Culturală Regală „Principele Carol” era însărcinată cu aplicarea Serviciului Social (art. 25)¹⁸.

În esență, toate concluziile teoretice și practice, acumulate în perioada anterioară instituirii Serviciului Social, urmau să își găsească aplicabilitate prin intermediul Căminului Cultural, devenit instituția locală centrală în reformarea societății rurale. Prin activitatea sa, trebuia să convingă pe fiecare membru al unei comunități umane să devină, în domeniul său de activitate, o personalitate creatoare. Programul căminului cultural:

„consistă în a pune la dispoziția fiecărui grup social mijloace de cultură. Pentru sănătatea publică vine cu educația fizică, terenuri de sport, instalații de băi, dispensare etc. Pentru organizarea muncii, o educație agricolă, viticolă, veterinară, înființări de cooperative de producție și de vânzare, procură instrumente moderne de lucru, construcții de ateliere. Pentru cultura sufletului și a intelectualului, fundații de biblioteci școlare, muzee, săli de conferințe, teatru etc. Dar toate aceste instrumente

¹⁸ „Monitorul Oficial”, partea I, an. CVI, nr. 242, marți, 18 octombrie 1938, pp. 4952-4953.

culturale n-ar avea nici un sens fără idealul de solidaritate umană și fără abnegația individului față de colectivitate”¹⁹.

Oltenia a fost inclusă, prin reforma din 14 august 1938, în cadrul **Ținutului Olt**, unitate administrativ-teritorială cu caracter regional, cu o suprafață de 26.891 km², formată din 6 județe: Dolj, Gorj, Mehedinți, Olt, Romanați și Vâlcea, 37 de plăși, 17 comune urbane și 2.421 de comune rurale²⁰. La 1 ianuarie 1938, populația probabilă a Olteniei era de 1.660.732 de locuitori, dintre care: 1.474.190 de locuitori erau înregistrați în mediul rural și 186.542, în mediul urban²¹. După reforma administrativă din 14 august, Ținutul Olt avea o populație de 1.877.750 de locuitori²².

În Oltenia, în preajma instituirii Serviciului Social, ca o consecință a legislației adoptată în 1935 și 1937, înființarea și organizarea căminelor culturale și a Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, Regionala Olteniei reprezenta un proces aflat în plină desfășurare. Astfel, în noiembrie 1936, era aprobată constituirea regionalei, coordonată de un comitet provizoriu de inițiativă („Echipă de Muncă”), compus din: preotul Ion G. Pârșcoveanu (protoiereul județului Dolj), prof. A. Vasculescu (președintele Societății Muzicale „Armonia”), inginer V. Ionescu (directorul Camerei Agricole Dolj), dr. C.S. Nicolăescu-Ploșor (inspector cultural) și maior Ion Ureche. În februarie 1937, comitetul a fost completat prin cooptarea lui C. Șaban-Făgețel. Scopul inițial al acestui comitet provizoriu era de a coordona federalizarea pe județe, sub egida Fundației Culturale Regale, a căminelor culturale din cuprinsul Olteniei, de a stimula înființarea de noi cămine și de a coordona activitatea acestora²³.

Primul județ unde a avut loc, în decembrie 1936, federalizarea căminelor culturale a fost Dolj, urmând ca, ulterior, acest proces să se producă și în restul județelor oltene. Totuși, în pofida măsurilor luate de comitetul provizoriu de inițiativă, înființarea, organizarea și activitatea unor cămine culturale au fost

¹⁹ Dimitrie Gusti, *op. cit.*, p. 269.

²⁰ Diana-Mihaela Păunoiu, *Rezidența regală a Ținutului Olt (1938-1940)*, București, Editura Academiei Române, 2012, pp. 77, 127.

²¹ „Buletinul Statistic al României”, București, anul XXXVII, nr. 10, octombrie 1938, pp. 317-318.

²² Județul cu cel mai mare număr de locuitori era Dolj – 530.584, urmat de județele: Mehedinți – 331.367, Romanați – 300.719, Vâlcea – 277.589 și Olt – 207.877 („Buletinul Statistic al României”, București, anul XXXVII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1938, pp. 389-390; Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale – în continuare, se va cita: S.J.A.N. Dolj, fond Rezidența Regală Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 109/1939, f. 5).

²³ „Gând și Slovă Oltenească”, editată de Fundația Culutrală Regală „Principe Carol”, Regionala Olteniei, Craiova, an II, nr. 18, 1 martie 1937, p. 11.

destul de anevoioase. De exemplu, în județul Dolj, în februarie 1937, comitetul era nevoit să emită o circulară în care se semnalau o serie de probleme și se atrăgea atenția președinților de cămine culturale să își îndeplinească îndatoririle pe care le aveau. Printre problemele menționate se numărau: lipsa de activitate sau, acolo unde se lucra, a raportării activității; refuzul de a face formele legale stipulate în Statutul de Funcționare sau întocmirea incompletă a actelor respectivă; slaba coordonare a activității unor cămine culturale, deși: „Fundatia și mai apoi Căminul Județean a repetat normele necesare conducerii unii Cămin Culutral, dar rezultatele sunt departe de a fi satisfăcătoare”²⁴.

Deși se începuse transpunerea în practică a legislației referitoare la căminele culturale, până în toamna anului 1938, când a fost instituit Serviciul Social, în Oltenia exista un număr destul de redus de cămine culturale afiliate Fundației Culturale Regale. O bună parte dintre acestea, fie se aflau în curs de înființare și/sau de confirmare, fie aveau o activitate limitată la sfaturi, conferințe, cursuri țărănești, celebrarea sărbătorilor naționale etc. Au existat, desigur, și excepții, acestea provenind, mai ales, din rândul căminelor declarate model. Un astfel de caz a fost, spre exemplu, Căminul Cultural „Jeana Mariana G. Dobruneanu”, din Comuna Dobrun, jud. Romanați, înființat în anul 1935, după revitalizarea programului Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, având din anul 1938, ca o consecință a activității desfășurate, și rangul de cămin cultural model²⁵.

La fel ca în cazul altor regiuni din țară, în Oltenia, mișcarea căminelor culturale a dobândit o amploare deosebită și s-a generalizat între 1938-1939. Acest lucru se reflectă și în creșterea numărului căminelor culturale²⁶.

De exemplu, în județul Vâlcea, la 30 decembrie 1937, când s-a înființat Căminul Cultural Județean, erau 34 de cămine culturale; în anul 1938 s-au înființat 9, iar în 1939, încă 87, numărul total fiind de 130 de cămine²⁷. În județul Romanați, în martie 1938 erau 36 de cămine culturale, iar în anul 1939 se înființaseră 104 cămine noi, în total 140, la care se adăugau și altele aflate în curs de formare²⁸. În județul Olt, în anul 1939, erau 58 de cămine culturale și

²⁴ *Ibidem*, pp. 11-12.

²⁵ S.J.A.N. Dolj, fond Reziđența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Cultural, dosar nr. 285/1938, f. 13.

²⁶ Documentele analizate, consemnează înființarea de cămine culturale și în județele Dolj și Mehedinți, dar, nu dispunem, încă, de date statistice care să totalizeze numărul căminelor în județele respective.

²⁷ „Vatra”, Foaia Fundației Culturale Regale „Principele Carol” și a Ținutului Olt, Craiova, anul V, nr. 26-29, decembrie 1939, p. 22

²⁸ *Ibidem*.

altele în curs de formare/de construire a localului²⁹. În județul Gorj, la 30 septembrie 1939 erau 172 de cămine culturale³⁰.

Dacă în iunie 1938, în Oltenia erau înregistrate 214 cămine culturale³¹, la sfârșitul anului 1939, se ajunsese la un număr de peste 1000 de cămine afiliate la Fundația Culturală Regală „Principele Carol”³². Raportând la numărul de 2.338 de sate, înregistrate în Ținutul Olt după 24 august 1939, când a avut loc reorganizarea administrativ-teritorială³³, putem afirma că se înființaseră cămine culturale în aproape jumătate din sate.

Din punct de vedere instituțional și organizatoric, Regionala Oltenia a „Fundației Culturale Principele Carol” se înființase în anul 1937 (cu caracter/conducere provizoriu(e) din 1936³⁴). Din octombrie 1938, aceasta a coordonat la nivel local aplicarea legii Serviciului Social. Președintele de onoare al comitetului de conducere al Serviciului Social era rezidentul regal Dinu Simian, președinte activ era C.I. Năvârlie (consilier de Curte și președintele Curții Criminale Craiova), iar directorul general al Serviciului Social din Ținutul Olt era C. Șaban-Făgețel³⁵.

Deoarece în legea Serviciului Social se stipula colaborarea mai multor instituții, la nivel județean, comunal și de plasă au fost înființate „comitete de armonizare”. Scopul acestora era de organizare și coordonare a activității instituțiilor implicate în „ridicarea Țării și educarea tineretului” (Serviciul Social, Straja Țării, Pregătirea Premilitară, Școala, Biserica și administrația) pentru a-și întocmi programul de lucru astfel încât să poată colabora „la diferite înfăptuiri de ordin gospodăresc” sau de altă natură³⁶.

Având în vedere faptul că toți funcționarii, plătiți de stat, inclusiv cei din administrația locală, cu sau fără funcții de conducere, erau obligați să își încadreze activitatea în cadrul instituției nou-create a Serviciului Social, la 25 noiembrie 1938, președintele Fundației Culturale Regale „Principele Carol” – Regionala Oltenia trimitea o adresă prefectului județului Dolj, prin care sublinia faptul că, indiferent de gradul administrativ pe care l-ar avea un membru al unui cămin cultural, pe scara ierarhică „singura autoritate a lor [a

²⁹ S.J.A.N. Olt, fond Prefectura Județului Olt, dosar nr. 65/1939, f. 19.

³⁰ S.J.A.N. Dolj, fond Reziđența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 37/1939, f. 20.

³¹ Laura-Rodica Hâmpa, *op. cit.*, p. 194.

³² „Vatra. Foaia Fundației Culturale Regale «Principele Carol» și a Ținutului Olt”, anul V, nr. 26-29, decembrie 1939, p. 1.

³³ Diana-Mihaela Păunoiu, *op. cit.*, pp. 127-131.

³⁴ *Vezi Supra*, nota 23.

³⁵ S.J.A.N. Dolj, fond Reziđența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 13/1939, f. 41.

³⁶ *Ibidem*, dosare nr.: 488/1939, f. 16; 52/1939, f. 20.

căminelor culturale] era Fundația Culturală Regală «Principele Carol» și organele sale³⁷. Se încerca astfel, evitarea unor potențiale confuzii privind ordinea ierarhică în cadrul căminului cultural, instituția locală principală de transpunere în practică a programului Serviciului Social.

Totodată, explicând principiile care stăteau la baza înființării și funcționării căminelor culturale, se precizau următoarele:

„Crearea unui Cămin Cultural trebu[i]e să fie totdeauna un a[*]tiv al satului întreg, care alege liber și fără nici un fel de presiune [nici] chiar din partea Fundației, Sfatul Căminului cu președintele său, tendința fiind ca acesta să fie cea mai curată personalitate locală din loc.

O altfel de procedare va lipsi Căminului de încrederea satului [care] constituie însăși piatra unghiulară pe care se va clădi noua instituție³⁸.

De asemenea, se solicita sprijinul autorităților locale pentru înființarea de noi cămine orășenești și sătești, trasând/recomandând posibilități simple de lucru (prevăzute, de altfel, și în legislația dedicată căminelor culturale), pentru a obține încrederea populației locale în noua instituție, subliniindu-se necesitatea ca funcționarii statului să respecte legea, să acorde sprijin și să implice în organizarea și activitatea căminelor culturale:

„1) În localitățile unde există Cămin Cultural toți Salariații Statului, județului și comunei sunt obligați a-și încadra activitatea în Căminul existent, fără a încerca să provoace neînțelegere în sânul Sfatului și fără a cere să se creeze pentru ei un nou cămin, care conform art. 11 din Statut [al căminelor culturale], nu poate să fie afiliat în aceeași localitate. Dacă mai târziu se va simți nevoia, în satele cu un număr mare de locuitori, să se înființeze un nou cămin cultural, lucrul acesta se va putea face numai după ce Rgionala va referi în acest sens Fundației, care va hotărî; dar în acest caz împărțirea locuitorilor în cele două cămine se va face pe baza unui criteriu geografic (Cămine Parohiale), iar nu după uri și interese, așa încât membrii unui cămin să fie numai locuitorii dintr-o parohie sau mahala.

(...) 3) Pentru a da imboldul necesar înființării de noi cămine în comunele unde nu există încă și pentru a asigura respectarea Statutului, am delegat pe Preotul Paroh al bisericii respective, care să caute cele mai

³⁷ *Ibidem*, dosar nr. 2/1938, f. 16.

* Loc deteriorat în document.

³⁸ *Ibidem*.

potrivite mijloace, adunând pe toți locuitorii comunei la biserică în prima Duminică sau sărbătoare, unde, explicând mai întâi poporenilor Statutele ce li se trimit, să pășească de comun acord cu toți locuitorii la alegerea sfatului”³⁹.

Cu toate că recomandările președintelui local al Fundației Culturale, C. I. Năvârlie, au fost trimise de la începutul perioadei de aplicare a legii Serviciului Social și aveau să fie cunoscute de cei implicați în înființarea, organizarea și activitatea căminelor, au existat și cazuri când interesele și ambițiile personale au fost mai presus de legislație sau recomandări. Astfel, potrivit buletinului informativ întocmit de Inspectoratul Regional de Jandarmi al Ținutului Olt, în luna ianuarie 1939 se produsese „profunde nemulțumiri provocate de preoți și învățători pentru conducerea Căminelor Culturale”⁴⁰.

De asemenea, buletinul informativ pentru 25 februarie – 28 martie 1939, întocmit de Legiunea de Jandarmi Dolj, consemna că un astfel de caz, s-a produs cu ocazia constituirii comitetului căminului cultural „Alexandru Vlahuță” din comuna Țanțăreni, jud. Dolj, unde preotul local a propus ca membri „oameni de-ai săi pentru a avea mână liberă în conducere”, fapt dezaprobat de învățătorii din comună, ceea ce a provocat neînțelegeri între cele două categorii profesionale, precum și „nemulțumiri în cadrul populației locale”⁴¹.

Dincolo de unele dificultăți, tergiversări și/sau nerespectări a dispozițiilor oficiale inerente în această perioadă de generalizare și instituționalizare a Serviciului Social, în marea majoritate a localităților urbane și rurale, începând din octombrie 1938, înființarea de noi cămine și/sau definitivarea organizării celor deja existente, elaborarea și perfecționarea programelor de activitate ale căminelor locale au reprezentat un proces constant. De cele mai multe ori, organizarea instituțională, necesară asigurării infrastructurii, s-a produs, în paralel cu activitatea propriu-zisă.

Din materialele documentare analizate se poate constata că unele cămine culturale din Oltenia/Ținutul Olt, au îngreunat sub diferite aspecte procesul de transpunere în practică a programului de muncă unitar stabilit de Fundațiile Culturale Regale „Principele Carol”. Cu toate acestea, se constată și faptul că o bună parte dintre căminele culturale, urbane sau rurale, au acordat importanța cuvenită activității complexe de modernizare instituită și generalizată prin instituția Serviciului Social.

³⁹ *Ibidem*, f. 16v.

⁴⁰ *Idem*, fond Inspectoratul Regional de Jandarmi Craiova, dosar nr. 8/1939, f. 14.

⁴¹ *Ibidem*, f. 369.

Referitor la activitatea căminelor culturale orășenești din Oltenia, acestea au activat conform necesităților mediului urban, după cum reiese și din analiza pe care urmează să o detaliem mai jos.

Astfel, potrivit dării de seamă pe anul 1938, întocmită de Chestura Poliției Municipiului Craiova, în județul Dolj, printre asociațiile culturale existente se numărau și următoarele: Căminul Cultural „Cântarea Olteniei” și Căminul Cultural orășenesc „Mihai Eminescu”, ambele în Municipiul Craiova; un cămin cultural în orașul Calafat, înființat în noiembrie 1938 și un cămin cultural în orașul Plenița. Activitatea acestora fusese extrem de redusă, consemnându-se câte o șezătoare/serbare culturală și/sau conferințe⁴².

Activitatea Căminului Cultural orășenesc „Mihai Eminescu” din municipiul Craiova a cunoscut o revitalizare începând din 22 martie 1939, când C.S. Șaban-Făgețel, directorul Serviciului Social al Ținutului Olt, a hotărât reorganizarea căminului⁴³. Consecința imediată a fost intensificarea activităților culturale. În perioada aprilie – iunie 1939, potrivit „Dării de seamă asupra Administrației Municipiului Craiova”, întocmită de către primarul Const. Z. Vasiliu (care era și membru în comitetul de reorganizare al căminului orășenesc) au avut loc o serie de manifestații cultural-artistice. Astfel, la 1 mai, în sala Teatrului Național, a fost inaugurată Universitatea Muncitorească; Ziua de 10 Mai a fost sărbătorită în toate căminele de cartier; la 21 mai, în sala Căminului de Cartier „Obedeanu”, s-a serbat patronul acestui cămin; la 26 mai, echipa de teatru a jucat, pentru muncitori, piesa „Cuiburi sfărâmate”; la 28 mai, căminul „Zoița Brâncoveanu” a sărbătorit „Ziua Mamei”⁴⁴; la 17 iunie, în sala Teatrului Național s-au comemorat 50 de ani de la moartea lui Mihai Eminescu. Prin aceste manifestații, Căminul cultural orășenesc a devenit vizibil în spațiu public, atrăgând aprecierea populației locale și pregătind „climatul moral prielnic” unei acțiuni viitoare „organizate, omogene (...) de mare amploare”⁴⁵.

Totodată, în aceeași perioadă au fost organizate 7 cămine culturale de cartier (din cele 11 care erau prevăzute în planul de organizare), au fost constituite, ca elemente de lucru ale căminului: corul⁴⁶, orchestra, trupa de

⁴² S.J.A.N. Dolj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 63/1939, ff. 49-50.

⁴³ *Ibidem*, dosar nr. 23/1939, f. 43.

⁴⁴ Vezi Diana-Mihaela Păunoiu, „*Mother's Day*” in the Year 1939 – *Opportunity for Celebration and Propaganda: Olt County*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «C. S. Nicolăescu-Plopșor»”, Craiova, nr. 12/2011, pp. 94-102.

⁴⁵ S.J.A.N., Dolj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 12/1938, ff. 59-61.

⁴⁶ Corul Căminului cultural orășenesc „Mihai Eminescu” din Craiova a obținut premiul I pe țară la Congresul căminelor culturale din 6-8 iunie 1939.

teatru, iar manifestațiile organizate au oferit ocazia verificării eficienței formulei de lucru adoptată: „Formula folosită de Căminul Orășenesc și anume programul fiecărei manifestațiuni compus din: coruri, o scurtă conferință, un act de teatru, orchestră, reprezintă formula ideală pentru manifestațiunile populare”⁴⁷.

Căminul Cultural Plenița⁴⁸ a fost înființat în anul 1935. Localul căminului, format din 8 încăperi, fusese construit din fondurile proprii ale Casei de Citire, adunate timp de 10 ani din serbări, cotizații și prin contribuția în muncă a locuitorilor. Referitor la activitatea acestuia în perioada interbelică, redăm mai jos următorul fragment din monografia localității, apărută în anul 2007:

„Căminul Cultural era palatul plenicienilor, mândria locuitorilor și una din cele mai dotate instituții din Oltenia. Biblioteca avea 1.278 de volume și un număr mare de cititori.

Locuitorii participau la conferințe șezători. Căminul avea o echipă de teatru formată din tineri talentați, un cor pe e voci condus de preotul I. Străchescu, o echipă de dansuri populare și alte formații.

Tot în cadrul Căminului Cultural se făceau demonstrații practice pentru a-i învăța pe cetățeni cum se cresc viermii de mătase, iar pe lotul experimental se făceau lucrări pomiceale. (...)”⁴⁹.

În județul Romanați, potrivit dării de seamă din 28 iulie 1939, întocmită de primarul orașului Caracal, pe lângă alte instituții de cultură, funcționau și 3 cămine culturale, care au avut o activitate bogată. Astfel, Căminul orășenesc „Preda Buzescu” din Caracal, care funcționa în localul Liceului de băieți „I. Asan”, a desfășurat următoarele activități: a ținut un ciclu de conferințe cu subiecte de cultură generală, a sărbătorit cu fast sărbătorile naționale; prin medicii căminului, a oferit asistență medicală gratuită săracilor; a organizat trei cursuri țărănești și a efectuat o anchetă socială în suburbia Țuguești⁵⁰.

⁴⁷ *Ibidem*, f. 60.

⁴⁸ Localitatea Plenița făcea parte, în anul 1938, din categoria comunelor urbane, nereședințe de județ, alături de Calafat și Băilești, aparținând din punct de vedere administrativ-teritorial județului Dolj. În anul 1909, a fost înființată, de către un grup de intelectuali, Casa de Citire „Ion Eliade Rădulescu”, reprezentând până după primul război mondial „nucleul vieții culturale” din localitate. A fost înființată și o bibliotecă, numărând 500 de volume (Elisabeta-Gina Saliu, Constantin Saliu, *Contribuții la istoricul localității Plenița – Dolj*, vol. I, Craiova, Editura Alma, 2007, p. 208).

⁴⁹ *Ibidem*, p. 209.

⁵⁰ S.J.A.N. Dolj, fond Rezișența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 141/1939, f. 8.

Celelalte două cămine erau organizate în suburbiile orașului Caracal: Căminul Cultural „Buna Vestire” din suburbia Bold (format din plugari) și Căminul Cultural „Matei Basarab” din suburbia Protoșeni. Activitatea acestora era adaptată necesităților comunităților locale. Astfel, în programul de muncă al primului cămin menționat s-a pus accentul pe organizarea școlilor sătești, în perioada 15 octombrie 1938 – 15 aprilie 1939 ținându-se 20 de ședințe, la care au conferențiat învățători, medici, agronomi etc. De asemenea, au fost organizate și ședințe practice, care s-au efectuat în grădina școlii de băieți din suburbie. Rezultatele activității căminului erau considerate un succes important în cadrul comunității locale respective: „Efectul atât de moral cât și practic a întrecut orice așteptare, dovada făcând-o numărul cel mare al locuitorilor care au luat parte la ședințe și stăruința cu care au ascultat acele cursuri”⁵¹.

Căminul Cultural „Matei Basarab” din suburbia Protoșeni a fost înființat în martie 1939. Până în luna iulie, a avut o activitate intensă: au fost organizate cursuri de adulți pentru femei și pentru bărbați, la care s-au ținut conferințe cu aplicări practice în agricultură și gospodărie; s-au donat sătenilor pomi altoiți, semințe de flori, oferindu-li-se sfaturi teoretice și practice referitoare la plantare, la cum să-și facă răsadnițele de zarzavaturi și la îngrijirea grădinilor; membrii căminului cultural, în cadrul campaniilor sanitare, au vizitat locuințele și gospodăriile din suburbie, îndemnând locuitorii „să-și văruiască casele, să-și curețe curțile și să își repare gardurile, să curețe strada și rigola în dreptul locuinței fiecăruia, luând parte la ofensiva sanitară împreună cu organele sanitare”⁵².

În județul Olt, Căminul Cultural orașenesc din Slatina a fost înființat la 9 aprilie 1938, constituirea acestuia fiind aprobată cu titlu provizoriu⁵³ (conform legislației căminelor culturale), de către Fundația Culturală Regală „Principele Carol” – Regionala Olteniei, la 27 iunie 1938. Directorul căminului era preotul Ilie Rădulescu și președinte activ: Smarand Constantinescu* până la 6 martie 1939, apoi

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² *Ibidem*, f. 9.

⁵³ Conform articolului 5 din „Statutul pentru funcționarea Căminelor culturale sătești, orașenești, județene și regionale” din 1937: „Orice Cămin Cultural, la data înființării și afilierei la Fundație, primește o încuviințare de funcționare provizorie pe timp de un an. După un an de activitate, potrivit unui program minimal de muncă vie și creație și în urma inspecției delegatului Fundației sau al Regionalei respective, se va da Căminului Cultural afilierea definitivă. Căminele care nu au o activitate reală consemnată la Fundație, în ultimii 2 ani, vor fi desființate (...)” (C. Hamangiu, *op.cit.* 1937, p. 20).

* Smarand Constantinescu, președintele Tribunalului județului Olt, în ședința căminului cultural din 6 martie 1939 a propus alegerea unui alt președinte activ a căminului, motivând că „ocupațiunile sale profesionale îl împiedică a activa pentru

primarul Emil Râureanu. Potrivit „Dării de seamă asupra activității desfășurate de căminul cultural orășenesc din Slatina pe anul 1938/[1]939”, întocmită de primarul orașului Slatina, sfatul căminului s-a întrunit în octombrie 1938, când s-a stabilit un plan minimal de activitate și s-a hotărât intensificarea acțiunii de atragere de noi membri. Activitatea principală a căminului a constat în participarea și/sau organizarea la diferite serbări. Astfel, a fost organizată „Serbarea Datinilor”, cu ocazia Crăciunului⁵⁴, din sumele obținute distribuindu-se ajutoare copiilor săraci. Membrii căminului au participat la toate festivitățile organizate în acea perioadă, de către autoritățile locale, cu ocazia sărbătorilor naționale, religioase și aniversările Familiei Regale⁵⁵.

De asemenea, în ședința din 6 martie 1939, Sfatul Căminului Cultural orășenesc din Slatina a hotărât constituirea a diferite echipe de propagandă și activitate pe specialități, care urma să definitiveze programul de lucru pentru anul 1939/1940:

„Programul de muncă pentru anul viitor este concretizat în alcătuirea celor cinci comisiuni pentru organizarea de echipe ce am alcătuit și cari vor avea a se ocupa în amănunt de toate problemele care alcătuiesc programul de lucru al unui cămin cultural și care să răspundă celor patru ramuri de activitate: a) Sănătate, b) Muncă, c) Minte, d) Suflet”⁵⁶.

Lipsa unei activități intense a Căminului cultural orășenesc Slatina pentru anul 1938 era motivată, în darea de seamă menționată, prin faptul că existase o anume rețineră în cadrul comunității locale privind activitatea culturală prin intermediul căminului și se exprima speranța ca în anul următor, datorită Legii Serviciului Social, să existe mai multe realizări:

cămin așa cum înțelege” (S.J.A.N., Dolj, fond Reziidența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 144/1939, f. 27v.).

⁵⁴ Vezi, pentru detalii privind „Concursul Datinilor”, organizat de Fundația Culturală Regală „Principele Carol” în anul 1938, Laura-Rodica Hâmpă, *op. cit.*, p. 207-208, precum și Diana-Mihaela Păunoiu, *Christmas celebration in Oltenia, between official propaganda and showing the Romanian traditions within Guard of the Motherland's activity (1938-1939)* în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «C.S. Nicolaescu-Ploșor””, XVIII/2017, pp. 245-255.

⁵⁵ S.J.A.N., Dolj, fond Reziidența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 144/1939, f. 27.

⁵⁶ *Ibidem*, f. 27v.-28.

„Dacă pe anul trecut [1938] căminul nu a avut o activitate prea intensă aceasta se datorește și faptului că în parte am avut de luptat cu un scepticism greu de învins. Legea Serviciului Social[,] venind să înmănușeze energiile în urmărirea aceluiași scop, a adus însă căminului nostru o sporire a numărului membrilor și un mai mare interes pentru bunul său mers, ceea ce ne facem să sperăm că[,] în cursul anului ce începem, munca noastră să fie mult mai spornică”⁵⁷.

În Târgu Jiu, Căminul Cultural orășenesc „Domnul Tudor” era înființat anterior anului 1938, îndeplinind, în cadrul comunității locale „un rol important pe tărâm cultural”⁵⁸.

În ceea ce privește activitatea căminelor culturale este necesară o demarcație între mediul urban și cel rural. Astfel, din analiza materialelor documentare, pe care le-am avut la dispoziție, rezultă că activitatea căminelor culturale urbane a fost axată, în principal pe: șezători culturale, conferințe, spectacole, participare/celebrare la sărbătorile naționale, religioase și aniversările Familiei Regale etc. În schimb, în mediul rural, programele de lucru și activitatea propriuzisă a căminelor a fost mai complexă, fiind adaptate necesităților lumii rurale.

Într-o primă fază, s-a pus accent pe înființarea a cât mai multe cămine culturale, acest lucru făcându-se în majoritatea satelor mai mari. În acest context, de exemplu, directorul Căminului Cultural Județean Gorj „Tudor Vladimirescu” îl informa, la 1 iulie 1939, pe președintele Serviciului Social din Ținutul Olt, de faptul că: „după ce am ajuns să întemeiem în fiecare comună și sat mai mare din județul Gorj câte un Cămin Cultural și după ce am ajuns să avem aprobarea și afilierea lor, urmează să pornim temeinic și mai lămuriti, la munca de ridicarea satelor și sătenilor, prin Căminul Cultural și pe baza legii Serviciului Social”⁵⁹. Se poate consta, că aplicarea unui program complex a fost luat în considerare de către directorul respectiv abia după ce au fost înființate cămine culturale în cele mai multe dintre satele din județ.

Totuși, la o scară mai redusă, în paralel cu demersurile organizatorice, a fost începută și activitatea efectivă, dovadă fiind faptul că, în raportul prefectului județului Gorj pentru lunile aprilie – mai 1939, se consemna faptul că fusese desfășurată o activitate în cadrul căminelor culturale: „Se țin

⁵⁷ *Ibidem*, dosar nr. 161/1939, f. 39.

⁵⁸ *Ibidem*, dosar nr. 139/1939, f. 6. În acest stadiu al cercetării noastre, nu dispunem, încă, de informații despre căminele culturale orășenești din județele Vâlcea și Mehedinți.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar nr. 39/1939, f. 85.

săptămânal șezători cu program artistic – cultural[,] precum și prelegeri referitoare la agricultură, gospodărie, igienă, morală etc.”⁶⁰.

În general, referitor la activitatea căminelor culturale sătești din Oltenia/Ținutul Olt, potrivit surselor documentare studiate, putem afirma că, deși au fost și cămine care au funcționat formal, fără rezultate remarcabile, o bună parte dintre acestea au înregistrat rezultate notabile pentru toate cele 4 arii principale de acțiune: Sănătate, Muncă, Minte, Suflet. În toate județele Ținutului Olt, căminele județene au întocmit programe de lucru, conform planului general de lucru întocmit de Fundația Culturală Regală, particularizate specificului și nevoilor locale.

Redăm un citat din darea de seamă a Căminului Cultural Județean Romanați pe anul 1939, pe care îl considerăm relevant pentru a reliefa cât de mult se popularizau programele de lucru cu scopul de a ajunge și a fi cunoscut la/de un public cât mai larg:

„[a)] Programul unitar făcut după programul Fundației pe cele 4 târâmuri și publicat în «Făclia»*. b) Același program sub formă de calendar pe luni, tipărit și împărțit în județ. c) același program sub formă de calendar încadrat în calendarul bisericesc și tipărit în 5.000 de exemplare distribuit în județ și[,] în fine[,] d) același program fragmentat și publicat pe cele două săptămâni respective în ziarul «Făclia» la fiecare număr al acestuia”⁶¹.

De asemenea, căminele culturale au organizat cursuri de inițiere a conducătorilor de cămine culturale (de exemplu Școala de inițiere a conducătorilor de cămine culturale de la Craiova din august 1939⁶²), școli superioare țărănești⁶³ (de exemplu: Școala țărănească de pe lângă Școala de

⁶⁰ *Ibidem*, dosar nr. 32/1939, f. 86.

* „Făclia”, ziarul Căminului Cultural Județean Romanați.

⁶¹ „Vatra. Foaia Fundației Culturale Regale «Principele Carol» și a Ținutului Olt”, Craiova, anul V, nr. 26-29, decembrie 1939, p. 22

⁶² S.J.A.N., Dolj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 33/1939, f. 5.

⁶³ Școlile pentru adulți nu reprezentau o noutate în istoria Regatului României, avându-și un precedent notabil în politica haretistă. Acestea au fost organizate încă de la sfârșitul secolului al XIX-lea, cu scopul reducerii analfabetismului și al a stării de înapoiere culturală a populației (Gheorghe Dumitruașcu, *Haretismul în actualitate*, vol. II, *Haretismul în cultura românească (județul Vâlcea)*, Cuvânt înainte de prof. dr. Gheorghe Deaconu, Râmnicu-Vâlcea, Editura Fântâna lui Manole, 2008, pp. 183-209; Tudor Vișan-Miu, *Spiru Haret și reforma sistemului educațional: model pentru contemporani*, în „Revista de Istoria Electrotehnicii Românești – Număr dedicat

Agricultură gradul I Voicești-Vâlcea, pentru adulții agricultori din regiune sau Școala superioară țărănească din Poiana-Mare, județul Dolj, ambele organizate în ianuarie 1939 etc.⁶⁴), precum și numeroase cursuri țărănești și muncitorești⁶⁵.

Realizările căminelor culturale se împărțeau în două categorii: lucrările proprii și cele obținute în colaborare.

Între realizările obținute în colaborare cu alte instituții se numărau:

- cantinele școlare
- rezultatele obținute în campaniile sanitare⁶⁶ (organizate de Ministerul Sănătății cu concursul căminelor culturale și a administrațiilor locale)
- plantațiile de arbori (în colaborare cu Serviciul Agricol, Prefectura, Straja Țării și Pregătirea Premilitară)
- îmbunătățirea culturii textilelor (în, cânepă, bumbac)
- campaniile edilitare organizate de prefecturi, prin primării și serviciul tehnic, au beneficiat de colaborarea căminelor culturale locale, înregistrându-se bune rezultate privind: repararea și alinierea gardurilor, pavarea șoselelor, desfundarea/construirea șanțurilor, a podețelor, trotuarelor etc.

Printre realizările împlinite de căminele culturale cu mijloace proprii se numărau:

- În domeniu Sanitar: farmacie de prim ajutor, depozit de plante medicinale, în unele cămine chiar și dispensar cu medicamente și instrumente medicale etc.
- În domeniu Muncă: pepiniere, răsadnițe, mașini agricole moderne, unelte apicole; fântâni model; băi comunale, grajduri model etc.
- În domeniul Minții și al Sufletului: biblioteci populare, muzee, radio, coruri, echipe de sport⁶⁷ și de jocuri populare, expoziții de costume, cusături, covoare tradiționale etc.; în unele comune au fost strânse date monografice.

comemorării a 100 de ani de la dispariția arhitectului societății românești moderne regele Carol I”, București, vol. 1, nr. 1, octombrie 2014, pp. 37-42).

⁶⁴ Vezi, pentru o analiză detaliată referitoare la cursurile și școlile superioare țărănești din Oltenia, Diana-Mihaela Păunoiu, *Pesant's Superior Classes and Schools in Oltenia during King Carol II (1938-1940)*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane « C.S. Nicolăescu Ploșor »”, 17/2016, Craiova, pp. 89-99. Pentru o analiză a cursurilor, școlilor țărănești și școlilor superioare țărănești, organizate între 1935-1943 de căminele culturale ale Fundației Culturale Regale, Laura-Rodica Hîmpa, *op. cit.*, pp. 223-270.

⁶⁵ „Vatra. Foaia Fundației Culturale Regale «Principele Carol» și a Ținutului Olt”, Craiova, anul V, nr. 26-29, decembrie 1939, p. 22.

⁶⁶ Vezi, pentru o analiză detaliată a campaniilor sanitare din Oltenia, Diana-Mihaela Păunoiu, „Boli, epidemii și campanii sanitare în Oltenia (1938-1940)”, în Anca Ceaușescu, Ileana Coarec, Georgeta Ghionea (coord.), „Comunități umane, modernizare și urbanizare în Sud-Vestul României”, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2021, p. 170-188.

De asemenea, au fost ținute cursuri țărănești și șezători; au fost făcute opere caritabile; s-au organizat serbări, s-a participat la sărbătorile naționale, religioase și cele ale Familiei Regale⁶⁸ etc.

Într-un articol apărut în revista locală „Vatra”, din decembrie 1939, C. Șaban-Făgețel, directorul Ținutului Olt al Fundației Culturale Regale „Principele Carol”, făcând un bilanț al rezultatelor aplicării legii Serviciului Social, aprecia că aceasta a fost primită cu entuziasm și cu speranța într-o viață mai bună de către marea majoritate a populației rurale („a fost îmbrățișată cu iubire de mulțimea anonimă a țărănimii”). Articolul creionează imaginea unei lumi în transformare și cu un mare potențial de progres:

„Pusă în aplicare de Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, legea Serviciului Social a inundat toate regiunile de viață ale națiunii noastre, a trezit energii adormite, a stimulat ambiții locale în satele noastre și o întrecere nobilă, la care prezidau ambiții și pasiuni, s-a trezit pretutindeni. Era o fierbere continuă, ca în jurul unor mari prefaceri (...)”.

S-au construit numeroase clădiri destinate căminului cultural – „clădirea de temelie a satului”. „Școlile Țărănești au dat îndrumări de viață, au trezit mândria națională și au pregătit pentru gospodăria rurală tineri și bătrâni. Biserica, Școala și Cimitirul Satului au căpătat înfățișare nouă, cu alei de pomi și grădini înflorite. Hora satului și cântecul românesc au fost reînviată, după vechea tradiție. (...) Atâtea grele probleme românești au trecut din domeniul teoretic în domeniul practic. Și-o întregă lume de tineri și bătrâni, ale căror preocupări în viață au fost în strânsă legătură cu sufletul și cu frământările culturale, au muncit (...)”, animați de „o mare credință în puterea de viață a satului românesc”⁶⁹.

C. Șaban-Făgețel, aprecia că, dacă se luau în calcul chiar și numai realizările din Ținutul Olt din perioada 1938-1939, se puteau prevedea consecințele pozitive pe termen lung a programului de reformare a lumii rurale începute prin intermediul Serviciului Social: „(...) și dacă judecăm tot ce s-a înfăptuit numai în cuprinsul acestui Ținut al Oltului, unde peste o mie de

⁶⁷ Vezi, pentru o analiză privind organizarea fotbalului rural în Oltenia, la care au contribuit și căminele culturale, Diana-Mihaela Păunoiu, *Educația tineretului prin sport în timpul regelui Carol al II-lea: începutul organizării fotbalului rural în Oltenia (1938-1940)*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 28/2017, Craiova, Editura Academiei Române, pp. 125-134.

⁶⁸ S.J.A.N., Dolj, fond Rezidența Regală a Ținutului Olt, dosar nr. 276/1940, f. 19.

⁶⁹ „Vatra. Foaiă Fundației Culturale Regale «Principele Carol» și a Ținutului Olt”, anul V, nr. 26-29, decembrie 1939, p. 1.

Cămine Culturale în o mie de sate s-au înjghebat, cu mai mult de o jumătate de milion de membrii, ne dăm seama ce ar fi însemnat, în câțiva ani, această mișcare de mare reformă materială și morală”⁷⁰.

Referindu-se la reacția populației rurale din județul Olt față de acțiunile de „ridicarea satelor”, prefectul raporta, în anul 1939, rezidentului regal al Ținutului Olt, următoarele:

„(...) sătenii au răspuns la apelul ce li s-a făcut, contribuind la ridicarea satelor, contribuind și prin muncă și prin bani.

Nu au fost forțați în niciun fel de ocaziuni, au fost forțați, însă de imperativul necesității absolute, dându-și seama că numai astăzi se poate scăpa de mizeria care cuprindea satele din punct de vedere gospodăresc[,] astfel că toți au răspuns fără deosebire de clasă socială sau alte considerațiuni”⁷¹.

Legea Serviciului Social, deși contestată și nepopulară printre unii membri ai căminelor culturale din cauza obligativității acesteia, a fost bine primită de comunitățile locale, munca prin intermediul căminelor culturale fiind percepută ca o ocazie de îmbunătățire a calității vieții rurale.

Suspendarea legii Serviciului Social, în octombrie 1939, nu a echivalat și cu încetarea activității căminelor culturale. Autoritățile centrale și locale au emis apeluri repetate prin care se clarifica faptul că programul de lucru al Fundației Culturale Regale, aplicabil prin intermediul căminelor culturale, continua să fie realizat pe baza legislației proprii căminelor. Un astfel de apel l-a reprezentat circulara adresată, la sfârșitul anului 1939, rezidenților regali, prefectilor și primarilor orașelor – reședință de județ, de către Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, din care redăm următorul fragment:

„Organizarea și funcționarea Căminelor Culturale se face pe temeiul Regulamentului care a fost anexat Legii Serviciului Social întrucât acest Regulament a aparținut Fundației înainte de apariția Legii Serviciului Social. Ca atare Sfaturile și delegațiile permanente ale Căminelor Culturale continuă în alcătuirea lor activă pe terenul fixat de Regulament”⁷².

⁷⁰ *Ibidem*.

⁷¹ S.J.A.N., Dolj, fond Reziđența Regală a Ținutului Olt, Serviciul Administrativ, dosar nr. 63/1939, f. 2-2v.

⁷² *Ibidem*, dosar nr. 276/1940, f. 20.

În acest context, directorul general al Fundației Culturale Regale „Principele Carol” trimitea, la 18 decembrie 1939, o adresă rezidentului regal al Ținutului Olt, prin care îl anunța că activitatea Fundației nu s-a oprit și îi solicita să susțină, în continuare, acțiunile de ”ridicare a satelor din punct de vedere material și moral”⁷³.

Pe de altă parte, suspendarea Serviciului Social a eliminat, implicit, și obligația funcționarilor publici de a-și încadra activitatea în cadrul căminului cultural. Astfel că, „unii dintre șefii de autorități, membrii în Sfaturile Căminelor Orășenești și Județene, s-au socotit delegați de orice îndatorire de a mai sprijini activitatea Căminelor”⁷⁴. În acest context, acei funcționari publici, care au manifestat reticență când a fost instituit Serviciul Social obligatoriu, au renunțat în a mai susține efectiv această activitate după suspendarea legii.

Necesitatea susținerii activității căminelor culturale a fost subliniată de autoritățile administrative cu diverse ocazii. De exemplu, în conferința administrativă din 24 august 1940, prefectul județului Mehedinți făcea câteva recomandări în acest sens:

„Fundațiile și Căminurile Culturale trebu[i]esc să aibă tot sprijinul autorităților.

Se recomandă înființarea de Căminele Culturale în toate comunele din județ. Căminele trebuie să fie un organ viu și care să aibă concursul tuturor oamenilor de cultură din sat. Trebuie organizat ca în fiecare zi să fie cu rândul la sediul căminului: preotul, învățătorul, notarul etc. care să citească populației ziare, cărți, dând explicații asupra știrilor și evenimentelor în curs.

Românul este asociabil [?!] și pe cei care produc discordie să fie pui la locul lor”⁷⁵.

Reducerea numărului membrilor susținători ai căminelor culturale, pe lângă cauza menționată anterior, a fost și o consecință a agravării situației internaționale, care a determinat intensificarea concentrărilor efectuate de armată, astfel încât, spre sfârșitul anului 1939 și în anul următor, Sfaturile multor cămine culturale erau incomplete ori fără directori care să le coordoneze activitatea. De asemenea, în anul 1940, apăreau noi probleme generale care necesitau soluționare, multe referindu-se la acțiuni de asistență socială: ajutorarea familiilor concentraților⁷⁶,

⁷³ *Ibidem*, dosar nr. 11/1939, f. 276.

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, dosar nr. 271/1940, f. 48v.

⁷⁶ *Ibidem*, dosar nr. 37/1939, f. 20-23v.

ajutorarea refugiaților polonezi, precum și a celor români, veniți în Oltenia din provinciile pierdute de statul român în vara și toamna anului 1940.

Fundația Culturală Regală a avut activitate, prin intermediul căminelor sale, până în anul 1948, când a fost desființată⁷⁷, în istoria României începând o etapă cu totul diferită de ceea ce era cunoscut până atunci.

Având în vedere documentele analizate, putem afirma că în Oltenia/Ținutul Olt, ca de altfel și în restul țării, mișcarea căminelor culturale a dobândit o importanță crescută începând cu anul 1934 și o amploare deosebită în contextul instituirii instituției Serviciului Social, una dintre consecințele directe și imediate fiind intensificarea înființării de cămine culturale.

În Oltenia, în numai un an de zile, cât legea a fost în vigoare (18 octombrie 1938 – 13 octombrie 1939), au fost înființate cămine culturale în aproape jumătate din satele oltene, a căror infrastructură a rămas și după suspendarea Serviciului Social, precum și după 1948, când a fost desființată Fundația Culturală Regală.

În perioada analizată de noi, marea majoritate a căminelor culturale și-au îndeplinit menirea pentru care au fost create, înregistrându-se realizări importante de ordin medico-sanitar, edilitar, educațional etc.

Activitatea desfășurată prin intermediul și în jurul acestor instituții a fost apreciată de comunitățile locale, mare parte din populație solidarizându-se cu membrii căminului și contribuind activ la punerea în aplicare a programelor de lucru.

Totuși, suspendarea Legii Serviciului Social și reacția unor funcționari publici din Oltenia manifestată prin refuzul de a mai face parte din căminele culturale, denotă faptul că „se înrolaseră” la munca de „ridicarea satelor” din cauza obligativității instituite de autoritatea centrală.

De altfel, caracterul obligatoriu atribuit muncii sociale a reprezentat o cauză importantă pentru scăderea, în rândul chiar a unor membri ai echipelor regale, a popularității pe care o dobândise munca culturală în perioada experimentului echipelor culturale studențești, bazat pe voluntariat.

În altă ordine de idei, mișcarea căminelor culturale din perioada interbelică, având la bază politica culturală conceptualizată de Dimitrie Gusti și susținută de regele Carol al II-lea, prin intermediul Fundației Culturale Regale, rămâne, fără îndoială, cea mai amplă mișcare socială, cu cel mai important program de modernizare culturală a lumii rurale, în particular, și a societății românești, în general.

⁷⁷ Laura-Rodica Hâmpa, *op. cit.*, p. 216 și urm.

PRACTICI POLITICE ȘI RELAȚII INTERNAȚIONALE

***POLITICAL PRACTICES AND INTERNATIONAL
RELATIONS***

REFORMĂ, LEGE ȘI ADMINISTRAȚIE ÎN ROMÂNIA PRIMILOR ANI POSTBELICI

Cezar AVRAM*
Anca CEAUȘESCU**

Abstract: *The events after the end of the World War I made Romania go through essential stages for ensuring the state unity and cohesion, as a consequence of the already-occurred territorial reunification. The foremost component of these structural transformations was represented by the Constitution from 1923. It was followed by an ample administrative and jurisdictional reform that would ensure the political-juridical coat of those times.*

The fundamental principles of the new social organisation, such as the establishing of the territorial unity in the country, the administrative unification, the principle of control of the law constitutionality, the principle of sovereignty, of administrative decentralisation were welcomed in the endeavour made by the state authorities of that time, to turn the opportunity of the post-war agreements, as fast as possible, into a good account. Born almost six decades after the Constitution from 1866, the fundamental state act from 1923 also proclaimed the principle of the separation of powers in state, and the rule of law.

Key words: *Constitution, legislation, unitary state, reform, administrative unification.*

Statul național unitar român s-a constituit în cadrul unui proces revoluționar intern prin adunări plebiscitare, într-un context internațional favorabil, când *dreptul de autodeterminare* a devenit drept internațional, când *Marile Imperii* au dispărut, în urma Primei Conflagrații Mondiale. Odată cu făurirea *României Mari*, potențialul economic a crescut, permițând evoluția și consolidarea relațiilor capitaliste, a forțelor de producție, precum și

* Prof. univ. dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: avramcezar@yahoo.com.

** Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: ancaceausescu@yahoo.com.

transformări în viața politică¹. Noul stat va impune adoptarea unei noi Constituții, ce trebuia să reflecte transformările petrecute, inclusiv în reorganizarea dreptului administrativ.

Procesul de integrare și unificare administrativă a fost complex și determinant în „abordarea cu tact a respectării tradițiilor locale cu imperativul centralizării naționale”². Acest proces a cunoscut câteva etape:

- etapa autonomiei administrative (până la sfârșitul lunii decembrie 1918);
- etapa renunțării treptate la autonomia administrativă (până la adoptarea, în martie 1923, a noii legi fundamentale);
- etapa delimitată de adoptarea noii Constituții și reforma administrativă (1923-1925);
- etapa ce a urmat adoptării Legii pentru unificarea administrativă, care este evidențiată de efectele acesteia.

Desigur, au existat deosebiri pentru fiecare provincie în cadrul procesului integrării administrative și legislative în structurile statului național român.

Între anii 1918-1940, s-au succedat 38 de guverne în România, fapt care a determinat ca perioadele de instabilitate pe plan politic să fie mai numeroase decât cele de stabilitate. Nevoia de a se asigura o structură instituțională adecvată noilor cerințe ale progresului statului unitar român a determinat unificarea legislativă. Statul român a realizat unificarea legislativă prin două metode:

- extinderea aplicării unor legi din Vechea Românie pe tot cuprinsul țării;
- elaborarea unor noi acte normative unice, prin care s-au înlăturat reglementările paralele anterioare.

Prin Constituția din anul 1923 s-a realizat unificarea organizării de stat și a legislației, ca urmare a înfăptuirii unității naționale, precum și a angajamentelor luate de statul român prin tratatele internaționale postbelice³. O primă problemă care s-a impus a fost aceea a integrării organice a provinciilor unite cu România în cadrul statului național unitar român.

Actele Unirii aveau să fie confirmate de organele competente ale statului, recunoscându-se, astfel, valoarea lor politică și juridică, precum și hotărârile incluse în acestea. La 9 aprilie 1918, a fost elaborat Decretul relativ la unirea

¹ Avram Cezar (coord.), *Introducere în istoria dreptului*, București, Editura Fundației România de Măine, 2007, p. 232.

² Gheorghe Calcan, *Unificarea administrativă a României întregite (1918-1925)*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2016, p. 12.

³ Vezi pe larg V. I. Brătianu, *Nevoile statului modern și Constituția României Mari*, în *Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, București, Editura Humanitas, 1990, pp. 54-73.

Basarabiei cu România, la 13 decembrie 1918, Decretul nr. 3.631 pentru unirea Transilvaniei și a celorlalte ținuturi românești din Ungaria cu România, iar la 19 decembrie 1918, Decretul nr. 3.774 cu privire la unirea Bucovinei cu România. Concomitent, aveau să fie elaborate decrete pentru organizarea Transilvaniei (13 dec. 1918) și a Bucovinei (19 dec. 1918). S-a decis ca provinciile unite să-și trimită miniștrii fără portofoliu în Consiliul de Miniștri de la București. Era o decizie provizorie privind organizarea temporară a provinciilor unite cu România, menită să faciliteze integrarea lor în cadrul statului român⁴.

Activitatea acestor organisme se va desfășura în limitele dispozițiilor Decretului din 13 dec. 1918 și a celorlalte acte normative care au stabilit că: „vor rămâne, însă, în administrația guvernului regal, afacerile străine, armata, căile ferate, poștele, telegrafele, telefoanele, circulația financiară, vămile, împrumuturile publice și siguranța națională a statului”⁵.

În 18 oct. 1918, la Arad, s-a constituit Consiliul Național Român Central, format din șase reprezentanți ai Partidului Național Român din Transilvania și șase social-democrați, ca for de coordonare a mișcării de eliberare din Transilvania. În 2 decembrie, membrii Marelui Sfat și-au ales conducerea⁶, precum și delegația care urma să prezinte Regelui și Guvernului hotărârile Marii Adunări Naționale. În aceeași zi, a fost ales și organul executiv, compus din 15 membri, sub președinția lui Iuliu Maniu. Acest organ executiv, cu componență administrativă, avea și 12 resorturi la care se adăuga Resortul de politică externă și presă.

Atât sediul Marelui Sfat (Adunarea Legislativă a Transilvaniei) cât și al Consiliului diligent (Guvernul Transilvaniei) au fost stabilite la Sibiu.

Pe 24 dec. 1918, regele Ferdinand I al României a emis *Decretul de unire a Transilvaniei cu Vechea Românie*⁷. Serviciile publice vor rămâne în competența Consiliului diligent, în timp ce în competența Guvernului Central de la București vor intra afacerile străine, armata, circulația financiară, vămile, împrumuturile publice și siguranța generală. În Guvernul Central erau incluși și miniștrii fără portofoliu pentru fiecare domeniu, care să reprezinte Transilvania.

⁴ Avram Cezar (coord.), *op. cit.*, pp. 232-233.

⁵ Vezi Decretul din 13 dec. 1918, art. 3. Pentru această perioadă de tranziție, Transilvania va avea ca organe proprii *Marele Sfat Național* (organ reprezentativ – parlamentar) care a fost ales de Marea Adunare Națională (întrunită a doua zi după Unire, când a aprobat lista celor 15 membri numiți șefi de resoarte și a celui de-al doilea organ de conducere) și *Consiliul Diligent* (ca organ executiv cu competență administrativă), *Ibidem*, p. 133; vezi pe larg *Istoria României. Transilvania*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura George Barițiu, 1997, pp. 617-840.

⁶ Gheorghe Pop de Băsești – președinte, 4 vicepreședinți, 6 notari.

⁷ Ion Bulei, *Scurtă istorie a românilor*, București, Editura Meronia, 1996, pp. 167-201.

Pe 25 ian. 1919, s-a hotărât reorganizarea administrativă a teritoriilor intracarpătice unite cu România, împărțindu-le în 23 de județe, unde au fost numiți prefecți. Totodată, pe lângă primarii orașelor Arad, Cluj și Sibiu au fost numiți încă trei prefecți, câte unul pentru fiecare oraș.

Unificarea juridică a echivalat cu unificarea aparatului de stat la nivel central și la nivel local. În Transilvania, Basarabia și Bucovina, anumite atribuții erau exercitate de către organe proprii de conducere ale provinciilor, era nevoie de o integrare deplină, atât legislativă, cât și administrativă.

La 4 aprilie 1920, prin dizolvarea Consiliului Diligent al Transilvaniei și a Directoratelor și secretariatelor de servicii din Basarabia și Bucovina, s-a pus punct formelor regionale de conducere. În condițiile funcționării unui Parlament unic, ales de către toți cetățenii României, menținerea acestor forme administrative nu se mai justifica⁸.

Un moment important îl va constitui adoptarea Constituției din anul 1923. În 29 martie 1923, în Monitorul Oficial, nr. 282 a fost publicat actul constituțional, care, după unii cercetători, a reprezentat o nouă Constituție a României, în timp ce, după alții, a fost ultima și cea mai importantă modificare a Constituției României din anul 1866⁹. Alexandru Lăpedatu, referindu-se la Constituția din 1923 și la omul politic I. C. Brătianu, afirmă:

„raliindu-se celor ce au susținut și susțin că ne aflăm în fața ultimei și celei mai importante modificări a Constituției României din 1866 și, de aceea, noi o numim *Constituția României modificată în 1923*, nu putem ignora faptul că distinsul om politic nu considera Constituția din 1923 o Constituție nouă cum ar fi vrut unii să o facă, ci vechea Constituție a țării pe temeiul căreia s-a desfășurat viața politică românească de la 1866 încoace, Constituție care trebuie numai adaptată acum la 1923, pe aceleași principii fundamentale, la noile împrejurări și necesități ale României întregite¹⁰.

Constituția modificată, adoptată în 1923, include 138 de articole, mai multe cu 10 față de cea din 1866 (128 art.). Dintre acestea, Constituția din 1923

⁸ Vezi pe larg I. A. Galea, *Consiliul Diligent. Organizarea, atribuțiile și cauzele sale*, București, Editura Humanitas, 1973, pp. 299-317.

⁹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *România după Marea Unire*, vol. II, partea I. 1918-1933, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, pp. 314-350.

¹⁰ Apud Avram Cezar (coord.), *op. cit.*, p. 233.

are doar 7 articole noi, 25 de articole reformulate și cu adaosuri, în timp ce alte articole au rămas nemodificate¹¹.

În noua Lege fundamentală a fost necesar să fie înscrise noile realități. Așa se explică faptul că art. 1 al Constituției din 1866, prin care se stipula că statul român este un stat indivizibil, a fost reformulat, în 1923, în concordanță cu realitățile istorice determinate de realizarea României Mari și s-a stabilit, constituțional, că „Regatul României este un stat național, unitar și indivizibil“.

În noua Constituție găsim o mai bună formulare și exprimare a principiului egalității și supremației. Astfel, prin art. 103 se reglementează *problema controlului constituționalității legilor*. A fost formulat cu claritate și *principiul suveranității* prin prevederea potrivit căreia puterea de stat aparține națiunii care o exercită prin delegațiune și nu direct. Cu privire la organizarea judecătorească, recursul a fost declarat de ordin constituțional, iar justiției militare i s-a rezervat o organizare separată. A fost organizat *Consiliul legislativ*, cu scopul de a asigura supremația Constituției și legalității. Totodată, s-a introdus *instituția contenciosului administrativ*. Organizarea administrativă a suferit modificări, atât în privința *unităților administrativ-teritoriale*, cât și în privința înțelesului *descentralizării administrative*. Dezbaterile parlamentare au fost de durată și, totodată, pe alocuri, „contondente“. Se renunța la legile fundamentale după care se ghidau provinciile alipite avându-se, însă, în vedere păstrarea unor particularități care să satisfacă orgoliile politicianilor din aceste provincii, precum și asamblarea noilor normative reprezentative pentru statul național unitar.

În cadrul congreselor partidelor politice precum și a întrunirilor electorale din noiembrie 1919 și mai 1920 și în sesiunile Camerei Deputaților din 1919-1922 adoptarea noii Constituții a reprezentat tema principală.

Legea fundamentală adoptată în anul 1923 a fost mai bine structurată decât cea din 1866 și a cuprins formulări corespunzătoare epocii în care a fost elaborată¹². Prin reforma constituțională nu au fost aduse modificări celor două camere ale Parlamentului, regele având nu numai dreptul de a sancționa legile, ci și dreptul de a convoca Parlamentul în sesiune extraordinară, de a dizolva una din adunări sau pe amândouă, de a numi un nou guvern.

Înlocuirea regului regimului parlamentar, după care Parlamentul „face Guvernul“, cu practica, consacrată încă dinaintea primului Război Mondial,

¹¹ Vezi *Noua Constituție votată de Adunarea Națională Constituantă în ședințele din 26 și 27 martie 1923*, București, Librăria Nouă, 1923; „Monitorul Oficial”, nr. 282 din 29 martie 1923.

¹² Într-o serie de state veniseră la putere regimuri de extremă dreapta: regimul bolșevic în Rusia, regimul fascist în Italia, regimul horthist în Ungaria etc.

potrivit căreia Guvernul „face Parlamentul“ a fost o procedură constant aplicată și în primii ani după Marea Unire.

În planul puterii judecătorești, Constituția din anul 1923 a proclamat *principiul supremației legii și principiul statului de drept* care, în vederea punerii în practică, au necesitat organizarea controlului de constituționalitate a legilor. Competența exercitării acestui control a fost încredințată Curții de Casație, instituție creată în anul 1925 printr-o lege specială. De asemenea, prin art. 107 s-a instituit Contenciosul administrativ, destinat ocrotirii drepturilor și libertăților fundamentale. Constituția mai prevedea și *inamovibilitatea judecătorilor*, însă numai în condițiile fixate de lege¹³.

Necesitatea unificării legislative a fost amplu dezbătută în Parlamentul țării și în mai multe lucrări de specialitate¹⁴.

Constituția din 1923 prezintă câteva elemente de noutate în raport cu cea din 1866: introducerea principiului naționalizării bogățiilor subsolului și a concepției privind funcția socială a proprietății; introducerea controlului legalității actelor administrative, a prevederii conform căreia, în caz de pericol de stat, poate fi instituită starea de asediu general sau parțial. Legea fundamentală adoptată în 1923 a reglementat, într-o manieră pozitivă, democratică, organizarea și funcționarea statului român unitar.

În domeniul dreptului civil, deși a rămas în vigoare Codul adoptat în 1864, au fost promulgate o serie de legi speciale care au impulsionat transformările din viața economică și socială a țării. Problema împrumutării, a exproprierii terenurilor agricole, a naționalizării subsolului a determinat adoptarea, în mai multe etape, a unor legi care au impulsionat unificarea statului. Legea din mai 1921 autoriza organizarea sindicatelor, cu condiția ca acestea să se ocupe numai de problemele cu caracter strict profesional, social și cultural al membrilor lor. Legea din februarie 1924 privind persoanele juridice a avut ca scop asociațiile și fundațiile cu scop lucrativ. Naționalitatea română și naturalizarea au fost reglementate prin Legea referitoare la pierderea și dobândirea naționalității române din 24 februarie 1924.

Constituția din 1923 a promovat o nouă concepție cu privire la proprietate. Proprietatea privată trebuia să dobândească o funcție socială, fiind subordonată interesului național. Regimul juridic al proprietății statului asupra întreprinderii va

¹³ E. Cernea, E. Molcuț, *Istoria statului și dreptului românesc*, ed. revăzută și adăugită, București, Editura Universul Juridic, 2004, pp. 236-319.

¹⁴ Andrei Rădulescu, *Unificarea legislativă*, București, Cultura Națională, 1927; C. Hamangiu, *Unificarea legislativă a României. Proiect de lege și expunere de motive întocmit de C. Hamangiu, ministrul justiției*, București, Imprimeria Națională, 1931 etc.

suferi modificări, în special prin legea privitoare la comercializarea și controlul întreprinderilor economice ale statului din iunie 1929¹⁵.

Evoluția dreptului civil după Marea Unire a fost marcată de aceeași factori care au influențat și alte domenii ale dreptului: unificarea legislativă, reformele economice și instituționale. Noul cadru de drept civil avea să fie realizat, treptat, prin legi organice precum: Legea tarifului vamal din 1921, care avea să înscrie o serie de prevederi cu privire la proprietatea industrială, Legea apelor, Legea minelor, Legea energiei, Legea comercializării și controlului întreprinderilor economice ale statului, Legea pentru înființarea Societății Naționale de Credit Industrial, Legea pentru înfrânarea speculei ilicite.

În aceeași sferă de interes s-au înscris și legile, regulamentele și alte acte normative care au reglementat regimul obligațiilor. Cea mai importantă lege în domeniul personalității juridice a fost promulgată în 6 februarie 1924. Aceasta avea în vedere asociațiile și fundațiile fără scop lucrativ¹⁶.

Un alt act normativ important în realizarea statului unitar român, a fost *Legea de unificare administrativă din anul 1925*. Aceasta a fost pregătită de legile privind reforma agrară, încetarea activității Consiliului Diligent, adoptarea Constituției din anul 1923 etc. Integrarea totală, sub raport legislativ, a Transilvaniei în cadrul României întregite, avea să se prelungească, însă, până spre sfârșitul deceniului 4 al secolului al XX-lea¹⁷. Acest proces de integrare a declanșat mai multe dezbateri, atât în lumea specialiștilor, cât și în cea a politicienilor. Adepții centralizării din provinciile alipite optau pentru o integrare completă și rapidă, în timp ce adepții autonomiei susțineau integrarea treptată, într-o perioadă de tranziție precum și prelungirea acestei etape printr-o autonomie provizorie.

Reforma administrativă a avut ca efect pozitiv stabilirea unității teritoriale a țării. Statul național unitar român, conform legilor de organizare administrativă, era împărțit în județe. Acestea erau divizate în comune rurale și urbane. Art. 3 din Titlul I al Legii de unificare administrativă menționează împărțirea comunei rurale în mai multe sate, reședința aflându-se în una din

¹⁵ Vezi pe larg Ioan Adam, *Drept civil, obligații, contracte*, București, Editura C. H. Beck, 2010, pp. 20-30; Bonciu Gheorghe, *Istoria dreptului românesc*, București, Editura Fundației România de mâine, 2000, pp. 350-352.

¹⁶ Cele cu scop lucrativ erau supuse codurilor de comerț și altor legi (vezi pe larg E. Lupan, I. Sabău Pop, *Tratat de drept civil*, vol. I. *Partea generală*, București, Editura C. H. Beck, 2006; Gheorghe Beleiu, *Drept civil român. Introducere în dreptul civil. Subiectele dreptului civil*, ediția a XI-a revăzută și adăugită de M. Nicolae. P. Trușcă, București, Editura Universul Juridic, 2007).

¹⁷ Gheorghe Calcan, *Unificarea administrativă a României...*, p. 165.

aceste subdiviziuni. Comunele rurale „care nu dispuneau de mijloace se puteau asocia pentru a-și susține serviciile de care aveau nevoie și a-și plăti în comun personalul administrative, tehnic, sanitar etc.”¹⁸.

Comunele urbane erau definite ca centre de populație, precizate astfel prin lege, împărțindu-se în: urbane-reședințe de județ (în care se afla Prefectura județului) și urbane nereședințe¹⁹. În continuare, în art. 4 din Titlul I, se specifica faptul că acele comune urbane reședințe de județ, „care prin numărul locuitorilor sau prin importanța lor economică sau culturală, au o mai mare înrâurire asupra dezvoltării generale a Statului, se vor declara, prin lege, municipii, luându-se, în prealabil, avizul consiliului administrativ superior”²⁰.

Pentru o mai bună administrare, județele se împărțeau în circumscripții, numite plăși, care erau formate din mai multe comune. Totodată, comunele urbane formau circumscripții numite sectoare. Sectoarele și plășile nu aveau personalitate juridică. Fiecare locuitor al statului român aparținea unei comune și participa la îndeplinirea sarcinilor ei. Cetățenii români, după ce făceau cunoscută autorităților comunale strămutarea și așezarea lor, puteau să schimbe domiciliul. Comuna, fie urbană sau rurală, își exercita autoritatea asupra tuturor locuitorilor și întregului teritoriu ce aparținea acestor unități administrative. Comuna și județul erau persoane juridice și își administrau interesele lor locale prin Consilii compuse din consilieri aleși de drept. Ca o noutate, în aceste organisme erau cooptate, obligatoriu, și femeile, în cadrul Consiliilor comunelor reședință de județ și, facultativ, în celelalte comune urbane²¹.

În art. 18 al respectivei legi era stabilit și numărul consilierilor în raport cu numărul populației, fără deosebire de sex, vârstă și naționalitate²². Legea

¹⁸ *Legea pentru unificarea administrativă*, în „Monitorul Oficial”, nr. 128, 14 iunie 1925, p. 6.850.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ În comunele mai mari de 300.000 de locuitori, o lege specială va stabili organizarea și funcționarea administrațiilor. Primarul era capul administrației, el executând hotărârile Consiliului și ale Delegației permanente comunale, iar Prefectul era capul administrației județene, executând hotărârile Consiliului și delegației permanente județene și controlând administrația județeană și a comunelor din județ, fără municipii. Prefectul era reprezentantul puterii centrale pentru întreg județul.

²² În comunele urbane cu o populație mai mare de 250.000 de locuitori erau aleși 36 de consilieri, iar în comunele urbane sub 10.000 de locuitori (oricare ar fi numărul locuitorilor) erau aleși 12 consilieri, în timp ce în comunele rurale, nr. consilierilor era de 9. Odată cu consilierii era ales și un număr de supleanți „egal cu o treime din numărul consilierilor aleși, chemați să completeze vacantele legale ivite în Consiliu, cf. Art. 192”. Art. 19-26 din Titlul II, Cap. I, se ocupau de modalitatea alegerii consilierilor, precum și de atribuțiile lor și de

administrativă din anul 1925 arăta faptul că primarul era capul administrației comunale, el administrând interesele comunei, cu Delegația permanentă sau Consiliul Comunal, având, ca semn distinctiv, o cingătoare cu culorile naționale „pe care o poartă la toate ceremoniile oficiale și la celebrarea căsătoriilor”²³.

Legea administrativă din 1925 avea mai multe titluri, împărțite în capitole. Astfel, Titlul I se pronunța asupra împărțirii teritoriului Regatului (Autorități administrative și electiv locale. Autorități de control); Titlul II, care avea drept obiect comuna, era structurat în 11 Capitole în care se stabileau: compunerea Consiliului Comunal (Capitolul I); constituirea Consiliului Comunal, alegerea primarului și a delegațiunii permanente comunale (Capitolul II); funcționarea Consiliului comunal (Capitolul III); atribuțiunile Consiliului comunal (Capitolul IV); atribuțiunile Delegației permanente comunale (Capitolul V); atribuțiunile

modul de funcționare al Consiliilor. Cap. 2, Titlul I se ocupa, printre altele, de alegerea primarului și a Delegațiunii permanente comunale, iar în Cap. 3, 4, 5 se menționau funcționarea și atribuțiile Consiliului Comunal, ale Delegației permanente comunale. Atribuțiile primarului erau prevăzute în Cap. 6 al Titlului II. (vezi *Legea pentru unificarea administrativă*, în „Monitorul Oficial”, nr. 28 din 14 iunie 1925).

²³ Spre exemplu, în perioada imediat următoare înfăptuirii statului național unitar, primarii Craiovei, aleși, numiți sau interimari, împreună cu Consiliile locale și Comisiile interimare, și-au gravat numele cu realizări în evoluția edilitară. În perioada primilor ani postbelici, în Craiova au funcționat mai mulți primari și Comisii interimare. În intervalul ianuarie 1919-ianuarie 1920 a funcționat Comisia interimară compusă din C. N. Popp, Raliu Georman, I. C. Popescu, primar- I. C. Popescu. Primarul B. Georgescu (Beyon) a avut mai multe mandate, primul între anii 1920-1922, iar al doilea între anii 1926-1927. Aceste două mandate au fost obținute prin sufragiu universal. A fost și deputat în 4 mandate, fiind magistrat, absolvent al facultății de Drept din București. A făcut parte din Partidul Poporului (Averescu), iar apoi din Partidul Național Țărănesc. A redactat revista *Năzuința* și prima *Revistă Penală* din țară. În timpul mandatelor sale, s-au modernizat rețelele stradale și rețeaua de canalizare a orașului. De asemenea, au avut loc lucrări de desecare a bălților din jurul orașului, lucrări la Stația de epurare de la Balta Verde, precum și lucrări privind alimentarea orașului cu apă și iluminatul public. Totodată, au fost construite școli și fântâni. După primul mandat al lui B. Georgescu a urmat dr. Ilie Antoini (în anul 1922), apoi, pentru scurt timp, primarul C. N. Popp (anul 1922). El va reorganiza serviciul de pază și salubritate publică a orașului și va reuși să aprovizioneze cu lemne populația, după perioada ocupației străine. A obținut un doctorat la Paris, în drept, titlu ce i-a folosit în ocuparea funcției de Prefect al județului Dolj, în perioada 1914-1916. A urmat primarul Constantin Neamțu, în perioada 1923-1924. De profesie economist, a fost promotorul mișcării economice și financiare oltene, fiind fondatorul Băncii Comerțului din Craiova. În perioada 1924-1926, primar al Craiovei a fost Constantin Negrescu, cel care a început construirea Băilor populare și a lucrărilor la târgul de săptămână (Cezar Avram, *Conducerea și administrarea orașului de către autoritățile publice locale*, în Dumitru Otovescu, Cristina Otovescu - coord., *Orașul Craiova, monografie*, Craiova, Editura Beladi, Editura Sitech, 2018, pp. 80-82).

primarului (Capitolul VI); poliția comunală (Capitolul VII); edilitatea (Capitolul VIII)²⁴; demiterea, îndepărtarea și suspendarea primarului și membrilor Delegațiunii permanente comunale (Capitolul IX); comuna suburbană (Capitolul X); serviciile și funcționarii comunali (Capitolul XI).

În Titlul III (județul) se regăesc precizări privind compunerea Consiliului județean (Capitolul I), constituirea Consiliului județean și Comisiunilor județene (Capitolul II), atribuțiunile Consiliului județean (Capitolul III), funcționarea Consiliului județean (Capitolul IV), Delegațiunea permanentă județeană și atribuțiunile ei (Capitolul V), serviciile și funcționarii județeni (Capitolul VI).

În Titlul IV, unde se stabilesc dispozițiuni comune, regăsim precizări privind alegeri administrative (Capitolul I)²⁵, validitatea deliberărilor Consiliilor comunale și județene și ale delegațiunilor permanente (Capitolul II), bunuri și lucrări (Capitolul III), finanțele locale (Capitolul IV)²⁶, regulamente (Capitolul V), dizolvarea Consiliilor comunale și județene (Capitolul IV), răspunderi (Capitolul VII), conciliere și arbitraj (Capitolul VIII), asociațiunea comunelor și județelor (Capitolul IX), modificări teritoriale la comune și județe, schimbări de reședințe, constituiri și transformări de comune (Capitolul X).

În Titlul V sunt făcute precizări privind reprezentanții autorităților centrale, organe de control. Aici, sunt luați în discuție Prefectul și Consiliul de prefectură (Capitolul I), subprefectul (Capitolul II), pretorul și plasa (Capitolul III), notarul (Capitolul IV).

În Titlul VI sunt tratate dispozițiuni finale și tranzitorii. În respectiva lege, votată la 11 iunie 1925 și adoptată cu unanimitate de „una sută douăzeci și nouă voturi“, se regăesc 400 de articole printre care și acelea care „sunt și rămân abrogate“²⁷.

²⁴ „Comunele sunt datoare în termen de 4 ani de la promulgarea legii să stabilească, dacă nu au deja întocmit, după importanța și mijloacele de care dispun, un plan general de sistematizare, care să aibă în vedere satisfacerea tuturor trebuințelor de ordin edilitar, ca alinierea străzilor, deschideri și înființări de străzi și piețe, alimentare cu apă, canal, iluminat, pavarea, înființări de grădini, parcuri, plantațiuni, mijloacele pentru transportarea populațiunii în comun, locuințe ieftine etc.“ (vezi, pe larg, *Legea pentru unificarea administrativă*, Cap. VIII).

²⁵ Acest Capitol este, la rândul său, împărțit pe secțiuni privind: alegători și eligibili la comună și județ; alegeri ordinare, complementare și de preînnoire; convocarea alegătorilor comunali și județeni; operațiuni comunale.

²⁶ Capitolul este împărțit pe patru secțiuni care privesc bugetul, veniturile comunale și județene, împrumuturi, încheierea, cercetarea și aprobarea conturilor.

²⁷ Vezi pe larg *Legea pentru unificarea administrativă* votată în Parlamentul țării în 14 iunie 1925, pp. 6.849-6.893; Gheorghe Calcan, *op. cit.*, pp. 177-261.

Această lege administrativă a avut o importanță majoră în unificarea României întregite. Alături de Legea pentru Statutul funcționarilor publici și, desigur, de Constituția României din anul 1923, de Legea pentru organizarea administrației locale din 1929 și legile administrative ce vor urma (1936-1938), a contribuit la consolidarea unității teritoriale a provinciilor unite cu țara în anul 1918. Între toate aceste legi administrative ale perioadei interbelice, cea mai importantă și relevantă „în direcția uniformizării administrației românești după realizarea unității naționale din anul 1918” o reprezintă cea din anul 1925²⁸.

După constituirea statului unitar român au existat, pentru o scurtă perioadă de timp, o multitudine de reglementări penale, fiind în vigoare mai multe legislații:

- în Transilvania - Codul penal din 1864, Codul penal ungar din 1878 și Codul contravențiilor din 1879

- în Bucovina - Legea austriacă, respectiv Codul penal austriac din 1852

- în Basarabia - Codul penal rusesc din 1903

În condițiile existenței acestor legislații penale aplicabile în România, s-a simțit nevoia abrogării unor dispoziții sancționatorii și a elaborării unor reglementări penale speciale, care să aibă aplicabilitate pe întreg teritoriul țării, lucru care s-a realizat prin Legea din 19 decembrie 1924²⁹. Astfel a fost adoptată legea pentru reprimarea unor noi acțiuni contra liniștii publice, denumită și Legea Mârzescu, după numele ministrului liberal care a inițiat-o³⁰.

În domeniul Dreptului procesual penal, s-a procedat mai întâi la extinderea pe tot teritoriul statului, a unor dispoziții ale Codului penal din 1864 despre competența, judecătorii de instrucție, poliția judiciară, mandatele de înfățișare, aducere și arestare, despre recurs etc. Unificarea legislativă a început în 1924 prin aplicarea Legii pentru reprimarea unor noi infracțiuni contra liniștii publice, dar avea să fie împlinită prin aplicarea noului cod de procedură penală, adoptat și intrat în vigoare odată cu noul Cod penal din 19 martie 1936, respectiv 1 ianuarie 1937.

²⁸ Gheorghe Calcan, *op. cit.*, p. 176.

²⁹ I. C. Filitti, G. Vrăbiescu, *Legislația penală*, în *Enciclopedia României*, I, București, 1939, pp. 397-408; V. Dongoroz, *Drept penal*, București, Editura Socec, 1939, pp. 229-234.

³⁰ Legea a fost elaborată în contextul tensionat al relațiilor cu Uniunea Sovietică, care refuza să recunoască unirea Basarabiei cu România. În contextul tratativelor româno-sovietice de la Viena din 1924 s-a trecut, prin impulsionearea făcută de Internaționala a 3-a comunistă, la organizarea de acțiuni subversive cu caracter militar (vezi pe larg Ioan Bitoleanu, *Introducere în istoria dreptului*, București, Editura Fundația România de mâine, 2006, pp. 178-182).

În domeniul Dreptului procesual civil, în primii ani după Unire s-a continuat să se aplice Codul adoptat în 1864. Unificarea legislativă în această materie s-a realizat prin extinderea unor dispoziții de procedură civilă din vechea Românie în noile provincii, precum și prin adoptarea unor noi legi. Cea mai importantă lege de unificare a Dreptului procesual civil avea să fie adoptată în mai 1925, ea vizând unificarea unor dispoziții de procedură civilă și comercială, unificarea competenței judecătorilor, înlesnirea și accelerarea judecăților în fața tribunalelor și a Curților de Apel.

În iunie 1924, a fost promulgată Legea pentru unificarea organizării judecătorești. În procedură civilă s-au adus modificări, îndeosebi, în sensul extinderii Codului din 1864, avându-se în vedere nu numai unificarea organizării judecătorești, ci și accelerarea judecăților. Astfel, au fost promulgate *Legea privind organizarea judecătorească* din 15 iunie 1924, *Legea de unificare a Dreptului procesul civil* din 19 mai 1925 care va simplifica procedurile și va unifica competența judecătorilor³¹. A fost promulgată *Legea privind corpul de avocați*, în anul 1923, și o lege specială, în 1923, modificată în 1925³².

Asemănător codului civil, și în domeniul penal au existat, pentru o perioadă scurtă de timp, o pluritate de reglementări. Astfel, au rămas în vigoare reglementările vechiului Cod, ele fiind extinse, în septembrie 1925, în întreaga Românie³³.

În anii care au urmat schimbărilor regimului politic democrat constituțional, instaurarea unor regimuri autoritare a determinat modificări de amploare în Dreptul penal și Dreptul procesual penal³⁴.

Procesul de integrare administrativă a provinciilor revenite la patria mamă, în anul 1918, a fost similar pe întreg teritoriul României unite. Pe baza Legii pentru unificarea administrativă din anul 1925, în România existau 71 de județe³⁵. Prin aceeași lege, în 12 dec. 1925 s-a înființat Consiliul Administrativ Superior³⁶.

³¹ D. V. Firoiu, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1976, pp. 125-139.

³² Costică Voicu, Ion T. Amuza, Bogdan Stanciu, *Istoria statului și dreptului românesc*, București, Editura Sylvi, 2001, pp. 382-394.

³³ În martie 1935 a fost adoptat un nou Cod de procedură penală care a intrat în vigoare la 1 ianuarie 1937 (vezi Costică Voicu, Ion T. Amuza, Bogdan Stanciu, *op. cit.*, pp. 129-141; Ion Bitoleanu, *op. cit.*, pp. 241-249; Eleodor Focșeneanu, *Istoria constituțională a României. 1859-1991*, București, Editura Humanitas, 1998, pp. 79-84).

³⁴ Vezi pe larg Avram Cezar (coord.), *op. cit.*, pp. 237-251.

³⁵ Apud Gheorghe Calcan, *op. cit.*, pp. 171-173.

³⁶ *Ibidem*, p. 172.

În anul 1929, s-au adoptat noi legi de organizare administrativă pe plan central și local, care s-au adăugat celor din perioada 1920-1925. *Legea pentru organizarea administrației locale* și *Legea pentru unificarea administrativă*, din iunie 1925, alături de *Legea pentru organizarea ministerelor*, din 2 august 1929, au conferit unitate teritoriul României, care era împărțit în județe și comune³⁷. Spre exemplu, pentru integrarea administrativă a Transilvaniei au acționat, concentric, atât Consiliul Diligent, cât și Guvernul Central. Primele schimbări cu caracter administrativ au fost cele care trebuiau să înlocuiască caracterul discriminatoriu. Astfel, se avea în vedere înlocuirea limbii maghiare și utilizarea limbii române în instituții publice, precum și introducerea alegerilor pe baza votului universal³⁸. Au fost desființate Congregațiile și Reprezentanța comunală, deoarece jumătate din membri primei instituții erau viriliști, iar la nivelul Reprezentanței comunale, jumătate din membri erau cei de drept, „care proveneau obligatoriu din rândul națiunii maghiare și care dețineau, implicit, cea mai mare putere financiară”³⁹.

Consolidarea și modernizarea societății românești în etapa interbelică a început imediat după Marea Unire și a continuat în toată perioada interbelică. Evoluția economică și social-politică, uneori cu accente contondente, a făcut ca administrația să fie supusă permanent adaptării și modificării. Tendința spre descentralizare și scădere a tutelei administrative, evident și a legislației civile, penale etc., a fost evidentă în adoptarea unor reglementări și norme juridice conform Constituției din 1923.

³⁷ Gheorghe Calcan, *Administrația publică românească în secolele XIX-XX. Legi și reforme importante. De la reformele lui A. I. Cuza la cele ale Marii Uniri. 1864-1925*, vol. I, București, Editura Universitară, 2009, pp. 120, 156-160.

³⁸ Idem, *Unificarea administrativă a României...*, pp. 164-166.

³⁹ *Legea pentru unificarea administrativă*, în „Monitorul Oficial”, nr. 128, 14 iunie 1925, pp. 6.849-6.893.

LEGISLAȚIE ELECTORALĂ ROMÂNEASCĂ ÎN PERIOADA POSTDECEMBRISTĂ

Mihaela BĂRBIERU*

***Abstract:** In order to better understand the Romanian electoral system, it is necessary to have an overview of the electoral legislation which, not infrequently, has undergone various changes, legislative instability or needed profound reforms. Electoral legislation, amended or republished several times, demonstrates the need to understand the entire political context, transition or democratic consolidation. During this study we will try to demonstrate the evolution in terms of electoral legislation that Romania registered in the post-December period, even if some of the decisions proved to be timid.*

***Key words:** electoral legislation, electoral system, elections, elected, legislative changes.*

Pentru orice sistem politic, sistemul electoral, prin normele sale electorale și legislația electorală, are o importanță majoră în cadrul unei democrații. Procesul de transformare al țării noastre într-un stat democratic, cu respectarea drepturilor și libertăților cetățenești, a început imediat după căderea regimului comunist, atunci când au apărut ideile de alegeri libere, sistem politic pluralist și vot liber exprimat al cetățenilor. Practic, se începea un drum lung și anevoios de democratizare și modernizare instituțională¹. Prezentul studiu își propune abordarea a două direcții de cercetare. O primă direcție face referire la o mai bună înțelegere a sistemului electoral românesc prin analiza legislației electorale, care, nu de puține ori, a cunoscut diverse modificări ori a avut nevoie de reforme profunde, iar cea de-a doua direcție evidențiază evoluția legislației electorale din perioada postdecembristă.

* Cercetător științific III dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române/ Lect. univ. dr., Facultatea de Științe Sociale, Universitatea din Craiova; e-mail: miha_barbieru@yahoo.com, mihaela.barbieru@edu.ucv.ro.

¹ Mihaela Bărbieru, *The Romanian multi-party during the first years following the revolution*, in Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, Dumitru-Mircea Buda (editors), *Paths of Communication in Postmodernity*, Section: History, Political Sciences, International Relations, vol. 6/2020, Târgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, pp. 340-341.

Evenimentele din 1989 nu au determinat doar schimbarea regimului politic, ci și schimbarea clasei politice românești. Noul regim instituit a impus pluralismul politic, organizarea periodică de alegeri, o clasă politică formată pe baza unor principii democratice și „un corp electoral ce simțea nevoia de a contribui la formarea noii ordini politice pe cale reprezentativă”². Însă acestea nu se puteau impune imediat, ci într-o formă treptată și continuă.

Primul act legislativ al noului regim a fost Decretul lege nr. 8 din 31 decembrie 1989 care consfințea că „În România este liberă constituirea partidelor politice, cu excepția partidelor fasciste sau a celor care propagă concepții contrare ordinii de stat și de drept. Nicio altă îngrădire pe motive de rasă, naționalitate, religie, grad, de cultură, sex sau convingeri politice nu poate împiedica constituirea și funcționarea partidelor politice”³.

Emis de Consiliul Frontului Salvării Naționale⁴, a statuat funcționarea partidelor politice și a stabilit condițiile foarte largi prin care acestea erau înființate. Conform art. 3 din decret, un partid politic trebuia „să-și prezinte statutele de organizare și funcționare, programul politic, să-și declare sediul și mijloacele financiare de care dispune și să facă dovada ca are cel puțin 251 de membri”⁵. Practic, acesta a fost momentul declanșării pluralismului politic pentru societatea românească, chiar dacă într-o formă mai ambiguă, deoarece o lege fundamentală nu era încă posibilă. Mai mult decât atât, se recunoștea implicit și capacitatea partidelor politice postcomuniste de a „anima spontan o societate eliberată din constrângerile regimului comunist” și se „anticipa rolul central pe care acestea erau chemate să-l joace în organizarea candidaturilor la primele alegeri”⁶.

² Claudia Gilia, *Reformarea sistemului electoral românesc. Considerații privind noile reglementări în materie electorală*, în „Studii de drept românesc”, an 20 (53), nr. 3-4, p. 293.

³ Art. 1 din Decretul-lege nr. 8 din 31 decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și organizațiilor obștești din România, publicat în „Monitorul oficial” nr. 9 din 31 decembrie 1989.

⁴ Organ provizoriu al puterii de stat rezultat în urma Revoluției din decembrie 1989. Purta amprenta voinței poporului de tip revoluționar.

⁵ Art. 3 din Decretul-lege nr. 8 din 31 decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și organizațiilor obștești din România, publicat în „Monitorul oficial” nr. 9 din 31 decembrie 1989.

⁶ Alexandra Ionescu, *Consolidarea partidelor politice și reforma instituțională a autorității publice în Europa Centrală și Orientală: pluripartism și pluralism politic în postcomunismul românesc*, în „Studia Politica: Romanian Political Science Review”, vol XIII, nr. 1/2013, p. 116.

După ce, la 27 decembrie, FSN a abolit sistemul uni-partidist și a convocat alegeri, au fost reînființate partidele istorice⁷. Actul normativ a dus și la înființarea partidelor politice noi, astfel încât până în ianuarie 1990 erau deja înființate 30 de partide. Ulterior, au apărut mult mai multe, în următorii ani numărul ajungând la aproape 200⁸. Evident că nu toate au jucat un rol pe scena politică românească, ci, din contră, foarte multe au dispărut la fel de repede cum au fost înființate sau după o scurtă activitate politică. Decretul consemna și alte prevederi, ca de exemplu faptul că o persoană nu putea fi membră a două partide în același timp, dar și anumite excepții potrivit cărora, la art. 5, se consemna că nu puteau face parte dintr-un partid politic cadrele militare și personalul civil din cadrul Ministerului Apărării Naționale și Ministerului de Interne, personalul operativ al Radio Televiziunii Române Libere, judecătorii, procurorii și diplomații⁹.

Prin Decretul lege din 09 februarie 1990 a fost constituit Consiliul Provizoriu de Uniune Națională (CPUN)¹⁰, organ legislativ care a înlocuit Consiliul FSN¹¹ și a preluat atribuțiile acestuia. Principala sa activitate a fost să asigure baza electorală necesară în perioada de tranziție până la alegerile din 20 mai 1990.

La 14 martie 1990, CPUN a elaborat Decretul lege nr. 92¹² pentru alegerea președintelui și parlamentului, în care se preciza că „puterea politică în România aparține poporului și se exercită potrivit principiilor democrației, libertății și asigurării demnității umane, inviolabilității și inalienabilității drepturilor fundamentale ale omului”, reluându-se astfel guvernarea societății

⁷ Partidul Național Țărănesc, Partidul Național Liberal.

⁸ Cristian Preda, Sorina Soare, *Regimul, partidele și sistemul politic din România*, București, Editura Nemira, 2008, pp. 76-78.

⁹ Art. 5 din Decretul-lege nr. 8 din 31 decembrie 1989 privind înregistrarea și funcționarea partidelor politice și organizațiilor obștești din România, publicat în „Monitorul oficial” nr. 9 din 31 decembrie 1989.

¹⁰ DECRET-LEGE nr. 81 din 9 februarie 1990 privind Consiliul Provizoriu de Uniune Națională, publicat în „Monitorul Oficial”, nr. 27 din 10 februarie 1990. CPUN a fost un organism provizoriu de conducere a României între 9 februarie și 20 mai, când au avut loc alegerile. În urma discuțiilor de la 1 februarie 1990, dintre reprezentanții partidelor politice nou-înființate și cei ai CFSN (condus de Ion Iliescu, care preluase puterea politică în decembrie 1989), s-a convenit ca 50% din locurile din CPUN să fie ocupate de foști membri ai Consiliului Frontului Salvării Naționale și 50% de reprezentanți ai partidelor politice nou-înființate. La 2 martie, CPUN avea 253 de membri, printre care și 27 de reprezentanți ai minorităților (Cristian Preda, *Românii fericiți. vot și putere de la 1831 până în prezent*, Iași, Editura Polirom, 2011).

¹¹ FSN se transformase în partid politic pentru a putea participa la alegeri.

¹² Publicat în „Monitorul Oficial” nr. 35 din 18 martie 1990.

românești în spiritul unui sistem democratic¹³. Decretul lege 92/1990 era de fapt legea electorală prin care se reglementau principiile noii guvernări și se puneau bazele structurale pentru principalele autorități publice¹⁴. Totodată, legea mai prevedea și că pentru președinte se poate face o singură propunere de candidatură din partea fiecărui partid sau formațiune politică, se pot propune candidaturi independente, la art. 11 se prevedea că fiecare candidatură este însoțită de 100.000 de semnături ale susținătorilor, președintele ales nu mai poate fi membru politic (partid sau formațiune), iar în cazul în care președintele este în imposibilitatea de a-și exercita prerogativele sau funcția devine vacantă, interimatul este asigurat de președintele Senatului (art. 81)¹⁵. Executivul devenea bicefal, Președinte și Guvern, guvernul fiind legitimat de votul parlamentului, Parlamentul devenea bicameral, format din Adunarea Deputaților și Senat și se instaura separația puterilor în stat (art. 2)¹⁶. În perioada sa de funcționare (9 februarie – 16 iunie 1990), CPUN a adoptat 68 decrete-legi și 123 de decrete, dintre acestea 24 au fost secrete¹⁷.

Decretul-lege nr. 92/1990 a fost aplicat doar alegerilor parlamentare și prezidențiale din 20 mai 1990, iar cele două camere urmau să fie alese în baza votului pe liste de partid. Alocarea mandatelor se făcea în conformitate cu principiul reprezentării proporționale¹⁸. Specificitatea acestei prime legi electorale a fost că nu era prevăzut niciun prag electoral pentru partidele participante la alegeri. După adoptarea Constituției din 1991, Parlamentul a

¹³ Decret-lege nr. 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea parlamentului și a Președintelui României:

„ART. 1: Puterea politică în România aparține poporului și se exercită potrivit principiilor democrației, libertății și asigurării demnității umane, inviolabilității și inalienabilității drepturilor fundamentale ale omului.

ART. 2: Guvernarea României se realizează pe baza sistemului democratic pluralist, precum și a separației puterilor legislativă, executivă și judecătorească.

ART. 3: Parlamentul României, alcătuit din Adunarea Deputaților și Senat, precum și Președintele României, se alege prin vot universal, egal, direct și secret, liber exprimat”.

¹⁴ Marian Enache, Mihai Constantinescu, *Renașterea parlamentarismului în România*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 89.

¹⁵ Decret-lege nr. 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea parlamentului și a Președintelui României.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ A se vedea Consiliul Provizoriu de Uniune Națională, disponibil la https://ro.wikipedia.org/wiki/Consiliul_Provizoriu_de_Uniune_Na%C8%99Bional%C4%83

¹⁸ Art. 4, Decret-lege nr. 92 din 14 martie 1990 pentru alegerea parlamentului și a Președintelui României.

avut sarcina de a adopta și elabora legile electorale în concordanță cu principiile consacrate de legea fundamentală.

Remarcăm faptul că legislația electorală adoptată ulterior decretului din '90 a presupus o serie de modificări ale pragului electoral, numărului de semnături pentru depunerea candidaturilor, ale sistemului de vot etc. Un alt aspect care ne-a atras atenția este că foarte multe modificări au fost făcute prin ordonanță de urgență. Deoarece numărul lor este foarte mare, nu ne vom axa atenția asupra analizării lor în acest studiu.

După alegerile din 20 mai 1990, a fost instituită comisia de redactare a legii fundamentale. Constituția a fost adoptată la 21 noiembrie 1991¹⁹ și a intrat în vigoare în urma aprobării sale prin referendum național (prin art. 149 Constituția din august 1965 a rămas în întregime abrogată). Astfel, România se alinia standardelor internaționale pentru drepturile fundamentale și devenea stat unitar cu regim democratic semi-prezidențial. Au fost reconfirmate măsurile decretului nr. 92/1990 și s-a consfințit forma de stat republicană, prin art. 84, consacându-se astfel pluralismul constituțional²⁰. Art. 34. a reiterat dreptul de a vota pentru toți cetățenii cu vârsta peste 18 ani²¹, art. 35 a modificat la 23 de ani limita de vârstă pentru a candida la Cameră și 35 de ani pentru Senat și președinție, iar prin articolele 119-121 se prevedea principiul autonomiei locale, exercitat prin autoritățile alese direct (primar, consiliul local și consiliul județean)²².

Prin Constituția din 1991 s-a garantat dreptul electoral și s-a reșezat fundamentul statului roman, reglementându-se pluralism politic, alegeri libere, separația puterilor în stat, egalitatea în drepturi a cetățenilor în fața legii și autorităților publice, fără discriminare, libertatea de exprimare, libertatea presei, dreptul de asociere, dreptul la muncă, la învățătură etc.²³.

Alegerile locale se desfășurau în baza Legii 70 din noiembrie 1991²⁴. Menționăm art. 1 al legii, care prevedea: „Consiliile locale și primarii se aleg prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Consiliile județene se

¹⁹ Publicată în „Monitorul Oficial” nr. 233 din 21 noiembrie 1991.

²⁰ Mihaela Bărbieru, *The Romanian multi-party during the first years following the revolution*, în Iulian Boldea, Cornel Sigmirean, Dumitru-Mircea Buda (editors), *Paths of Communication in Postmodernity*, Section: History, Political Sciences, International Relations, vol. 6/2020, Târgu-Mureș, Arhipelag XXI Press, p. 343.

²¹ Cu anumite excepții – persoanele cu interdicție judecătorească, debilizii etc.

²² Constituția României 1991, http://www.cdep.ro/pls/dic/act_show?ida=1&idl=1.

²³ Claudia Gilia, *op. cit.*, p. 293; Constituția României 1991, http://www.cdep.ro/pls/dic/act_show?ida=1&idl=1

²⁴ Legea nr. 70 privind alegerile locale publicată în „Monitorul Oficial” nr. 239 din 28 noiembrie 1991.

aleg prin vot indirect”²⁵. Ulterior, legea va fi modificată și completată prin legea nr. 25 din 12 aprilie 1996, iar printre prevederile sale, art. 1 se modifică după cum urmează: „Consiliile locale, consiliile județene, primării și Consiliul General al Municipiului București se aleg prin vot universal, egal, direct, secret și liber exprimat. Viceprimarii se aleg prin vot indirect de către consiliile locale”²⁶. Astfel, începând cu 1996 consiliile județene sunt alese în mod direct.

Potrivit noilor realități ale momentului, sistemul electoral românesc a fost reglementat, în 1992, prin legile organice 68 (pentru alegerea Camerei Deputaților și Senatului) și 69 (pentru alegerea Președintelui României), publicate în Monitorul Oficial, la 16 iulie 1992²⁷.

Prin legea 68 privind alegerea celor două camere ale parlamentului s-a optat în continuare pentru scrutinul de listă și repartizarea mandatelor în conformitate cu principiul reprezentării proporționale. Organizarea alegerilor era gestionată de biroul electoral județean, fără a mai intra în posesia listelor electorale din cadrul circumscripției²⁸. Una dintre noutățile aduse în materie electorală a fost stabilirea unui prag electoral de 3%, potrivit art. 66, al. 1 care prevedea că „Atribuirea de mandate pentru candidații de pe liste se face avându-se în vedere numai partidele, formațiunile politice sau coalițiile acestora care au întrunit, pe întreaga țară, cel puțin 3% din voturile valabil exprimate, în mod distinct pentru Camera Deputaților și pentru Senat”²⁹, cu adăugirea de la art. 91 care prevedea că „Pentru alegerile din anul 1992, în cazul coalițiilor electorale, la pragul de 3% prevăzut la art. 66 alin. (1) se adaugă câte un singur procent din totalul voturilor valabil exprimate pe întreaga țară pentru fiecare membru al coaliției, începând cu al doilea partid sau formațiune politică, fără a se depăși 8 procente din aceste voturi”³⁰. Realitățile politice ale momentului nu erau dintre cele mai îmbucurătoare, însă alegerea sistemului plurinomial a oferit partidelor posibilitatea de a emite

²⁵ *Ibidem*, art. 1.

²⁶ Legea nr. 25 din 12 aprilie 1996 pentru modificarea și completarea Legii nr. 70/1991 privind alegerile locale. Legea 70 va fi republicată în temeiul art. II al legii 25 din 12 aprilie 1996 și publicată în „Monitorul Oficial al României”, Partea I, nr. 77 din 13 aprilie 1996, dându-se capitolelor, articolelor și alineatelor numerotarea corespunzătoare.

²⁷ Legea nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 164 din 16 iulie 1992; Legea nr. 69/1992 pentru alegerea Președintelui României, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 164 din 16 iulie 1992.

²⁸ Acestea se păstrau la secretarul consiliului local și la judecătoria pe raza căreia se află localitatea.

²⁹ Art. 66 din Legea nr. 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 164 din 16 iulie 1992.

³⁰ Art. 91. *Ibidem*.

strategii și programe politice care să le permită organizarea teritorială sau să pătrundă în toate păturile sociale.

Mergând pe linia democrațiilor occidentale, prin legea 69/1992³¹ pentru desemnarea președintelui s-a optat pentru scrutinul majoritar uninominal, în două tururi de scrutin. Prevederea este în continuare în vigoare.

Au urmat multe modificări pentru legea 68/1992, dar trebuie să avem în vedere și conjunctura momentului. Astfel, într-o societate destul de agitată a anilor '90 se remarcă lipsa stabilității pentru clasa politică, partide cu o organizare fragilă, care, chiar și așa, și-au asumat un „rol activ în procesul de tranziție către o societate democratică”, cultura politică redusă atât pentru votanți, cât și pentru clasa politică, gradul de corupție, dar mai ales „necunoașterea stilului de conducere cu adevărat democratic și specific bunei guvernări”³².

Cu toate acestea, societatea românească a evoluat astfel încât a fost nevoie și de o revizuire constituțională. Constituția din 1991 va fi modificată și completată prin Legea de revizuire a Constituției României nr. 429/2003 (aprobată prin referendumul de la 18-19 octombrie 2003) și a intrat în vigoare la data de 29 octombrie 2003, data publicării sale în Monitorul Oficial³³. În materie electorală, una dintre principalele modificări aduse prin revizuirea constituțională a fost despărțirea alegerilor generale de cele prezidențiale prin stabilirea mandatului de președinte la 5 ani față de 4 ani³⁴.

În anul 2003, va fi publicată Legea nr. 286 din 27 iunie 2003 privind modificarea și completarea Legii 68/1992 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului³⁵ prin care se înființează Autoritatea Electorală Permanentă, care avea ca scop asigurarea „condițiilor logistice necesare aplicării întocmai a dispozițiilor legale privitoare la exercitarea dreptului de vot, precum și a condițiilor corespunzătoare pentru buna desfășurare a operațiunilor

³¹ Legea nr. 69/1992 pentru alegerea Președintelui României, publicată în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 164 la 16 iulie 1992.

³² Claudia Gilia, *op. cit.*, p. 293.

³³ Legea nr. 429 din 23 octombrie 2003 de revizuire a Constituției României, publicată în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 758 din 29 octombrie 2003.

³⁴ *Ibidem*, al. 1 al art. 83 se modifică și va avea următorul cuprins: (1) Mandatul Președintelui României este de 5 ani și se exercită de la data depunerii jurământului. Pentru alte detalii, vezi și Mihaela Bărbieru, *Accuracy Data of the Presidential Voting Outcomes to an Inferential Bias of the New Romanian Electoral Code and Electronic Vote (2014)*, în „Revista de Științe Politice. Revue des Sciences Politiques”, nr. 45/2015, Craiova, Editura Universitaria Craiova, pp. 136-137.

³⁵ Publicată în „Monitorul Oficial” nr. 473 din 2 iulie 2003.

electorale”³⁶. Atribuțiile sale au fost permanent dezvoltate prin actele electorale ulterioare înființării³⁷, activitatea sa din acest moment fiind orientată spre

„asigurarea și îmbunătățirea constantă a cadrului legal și organizatoric al alegerilor și al oricăror alte consultări, la nivel național sau local, precum și al finanțării partidelor politice, în concordanță cu instrumentele juridice de drept internațional, acquis-ul comunitar și dispozițiile constituționale; aplicarea unitară, pe întreg cuprinsul țării, a dispozițiilor legale din domeniul electoral și al finanțării partidelor politice și controlul îndeplinirii atribuțiilor și sarcinilor care revin celorlalte autorități publice cu atribuții în domeniu; educarea electoratului și a celorlalți participanți la alegeri; reprezentarea în plan extern a statului român ca principal vector de imagine al acestuia în ceea ce privește gradul de democratizare al României, măsurat prin modul de exercitare a drepturilor electorale, egalitatea de șanse în competiția politică și transparența în finanțarea activității partidelor politice și a campaniilor electorale”³⁸.

Anul 2004 a însemnat o revizuire a cadrului legislativ, care s-a bazat pe vechile reglementări, dar cu o numerotare distinctă. Astfel, au fost adoptate Legea nr. 370/2004 pentru alegerea Președintelui României, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 887 din 29 septembrie 2004, cu modificările și completările ulterioare, și Legea nr. 373/2004 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului, publicată în Monitorul Oficial, Partea I, nr. 887 din 29 septembrie 2004, cu modificările și completările ulterioare. S-au păstrat scrutinurile plurinominal pentru desemnarea parlamentarilor și majoritar uninominal în două tururi pentru desemnarea președintelui și au fost adaptate „din mers unele din reglementările anterioare unor noi cerințe”³⁹. Alegerile generale și prezidențiale s-au desfășurat tot concomitent, urmând ca următoarele să se despartă – parlamentare în 2008 și prezidențiale în 2009. Următoarea dată când vor fi în același an, conform legislației în vigoare, va fi anul 2024.

Scena politică românească, cu o evoluție ce demonstrează efervescența clasei politice⁴⁰ și nevoia de reformare și de asigurare a stabilității guvernamentale, a

³⁶ Art. 1 al legii 286/2003.

³⁷ Legi și Ordonanțe de urgență (2004, 2006, 2007, 2008, 2009, 2014, 2015).

³⁸ A se vedea Autoritatea Electorală Permanentă, accesat la 15 ianuarie 2022 <https://www.roaep.ro/prezentare/en/despre-noi/>

³⁹ Claudia Gilia, *op. cit.*, p. 294; Cristian Ionescu, *Legile electorale pe înțelesul tuturor*, București, Editura All Beck, 2004.

⁴⁰ Amintim referendumul de suspendare a președintelui.

cunoscut noi modificări în materie legislativă în anul 2008. A avut loc reformarea sistemului electoral, poate cea mai evidentă de la începutul democrației postdecembriste. Astfel, a fost adoptat un nou cadru legislativ pentru desemnarea aleșilor – sistemul majoritar uninominal cu un singur tur de scrutin. În acest sens, Parlamentul a adoptat Legea nr. 35 din 13 martie 2008 pentru alegerea Camerei Deputaților și a Senatului și pentru modificarea și completarea Legii nr. 67/2004 pentru alegerea autorităților administrației publice locale, a Legii administrației publice locale nr. 215/2001 și a Legii nr. 393/2004 privind Statutul aleșilor locali⁴¹. Prin această lege au fost aduse o serie de modificări, cea mai importantă fiind un nou mod de scrutin, și au fost definiți mai mulți termeni⁴². Apar modificări privind circumscripțiile electorale (care vor fi 43)⁴³ și colegiile electorale. Acestea din urmă se constituie în cadrul circumscripțiilor electorale, pe baza normei de reprezentare. Numărul colegiilor pentru alegerea deputaților și senatorilor sunt stabilite în funcție de numărul de locuitori, însă într-o circumscripție nu pot fi mai puțin de 4 colegii pentru deputați și mai puțin de două colegii pentru senatori⁴⁴. A fost stabilită o

⁴¹ Publicată în „Monitorul Oficial”, Partea I, nr. 196 din 13 martie 2008.

⁴² Pe scurt, definirea câtorva termeni potrivit legii 35/2008: *colegiul electoral* – subunitatea unei circumscripții electorale, este atribuit un singur mandat; *competitori electorali* – partidele politice, alianțele politice și electorale, organizațiile legal constituite ale cetățenilor aparținând unei minorități naționale, candidații independenți; *contestație* – cale de atac prin care orice parte interesată se adresează birourilor electorale abilitate sau instanțelor judecătorești competente; *întâmpinare* – cale de atac prin care orice parte interesată se adresează unei autorități publice sau birou electoral care a emis actul atacat; *propunere de candidatură* – act de înscriere în competiția electorală a persoanei care dorește să concureze în alegeri pentru câștigarea unui mandat ... susținută de un anumit număr de alegători; *registru electoral* – bază de date centralizată unde sunt înscrși toți cetățenii români, inclusiv cei cu domiciliul în străinătate, cu drept de vot (aplicabil începând cu 2012, alegerile parlamentare). Autoritatea Electorală Permanentă întocmește, păstrează și actualizează în permanență, până la data de 31 martie a fiecărui an, Registrul electoral. La nivelul fiecărui județ și sector al municipiului București, Registrul electoral care cuprinde alegătorii cu domiciliul sau reședința pe teritoriului unității administrativ-teritoriale este păstrat și actualizat de către biroul teritorial al Autorității Electorale Permanente.

⁴³ Titlul I, Capitolul II, art. 10: „Pentru organizarea alegerilor se constituie circumscripții electorale la nivelul celor 41 de județe, o circumscripție în municipiul București și o circumscripție separată pentru românii cu domiciliul sau reședința în afara țării. Numărul total al circumscripțiilor electorale este de 43”.

⁴⁴ Titlul I, Capitolul II, art. 11:

„(1) În cadrul fiecăreia dintre cele 43 de circumscripții electorale se constituie colegii uninominale pe baza normei de reprezentare, după cum urmează:

circumscripție electorală specială pentru cetățenii români cu domiciliu în afara granițelor, cu 4 colegii uninominale pentru Camera Deputaților și două colegii uninominale pentru alegerea Senatului (arondarea geografică a fost stabilită ulterior, prin HG, pe baza proporționalității parlamentare). Fiecare competitor avea o singură propunere de candidatură pe un colegiu uninominal, la depunerea candidaturilor se făcea dovada constituirii unui depozit⁴⁵ în contul AEP (care ulterior se restituia) de către fiecare partid, alianță etc., atribuirea mandatelor se făcea prin Metoda d'Hont, în două etape – la nivelul colegiilor uninominale și la nivelul fiecărei circumscripții electorale⁴⁶.

O altă modificare de substanță a fost alegerea președinților de consilii județene prin vot direct, pe circumscripții electorale prin scrutin uninominal într-un singur tur, câștigător fiind cel care avea cel mai mare număr de voturi. Doar în caz de balotaj se organiza și turul doi de scrutin.

Registrul electoral este un alt element de noutate al legii. Reprezintă o bază de date centralizată, unde toți alegătorii sunt înscrși, indiferent că sunt cu

a) numărul colegiilor uninominale pentru Camera Deputaților, respectiv pentru Senat se determină prin raportarea numărului de locuitori al fiecărei circumscripții electorale la normele de reprezentare prevăzute la art. 5 alin. (2) și (3), la care se adaugă un colegiu de deputat, respectiv de senator pentru ceea ce depășește jumătatea normei de reprezentare, fără ca numărul colegiilor de deputat dintr-o circumscripție electorală să fie mai mic de 4, iar cel de senator, mai mic de 2;

b) numărul de locuitori avut în vedere la calculul numărului de colegii uninominale care se delimitează în cadrul fiecărui județ este cel prevăzut la art. 5 alin. (4).

(2) Delimitarea colegiilor uninominale se face ținând cont de următoarele reguli:

a) o circumscripție electorală poate fi compusă numai din colegii uninominale întregi;

b) teritoriul cuprins de un colegiu uninominal trebuie să se afle pe teritoriul unuia și aceluiași județ sau al municipiului București;

c) pe teritoriul unei localități pot fi delimitate, de regulă, doar colegii uninominale întregi;

d) un colegiu uninominal poate cuprinde, de regulă, una sau mai multe localități întregi;

e) în municipiul București, colegiile uninominale nu trebuie să depășească limitele administrativ-teritoriale dintre cele 6 sectoare. În fiecare dintre sectoare se vor delimita colegii uninominale pentru alegerea Camerei Deputaților și pentru alegerea Senatului cu aplicarea prevederilor alin. (1) lit. a), prevederile lit. g) urmând să fie aplicate pentru colegiile uninominale delimitate în interiorul fiecărui sector în parte”.

⁴⁵ Depozitul se restituia în 14 zile lucrătoare de la data rămânerii definitive a rezultatelor alegerilor partidelor, alianțelor etc. care obțineau un număr de voturi egal cu cel puțin 2% din voturile valabil exprimate la nivel național. Existau și alte categorii cărora li se restituiau depozitele, iar sumele care nu se restituiau intrau ca venit la bugetul de stat.

⁴⁶ Art. 11-15 ale Legii 35/2008.

domiciliul în România sau în străinătate. Este întocmit, păstrat și actualizat de Autoritatea Electorală Permanentă până la 31 martie, în fiecare an. La nivelul fiecărui județ și sector al municipiului București, Registrul electoral care cuprinde alegătorii cu domiciliul sau reședința pe teritoriului unității administrativ-teritoriale este păstrat și actualizat de către biroul teritorial al Autorității Electorale Permanente (AEP)⁴⁷.

Pentru secțiile de votare s-au înființat *Registrul secțiilor de votare*, administrat tot de AEP, care cuprindea delimitarea și numerotarea secțiilor de votare de pe teritoriul României. Secțiile de votare se reorganizează, fiind folosită o nouă formulă: în localitățile cu populație de peste 1.500 locuitori se organizează câte o secție de votare pentru 1.000-1.500 locuitori, iar în localitățile cu populație sub 1.500 locuitori, se organizează o singură secție de votare. De asemenea, se pot organiza secții de votare și în satele cu populație sub 1.000 de locuitori și care sunt situate la o distanță mai mare de 3 km față de sediul secției de votare din reședința comunei⁴⁸. Erau stipulate trei tipuri de liste electorale, permanente, complementare și suplimentare. Spre deosebire de vechile reglementări, legea din 2008 elimină organizarea de secții de vot în spitale, maternități, sanatorii, stațiile de cale ferată, în autogări, în porturi și aeroporturi. Se avea în vedere și egalitatea de șanse între femei și bărbați, legea stipulând că listele pentru alegerea consiliilor locale și județene trebuie să asigure reprezentarea ambelor sexe⁴⁹. Pragul electoral era prevăzut la 5% din totalul voturilor valabil exprimate în toate circumscripțiile electorale, adăugându-se 3% pentru al doilea membru al alianței și câte un procent începând cu al treilea, fără a se depăși 10%⁵⁰.

Legislația electorală va fi din nou modificată în 2015 prin legile 115 și 208. Legea 115⁵¹ a adus unele modificări pentru alegerea autorităților locale față de 2012, ca de exemplu modul de alegere a președinților consiliilor județene, revenindu-se la alegerea indirectă, aceștia urmând să fie aleși, prin votul secret al consilierilor județeni, cu o majoritate simplă, din rândul acestora (nu direct, ca în 2008 și 2012). S-a menținut prevederea pentru alegerea primarilor într-un

⁴⁷ Capitolul IV al legii – Registrul electoral, listele electorale și cărțile de alegător.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Pentru mai multe detalii, a se vedea legea.

⁵⁰ Art. 47 al Legii 38/2008.

⁵¹ Legea nr. 115 din 19 mai 2015 pentru alegerea autorităților administrației publice locale, pentru modificarea Legii administrației publice locale nr. 215/2001, precum și pentru modificarea și completarea Legii nr. 393/2004 privind Statutul aleșilor locali. Publicată în Monitorul Oficial nr. 349 din 20 mai 2015.

singur tur⁵², prevedere introdusă la alegerile locale din 2012 prin legea 129/2011⁵³. Până în 2012, primarii erau aleși direct, pe sistem uninominal în două tururi. Aceștia erau declarați aleși în urma primului tur de scrutin, doar dacă întruneau majoritatea absolută a voturilor (50%+1). Dacă niciunul dintre candidați nu reușea să obțină această majoritate, era organizat al doilea tur de scrutin, la care participau primii doi clasați. După acest tur se declara primar candidatul cu cel mai mare număr de voturi valabil exprimate⁵⁴.

Legea nr. 208 din 20 iulie 2015 privind alegerea Senatului și a Camerei Deputaților, precum și pentru organizarea și funcționarea Autorității Electorale Permanente⁵⁵, prin art. 5 revine la scrutinul de listă pentru alegerea parlamentarilor, potrivit principiului reprezentării proporționale. Se renunță la scrutinul uninominal, implicit și la colegii, norma de reprezentare a fost și ea modificată, astfel pentru un deputat norma era de 73.000 de locuitori și 168.000 de locuitori pentru un senator⁵⁶. Desemnarea președinților birourilor electorale ale secțiilor de votare se face de către Autoritatea Electorală Permanentă, nu de președintele tribunalului, ca la alegerile anterioare (procedura este asemănătoare). Legea conține și o serie de norme cu privire la corpul experților

⁵² Prin alegerea într-un singur tur, mandatul de primar revine celui candidat care întrunește în primul tur o majoritate simplă (cele mai multe voturi). În caz de balotaj, se organizează un nou tur de scrutin la două săptămâni de la primul tur și la care participă doar candidații care se află în această situație.

⁵³ Lege privind modificarea Legii nr. 67/2004 pentru alegerea autorităților administrației publice locale, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 129 din 23 iunie 2011:

„1. Articolul 97 se modifică și va avea următorul cuprins:

(1) Pentru funcția de primar, centralizarea voturilor se face de biroul electoral de circumscripție.

(2) Este declarat ales primar candidatul care a întrunit cel mai mare număr de voturi valabil exprimate în primul tur de scrutin.

(3) În caz de balotaj se va organiza un nou tur de scrutin la două săptămâni de la primul tur, la care vor participa doar candidații care se află în această situație.

2. Articolul 98 se modifică și va avea următorul cuprins:

„În cazul în care situația de balotaj intervine între doi candidați la funcția de primar, între care urmează să se desfășoare turul al doilea de scrutin, iar unul dintre aceștia decedează, renunță sau nu mai îndeplinește condițiile prevăzute de lege pentru a fi ales, nu vor mai avea loc alegeri, biroul electoral de circumscripție declarându-l primar pe celălalt candidat”.

⁵⁴ Mihaela Bărbieru, *Alegerile administrației locale din anul 2012. Rezultatele și validarea lor în județul Dolj*, în „Arhivele Olteniei”, serie nouă, nr. 27, 2012, pp. 219-226.

⁵⁵ Publicată în „Monitorul Oficial” nr. 553 din 24 iulie 2015.

⁵⁶ A se vedea și Mihaela Bărbieru, *Alegerile parlamentare din decembrie 2012. Studiu de caz: județul Dolj*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane C.S. Nicolăescu-Plopșor”, nr. XIV, 2013, pp. 41-46.

electorali, organizarea secțiilor din străinătate, se reglementează în detaliu organizarea și funcționarea Registrului electoral (înființat prin legea 35/2008), reglementări despre utilizarea sistemului informatic de monitorizare a prezenței la vot și de prevenire a votului ilegal⁵⁷. Reținem că cele mai multe dispoziții au fost, de fapt, o reiterare a normelor legii anterioare, astfel legea din 2015 căpătând un puternic caracter tehnic.

În prezent, în vigoare sunt legea din 2004 pentru alegerea președintelui și legile din 2015 pentru alegerea parlamentarilor și autorităților locale⁵⁸. În ultimii ani au existat mai multe încercări ale clasei politice de revenire la alegerile primarilor în două tururi de scrutin, însă, până în acest moment, nu s-a luat vreo hotărâre legislativă în acest sens⁵⁹.

Așa cum se observă din cercetarea noastră, legislația electorală românească din ultimii 30 de ani are multe modificări și reveniri. Există o multitudine de legi, hotărâri de guvern sau hotărâri ale AEP care reglementează diferite problematice tehnice – măsuri tehnice pentru buna organizare a alegerilor, circumscripții, cheltuieli, buna organizare a alegerilor pentru românii cu domiciliul în străinătate, delimitarea secțiilor de votare, norme ale sistemului informatic pentru prevenirea votului ilegal etc. Astfel, modificările legislative sunt mult mai numeroase decât cele analizate în studiul nostru, însă am considerat că trebuie să ne îndreptăm atenția doar către cele mai importante, cu impact asupra clasei politice și societății.

⁵⁷ A se vedea pe larg Legea nr. 208 din 20 iulie 2015 privind alegerea Senatului și a Camerei Deputaților, precum și pentru organizarea și funcționarea Autorității Electorale Permanente.

⁵⁸ Cu anumite reglementări adoptate ulterior, având în vedere și situația sanitară generată de pandemie.

⁵⁹ Au fost depuse mai multe inițiative legislative în Parlament.

CONVALESCENȚA STATULUI DE DREPT – PROVOCĂRI

Mădălin-SAVU TICU*

Abstract: *Contemporary democratic societies are going through a deep period of crisis and the world seems, more than ever, in a change that is not always positive. The crisis is not just a medical one, generated by the coronavirus pandemic, or just an economic or social one; but it is a much stronger crisis that humanity has been going through in recent decades: the crisis of the rule of law. The classical notions regarding the doctrine of the rule of law, notions of constitutional law or legal and political philosophy, must be re-evaluated, so that the metamorphoses that the rule of law goes through in the contemporary period respond to socio-political challenges, legal realities or cultural trends.*

In contemporary Europe, both geographically and institutionally, the rule of law seems to be in convalescence, in the deepest medical sense of the term. Systemic crises must be resolved from top to bottom and not the other way around. Precisely for this reason, paraphrasing the classic Kantian questions, we will try to show in our study what the rule of law is, who it serves, what challenges it faces and what solutions can be found to successfully adapt to new socio-economic realities, cultural and geo-political.

Key words: *rule of law, liberalism, democracy, philosophy of law, crisis, human dignity, European Union.*

1. Argument

Dincolo de diferitele probleme secvențiale cu care se confruntă comunitățile umane în perioada contemporană, precum și dincolo de potențialele soluții (mai mult sau mai puțin bune), studiul nostru își propune să meargă către o altă direcție: o abordare integratoare, care să ne conducă spre însăși sursa istorico-filosofică a conceptului *statului de drept* și a necesității acestuia, într-o lume în care valorile, modelele și principiile sunt uneori uitate, alteori „răsturnate” și ciudat inversate într-o sofistică cel puțin păguboasă (dacă nu chiar periculoasă) pentru lumea modernă în care pretindem că trăim.

* Lector univ. dr., Facultatea de Drept, Universitatea din Craiova; e-mail: madalin.ticu@edu.ucv.ro

Provocările lansate de convalescența¹ statului de drept nu sunt minore, motiv pentru care trebuie să avem proprietatea termenilor nu doar semantic, ci și istorico-filosofic. Criza (sau crizele) prin care statele de drept din zilele noastre trec este una profundă și de durată, chiar dacă soluțiile sunt multiple și uneori chiar eficiente spre o posibilă „întremare” care nu poate avea decât o posologie de natură juridică.

Poate mai mult decât oricând, în societățile democratice contemporane această criză și-a găsit punctul de plecare în pandemia de coronavirus - fapt generator dar și bulversant pe o multitudine de planuri - nelăsând neafectat universul juridic.

Ne-am putea întreba, pe bună dreptate, ce au în comun statul de drept și pandemia; și de unde răzbate fundamentarea temei pe care o vom prezenta în cele ce urmează? De la abstracțiunea ideii – dată de filosofie – către concretețea actului sanitar și a politicilor medicale și până la necesitatea normativismului juridic, pare să fie un drum sinuos, fără prea mari conexiuni și interdependențe, și în mod simplist/simplificator atașat imaginii unui puzzle ale cărui piese nu se potrivesc.

Vom încerca să ridicăm „vălul ignoranței”² și să transformăm potențialul răspuns simplificator și mistificator într-o certitudine ce ține de esența acestor două domenii socio-umane fundamentale: omul. În ambele sale ipostaze: cea de persoană³ fizică/juridică, trăitoare în sfera valorilor dreptului privat al cărui corolar îl constituie poziția de egalitate juridică în care se află părțile; cea de cetățean, supus valorilor dreptului public și puternic angrenat în mecanismul social, mult mai mult ca relație decât ca individualitate. Omul, în ipostaza sa de origine, de fundament, dar și de finalitate a oricărui tip de sistem social de gândire, plecând pe firul celor patru întrebări kantiene, tulburătoare prin simplitate și profunde prin adresabilitate: 1. Ce pot să știu?; 2. Ce trebuie să fac?; 3. Ce pot să sper?; 4. Ce este omul?, și care definesc întregul domeniu al filosofiei ca gândire care se produce, care este activă, dar care are un sens profund antropologic și antropocentric.

¹ Dicționarul explicativ al limbii române: „Convalescență s.f. Perioadă prin care trece un bolnav după vindecare până la o însănătoșire deplină; întremare”, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2012, p. 231.

² Expresie folosită de John Rawls, filosof liberalizat contemporan, și explicată în lucrarea *A theory of justice*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, London, England, 2005, pp. 136-142.

³ Cuvântul *persona* (*per sonare*) desemna inițial o mască (*personatus* însemnând mascat, costumat, lb. latină) pe care, atât la romani, cât și la greci, actorul o purta pentru a-și recita rolul său pe scenă. El evidențiază deopotrivă valoarea redusă a sinelui individual, smuls din construcția social-comunitară și însemnând, pe filiera limbii franceze, *nimeni-ul*, *nimic-ul* (cuvântul *personne*, lb. franceză).

Valoarea întrebărilor kantiene nu rezidă în potențialele (și multiplele) răspunsuri ce pot fi acordate, ci în întrebările însele, care pun în centrul lor omul, ca ființă rațională și socială.

Iată deci liantul demersului nostru – omul – în triplă ipostază: ca ființare materială și beneficiar al dreptului la sănătate⁴ consacrat de Constituția României; ca ființă rațională și interogativă aplecată serios, prin demersul filosofic, către cunoașterea de sine; ca existență juridică – *homo juridicus* - inevitabil supusă regulilor dreptului pozitiv, derivate din traiul în societate, în calitate de *zoon politikon*⁵.

Provocările cu care se confruntă statul de drept în contextul actualei pandemii nu sunt doar unele legaliste și profund pozitivistice (în încercarea de a genera norme juridice apte să sprijine realizarea interesului general de ocrotire a sănătății populației), ci și unele conceptuale, derivate din nevoia de a concilia interesul particular (regăsit în drepturile și libertățile omului) cu interesul public, social, conferit de statutul de cetățean pe care îl avem fiecare dintre noi. Tocmai de aceea, pentru a ajunge la un just echilibru între interesele particularilor și interesul general, este nevoie ca soluțiile cu care vine dreptul pozitiv în contextul epidemiologic actual să fie interpretate în cheia oferită de filosofia dreptului și de filosofia politică. Altfel, dreptul rămâne „*literă moartă*” și se îndepărtează de propria sa raționalitate.

Tocmai din acest motiv vom încerca, prin demersul nostru, să creionăm tipologia statului de drept, atât din punct de vedere al întemeierii sale istorice, cât și al celei conceptuale, ca moment distinct în istoria filosofiei dreptului, urmând apoi să arătăm evoluția conceptului în devenirea sa, modul cum ni se înfățișează în democrațiile constituționale actuale și, mai ales, provocările cărora statul de drept trebuie să le facă față în actuala criză a umanității, care nu este doar una medicală (și cu profunde consecințe economice), ci și una spirituală, de căutare și regăsire a valorilor profunde pe care se întemeiază umanitatea, valori precum: coexistența libertăților, acceptarea existenței celuilalt într-o societate incluzivă, solidaritatea, empatia, sprijinul reciproc, conștiința apartenenței la societate etc.

2. Conceptul statului de drept - întemeiere

⁴ Garantat la nivel constituțional prin prevederile art. 34 alin.(1) potrivit căruia „*Dreptul la ocrotirea sănătății este garantat*”, precum și prin textul art.22 alin.(1) – „*Dreptul la viață, precum și dreptul la integritate fizică și psihică ale persoanei sunt garantate*”.

⁵ Conform lui Aristotel, în lucrarea *Politica*, acesta vorbește despre om în calitate sa de *zoon politikon*, adică o ființă/un animal social, a cărui existență nu se poate desfășura decât în cadrul *polisului* – cetatea greacă antică.

Dacă ar fi să încercăm stabilirea unei (co)relații între drept și filosofie, am putea urma sistemul științelor imaginat de Hegel în lucrarea *Enciclopedia științelor filosofice*, din anul 1817, sau, și mai clar, ideile de forță enunțate în *Principii de filozofie a dreptului*⁶, acolo unde afirma: „Ceea ce este rațional, este cu adevărat; iar ceea ce este cu adevărat este rațional” sau, și mai elocvent, „Știința dreptului este o parte a filozofiei”⁷. Desigur, Hegel se putea înșela atunci când insera știința dreptului în rândul filosofiei văzută ca știință a universalului, dar în egală măsură integratoare tocmai prin raționalitatea sa, însă spiritul analitic nu ne lasă să nu observăm că „*Filosofia este în mod constant prezentă în drept*”⁸, poate cu mult mai mult decât este dreptul prezent în filosofie.

Pentru a ajunge la întemeierea istorică a conceptului de stat de drept, trebuie să pornim de la filosofia juridică kantiană⁹, care sesizează că

„Cea mai mare problemă pe care natura o impune genului uman spre dezlegare este înfăptuirea unei societăți civile menite să administreze în mod general dreptul. Numai în societate și anume într-o societate unde domnește cea mai mare libertate, deci un antagonism general al membrilor ei, și totuși, cea mai exactă determinare și asigurare a limitelor acestei libertăți pentru ca să poată exista cu libertatea altora, poate fi atinsă în omenire suprema intenție a naturii, adică dezvoltarea tuturor dispozițiilor sale; astfel suprema sarcină pe care natura i-o impune omului trebuie să fie o societate în care libertatea se combină, prin legi exterioare, în cel mai înalt grad posibil cu forța abstractă, adică o constituție civilă perfect justă”¹⁰.

Iată că, în opinia lui Kant, provocarea majoră lansată umanității este găsirea unei soluții contractualiste de a întemeia societatea civilă¹¹, ghidată după norme juridice, și care să poată astfel conduce la domnia libertății, asigurată prin domnia dreptului: „Dreptul este ansamblul condițiilor prin

⁶ Datând din anul 1821.

⁷ Hegel G. W. F., *Principiile filozofiei dreptului*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, p. 22.

⁸ Atias Ch., *Philosophie du droit*, Paris, P.U.F., 1999, p. 4.

⁹ Pentru mai multe detalii asupra gândirii juridice kantiene, a se vedea pe larg Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *Filosofia dreptului. Marile curente*, ediția a III-a, București, Editura C.H. Beck, 2010, pp. 210-218.

¹⁰ Apud M. Furst, J. Trinks, *Manual de filosofie*, București, Editura Humanitas, 1997, p. 233.

¹¹ I. Kant, *Vers la paix perpétuelle; Que signifie s'orienter dans la pensée; Qu'est-ce que les Lumières et autres textes*, Paris, Ed. GF Flammarion, 2006.

intermediul cărora arbitrul unuia poate să se acorde cu arbitrul celuilalt, urmând o lege generală de libertate”¹².

De altfel, conceptul statului de drept – chiar dacă nu sub forma sa de *Rechtsstaat* – apare tot în opera kantiană, acolo unde întâlnim puse față în față două noțiuni: cea de stat existent (*Staat*) și cea de stat constituțional (*Republik*), cel din urmă menit să garanteze fericirea generală și protecția drepturilor și a libertăților fundamentale prin intermediul unei constituții morale asupra căreia poporul însuși a convenit. Accesul la justiție, libertățile civile și politice la care au dreptul, fac din protecția cetățenilor punctul central al unui asemenea stat, în care legea și dreptul îi protejează pe aceștia împotriva exercitării arbitrare și discreționare a puterii de către autorități. Practic, statul de drept (*Rechtsstaat*) este opusul statului totalitar (*Obrigkeitsstaat* sau *Nichtrechtsstaat*) și al lui *Unrechtsstaat* (statului neconstituțional)¹³.

Conceptul statului de drept a apărut în secolele XVII-XVIII, ca urmare a revoluțiilor îndreptate împotriva feudalismului, din dorința de a proclama, ocroti și garanta juridic drepturile și libertățile omului și cetățeanului, luptând împotriva totalitarismelor și a absolutismului statal. Nu este un concept ușor de definit sau a cărui esență să fie surprinsă prea simplu, tocmai pentru că se mulează pe specificul diferitelor particularități europene de gândire politico-juridică:

„conceptul în sine este exprimat până la un punct prin sintagme precum «*rule of law*» în engleză, «*regne de la loi*» sau «*limitation des gouvernants*» în franceză și „*stato di diritto*” în italiană. Totuși, aceasta nu înseamnă că aceste concepte sunt identice din toate punctele de vedere; înseamnă doar că ideea de *Rechtsstaat* sau de stat de drept este înrădăcinată în toate sistemele de drept europene”¹⁴.

Aceeași fluiditate a noțiunii este surprinsă și în literatura de specialitate franceză atunci când se afirmă despre statul de drept că „Dacă expresia a trimis mai întâi la o noțiune politică, un anumit tip de stat, un mod particular de

¹² I. Kant, *Éléments métaphysiques de la doctrine du droit* (prima parte din *Métaphysique des moeurs*), apud Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *op. cit.*, p. 211.

¹³ *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)*, Editors: Silkenat, James R., Hickey Jr., James E., Barenboim, Peter D., Springer, 2014.

¹⁴ Loammi C. Blaau, *The Rechtsstaat idea compared with the rule of law as a paradigm for protecting rights*, p. 76, accesibil la următorul link: <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/soafio7&div=18&id=&page=>, site consultat la data de 25.10.2021.

organizare politică a a cărei finalitate este partajarea egală a libertăților între membrii colectivității, ea trimite astăzi, în anumite sisteme juridice, la o noțiune de drept pozitiv”¹⁵. Iată, deci, că dificultatea surprinderii și înțelegerii acestui concept ține tocmai de complexitatea sa și de faptul că are în egală măsură legătură cu dreptul, cu știința politică, cu filosofia juridică și cu întemeierea constituțională a statului.

Deși conceptualizarea noțiunii îmbracă forme diferite în constituțiile europene actuale, în preambulul Convenției europene a drepturilor omului, în tratatul de instituire a Uniunii Europene, sintagma „*stat de drept*” este larg răspândită¹⁶ și se află într-o strânsă legătură cu un alt concept-cheie, acela de democrație. În dreptul constituțional german actual¹⁷, principiul statului de drept apare ca un fascicul de sub-principii, scrise sau nu, la rândul lor împărțite în reguli mai particulare:

„principiul preeminenței constituției și a garanției sale jurisdicționale, supunerea administrației și a justiției în fața legii și a dreptului, rezerva legii care interzice executivului să acționeze fără o bază legislativă suficientă, principiul aplicării imediate a drepturilor fundamentale, separarea puterilor, securitatea juridică (și corolarele sale: precizie și claritate a normelor, protecția încrederii legitime, principiul neretroactivității), răspunderea puterii publice, principiul proporționalității, dreptul la recurs și garanțiile procedurale”¹⁸.

Iată doar câteva dintre multiplele ipostaze care dau conformația acestei noțiuni-umbrelă care este statul de drept.

Sintagma presupune, totodată, existența a două sensuri: un sens formal, întemeiat pe noțiunile de constituționalitate și de legalitate, dar și un sens material, potrivit căruia constituția conține reguli ce corespund principiilor mai sus amintite. Din acest motiv, avem de-a face cu o noțiune plurivalentă, care merge de la o *noțiune politică descriptivă* în sensul unui anumit tip de stat, către o *noțiune de drept pozitiv*, sau către o noțiune politică normativă, în sensul ei de finalitate, de ideal spre care se merge și anume *ideea de stat*¹⁹. Această plurivalență a sensurilor precum și conținutul efectiv, juridicizat, al

¹⁵ Olivier Jouanjan, *État de droit*, în lucrarea colectivă *Dictionnaire de la culture juridique*, coord. Denis Alland și de Stéphane Rials, Quadrige/Lamy-Puf, Paris, 2003, p. 649.

¹⁶ *Ibidem*, p. 649.

¹⁷ K. Sobota, *Das Prinzip Rechtsstaat*, Tübingen, Mohr, 1997.

¹⁸ Olivier Jouanjan, *op.cit.*, p. 650.

¹⁹ *Ibidem*, p. 650.

acestui concept îl fac să devină o noțiune simbolică, puternică și totodată atacabilă din punct de vedere semantic de doctrina anti-liberală.

Încadrarea și limitarea puterilor statului de către drept²⁰ aduce cu sine de fapt recunoașterea principiului drepturilor și libertăților naturale ale ființei umane²¹, care sunt recunoscute la nivelul construcției artificiale a statului și sunt protejate tocmai prin intermediul mecanismului juridic (de data aceasta în sensul său de drept pozitiv).

Concept esențialmente liberal, ale cărui începuturi, deși într-o formă incipientă, le regăsim în operele lui Hobbes²² și Rousseau²³ iar, mai târziu, mai ales în opera lui Immanuel Kant, desăvârșită de gânditorii²⁴ germani din prima jumătate a secolului al XIX-lea, statul de drept are ca scop

„protecția libertății și a proprietății individuale. Formula sa instituțională ține în întregime de principiul numit al rezervei legii: Statul nu poate interveni în sfera libertății și a proprietății indivizilor decât în virtutea unei reguli universale, potrivit principiului concilierii raționale a liberului-arbitru individual și adoptat cu consimțământul reprezentării”²⁵.

Sau, și mai sintetic, folosind chiar cuvintele lui Kant – „acționează exterior în așa fel încât întrebuințarea liberă a liberului tău arbitru să poată coexista cu libertatea tuturor, conform unei legi universale”²⁶.

Din cele expuse mai sus reiese cu câtă dificultate se lasă surprinsă noțiunea statului de drept și cât de mobilă este aceasta, mai ales în contextul democrațiilor constituționale actuale. Într-o încercare de simplificare a ei „Înțelegerea statului de drept ca ceva ce nu permite abuzul puterii statale pare mai interesantă. Într-un asemenea caz s-ar putea adăuga că statul de drept

²⁰ Potrivit expresiei lui Jaques Chevallier.

²¹ Pentru detalii asupra *Școlii dreptului natural* (Grotius, Pufendorf și Montesquieu), a se vedea pe larg Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *op. cit.*, pp. 103-129.

²² Pentru detalii a se vedea *Hobbes's liberal absolutism*, în lucrarea lui Dick Howard, *The primacy of the political: a history of political thought from the Greeks to the French and American revolutions*, Columbia University Press, 2010, pp. 210-227.

²³ Pentru detalii a se vedea *Rousseau's defensive republicanism* în Dick Howard, *op. cit.*, pp. 245-269, referitoare la concepția lui Rousseau.

²⁴ Îi avem aici în vedere pe: Johann Christian von Aretin, Karl von Rotteck, Carl Theodor Welcker, Robert von Mohl.

²⁵ Olivier Jouanjan, *op. cit.*, pag. 651.

²⁶ I. Kant, *Introducere în teoria dreptului*, în vol. *Metafizica moravurilor*, Editura Antaios, 1999, p. 69.

înseamnă că statul nu se poate poziționa el însuși deasupra societății și că nimeni nu poate fi mai presus de lege”²⁷, idee consacrată și de constituantul român prin textul articolului 16 alin.(2) din Constituție potrivit căruia „Nimeni nu este mai presus de lege”. Dar nu cumva Sfântul Augustin intuise deja, încă din secolul al V-lea e.n., valoarea și necesitatea justiției aplicată în stat, atunci când afirma „Fără justiție împărățiile sunt ele altceva decât mari oști de bandiți?”²⁸, sesizând foarte bine necesitatea existenței dreptului, ca element extern de normativitate ale cărui reguli se impun *tuturor*, nu numai *unora*.

3. În căutarea statului de drept - caracteristici

Parafrazându-l pe Marcel Proust cu al său roman - *À la recherche du temps perdu* - vom arăta ce anume dă consistență noțiunii de stat de drept și îi oferă argumentul perenității, care se constituie totodată în cea mai potrivită probă a viabilității, judecată după criteriul trecerii timpului.

Impunerea statului de drept ca principiu constitutiv al statului român, prin dispoziția art.1 alin.(3) din Constituție are un caracter normativ²⁹ și imperativ³⁰. Trebuie analizată însă consistența acestei normativități și văzut tipul de drept căruia statul de drept i se supune, precum și calitatea acestuia, care ne conduce către ideea că „Dreptul trebuie să asigure libertatea individuală, finalitatea sa trebuie să fie garantarea demnității omului”³¹.

Dar, noțiunea în sine de demnitate a omului, deși consacrată constituțional de același articol 1 alin.(3), precum și de art.72 alin.(1) din Codul civil - „Orice persoană are dreptul la respectarea demnității sale” - rămâne un concept ambiguu, în lipsa (măcar) a unei tentative de definiție legală³².

Cu toate acestea, ea rămâne o noțiune-cheie nu doar pentru fundamentarea valorilor constituționale de tip democratic și liberal, ci și pentru întemeierea însăși a statului de drept: „Valoarea supremă, singura valoarea pe

²⁷ Dmitry Dedov, *Chapter 5 – The Rule of Law and Legal State Doctrines as a Methodology of the Philosophy of Law*, p. 61, în lucrarea *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)*. Editors: Silkenat, James R., Hickey Jr., James E., Barenboim, Peter D., Springer, 2014.

²⁸ Sfântul Augustin, *De Civitate Dei*, cartea a IV-a. Pentru detalii a se vedea și Raymond Wacks, *Philosophy of Law: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2014, p. 4.

²⁹ Dan Claudiu Dănișor, *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale*, București, Editura Universul Juridic, 2009, p. 38.

³⁰ A se vedea Decizia Curții Constituționale Române nr.169/1999, publicată în „Monitorul Oficial” nr. 151/12 aprilie 1999.

³¹ Dan Claudiu Dănișor, *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale ...*, p. 39.

³² Mădălin-Savu Ticu, *Demnitatea umană în contextul actual al proliferării drepturilor omului*, în volumul *Demnitatea și libertatea persoanei umane: abordare interdisciplinară*, Craiova, Editura Universitaria, Editura Mitropolia Olteniei, 2016, p. 390.

care are îndreptățire să se construiască orice sistem de drept, deci orice stat de drept, este demnitatea umană, în care libertatea subzistă ca gen”³³.

Consistența normativă din punct de vedere formal a dreptului pe care îl întâlnim la nivelul statului de drept face ca acest tip de drept să fie public, să aibă claritate, să se bucure de completitudine (adică să fie lipsit de lacune) și să fie cert și previzibil (adică să nu retroactiveze). Toate acestea constituie veritabile trăsături ale statului de drept³⁴.

Alături de aceste trăsături, care fac ușor recunoscută existența unui stat de drept, trebuie cercetate și temeiurile acestuia, în sensul de mecanisme fundamentale pe care le folosește pentru a produce un drept care să garanteze și să ocrotească drepturile și libertățile fundamentale ale omului și ale cetățeanului. Aceste mecanisme³⁵ constau în: principiul separației puterilor în stat și în principiul ierarhiei normative, cărora li se adaugă „*Protecția juridică a drepturilor și libertăților*, cea de-a treia tehnică a statului de drept, [care] presupune instituirea unor drepturi și libertăți cu valoare supra-legislativă și dreptul persoanelor de a se adresa unei instanțe independente pentru a fructifica prerogativa inerentă dreptului sau libertății sale”³⁶. Aceste principii, care devin mecanisme de funcționare ale statului de drept, își regăsesc temeiul în concepțiile filosofico-juridice ale lui Montesquieu și Kelsen.

Statul de drept fiind o creație doctrinară, susceptibilă de a primi mai multe interpretări și viziuni – o viziune formalistă, una funcțională și o alta materială³⁷ – este lesne de înțeles de ce „Încărcătura sa simbolică face ca structura sa să devină prea fluidă, iar conținutul prea puțin determinat”³⁸, ceea ce se poate transforma într-un mare risc, într-o slăbiciune în sine a conceptului și aceasta deoarece „Sacralizând dreptul, statul de drept nu face decât să stigmatizeze libertatea”³⁹.

³³ Gh. C. Mihai, Radu I. Motica, *Fundamentele dreptului. Optima justitia*, București, Editura All Beck, 1999, p. 84.

³⁴ Pentru detalii și delimitări de natură constituțională, a se vedea George Gîrleşteanu, *Drept constituțional și instituții politice*, București, Editura Universul juridic, 2012, pp. 46-48.

³⁵ *Ibidem*, pp. 48-53. A se vedea pe larg, pentru mai multe detalii, Dan Claudiu Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice, Volumul I. Teoria generală*, Craiova, Editura Sitech, 2006, pp. 186-202.

³⁶ Dan Claudiu Dănișor, *Constituția României comentată. Titlul I. Principii generale ...*, p. 41.

³⁷ *Idem*, *Drept constituțional și instituții politice, Volumul I. Teoria generală, ...*, pp. 170-174.

³⁸ *Ibidem*, p. 170.

³⁹ D. C. Dănișor, *Drepturile omului și libertățile publice*, Editura Europa, 1998, p. 12.

Dar finalitatea statului de drept este tocmai realizarea în cel mai profund grad cu putință a valorilor inerente ființei umane⁴⁰, dintre care enumerăm: demnitatea umană, ca valoare supremă a statului de drept; egalitatea; diversitatea; pluralismul; libertatea individuală etc.

Fără aceste valori în sine și fără întemeierea statului de drept pe principiile specifice democrației și liberalismului, statul de drept ar rămâne o simplă himeră, într-o continuă pendulare cu privire la propria identitate, care cu siguranță s-ar înscrie ca una dintre provocările actuale, de natură conceptuală, prin care statul de drept trece în contemporaneitate. Astfel, principiile de filosofie juridică ce îl întemeiază centreză totul pe valoarea supremă a statului de drept - care este omul - aproape în sensul aristotelic al viziunii despre stat, pentru care finalitatea oricărei construcții etice era reprezentată de ființa umană.

4. Trece statul de drept printr-o criză ?!

Trebuie să analizăm noțiunea în istoricitatea ei, dar și ca fundament al democrațiilor contemporane, și trebuie să ne întrebăm cu toată sinceritatea dacă nu cumva statul de drept - nu doar ca noțiune, ci mai ales ca realitate istorică - trece printr-o criză. Iar dacă răspunsul - în mod nefericit - va fi unul pozitiv, ce a generat această criză? Este ea una trecătoare, sau ține mai degrabă de nevoia reevaluării conceptului în sine al statului de drept? Are vreo legătură situația pandemică tocmai cu explozia problemelor ce par să arate fragilitatea statului de drept, mai ales în spațiul european?

Problema modului de manifestare a statului de drept în contextul pandemiei se pune tocmai din perspectiva limitării unor drepturi și a unor libertăți fundamentale, în numele binelui general. Astfel, o multitudine de drepturi și de libertăți fundamentale, așa cum sunt enumerate și definite acestea în titlul al II-lea, capitolul al II-lea din Constituția României, au cunoscut atingeri, limitări, tocmai în numele ocrotirii sănătății și aceasta deoarece „Statul este obligat să ia măsuri pentru asigurarea igienei și a sănătății publice”, după cum prevede art.34 alin.(2) din Constituția României.

Cum se poate însă concilia această obligație pozitivă a statului de a interveni sub forma unor prestații față de indivizi și a recunoașterii și garantării unui drept cum este cel la sănătate⁴¹, cu restrângerea exercițiului⁴² unor drepturi și a unor

⁴⁰ Pentru mai multe detalii a se vedea Dan Claudiu Dănișor, *Drept constituțional și instituții politice, Volumul I. Teoria generală*, ..., pp. 181-185.

⁴¹ Din perspectiva clasificării celor trei generații de drepturi ale omului, dreptul la sănătate face parte din cea de a doua categorie de drepturi ale omului, presupunând intervenția statului sub forma: construcției de spitale; a asigurării accesului tuturor la actul medical (tratamentul nediscriminatoriu); a pregătirii și formării corespunzătoare

libertăți fundamentale⁴³ precum: libertatea individuală; libera circulație; viața intimă, familială și privată; inviolabilitatea domiciliului; libertatea de exprimare; dreptul la informație; dreptul la învățătură; accesul la cultură; dreptul de vot; libertatea întrunirilor; munca și protecția socială a muncii; dreptul de proprietate privată; dreptul la grevă; libertatea economică etc.? Și aceasta doar pentru a da exemplul acelor drepturi și libertăți socotite de textul constituțional ca fiind „fundamentale”, adică definitorii, de bază, *sine qua non*, nemaisocotind aici întreaga pleiadă de drepturi și de libertăți „secundare”/subsidiare pe care legislația adoptată în timpul stărilor de alertă și de urgență le-a limitat⁴⁴.

Răspunsul strict juridic la întrebarea de mai sus, chiar dacă nemulțumitor din perspectiva limitării exercițiului unor drepturi și a unor libertăți fundamentale, se regăsește în textul articolului 53 din Constituția României, care permite restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți, însă în condiții stricte, prevăzute ca atare de textul fundamental: restrângerea exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți se poate face exclusiv prin lege⁴⁵; ingerința respectivă trebuie să fie impusă de existența unor situații speciale, limitativ prevăzute de textul art.53 alin.(1), printre care se numără și apărarea sănătății publice; restrângerea trebuie să fie necesară într-o societate democratică, adică să implice existența unei nevoi sociale imperioase⁴⁶; măsura de restrângere a exercițiului unor drepturi sau al unor libertăți trebuie să fie proporțională cu situația care a generat-o, adică ingerința să fie determinată de o măsură proporțională cu scopul legitim urmărit; aplicarea măsurii de restrângere trebuie să se facă în mod nediscriminatoriu; respectiva ingerință nu trebuie să aducă atingere existenței dreptului sau a libertății respective, cu alte

a cadrelor medicale; a asigurării medicamentelor necesare; a dotării cu instrumentar și aparatură medicală adecvată etc. Cu alte cuvinte se face trecerea de la *statul-minimal* al primei generații de drepturi ale omului la *statul-providență* a cărei intervenție este solicitată atunci când vorbim de cea de-a doua generație de drepturi ale omului.

⁴²<https://www.presidency.ro/ro/media/comunicate-de-presa/decret-semnat-de-presedintele-romaniei-donnul-klaus-iohannis-privind-instituirea-starii-de-urgenta-pe-teritoriul-romaniei>, site consultat la data de 27.10.2021.

⁴³ Este vorba despre drepturile și libertățile fundamentale definite ca atare de textele articolelor 22-53 din Constituția României.

⁴⁴ Pentru detalii privind starea de alertă și starea de urgență, hotărârile, ordinele, ordonanțele militare, decretul sau măsurile luate de autorități în perioada martie 2020 - aprilie 2021, a se vedea: <https://www.mai.gov.ro/utile/>, site consultat la data de 01.11.2021.

⁴⁵ A se vedea deciziile Curții Constituționale a României nr. 457/25 iunie 2020, nr.157/13 mai 2020, nr.152/6 mai 2020.

⁴⁶ A se vedea în acest sens cauza *Handyside contra Regatului Unit*, Cererea nr. 5493/72 (CEDO, 7 decembrie 1976), punctul 48.

cuvinte nu trebuie să le suprimă, ci doar să limiteze/suspende aplicarea lor pe durata existenței situației speciale.

Ce se întâmplă însă când aceste condiții sunt îndeplinite cumulativ? Răspunsul este unul simplu: anumite drepturi și libertăți ale cetățenilor vor fi/pot fi restrânse. Este o restrângere asumată și permisă de textul constituțional (și regăsită în cele mai multe constituții ale statelor democratice actuale), dar care nu face mai ușor de acceptat ideea în sine a limitării/diminuării unor drepturi și libertăți de către simplul cetățean care, într-o societate democratică și liberală, este obișnuit să își invoce drepturile, să militeze pentru ele, să protesteze și să se opună atunci când se simte încolțit în chingile mecanismelor legalist-constituționale (menite însă, în mod paradoxal, tocmai la a-l proteja). Drepturi și libertăți constituționale pe care însă acesta trebuie să le exercite „cu bună-credință”⁴⁷, fără să încalce drepturile și libertățile celorlalți”⁴⁸.

Pandemia, ca situație medicală de excepție, aduce însă cu sine consecințe dincolo de cele medicale: consecințe economice, sociale, juridice, ideologice etc. Ea poate fi privită din două unghiuri: din perspectiva teoriilor solidariste⁴⁹, caz în care efectul pandemiei în sine va fi unul benefic pe termen lung din punctul de vedere al reevaluării construcțiilor sociale, juridice și politice; precum și din punctul de vedere al teoriilor individualiste⁵⁰, centrând întregul demers juridico-politic și social pe o abordare etatică pragmatică, relativistă și hobbesiană⁵¹.

⁴⁷ Este vorba de principiul bunei-credințe, care ne parvine pe filiera dreptului roman - ***bona fides presumitur – și care este statuat de actualul articol 14 al Codului civil astfel:*** « (1) Orice persoană fizică sau persoană juridică trebuie să își exercite drepturile și să își execute obligațiile civile cu bună-credință, în acord cu ordinea publică și bunele moravuri. (2) Buna-credință se prezumă până la proba contrară». Pentru o perspectivă inedită și o analiză nu doar juridică, ci și morală, religioasă și socială, a se vedea Valerius M. Ciucă, *Bona fides într-o nouă hermeneutică*, articol accesibil la următorul link: <https://www.juridice.ro/essentials/246/bona-fides-intr-o-noua-hermeneutica>, site consultat la data de 06.11.2021.

⁴⁸ Astfel cum prevede art.57 din Constituția României, privitor la exercitarea drepturilor și a libertăților.

⁴⁹ Solidarismul contractual fiind aici punctul de plecare. Cu toate acestea, situația actuală din țara noastră dovedește o anumită fragilitate a drepturilor sociale. Pentru mai multe detalii, a se vedea Elena Mădălina Nica, *Fragilitatea drepturilor sociale în statul de drept social român actual*, în volumul *Administrația publică și protecția drepturilor cetățenești* (coord. George Gîrleșteanu), București, Editura Universul juridic, 2012, pp. 71-118.

⁵⁰ Avem în vedere unele dintre cele mai vechi idei de sorginte individualistă atunci când ne gândim la relativismul de tip sofist.

⁵¹ În sensul maximei *bellum omnium contra omnes* și al ideilor expuse de Thomas Hobbes în lucrarea *Leviathan*.

Din păcate umanitatea „a avut nevoie” de o pandemie pentru a sesiza faptul că avatarul statului de drept actual se află într-o criză și că trebuie reevaluat însuși conceptul de „stat de drept” în sine, chiar și în rândul democrațiilor constituționale solide. Este continuarea crizei pe care, sub o anumită formă, au inițiat-o drepturile omului prin chiar proliferarea lor de o manieră ce a accentuat cantitatea, dar le-a diminuat substanța, calitatea.

Invocând obligația statului de a interveni și de a soluționa situația epidemiologică, unele statele care în mod tradițional nu sunt caracterizate de conceptul de stat de drept sau în care statul de drept se manifestă sub o formă incipientă⁵², fragilă, au intervenit cu și mai multă autoritate în ceea ce a însemnat în ultimul an restrângerea exercițiului unor drepturi și libertăți cetățenești.

Centralizarea puterii, în sensul ei clasic de risc al democrației⁵³ așa cum a fost imaginat de Tocqueville, și-a găsit justificarea în existența pandemiei, astfel încât intervențiile tot mai autoritare ale guvernămintelor au fost din ce în ce mai numeroase. Concluzia nu poate fi decât una singură: pandemia a fost benefică autoritarismului pentru că a permis, sub scuza protecției dreptului la sănătate și a necesității protejării interesului general, ingerințe care au condus la restrângerea (mai mult decât era poate necesar uneori) a unor drepturi și libertăți fundamentale.

Considerăm că după pandemie nu trebuie reevaluate doar raporturile în care se află Statul și Dreptul (cu alte cuvinte, conceptul în sine de *stat de drept*), ci Dreptul însuși trebuie să treacă printr-o reevaluare internă, nu doar din perspectiva tridimensională clasică (sociologică, normativă și axiologică)⁵⁴, ci și dintr-o perspectivă spiritualizantă care ar presupune reevaluarea locului individualității în drept văzută mai mult decât o simplă relație cu celălalt/ceilalți. Acest lucru ar conduce la o reevaluare a raportului dintre drept și morală și la generarea unei libertăți mai mari în drept și pentru drept, idee

⁵² Poate ar fi utilă pentru politicienii din asemenea state prezentarea (concentrată, dar edificatoare) a noțiunii de stat de drept astfel cum apare aceasta în lucrarea *Statul de drept. Un ghid pentru politicieni*, publicată de Institutul Raoul Wallenberg pentru Drepturile Omului și Drept Umanitar și de Institutul de la Haga pentru Internaționalizarea Dreptului, în anul 2012, accesibilă la următorul link: <https://rwi.lu.se/app/uploads/2013/04/Statul-de-Drept.pdf>, site accesat la 10 noiembrie 2021.

⁵³ Celelalte două riscuri prezentate de regimurile democratice fiind atomizarea raporturilor umane și tirania majorității.

⁵⁴ În termenii gândiți de Werner Goldschmidt care presupun existența unei «*lumi legale*» întemeiată pe comportamente, norme și valori. A se vedea pe larg Werner Goldschmidt, *Introducción filosófica al derecho – La teoría trialista del mundo jurídico y sus horizontes*, sexta edición, Ediciones Depalma, Buenos Aires, 1987.

intuită deja de Hegel atunci când afirma că „Sistemul dreptului este domeniul libertății înfăptuite, lumea spiritului produsă de el însuși ca o a doua natură”⁵⁵.

Din păcate, trebuie să înțelegem și să acceptăm că dreptul nu face oamenii mai buni; el face doar posibilă viața în societate. Ruptura⁵⁶ dintre lumea morală și lumea dreptului este binecunoscută în opera kantiană, acolo unde lumea morală (apanajul inteligibilității) nu poate fi cunoscută, fiindă umană rămânând exclusiv cantonată în lumea fizică, exterioară și materială, capabilă să cunoască doar *fenomenul* (dreptul), nu și *noumenul* (esența), așa cum ne arată Kant în *Critica rațiunii pure*. Sau, altfel spus, „Sunt puțini oamenii care au acces la morală. Pentru cei mai mulți, dreptul este necesar și suficient”⁵⁷.

Imperativul kantian din *Critica rațiunii practice* stabilește raportul dintre individ și umanitate, trasându-i individului drumul către libertate, cu condiția să urmeze esența maximei: „acționează astfel ca să folosești umanitatea atât în persoana ta, cât și în persoana oricui altuia totdeauna în același timp ca scop, iar niciodată numai ca mijloc”⁵⁸. Este o profundă întemeiere a moralității și a alterității, dar și un apel la esențializare, prin folosirea conceptului de umanitate⁵⁹. Omenirea trebuie să facă saltul de la maxima lui Plaut⁶⁰ – *Homo homini lupus est* – către maxima lui Seneca⁶¹ – *Homo res sacra homini* – chiar dacă acest lucru presupune mult efort, dar și mai multă voință.

Justificarea necesității admiterii demnității umane ca valoare fundamentală este una nu doar la nivel simbolic, proclamativ, ci și eficient-normativistă, atunci când vorbim despre Declarația Universală a Drepturilor Omului din 1948, sau despre Constituția Republicii Federale Germania din 1949⁶² care statua în art.1 că demnitatea umană este inviolabilă.

Mai aproape de timpurile noastre, întâlnim protejată demnitatea umană prin Carta drepturilor fundamentale a Uniunii Europene⁶³, care atât în preambulul său cât și în articolul 1 proclamă „*Demnitatea umană este*

⁵⁵ Hegel, *Principiile filosofiei dreptului*, Editura IRI, 1995.

⁵⁶ Nicolae Popa, Ion Dogaru, Gheorghe Dănișor, Dan Claudiu Dănișor, *Filosofia dreptului. Marile curente*, ediția a III-a, București, Editura C.H. Beck, 2010, p. 217.

⁵⁷ *Ibidem*.

⁵⁸ I. Kant, *Critica rațiunii practice*, București, Editura Științifică, 1972, p. 47.

⁵⁹ Mădălin-Savu Ticu, *op. cit.*, p. 388.

⁶⁰ „*Lupus est homo homini, non homo, quom qualis sit non novit*” afirma Plaut în lucrarea sa, *Asinaria*.

⁶¹ Seneca, *Scrisori către Lucilius*.

⁶² German Grundgesetz.

⁶³ 2012/C 326/02, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/RO/TXT/PDF/?uri=CELEX:12012P/TXT&from=PT>.

inviolabilă. Aceasta trebuie respectată și protejată”. Din acest motiv s-a afirmat în literatura de specialitate că:

„Această adoptare are de asemenea consecințe asupra principiului statului de drept. Dacă principiul statului de drept nu este înțeles doar formal ci și material, așa cum am văzut mai sus, atunci acesta include toate drepturile omului. Dar dacă include toate drepturile omului, atunci trebuie să conțină de asemenea primul și cel mai important dintre aceste drepturi ale omului: protecția demnității umane. Demnitatea umană nu este doar o particularitate istorică și culturală. Ea este un rezultat principal al individualismului normativ deoarece exprimă autonomia omenească de voință care este relația dintre cea de-a doua și prima dintre grijile ființelor umane. Deci dacă statul de drept este nu doar subțire ci și gros și include toate drepturile omului, trebuie în consecință să fie pe mai departe dezvoltat astfel încât să includă de asemenea protecția demnității umane”⁶⁴.

5. Ne îndreptăm spre un noul model al statului de drept? Provocări și concluzii

Mecanismul statului de drept la nivelul Uniunii Europene, motiv de aprinse dezbateri și încercări de a găsi un compromis în a monitoriza statul de drept nu doar în privința aspectelor legate de accesarea și folosirea fondurilor europene (probleme de corupție și accesare neconformă a fondurilor U.E.), ci mai ales pe chestiuni substanțiale ce țin de declinul statului de drept în țări europene precum Ungaria sau Polonia⁶⁵, a fost în sfârșit adoptat la începutul anului 2021, sub denumirea de *Regim general de condiționalitate pentru protecția bugetului Uniunii*. Scopul creării unui asemenea mecanism european ar fi posibilitatea sancționării de către Uniunea Europeană a acelor state membre care se abat de la valorile fundamentale și de la principiile de bază ale statului de drept⁶⁶.

Insistențele Ungariei și Poloniei au fost în sensul în care s-a dorit revizuirea acestui mecanism mai întâi la nivelul Curții Europene de Justiție de la Luxembourg, iar abia ulterior acesta să poată fi aplicat, ceea ce ar putea dura unul

⁶⁴ Dietmar von der Pfordten, *Chapter 2 - On the Foundations of the Rule of Law and the Principle of the Legal State/Rechtsstaat*, p. 28, în lucrarea *The Legal Doctrines of the Rule of Law and the Legal State (Rechtsstaat)*. Editors: Silkenat, James R., Hickey Jr., James E., Barenboim, Peter D., Springer, 2014.

⁶⁵ A se vedea protestele organizate în ultimii ani de cetățenii maghiari sau polonezi (de exemplu, protestele de la Krakovia, din 2018, desfășurate sub motto-ul „Justiția furată”).

⁶⁶ <https://www.dw.com/ro/ce-poate-face-mecanismul-ue-de-monitorizare-a-statului-de-drept/a-56449638>, site accesat la data de 15 noiembrie 2021.

sau chiar doi ani, timp în care mecanismul în sine nu ar fi aplicabil. Ideea în sine a inițierii unui asemenea mecanism pleacă de la o inițiativă a Parlamentului European, din anul 2018, dorindu-se crearea unui amplu mecanism, deopotrivă complex și eficient, ce ar fi presupus sancționarea unei plaje mari de încălcări ale statului de drept la nivelul Uniunii Europene. Ceea ce a pornit cu entuziasm, a sfârșit prin a fi un compromis, astfel încât la jumătatea anului 2020, în plină pandemie, atât Parlamentul, cât și Comisia și statele membre au stabilit ca acest mecanism să fie limitat doar la acele nereguli care vizează accesarea și utilizarea banilor europeni, acesta devenind cu alte cuvinte un simplu mecanism anticorupție⁶⁷, chiar dacă a fost inițial gândit ca un mecanism care să presupună un dialog anual la care participă Comisia, Consiliul și Parlamentul European, împreună cu statele membre, parlamentele naționale, reprezentanții societății civile etc. și care să se finalizeze anual cu un *Raport privind statul de drept în UE*.

Rolul acestui raport anual, ce ar rezulta în urma lucrărilor desfășurate în cadrul acestui mecanism de cooperare, s-a dorit a fi acela de a identifica și preveni problemele ce pot să apară în aplicarea principiilor statului de drept, monitorizând atât aspectele pozitive cât și cele negative pe patru paliere: *sistemul judiciar; cadrul anticorupție; pluralismul mass – media; alte aspecte instituționale legate de sistemul de control și echilibru*. Aspectele semnificative ale evoluției statului de drept în statele membre U.E. au făcut obiectul primului raport publicat de Comisia Europeană la 30 septembrie 2020⁶⁸, raport ce a semnalat atât standardele ridicate în materia respectării statului de drept în multe dintre statele membre ale Uniunii, dar și problemele punctuale, pentru fiecare stat în parte, și provocările contemporane. Deja începând cu anul 2021 Comisia Europeană a lansat în consultare publică, sub forma unui chestionar online⁶⁹, aspectele privitoare la evoluția statului de drept în anul 2021.

Capitolul din *Raport* consacrat situației statului de drept în România⁷⁰ relevă problemele interne în domeniul sistemului judiciar⁷¹, dificultățile legate

⁶⁷ Domeniu prioritar la nivelul Uniunii Europene, sens în care trebuie analizată și activitatea de început a nou-înființatului Parchet European, aflat în stadiul de față la nivelul de elaborare a procedurilor interne de lucru.

⁶⁸ https://ec.europa.eu/romania/news/20200930_report_statul_de_drept_2020_ro, site accesat la data de 15 noiembrie 2021.

⁶⁹ Chestionarul a putut fi completat în perioada 1 februarie - 8 martie 2021, fiind accesibil la următorul link: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/upholding-rule-law/rule-law/rule-law-mechanism/2021-rule-law-report_en

⁷⁰ https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/ro_rol_country_chapter_ro.pdf?fbclid=IwAR3dDKuIm3EjdpAdennkXrECotM2S2w27eHOT9CT2p6PyozT_oWYndvikcg, site accesat la data de 21 noiembrie 2021.

de lupta anticorupție⁷², aspectele legate de pluralismul mass-media⁷³ sau alte probleme instituționale legate de sistemul de control și echilibru, dar precizează pe alocuri și aspectele pozitive care vin în sprijinul ideii că statul de drept în România se consolidează din ce în ce mai puternic, cu alte cuvinte este într-un soi de convalescență, după lunga „boală” reprezentată de comunism.

Un stat de drept puternic înseamnă un sistem judiciar coerent, cu norme suficient de clare și previzibile, care să acopere întreaga paletă de situații juridice, dar care să fie în egală măsură suple, maleabile. Corecta interpretare și aplicare a legislației cade în sarcina instanțelor, un rol primordial în statul de drept avându-l judecătorul și aceasta deoarece „Normele juridice nu pot fi interpretate după bunul plac al unui decident politic sau administrativ, altminteri statul de drept democratic rămâne o axiomă fără niciun suport real”⁷⁴. Independența justiției – ca idee – și cea a judecătorilor – ca realizare practică – trebuie să fie una dintre garanțiile statului de drept. În acest context, judecătorul Robert Spano, președintele Curții Europene a Drepturilor Omului, a oferit o imagine de ansamblu asupra activității Curții în anul 2020, și a prezentat statisticile ultimului an, concluzionând că statul de drept rămâne o noțiune golită de conținut fără existența unor judecători independenți⁷⁵:

„După cum știți, sistemul convențional nu funcționează într-un vid. Curtea este o organizație independentă, deși parte integrantă a Consiliului Europei, formată din 47 de state europene. În diversitatea noastră se află puterea noastră, dar în același timp trebuie să înfruntăm provocările tot mai mari. Și să fim clari, valorile convenției care stau la baza activității Consiliului Europei, și anume democrația, independența justiției și

⁷¹ Modificările aduse legilor justiției în perioada 2018 și 2019; percepția societății civile cu privire la independența justiției; existența secției pentru investigarea infracțiunilor din justiție; deficitul de personal etc.

⁷² Modificările Codului penal și ale Codului de procedură penală; eficacitatea derulării urmăririlor penale; problemele întâmpinate de Agenția Națională de Integritate etc.

⁷³ Activitatea Consiliului Național al Audiovizualului; lipsa de transparență cu privire la proprietarii mijloacelor de informare; accesul la informație care uneori este problematic; amenințările la adresa jurnaliștilor etc.

⁷⁴ Ioan Leș, *Statul de drept democratic în timpul pandemiei de COVID-19*, articol accesibil la următorul link: <https://www.universuljuridic.ro/statul-de-drept-democratic-in-timpul-pandemiei-de-covid-19/>, site accesat la data de 21 noiembrie 2021.

⁷⁵ <https://www.juridice.ro/714896/robert-spano-presedinte-cedo-statul-de-drept-este-golit-de-continut-fara-judecatori-independenti.html>, site accesat la data de 21 noiembrie 2021. Conferința poate fi urmărită la următorul link: <https://vodmanager.coe.int/cedh/webcast/cedh/2021-01-28-1/lang/1>

supremația legii, sunt tot mai mult puse sub semnul întrebării atât la nivel european, cât și la nivel global.

Hotărârile Curții, în orice moment din istorie, vor reflecta provocările contemporane, iar Curtea trebuie să își asume această sarcină. Anul trecut și începutul acestui an nu au fost excepții. Hotărâri foarte importante au fost emise în cazurile referitoare, printre altele, la chestiuni importante legate de supremația legii, precum independența justiției, drepturile electorale, disputele interstatale și conflicte, precum și privarea arbitrară de libertate a persoanelor politice și publice și a judecătorilor.

În timpul mandatului meu de președinte al Curții, am avut oportunitatea de a aborda în mod extrajudiciar tema crucială a independenței judiciare și a supremației legii. Așa cum am subliniat în aceste ocazii, fără judecători independenți în statele noastre membre, sistemul convenției nu poate funcționa. Într-adevăr, statul de drept este golit de conținut fără tribunale independente înglobate într-o structură democratică care protejează și păstrează drepturile fundamentale. Curtea trebuie să continue să consolideze comunitatea europeană de judecători care stau la baza implementării naționale a sistemului convenției, astfel cum este prevăzut de principiul subsidiarității, înțeles în mod corect. Prin urmare, este de remarcat faptul că o serie de cereri referitoare la independența justiției au fost comunicate recent pentru observații și vor fi abordate în viitorul apropiat”.

Curtea Europeană a Drepturilor Omului este și cea care a statuat, prin decizia Marii Camere din 8 aprilie 2021⁷⁶, rămasă definitivă, că nu a fost încălcat dreptul la viață privată garantat de articolul 8 din Convenție atunci când în Republica Cehă copiii provenind din 6 familii, refuzând vaccinarea (obligatorie la nivelul legislației cehe) contra diferitelor boli (poliomielitei, hepatitei și tetanosului etc.), li s-a refuzat admiterea în unitățile școlare, unii părinți fiind chiar sancționați cu amendă. Dosarele sunt înregistrate pe rolul Curții Europene a Drepturilor Omului în perioada 2013-2015 și vizează mai multe situații similare, care nu au legătură cu actuala pandemie dar care, prin decizia luată de Marea Cameră cu o majoritate de 15 judecători, deschid drumul unor discuții cu privire la vaccinarea infantilă obligatorie.

Este evident că pandemia de COVID-19 a generat nevoia unor reglementări juridice rapide, în domenii sensibile ale vieții sociale și

⁷⁶ Pentru mai multe detalii și analize, a se vedea pe larg Marin Voicu, *CEDO. Prima decizie a Marii Camere asupra vaccinării infantile obligatorii*, <https://www.juridice.ro/essentials/4648/cedo-prima-decizie-a-marii-camere-asupra-vaccinarii-infantile-obligatorii>, site accesat la data de 18 noiembrie 2021.

presupunând de multe ori limitarea exercițiului unor drepturi și libertăți pe anumite perioade de timp, iar „ceea ce este cert este faptul că în perioada de criză s-a creat un climat care tinde la subminarea sau fragilizarea statului de drept ori la aplicarea distorsionată a ordonanțelor militare”⁷⁷. Aceasta este criza statului de drept contemporan care, din păcate, nu datează din timpul pandemiei, ci este mai veche; pandemia nu a făcut decât să o readucă în discuție iar răspunsul autorităților europene, după cum vedem, nu s-a lăsat așteptat, ceea ce dovedește că statul de drept însuși se află într-un moment de impas în care este necesar să se vadă care sunt temeiurile și mecanismele ce trebuie reevaluate și pe baza cărora se va face reinventarea noțiunii, atât de necesar a fi cu adevărat eficientă în societățile democratice actuale.

Nu întâmplător, într-o decizie a Curții constituționale române, s-a afirmat:

„Cu toate acestea, chiar și în stare de urgență publică, principiul fundamental al statului de drept trebuie să prevaleze. Statul de drept constă în mai multe aspecte care sunt toate de importanță capitală și trebuie menținute într-un mod integral. Aceste elemente sunt principiul legalității, separarea puterilor, împărțirea puterilor, drepturile omului, monopolul statului asupra forței, administrarea publică și independentă a justiției, protecția vieții private, dreptul la vot, libertatea de acces la puterea politică, participarea democratică a cetățenilor și supravegherea de către aceștia a procesului decizional, luarea deciziilor, transparența guvernării, libertatea de exprimare, asociere și întrunire, drepturile minorităților, precum și regula majorității în luarea deciziilor politice. Statul de drept înseamnă că agențiile guvernamentale trebuie să funcționeze în cadrul legii și acțiunile lor trebuie să fie supuse controlului de către instanțele independente. Securitatea juridică a persoanelor trebuie să fie garantată”⁷⁸.

La un moment dat, pandemia se va încheia, iar criza medicală va lua sfârșit; problema care se pune este care vor fi consecințele juridice ale pandemiei, reflectate asupra lumii în care trăim? Pe de altă parte, ne putem întreba care va fi câștigul democrațiilor constituționale actuale în urma acestei

⁷⁷ Ioan Leș, *op. cit.*

⁷⁸ Decizia nr. 457 din 25 iunie 2020 a Curții Constituționale Române; CDL-AD(2011)049, Aviz cu privire la proiectul de lege asupra regimului stării de urgență din Armenia, § 44, citat în recentul studiu *Respect for democracy, human rights and the rule of law during states of emergency – reflections*, CDL-PI(2020)005rev, 26 noiembrie 2021.

experiențe medicale, sociale, economice, juridice, politice etc.? Putem oare spera la un stat de drept mai suplu ori la o regândire a paradigmei actuale a drepturilor omului și a libertăților fundamentale? Vom reevalua și valoriza mai puternic demnitatea umană, libertatea și egalitatea în contextul acestei crize care este una răsfrântă asupra domeniului sanitar însă cu rădăcini adânci asupra spiritualității omenești? Spiritul legilor⁷⁹, atât de drag lui Montesquieu, va ajunge să prevaleze asupra literei, textului și a pozitivității normative?

Am putea concluziona împreună cu Rousseau:

„Legile nu se pleacă în fața evenimentelor din cauza tăriei lor, care, în unele cazuri, le poate face primejdioase și pot pricinui prin ele însele pieirea statului. Rânduiala formalităților și îndeplinirea lentă a acestora cer un interval de timp, pe care uneori împrejurările îl refuză. Se pot înfățișa o sumă de întâmplări pe care legiuitorul nu și le-a închipuit și trebuie să ai neapărat prudența de a înțelege că nu se poate prevedea orice.

Nu trebuie să urmărești întărirea instituțiilor publice încât să nu-ți rămână nici puțința de a le întrerupe efectul. Chiar și Sparta și-a lăsat legile să doarmă.

Numai primejdiile cele mai mari pot egala și întrece primejdia tulburării ordinii legale și nu trebuie blocată vreodată puterea sacră a legilor, cu excepția cazului în care în joc este chiar salvarea patriei. În aceste împrejurări rare, dar vădite, siguranța publică este garantată printr-un act special, a cărui îndeplinire cade în sarcina celui mai vrednic⁸⁰.

Toate valorile, principiile și crezurile democrațiilor contemporane, așa cum le-am expus mai sus, ar fi lipsite de sens și de consistență în lipsa unui stat de drept puternic, cu mecanisme eficiente dar cu principii suplă. Un asemenea stat nu poate fi decât acela care pune în centrul său individul uman, cu valorile inerente acestuia, de la care nu trebuie să existe abdicări sau excepții, tocmai pentru a nu da curs provocărilor și crizelor profunde, menite să destabilizeze și să trimită într-o convalescență continuă societățile contemporane guvernate de principiile statului de drept.

⁷⁹ Montesquieu, *De l'esprit des lois*, Genève, 1748.

⁸⁰ Jean-Jacques Rousseau, *Despre contractul social sau principiile dreptului politic*, București, Editura Cartex, 2017, p. 144.

PLANUL DAWES-ETAPĂ ÎN SOLUȚIONAREA PROBLEMEI REPARAȚIILOR DE RĂZBOI

Marian Alin PÎRVU *

***Abstract:** The year 1924 recorded, on the economic-social, the beginning of a stage of stabilization of relative growth, after the previous years that were characterized by great difficulties, as a result of the First World War, and politically, the beginning of the end of a flourishing stage of the extreme left, inaugurated by the Revolution Bolshevik in Russia. A link between these two interdependent trends was the Dawes Plan, which supported Germany by staggering war debts, monetary stabilization and lending Anglo-American loans, so that the German economy could recover and support the payment of compensation to France, Belgium and other states, which, in turn, could pay their debts contracted during the war. This mechanism worked until 1929, when the Great Crisis broke out. The positive results appeared quickly, which considerably relaxed the social situation in Germany and other states, thus narrowing the room for maneuver of the Third International (Comintern) and the possibilities for political-ideological and territorial expansion of the Soviet Union. This article is an overview of the context, genesis, content and consequences of the Dawes Plan, without omitting the interests and perceptions of the main states directly or indirectly concerned.*

***Key words:** Rhythm treaty, finance, economy, society, diplomacy, propaganda.*

I. Impactul distructiv al Primului Război Mondial

Printre principalele consecințe ale Primului Război Mondial se remarcă numeroasele pierderi umane, decalajul social generat, costurile ridicate, asociate cu distrugerea infrastructurii și implacabila blocadă economică pe care Germania a suferit-o în anii de după conflict. Marele Război a fost un conflict purtat pe calea aerului, pe uscat și pe mare și a fost atât de groaznic încât a luat viața a șase milioane de civili și opt milioane de militari. La acea vreme, această cifră era echivalentă cu 60% din persoanele care au participat la confruntare, fără a-i

* Drd. Depozitul Central de Arhivă Pitești; e-mail: pirvualin74@gmail.com.

număra pe cei răniți sau dispăruți. În doar patru ani, adică între 1914 și 1918, Primul Război Mondial a schimbat complet modul de înțelegere și dezvoltare a războiului modern, făcându-l cel mai letal război din istoria umană până în ziua de azi.

Cu toate acestea, acest eveniment dezastruos nu a diminuat dezacordurile dintre națiuni și nici nu a generat regret, ci a alimentat, mai degrabă, resentimentul din care s-au hrănit ulterior liderii fasciștii ai celui de-al Doilea Război Mondial¹.

1. Impactul social

Conform diferitelor surse, Marele Război a lăsat până la zece milioane de morți și aproximativ douăzeci de milioane de soldați răniți. În plus, unii estimează că victimele civile au ajuns la șapte milioane de oameni, ceea ce pentru multe țări a însemnat pierderea unui procent mare din locuitorii, situație cu consecințe decisive pentru generațiile următoare. *Reich*-ul a mobilizat 11 milioane de soldați, dintre care două milioane au murit. La rândul său, Imperiul Rus a recrutat 12 milioane de oameni, dintre care aproape două milioane au murit. Franța a recrutat opt milioane de militari, dintre care 1,3 milioane au murit, reprezentând, deci, circa o șesime. Marea Britanie a pierdut aproximativ 850.000 de soldați, Italia a pierdut 700.000, iar Austria-Ungaria a pierdut 1,5 milioane de bărbați, reprezentând 19% din totalul soldaților recrutați. Cele mai afectate au fost, însă, națiunile mai mici: România, Serbia și Muntenegru. De exemplu, din cei 700.000 de soldați trimiși de Serbia, aproximativ 130.000 au murit în luptă. În plus, Serbia a pierdut 11% din populație, deoarece 540.000 de oameni au murit în total. Cu toate acestea, cele mai grave cifre au fost deținute de Muntenegru, deoarece această țară a pierdut 16% din locuitorii săi.

Primul Război Mondial a condus la crearea unui decalaj social foarte puternic în demografia Germaniei, Serbiei, Franței, Turciei și Muntenegrului, ceea ce a provocat tulburări sociale constante, în special la văduvele și orfanii pe care i-a generat. În plus, cei care au supraviețuit au avut de-a face cu amputări, desfigurări și dizabilități permanente, care i-au împiedicat să ducă o viață normală într-o societate în care încă nu existau medici moderni de reabilitare sau proteze. La rândul lor, mulți dintre soldații care au refuzat să participe la conflicte au ajuns în centre psihiatrice sau în închisoare, deoarece nu respectau obligațiile patriotice care li se cereau. În aceste cazuri, protocolul avea în vedere acest tip de muștrare față de cetățenii menționați.

¹ Constantin Vlad, *Istoria diplomației secolul XX*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2014, pp. 54-55.

Pe lângă pierderile directe în oameni, Marele Război a adus cu sine și proliferarea bolilor. De exemplu, în anul 1914, tifosul exantematic epidemic - transmis de păduchi - a ucis 200.000 de oameni în Serbia, în timp ce în Rusia 25 de milioane de oameni au fost afectați de aceeași boală. Cunoscuta pandemie de gripă din anul 1918 a fost de asemenea răspândită, ucigând 50 de milioane de civili în întreaga lume. În același mod, s-a răspândit gripa spaniolă, denumită astfel deoarece Spania neutră a fost singurul teritoriu în care a fost raportată, întrucât țările implicate în război au cenzurat informațiile².

2. Impactul economic

Părți din Serbia, Belgia și Franța au fost distruse complet, costurile de reconstrucție ajungând la valoarea de 100 de milioane de franci. În plus, speranța învingătorilor cu privire la finanțarea costurilor războiului prin reparații furnizate de echipa învinsă a fost o ficțiune de nerealizat. Marea Britanie a devenit una dintre cele mai îndatorate țări după ce a fost creditor mondial, în timp ce Germania a trebuit să facă față inflației gigantice. În mod similar, Europa și-a pierdut hegemonia și a cedat loc SUA, care a devenit noul creditor al lumii³.

II. Prevederile tratatelor de pace privind despăgubirile de război

La Conferința de pace de la Paris, Germania a fost acuzată ca fiind responsabilă pentru începerea Primului Război Mondial. Astfel, după ce a provocat războiul, Franța și Marea Britanie au cerut Germaniei să plătească nu numai daunele cauzate civililor (reparațiile efective), ci și întregul cost suportat de guvernele aliate pentru continuarea războiului. Suma stabilită de un comitet a fost de 132 de miliarde de mărci de aur care trebuiau plătite în rate cu dobânda de 6%, o cifră exorbitantă, egală cu aproximativ 31,35 miliarde de dolari⁴.

III. Instabilitatea generală din primii ani interbelici

Dacă în anul 1914, preponderența continentului european era incontestabilă și universal recunoscută, anii primului război mondial au condus la ascensiunea rapidă a altor continente. Unele state extraeuropene, obligate să renunțe la aprovizionările din Europa sau solicitate de aceasta să contribuie la efortul de război, au trecut la o industrializare rapidă, încununată de succes. Balanța de credit s-a inversat și din mari creditoare statele europene au devenit cele mai mari

²Henry Kissinger, *Diplomația*, traducere de Mircea Ștefancu și Radu Paraschivescu, București, Editura All, 2003, p. 210.

³*Ibidem*, p. 211.

⁴Martin Kitchen, *O istorie a Germaniei Moderne*, traducere de Mugur Butuza, București, Editura Humanitas, 2021, pp. 311-312.

debitoare, în primul rând față de SUA. În plan politic, Europa rămânea în centrul sistemului internațional, continuând să joace un rol considerabil în lume. Statele europene mențineau încă imperii coloniale de mare anvergură, iar în domeniul artelor și literelor Europa deținea un primat incontestabil.

În plan economic însă, la sfârșitul conflictului, apariția a noi centre de putere era un fapt indiscutabil. Marile state industrializate extraeuropene profitaseră de războiul european și și-au mărit producția industrială și agricolă, au sustras Europei un număr important de piețe (mai ales în Asia) și și-au ameliorat considerabil balanța de plăți. Astfel, printre beneficiarii non-europeni putem include Japonia care a intrat masiv pe piețele din China, Asia de Sud-Est și India, a vândut beligeranților material de război și și-a multiplicat de cinci ori producția industrială. Statele Unite reprezintă însă exemplul clasic. În anii neutralității, în SUA venitul național s-a dublat. Statul american a împrumutat beligeranților mai mult de 11 miliarde de dolari și a câștigat definitiv cursa investițiilor în America Latină.

O altă consecință a războiului s-a manifestat în chestiunea colonială. Relațiile dintre metropole și colonii au intrat într-un relativ declin, piețele coloniale scăpând într-o anumită măsură comerțului european, în favoarea industriilor naționale sau a Statelor Unite și/sau a Japoniei. Apoi, rolul important al coloniilor în efortul de război (numai India a trimis peste 1 milion de oameni, iar coloniile franceze aproximativ 700.000), mesajul președintelui american Woodrow Wilson („dreptul popoarelor de a dispune de ele însele”) și tezele marxiste antiimperialiste au creat premisele începutului mișcărilor de emancipare politică. În sfârșit, chiar dacă în plan artistic și literar Berlinul, Viena, Parisul și Londra au rămas simboluri ale unei vieți culturale de o valoare incontestabilă, în știință și mai ales în tehnicile de producție și gestiune, Europa a înregistrat un recul masiv, Statele Unite preluând în forță prima poziție⁵.

La începutul anului 1918, puterea bolșevică nu controla însă decât o parte a Rusiei – Nordul și Centrul până la Volga mijlocie și o parte din marile aglomerații urbane din Caucaz și Asia Centrală. Încă din noiembrie 1917, apoi după lovitura împotriva Constituantei, opoziția s-a radicalizat la rândul său, principalele centre militare adverse fiind pe Don și Kuban, în Ucraina, Finlanda și o parte a Rusiei Orientale și a Siberiei de vest. În cazul cazacilor de pe Don, o armată profesionistă de 3.000 de oameni, condusă inițial de generalul Kornilov, apoi de Denikin, va fi în centrul unei aventuri militare ce va aduna peste 150.000 de soldați. Se adaugă Ucraina, unde *Rada* (parlamentul local) nu recunoaște Consiliul Comisarilor și

⁵Henry Kissinger, *op. cit.*, pp. 236-237.

bolșevicii vor ocupa Kievul pentru a fi apoi îndepărtați de trupele de ocupație germane. De-a lungul Transiberianului, se desfășoară epopeea Legiunii cehe, foștii prizonieri de război care acceptaseră să lupte împotriva Puterilor Centrale și vor încerca să se întoarcă acasă, luptând împotriva bolșevicilor. În Siberia, refugiații menșevici, cadeți, conservatori, monarhiști sunt măcinați de intrigi interne și puterea este preluată de amiralul Kolceak. În plus, s-a adăugat intervenția străină: în martie 1918 britanicii debarcă la Murmansk, urmați în august de japonezi și americani la Vladivostok, într-o încercare disperată de a menține un al doilea front împotriva Germaniei. Apoi, după înfrângerea Puterilor Centrale, aliații au optat în primul moment pentru lupta armată împotriva „roșilor” și o divizie franceză ajunge la Odessa iar una britanică la Batum (Caucaz).

Anul 1919 a fost crucial pentru soarta regimului bolșevic. Începând din martie, „albii”, opozații puterii comuniste, au declanșat ofensive puternice, Kolceak atacând spre Volga, Denikin pe un front de 700 de km se îndreaptă spre Moscova iar din Țările Baltice trupele lui Iudenici atacau spre Petrograd. Datorită nesincronizării acestor ofensive, precum și eforturilor extraordinare făcute de Armata Roșie rând pe rând, până la sfârșitul anului 1920, trupele „albilor” au fost înfrânte. Pe de altă parte, un val revoluționar bolșevic (insurecția spartakistă la Berlin, regimul Bela Kun în Ungaria, crearea internaționalei a III-a) amenința Europa și deși liderii occidentali au încercat într-o primă fază susținerea contra „revoluționarilor”, vor adopta în final, speriați de revoltele propriilor marinari și soldați ajunși în Rusia, politica „cordonului sanitar” – bazată pe puternicul sentiment anti-rus din statele vecine (Polonia, Ungaria, România) și își vor retrage diviziile din Rusia.

O altă problemă pentru Lenin a reprezentat-o războiul împotriva Poloniei, stat refăcut după încheierea războiului dar care are pretenții teritoriale față de Ucraina, Bielorusia și chiar Rusia. La sfârșitul anului 1919, după ce ocupaseră deja, în ciuda opoziției Franței și Angliei, teritoriul bielorus până la Minsk, polonezii încep cucerirea Ucrainei (preluată de bolșevici după predarea Germaniei). În iulie 1920, au fost însă respinși și armatele sovietice s-au îndreptat spre Varșovia. Aici, la 15 august, s-a consumat unul dintre cele mai importante momente ale perioadei interbelice, Armata Roșie, mult superioară numeric, fiind oprită eroic de trupele poloneze, încheind, cel puțin temporar, dorința de expansiune a regimului bolșevic. În final, Tratatul ruso-polonez, încheiat la Riga în 1921, va pune capăt conflictului dar nu va rezolva definitiv litigiile teritoriale⁶.

⁶ Nicolas Werth, *Istoria Uniunii Sovietice de la Lenin la Stalin*, traducere de Florin Constantiniu, București, Editura Corint, 2004, pp. 19-20.

O altă problemă a lumii postbelice a constituit-o războiul greco-turc. Pe 15 mai 1919, grecii au debarcat sub protecția unei flote greco-franco-britanice la Smyrna și au preluat controlul asupra orașului și regiunii adiacente.

Turcia a fost obligată să transfere în favoarea Greciei „exercitarea drepturilor ei de suveranitate” asupra Smirnei și a unei zone întinse înconjurătoare. Deși Grecia urma să administreze enclava Smyrna, sultanul păstra, din punct de vedere oficial, suveranitatea asupra ei. La sfârșitul lunii decembrie 1920, grecii avansaseră pe două fronturi, apropiindu-se de Eskişehir dinspre nord-vest și dinspre Smyrna și își consolidaseră controlul asupra unei vaste regiuni. Înaintarea grecilor a fost oprită, pentru prima oară, în timpul primei bătălii de la İnönü, de pe 11 ianuarie 1921. Deși a fost vorba de o confruntare minoră care a implicat doar o divizie elenă, importanța ei pentru moralul revoluționarilor turci a fost uriașă. În acest moment, situația de pe toate celelalte fronturi s-a întors în favoarea turcilor, ducând la eliberarea unor forțe suplimentare care să fie direcționate împotriva armatei elene. Francezii și italienii au ajuns la înțelegeri separate cu revoluționarii turci, recunoscându-le legitimitatea și forța crescută. Revoluționarii turci au primit echipamente militare din Franța și Italia. După retragerea turcilor la înfrângerea de la Kutahya-Eskisehir, armata greacă a înaintat până la cursul râului Sakarya/Sangarios, la mai puțin de 100 km de Ankara. Înaintarea armatei elene a întâmpinat rezistența puternică a turcilor, care a culminat cu bătălia de 21 de zile (23 august – 13 septembrie). În 1920, tratatul de la Sevres i-a alocat Greciei toată Tracia în afară de Istanbul și Izmir. Armata Greciei s-a dus spre interiorul Peninsulei Asia Mică să cucerească Kutahya și Eskisehir și a ajuns până la 100 km de Ankara. În 1922, invadatorii s-au retras până la Izmir. Armata elenă a fost învinsă definitiv în bătălia de la Dumlupınar, pe 30 august.

Armistițiul de la Mudanya a fost semnat pe 11 octombrie 1922. Aliații (Regatul Unit, Franța, Italia) păstrau controlul asupra estului Traciei și asupra Bosforului. Grecii au fost obligați să părăsească aceste regiuni. Acordul a devenit efectiv începând cu 15 octombrie 1922, a doua zi după semnarea actului de către greci. Armistițiul a fost urmat de Tratatul de la Lausanne⁷.

IV. Germania în anii 1920-1923

În ciuda pierderilor teritoriale, Germania și-a păstrat echilibrul și restrângerea teritorială a avut drept efect accentuarea conștiinței apartenenței la o „germanitate” -

⁷Misha Glenny, *Balcanii. Naționalism, război și Marile Puteri 1804-2012*, traducere de Livia Szasz, București, Editura Trei, 2020, pp. 418-420.

comunitatea definitorie de sânge și limbă - mai largă decât suprafața aflată sub autoritatea Berlinului. În consecință, revendicarea spațiilor germane situate în afara Germaniei a devenit tema naționalistă majoră după anul 1919.

La 19 ianuarie 1919, este aleasă Adunarea Constituantă dominată de „coaliția Weimar” – SPD, Zentrum, Partidul Liberal. După îndelungate negocieri, la 31 iulie 1919, Adunarea votează proiectul de constituție al liberalului Hugo Preuss, în ciuda obiecțiilor dreptei ce consideră proiectul „nespecific germanității”. Proiectul inițial propunea un stat puternic centralizat, pentru a sparge hegemonia prusacă. Landurile urmau să câștige o autonomie relativă în domeniul religios, școlar și economic, dar constituțiile și instituțiile lor trebuiau să se conformeze dreptului federal. *Reich*-ul deținea exclusivitatea competențelor financiare, militare și cele privind politica externă. Opoziția dreptei, tensiunile frecvente între autoritatea centrală și landuri (separatismul rhenan, insubordonarea Bavariei, tentațiile revoluționare din Saxa și Thuringia) au făcut ca proiectul inițial să fie amendat, în locul „statului federal” fiind preferat „statul poporului”.

Constituția de la Weimar prevedea egalitatea în fața legilor, libertăți publice, apelul la referendum la inițiativa a 10% din corpul electoral considerat suveran („puterea emană de la popor”). *Reich*-ul german devenea o republică cu 17 landuri. Parlamentul era compus din două adunări: Reichstag (ales prin sufragiu universal pentru 4 ani, vota legile, controla activitatea executivului) și Reichsrat (aduna reprezentanții landurilor, având însă un rol redus). Puterea executivă era reprezentată atât de președintele *Reich*-ului (ales prin sufragiu universal pentru 7 ani, numea guvernul) cât și de Cancelar (șeful executivului). Situația noului regim este deosebit de precară în anul 1919. Mizerie, agitație socială, agitație politică. Extrema stângă se manifestă violent și în anul 1920, o „armată roșie” ocupă câteva orașe din Ruhr, iar în anul 1921 o grevă insurecțională este înăbușită în sânge. Dreapta își exprimă opoziția inclusiv prin puciul din anul 1920 (în martie, o brigadă a trupurilor france de la Baltica intră în Berlin și instalează, cu sprijinul comandantului militar al capitalei, un înalt funcționar naționalist - Kapp, în fruntea guvernului. Puciul este înfrânt datorită grevelor generale declanșate în Berlin și Ruhr). Un alt indicator al violenței politice extreme este și numărul imens de asasinate. În perioada 1919-1922, se poate vorbi de o adevărată „teroare albă” : 376 de crime, dintre care 354 îndreptate împotriva stângii sau a moderaților⁸.

⁸Martin Kitchen, *op. cit.*, pp. 308-309.

Începând cu anul 1922, problemele interne sunt mult complicate de cele externe. Guvernul Cuno (cabinet de dreapta și moderați) frânează livrările în natură destinate reparațiilor de război datorate de Germania. Pe 11 ianuarie 1923, Franța ocupă Ruhr-ul și guvernul german organizează „rezistența pasivă” prin nesupunere civilă. Economia se dezorganizează rapid, inflația face ravagii. Un nou guvern de coaliție, condus de Stressemann, pune capăt rezistenței pasive și reia plata reparațiilor.

Anul 1923 este în fapt anul ultimelor crize - Rhenania își proclamă independența (cu sprijinul trupelor franceze de ocupație) fără a avea succes însă, în Saxa și Thuringia sunt înfrânte insurecțiile comuniste, iar în noiembrie 1923 este rezolvată și criza bavareză (8-9 noiembrie Hitler, cu ajutorul guvernului Bavariei și al generalului Luddendorf, proclamase „revoluția națională” însă fără susținători puciul a eșuat). Regimul rezistase și venirea lui Gustav Stresemann la putere anunța ralierea momentană a dreptei conservatoare la Republica moderată și burgheză.

Viața cotidiană a germanilor a fost puternic bulversată. Prețurile și salariile variau în aceeași zi, orașele și satele au fost autorizate să emită monede auxiliare, țăranii refuzau să vândă contra biletelor de bancă revenindu-se la troc. Nivelul de viață al salariaților se prăbușește (în anul 1923, la 1/4 din nivelul anului 1914), deținătorii de venituri fixe sunt ruinați, micile întreprinderi falimentează. Situația este agravată de speculațiile financiare ale prăbușirii mărcii executate cu complicitatea guvernului dornic să demonstreze incapacitatea Germaniei de a plăti reparațiile de război. Republica de la Weimar pierde treptat sprijinul burgheziei mici și mijlocii care, tot mai sărăcite, se îndreaptă spre dreapta spectrului politic⁹.

V. Criza Ruhr-ului (1923) și efectele sale

Spre sfârșitul anului 1922, întârzierile la plata despăgubirilor de către Germania erau atât de mari, încât delegații francezi și belgieni din Comisia de Despăgubiri au cerut ocuparea Ruhrului, pentru a-i încuraja pe germani să depună eforturi pentru a plăti. Delegatul britanic a cerut, în schimb, scăderea ratelor. Ca o consecință a întârzierilor masive ale Germaniei privind livrările de lemn în decembrie 1922, Comisia a declarat că Germania nu și-a îndeplinit obligațiile, ceea ce a dus la ocuparea Ruhrului în ianuarie 1923 de către Franța și Belgia.

⁹Jacques Droz, *Istoria Germaniei*, traducere de Ecaterina Crețulescu, București, Editura Corint, 2000, pp. 86-87.

Francezii acuzau că germanii își asumaseră cantitatea de lemn de livrat pe baza propriei evaluări a capacităților de producție și că această cantitate fusese chiar mai redusă decât evaluarea inițială. Aliații erau convingși că guvernul cancelarului Wilhelm Cuno a întârziat deliberat livrările de lemn. Germania întârziase și cu livrările de cărbune la începutul lui ianuarie 1923, a treizeci și patra oară în ultimele treizeci și șase de luni. Premierul francez, Raymond Poincaré, nu dorea să ordone ocuparea Ruhrului și a făcut aceasta doar după respingerea de către Londra a propunerilor sale privind sancțiuni mai moderate împotriva Germaniei. Frustrat de indisponibilitatea Germaniei de a plăti despăgubirile de război, Poincaré spera să obțină sancțiuni economice anglo-franceze împotriva Germaniei, în anul 1922, și s-a opus acțiunii militare. În decembrie 1922, el s-a văzut confruntat cu opoziția anglo-americo-germană și cu lipsa combustibilului pentru producția franceză de oțel și a banilor pentru reconstruirea zonelor industriale devastate.

Poincaré a decis să ocupe Ruhrul, la 11 ianuarie 1923, pentru a obține despăgubirile el însuși. Pentru francezi, adevărata problemă în cadrul *Ruhrkampf*, în anul 1923, nu erau doar întârzierile livrărilor de lemn și cărbune, ci însăși sancționatea tratatului de la Versailles. Poincaré le-a transmis, de multe ori, britanicilor că, dacă germanii își permit să sfideze tratatul de la Versailles în ce privește despăgubirile, atunci s-ar crea un precedent și, inevitabil, germanii vor începe să ignore și celelalte prevederi ale sale. În cele din urmă, Poincaré a declarat că odată distruse lanțurile care legaseră Germania la Versailles, atunci era inevitabil ca Germania să se lanseze într-un nou război mondial.

Inițiată de primul ministru al Franței, Raymond Poincaré, invazia avea loc la 11 ianuarie 1923, cu scopul de a ocupa centrul german de producție de cărbune, fier și oțel din valea Ruhrului, pentru a obține banii datorăți de Germania. Franța avea minereu de fier, iar Germania avea cărbune. Fiecare stat dorea să obțină acces liber la resursa care îi lipsea, întrucât împreună cele două resurse aveau mai multă valoare decât fiecare separat. Această problemă avea să fie rezolvată când s-a înființat Comunitatea Europeană a Cărbunelui și Oțelului. În urma deciziei Franței de a invadea Ruhrul, s-a înființat Misiunea Interaliată de Control al Fabricilor și Minelor [M.I.C.U.M.] pentru a asigura plățile în cărbune din partea Germaniei. Deși francezii au reușit să obțină ce au dorit din ocuparea Ruhrului, germanii au câștigat simpatia opiniei publice mondiale, prin rezistența pasivă și prin hiperinflația care le-a distrus economia și, în urma presiunilor financiare anglo-americe (scăderea simultană a valorii francului a făcut Franța vulnerabilă la presiuni din partea Wall Street și a bursei

din Londra), Franța a trebuit să accepte „planul Dawes” din aprilie 1924, care a redus substanțial tranșele de despăgubire plătite de Germania.

Rezistența pasivă a Germaniei a făcut marca să se prăbușească (1\$ valora în iulie 1922 - 410 mărci, în ianuarie 1923 - 7,260, în iulie 1923 - 260.000, în septembrie 1923 - 13 milioane, în noiembrie 1923 - 4,200 miliarde mărci)¹⁰.

VI. Politica monetară adoptată de Germania la finele anului 1923

În octombrie 1923, Ministrul de Finanțe Schacht lansează o bancnotă provizorie - *Rentenmark* - acoperită nu de aur, ci de recunoașterea datoriei industriale și agricole de către stat. Moneda, calculată la valoarea de 1RM = 1 miliard de mărci, reprezintă o formulă teoretică de calcul al cuantumului forțelor productive ale economiei germane la un moment inițial. Practic, prin acest experiment, moneda națională este detașată de etaloanele și criteriile de valoare tradiționale, corupte datorită speculațiilor și obligată să reprezinte realitatea economică germană. Emiterea cu prudență a *Rentenmark*, practicarea unei politici de austeritate bugetară, fixarea și blocarea dobânzilor pentru credite de către *Reichsbank* au contribuit la stabilizarea masei monetare. În august 1924, Schacht poate restabili *Reichsmark*, moneda definită prin raportul la etalonul aur dar neconvertibilă încă. Capitalismul german, intact în pofida crizei, se adaptează rapid și profită de restabilirea monedei¹¹.

VII. Atitudinea SUA, a Marii Britanii și a Franței față de Germania (1923-1924)

Politica de fermitate a Franței față de Germania apărea drept unică soluție politică posibilă în condițiile eșecului obținerii unor garanții de securitate anglo-americane. Politica de fermitate a constat în utilizarea unor instrumente create de Tratatul de la Versailles pentru a redresa dezechilibrul potențial dintre o Franța învingătoare, slăbită economic și demografic însă, și o Germanie înfrântă, dar cu un potențial economic și uman net superior și eliberată de amenințarea alianței franco-ruse. Poziția franceză, exprimată de președintele Clemenceau, întâlnea opoziția primului ministru britanic, Lloyd-George, ce vedea în dorința Franței de a-și fixa granițele pe Rin o tentativă de instaurare a hegemoniei continentale. Politica pro-germană a Angliei era văzută de o serie de factori de decizie la Londra ca o reîntoarcere la tradiționala politică de sprijinire a echilibrului continental. Trebuia să se opună o

¹⁰Petre Bărbulescu, Ionel Cloșcă, *Repere de cronologie internațională*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, pp. 177-178.

¹¹Henry Kissinger, *op. cit.*, p. 237.

contrapondere Franței. Opțiunile britanice în privința reconstrucției Europei erau influențate de economistul John Maynard, autor al lucrării „Consecințele economice ale păcii” (1919), care vedea patru soluții pentru reconstrucția Europei: revizuirea tratatelor, rezolvarea problemei datoriilor interaliate, un mare împrumut internațional subscris de SUA combinat cu reforme monetare, restaurarea comerțului dintre est și vest și reluarea legăturilor cu Rusia. Pe aceeași parte a baricadei, Statele Unite ale Americii aveau o atitudine pro-germană, în totală opoziție cu cea a francezilor¹².

VIII. Conferința de la Londra din vara anului 1924

Între 16 iulie și 15 august 1924, la Londra s-a desfășurat o conferință între Marea Britanie, SUA, Franța și Germania, în cadrul căreia trebuia rezolvată problema economică a germanilor. A fost adoptat „Planul Dawes”, care urma să intre în vigoare la 1 septembrie 1924.

IX. Planul Dawes

Planul Dawes era un plan economic care intenționa să rezolve problema reparațiilor de război stabilite prin Tratatul de la Versailles împotriva Germaniei: acest plan, care își datorează numele creatorului său, Charles Gates Dawes, a fost aprobat în anul 1924. În decembrie 1923, britanicii, francezii și germanii au convenit să numească o comisie prezidată de Charles G. Dawes, primul director al Biroului pentru Buget al Statelor Unite. Comisia a trebuit să ia în considerare modalități de a echilibra bugetul german, prin stabilizarea monedei și stabilirea unui nivel nou și viabil de reparații anuale. Experții și-au început activitatea în ianuarie 1924, iar planul Dawes a fost înaintat Comisiei de reparații în aprilie același an.

Planul prevedea că între anii 1924 și 1929 datoria va fi plătită într-un mod adecvat economiei germane. Astfel, a stabilit o plată inițială de un miliard de mărci de aur pe an, din care un împrumut extern ar fi acoperit 800. Plățile s-ar fi ridicat la 2.500 de milioane de mărci în anul 1929. După această dată, datoria s-ar fi modificat, iar o nouă sumă ar fi fost fixată în urma unei analize a situației economice actuale germane. *Reichsbank* era reorganizat sub supravegherea țărilor care au câștigat războiul și pentru a evita inflația, i s-a interzis reducerea obligațiunilor Trezoreriei.

S-a stabilit, de asemenea, că francezii și belgienii se vor retrage din Ruhr și că măsuri precum ocuparea Ruhrului ar putea avea loc în cazul unei încălcări

¹²*Ibidem*, pp. 239-240.

flagrante din partea Germaniei, și numai cu acordul unanim al tuturor creditorilor săi. Guvernul german a acceptat planul la 17 aprilie 1924, iar pe 24 au fost de acord și guvernele engleze, italiene și belgiene. Primul ministru francez, Raymond Poincaré, a semnat acordul pe 25, temându-se că va fi izolat și presat de prăbușirea Franței.

Pentru a sprijini reparațiile de război, primele inițiative stabilite în Tratatul de la Versailles (care au constat în achiziționarea materiilor prime și a proprietății țării) au fost abandonate, deoarece au împiedicat în final economia germană să se relanseze. În schimb, reparațiile ar fi finanțate prin impozite, taxe de vamă, taxe și instrumente derivate ale funcționării căilor ferate.

Planul se baza pe:

1. plăți germane împărțite în rate;
2. reorganizarea *Reichsbank* (Banca Națională Germană);
3. schimbarea monedei prin crearea unui *Reichsmark* care ar fi înlocuit moneda curentă¹³.

X. Urmările financiare ale Planului Dawes

Printre altele, planul ar fi permis capitalului SUA să curgă în Germania și, prin urmare, să circule indirect în alte națiuni europene lovite de război. În acest fel, cum a fost cazul Planului Marshall după cel de-al Doilea Război Mondial, americanii au putut exporta bunuri și capital în Europa, evitând o criză economică. De asemenea, au controlat piețele europene, în special cele germane împotriva posibilităților revoluției comuniste (la acea vreme, socialismul s-a răspândit în Europa după Revoluția din octombrie din Rusia), iar influența SUA ar fi putut reînvia și economia europeană, astfel încât datoriile de război să poată fi curând rambursate. Planul Dawes a permis Germaniei să reia plata reparațiilor de război, iar măsurile luate de guvern pentru reabilitare au fost eficiente: recuperarea a fost neîntreruptă și deja în anul 1925 se vedeau rezultate bune¹⁴.

XI. Ameliorarea situației economico-sociale în Germania și regresul forțelor extremiste

Treptat, prosperitatea se reinstalează, producția crește într-un ritm susținut, șomajul este absorbit. Germania mizează pe raționalizarea producției și pe exporturile industriale și, în anul 1927, 72% din exporturi sunt

¹³Constantin Vlad, *op. cit.*, p. 89.

¹⁴Jacques Droz, *op. cit.*, pp. 87-88.

reprezentate de produse manufacturate. Concentrarea capitalului se accentuează și, până în anul 1930, apar peste 3000 de carteluri, iar în 1932, 45% din societăți controlează 84% din capitalul industriei germane. Punctele slabe ale economiei germane se manifestă în agricultură - soluri supraexploatate, proprietăți îndatorate, prețuri rămase în urma celor industriale, marii proprietari funciari ai Germaniei orientale se bazează pe stat pentru rezolvarea dificultăților. De asemenea, balanța comercială rămâne deficitară.

Alegerile din anul 1924, respectiv 1928, confirmă legătura între euforia redresării economice și aparenta victorie a Republicii. În același timp, însă, alegerile prezidențiale din anul 1925 demonstrează ambiguitatea alianțelor electorale: după un prim tur de scrutin, în care realizează un scor bun (40%) dar insuficient, pentru următorul tur, partidul Național-German avansează candidatura mareșalului Hindenburg, pentru a putea ralia voturile drepte. Socialiștii susțin candidatul Zentrumsului, iar comuniștii mențin candidatura lui Ernst Thälmann. Rezultat - Hindenburg câștigă cu 15 mil. de voturi, la mică distanță de candidatul Zentrumsului. Mareșalul este un monarhist convins, va respecta Constituția, dar Republica devine conservatoare. În ceea ce privește domeniul economic, spre sfârșitul perioadei, deficiențele financiare încep să se facă observate. Astfel, balanța plăților fusese echilibrată prin aflusul de capital străin, între anii 1924-1929 Germania devenind cel mai mare importator de capital (peste 50% din acesta de proveniență americană). Structura acestui aflus de capital era însă problematică: doar 1/4 din întreprinderile germane beneficiau de investiții, restul primind împrumuturi pe termen scurt. În 1929, din cauza debutului crizei financiare în SUA, aceste fonduri încep a fi retrase, ceea ce va contribui la dezechilibrarea unei economii aparent prospere, dar cu baze financiare precare și criza economică va avea dimensiuni necunoscute în restul Europei, oferind noi argumente inamicilor Republicii. Deși viața politică se stabilizează, ambiguitățile acesteia se păstrează, iar în anul 1925 Stresemann declara „Dacă se va produce o catastrofă economică, nimeni nu știe încotro se va îndrepta poporul”¹⁵.

¹⁵Christian conte von Krockow, *Germanii în secolul lor(1890-1990)*, traducere de Marlen Negrescu, București, Editura All, 1999, pp. 132-133.

EXTREMISMUL DE STÂNGA OGLINDIT ÎN DOCUMENTELE CHESTURII POLIȚIEI ORAȘULUI CRAIOVA (1919-1940)

Ion-Leone GAVRILĂ-CIOBOTEA*

***Abstract:** Our material, starting from the analysis we made based on the archival material found in the background of the Craiova City Police Quest, makes an x-ray of the manifestation of left extremism in Romania in the interwar period. Therefore, the orders, circulars, instructions, informative notes of a strictly secret and confidential nature issued by the Craiova Police Headquarters and by the police subunits under its jurisdiction, shed even more light on the activity carried out by the Comintern and its section in Romania, the Communist Party. Romanian towards, not only against the liquidation of the democratic regime in Romania and the establishment of the dictatorship of the proletariat, but also towards the Soviet revisionism which demanded, during all this period, the rapid detachment of Bessarabia, and not only, from the Romanian state.*

***Key words:** the third international, extremism, communism, irredentism, revisionism.*

Documentele ce alcătuiesc fondul Chesturii Poliției Craiova¹, aflate în custodia Serviciului Județean Dolj al Arhivelor Naționale, pot fi structurate/împărțite pe trei perioade distincte, ca problematică. O primă perioadă o reprezintă unitățile arhivistice aferente epocii 1831-1842, peste 300 ca număr, care sunt scrise în paleografie chirilică și conțin, atât informații referitoare la infrafracționalitatea din orașul Craiova, - într-o proporție mai mare, - cât și date destul de interesante despre starea de sănătate a populației, despre igienizarea orașului, despre dotarea poliției, despre localurile de poliție, într-un cuvânt, informații prețioase, pentru toți cei interesați de procesul de modernizare a urbei craiovene, și implicit, al instituției poliției, în perioada regulamentară.

Cea de-a doua perioadă, relativă la intervalul de timp 1919-1940, este compusă din documente emise de instituțiile polițienești și de alte instituții a

* Asistent de cercetare, drd., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: leone.simaz1@gmail.com.

¹ SJAN Dolj, fond Chestura Poliției Orașului Craiova, nr. 1.061; fondul cuprinde 1.553 de unități arhivistice, anii extremi fiind 1832-1951.

căror competență era de a menține ordinea internă și siguranța statului român - Jandarmerie, Armată, Justiție ș.a., documente referitoare la lupta dusă de aceste instituții pentru combaterea extremismului, atât de stânga, cât și de dreapta, la starea de spirit a populației, la lupta pentru păstrarea libertăților democratice, la urmărirea și arestarea celor care încălcau legea sau a căror activitate contravenea intereselor statului român. Gradele pe pericol pe care-l reprezentau, pentru ordinea de stat democratică, activitățile muncitorești și cele ale comuniștilor, au determinat o efervescență a instituțiilor polițienești tradusă în numeroase circulare, ordine, instrucțiuni, note informative cu caracter strict secret sau confidențial, referitoare la măsurile ce se impuneau cu ocazia organizării zilei de 1 Mai, la serbarea zilelor naționale, la măsurile luate pentru combaterea mișcărilor legionare și comuniste, la monitorizarea tot mai atentă a presei de proveniență rusă și maghiară, mergându-se chiar până la suprimarea totală a acestei presei, la supravegherea tot mai atentă a asociațiilor și a sectelor religioase, spre exemplu inochentiștii, secerătorii, studenții în biblie, adică mileniștii etc. Documentele din această perioadă conțin informații extrem de prețioase despre acțiunile iredentiste, revizioniste ale vecinilor noștri – unguri, ruși, bulgari – care prin intermediul unor grupări internaționale – lucrau pentru dezlipirea grabnică a Basarabiei, Transilvaniei, Bucovinei și Dobrogei din componența statului român. De asemenea, sunt incluse, în documentele acestei perioade, informații destul de interesante referitoare la evoluția demografică a orașului Craiova în perioada interbelică, la gradul de industrializare al Craiovei, în particular și al Olteniei, în general, la numărul și starea de spirit a supușilor și cetățenilor străini, la combaterea speculei, la estomparea prostituției, a traficului cu literatură pornografică, cu stupefiante, la locul și înzestrarea sediilor polițienești etc.

Cea de-a treia categorie de documente o reprezintă cele aferente perioadei celui de-al Doilea Război Mondial și a perioadei subiacente acestuia, până în ianuarie 1949, când s-a înființat „Miliția”², instituție care a funcționat până în anul 1990. Astfel, în primii ani ai războiului menționat, instituția poliției a emis documente în care prevalează informațiile referitoare la corespondența purtată între această instituție și poliția și jandarmeria din Basarabia și Bucovina, respectiv din Chișinău și Cernăuți, documente relative la persoanele refugiate din Basarabia și Bucovina, inclusiv tabele nominale cu

² Dinică Ciobotea, Ileana Cioarec, Emilian Cojocaru, Gabriel Croitoru, Constantin Nicolescu (coordonator), *Din istoria instituției poliției în județul Dolj. Vol. III, 1919-1949*, Craiova, Editura MJM, 2016, p. 62.

persoanele plecate, locul de unde au plecat și unde au fost încartiruite, referitoare la starea de spirit a populației, la urmărirea, prinderea și anchetarea spionilor, la tot felul de rechiziții făcute pentru aprovizionarea armatei. În cea de-a doua parte a războiului, după alăturarea României la Puterile Aliate, documentele fac numeroase trimiteri la abuzurile săvârșite de armata germană în retragerea din România, mai abiter la abuzurile armatei sovietice, la starea de spirit a populației referitoare la decizia luată de România în privința continuării războiului etc.

În România, după Primul Război Mondial, ca și în alte state europene, s-a dezvoltat extremismul atât de stânga cât și de dreapta, care a promovat fie internaționalismul, fie naționalismul. În țara noastră, extremismul de stânga a fost exercitat de Partidul Comunist din România care a militat nu numai pentru lichidarea regimului democratic și instaurarea dictaturii proletarietului dar, s-a raliat, necondiționat, politici revanșarde, iredentiste dusă de Ungaria, Rusia Sovietică și Bulgaria față de stipulațiile Congresului de Pace de la Versailles, urmărind, în toată perioada interbelică, desprinderea Basarabiei, Transilvaniei, Bucovinei și Dobrogei de România³. Așadar, la sfârșitul primei mari conflagrații mondiale, Internaționala a II-a comunistă fiind falimentară, reprezentanții socialismului de pretutindeni au fost chemați să găsească o soluție care să ducă la constituirea unei noi organizații. Din inițiativa lui V. I. Lenin s-a întemeiat, la Moscova, în anul 1919, Internaționala a III-a Comunistă. În anul următor, în toamnă, o delegație a socialiștilor români s-a deplasat la Moscova pentru a dezbate afilierea la Internaționala a III-a Comunistă. Discuțiile fiind contradictorii în privința opticii Cominternului vis-a-vis de caracterul statului român și a obligativității respectării stricte a directivelor de la Moscova, la întoarcerea în țară s-a convocat Consiliul General al Partidului Socialist și al Sindicatelor, în zilele de 30 ianuarie-3 februarie 1921, care a aprobat, cu majoritate de voturi, moțiunea grupării de stânga, ce viza convocarea Congresului general al partidului pentru 8-14 mai 1921 și așezarea partidului pe baze comuniste⁴.

Congresul, desfășurat în zilele de 8-12 mai 1921, a hotărât afilierea necondiționată la Internaționala a III-a Comunistă, acceptând toate cele 21 de condiții impuse. În realitate, era actul de naștere al Partidului Comunist Român. Afilierea necondiționată a determinat guvernul României să treacă la numeroase arestări, 51, din cei 77 de votanți pentru afilierea necondiționată,

³ *Istoria Românilor, vol. VIII, România Întregită (1918-1940)*, coordonator prof. univ. dr. Ioan Scurtu, secretar Petre Otu, București, Editura Enciclopedică, 2003.

⁴ *Ibidem*, pp. 234, 235, 239.

fiind arestați. Procesul, cunoscut sub numele de procesul din Dealul Spirii, 23 ianuarie - 4 iunie 1922, generând vii frământări politice, a determinat pe regele Ferdinand să decreteze amnistie pentru 213, dintre cei 271 de arestați.

În timpul celui de-al doilea Congres al Partidului Comunist Român, desfășurat în zilele de 3-4 octombrie 1922, la Ploiești, a fost ales Comitetul Central și secretarul general, în persoana lui Gheorghe Cristescu, adoptându-se și statutul partidului, care prevedea la art. 1, că P.C.R. este o secțiune a Internaționalei a III-a Comuniste și că nu are alte scopuri decât cele ale Internaționalei a III-a căreia îi aparține. La art. 2 se preciza că tezele și hotărârile Internaționalei a III-a sunt obligatorii pentru toți membrii și toate comitetele, comisiunile, grupele Partidului Comunist. Era pentru prima dată în istoria țării când un partid politic îndeplinea rolul de secție al unei organizații internaționale și ale cărei hotărâri se obliga să le respecte.

Pentru România, situația prezenta un caracter agravant, deoarece Uniunea Sovietică nu recunoștea integritatea statului român, respectiv legitimitatea unirii Basarabiei cu România. Mai mult decât stipulațiile prevăzute în statutul partidului, în decembrie 1923, Federația Comunistă Balcanică – organism care reunea partidele din această zonă a Europei afiliate la Internaționala a III-a Comunistă –, a adoptat o rezoluție care stabilea ca Partidul Comunist din România să lupte pentru despărțirea Basarabiei, Transilvaniei și Dobrogei de statul român⁵. Așadar, în urma tratatelor dintre reprezentanții României și Uniunii Sovietice, desfășurate la Viena (28 martie - 2 aprilie 1924), Partidul Comunist din România s-a plasat de partea delegației sovietice, care nu recunoștea legitimitatea hotărârii Sfatului Țării, din 27 martie 1918, cerând organizarea unui plebiscit în Basarabia⁶. În asemenea condiții, guvernul Ion I. C. Brătianu a luat măsuri pentru a împiedica activitatea comuniștilor: la 5 aprilie 1924, conform ordonanței Corpului II Armată, s-a trecut la efectuarea de percheziții la sediile Partidului Comunist, la domiciliul unor militanți, la redacțiile ziarelor comuniste. Mai mult decât atât, în următoarele zile s-a trecut la suspendarea presei comuniste, iar localurile P.C.R. au fost sigilate; la 23 iulie 1924, potrivit ordonanțelor Corpului II Armată, s-a decis dizolvarea P.C.R. și a celorlalte organizații aflate sub influența sa. Rebeliunea de la Tatar Bunar, organizată de Internaționala a III-a Comunistă, în septembrie 1924, a grăbit decizia guvernului român de a scoate în afara legii

⁵ *Ibidem*, p. 240.

⁶ *Ibidem*, p. 241.

Partidul Comunist. Prin legea Mârzescu, din decembrie 1924, activitatea P.C.R. a fost interzisă, practic încheindu-se procesul de disoluție al acestuia.

În anul 1925, a luat ființă Blocul Muncitoresc-Țărănesc (B.M.Ț), organizație legală, aflată sub conducerea Partidului Comunist. Blocul Muncitoresc Țărănesc a încercat o colaborare cu Partidul Țărănesc pe o platformă democratică, dar antiliberală, P.N.L. fiind considerat reacționar. Cu prilejul alegerilor comunale din februarie 1926, s-a realizat un cartel electoral între Blocul Muncitoresc Țărănesc, Partidul Socialist, Sindicatele Unite, Partidul Țărănesc, Partidul Național și Partidul Poporului, ocazie cu care au fost aleși aproape 200 de comuniști, socialiști și sociali-democrați în consiliile orașenești și comunale. Cominternul a criticat aspru poziția comuniștilor din România vis-a-vis de alianța făcută, în alegerile comunale, din februarie 1926, cu partidele burgheze, iar fostul secretar general al partidului Gheorghe Cristescu a fost exclus din Partidul Comunist⁷. În iunie 1928, Cominternul a convocat la Harcov, în Ucraina, Congresul al IV-lea al P.C.R., prilej cu care au fost impuse rezoluții privind autodeterminarea până la despărțirea de statul român a Basarabiei, Bucovinei, Transilvaniei și Dobrogei⁸. În perioada următoare, Partidul Comunist din România s-a implicat în mișcările sociale din anii crizei economice, mai ales în mișcările greviste din ianuarie - februarie 1933, inflamând și mai mult situația, prin coloratura politică pe care urmăreau să o dea evenimentelor. În anii următori, până la începutul celui de-al Doilea Război Mondial, dacă în privința Transilvaniei a manifestat o schimbare de optică, militând împotriva revizionismului horthyst, în problema Basarabiei, Partidul Comunist din România a susținut punctul de vedere tradițional, cominternist, care viza dezlipirea acesteia de România⁹.

Acest crochiu pe care l-am prezentat, referitor la activitatea Partidului Comunist din România și la situarea acestuia față de politica promovată de Internaționala a III-a Comunistă, în opinia mea, era necesar pentru o mai bună înțelegere a extremismului de stânga așa cum este înfățișat, decelat și de documentele Chesturii Poliției Municipiului Craiova, mai ales după disoluția Partidului Comunist Român, documente care augmentează masiv fondul de cunoștințe deja existent referitor la activitatea ilegală, clandestină a formațiunilor de extremă stângă din România până în 1940, când activitatea revanșardă a Rusiei Sovietice, din toată această perioadă, față de stipulațiile

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, pp. 241-242, 256-257.

⁹ *Ibidem*, pp. 296, 305, 312, 361-362.

Congresului de la Versailles, s-a materializat, în 26 iunie, în ocuparea Basarabiei și a Bucovinei de Nord¹⁰.

Documentele selectate în vederea susținerii punctului nostru de vedere relativ la manifestarea extremismului de stânga din România, în perioada interbelică, au fost analizate diacronic în funcție de problematicile pe care le exprimă. Așadar, imediat după scoaterea P.C.R. în afara legii, acțiunea de supraveghere, monitorizare și combatere a activității clandestine a acestuia a fost intensificată de către guvernul Ion I. C. Brătianu, prin instituțiile de stat abilitate, un rol cardinal, în acest sens, jucându-l instituția poliției. Potrivit ordinului Marelui Stat Major nr. 1.869/1925, Inspectoratul General de Siguranță Craiova informează Chestura Poliției Craiova că Sovietele, prin instrucțiunile date organizațiilor din România, urmăresc organizarea minorităților din Transilvania, Basarabia și Dobrogea, cu scopul de a provoca, cu ajutorul și al unor elemente din Vechiul Regat, acțiunea de răsturnarea guvernului actual, guvernul Ion I. C. Brătianu și înlocuirea acestuia cu un guvern de stânga.

După realizarea acestui scop, se va provoca o revoltă și cu ajutorul bandelor armate care vor fi organizate în Bulgaria și Republica Moldovenească, de unde vor pătrunde în Dobrogea și Basarabia. După atingerea acestui scop va urma războiul. Se cerea maximum de vigilență din partea subunităților polițienești din raza Inspectoratului General de Poliție Craiova¹¹. Tot în acest sens, sub presiunea forurilor internaționale, care urmăreau, cu mare atenție, atitudinea României față de minoritățile naționale, cu precădere față de evrei, dar și ca urmare a acțiunilor acestora de natură iredentistă, statul român, guvernul României, și prin instituțiile de siguranță polițienești, a monitorizat atent activitatea minorităților, o notă a poliției de siguranță arătând că se cereau periodic tabele care să conțină informații detaliate cu organizațiile minorităților în cadrul statului roman, cu filialele acestora¹².

În anul 1925, potrivit unui ordin, nr. 4.153/2 noiembrie 1925, al Marelui Stat Major, Diviziunea a II-a, Secția Contra Informații, Poliția de Siguranță informa Inspectoratul General de Poliție Craiova, că Comitetul Executiv al Internaționalei a III-a Comuniste, a hotărât să se trimită noi instrucțiuni

¹⁰ SJAN Dolj, fond Chestura Poliției Orașului Craiova, dosarele: 1/1924, 4/1924, 15/1924, 1/1925, 2/1925, 5/1925,6/1925, 1/1926, 2/1926, 1/1931, 2/1931, 8/1931, 1/1932, 5/1932, 7/1932, 9/1932, 10/1932,11/1932, 12/1932, 14/1932, 1/1933, 2/1933, 3/1933, 4/1933, 7/1933, 8/1933, 10 bis/1933, 13/1933, 16/1933,3/1934, 5/1934, 19/1934, 24/1934, 1/1935, 2/1935, 11/1935, 27/1935, 17/1936, 20/1937, 5/1939, 31/1939, 1/1941, 11/1943, (în continuare se va cita: SJAN Dolj)

¹¹ SJAN Dolj, fond Chestura Poliției Municipiului Craiova, dosar 15/1924, f. 131 f-v.

¹² Idem, dosar 2/1925, f. 118.

partidelor comuniste din Europa, cerându-le intensificarea propagandei în rândurile armatei. Se cerea, de fapt, întărirea propagandei în rândurile țărănimii care urma să fie încorporată. Instrucțiunile destinate Partidului Comunist din România urmau să fie trimise prin intermediul Comitetului Balcanic din Viena, pe lângă care, așa cum se știe, funcționa și un birou militar. Aceste instrucțiuni urmau să ajungă la partidele comuniste din Peninsula Balcanică și România la sfârșitul lunii noiembrie 1925¹³.

Alte două note, care, de fapt, o completează pe prima, date de Poliția de Siguranță Craiova și Giurgiu, arată că, conducătorul acestei acțiuni, pentru Bulgaria și România este un oarecare David Lovenbuch, de 35 de ani¹⁴, și că, deja, în cursul lunii octombrie 1925, Internaționala a III-a Comunistă a trimis 5.000 de agenți agitatori bolșevici care au absolvit școala specială de agitație comunistă care funcționează la Moscova. Ambele note se încheie cu sugestia făcută pentru mărirea vigilenței și cu accentuarea pericolului pe care-l reprezintă agenții sovietici. Măsurile efective luate de autoritățile române în ceea ce privește combaterea propagandei comuniste în rândurile armatei sunt decelate de o notă cu caracter strict secret emisă de Inspectoratul General de Siguranță Craiova către subunitățile polițienești de sub jurisdicția sa, din care reiese că au fost trimise tabele nominale periodice cu tinerii contingentelor 1926, 1927, 1928, 1928, 1930, 1931, 1932, 1933, care sunt înscriși în diferite cluburi de natură comunistă, simpatizează sau nutresc idei comuniste¹⁵.

Activitatea de monitorizare permanentă a activității Internaționalei a III-a și respectiv a P.C.R. s-a tradus, din partea instituțiilor polițienești, și prin selectarea presei de proveniență străină, în special de proveniență rusă și maghiară care intra în România. Așadar, după ce se arată ziarele de proveniență rusă și maghiară autorizate a intra în țară, se precizează că sunt interzise toate ziarele de proveniență rusă care să lezeze interesele Basarabiei¹⁶. De asemenea, din declarațiile spionilor și agenților prinși s-au raportat următoarele: centrul întregii activități de propagandă comunistă pentru țările din Balcani este Viena, centru care întreține legături cu agenții din România și se fac schimburi de reviste de la un centru la celălalt, astfel din România s-au trimis la Viena ziarele *Elvira*, care apare la Târgu Mureș, *Viața Românească* și *Dezrobirea*, de către un oarecare Elek Goebbles; că s-a hotărât de către Soviete că, în urma eșuării revoluției în Bulgaria, întreaga activitate să se mute în România. În acest sens

¹³ Idem, dosar 1/1925, ff. 251-252.

¹⁴ Idem, dosar 2/1925, f. 167.

¹⁵ Idem, dosar 1/1926, ff. 17-29; 4/1933, f. 5 și urm.

¹⁶ *Ibidem*, ff. 23, 24, 25 f-v.

orașul Constantinopol a fost ales ca centru al acestei acțiuni, centru condus de 5 persoane¹⁷.

Informații interesante găsim și despre activitatea asociațiilor și sectelor religioase care își desfășurau activitatea în raza Inspectoratului Regional de Poliție Craiova. Astfel, conform deciziei Ministerului Instrucțiunii Publice și Cultelor cu nr. 24.336 din 29 mai 1928, Inspectoratul Regional de Poliție Craiova comunică Chesturii Poliției Municipiului Craiova numele sectelor și asociațiilor religioase care, prin doctrină, aduc atingere bunelor moravuri și ordinii publice, printre cele enumerate fiind și Secta Inochentiștilor, care după informațiile Poliției de Siguranță este „un adevărat cuib al comunismului”¹⁸. Se cer date clare despre stadiul de organizare și de propagandă al acestei secte, originară din Basarabia.

Așa cum îndeobște se cunoaște, acțiunea de propagandă comunistă a fost focalizată, în mod special, pe zilele de sărbătoare națională și internațională, când se urmărea organizarea unor mari manifestații și intensificarea propagandei. Astfel, conform ordinului Inspectoratului General de Poliție Craiova dat spre conformare Chesturii Poliției Orașului Craiova, aflăm că s-a hotărât, de către conducătorii comuniști, că ziua de 24 ianuarie 1932 să fie declarată „zi roșie”, ocazie cu care să se organizeze mari manifestații contra unirii¹⁹. Dintr-un alt ordin, emis de Inspectoratul General de Poliție Craiova, reiese că Internaționala a III-a Comunistă a dispozat ca, în vederea organizării zilei de 1 Mai, organizația Krostintern a țăranilor revoluționari cu sediul central la Moscova să organizeze și să producă mari demonstrațiuni țărănești în toate statele față de actuala criză economică mondială. În România, în urma directivelor primite de P.C.R. s-a decis ca să se facă alianța țăranilor cu muncitorii pentru răsturnarea capitalismului²⁰.

Alte două ordine cu caracter strict secret, emise de Direcțiunea Generală a Poliției către subunitățile teritoriale polițienești, arată că, anul 1932, a fost ales de către secretariatul Partidului Comunist ca etapă de mare importanță pentru intensificarea propagandei comuniste și organizarea unor mari demonstrații publice: așadar, imediat după sărbători se va începe săptămâna de propaganda Lenin – Luxemburg - Liebknecht, timp în care se vor tine ședințe, se vor împrăștia manifeste, se vor arbora drapelul roșii, se vor șablona pe ziduri parolele comuniste etc; în cazul în care încorporarea contingentului 1932 se va

¹⁷ Idem, dosar 2/1926, f. 289.

¹⁸ Idem, dosar 2/1931; dosar 12/1932, f. 1

¹⁹ Idem, dosar 12/1932, ff. 9-11.

²⁰ *Ibidem*, ff. 12, 47 f-v.

face în luna februarie, Uniunea Tineretului Comunist va răspândi manifeste antimilitariste, în care să se arate situația grea a soldaților; înainte de votarea legii conversiunii datoriilor agricole, conducătorii Blocului Muncitoresc Țărănesc vor scoate o broșură în care vor arăta ca legea conversiunii nu rezolvă cu nimic chestiunea agrară, de fapt se pregătea boicotarea acestei legi de către reprezentanții Blocului Muncitoresc Țărănesc²¹, formațiune politică care, de fapt, nu era altceva decât o interfață a P.C.R. Printre organizațiile de întrajutorare a muncitorilor create de Comintern se numără și „Ajutorul Roșu”, „Drumul Tineretului”, „Sportul Muncitoresc”, care, în realitate, urmăreau sprijinirea materială și morală a muncitorilor aflați în închisori ca urmare a apartenenței lor comuniste. O notă a Chesturii Poliției Municipiului Craiova arată că, Inspectoratul de Poliție Chișinău a trimis, în traducere din limba rusă, instrucțiunile Comitetului Central al Ajutorului Roșu din România către comitetele regionale și locale ale acestei organizații. Acestea, în rezumat, prevedeau: o **parte introductivă** în care erau specificate intenția burgheziei române de a distruge organizațiile comuniste și intenția de a se forma un partid ilegal și întărirea Uniunii Tineretului Comunist prin completa bolșevizare a acestei organizații; **regulile conspirației**, în care erau arătate modalitatea de acțiune; precum și **normele de conduită** pentru comunistul arestat²². De asemenea, se mai precizează obligația de a se răspândi timbre ale acestor organizații printre muncitori²³.

Implicarea P.C.R. în mișcările sociale din anii 1933-1934 s-a manifestat, atât prin încercarea de a da o coloratură politică evenimentelor, cât și prin încercarea de a transforma mișcările greviste din ianuarie-februarie 1933 într-un punct de plecare către ieșirea din criză pe cale revoluționară. Așadar, mai multe ordine și circulare ale instituțiilor polițienești arată că, Consiliul General al Sindicatelor Revoluționare din România a hotărât strângerea de fonduri necesare intensificării mișcărilor muncitorești, iar pentru februarie 1934, Comitetul Central al Partidului Comunist pregătea declanșarea grevei generale, iar luna februarie 1934 urma să fie declarată „februarie roșu”. De asemenea, Comitetul General al Ajutorului Roșu a semnat un manifest prin care reclama eliberarea ceferiștilor greviști și regim politic în închisoare, iar Comitetul Central al M.O.P.B.-ului, organizație comunistă clandestină a dat dispozițiuni organizațiilor sale din țară, să strângă fonduri necesare pentru recursul

²¹ *Ibidem*, ff. 28, 47 f-v.

²² *Idem*, dosar 6/1933, ff. 40-43.

²³ *Ibidem*, f. 45.

ceferiștilor condamnați în procesul rebeliunii de la atelierele CFR Grivița ce se judecă pe 7 februarie 1934²⁴.

După instalarea nazismului și a lui Hitler în Germania, în politica Partidului Comunist Român a intervenit o schimbare radicală față de politica autodeterminării până la despărțirea de statul român a Transilvaniei și Bucovinei. În ceea ce privește politica dusă față de Basarabia, P.C.R. a rămas fidel liniei tradiționale trasată de Internaționala a III-a de la Moscova încă de la afiliere. Toate această politică transpare din ordinele, circularele, notele informative emise de instituțiile polițienești din Craiova, care urmărea cu consecvență politica Cominternului relativă la România²⁵.

Pe lângă o permanentă activitate de monitorizare a activității Cominternului și respectiv a P.C.R. de către organele abilitate cu menținerea ordinii și liniștii sociale și a siguranței statului, tradusă printr-o situație clară a tuturor celor care erau înscrisi sau simpatizau cu P.C.R., de remarcat, este și politica guvernelor României de a combate bolșevismul prin publicarea de lucrări care să demonstreze incompatibilitatea doctrinei marxist-leniniste cu organizarea socială. Așadar, deosebit de interesantă este lucrarea locotenent-colonelului Ariefeanu Virgil, *Aux frontières du bolshevisme*, apărută la Paris, foarte bine primită de presa europeană, lucrare care demonstrează sistematic incompatibilitatea comunismului cu natura umană, lucrare, care tradusă în românește, a fost distribuită în toate centrele din țară pentru a fi cât mai mult cunoscută²⁶.

Deosebit de interesante pentru surprinderea politicii duse de URSS față de Basarabia și a stării de spirit a populației sunt informațiile găsite în acest material arhival referitoare atât la persoanele din Basarabia și Bucovina, care au desfășurat o activitate contrarie statului roman, cât și la cele care au fost deportate și au fost încartiruite în diferite regiuni ale Olteniei, la starea lor de spirit²⁷ ș.a.

În concluzia studiului nostru putem afirma, fără tăgadă, că documentele dispozate de instituția poliției, coroborate și cu cele ale altor instituții menite a supraveghea conservarea libertăților democratice românești, decelează informații inedite și augmentează considerabil fondul cognitiv deja existent referitor manifestările extremiste de stânga din și față de România, în perioada interbelică.

²⁴Idem, dosar 4/1933, ff. 21-23; Idem, dosar 3/1934, ff. 15, 61.

²⁵Idem, dosar 27/1935; Idem, dosar 17/1936; Idem, dosar 31/1939.

²⁶Idem, dosar 4/1933, f. 109.

²⁷Idem, dosar 10/1932, ff. 108, 1/1941, 231-238.

***STUDII CULTURALE. ELEMENTE DE IDENTITATE
ROMÂNEASCĂ***

***CULTURAL STUDIES. ROMANIAN IDENTITY
ELEMENTS***

MESERIILE – UN BAROMETRU AL EVOLUȚIEI SOCIETĂȚII URBANE

Iustina NICA (BURCI)*

***Abstract:** The research of the archivist inventory, represented by the trades practiced along the time within a determined territory, constitutes a necessary step for the knowledge of the economic, social, cultural, ethnographic, ethnic, lexical etc. history of the respective area.*

In the present work, it is intended the comparison between the past trades to the ones from the present, choosing as space for the analysis a small segment of this immense industry, that is, the clothing sector. The parallel exposure of the two facilitated a series of functional, terminological and structural observations of the selected denominations.

***Key words:** trades, old, new, clothing, terminology, structure, transfer.*

Între practicarea – din cele mai vechi timpuri – a diverselor meserii și dezvoltarea urbanismului există un raport dialectic; meșteșugarii reprezintă, împreună cu negustorii, populația caracteristică și majoritară a târgurilor, contribuind la progresul acestora, în timp ce orașele, la rândul lor, constituie mediul propice pentru ca cei menționați să-și desfășoare activitatea.

Perioada reprezentată de epoca feudalismului se caracterizează, într-o primă fază, prin dezvoltarea unitară a meșteșugurilor în cadrul gospodăriei țărănești, lucru valabil pe întreg teritoriul țării noastre. Unele meserii sătești deserveșc însă, de pe acum, o zonă mai largă – întreg satul, la care se adaugă deseori și satele învecinate. Desfășurarea lor presupune existența în perimetrul respectiv a anumitor factori naturali; olăritul și morăritul, de exemplu, necesită, pentru a putea fi practicate în condiții optime, în primul caz – un anumit tip de argilă, iar în cel de-al doilea – prezența cursurilor de apă pentru a se putea construi morile.

Dar, fiecare gospodărie produce, practic, în această perioadă, pentru satisfacerea nevoilor proprii și, de asemenea, în folosul domeniului feudal față

* Cercetător științific II, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: iustinaburci@yahoo.com.

de care țărani sunt obligați să plătească dări care depășesc adesea capacitatea lor de muncă. Este și motivul din cauza căruia se adâncesc în mod progresiv contradicțiile sociale în mediul rural, iar până la desprinderea muncii meșteșugărești de cea agricolă nu mai este decât un pas. Mulți dintre țărani vor migra de pe moșiile sătești în târguri, loc în care își puteau desfășura activitatea în condiții favorabile. Renunțând la munca câmpului (ei continuă să practice agricultura, dar la scară redusă, în sau pe lângă gospodăria proprie, în folos personal) au posibilitatea de a scăpa de birurile apăsătoare, căci meșteșugarii de la orașe aveau obligații direct față de autoritatea centrală – domnia, lucru subliniat și de către Dimitrie Cantemir: „Orășenii nu sunt supuși nimănui decât domnului, numai acestuia singur îi plătesc dare”¹. Statutul centrelor urbane este diferit de cel al așezărilor rurale: devin preponderente aici raporturile economice, comerciale și meșteșugărești, apoi cele administrative, edilitare și culturale. Orașele reprezintă, în fond, opera negustorilor și a meseriașilor, menționați de timpuriu în documente și constituiți în bresle încă din secolul al XIV-lea în Transilvania, iar în Țara Românească și Moldova din secolul al XVII-lea, ca urmare a necesității de a „reglementa producția, desfacerea mărfurilor, procurarea de materie primă, stăvilirea concurenței din partea meșteșugarilor străini ori a țăranilor fugiți la oraș”², „în sfârșit în vederea apărării intereselor profesionale ale meșterilor în fața oricărei primejdii”³.

Extinderea continuă a târgurilor a atras după sine un proces de perfecționare, pe scară largă, a meșteșugurilor existente, precum și apariția unor noi îndeletniciri. În timp ce meseriile orășenești vor înregistra o creștere continuă ca specializare în cadrul ramurii de bază, cele sătești (și domeniile) se află într-o vizibilă decădere, ca rezultat al diferenței tot mai evidente, sub raport socioeconomic, între cele două unități. Referindu-se la Transilvania (lucru care este valabil și pentru celelalte regiuni istorice), Șt. Pascu remarca faptul că ele s-au distanțat foarte mult „prin numărul mare al branșelor meșteșugărești (40-50 în orașele mari în sec. XV-XVI), numărul mare al meșteșugarilor (30-50 din totalul populației în unele orașe), producție meșteșugărească bogată (peste 90% din produsele necesare erau pregătite în atelierele locale), aria geografică deservită (alimentau orașele sau țările vecine)”⁴.

Principala evoluție se înregistrează în rândul meșteșugurilor tradiționale din care se desprind treptat noi ocupații, ca în cazul prelucrării pieilor, de

¹ Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, București, 1986, p. 120.

² Șt. Pascu, *Meșteșugurile din Transilvania până în sec. al XVI-lea*, București, 1954, p. 57.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 341.

exemplu, unde apar treptat o serie de meșteri specializați: *tăbăcari, ciubotari, cojocari, blănari, șelari, cizmari, curelari, mănușari, trăistari, pielari* etc. În lumea satelor, separarea pe activități a meseriașilor care se ocupau de prelucrarea pielii nu a atins niciodată proporțiile cunoscute la oraș. Astfel, alături de *cojocari* sunt pomeniți *blănarii*; treptat între ei încep să apară diferențieri tot mai evidente: „*cojocarii* lucrau piei cu blană și păr provenite de la oi și vite, în vreme ce *blănarii* prelucrau numai piei cu blană și păr de animale sălbatice”⁵. Din rândul *cojocarilor* și *blănarilor*, ca o consecință a introducerii modei orientale în îmbrăcăminte, se desprind alte categorii de meșteșugari – *ișlicarii* și *calpaccii*, care lucrau ișlice și calpacce, căciuli după a căror formă și înălțime se cunoștea gradul boierului, tivite cu blană scumpă. Mai târziu se desprind, tot din rândul *cojocarilor*, *căciularii*⁶. Tot moda aduce la oraș și diversificarea produselor *cizmarilor* prin apariția *condurațiilor*, care lucrau pantofi femeiești cu toc înalt, și a *imingiilor*, care confecționau pantofi din piele de capră, colorați în galben, purtați de boieri.

În ceea ce privește confecționarea îmbrăcăminte, cei mai numeroși erau *croitorii*, menționați în mod curent în documente încă de timpuriu⁷. O influență deosebită asupra *croitoriei*, în special la orașe, o are, de asemenea, moda. Ea trece treptat de la cea turcească la cea nemțească. „Vechii *croitori*

⁵ Ștefan Olteanu, Constantin Șerban, *Meșteșugurile din Țara Românească și Moldova în evul mediu*, București, 1969, p. 269.

⁶ Gh. Iordache, *Mărturii etno-lingvistice despre vechimea meseriilor*, Craiova, Scrisul Românesc, 1980, p. 118.

⁷ În *Dicționarul elementelor românești din documentele slavo-române. 1374-1600*, red. resp. Gh. Bolocan, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1981, p. 59 (DERS), prima atestare a cuvântului are loc în data de 27 iulie 1448, în Moldova, și 3 noiembrie 1516, în Țara Românească; cu funcție denominativă apare mai târziu, Țara Românească, la 28 iunie, 1599. După această dată, documentele îl consemnează tot mai des. Iată câteva exemple în care persoanele cu acest calificativ apar fie ca inițiatori/parte ai unui act fie ca martori: „Adecă eu, Milea arbănașul de la Câmpulung, ginerele Mircei *croitor* și cu foméia mea, anume Marina și cu feciorii miei, scris-am acesta al nostru zapis...” (*Documenta Romaniae Historica* (DRH), B. Țara Românească, vol. XXXII, 1647, volum întocmit de Violeta Barbu și Gheorghe Lazăr, Oana Rizescu, București, Editura Academiei Române, 2001, doc. nr. 74, din 12 martie 1647); „... cu zapis de la mâna lor în anul 7144 și cu mulți oameni buni martori, scriși în zapis, anume: din Stâlpeni, Radul și din Poiană, nan și Tudor și din Coțofeni, Baico și din Măniaci, Coadă, fiul lui Șerban și din Văleni, Băjan vâtaf și Andrei *croitorul* și Stan...” (DRH, vol. XXX, București, Editura Academiei Române, 1998, volum întocmit de Violeta Barbu, Marieta Chipper, Gheorghe Lazăr, doc. nr. 225, din 28 iulie 1645).

confeționau anerie, dulame, scurteici sau fermenele, precum și haine preotești; noua croitorie confeționează jachete, jilecti, pantaloni, surtucuri”⁸.

Dintre toate meșteșugurile întâlnite la orașe cele care au luat cea mai mare amploare au fost cele alimentare. Caracterizate prin același atribut al diversificării, meseriile legate de consumul public alimentar cunosc, la rândul lor, fenomenul specializării. Astfel, se întâlnesc numeroși *morari, pitari, brânzari, bucătari, cofetari, plăcintari, rachieri, berari, covrigari, halvagii, pastramagii, franzelagii, sărari, cârnățari* etc.; cel mai răspândit dintre ele este *brutăritul*.

Prelucrarea *metalelor* (unde se înregistrează meserii, precum: *aurari, argintari, zlătari, lăcătuși, potcovari, săbieri, căldărari, scutari, fierari, alămari, clopotari, cuțitari, tunari, sârmari* etc.) și a *lemnului* (*lemnari, stoleri, butnari, rotari, ploscari, blidari, podari, fusari, legănari, dogari, teslari, dulgheri, șindrilar, covătari* etc.) sunt, de asemenea, două dintre domeniile cu veche tradiție românească.

În orașe se dezvoltă, în concluzie, vechile meserii sătești, a căror importanță privește întreaga comunitate. Concomitent cu acestea însă, apar și se impun îndeletniciri specifice centrelor urbane, unele dintre ele fiind adresate doar unei anumite părți a populației. Astfel, stabilirea aici a aparatului administrativ și militar atrage după sine prezența unor meșteri aparte, care lucrau podoabe pentru boieri și slujitorii militari; printre aceștia se află *găitănarii* (fabricanți ori vânzători de găitane – șnururi late, împletite din fire subțiri de ață, mătase, argint sau aur – întrebuițat ca ornament la uniforme) și *ceaprazarii* (fabricanți ori vânzători de ceaprazuri; persoane care cos galoane și trese, fac chipiuri și alte mici lucruri de echipament militar).

Vechile îndeletniciri sunt specifice anumitor etape⁹ din evoluția societății. Multe dintre apelativele pe care le-am citat până acum au părăsit de multă vreme

⁸ Gh. Zane, *Industria din România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, București, 1970, p. 59.

⁹ „Ați auzit de meserii precum vestitor, băieș, preparator ulei de copite, stereotipar, stopar? Dar de preparator surogate de cafea, opincar, valet, actuar sau treibar? Poate, cu mulți ani în urmă, vestitorul era folosit la sate să transmită anumite vești venite de la primărie sau anunța nunțile. Pe vremea lui Ceaușescu, când nu se găsea cafea, preparatorul de surogate de cafea avea mare trecere. Opincarul avea și el mai mult de lucru pe vremea lui Cuza, azi opincile fiind folosite la costumele naționale și doar de o mică parte a țăranilor, iar valetul era o meserie la mare căutare până la cel de-al Doilea Război Mondial. Actuarul era un scrib care redacta procesele verbale la romani sau, mai nou, specialist în aplicarea teoriei probabilităților și a statisticii matematice în diferite calcule. Băieșul este vechea denumire a meseriei de miner. Sunt și meserii care te fac să zâmbești, cum ar fi: cap de masă (în cazinou), butafor, ceprazar, haham (persoană însărcinată cu tăierea rituală a vitelor, păsărilor la mozaici), jonctor sau lustragiu

vocabularul curent al limbii române, ele regăsindu-se în paginile arhivelor. Altele și-au pierdut, pe parcurs, semnificația inițială [de exemplu, *cafegiul*, „slujitor la curtea domnească, însărcinat cu prepararea și servirea cafelei”, a căpătat ulterior sensul de „proprietar al unei cafenele sau magazin de cafea”, pentru ca, mai apoi, să însemne și „bărbat care bea cu plăcere multă cafea”] sau au suferit minusuri în ceea ce privește atribuțiile originare [printre îndatoririle *paznicului* se număra, în trecut, și aceea de a strânge impozitele și taxele. Astăzi cade în sarcina lui doar obligația de a păzi ceva sau pe cineva]. Iar în alte cazuri, ocupațiile „clasice” preiau denumirile occidentale, iar prestatorii acestora se bucură acum de titlaturi pretențioase. Frizerul și coafeza sunt acum hair-styliști, profesorul de înot și cel de schi au ajuns monitori pe sporturile lor, pădurarul a devenit ranger și dacă s-a transformat în babysitter, potrivit COR¹⁰.

În general, modernizarea societății umane a atras, după cum am menționat deja, schimbări importante în ce privește dispariția unor îndeletniciri pentru că meseria și-a pierdut utilitatea, nu mai era cerută „pe piață”, fie pentru că o anumită structură social-politică și administrativă de care aceasta era legată a fost înlocuită, progresiv, cu o alta.

Cercetarea documentelor de arhivă scoate la iveală, așadar, o serie de nume de meserii și funcții care nu se mai practică astăzi, ori care sunt cunoscute acum sub alte denumiri¹¹.

În materialul de față, ne-am oprit la domeniul confecționării îmbrăcămintei. Vom prezenta, în ordine alfabetică, mai întâi ocupațiile înregistrate în această ramură în trecut, apoi pe cele existente în momentul de față, fapt ce ne va permite efectuarea unor observații de natură structurală și terminologică.

Iată care sunt acestea:

a) Pentru trecut¹²:

(<http://www.bihon.ro/stiri/oradea-bihor/articol/meserii-vechi-meserii-noi/cn/news-20100127-11243930> - site accesat la data de 05.10.2021).

¹⁰ <http://www.evz.ro/detalii/stiri/meserii-banoase-cu-denumiri-pompoase-809025.html#ixzzoyALzA910> (site accesat la data de 05.10.2021).

¹¹ *Toptangiul* – negustorul care vindea cu toptanul – este en-gross-istul de astăzi.

¹² Materialul a fost extras din: Gh. Bulgăr, Gh. Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de arhaisme și regionalisme*, București, Editura Saeculum, 2000; Olimpia Ghimpu, *Cuvinte rare la sfârșitul secolului al XV-lea pe baza actelor emise din cancelarie la voievodatele românești*, Hrisovul II, 1995; Iustina Burci, *Dicționar de meserii și funcții vechi*, Craiova, Editura Universitaria, 2009; Lazăr Șăineanu, *Dicționar universal al limbii române*, ediția a patra, Craiova, Scrisul Românesc, 1922; *Dicționar explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Univers Enciclopedic, 1996; Veronica Tamaș, Alexandru Popescu-

abagiu (pl. *abagii*) (s.m.) – 1. Fabricant sau vânzător de aba (stofă groasă de lână pentru haine țărănești; postav alb). 2. Persoană care lucra haine de aba; [Var. *abager* s.m.]; apelativ provenit din tc. *abaci*.

alagiu (pl. *alagii*) (s.m.) – Persoană care fabrica sau comercializa alageaua (stofă vărgată, țesută cu fire de in și de mătase); apelativ provenit din *alagea* + suf. *-giu*.

argășitor (pl. *argășitori*) (s.m.) – Tăbăcar; apelativ provenit din vb. *argăsi* + suf. *-tor*.

basmagiu (s.m.) v. **basman-giu**.

basmangiu (pl. *basmangii*) (s.m.) – Fabricant sau negustor de basmale. [Var. *basmagiu* s.m.]; apelativ provenit din tc. *basmaci*.

baș-suci (s.m.) – Mai-marele peste blănari; apelativ provenit din tc. *baş + suci* (magh.).

bazarghidan (pl. *bazarghidani*) (s.m.) – Negustor în bazar. *Bazarghidan başa* – Mare negustor care procura stofele necesare palatului imperial; apelativ provenit din limba turcă.

băcal (s.m.) v. **băcan**.

băcan (pl. *băcani*) (s.m.) – Negustor care vindea produse de băcănie. [Var. *bacál, băcál* s.m.]; apelativ provenit din tc. *bakkal*.

băibărăcar (pl. *băibărăcari*) (s.m.) – Fabricant ori vânzător de baibarace (haine scurte până la brâu, purtate la țară); apelativ provenit din *baibarac* + suf. *-ar*.

bocceagiu (pl. *bocceagii*) (s.m.) – 1. Fabricant sau vânzător de boccele (șaluri înflorate, uneori cu broderii de fir, pătrate, pe care le purtau femeile pe spate; bucăți de îmbrăcăminte de calitate inferioară sau veche în care se înfășoară diferite mărfuri pentru a fi transportate; pachet de tutun). 2. Negustor ambulant de mărunțișuri (pânză, ace, ață), care-și ducea marfa în spate, într-o boccea; tolbaș, coropcar, marchitan, mămular, colportor. [Var. *boccegiu, bogcegiu, buccegiu* s.m.]; apelativ provenit din tc. *bohçacı*.

boccegiu (s.m.) v. **bocceagiu**.

bogasier (pl. *bogasieri*) (s.m.) – Negustor de bogasiu (materie orientală adusă din Țarigrad sau din Rumelia, în toate culorile, cu fața lucioasă, care se întrebuița mai ales la căptușeli); negustori care vindeau articole de manufactură, țesături colorate, îndeosebi bogasiu, lipscărie; apelativ provenit din *bogasiu* + suf. *-ar*.

boiangioaică (pl. *boiangioaice*) (s.f.) – Femeie care vopsea textile; apelativ provenit din *boiangiu* + suf. *-oaică*.

boiangiu (pl. *boiangii*) (s.m.) – Vopsitor de haine, pânzeturi, bumbac, lână și alte textile. [Var. *boiengiu* s.m.]; apelativ provenit din tc. *boyacı*.

bumbăcar (pl. *bumbăcari*) (s.m.) – 1. Cultivator de bumbac. 2. Negustor medieval care vindea articole de bumbac; apelativ provenit din *bumbac* + suf. *-ar*.

burcar (pl. *burcari*) (s.m.) – Persoană care confecționa burcile (haine țărănești de lână); apelativ provenit din *burcă* + suf. *-ar*.

calpacciu (pl. *calpaccii*) (s.m.) – Fabricant sau vânzător de calpace (căciuli mari, sferice, de catifea cu piele neagră de berbec, îmblănite pe margini cu blană de samur, cu 2 egrete de diamant, pe care le purtau domnii fanarioți, boierii și, în cele din urmă, negustorii străini). *Calpaccibaș* – mai-marele peste calpaccii; apelativ provenit din limba turcă.

cazaciul (pl. *cazaci*) (s.m.) – 1. Negustor rus din țara cazacilor, care făcea negoț cu vinurile importate din Moldova. 2. Negustor care aducea din Rusia blănuri scumpe și horilcă și exporta vin; (cazacie = căciulă de hârșie neagră, cu fundul de postav alb, purtată de cazaci); apelativul provine din tc. *kazakli*.

căciular (pl. *căciulari*) (s.m.) – 1. Meseriaș care lucra căciuli. 2. Infanterist în vechea armată română; apelativ provenit din *căciulă* + suf. *-ar*.

cârpaci (pl. *cârpaci*) (s.m.) – Meseriaș care peticea sau care repara încălțăminte, haine etc.; (ulterior, prin extindere) persoană care lucrează prost; apelativ provenit din bg. *kârpáč*.

ceaprazar (pl. *ceaprazari*) (s.m.) – Fabricant ori vânzător de ceaprazuri (= șireturi, panglici sau ciucuri de mătase sau de fir, cu care se împodobeau hainele militare, draperiile, tapițeriile etc.); persoană care cosea galoane și trese, făcea chipiuri și alte mici lucruri de echipament militar; apelativ provenit din *ceapraz* + suf. *-ar*.

chiurci-bașa (pl. *chiurci-bași*) (s.m.) – Starostele cojocarilor subțiri (la români, blănarul seraiului la turci); apelativ provenit din tc. *chiurciu* (blănar) + tc. *bașa*.

ciuhagiu (pl. *ciuhagii*) (s.m.) – Negustor sau fabricant de postav; apelativ provenit din limba turcă.

dantelar, -ăreasă (pl. *dantelari, -ărese*) (s.m. și f.) – Persoană care fabrica sau vindea dantelă; apelativul provenit din *dantelă* + suf. *-ar*.

dimier (pl. *dimieri*) (s.m.) – Persoană care lucra la o piuă; persoană care strângea dimiile (dimie = țesătură groasă de lână, albă, folosită la confecționarea hainelor țărănești) și le ducea la piuă; apelativ provenit din *dimie* + suf. *-er*.

găitănar (pl. *găitănari*) (s.m.) – Fabricant ori vânzător de găitane (fir de metal sau șiret, împletit ori răsucit, de lână, mătase, argint, aur etc., întrebuințat ca ornament la uniforme); apelativ provenit din *găitan* + suf. *-ar*.

hăinar (pl. *hăinari*) (s.m.) – Negustor de haine; apelativ provenit din *haină* + suf. *-ar*.

ibrișimgiu (pl. *ibrișimgii*) (s.m.) – Fabricant sau negustor de ibrișin (fir de ață albă sau colorată, răsucită, din bumbac sau din mătase, folosit mai ales la brodat și la împletit); apelativ provenit din tc. *ibrișimci*.

ilicar (pl. *ilicari*) (s.m.) – Croitor de ilice (haine țărănești fără mâneci, din postav, dimie sau catifea, încheiate cu găitane, nasturi sau copci; cojoace lungi, confecționate din postav roșu și piele de dihor); apelativ provenit din *ilic* + suf. *-ar*.

ilicciu (pl. *iliccii*) (s.m.) – Persoană care fabrica sau vindea ilice; apelativ provenit din *ilic* + suf. *-iu*.

jepcier (pl. *jepcieri*) (s.m.) – Cojocar, cârpaci (jepciu = cojoc vechi și rupt); apelativ provenit din *jepciu* + suf. *-er*.

ledăr (pl. *ledări*) (s.m.) – Argăsitor, apelativ provenit din germ. *Leder*.

marochinier (pl. *marochinieri*) (s.m.) – Lucrător care prelucra marochinul sau orice fel de piele ori înlocuitori de piele; fabricant de obiecte de marochin, din piele ori înlocuitori de piele; apelativ provenit din fr. *maroquinier*.

mănușar (pl. *mănușari*) (s.m.) – Persoană care confecționa mănuși; fabricant sau negustor de mănuși; apelativ provenit din *mănușă* + suf. *-ar*.

mănușereasă (pl. *mănușerese*) (s.f.) – **1.** Soție de mănușar. **2.** Femeie care (confecționa sau) vindea mănuși; apelativ provenit din *mănușar* + suf. *-easă*.

mărfar (pl. *mărfari*) (s.m.) – Negustor ambulant de stofe; apelativ provenit din *marfă* + suf. *-ar*.

mărgelar (pl. *mărgelari*) (s.m.) – Fabricant sau negustor de mărgele; apelativ provenit din *mărgele* + suf. *-ar*.

mătăsar (pl. *mătăsarii*) (s.m.) – Persoană care prelucra sau vindea mătase; apelativ provenit din *mătase* + suf. *-ar*.

mătăsăreasă (pl. *mătăsărese*) (s.f.) – Femeie care prelucra sau vindea mătase; apelativ provenit din *mătăsar* + suf. *-easă*.

melițar (pl. *melițari*) (s.m.) – Persoană care melița (zdrobea) cânepă sau in; apelativ provenit din *meliță* + suf. *-ar*.

mindirigiu (pl. *mindirigii*) (s.m.) – Persoană care lucra mindire, saltele, plăpumi; apelativ provenit din tc. *minderci*.

năsturar (pl. *năsturari*) (s.m.) – Persoană care confecționa sau vindea nasturi; apelativ provenit din *nasture* + suf. *-ar*.

năsturăreasă (pl. *năsturărese*) (s.f.) – Soție de năsturar; femeie care confecționa sau vindea nasturi; apelativ provenit din *năsturar* + suf. *-easă*.

panglicar (pl. *panglicari*) (s.m.) – **1.** Persoană care făcea sau vindea panglici; țesător de panglici. **2.** Artist de circ, care făcea scamatorii cu panglici; scamator, boscar; apelativ provenit din *panglică* + suf. *-ar*.

pantalonar (pl. *pantalonari*) (s.m.) – Croitor specializat în confecționarea pantalonilor; apelativ provenit din *pantaloni* + suf. *-ar*.

pălărier (pl. *pălărieri*) (s.m.) – Persoană care confecționa, repara, curăța sau vindea pălării; apelativ provenit din *pălărie* + suf. *-er*.

pălăriereasă (pl. *pălăriere*) (s.f.) – Modistă; apelativ provenit din *pălărier* + suf. *-easă*.

pălărieriță (pl. *pălărierițe*) (s.f.) – Modistă; apelativ provenit din *pălărier* + suf. *-iță*.

pănurar (pl. *pănurări*) (s.m.) – Persoană care țesea pănură (aba, țesătură groasă); apelativ provenit din *pănură* + suf. *-ar*.

pâslar¹³ (pl. *pâslari*) (s.m.) – Fabricant de pâslă (material textil obținut din fire de lână sau de păr de animal, netoarse, bătute la puiă, folosit la confecționarea pălăriilor, a încălțămintei calduroase, ca izolanț etc.); apelativ provenit din *pâslă* + suf. *-ar*.

pâslăreasă (pl. *pâslărese*) (s.f.) – Persoană care fabrica pâslă; apelativ provenit din *pâslar* + suf. *-easă*.

pielcar (pl. *pielcari*) (s.m.) – Tăbăcar; pentru proveniență cf. *pielcea*, *pielcuță*.

potcapier (pl. *potcapieri*) (s.m.) – Persoană care confecționa potcapuri (pot cap = acoperământ în formă cilindrică purtat de călugării ortodocși); apelativ provenit din *potcap* + suf. *-(i)er*.

potcapigiu (pl. *potcapigii*) (s.m.) – Persoană care confecționa și vindea potcapuri; potcapier; apelativ provenit din *potcap* + suf. *-(i)giu*.

râzar (pl. *râzari*) (s.m.) – Negustor ambulant de haine vechi; telal; apelativ provenit din *râză* (cârpă, petic) + suf. *-ar*.

saidecar (pl. *saidecari*) (s.m.) – Meșter argintar care broda cu fir odoarele bisericesti; apelativ provenit din tc. *sadekâr*.

scufier (pl. *scufieri*) (s.m.) – Persoană care confecționa scufii; apelativ provenit din *scufie* + suf. *-er*.

¹³ Încălțămintă din pâslă asemănătoare cu ghetele sau cu cizmele, folosită pe timp friguros, care adesea se puneau peste pantofi sau peste bocanci; papuci de casă confecționați din pâslă, pentru timpul friguros (<https://dexonline.ro/definitie/p%C3%A2slar> – site accesat în data de 25.08.2021).

scurteicar (pl. *scurteicari*) (s.m.) – Persoană care confecționa și vindea scurteici; apelativ provenit din *scurteică* + suf. *-ar*.

suci (s.m.) – Cojocar, blănar; apelativ provenit din magh. *szücs*.

suciță (pl. *sucițe*) (s.f.) – **1.** Soție de suci. **2.** Cojocăreasă; apelativ provenit din *suci* + suf. *-iță*.

sumănar (pl. *sumănari*) (s.m.) – Persoană care făcea sau vindea sumane (haine țărănești lungi, până la genunchi, făcute din pânură, dimie, postav gros etc. – bogat ornamentate cu găitane; țesătură groasă de lână lucrată în casă, din care se făceau sumane); apelativ provenit din *suman* + suf. *-ar*.

șalgıu (pl. *șalgii*) (s.m.) – Persoană care se ocupa cu repararea și spălarea șalurilor; apelativ provenit din *șal* + suf. *-giu*.

șalvaragiu (pl. *șalvaragii*) (s.m.) – Persoană care confecționa (sau vindea) șalvari și alte obiecte de îmbrăcăminte; apelativ provenit din *șalvar(i)* + suf. *-giu*.

șnaidăr (pl. *șnaidări*) (s.m.) – Croitor, blănar; apelativ provenit din germ. *Schneider*.

șnaidăriță (pl. *șnaidărițe*) (s.f.) – Croitoreasă; apelativ provenit din *șnaidăr* + suf. *-iță*.

șubar (pl. *șubari*) (s.m.) – **1.** Croitor care confecționa haine din pânură. **2.** Piuar; apelativ provenit din *șubă* + suf. *-ar*.

tabac (pl. *tabaci*) (s.m.) – Tăbăcar; apelativ provenit din tc. *tabāk*.

terzi-bașa (s.m.) – Staroste al breslei croitorilor turci; apelativ provenit din tc. *terzi-bası*.

terziu (pl. *terzii*) (s.m.) – Croitor; apelativ provenit din tc. *terzi*.

testemelar (pl. *testemelari*) (s.m.) – Fabricant de testemeluri (basmale mari de pânză subțire, colorată; tulpan, năframă); apelativ provenit din *testemel* + suf. *-ar*.

tocaci (s.m.) – Țesător; apelativ provenit din sl. *tukačĭ*.

tulpengiu (pl. *tulpengii*) (s.m.) – Persoană care fabrica sau vindea tulpanul (pânză cu țesătura foarte subțire și străvezie; basma în trei colțuri); apelativ provenit din limba turcă.

zăbunar (pl. *zăbunari*) (s.m.) – Persoană care confecționa (sau vindea) zăbune (haine lungi, fără mâneci, confecționate din stofă scumpă, pe care le purtau boierii / haine groase, lungi, cu sau fără mâneci, confecționate din lână sau din bumbac și împodobite cu cusături, purtate mai ales de țărani); apelativ provenit din *zăbun* + suf. *-ar*.

zălar (pl. *zălari*) (s.m.) – Meșteșugar care făcea zale și cămăși din zale pentru ostași; apelativ provenit din *za(lă)* + suf. *-ar*.

b) În prezent (denumirile au fost extrase din lista¹⁴ ocupațiilor actuale):

aburitor textile – „muncitori calificați în executarea de produse artizanale din textile, piele și materiale similare, aplică tehnici și modele tradiționale pentru a produce țesături, produse tricotate, brodate, țesute și alte articole de îmbrăcăminte și articole de uz casnic, precum și încălțăminte tradițională, genți de mână, curele și alte accesorii”¹⁵.

ajutor maestru croitor v. croitor.

ajutor maestru țesător, tricoter v. aburitor textile.

blănar v. croitor (face de obicei haine de blană, pelerine, veste, gulere și alte articole de acest gen din blană naturală și sintetică).

broder la gherghef – „lucrători în broderie și asimilații acestora se ocupă cu coaserea, repararea și decorarea articolelor de îmbrăcăminte, mănușilor și altor produse din materiale textile, blană, piele fină și alte materiale, precum și cu fabricarea de corturi, vele, copertine și prelate. Aceștia lucrează în principal manual, utilizând ac și ață, dar pot efectua unele sarcini folosind mașini de cusut”¹⁶.

broder manual v. broder la gherghef.

broder manual-mecanic v. broder la gherghef.

ceaprazar-șepcar v. croitor.

cojocar v. croitor.

confeționar articole din piele și înlocuitori – „cizmari și asimilații acestora fabrică, modifică și repară încălțăminte standard realizată la comandă sau ortopedică și articole din piele naturală ori sintetică, cum ar fi bagaje, genți de mână și curele (cu excepția articolelor de îmbrăcăminte din piele, pălăriilor și mănușilor), sau participă la fabricarea pantofilor și articolelor similare. Aceștia decorează și finisează pantofii, bagajele, gențile de mână și curelele”¹⁷.

confeționar pălării v. croitor.

confeționar reparator cravate – „confeționerii de șabloane și tipare se ocupă cu crearea modelelor-etalon de precizie pentru fabricarea articolelor

¹⁴ http://www.mmuncii.ro/j33/images/Documente/Munca/COR/20201026_ISCOo8_COR_lista_alfabetica_ocupatii.pdf (site accesat în data de 22.09.2021).

¹⁵ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=731827 (site accesat în data de 22.09.2021).

¹⁶ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=753305 (site accesat în data de 22.09.2021).

¹⁷ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=753602 (site accesat în data de 22.09.2021).

de îmbrăcăminte din textile și produse din piele sau blană. Aceștia trasează, taie, modelează materiale textile, piele fină și alte materiale conform planurilor sau specificațiilor privind fabricarea de articole de îmbrăcăminte, pălării și șepci, mănuși și produse diverse”¹⁸.

croitor – „croitorii, confecționerii (de îmbrăcăminte), blănarii și pălărierii se ocupă cu fabricarea, ajustarea, modificarea și repararea articolelor de îmbrăcăminte croite sau confecționate manual. Aceștia execută îmbrăcăminte la comandă, cum ar fi costume, paltoane și rochii din materiale textile, piele fină, blană și alte materiale, sau confecționează pălării și peruci conform specificațiilor clienților și ale producătorilor de îmbrăcăminte”¹⁹.

croitor-confecționar îmbrăcăminte, după comandă v. confecționar reparator cravate.

croitor mănuși piele v. aburitor textile.

curățitor-reparator pălării v. croitor.

designer vestimentar – „designerii de produse și îmbrăcăminte proiectează și dezvoltă produse pentru fabricație și pregătesc desene și specificații ale produselor pentru producția de masă și de serie”²⁰.

finisor mănuși piele v. aburitor textile.

modista v. croitor.

muncitor necalificat în industria confecțiilor – „muncitorii în industria prelucrătoare neclasificați în altă parte lucrează cu operatori de mașini și asamblori și efectuează o varietate de sarcini manuale în industria prelucrătoare, cu excepția ambalării și etichetării produselor finite”²¹.

operator confecții îmbrăcăminte din piele și înlocuitori – „operatorii la mașinile și utilajele pentru industria confecțiilor acționează și supraveghează mașinile de cusut care fabrică, repară, țes și restaurează materiale textile, articole de îmbrăcăminte din blană, piele și materiale sintetice sau brodează desene decorative (ornamentale) pe confecții ori alte materiale. Aceștia

¹⁸ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=753204 (site accesat în data de 22.09.2021).

¹⁹ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=753104 (site accesat în data de 22.09.2021).

²⁰ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=216307 (site accesat în data de 29.09.2021).

²¹ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=932905 (site accesat în data de 29.09.2021).

acționează mașinile care fac găuri pentru nasturi și mașinile de găurire pentru capse și coasere în jurul găurilor și a nasturilor pe articolele de îmbrăcăminte”²².

operator confecționar industrial îmbrăcăminte din țesături, tricotaje, materiale sintetice v. operator confecții îmbrăcăminte din piele și înlocuitori.

operator degamator textile – „operatorii la mașini de curățat, albit și vopsit materiale textile acționează și supraveghează mașinile care albesc, vopsesc sau efectuează alte tratamente firelor, fibrelor ori stofelor”²³.

operator la confecționarea industrială a îmbrăcăminte din blană v. operator confecții îmbrăcăminte din piele și înlocuitori.

operator la confecționarea industrială a mănușilor din piele v. operator confecții îmbrăcăminte din piele și înlocuitori.

operator la confecționarea industrială a pălăriilor – „Această grupă de bază cuprinde operatorii la mașinile și utilajele pentru fabricarea produselor și articolelor din textile, blănuri și piele neclasificați în altă parte în grupa minoră 815 - operatori la mașinile și utilajele pentru fabricarea produselor și articolelor din textile, blănuri și piele. De exemplu, grupa de bază include pe cei care lucrează în acționarea și supravegherea mașinilor care fabrică pălării, corturi, saltele sau diverse articole, cum ar fi împletituri ori alte ornamente”²⁴.

operator la fabricarea fermoarelor – „asamblorii neclasificați în grupele de bază anterioare se ocupă cu asamblarea, în conformitate cu procedurile stabilite, a diferitelor produse care nu includ componente electronice, electrice sau mecanice”²⁵.

operator mercerizator textile v. operator degamator textile.

operator presator țesături textile (storcător textile) v. operator mercerizator textile.

operator răsucitor fire – „operatorii la mașinile de țesut și tricotate acționează și supraveghează mașinile de țesut și tricotate care prelucrează firele în produse țesute, nețesute și tricotate, cum ar fi stoffe, dantele, covoare,

²² https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=815302 (site accesat în data de 29.09.2021).

²³ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=815403 (site accesat în data de 29.09.2021).

²⁴ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=815901 (site accesat în data de 29.09.2021).

²⁵ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=821904 (site accesat în data de 29.09.2021).

frânghii, țesături pentru uz industrial, pasmanterie și articole de îmbrăcăminte tricotate, sau care cos și brodează țesături”²⁶.

operator tăbăcitor vegetal – „operatorii la mașinile pentru tratarea blănurilor și pieilor acționează și supraveghează diferite mașini care pregătesc pielea sau tratează pielea cu blană ori lână. Aceștia răzuiesc, curăță, tăbăcesc, lustruiesc și vopsesc pieile brute pentru a produce materii prime din piele și blănuri finisate”²⁷.

operator uscător textile v. operator degamator textile.

operator vopsitor textile v. operator degamator textile.

prior confecții v. ajutor maistru croitor.

pregătitor confecții industriale din blană v. operator la confecționarea industrială a pălăriilor.

retușor confecții v. croitor.

tricoter manual v. aburitor textile.

țesător v. aburitor textile.

țesător manual v. aburitor textile.

confecționar nasturi, piepteni – „muncitorii calificați în executarea de produse artizanale din lemn și alte materiale aplică tehnici tradiționale, cum ar fi uscarea, impregnarea pentru a pregăti lemnul, paie, trestia, stuf, piatra, argila (lutul), scoicile și alte materiale, precum și sculptarea, modelarea, asamblarea, împletirea, pictarea sau ornamentarea diverselor articole pentru uzul personal ori gospodăresc sau pentru scopuri decorative. Țesătorii, fabricanții de pensule și lucrătorii asimilați acestora selectează și pregătesc materiale, cum ar fi fibre uscate (păr), nailon, țesături, lemn, sârmă, pentru a face mobilier de răchită, pensule, măști și o împletitură variată a diferitelor tipuri de coșuri”.

Materialul prezentat anterior ne facilitează câteva observații, pe mai multe planuri.

Remarcăm, mai întâi, o bogăție lexicală și etimologică (termenii provin din limbile turcă, slavă, bulgară, germană, franceză, maghiară sau sunt creații pe teren românesc) în primul caz, determinată, după cum menționăm, de instabilitatea vieții politico-sociale din trecut, precum și de specializarea suferită în interiorul multor ramuri ocupaționale și o austeritate lexicală în prezent, un prezent caracterizat de stabilitate, dar mai

²⁶ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=815212 (site accesat în data de 29.09.2021).

²⁷ https://www.rubinian.com/cor_6_ocupatia_detalii.php?id=815503 (site accesat în data de 08.10.2021).

sărac, în schimb, după cum se vede, cel puțin în domeniul asupra căruia ne-am oprit în lucrarea de față.

O altă observație privește *funcționalitatea* denumirilor respective. Ne referim aici la faptul că în timp ce primele au trecut, în anume condiții, dincolo de granițele lexicale ale sferei în care au activat, impunându-se și în alte zone ale limbii, ultimele, cele actuale, se rezumă astăzi doar la a denumi meseriile practicate în ramura respectivă.

Beneficiind de avantajul de a fi fost utilizate într-o perioadă în care patronimul se afla în faza sa de formare, „de căutare de sine”, numele îndeletnicirilor practicate în trecut au putut fi cu ușurință „cooptate” și integrate în rândul supranumelor întrebuițate ca elemente de individualizare personală.

Caracterizate de obiectivitate – spre deosebire de poreclele care au la bază trăsături umane, de exemplu, în care intervine subiectivismul celui care atribuie denumirea – vechile meserii s-au constituit, așadar, într-o sursă deosebit de importantă pentru antroponimie, oferindu-i sistemului denominativ românesc, aflat în perioada de constituire, mijloace de identificare concrete, veridice și la îndemână, fiind asumate în primul rând chiar de către cei care practicau meseriile respective.

Numărul mare al antroponimelor provenite de la îndeletniciri cu veche tradiție²⁸ în istoria poporului român, prezente în inventarul de astăzi al numelor de familie, dovedesc viabilitatea modelului și, totodată, valoarea documentară a elementelor sale componente.

Același lucru s-a întâmplat, fără doar și poate, în toate comunitățile umane. Mărturie sunt numeroase nume de familie care vorbesc astăzi despre îndeletnicirile practicate de către purtătorii lor sau de ascendenții acestora în diferite spații geografice. Astfel, întâlnim la ruși nume²⁹, precum: *Ковалев* „fierar”, *Кузнецов* „potcovar”, *Табунщиков* „herghelegiu”, *Рыбаков* „pescar” etc.; la unguri: *Asztalos* „tâmplar”, *Borbely* „bărbier”, *Fazekas* „olar”, *Kerekes* „rotar”, *Kovacs* „fierar”, *Molnár* „morar”, *Szabó* „croitor”, *Szakács* „bucătar” etc.; la francezi: *Boulanger* „brutar”, *Lefèvre* „fierar”, *Meunier* „morar”, *Parmentier* „croitor” etc.; la germani: *Fischer* „pescar”, *Müller* „morar”, *Schmidt* „fierar”, *Schneider* „croitor”,

²⁸ Dispariția unor meșteșuguri mai vechi – cum s-a întâmplat cu cele de *arcari* și *săbieri*, iar mai târziu diminuarea până la dispariție a altora – *cărbunărit*, *dohotărit*, *boștinărit* etc. a dus la pierderea unor elemente de cultură materială și spirituală, care, în această vreme constituiau parte integrantă a vieții de zi cu zi a țăranelor și deopotrivă a orașanului român.

²⁹ Exemple extrase din Al. Graur, *Nume de persoane*, București, Editura Științifică, pp. 76, 78, 83, 85, 94.

Wagner „căruțaș”, *Weber* „țesător” etc.; la greci: *Alifantis* „țesător”, *Zografos* „pictor”, *Aletras* „făinar”, *Metaxas* „mătăsar”, *Petalas* „potcovar”, *Schinas* „funier” etc. Multe dintre aceste nume au pătruns și în antroponimia românească, fie în forma lor originală, fie adaptate sistemului nostru fonetic: *Halasiu* (Halasz), *Socaciu* (Szakács), *Timaru* (Timar), *Metaxa* (Metaxas) etc.

Trebuie să menționăm faptul că într-o primă etapă, toți acești termeni, proveniți de la apelative, nu s-au desprins total de lexicul limbii comune. Ei au primit „atribuții” suplimentare, îndeplinind și rolul numelui personal, neoficializat încă. Este așadar o fază intermediară în care apelativele s-au aflat „în funcție de nume proprii”³⁰. Abia mai târziu, odată cu obligativitatea purtării unui nume de familie ele au primit în mod oficial această atribuție.

Meseriile actuale, în schimb, nu mai au motive să părăsească spațiul în care activează, utilizarea lor rezumându-se, în general, la domeniul căruia îi aparțin. În ceea ce privește domeniul vestimentar, spre deosebire de perioada anterioară, inventarul denumirilor este cu mult mai scurt și mai puțin variat, ca urmare a faptului că trăim într-o societate stabilă. Nici după anii '90 nu au avut loc în acest spațiu oscilații lexicale, pentru că nu a reprezentat un domeniu nou la noi, așa cum s-a întâmplat cu IT-ul, de exemplu, unde am importat o serie întregă de meserii noi împreună cu denumirile lor³¹. Remarcăm apariția *designerului*, cel care a dublat, la un nivel superior de specializare, meseria de *croitor*. Referitor la primul termen, există confuzia³² între *designer* și *stilist* vestimentar (cel din urmă nu a fost inclus în nomenclatorul meseriilor), primul fiind definit de către cei din breaslă ca fiind persoana care creează îmbrăcăminte (schițarea ținutei, crearea modelului, alegerea materialului și a garniturilor, coaserea și potrivirea hainelor), în timp ce ultimul reprezintă persoana care alege îmbrăcăminte și/sau accesoriile pentru o reclamă, un editorial de modă sau diverse celebrități.

³⁰ Ion Toma, *Formula semantică a numelui propriu*, în SCO, 1/1995, Craiova, Editura Universitaria, p. 104.

³¹ Iată câteva exemple: *SQL Developer* – dezvoltă, crează și întreține baze de date; programatori *Full-Stack Developer* – dețin cunoștințe atât de front end, cât și de back end, și înțeleg ambele procese și strategii fiind capabili să supravegheze un proiect întreg; *Data Analyst* – persoană responsabilă de adunarea, procesarea și analizarea statistică a datelor din cadrul unei companii; *Front-End Developer* – se ocupă de implementarea designurilor în crearea site-urilor și a aplicațiilor noi etc. (<https://codecool.com/ro/blog/cele-mai-cautate-joburi-it/> – site accesat în data de 08.10.2021); vezi și <https://www.viorelmocanu.ro/18-tipuri-de-joburi-it-logica-abstractizare/> (site accesat în data de 08.10.2021).

³² <http://institutuldemoda.ro/diferenta-intre-designer-vestimentar-si-stilist-vestimentar/> (site accesat în data de 08.10.2021).

Observăm astăzi mai degrabă o diversificare a stilurilor vestimentare – de la clasic, romantic, sport la folcloric și eclectic³³ – și faptul că „odată cu evoluția societății și a progresului tehnic, vestimentația a căpătat un rol estetic și de afirmare a personalității”³⁴.

Progresul tehnologic se reflectă, de altfel, și în numele³⁵ meseriilor, care includ uneori termeni tehnici (*broder manual-mecanic, operator presator țesături textile, operator uscător textile* etc.), ceea ce face ca alcătuirea denumirilor să fie una mai stufoasă, explicativă. Spre deosebire de acestea, vechile meserii sunt, din punct de vedere structural, construcții simple³⁶, formate dintr-un singur cuvânt, nederivat (și aici este cazul celor împrumutate, precum: *ibrișimgiu, ledăr, săidecar* etc.) sau derivat. Cele derivate utilizează afixe specifice numelor de agent:

- ar**: băibărăcar < subst. *baibarac* + suf. *-ar*; căciular < subst. *căciulă* + suf. *-ar*;
- eașă**: mănușareasă < subst. *mănușar* + suf. *-eașă* (soție de mănușar; femeie care confecționea mănuși); năsturăreasă < subst. *năsturar* + suf. *-eașă* (soție de năsturar; femeie care confecționa sau vindea nasturi);
- er**: dimier < subst. *dimie* + suf. *-er*; pălărier < subst. *pălărie* + suf. *-er*;
- giu**: alagiu < subst. *alagea* + suf. *-giu*;
- iu**: ilicciu < subst. *ilic* + suf. *-iu*;
- iță**: pălărieriță < subst. *pălărier* + suf. *-iță* (femeie care confecționa pălării); suciță < subst. *suci* + suf. *-iță* (soție de suci; jocăreasă);
- oaică**: boiangioaică < subst. *boiangiu* + suf. *-oaică* (femeie care vopsea textile);
- tor**: argăsi < vb. *argăsi* + suf. *-tor*.

În cazul numelor feminine, sufixul poate marca două situații: fie denumește o persoană care desfășura ea însăși meseria respectivă, fie reprezintă un supranume provenit, prin extensie, de la denumirea ocupației practicate de către

³³ Îmbrăcămintea aparținându-i acestui gen se distinge printr-un mix de culori, materiale, texturi, modele.

³⁴ <http://croitor.meseriamea.com/modul/descriere-2-7/> (site accesat în data de 08.10.2021).

³⁵ Ori, cel mai adesea, din definițiile acestora (*operator degamator textile* – „operatorii la mașini de curățat, albit și vopsit materiale textile acționează și supraveghează mașinile care albesc, vopsesc sau efectuează alte tratamente firelor, fibrelor ori stofelor”).

³⁶ Cu câteva excepții: *baș-suci* (tc./magh.), *chiurci-bașa* (tc.), *terzi-bașa* (tc.), în care secvența *baș/bașa*, provenită din limba turcă și însemnând „cap, căpetenie, mai-marele (unei bresle de negustori sau de meseriași)” reprezintă adesea element de compunere (cu sensul „principal”, „cel mai înalt grad”) în cuvinte care denumesc funcții sau ranguri.

soț. Ca o mențiune, putem adăuga și faptul că în timp ce în trecut exista o diferențiere pe genuri, care indica, cu ajutorul sufixelor specifice (-ița, -easa, -oaica etc.), sexul celui care practica o anumită îndeletnicire, astăzi avem parte de uniformizare lexicală, iar denumirile meseriilor au devenit unisex.

Prin specificul său, în sensul că vizează activitatea umană, și având o legătură strânsă cu dezvoltarea comunității (față de celelalte micro sisteme lexicale³⁷), terminologia meseriilor s-a dovedit a fi importantă din mai multe puncte de vedere: cel al lingvistului, dar și el etnografului, sociologului sau arheologului. Coroborarea tuturor datelor oferite de aceste domenii dau, împreună, imaginea meșteșugurilor practicate de către poporul român, pe parcursul ființării sale. Cercetarea lor oferă un tablou vast atât ca răspândire teritorială, cât și ca diversitate.

Indiferent de proveniența sau de menținerea în circulație, la nivelul limbii comune, a unuia sau a altuia dintre termeni, antroponimia se constituie ea însăși în arhivă pentru toți în egală măsură, dacă au pătruns în acest spațiu. Astfel, comparând două dintre numele de meserii, *croitor* și *abagiu*, de exemplu, vom observa că, deși ambele sunt prezente în acte de timpuriu și se referă la același domeniu – confecționarea de îmbrăcăminte –, primul (*croitor*) a avut o largă răspândire și s-a menținut până astăzi, în timp ce ultimul (*abagiu*), fiind legat strict de confecționarea și comercializarea unei materii prime tot mai rar utilizate (*abaua*), a dispărut ca meserie. Și unul și celălalt însă, devenite nume proprii [*Croitoru* cu o frecvență³⁸ de 22.688 de persoane, *Abagiu*³⁹ cu o frecvență de 1006 persoane], au, cel puțin teoretic, aceleași șanse de a se perpetua încă pentru multă vreme.

Cercetarea materialelor arhivistice ne permite, în general, obținerea de informații asupra numelor de meserii vechi. Iar acestea, la rândul lor, ne vorbesc – prin prezența sau prin absența lor într-un interval temporal (alături de alte elemente) – despre ceea ce este caracteristic epocii respective, atât din punct de vedere lingvistic, cât și extralingvistic.

³⁷ Maria Dobre, *Mărturii onomastice privind terminologia unor vechi meserii*, în „Studii de onomastică”, V, Cluj-Napoca, 1990, p. 315.

³⁸ Frecvențele antroponimelor au fost extrase din Gheorghe Bolocan, *Dicționarul numelor de familie din România*, în „Studii și cercetări de onomastică” (SCO), nr. 2/1996, p. 11 și *Dicționar de frecvență a numelor de familie din România – DFNFR*, vol. 1 (A-B), red. resp. prof. univ. dr. Teodor Oancă, Craiova, Editura Universitaria, 2003.

³⁹ Cu varianta mai „săracă”, *Abăgeru*, care însuma, la data realizării inventarului, 199 de purtători.

TALMUDUL CA TEXT FUNDAMENTAL AL EXISTENȚEI ȘI REZISTENȚEI IUDAICE PRIN CULTURĂ

Mihai CIUREA*

Abstract: *The Talmud is the most representative creation of Rabbinic Judaism, a fundamental text that was finalized at the end of the fifth century AD. Etymologically, the notion of “Torah” (the first five books of the Hebrew Bible) is complex and includes “wisdom”, “teaching”, and an archaic sense of “law”. The Talmudic text becomes an “oral Torah”, a “living Torah”. The thinking, the behavior, bref, the life of a Jew is identified with the Torah, written and oral. The sage who created this work is a living Torah, the natural representative of his age, which is threatened with extinction. The precedent had already been set by the crisis of 586 BC, which was the beginning of the “Galut”. At that time the saviors had been prophets and scribes who had managed to withstand the Babylonian exile through culture, definitively writing the Pentateuch, the prophetic books, and Deuteronomist history. The experience of the first exile was to be used to the full after the fall of Jerusalem (70 AD), followed by the expulsion of the Jewish population in all corners of the Empire. A new resistance through culture: simple people whose lives are confused with the Torah have taken over the spiritual responsibility of a quasi-disappeared country and created the “dual Torah” (written and oral), a new destiny, a path to the sacred in the continuation of the Sinaitic revelation.*

Key words: *Mishnah, Talmud, Torah, Exile, Culture, Rabbinic Judaism.*

Preliminarii

În istoria poporului evreu se vorbește adesea despre patru etape formatoare fundamentale și, implicit, despre „rezultatul” fiecăreia dintre ele: prima, în timpul lui Avraam cu Legământul; a doua, în timpul lui Moise cu Tora (*i.e.* „Legea” sau „învățătura” și chintesența sa, Decalogul); a treia, în timpul exilului babilonian cu conștiința literaturii și a instituțiilor religioase; a patra, după distrugerea celui de-al Doilea Templu cu rezistența *prin cultură* și definitivarea procesului de redactare a Talmudului. Caracteristic primelor două etape, perioade de peregrinare și de exod,

* Diac. Lect. univ. dr., Facultatea de Teologie Ortodoxă, Universitatea din Craiova/ CS I – Institutul Exilului Românesc, Biblioteca Județeană „Alexandru și Aristia Aman”; e-mail: ciureamihaijr@yahoo.co.uk

este conturarea religiei lui Yahweh, Dumnezeuul lui Israel. Următoarelor două etape, perioade prin excelență de „risipire” și de exil, le revine dezvoltarea și conferirea unei forme mult mai rafinate iudaismului, culminând cu definitivarea așa-numitei „Tora duală” (i.e. de la Tora scrisă la Tora orală). Corolarul acestei epoci de erudiție colectivă și individuală îl reprezintă înseși scrierile sfinte ale „poporului ales”, adică Biblia ebraică sau Tanach (nume acronim format din inițialele denumirilor celor trei corpusuri constitutive: *Tora*, *Nebiim*, *Ketubim*, adică Învățăturile, Profeții și Scrierile). Activitatea cărturărească iudaică dedicată sacralului trebuie privită și înțeleasă ca fiind puternic stratificată, fiecare dintre straturile redacționale aflându-se în relație de dependență cu cele anterioare.

Mai trebuie spus și faptul că cele mai importante teme liturgice ebraice se înrădăcinează într-o teologie complexă a exilului și, implicit, în relația omului cu mediul înconjurător. Înțelegerea acestei rețele de semnificații bogate în conotații presupune un anumit tip de înțelegere în special în identificarea textelor scripturistice și a interpretărilor rabinice aferente. Doctrina exilului și a întoarcerii este actualizată în viața de zi cu zi prin recitarea rugăciunii *Shema Israel*, centrul liturghiei ebraice, care cuprinde descrierea a trei etape esențiale, plecând de la trei paragrafe biblice. Prima etapă se referă la nevoia de a atinge și a menține apropierea de Dumnezeu prin respectarea revelației (*Deut.* 6,4-9). Cea de-a doua etapă este definită ca o ruptură care rezultă din incapacitatea de a menține această apropiere și promite exilul și înstrăinarea pe care evreii încă le trăiesc (*Deut.* 11,13-21). În fine, a treia etapă, care este descrisă în sursa biblică în momentul în care foștilor robi li se spune că doar urmașii lor vor intra în Țara făgăduită, evocă ieșirea din Egipt și sugerează că evreii ar trebui să aștepte răbdători o viitoare salvare (*Num.* 15,37-41)¹.

Se observă totuși un paradox. Pe de o parte, în perioadele de prosperitate și autoguvernare, poporul este predispus la derapaje și îi este foarte greu să își păstreze credința în forma sa pură și necoruptă. Pe de altă parte, în împrejurări potrivnice, își respectă cu hotărâre principiile și își dezvoltă în mod aproape uimitor capacitatea creatoare, acele puteri extraordinare ale imaginației religioase – originalitatea, claritatea expresiei și zelul.

De la Galut la Tora duală

Încă de la începuturile sale, exilul a reprezentat, în mod necesar, o rupere de trecutul primitiv. Evreii au fost obligați să găsească mijloace alternative de a-și

¹ Jeremy Schonfield, *Text, timp și teritoriu. Redescifrarea culturii evreiești*, traducere de Anacaona Mîndrilă-Sonetto, Iași, Editura Polirom, 2019, pp. 145-148.

păstra identitatea lor de un tip cu totul aparte, apelând în mod constant la scrierile lor. Termenul folosit în Biblia ebraică pentru desemnarea „exilului” este substantivul feminin *Galut* (*litt.* robie, captivitate), care se referă îndeosebi la grupurile de evrei strămutate în Babilon (586 î.Hr.). Cuvântul nu trebuie însă înțeles în sens abstract, nici măcar generic, căci asocierea sa cu ideea de „împrăștiere” (în sensul grecescului *diaspora*) este o chestiune tardivă, sesizabilă abia după căderea celui de-al Doilea Templu, în epoca talmudică. Cu toate acestea, treptat, cele două substantive au devenit sinonime, desemnându-i pe evreii răspândiți în afara Țării Făgăduinței, indiferent de modul în care au ajuns acolo.

Momentul începutului propriu-zis al acestei „împrăștieri” nu poate fi însă stabilit cu certitudine: „În concret, Scripturile spun povestea felului în care Israel a plecat în *exil*. Într-un anume sens întreaga poveste vorbește despre asta. În povestea mai amplă există un singur mare «exil», la Babilon, dar acesta e creionat cu anticipație de celelalte «exiluri» care ne conduc privirile spre acesta din urmă”². Chiar dacă gândirea rabinică este marcată de exodul din „robia egipteană” (arhetipul oricărui „nou Galut”), temele narrative legate de exil sunt evidente încă din prima scenă a creației (cf. *Fac.* 1-2). Ulterior, cuvintele Domnului către Avraam, al cărui nume este sinonim cu „trecerea dincolo” (*Ios.* 24,2), anticipează exilul urmașilor acestuia vreme de patru sute de ani (*Fac.* 15,13). De altfel, întreaga sa existență gravitează în jurul ideii de ruptură, de pribegie, precum întreaga istorie a evreilor. Revenirea la origini devine astfel un laitmotiv al existenței oricărui evreu, care se vrea „adunat” din împrăștierea vieții sale cotidiene în Cetatea Sfântă a Ierusalimului. În acest context, comportamentul corect (concretizat în respectarea Decalogului revelat pe Muntele Sinai) avea să garanteze siguranța, în vreme ce îndepărtarea de poruncile divine urma să ducă la exil și distrugere. Și tot în terminologia rabinică, *Galut* sfârșește prin a denumi tragica stare de exil și alienare în care s-au aflat evreii după anul 70 d.Hr., în diferitele ipostaze ale exilului. Astfel, iudaismul rabinic a reușit să creeze o anumită intimitate cu eșecul care transformă exilul într-o narațiune ce se va încheia odată cu sosirea „acasă”. Tragismul situației este, totuși, diminuat, umilința Galutului devine suportabilă grație celor două elemente-cheie pe care înstrăinarea le-a generat. Primul este legat de una dintre instituțiile fundamentale ale iudaismului babilonian, „exilarhatul”, cu al său „exilarh” (*Resh Galuta*), a cărui faimă a devenit pe parcurs atât de mare, încât conașionalii săi l-au identificat cu „Lumina exilului”

² N. T. Wright, *Ziua în care a început revoluția – regândind sensul Crucii lui Iisus*, traducere de diac. Ioan I. Ică jr, Sibiu, Editura Deisis, 2017, p. 95.

(*Meor ha-Gola*). Cel de-al doilea ține de credința nestrămutată că Dumnezeu nu își părăsește poporul (cf. *Fac.* 46,3-4), ci îl însoțește în exil și Își face simțită prezența (*Shekinabe-Galuta*). Pare că în exil Dumnezeu este El Însuși un Exilat. „Experimentul babilonian”, atât de util, avea să fie refolosit în noile situații de criză care se vor crea. Există și un potențial aspect pozitiv, care constă în posibilitatea răspândirii învățăturilor ebraice în rândul prozeliților. De aici o creativitate constantă a poporului în materie de Tora, producând noi forme religioase și morale. Sufletul și intelectul evreilor răspund proximității divine, la fel cum studiul Legii atrage Prezența Lui³.

Motivul exilului nu este, așadar, cu totul nou, ci își găsește un precedent în special în criza din 586 î.Hr., când, pentru prima dată, Iudeea fusese confruntată cu pericolul dispariției. Rolul providențial le-a aparținut atunci profeților și scribilor, care au menținut și au dezvoltat iudaismul în „Galut”. În exilul babilonian, s-a redactat în mod definitiv Pentateuhul (Tora scrisă), s-au delimitat și adăugit cărțile profetice (*Nebiim*) și s-a definitivat istoria deuteronomistă⁴. De asemenea, a fost înființată sinagoga, o instituție nouă și durabilă, a cărei denumire ebraică (*Beth ha-Kneset* = „casă de adunare”) arată cu acuratețe atât scopul său inițial (conturarea punctului de articulare al unei națiuni fără cămin), cât și rolul său primordial (locul în care poporul se adună pentru a citi și interpreta Scripturile). Cu timpul, acestor lecturi li s-au alăturat anumite rugăciuni, astfel încât sinagoga a devenit și un loc de închinare și de venerare a divinității⁵. Adunările sinagogale au stârnit un interes crescând pentru studierea scrierilor Bibliei ebraice, devenind foarte populare în rândul maselor. Această dorință ardentă de cunoaștere a făcut să se resimtă nevoia de a avea oameni calificați pentru a preda învățătura. Ei sunt cunoscuți sub numele de *Soferim* sau „scribi”, adică oameni de litere, cărturari, care au început să fie pomeniți din ce în ce mai des⁶. Unii dintre ei figurează cu siguranță în lista învățaților din *1Ezdr.* 8,16b („și pe Ioarib și Elnatan, care erau învățători”), în timp ce alții apar în enumerarea celor care „au tâlcuit poporului Legea, stând fiecare la locul lui”, din

³ *Dicționar enciclopedic de iudaism: schiță a istoriei poporului evreu*, traducere de Viviane Prager (editor), C. Litman, Țicu Goldstein, București, Editura Hasefer, 2000, pp. 901-902.

⁴ James George Frazer, *Folclorul în Vechiul Testament*, traducere și adaptare Harry Kuller, București, Editura Scripta, 1995, pp. 227-238.

⁵ Vezi: Mihai Ciurea, *Structura socială a comunităților pauline, un model sociologic actual*, în *Mehedinți, istorie, cultură și spiritualitate, 9-13 septembrie 2008*, vol. I, Severin, Editura Didahia, 2008, pp. 34-40.

⁶ Josy Eisenberg, *O istorie a evreilor*, traducere de J. Roșu, București, Editura Humanitas, 1992, p. 123.

Neem. 8,7 („Iosua, Bani, Șerebia, Iamin, Acub, Șabetai, Hodia, Maaseia, Chelita, Azaria, Iozabad, Hanan, Pelaia”). Abia acum, în timpul exilului, oamenii simpli au început să se deprindă cu practicarea regulată a religiei lor: circumcizia, Sabatul, sărbătorile anuale (Pesah, Shabuoth, Tabernaculele, Yom Kippur, Rosh Hashannah etc.). Aici, în exil, au căpătat o importanță covârșitoare regulile credinței, ale purității și ale regimului alimentar. Legile au început să fie atent studiate, citite cu voce tare, memorizate. În exil, lipsiți de un stat al lor, evreii au devenit o nomocrație, supunându-se de bunăvoie Torei care se aplica prin consens, fenomen unic în istorie⁷.

Deși relativ scurt, exilul babilonian a manifestat o forță creatoare surprinzătoare. Chiar și printre cei care s-au întors din exil exista o predispoziție spre exil (unii chiar au rămas acolo), reminiscență a unei virtuți pozitive deja dobândite. Pe de altă parte, începând cu acest moment, observăm la poporul evreu existența unei mentalități a exilului și a diasporei. Faptul că majoritatea evreilor din diaspora au putut să-și practice în deplină libertate religia cu conștiinciozitate a fost de bun augur, favorizând conturarea iudaismului *per se*, religia noii ortodoxii. Foarte important, de asemenea, este și faptul că „noul legământ” (a nu se confunda cu sintagma creștină!) despre care se poate spune că a inaugurat în mod oficial și legal iudaismul nu se baza pe revelația sau predică, ci pe textul scris. Întreaga experiență acumulată de-a lungul timpului era acum consemnată în scris. Nivelul analfabetismului era destul de redus, iar scrisul devine o deprindere națională, aproape o obsesie. Totuși, evreii considerau literatura ca fiind o activitate didactică cu un scop colectiv, nefiind câtuși de puțin un act de plăcere personală. Nucleul literaturii lor era întotdeauna public, supus controlului social.

Pe de altă parte, includerea scrierilor într-un canon era singura modalitate sigură de a garanta supraviețuirea unei opere literare, pentru că, în antichitate, un manuscris care nu era copiat și recopiat, de mai multe ori, risca să dispară fără urmă în decursul unei generații. Atenția sporită acordată Bibliei ebraice în decursul căutărilor intelectuale de tot felul (text, exegeză, hermeneutică, comentariu) o depășește cu mult pe aceea dedicată oricărei alte opere literare. Ca autori, evreii au avut două caracteristici unice. În primul rând, au fost primii care au creat o istorie cu o desfășurare logică, bazată pe fapte și pe interpretarea lor (căutând mereu etiologia faptelor, explicații cât mai detaliate). În al doilea rând, ca o consecință, au reușit prezentarea personalității

⁷ Mihai Valentin Vladimirescu, *O istorie a Bibliei ebraice*, Iași, Editura Polirom, 2006, pp. 41-50.

umane în întreaga sa manifestare și complexitate (s-au găsit cele mai potrivite cuvinte pentru exprimarea emoțiilor profunde, în special sentimentele legate de suferință, anxietate, disperare și dezolare, dar și remediile pentru acestea: speranță, hotărâre, încredere în ajutorul divin, conștiința inocenței și a rectitudinii, penitența, regretul, umilința)⁸.

Iudaismul rabinic și *Talmudul*

Transformarea iudaismului în prima religie a cărții a durat, așadar, aproximativ două secole (400-200 î.Hr.). Anii exilului au dus la un anumit tip de maturizare: în lipsa Templului (și implicit a ritualului foarte complicat al jertfelor) s-au întărit sinagogile locale care au început să predice ortodoxia Templului, cuprinsă în Biblia canonică. Consecința imediată a acestei noi realități a constat în omogenizarea iudaismului, care s-a coagulat în special în jurul legalistilor. Concepția despre Tora nu rămăsese însă statică, ci se afla într-o continuă prefacere. Canonul și sinagoga au devenit, în consecință, cuvintele cheie ale acestei transformări, având să mai câștige de-a lungul timpului multe alte victorii.

Deși vin din zona periferică, înțelepții perioadei rabinice vor ocupa un loc central în interiorul fenomenului exilului, întrucât existența lor se află într-o interdependență mutuală cu cea a operei polifonice pe care au creat-o, care culminează cu *Talmudul*, cea mai reprezentativă creație a iudaismului rabinic, un text fundamental care a fost definitivat la sfârșitul sec. al V-lea d.Hr. Experiența rabinilor se va face simțită în special în momentele de cumpănă, când existența comunității pare amenințată. Dar viața înțeleptului nu este deloc ușoară, ci este un lung șir de privațiuni, o luptă continuă cu vitregia destinului. Căile de acces spre miezul problematicii sunt cel mai adesea înguste și anevoioase (*per aspera ad astra*). Totul se încadrează paradigmei înțeleptului nedreptățit de destin, a geniului neînțeles în totalitate, care în procesul său creativ se lovește implacabil de solitudine și dubitație. Înțelepciunea sa este suficientă, iar celelalte componente ale modelului arhetipal dispar. Tot ceea ce îl confirmă și reconfirmă este apartenența sa la Tora scrisă. Astfel, el devine o „Toră vie”, un model exemplar pentru comunitate și pentru societate în general, iar acțiunile sale sunt în mod constant admirate, elogiate și chiar imitate. Întrucât este validat din punct de vedere ontologic, înțeleptul devine reprezentantul firesc al epocii sale⁹.

⁸ Paul Johnson, *O istorie a evreilor*, traducere de Irina Horea, București, Editura Humanitas, 2019, pp. 110-117.

⁹ Adriana și Dana Levi, *Fundamentele iudaismului*, Filipeștii de Târg, Editura ANTET XX PRESS, pp. 229-232.

Eșecul total al revoltei evreilor împotriva romanilor crease un moment de mare confuzie, spulberând toate iluziile și speranțele mesianice ale populației, dublate de o prigoană fără precedent. Pentru prima dată, Tora devenise suficientă sieși, iar eroii acestei izbânzi erau, de data aceasta, rabinii înțelepți care, deși amenințați, prigonți și uneori chiar martirizați, au construit cărămidă cu cărămidă, frază cu frază, cuvânt cu cuvânt, „Tora orală”. O utopie născută între amărăciune și speranță, între întristare și exaltare religioasă, deci între agonie și extaz. Eroii acestei victorii repurtate în domeniul spiritului nu mai aveau niciun *pedigree*, ci erau oameni simpli a căror viață se confunda cu cea a Torei. Se știe faptul că acești creatori ai „Torei duale” proveneau, în mare măsură, din pătura mijlocie și din pătura de jos a societății vremii și constituiau o minoritate. Oameni săraci și pioși, sacrificaseră totul pentru studiul Torei. Abordarea lor soteriologică, drumul lor către sacru erau diferite de revelația sinaitică și presupunea un continuum, zi după zi, clipă după clipă, în deplin acord cu realitatea concretă. Studiul Torei devenise un *modus vivendi* al evreului evlavios. În cuvintele lui Vintilă Horia, „drumul către centru” nu mai constituia o atitudine cu caracter transcendent, ci, dimpotrivă, o sanctificare a realității imediate, o împlinire a transcendentului în imanent, în acel *hic et nunc* al lumii profane.

În perioada premergătoare căderii celui de-al Doilea Templu, rolul înțeleptului fusese unul secundar. Acesta reprezenta cel mult un reper moral (era admirat și respectat), neavând nicidecum vreo autoritate politică sau spirituală. Influența sa era restrânsă, așadar, iar oamenii îi urmau uneori din simplă devoțiune. În momentul în care Templul și statul evreu au dispărut, s-a creat un imens vid de autoritate la toate nivelurile (social, politic, religios-administrativ) și nimeni nu se încumeta să preia responsabilitatea spirituală a unei țări cvasidispărute. Atunci au apărut de fapt înțelepții, întemeind mai întâi „Mișna” (de la rădăcina *șane* = a repeta/ studia, deoarece inițial se baza pe memorizare și recapitulare), organizată în șase părți (*sedarim* = ordinele), fiecare dintre ele cuprinzând un număr de tratate (*masihtot*, cu totul 63) și „Tosefta” (de la *tosifta* = supliment) sau „Micul Talmud”, o colecție de dictoane sau hotărâri (*baraitot*) dispuse sistematic. Au urmat o serie de comentarii ale Scripturii („midrașuri” = interpretare; „halaha”/ pl. „Halahot” = hotărâri juridice; „haggada” = narațiune/ omilie), incluzând numeroase anecdote sau legende și, de asemenea, o mulțime de traduceri adaptate în aramaică (*targumim*) și, în fine, cele două „Talmuduri” (*talmud* = studiu/ învățătură), cel babilonian (provenind din academiile babiloniene) și cel ierusalemite (provenind din *Eretz Israel*), un fel de „republică spirituală”. Numai că, spre

deosebire de Platon, utopia rabinică s-a dovedit a fi una durabilă, aproape bimilenară¹⁰.

De altfel, cele două catastrofe din 70 d.Hr. (distrugerea Templului din Ierusalim) și din 135 d.Hr. (distrugerea Ierusalimului) au pus, efectiv, capăt istoriei statului evreu în Antichitate. Evenimentele au avut două consecințe imediate: prima a fost separarea iudaismului de creștinism (care nu face obiectul acestui studiu); cea de-a doua a fost o schimbare profundă în natura și scopul activităților evreilor (marcată de apariția iudaismului rabinic și a textelor sale fundamentale). Iudaismul a încetat să mai fie o religie națională, în sens concret și vizibil, iar evreii au fost expatriați. În schimb, fenomenul iudaic a devenit sinonim cu studiul și aplicarea Torei, fenomen unic în istoria omenirii, care scapă unei taxonomii exacte. Liantul cu perioada anterioară l-a constituit, pe de o parte, continuitatea tradiției, iar, pe de altă parte, concretizarea unui prim text ca o sinteză a celor două direcții fariseice (șamaită și hillelită), la începutul secolului al III-lea d.Hr., care poartă, cum am văzut mai sus, numele de Mișna, un edificiu spiritual a cărui cupolă a fost pusă de celebrul Rabi Iehuda.

Inventarea acestor noi metode de interpretare făcea din Tora o știință, iar de atunci nu mai puteau vorbi cu autoritate despre ea decât oamenii calificați în acest sens, denumiți *tanaimi* = instructori/ transmițători. Hillel a fost creatorul unei școli de *tanaimi*, în vreme ce contemporanul său, Șamai, a întemeiat și el una. În cercurile fariseice din sec. I d.Hr., gândirea teologică a depins în mare măsură de învățătura celor doi maeștri și a discipolilor lor. În general, direcția hillelită interpreta Legea cu larghețe, în vreme ce direcția șamaită era mai strictă. Talmudul amintește peste trei sute de controverse între cele două școli. Până la urmă, s-a impus învățământul lui Hillel. Cel mai important discipol al lui Hillel a fost Iohanen ben Zakai, a cărui autoritate era incontestabilă atunci când a avut loc distrugerea Templului din Ierusalim de către generalul roman Titus. Prevăzând cu luciditate faptul că evreii vor fi zdrobiți de către armata romană, acesta a pus pe primul loc menținerea iudaismului în detrimentul independenței naționale. Se spune că a părăsit Ierusalimul într-un sicriu, supravegheat cu strictețe de zeloți. Odată ieșit din cetate, s-a îndreptat spre tabăra romanilor, reușind să ajungă în fața Împăratului Vespasian, de la care a obținut localitatea sudică Iamnia sau Iavne și înțelepții ei. Ulterior, școala de la Iavne a devenit centrul gândirii și al vieții evreiești, nucleul iudaismului rabinic. Gestul lui Iohanan a reușit să scape cel

¹⁰ John Barton, *O istorie a Bibliei. Povestea celei mai importante cărți a lumii*, traducere de Cornelia Dumitru, București, Editura Humanitas, 2021, pp. 363-368.

puțin Tora de la dezastrul național și a asigurat supraviețuirea poporului învins. La începutul celui de-al doilea secol creștin, s-au remarcat alte două personalități ale școlii hillelite: Ismael ben Elișa (100-130 d.Hr.), autor al tratatului *Mehilta* = „măsura”, care a fost martirizat în vremea Împăratului Hadrian; Akiva ben Iosif (45-132), care a influențat în mare măsură apariția Sifrelor și a dus știința Midrașului la apogeu. S-a remarcat prin munca sa de pionierat, introducând o serie de „inele” (*dicta legale*) în Tora, făcând din ele un ansamblu ordonat, ceea ce a facilitat conturarea unui viitor plan al Mișnei (executat la un secol după el). Fără contribuția sa vizionară, Talmudul n-ar fi văzut niciodată lumina zilei¹¹.

Întreaga experiență a *Galut*-ului babilonian a constituit o lecție folositoare și, ca atare, a fost fructificată din plin. Singurii care se făceau acum responsabili de destinul poporului evreu erau înțelepții, iar modalitatea lor de a conduce a fost, încă de la început, una spirituală. Pentru a conduce corect și eficient, rabinii au construit un sistem unitar care să reprezinte iudaismul în integritatea sa, periferizând la maximum sectarismul, ducând către periferie elementele mesianice, precum și tendințele apocaliptice și eshatologice. Începutul a fost destul de stângaci, Mișna fiind un monument destul de arid, rigid și încărcat de viziuni utopice, dar reușind totuși să creeze o legătură cu trecutul, care, aproape în mod utopic, își găsea reverberația într-un prezent etern. O altă parte, destul de însemnată, din aceste sentințe (legi și obiceiuri vechi așezate lângă cele mai noi) au fost adunate spre sfârșitul sec. al III-lea d.Hr., cum anticipam, în tratatul numit *Tosefta* sau „Micul Talmud”, atribuit rabinilor Raba și Ohaia. Practic, acest supliment urmează în mod sistematic cele 63 de tratate ale Mișnei, pe care le valorifică și le completează.

Drumul către Talmud fusese astfel deschis, dar mai erau necesare alte trei secole pentru ca rabinii să poată clarifica toate disputele halahice (de la vb. *halah* = a merge), adică ceea ce a format obiectul discuțiilor și dezbaterilor purtate de cărturari și discipolii lor în școlile (academiile) din Palestina și Babilonia, și să le aștearnă amănunțit în cele două „Ghemare” (*i.e.* completare, desăvârșire). Ele oglindesc, de fapt, discuțiile *amoraimilor* care, în decurs de secole, pornind de la textul Mișnei, au dezbătut diferitele cazuri cu privire la Lege și la tradiții, aplicându-le la situațiile concrete care se succedau. Aceasta a avut ca rezultat o anumită structură a Talmudului. Talmudul cu literatura anexă, un șir de compilații (adică *midrașim* = exegeza biblică iudaică ce

¹¹ A. Cohen, *Talmudul*, traducere de C. Litman, București, Editura Hasefer, 2000, pp. 19-25.

urmează modelul talmudic)¹² avea menirea să acopere întreaga perspectivă existențială a evreului. Totul trebuia notat cu migală și exactitate, pentru că Talmudul avea să reprezinte codul existențial al evreului de pretutindeni, care i-a modelat viața veacuri la rând. El avea să acopere și să determine existența evreului timp de aproape două milenii, purtând responsabilitatea dănuirii iudaismului¹³.

Este cel mai bun exemplu de rezistență *prin cultură*. Este pentru prima dată când înțelepciunea prin reprezentanții săi capătă putere decizională și poate fi implementată fără restricții în rândul întregii populații. Într-un fel sau altul, era primul „exercițiu democratic” de la Moise încoace. Acum nu rezistența, opulența sau coerciția, ci înțelepciunea sau dreapta cumpănare fuseseră invitate să conducă destinul unor oameni încercați de vitregiile istoriei și ale propriei existențe. Treptat, tensiunile patriotarde și revanșarde au fost atenuate, ajungându-se la stabilitate și la crearea unei atmosfere destinate, propice intensificării unei vieți spirituale autentice. Este o veritabilă „revoluție a spiritului” și credem că este foarte interesant de urmărit cum câteva sute de oameni pașnici și inofensivi, precum și discipolii acestora, au reușit să realizeze nu numai supraviețuirea iudaismului dar și reformarea acestuia, acolo unde forța și violența înregistraseră un eșec usturător și totodată costisitor.

Ceea ce se poate observa la creatorii Torei duale este apariția și consolidarea viziunii critice (și chiar științifice) asupra existenței. De asemenea, ceea ce frapează în doctrina rabinică vizavi de posibilitățile salvării este identificarea individului cu națiunea în ceea ce privește metamorfozele mântuirii. Modalitatea de salvare se dovedește a fi una singură, concentrându-se în aceeași formulă literară solitară: Tora sau altfel spus comentarea legilor religioase. Și această activitate a continuat sute de ani, dând uitării trecutul său bogat și ignorând cu desăvârșire existența vreunui ferment intelectual în lumea exterioară.

Concluzii

Conturarea principiilor fundamentale ale iudaismului rabinic, rezultatul firesc a șapte secole de rigorism tot mai accentuat, a constituit foarte probabil „barca de salvare” a poporului evreu, care nu a dispărut din documentele istorice ale antichității târzii, nici nu și-a pierdut identitatea în comunitățile de la începutul Evului Mediu timpuriu. Nucleul dur al acestui proces rămâne Tora, pe care liderii intelectuali ai vremii, grație unei intense perioade de introspecție

¹² Vezi: Agapie Corbu, *Aspecte ale exegezei biblice iudaice în epoca celui de-al doilea Templu*, în „Altarul Banatului”, nr. 10-12, 2000, pp. 26-35.

¹³ A. Cohen, *op. cit.*, pp. 31-41.

și reflecție, au extins-o și au transformat-o într-un sistem teologic de o remarcabilă coerență, consistență logică și forță socială. Cu alte cuvinte, înțelepții au făcut din Tora o fortăreață a minții și a spiritului, în care au reușit să supraviețuiască, uneori chiar într-o atmosferă de pace și de mulțumire. Rabinii creatori ai Torei duale sunt ctitorii unei mari „revoluții spirituale”, cea de-a doua în ordine cronologică. Prima avusese loc cu mult timp în urmă, cu prilejul exodului din Egipt, la poalele Sinaiului, avându-l ca protagonist principal pe Moise. Acest eveniment, inaugurat simbolic de Moise și precedat de Avraam, avea să fie continuat, vreme de secole, de profeții și scribii Templului, pentru a fi încheiat de Ezdra la întoarcerea din exilul babilonian, odată cu redactarea finală a Pentateuhului și concretizarea ulterioară a canonului biblic în jurul nucleului sinagogal. Continuare a primului exod și a primului exil, a doua mare revoluție spirituală le aparține rabinilor, creatorii înțelepți ai Torei duale, care a început cel mai probabil în sec. al II-lea și a continuat până în jurul anului 500 d.Hr. Urmând preceptele mozaice, dar dezvoltându-le și cultivându-le în mod sistematic, dascălii acelei epoci au creat Tora orală, care a dovedit o flexibilitate incredibilă, pliindu-se permanent pe noile condiții istorice cu care comunitățile evreiești din diaspora aveau să se confrunte de-a lungul istoriei.

SCRIERILE TEOLOGICE ALE LUI NICOLAE MILESCU-SPĂATARUL*

Ion-Nicolae I. MUTU-STREHAIA**

***Abstract:** First, a student of the School of the Three Hierarchs in Iasi, then, of the Great Academy/School in Constantinople, Nicolae Milescu-Spatarul (1636-1708) distinguished himself as one of the learned scholars of the second half of the seventeenth century. Great polyglot and scholar, the Romanian humanist proved, during his troubled life, a worthy and skilled diplomat in the missions, which he had to honor, during the tiring journeys of difficult research, carrying out works of a great importance, for the strengthening and defense of Universal Orthodoxy, from the danger of the proselytism of the Catholic Jesuits, but also of the Protestants. Unfortunately, Milescu's work, written mainly in the Slavic - Russian and Neo-Greek languages, could not be of much use to the Romanian Culture, due to the circumstances of the time, which determined him as a young man, to take the path of wandering. Apart from the books: *The History of the Holy Icon of Our Most Holy Mother of God Maria (Neamțu Monastery, 1655)* and *The Book with many very useful questions (1661)*, we are completely deprived of his other literary works. In addition to translations, Nicolae Milescu-Spatarul distinguished himself as a theologian, apologist, through his writings on Church History, having the conviction that true Religion can make History a real "weapon" against heretics.*

***Key words:** Orthodoxy, Faith, Culture, School, Diplomacy'.*

Străbătând veacul al XVII-lea, se va observa o frecventă schimbare de domnii (puțini dintre domnitori au izbutit să aibă mai mulți ani pe tron). Cu toate acestea, s-au remarcat și domniile mai lungi de la mijlocul secolului (cea a lui Matei

* Dedicăm articolul, **Părinților noștri CONSTANȚA și IOAN MUTU**, cu alese mulțumiri, pentru ostenele depuse, de-a lungul anilor, întru formarea noastră.

** Prof. dr., Gradul I Didactic, Liceul Tehnologic „Decebal”, Dr. Tr. Severin, Jud. Mehedinți; e-mail: avvamiron@yahoo.com; avvamiron@gmail.com.

¹ Aducem grațitudine, Prof. Felicia-Alexandrina Crișan, pentru sprijinul dat la tălmăcirea *Rezumatului* în limba engleză și Prof. Maria-Alina N. Țepeluș (profesor de Istorie), pentru unele materiale bibliografice.

Basarab, în Muntenia și Vasile Lupu, în Moldova, iar spre final, a Sf. Domnitor și Martir Constantin Brâncoveanu, în Țara Românească)². Secolul al XVII-lea s-a distins în *Istoria noastră*, dar și în *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ca unul dintre cele mai rodnice pe plan cărturăresc, datorită lucrărilor/operelor unor mari Ierarhi cărturari, în special în Muntenia și Moldova, prin Mitropoliții și Episcopii: Ștefan, Teodosie, Sfinții Mitropoliți Varlaam³ și Dosoftei ai Moldovei, Mitrofan, Damaschin Voinescu „Dascălul”, Sf. Antim Ivireanul (Mitropolitul Martir al Țării Românești, considerat *părintele limbii române liturgice*), Chesarie etc., iar în Transilvania, Sfinții Mitropoliți Mărturisitori Ilie Iorest, Simion Ștefan și Sava Brancovici⁴. Reprezentanților Clerului li s-au alăturat cei mireni ai culturii din acea vreme, care au îmbogățit *Literatura Română Veche*, atât prin scrierile filosofice, cele cu relatări din călătoriile, dar, care au alcătuit și lucrări teologice, din care îi amintim pe: Udriște Năsturel, Nicolae Milescu-Spătarul, iar mai târziu, se remarcă învâțatul Domnitor Dimitrie Cantemir (cu toții din Muntenia și Moldova), iar în Transilvania s-a făcut cunoscut, Gheorghe Brancovici (1645-1711), cu origini din vechii despoți medievali⁵. Unul dintre cărturarii laici ai veacului al XVII-lea, care s-a aplecat și asupra *studiilor teologice*, a fost umanistul Nicolae Milescu-Spătarul (c. 1636-1708), poliglot, cu studii în țară și peste hotare, mai precis la Constantinopol și în Italia, la Pauova/Panova (Padova)⁶. Fiind un bun cunoscător al limbilor: elină, neogreacă, italiană, română, rusă, turcă, arabă, posibil germană și franceză⁷, s-a dovedit, de-a lungul vieții sale zbuciumate, un om harnic și priceput în cadrul misiunilor grele, diplomatice încredințate, prin obositoare și lungi călătorii de cercetări, tălmăciri ale unor lucrări, pentru Cancelariile Statelor, unde și-a desfășurat

² Acad. Ștefan Pascu și colab., *Istoria României*, Manual pentru clasa a XII-a, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, p. 141; Acad. Virgil Cândea, Dr. Georgeta Filitti, Dorin Matei, *Mileniul Românesc-1000 de ani de istorie în imagini*, Ediția a III-a, București, Editura Litera Internațional, 2006, pp. 228, 230.

³ Miron Costin, *Letopisețul Țării Moldovei. De neamul moldovenilor*, București, Editura Minerva, 1979, p. 121.

⁴ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, Ediția a III-a, vol. II, Iași, Editura Trinitas, 2006, pp. 109, 111, 114, 115.

⁵ Acad. Al. Rosetti și colab., *Istoria Literaturii Române*, vol. I, București, Editura Academiei Române, 1964, pp. 433-435; Acad. Ștefan Pascu și colab., *op. cit.*, p. 139.

⁶ Pr. Dumitru Cristescu, *Opera teologică și apologetică a Spătarului Nicolae Milescu*, în „Ortodoxia”, Anul X, nr. 4/1958 (număr comemorativ – *Opera teologică a lui Nicolae Milescu* –), p. 495.

⁷ Ștefan Ciobanu, *Istoria Literaturii Române Vechi*, Chișinău, Editura Hyperion, 1992, p. 319.

activitatea: Suedia, China⁸, Imperiul Țarist (Rusia Pravoslavnică)⁹. Din păcate, opera distinsului nostru cărturar, scrisă în mare parte, în limbile slavo-rusă și neogrecă, nu a putut fi de folos Culturii Române, deoarece, împrejurările vremurilor l-au silit să ia drumul pribegiei, încă de tânăr. Așadar, în afară de lucrările: *Istoria Icoanei Maicii Domnului de la Mânăstirea Neamțu* (1655) și *Cartea cu multe întrebări și răspunsuri* (tălmăcită în anul 1661)¹⁰, noi, ca popor am fost cu totul văduviți de celelalte scrieri ale cărturarului român. Opera, pe care a scris-o, i-a adus un renume european, iar faima sa avea să crească abia după moarte, în anul 1708, la 72 de ani¹¹.

Ne-am propus, cu această ocazie, să facem o prezentare generală a celor mai importante scrieri teologice, ale lui Nicolae Milescu-Spătarul. Contemporan cu marele cronicar Miron Costin și Sf. Mitropolit Dosoftei al Moldovei (1671-1686)¹², Nicolae Milescu s-a dovedit a fi una dintre personalitățile de seamă ale culturii veacului al XVII-lea, prin amploarea pregătirii, ca diplomat, cărturar, teolog, istoric, geograf, filolog, scriitor, memorialist de circulație mondială, am putea spune, pentru timpul în care a trăit. De amintit faptul că, Vlădica Dosoftei al Moldovei, nefiind mulțumit de calitatea tiparniței, pe care o folosea la Iași, s-a văzut nevoit să caute alta nouă. Astfel, la 23 martie 1679, îi scria o epistolă chiar lui Nicolae Milescu-Spătarul, aflat atunci la Moscova, în slujba Țarului Alexei Mihailovici, rugându-l să intervină pe lângă Patriarhul Țioachim al Moscovei, pentru a-i trimite o tipografie nouă. Câteva luni mai târziu, la 15 august 1679, Mitropolitul Sfânt Dosoftei făcea aceeași adresare de sprijin Patriarhului moscovit Țioachim, care

⁸ În îndepărtata Chină, Nicolae Milescu-Spătarul avea să alcătuiască: *Jurnal de călătorie în China*, prin Siberia, reprezintă și azi, un deosebit interes, iar informațiile furnizate aveau să fie de folos și după două veacuri, la corectarea și îndreptarea unor hărți, tipărite în sec. al XX-lea. Nu este de mirare faptul că, Ion Neculce a scris mult despre N. Milescu, fiind impresionat de vasta sa cultură, îndemnându-i pe mulți geografi, istorici, literați să îi cerceteze viața și scrierile. A se vedea: Nicolae Milescu-Spătarul, *Jurnal de călătorie în China*, Ediția a II-a, revăzută, Ediție îngrijită de Corneliu Bărbulescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. VII și urm.; Acad. Virgil Cândea și colab., *op. cit.*, p. 230; Ion Neculce, *Letopisețul Țării Moldovei Precedat de O samă de cuvinte*, București, Editura Minerva, 1980, pp. 28-30.

⁹ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 319.

¹⁰ Pr. Dumitru Cristescu, *op. cit.*, p. 497.

¹¹ Ion Rotaru, *O Istorie a Literaturii Române*, vol. I (*De la origini până la Epoca Luminilor*), Ediția a II-a, revizuită și adăugită, Galați, Editura Porto-Franco, 1994, p. 309.

¹² Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Dicționarul Teologilor Români*, București, Editura Enciclopedică, 2002, p. 158; Prof. Dr. Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia, *Reprezentanți laici de marcă ai literaturii teologice în veacul al XVII-lea*, în „Arcade”, Anul XIII, nr. 2/2015, pp. 44-45 și urm.

i-a trimis o tipografie nouă, pe care, Ierarhul moldovean a instalat-o la Biserica „Sf. Nicolae Domnesc” din Iași¹³. În anul 2005, Sf. Sinod al Bisericii noastre l-a trecut în rândul Sfinților (canonizat) pe Mitropolitul cărturar Dosoftei al Moldovei (considerat primul Ierarh și reprezentant al Bisericii, care a început *ostoitoarea* muncă *de românizare a slujbelor bisericești*), fiind prăznuit anual, la 13 decembrie¹⁴.

După a sa mărturisire, Nicolae Milescu s-a născut în anul 1636, la moșia Milești, lângă Vaslui, fiind fiul unui boier originar din Peloponez (era grec)¹⁵ –, Gavriil Milescu –, care, în vremea domniei lui Grigore Ghica, deținea funcția de „vel logofăt” (*Logofătul* era șeful cancelariei domnești, care avea grijă de redactarea și întocmirea actelor și a scrisorilor domnești)¹⁶. Mai era cunoscut și numele fratelui său, **Postolachi**, viitor Spătar (precum fratele său), iar în anul 1668, ajungea *Mare-Paharnic* (dregătorul, care avea în grijă băutura domnului)¹⁷.

Nicolae Milescu și-a început studiile în Moldova, la Școala Domnească (sau Școala Superioară de la Iași/Colegiul de la Iași), înființată în anul 1640, de domnitorul Vasile Lupu (1634-1653)¹⁸, pe lângă Mănăstirea „Sf. Trei Ierarhi” (cea mai frumoasă dintre ctitoriile sale, de la 6 mai 1639)¹⁹, din Iași. Pe atunci, Biserica Ortodoxă din Moldova era arhipăstorită de Mitropolitul cărturar, Sf. Varlaam Moțoc (1632-1653, canonizat în anul 2007, fiind prăznuit anual, la 30 august și care, în anul 1639, datorită faimei sale, s-a numărat printre cei trei candidați pentru Scaunul de Patriarh Ecumenic, de la Constantinopol, caz unic în Istoria Bisericii noastre)²⁰. După terminarea studiilor, Nicolae Milescu, la 17 ani a devenit

¹³ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. II, Iași, 2006, p. 87.

¹⁴ Idem, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Compendiu*, Ediția a III-a, revăzută, București, Editura Basilica, 2013, p. 241.

¹⁵ Al. Piru, *Literatura Română Veche*, București, Editura pentru Literatură, 1961, p. 215.

¹⁶ Ion Neculce, *op. cit.*, p. 267; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II, *Partea întâi, Partea a doua, de la Mircea cel Bâtrân și Alexandru cel Bun până la Mihai Viteazul*, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, București, Editura BIC ALL, 2007, pp. 266-267.

¹⁷ N. Iorga, *Istoria Literaturii Românești*, vol. I (*Literatura populară. Literatura slavonă. Vechea literatură religioasă. Întâii cronicari – 1688*), Ediția a II-a, revăzută și larg întregită, București, Editura Librăriei „Pavel Suru”, 1925, pp. 365-366; Constantin C. Giurescu, *op. cit.*, p. 269.

¹⁸ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. III, *Partea întâi, Partea a doua, de la moartea lui Mihai Viteazul până la sfârșitul epocii fanariote*, ediție îngrijită de Dinu C. Giurescu, București, Editura BIC ALL, 2007, pp. 66, 69, 71; Acad. Ștefan Pascu și colab., *op. cit.*, p. 132.

¹⁹ Acad. Ștefan Pascu și colab., *op. cit.*, p. 141; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. III, București, 2007, pp. 74-75; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române. Compendiu*, ediția a II-a, revăzută și întregită, Sibiu, Editura Andreiana, 2007, p. 193.

²⁰ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...Compendiu*, București, 2013, p. 232.

grămătic²¹, la Cancelaria Domnească a lui Gheorghe Ștefan (în 1655)²², iar în vremea lui Gheorghe Ghica (1658-1659)²³, devenea **Spătar** (*Spătarul*, dregător, care, la început, purta sabia domnului, iar, din veacul al XVII-lea, comanda oastea călare, pe câmpul de luptă, venind, imediat după domn, sau comandant suprem al armatei în Evul Mediu, în lipsa domnitorului)²⁴ –, slujbă, care a rămas definitiv legată de numele lui Nicolae Milescu. Preocupat permanent de pregătirea intelectuală, și-a continuat și desăvârșit studiile la *Marea Școală* a Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, considerată pe atunci, un fel de Universitate, în care, pe lângă, pregătirea teologică bizantino-orotodoxă, se simțea și un puternic curent de cultură occidentală (apuseană), adus de vestiții dascăli greci (printre care *Gabriel Vlasios*, *Ioan Karioflis* ș.a.), care urmaseră cursuri la Universitățile din Italia, în special pe cele de la Padova²⁵. La Marea Școală de la Constantinopol, unde a studiat între anii 1645-1652, a fost trimis și recomandat de către profesorul său Gabriel Vlasios, de la Școala Domnească din Iași²⁶. Acolo, i-a avut colegi pe Ștefăniță Lupu (fiul lui Vasile Lupu)²⁷; Grigore Ghica (fiul lui Gh. Ghica)²⁸, deveniți domnitori; pe Dositei, viitorul Patriarh al Ierusalimului și corespondent al Sf. Mitropolit Dosoftei al Moldovei²⁹. După cum s-a arătat anterior, Nicolae Milescu era un poliglot, fiind produs al culturii/școlii umaniste de veac XVII, aparținând, nu doar culturii noastre, deoarece, activitatea

²¹ **Grămăticii** (în Muntenia) și **Cateheții** (în Moldova) erau acei tineri care învățau să citească, să scrie, dar își însușeau și slujbele bisericesti, cu toate acestea aveau o pregătire modestă, însă, din cauza vremurilor, unii erau incluși în rândurile clerului. A se vedea: Neculai Grosu, *Înființarea și activitatea Episcopiei Dunării de Jos (1864-1973)*, în vol. „Arhiepiscopia Tomisului și Dunării de Jos în trecut și astăzi”, Galați, 1981, pp. 31-45; Prof. Dr. Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia, *Învățământul teologic ortodox din Muntenia și Moldova în secolul al XIX-lea*, Craiova, Editura Sitech, 2010, p. 330.

²² Acad. Al. Rosetti și colab., *op. cit.*, p. 458; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. III, București, 2007, pp. 98-99.

²³ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. III, București, 2007, p. 101.

²⁴ N. Iorga, *op. cit.*, p. 366; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. II, București, 2007, p. 269.

²⁵ Petre V. Haneș, *Cercetări vechi și noi despre Nicolae Milescu*, în „B.O.R.”, Anul LXXXII, nr. 5-6/1964, p. 574.

²⁶ Ion Rotaru, *op. cit.*, pp. 301-302; Prof. Ion I. Mutu-Strehaia, *Reprezentanții laici de seamă ai Literaturii Teologice în secolul al XVII-lea*, în „Almanah Bisericesc”, Slobozia, Editura Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, 2002, p. 117 și urm.; Idem, *Studii asupra operei teologice a lui Nicolae Milescu-Spătarul*, în „Almanah Bisericesc”, Slobozia, Editura Episcopiei Sloboziei și Călărașilor, 2003, pp. 170-173.

²⁷ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. III, București, 2007, pp. 101-102.

²⁸ *Ibidem*, pp. 88-89.

²⁹ Acad. Al. Rosetti și colab., *op. cit.*, p. 459.

sa cărturărească s-a încadrat în ritmul mișcării cultural-europene și s-a manifestat, în mod special către mediul rusesc. Obiceiul vremii era, ca mulți domni să fie maziliți³⁰ de Înalta Poartă, așa cum s-a întâmplat și cu Gheorghe Ștefan, iar atunci, Nicolae Milescu a intrat în serviciul lui Gheorghe Ghica, urmându-l în Țara Românească (1659-1660), de la care a primit rangul de **Spătar**, fără, însă a rămâne prea mult nici în slujba acestuia, căci, la rândul-i, domnitorul a avut parte de mazilire. În astfel de condiții, Spătarul Nicolae Milescu revenea în Moldova, punându-se sub protecția domnitorului Ștefăniță Lupu (1659-1661), în vremea căruia – după Ion Neculce –, ar fi avut loc „mutilarea” lui Milescu, prin tăierea cartilajului dintre nări, pedeapsă dată celor care râvneau la domnie. De atunci, Nicolae Milescu-Spătarul era cunoscut și sub numele de *Cârnul*³¹.

După moartea lui Ștefăniță Lupu, Milescu s-a retras în Muntenia, trecând sub protecția domnitorului Grigore Ghica, ce l-a trimis la Înalta Poartă. În anul 1664, Grigore (Grigorașcu) Ghica se refugia în Polonia³², iar Milescu s-a văzut nevoit să meargă în Germania (la Berlin), temându-se, să nu fie acuzat de către Poarta Otomană, ca trădător, alături de domnitorul refugiat, Grigore Ghica. Prin 1666, Milescu va pleca la Stettin, în Pomerania (regiune situată de-a lungul coastelor meridionale ale Mării Baltice. Este împărțită între Germania și Polonia), spre a-și oferi serviciile lui Gheorghe Ștefan, fost domn al Moldovei și care l-a folosit pe Milescu, în calitate de ambasador la Stockholm, pe lângă Regele Suediei, sub a cărui protecție se afla. În Regatul Suediei, Milescu l-a cunoscut pe Arnould de Pomponne, Ambasadorul Franței, care l-a rugat pe umanistul român să intervină într-o controversă a *janseniștilor* de la Port Royal, privitoare la *transubstanțiere*. Peste un an, în 1667, Milescu pleca la Paris, ca trimis al lui Gheorghe Ștefan, la Curtea Regală a *Regelui Soare*, Ludovic al XIV-lea (1643-1715), prin care îi solicita sprijinul, pentru recăpătarea tronului

³⁰ **Mazilirea** era un act de înlăturare din scaun a unui domn, de către sultan. Astfel, odată cu anunțarea mazilirii, trimisul sultanului așeza pe umărul domnitorului cu pricina o eșarfă neagră, ca semn al punerii în practică a deciziei. În cele mai multe cazuri, domnii maziliți și familiile lor erau duși la Istanbul (Stanbul), averile erau confiscate, spre folosul Înaltei Porți și, de multe ori, domnii erau închiși, exilați și chiar omorâți. A se vedea: Stan Stoica și colab., *Dicționar de Istorie a României*, București, Editura Meronia, 2007, p. 208.

³¹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 367; Ana-Maria Șchiopu, *Spătarul Milescu. Erudit de meserie, diplomat de carieră*, în „Historia”, Anul XVII, nr. 181/2017, p. 17. Urmând tradiția bizantină, lui Milescu i s-a tăiat cartilajul dintre nări (*rhinotmeză*), ce nu era ireversibil, căci, doctorii iscușiți de la Berlin i-au „reparat” înfățișarea și chiar dacă nu i-a rămas vreun semn, el a primit porecla de *Nicolae Cârnul*.

³² Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. III, București, 2007, pp. 88-89.

Moldovei. În Franța, umanistul nostru a scris și tipărit disertația începută la Stockholm, fiind îndemnat de Pomponne – *bărbat de o distinsă învățătură* –, după cum îl numea Nicolae Milescu, în lucrarea *Enchiridion sive Stella, allisque controversiis Orientalis Occidentali Splendens, sensus Ecclesiae Orientalis, scilicet Graecae, de Transubstantiatione Corporis Domini, allisque controversiis – Manual sau Steaua Răsăritului strălucind în Occident, adică Înțelesul Bisericii Răsăritene sau a celei Grecești despre Transubstanțierea Trupului Domnului și despre alte controverse*³³. Întortocheate și zbuciumate s-au dovedit cărările vieții savantului nostru, căci, în anul 1668, după călătoria sa la Paris, Gheorghe Ștefan își afla sfârșitul pământesc în exil, la Stettin³⁴, iar Milescu nevoit să pribegască din nou, a slujit, pentru o vreme, domnitorului Iliș Alexandru (1666-1668)³⁵, în Moldova. Acesta – Iliș Alexandru Vodă – și nu Ștefăniță Lupu –, cum credea Ion Neculce – l-a însemnat la nas pe Milescu, prin tăierea cartilajului despărțitor al nărilor, acuzându-l de uneltire împotriva tronului³⁶. După mazilirea lui Iliș Alexandru, Spătarul Milescu a plecat la Constantinopol, unde va rămâne, până în anul 1671, când a luat drumul Moscovei, primind postul de translator pentru limbile greacă, latină, română, la sectorul Externe. A ajuns în Imperiul Țarist, la recomandarea Patriarhului †Dositei II Nottara al Ierusalimului, către țarul Rusiei, Alexei I Mihailovici. Căpătând încrederea Țarului, Milescu a primit conducerea Ambasadei și era trimis într-o misiune diplomatică, tocmai spre îndepărtata Chină, unde a stat între 3 martie 1675-5 ianuarie 1678, scriind: *Jurnalul de călătorie în China și Descrierea Chinei*, lucrări redactate în slavona rusească, de o mare valoare, prin conținut și informațiile culese, fiind primul român ce a pășit acolo³⁷.

S-au desprins în activitatea literară a umanistului Nicolae Milescu-Spătarul două etape: 1). **Scrierile cu caracter teologic în limba română** și 2). **Operele istorico-teologice, scrise în slavonă-rusă**, după ce s-a văzut nevoit să părăsească pentru totdeauna țara, intrând în serviciile Țarilor, unde a găsit protecție. Astfel, cele mai cunoscute opere și scrieri teologice ale Spătarului Nicolae Milescu au fost:

³³ Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *Mărturisirea de credință a Spătarului Nicolae Milescu: „Stella Orientalis Occidentali Spondens”*, în „Ortodoxia”, Anul X, nr. 4/1958 (număr comemorativ – *Opera teologică a lui Nicolae Milescu*), pp. 511-513.

³⁴ Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. III, București, 2007, p. 100.

³⁵ *Ibidem*, pp. 105-106.

³⁶ Ion Rotaru, *op. cit.*, p. 303.

³⁷ Nicolae Milescu Spătarul, *Jurnal de călătorie în China*, ediția a II-a, revăzută, ediție îngrijită de Corneliu Bărbulescu, București, Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1958, p. VI-VII, XVIII și urm.; Ana-Maria Șciopu, *op. cit.*, pp. 21-26.

1) ***Istoria despre Sfânta Icoană a Prea Sfintei noastre Stăpâne Născătoare de Dumnezeu Maria (1655)*** – scrisă cu ocazia vizitării Mănăstirii Neamțu, în anul 1655, în care a relatat istoria legendară a *Icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului*, dăruită de către Împăratul bizantin Ioan Paleologu, Domnitorului Alexandru cel Bun, pe când Basileul se afla într-o călătorie în Europa. Lucrarea a depășit caracterul strict religios, fiind un document istoric și politic important, privitor la autonomia de care se bucura Moldova în vremea lui Alexandru cel Bun (1400-1432)³⁸.

2) ***Cartea cu multe întrebări foarte de folos (1661)*** – sau cu titlul complet: ***Carte cu multe întrebări foarte de folos pentru multe trebi ale credinței noastre, tălmăcită de Nicolae Spătarul de pre limba grecească pre limba noastră proastă românească, întru trecutul anilor de la Hristos 1661 în luna lui Ghenarie în 10 zile*** –, aflată în manuscris românesc la Academia Română – *Manuscrisul Nr. 494*³⁹ –, fiind o traducere din greacă, în română, care cuprindea 25 de întrebări, despre Dumnezeu, Sf. Treime, Maica Domnului, Îngeri, păcate etc. Cartea avea un caracter dogmatic și apologetic, în care se aduceau lămuriri referitoare la adevărurile de credință, cu privire la existența lui Dumnezeu, Sf. Treime, Sf. Fecioară Maria, Îngeri, căderea lui Adam⁴⁰ etc.

3) ***Vechiul Testament (1664)*** – la care a lucrat în vremea șederii la Constantinopol, în calitate de capuchehaie (reprezentant diplomatic) la Înalta Poartă (între anii 1660-1664), al domnitorului muntean Grigore Ghica. Acolo, Nicolae Milescu a realizat prima traducere integrală a *Vechiului Testament*, în limba română, folosindu-se de textul grecesc, după ediția tipărită la Frankfurt (Germania), în anul 1597. Manuscrisul original nu ni s-a păstrat, însă, după mărturiile vremii, înainte de a pleca la Berlin, în anul 1664, Milescu l-a încredințat lui Șerban Cantacuzino, care, la rândul-i, l-a dat fraților Radu și Șerban Greceanu, folosindu-l, ca text de bază, pentru redactarea *Bibliei de la București din 1688* (sau *Biblia lui Șerban*)⁴¹. Prezenta lucrare a fost opera de căpătâi a umanistului român, pe tărâmul literaturii bisericești, fiind traducerea de pe textul grecesc a *Vechiului Testament*, ce lipsea până atunci. Este bine știut că, *Psaltirea* a făcut parte din primele traduceri românești. Totodată, românii transilvăneni, care se luptau cu

³⁸ Miron Constantinescu și colab., *Istoria României. Compendiu*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1969, pp. 147-148; Ion Rotaru, *op. cit.*, p. 305; Pr. Dumitru Cristescu, *op. cit.*, p. 496; Constantin C. Giurescu, *Istoria Românilor...*, vol. II, București, 2007, p. 17.

³⁹ Pr. Dumitru Cristescu, *op. cit.*, p. 497.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 499.

⁴¹ Ion Rotaru, *op. cit.*, p. 305.

prozelitismul calvin, încercaseră de pe timpul Diaconului Coresi, să realizeze o traducere a *Vechiului Testament*, având ca bază, textul unguresc, tradus și tipărit la Cluj, în anul 1551; însă, după toate strădaniile, au apărut la Orăștie doar două cărți: *Facerea și Exodul*. Dar, munca grea și anevoioasă de traducere integrală a textului *Vechiului Testament* la noi, a realizat-o, pentru prima dată, Nicolae Milescu-Spătarul. Din păcate, nu posedăm nici măcar o copie a ostanelilor sale⁴². Există dovezi grăitoare care atestă că, Milescu a tradus în românește textul *Sf. Scripturi* a *Vechiului Testament*, dar și ale circulației lui, cum ar fi, o traducere muntenească, din a doua parte a sec. al XVII-lea, pe care Prof. Nicolae Cartoian a atribuit-o fraților Radu și Șerban Greceanu, păstrată în Biblioteca Academiei Române, *Manuscrisul Românesc 4389*⁴³, unde, în *Cuvântul către cititori* se menționa, că: „...Iată numai un izvod, scris cu mâna, care l-au fost prepus Nicolae Spătariul Moldovan, dascăl și învățat în limba elinească, care l-au izvodit de pre izvodul elinesc, ce s-au fost tipărit la Frangofort...”⁴⁴. Printre alte dovezi, care au întărit faptul că, Milescu a tradus textul *Vechiului Testament*, a fost și cea a cronicarului Dimitrie Procopiu din Moscopole (1720), apoi, mărturia Mitropolitului †Gheorghe al Moldovei, care, în 1723, amintea, că: „Nicolae Grămăticul, fratele lui Postolache Miclescul... carele au tălmăcit și Biblia din limba elinească pre limba românească, când au fost la Constantinopole capuchehaia lui Grigorie Vodă domnul Țării Românești, pe care izvod l-au și dat în tipariu Șerban Vodă Cantacuzino, domnul Țării Românești”⁴⁵; din păcate, originalul traducerii sale nu s-a păstrat.

4) *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali Splendens*, Stockholm, 1667, însă titlul complet al lucrării este mai amplu: *Enchiridion sive Stella Orientalis Occidentali Splendens, id est, sensus Ecclesiae Orientalis, scilicet Graecae, de Transubstantiatione Corporis Domini, aliisque controversiis, a Nicolo Spadario Moldavo-Iacone, Barone ac olim Generali Wallachiae, anno 1667 mense Febr.* (Stockholm, 1667) sau: *Manual, Steaua Răsăritului strălucind în Apus, adică felul cum înțelege Biserica Răsăriteană Ortodoxă dogma trasubstanțierii Trupului Domnului și despre alte controversate, de Nicolae Milescu Spătarul moldo valah și odinioară general al Valahiei, scris în anul 1667, luna Februarie*⁴⁶. Lucrarea a fost scrisă de către umanistul nostru, mai întâi, în limba greacă, apoi a tradus-o în latină și tipărită, la Stockholm (Suedia), în anul 1667, având un caracter dogmatic și apologetic, fiind singura tipăritură din

⁴² Pr. Dumitru Cristescu, *op. cit.*, p. 503.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 504; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. II, Iași, 2006, p. 115.

⁴⁶ Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, pp. 511, 514.

timpul vieții sale⁴⁷. Poate fi considerată ca o punte de trecere între activitatea sa literar-teologică din limba română și, mai târziu, în rusă.

Umanistul și cărturarul român a întocmit lucrarea la stăruințele ambasadorului Franței, în Suedia, marchizul Arnauld de Pomponne, viitor ministru în vremea Regelui Ludovic al XIV-lea și rudă apropiată a celebrului profesor de la Sorbona, Antoine Arnauld, apărător al teologului olandez Jansenius și al Jansenismului, pe de o parte, împotriva iezuiților, pe de alta, contra calvinilor (*Jansenismul* era o mișcare de tip religios, care își avea numele de la teologul olandez, Cornelius Jansenius, prin care se urmărea între altele, îndepărtarea evlaviei și a credinței catolice, ridicându-se împotriva practicilor iezuite)⁴⁸. El scrisese, în 1662, împreună cu teologul Pierre Nicole, lucrarea, *Logica*, de la Mănăstirea Port Royal, când a luat atitudine contra protestanților, intrând în discuții aprinse cu pastorul calvin Jean Claude, în anumite chestiuni teologice controversate, între care și aceea a *Prefacerii Sfintelor Daruri* (sau *transubstanțierea*). Jean Claude susținea că, în privința *dogmei transubstanțierii*, doctrina protestantă este împărtășită și de Biserica Ortodoxă. În toiul acestor controverse/discuții, A. de Pomponne l-a îndemnat pe Milescu să scrie un scurt tratat dogmatico-apologetic, în care să expună Învățătura Ortodoxă despre *Prefacerea Sf. Daruri* (a Pâinii și Vinului). Așa, avea să apară lucrarea *Enchiridionul...* a lui Milescu, în latină și greacă, pe care a tipărit-o în 1667, la Stockholm. Opera era trimisă lui A. Arnauld și prietenului său, P. Nicole, la Paris, unde au publicat cartea lui Nicolae Milescu, drept răspuns lui Jean Claude, în Ediția I, la Paris, 1669 și Ediția a II-a, Paris, 1704, sub titlul: *La perpetuite de la foi de l'Eglise Catholique touchant l'Eucharistie*⁴⁹. Termenul de *transubstantiatio* (trans+substantia), înseamnă la Sf. Euharistie (Sf. Împărtășanie), prefacerea substanței, a *usiei – pâinii și vinului* – în Trupul și Sângele Mântuitorului Iisus Hristos, rămânând din Pâine și Vin (Sf. Daruri) doar aparențele, formele exterioare (culoare, gust, miros, greutate etc.)⁵⁰. La baza acestei doctrine explicatoare a minunii euharistice a stat distincția veche, făcută de către Aristotel, dintre *substantia* = usia și *accidentia*. Pentru întâia oară, termenul de *transubstantiatio* a fost folosit de Hildebert de Tours, probabil în jurul anului 1134, apoi, avea să se generalizeze la toți scriitorii în

⁴⁷ *Ibidem*, p. 537.

⁴⁸ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. 2, București, E.I.B.M.B.O.R., 1994, p. 200.

⁴⁹ Pr. Dumitru Cristescu, *op. cit.*, p. 505.

⁵⁰ †Petru Movilă, *Mărturisirea de Credință a Bisericii Ortodoxe (1642)*, Traducere de Alexandru Elian, Chișinău, Editura Știința, 1996, pp. 86-87.

domeniu⁵¹. Iar, în Răsărit, termenul apărea mai târziu, pentru prima dată, în secolul al XV-lea, la Patriarhul †Ghenadie al Constantinopolului și în lucrarea: *Mărturisirea de Credință* a Sf. Mitropolit Petru Movilă al Kievului (român de neam)⁵² și la †Dositei, Patriarhul Ierusalimului⁵³. Apoi, termenul de „transubstantiatio” va intra în folosirea generală.

Introducerea *Enchiridionului* cuprindea: urarea creștinească adresată cititorilor: *Să trăiți la mulți ani și să fiți sănătoși cu trupul și sufletul!*; descrierea spiritualității contemporane; poziționarea Bisericii Ortodoxe, în cearta dintre catolici și protestanți; motivarea scrierii cărții, rugând cititorii: „să primiți cu bunăvoință discursul unui militar, pentru că am făcut-o și pre aceasta spre slava lui Dumnezeu, după cum spune Apostolul”⁵⁴. Atât *Introducerea*, cât și restul conținutului cărții s-au realizat conform stilului Cancelariilor vremii, în care umanistul nostru a căpătat multă experiență, dovedindu-se un spirit cultivat, rafinat, care îndemna, ca: „De omul eretic, după întâia și a doua muștrare ferește-te [depărtează-te], / Știind că unul ca acesta s-a abătut și a căzut în păcat, fiind singur de sine osândit” (Epistola către Tit 3, 10-11)⁵⁵, fiind singurul text scripturistic/biblic din toată cartea, căruia i s-a precizat locul (cartea, capitolul, versetele); la celelalte va da doar indicații vagi, fapt, ce arată că, la Stockholm, Milescu a lucrat/scriș bazat mai mult pe memorie, neputând avea cu sine bibliografia aferentă, spre consultare. Textul scripturistic s-a adresat protestanților, combătându-le rătăcirile doctrinare (de învățătură).

Editarea acestei opere a atras autorilor lucrării: *La perpetuite de la foi de l'Eglise Catholique touchant l'Eucharistie, avec la refutation de l'ecrit d'un minister contre ce traite* a lui Arnauld și Nicole, în care figura și *Enchiridionul* umanistului nostru, felicitări din partea Papilor Clement IX (1667-1669) și Inocențiu XI (1676-1689), precum și înscrierea numelor lor între apologeții/apărătorii Bisericii. Pentru Nicolae Milescu a constituit editarea singurei sale lucrări în timpul vieții, iar pentru noi, afirmarea în scris, a

⁵¹ Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, p. 513.

⁵² †Petru Movilă, *op. cit.*, pp. 88-89; †Nestor, Mitropolitul Olteniei, *Sfântul Mitropolit Petru Movilă. Micromonografie*, Craiova, Tipografia de Sud, 1996, 106p.; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, E.I.B.M.B.O.R., 2006, pp. 182-183.

⁵³ Hr. Antrușos, *Simbolica*, traducere din limba greacă de Prof. Iustin Moisescu (viitorul Patriarh †JUSTIN al României: 1977-1986), București, Editura Centrului Mitropolitan al Olteniei, 1955, p. 284.

⁵⁴ Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, p. 517.

⁵⁵ *Biblia sau Sfânta Scriptură*, București, Editura Institutului Biblic și de Misiune Ortodoxă, 2008, p. 1.357.

primului cărturar român, în lumea Apusului⁵⁶. Astfel, tipărirea *Enchiridionului* a reprezentat **pătrunderea primei opere românești în Cultura Universală**, făcând din autor –Nicolae Milescu-Spătarul –, un adevărat teolog al vremii în care a trăit, iar cartea, fiind o reală măsturisiră de credință⁵⁷. În anii următori, *Enchiridionul* s-a bucurat de mai multe reeditări și apariții, în edițiile din: 1702-1704; 1711-1713 (6 volume); 1781-1782; ultima a fost republicată de J.P. Migne, în 4 volume, făcând parte, din cunoscuta sa colecție, Paris, 1841⁵⁸. Ortodoxia lui Milescu, pe care a înfățișat-o celor din Apus, s-a întemeiat pe o foarte bună cunoaștere a legăturilor dintre Biserica Ortodoxă Română și cea a Patriarhiei Ecumenice de la Constantinopol, unde el a stat multă vreme, având la bază o cunoaștere a textului biblic, a Scrierilor Sfinților Părinți, la care se adaugă Istoria Bisericească, slujbele de toate felurile ale Bisericii Ortodoxe, din care cita, chiar dacă, se pare, că foarte multe erau citate din memorie, deoarece, la Stockholm (Suedia), nu a dispus de bibliografia necesară⁵⁹.

5) **Artimloghion (1672)** – lucrare, pe care a scris-o în Rusia, pe când se afla în slujba Țarului Alexei I Mihailovici, ce i-a dat sarcina să traducă întreaga corespondență diplomatică a Ministerului de Externe. Prezenta carte s-a dovedit a fi una din cele mai „bizare” din epocă, fiind o adunare de fapte, clasificate după simbolistica cifrelor, pe care le conțineau 3, 7, 9 etc. În *Introducere*, autorul argumenta importanța învățării pe de rost/memorării a principiilor morale, fapt ce s-ar realiza mai ușor cu sprijinul cifrelor. Lucrarea era structurată în 3 părți: prima parte vorbea despre 9 muze; 7 planete; 5 râuri ale infernului; 7 arte liberale, 9 ranguri ale nobilimii în Anglia etc.; a II-a parte – cu fapte de ordin moral (3 trepte ale Dogmaticii); maxime morale etc.; partea a III-a – cuprindea traducerea cărților lui N. Reussner: *Symbolorum imperatorum classis prima* (Frankfurt, 1663), asupra devizelor împăraților și regilor. Referitor la *Artimloghion*, trebuie specificat faptul că, **era destinat ca manual școlar**, scris cu scopul, de a fi folosit în noile școli religioase din Moscova, contribuind, astfel, la educația religioasă întreprinsă de Țarul Al. Mihailovici, în Moscova⁶⁰. Din păcate, pentru literatura noastră, Milescu a dat foarte puțin, din pricina împrejurărilor vremurilor în care a trăit. Tot umanistul nostru a lăsat în limba rusă mai multe cărți, unele traduse, altele ce-i aparțineau. Astfel, în 1672, a scris un *Dicționar ruso-greco-latin*, care, însă, nu s-a păstrat, dar avea să folosească

⁵⁶ Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, p. 536.

⁵⁷ *Ibidem*, pp. 511-512.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 537.

⁵⁹ *Ibidem.*, pp. 537-538.

⁶⁰ Ștefan Ciobanu, *op. cit.*, p. 323.

pentru mai târziu, la întocmirea și alcătuirea dicționarelor similare, care au apărut în Rusia⁶¹.

6) *Povestirea despre Sibile (1672)*, cu titlul complet: *Povestire despre Sibile, câte au fost, care erau numele lor și profețiile lor, oct. 1672* –, pe care a scris-o, chiar din ordinul Țarului Alexei I Mihailovici, reprezentând o compilație după un *hronograf grecesc* (sau după scrieri latine, unde se tratează despre prezicerile Sibilelor). Un rol important l-au avut versurile din *Introducere*, atribuite autorului, prin care explica în felul/stilul său, profețiile Sibilelor (personaje din mitologiile greacă și romană, sau prezicătoarele lumii antice), privitoare la diferite împărății, ce vor stăpâni, pe rând, lumea. Tendința lucrării căuta să dovedească o concordanță dintre profețiile sibilelor cu Biblia, iar autorul, prin cartea sa, pe care a scris-o pentru Țar, prezenta crezul creștinilor din Constantinopol și dorința lor de a fi eliberați de sub jugul otoman⁶².

7) *Hrismologhion (1673)* – a avut un cuprins istoric și teologic, fiind în mare o traducere după *Hrismologhionul* lui Paisie Ligaridi (1656), a cărui bibliotecă o moștenise Nicolae Milescu⁶³. Titlul în sine, care era foarte lung, explică totul: *Hrismologhion sau Cartea Profețiilor, explicarea visului lui Nabucodonosor de profetul Daniil, precum și despre cele patru monarhii ale lumii, despre păgânul împărat Mahomet și despre imperiul său. Prezicerea prea înțeleptului împărat Leon și a multor alți bărbați, privind căderea Constantinopolului și pe turci, ceea ce va veni în timpul următor. De asemenea despre Antihrist și despre alte lucruri mai presus de fire. Tălmăcită în limba slavă: după vechi manuscrise grecești, din porunca prea piosului și prea blândului domn și stăpânitor țarul și marele prinț Alexei Mihailovici, împăratul tuturor rușilor, de Nicolae Spătarul. Și nu numai tălmăcită, dar încă și însoțită la fiecare capitol de întinse comentarii, care au costat multă trudă și stăruință. În Cetatea Moscovei 1673, în ziua de 25 ianuarie*, aducând elogiul protectorului său, Țarul Al. Mihailovici, considerându-l și protector al *Științelor, Istoriei*⁶⁴. Această lucrare a lui Milescu, se pare că a fost cea mai răspândită, ca dovadă a erudiției umanistului român, de aceea, din ea s-au păstrat mai multe manuscrise.

8) *Descrierea prea vestitei și marei biserici numită Sf. Sofia din Constantinopol (1684)*, în care nu se oprea doar asupra descrierii Catedralei Sf. Sofia, așa cum o văzuse, desigur, în timpul șederii sale în Cetatea

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Pr. Dumitru Cristescu, *op. cit.*, p. 507.

⁶³ Acad. Al. Rosetti și colab., *op. cit.*, p. 464.

⁶⁴ Pr. Dumitru Cristescu, *op. cit.*, p. 508.

Constantinopolului (Istanbulului), ci era o istorisire a modului de cum a fost construită de către Împăratul Justinian, cu legendele și minunile care au împresurat-o de-a lungul istoriei, dar și încercările prin care a trecut, așa cum s-a întâmplat în 1204, când i s-au adus stricăciuni și luare de odoare de către cruciați (aflate, spunea autorul, la Basilica Sf. Marcu, din Veneția). Lucrarea pare a fi o traducere din limba greacă⁶⁵.

9) ***Scurtă dovedire cum că știința și limba elino-greacă sunt mai necesare decât știința și limba latină și care sunt foloasele pentru poporul slavon (1685)*** – argumenta prin idei panslaviste de ordin bisericesc și ortodox *scurta dovedire* împotriva latinilor catolici. Spătarul Nicolae Milescu amintea și de faptul că, poporul slav a primit alfabetul și cărțile religioase ale grecilor, prin călugării Chiril și Metodi, apărând punctul strict ortodox, bazându-se și pe scrierile Patriarhului Țdositei II Nottara al Ierusalimului (1669-1707). Era astfel și punctul de vedere al *Marii Școli* de la Constantinopol, că, limba greacă era considerată superioară limbii latine, ca reprezentantă a Ortodoxiei și totodată se situa la temelia Creștinismului, prin Evangheliile Sf. Apostoli și Scrierile Sf. Părinți⁶⁶.

10) ***Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, împotriva ereziilor (1698)*** – cartea s-a dovedit de o reală importanță și actualitate, pentru acea vreme, în lupta dusă în Biserica Rusă, la finele sec. al XVII-lea, între curentul grecesc, reprezentat de frații Lihudi și cel latin, adus, atunci, de unii cărturari ieșiți și formați la Școala Sf. Mitropolit Petru Movilă al Kievului. Cartea, prin importanța avută, s-a tipărit în mai multe etape, la Iași, în greacă, cu sprijinul bănesc al lui Duca Vodă (în 1683); mai târziu, prin 1688, era tradusă în slavonă, de starețul Eufimie, iar, în anul 1693, de către Sf. Dosoftei, Mitropolitul Moldovei, pe când se afla în exil, departe de țară, în Polonia, Ierarh considerat *primul nostru poet național* și cel dintâi versificator al *Psaltirii* în tot Răsăritul Ortodox⁶⁷. Astfel, după traducerea *Vechiului Testament*, în limba română, tălmăcirea cărții Sf. Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, în slavona bisericească, s-a dovedit a fi una dintre cele mai de seamă lucrări teologice traduse, de Nicolae Milescu, fiind de fapt și ultima traducere bisericească, prin care, umanistul român își încheia vasta și rodnică sa activitate, vreme de aproape 35 de ani, în slujba Țarilor ruși, la Moscova⁶⁸.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 509.

⁶⁷ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. II, Iași, 2006, pp. 91-93; Pr. D. Cristescu, *op. cit.*, p. 509.

⁶⁸ Pr. D. Cristescu, *op. cit.*, p. 509.

Mai întâi, elev al Școlii de la Trei Ierarhi din Iași, apoi, al Marii Academii/Școli din Constantinopol, **Nicolae Milescu-Spătarul** s-a distins ca unul dintre iscușii cărturari din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. Poliglot și cu multă știință de carte, umanistul român s-a dovedit, în decursul vieții, un vrednic și priceput diplomat în misiunile, pe care le-a avut de onorat, prin obositoarele călătorii de cercetări anevoioase, spre a realiza lucrări de o mare importanță, pentru întărirea și apărarea Ortodoxiei Universale de primejdia prozelitismului iezuiților catolici, dar și protestantismului.

Din păcate, opera lui Milescu, scrisă mai ales, în limbile slavo-rusă și neogreacă, nu a putut fi de folos prea mult Culturii Române, din cauza împrejurărilor timpului, care l-au determinat, de tânăr, să ia calea pribegiei. În afară de cărțile: *Istoria despre Sfânta Icoană a Prea Sfintei noastre Stăpâne Născătoare de Dumnezeu Maria* (Mănăstirea Neamțu, 1655) și *Cartea cu multe întrebări foarte de folos* (1661), noi am fost cu totul lipsiți de celelalte opere literare ale sale. Iar, prin tipărirea *Enchiridionului* (socotită o adevărată mărturisire de credință a Spătarului N. Milescu) **a reprezentat** –, după cum s-a subliniat anterior –, **pătrunderea/introducerea primei opere românești în Cultura Universală**, iar autorul ei – Nicolae Milescu – considerat un adevărat teolog ortodox al timpului în care a trăit. Pe lângă traduceri, Milescu s-a remarcat ca teolog, apologet, prin scrierile de Istorie Bisericească, având convingerea că, adevărata *Religie* poate face din *Istorie* o reală „armă” împotriva ereticilor.

Nicolae Milescu-Spătarul s-a stins din viață în anul 1708, iar faima sa a crescut după moarte. Astfel, la începuturile cercetărilor dedicate scrierilor și activității cărturărești a lui Milescu, s-au observat trei perioade distincte, după cum urmează: 1) **1866-1898**; 2) **1898-1958** și 3) **din 1958 până în 1964**.

Prima perioadă (1866-1898) cuprinde cele dintâi cercetări asupra operelor/scrierilor lui Nicolae Milescu, prin publicarea în Revista *Arhiva Istorică a României* (ce apărea sub egida lui B. P. Hașdeu), a unei dări de seamă „ciudată și nouă a Rusiei, cuprinzând starea de astăzi a acestei Împărății, expedițiile rușilor în Crimeea în 1689, pricinile celei din urmă revoluții, obiceiurile și religia lor, povestirea unei călătorii a lui Spatarus pe uscat în China – scrisă – Paris, 1698”⁶⁹. Iar, despre Milescu, în calitate de teolog, cercetările au început în anul 1866, în Ziarul *Satyrul*, cu trei studii ale lui B. P. Hașdeu, sub a cărui direcție apărea și ziarul, în care, Milescu era înfățișat și ca traducător de opere bisericești. Mai târziu, în anul 1870, în Ziarul *Traian*, tot Hașdeu republica foiletoanele din *Satyrul* (cele din 1866), de această dată, vorbind și despre

⁶⁹ N. Iorga, *op. cit.*, p. 368; Petre V. Haneș, *op. cit.*, p. 563.

Enchiridion și introducerea din *Hrismologhion* –, foiletoanele s-au oprit acolo, deoarece, ziarul își încetase apariția⁷⁰. În anul 1885 era publicată cartea *Schițe din Istoria Literaturii Române*, reprezentând un rezumat al unor cursuri universitare de la Iași, dar și din București, ale Prof. V. A. Urechia, în care se dedica un capitol și lui Milescu⁷¹. Prin 1891, în *Istoria Românilor*, A. D. Xenopol amintea și despre activitatea de scriitor bisericesc a Spătarului Nicolae Milescu.

Perioada a doua (1898-1958). În anul 1898, marele savant și istoric Nicolae Iorga (de la a cărei naștere, s-au împlinit 150 de ani, fiind născut, la 5 iunie 1871- asasinat pe 27 noiembrie 1940)⁷² indica drept scriitor al veacului XVII, pe C. Cantacuzino (fratele domnitorului Șerban Cantacuzino), cap al Divanului Domnesc, șef al Cancelariei Domnești, sub trei domnitori: Șerban Cantacuzino; Constantin Brâncoveanu și Șt. Cantacuzino, vreme de 38 de ani, fiind „amestecat” și în *Biblia de la 1688* (sau *Biblia lui Șerban Cantacuzino*), iar despre Milescu nu amintea deloc. Faptul că, nu era menționat numele lui Milescu și al Mitropolitului Dosoftei are următoarea explicație: Milescu tradusese în vremea pe când era reprezentant al lui Grigore Ghica la Constantinopol (cel care dispusese să fie omorât postelnicul Constantin Cantacuzino, tatăl viitorului domn Șerban, care tipărise *Biblia de la 1688*), iar Vlădica Dosoftei, în același an, 1688, se afla deja exilat în Polonia și amenințat cu caterisirea. Așadar, în astfel de condiții, menționarea numelui lor între ostenitori, nu era tocmai de bun augur. Trebuie amintit că, un exemplar al *Bibliei de la 1688* a ajuns și în Polonia, la Mitropolitul Sf. Dosoftei, pe care a făcut câteva comentarii la *Vechiul Testament*, în limbile latină, greacă, polonă și română⁷³.

În anul 1900, apărea ediția a doua din *Manual de Istorie a Românilor*, a lui Gr. Tocilescu, în care era un capitol despre cultura română din a doua jumătate a sec. al XVII-lea, amintind și despre Milescu, descris ca *învățat și cunoscător de*

⁷⁰ Petre V. Haneș, *op. cit.*, p. 565.

⁷¹ *Ibidem*, p. 569.

⁷² Prof. Dr. Ion I. Mutu-Strehaia și colab., *Nicolae Iorga – 70 de ani de la tragica sa moarte*, în „Glasul Parohiei”, Anul I, nr. 3-4/2010, pp. 3-5; Acad. Ioan-Aurel Pop, *Nicolae Iorga ultimul polihistor al culturii românești*, în „Magazin istoric”, Anul LIV, nr. 6/2021, pp. 5-8; Idem, *Nicolae Iorga ultimul polihistor...*, în „Magazin istoric”, Anul LIV, nr. 7/2021, pp. 5-8 (continuarea din numărul anterior); *Ibidem*, în „Magazin istoric”, Anul LIV, nr. 8/2021, pp. 5-8 (a treia și ultima parte a evocării marelui savant); Prof. Univ. Dr. Dan Smântânescu, Secretarul personal al lui Nicolae Iorga, *Titanul Nicolae Iorga*, București, Editura Paul Editions, 2021, pp. 27-28 și urm.; Prof. Dr. Ion-Nicolae I. Mutu-Strehaia, *Apostolat și jertfelnicie în slujba Neamului Românesc: Nicolae Iorga – 150 de ani de la naștere (1871-2021) – Micromonografie – (Partea întâi)*, în „Arcade”, Anul XIX, nr. 3/2021, pp. 14-17.

⁷³ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. II, Iași, 2006, pp. 116-117.

*multe limbi*⁷⁴. Peste câțiva ani, în 1915, Nicolae Iorga, într-un discurs ținut la Academia Română, legat de *Biblia de la București*, afirma că, Milescu nu ar fi lucrat la traducerea ei⁷⁵. De menționat că, *Biblia din 1688*, pe lângă cărțile „necanonice”, mai cuprindea și lucrarea „apocrifă”: *Despre rațiunea dominantă* (inițial, atribuită lui Iosif Flaviu, dar cei mai mulți cercetători consideră că ar fi a unui anonim din Alexandria, din sec. I d. Hr.), tradusă în română de Milescu, revăzută de Sf. Mitropolit Dosoftei al Moldovei, fiind prima scriere filosofică tradusă în limba română⁷⁶. Cartea prezenta capacitatea rațiunii de a domina sentimentele și era un amestec dintre cultura ebraică și greacă, fiind influențată de Platon și Aristotel. Editorii i-au atașat o *Erată*, prima consemnată în istoria tiparului românesc⁷⁷. Același savant, Nicolae Iorga, în lucrarea sa: *Istoria Literaturii Românești*, vol. I, ediția a II-a, București, 1925, în capitolul XIV: *Proză și poezie religioasă și profană înainte de 1688*, amintea, în subcapitolul 1., despre: **Scriitori noi moldovenești: Nicolae Milescu**, pe care-l descria ca: „foarte harnic, potrivit pentru misiuni diplomatice grele și pentru obositoare călătorii de cercetări, pentru tâlmăcirii rezezi, trebuincioase unei Cancelarii de Stat..., a cărui soartă și muncă s-ar învrednici de un mai mare loc aici, dacă, fie și în cea mai mică măsură, condeiul lui neobosit ni-ar fi folosit și nouă”⁷⁸.

Tot Iorga, în același volum, amintea și de vizita lui Milescu în China, despre lucrarea sa *Enchiridion*, dar și ostenele cărțurărești la curtea Țarului Alexei I Mihailovici, unde a contribuit la îmbunătățirea literaturii rusești:

„... i se cereau la Curte felurite traduceri din grecește, pe care în Moldova nu se gândise a le face pe românește, fiindcă nimeni nu-i ceruse aceasta; literatura rusească începătoare capătă astfel de la dânsul un dicționar grec-rusesc, o carte de istorie pe numere, intitulată **Artimologhion**, o carte despre tâlcuirea proorocilor, o culegere de cărți ale Domnilor, un cronograf..., un tratat despre Muse și artele literale, o carte despre Sibile..., poate o istorie a Rusiei, după toate izvoarele, de un vast program critic”⁷⁹ etc.

Referitor la misiunea întreprinsă în China, de către umanistul nostru, istoricul Iorga afirma, că: „Cercetarea lui a provocat un șir de măsuri pentru

⁷⁴ Petre V. Haneș, *op. cit.*, p. 575.

⁷⁵ *Ibidem*.

⁷⁶ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. II, Iași, 2006, p. 117.

⁷⁷ *Ibidem*.

⁷⁸ N. Iorga, *op. cit.*, p. 365.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 367-368.

deschiderea și asigurarea drumurilor în aceste regiuni până atunci necunoscute”⁸⁰, iar, după 1694, Milescu se afla spre sfârșitul zbuciumatei sale cariere, trecând la cele veșnice, *dată exactă*, în 1708⁸¹.

Într-un curs universitar dactilografiat al Prof. Nicolae Cartoian, din 1931-1932, despre *Epoca lui Constantin Brâncoveanu*, un capitol era consacrat lui Constantin Cantacuzino, dar îl prezenta și pe Nicolae Milescu-Spătarul, ca teolog⁸². În lucrarea sa din 1938, *Istoria Românilor*, istoricul Nicolae Iorga atribuia traducerea *Bibliei de la 1688*, lui Constantin Cantacuzino⁸³.

Începând cu toamna anului 1938, Catedra de *Istoria Literaturii Române Vechi*, de la Facultatea de Litere și Filosofie, din cadrul Universității București, avea, pe lângă renumitul dascăl, Prof. Nicolae Cartoian, încă un titular, pe Prof. Ștefan Ciobanu (1883-1950)⁸⁴, la rândul-i, un ales istoric al *Literaturii Române Vechi*, Membru al Academiei Române (din 1918), dar și Profesor la Facultatea de Teologie din Universitatea Iași (facultate, atunci, cu sediul la Chișinău), care, în ampla sa lucrare: *Istoria Literaturii Române Vechi* (din 1947 și reeditată, în 1989 și 1992, la București și Chișinău), dedica un capitol lui Nicolae Milescu-Spătarul⁸⁵.

Academicianul și criticul literar George Călinescu, în monumentală sa lucrare, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, din 1941, doar în treacănt amintea despre Nicolae Milescu-Spătarul, căruia îi atribuia lucrarea *Istoria Țării Românești*⁸⁶.

Perioada a treia (1958-1964). În 1958, s-au împlinit 250 de ani de la înveșnicirea lui Nicolae Milescu-Spătarul (1708-1958). Cu acel prilej, Revista *Ortodoxia* a Patriarhiei Române i-a consacrat lui Milescu, un număr special/comemorativ, intitulat: *Opera teologică a lui Nicolae Milescu*. Revista începea cu rubrica de *Comemorări*, a *Redacției*, intitulată: *O puternică personalitate a Ortodoxiei din veacul al XVII-lea: Spătarul Nicolae Milescu, cu prilejul împlinirii a 250 de ani de la moartea sa, cel care:*

„...s-a făcut cunoscut și prețuit, atât pe plan internațional, prin vasta sa cultură, prin truda scrisului, prin bogata sa activitate diplomatică și prin întinsele relații pe care le-a avut cu marii oameni ai vremii, cât și pe

⁸⁰ *Ibidem*, p. 368.

⁸¹ *Ibidem*, p. 369.

⁸² Petre V. Haneș, *op. cit.*, p. 579.

⁸³ *Ibidem*, p. 583.

⁸⁴ Ștefan Ciobanu, *op.cit.*, pp. 5, 13.

⁸⁵ *Ibidem*, pp. 319-328.

⁸⁶ G. Călinecu, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, București, Editura Minerva, 1982, p. 33.

plan interortodox și interconfesional, prin afirmarea valorilor Ortodoxiei – puțin și rău cunoscute pe atunci în Occident – și prin neobositele sale mijlociri către împăratul pravoslavniciei Rusii pentru zdrobirea jugului otoman, sub care se chinuiau frații săi de sânge și atâtea popoare creștine”⁸⁷.

Se mai sublinia, printre altele, că, Nicolae Milescu-Spătarul:

„Cunoaște și întreține legături cu o mulțime de oameni de cultură din Occident, care-l apreciază la superlativ. Așa: germanul Laurent Rinhuber, suedezul I.G. Sparwenfeld, francezii A. de Pomponne și Foy de Neuville, Witsen primarul Amsterdamului, iezuitul francez Philippe Avril, Ferdinand Verbiest, și Grimaldi, pe care i-a cunoscut în China și mulți alții. Bune referințe asupra culturii Spătarului ajung până la urechea marelui filosof german Leibnitz”⁸⁸.

În continuare, numărul comemorativ al Revistei *Ortodoxia* cuprindea articole de specialitate: *Opera teologică și apologetică a Spătarului Nicolae Milescu*, întocmit de către Preotul Dumitru Cristescu, în care, autorul face o minuțioasă prezentare a operelor teologice, scrise de umanistul nostru⁸⁹; *Mărturisirea de credință a Spătarului Nicolae Milescu: Stella Orientalis Occidentali Splendens*, de Pr. Conf. Al. I. Ciurea, se oprea asupra lucrării *Enchiridion*, prin a cărei tipărire, pătrundea prima scriere românească în Cultura Universală, iar prin conținut, a făcut din Milescu, adevărat mărturisitor și apologet al Ortodoxiei în fața răătăcirilor vremii⁹⁰. Lucrarea s-a publicat în limba latină, iar, prin ostenele Academiei Române, care, a izbutit să obțină textul microfilmă de la Biblioteca Națională din Paris, autorul articolului aducea mulțumiri lui Corneliu Bărbulescu, pentru acordul publicării și Prof. Vasile Ionescu, ostenitor la traducerea textului latin în românește⁹¹.

Un alt articol dedicat ostenele cărțurărești ale lui Milescu a fost și: *Biblia în traducerea lui Nicolae Milescu*, scris de G. T. Pop, în care se făcea referire la un *Manuscris (Ms. 45)*, din fosta Bibliotecă Centrală de la Blaj, aflat în Biblioteca

⁸⁷ Redacția, *O puternică personalitate a Ortodoxiei din veacul al XVII-lea: Spătarul Nicolae Milescu, cu prilejul împlinirii a 250 de ani de la moartea sa*, în „Ortodoxia”, Anul X, 1958 – număr comemorativ – *Opera teologică a lui Nicolae Milescu* –, p. 491.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 493.

⁸⁹ Pr. Dumitru Cristescu, *op. cit.*, pp. 495-510.

⁹⁰ Pr. Conf. Al. I. Ciurea, *op. cit.*, pp. 511-538.

⁹¹ *Ibidem*, p. 512.

Academiei Române, Filiala Cluj⁹², despre care, cercetătorul N. Comșa prezenta un *Vechi Testament*, ce, părea a fi o copie parțială a traducerii lui Nicolae Milescu-Spătarul, care, la rându-i, tradusese după *Biblia* de la Frankfurt (1597)⁹³. Era vorba de o copie, din 1700, a unui scriitor *Dumitrul*, din Câmpulung, din timpul păstoririi Mitropolitului †Teodosie al Țării Românești (1668-1672; 1679-1708)⁹⁴. Dumitru susținea, că, Milescu nu era cleric, ci mirean (după cum reieșea din partea tehnică a traducerii sale), tocmai cum era N. Milescu⁹⁵.

Și studiul: *Cercetări vechi și noi despre Nicolae Milescu*, al lui Petre V. Haneș, în care, autorul făcea periodizarea, în trei etape, a celor care, de-a lungul vremii, începând cu secolul al XIX-lea și până în 1964, s-au aplecat asupra operei, vieții și activității umanistului Nicolae Milescu-Spătarul (cele trei perioade cuprinse: 1866-1898; 1898-1958 și 1958-1964)⁹⁶, despre care s-a menționat anterior.

Mai târziu, istoricul, criticul literar și Prof. Univ. Dr. Ion Rotaru (1924-2006), de la Facultatea de Litere, din cadrul Universității București, într-una din lucrările sale: *O Istorie a Literaturii Române*, vol. I – *De la origini până la Epoca Luminilor* – (care a fost și teza sa de doctorat), ediția a II-a, revizuită și adăugită, Galați, Editura Porto-Franco, 1994, a dedicat câteva pagini, activității lui Nicolae Milescu-Spătarul⁹⁷.

Cu siguranță, viața, opera și activitatea marelui umanist, cărturar, encicloped, poliglot, diplomat și datorită anumitor scrieri –, teolog și apologet al Ortodoxiei –, **NICOLAE MILESCU-SPĂTARUL** a trezit și va trezi interesul și altor cercetători (printre care și regretatul Preot Acad. Prof. Dr. Iosif-Mircea Păcurariu, de la Sibiu, ales istoric bisericesc: 1932-2021)⁹⁸, și nu numai, care s-au aplecat și se vor apleca, spre a scoate la lumină personalitatea românului nostru nevoit, dintru ale sale tinereti să ia calea pribegiei, dar cu toate acestea, a dus, peste hotare, faima Poporului Român din care s-a plămădit.

⁹² Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. II, Iași, 2006, p. 115.

⁹³ Petre V. Haneș, *op. cit.*, p. 585.

⁹⁴ G. T. Pop, *Biblia în traducerea lui Nicolae Milescu*, în „B.O.R.”, Anul LXXX, nr. 9-10/1962, pp. 958-959 și urm.; Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. II, Iași, 2006, pp. 107-109, 117, 118; Pr. Dr. Nicolae Șerbănescu, *Mitropoliții Ungrovlahiei*, în „B.O.R.”, Anul LXXVII, nr. 7-10/1959, p. 780; Ibidem, în vol.: *Istoria Mitropoliei Țării Românești. Studii publicate în anul 1959, la împlinirea a 600 de ani de existență*, București, Editura Trinitas, 2010, pp. 257, 265 (ediție îngrijită de pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu și Daic. Conf. Dr. Pavel Cherescu).

⁹⁵ Petre V. Haneș, *op. cit.*, p. 585.

⁹⁶ *Ibidem*, pp. 562-588.

⁹⁷ Ion Rotaru, *op. cit.*, pp. 301-309.

⁹⁸ Pr. Prof. Dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii...*, vol. II, Iași, 2006, pp. 115-117.

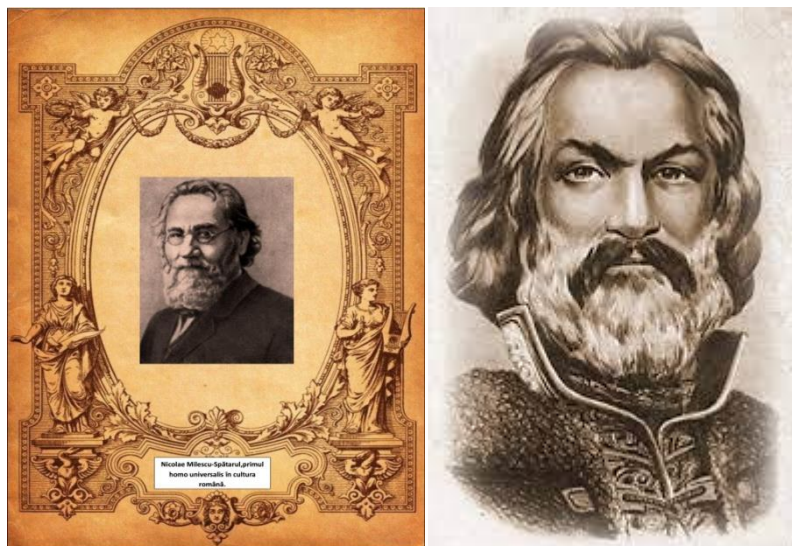

Fig. 1-3. Nicolae Milescu-Spătarul

INFORMAȚII NOI DESPRE TABLOUL BĂTĂLIA DE LA CĂLUGĂRENI DE CAROL WALLENSTEIN

Gabriel CROITORU*

Abstract: *At SJAN Dolj, in the Dolj County Prefecture Fund, Administrative Service, I have discovered a file entitled Delă for a painting of Prince Mihai Viteazu, a file containing 22 files on how the painting of the Battle of Călugăreni was made by the first drawing teacher of Wallachia, Carol Wallenstein, was made known to the notables of Dolj County and Craiova. The painting The Battle of Călugăreni by Carol Wallenstein, painted in Vienna in 1840, is one of the works through which the painter became known in Bucharest and Dolj County, decorating the walls of many houses in the first half of the 19 century, symbolizing a moment of a glorious past which, in the first half of the 19 century, contributed to the struggle of the Romanian people to achieve national unity and independence. If until now the biographies dedicated by those who have studied the life and activity of Carol Wallenstein have stated that this painting was known only to the nobles of Bucharest, the record we discovered shows that this painting was widely spread in Wallachia, it spread in Craiova and Dolj County being a testimony that reinforces the above allegation.*

Key words: *painting, Mihai, college, subscription, battle.*

Învățământului artistic din spațiul românesc, deși prin complexitatea sa intrinsecă, prin profundele sale consecințe în sferele socialului și naționalului, a fost un fenomen destul de generos și amplu, nu i-au fost consacrate lucrări de referință, majore și definitive care să-l analizeze unitar. În istoriografia subiectului a fost preferată analiza pe perioade scurte de timp și pe arii geografice sau, de cele mai multe ori, abordarea sa în cadrul analizei biografiei unuia sau altuia dintre artiștii angajați în procesul pedagogic. Analizele exegetice relative la învățământul plastic au fost mai numeroase pentru Moldova, decât pentru Țara Românească, deși Școala de Belle-Arte din București a dat incomparabil mai mulți plasticieni de valoare decât cea de la

* Cercetător științific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor”, din Craiova, al Academiei Române; e-mail: gabrielcroitoru288@yahoo.com.

Iași, unde personalitatea complexă, de factură renașcentistă a lui Gheorghe Asachi, care a elaborat un program educațional ce urmărea încurajarea talentelor în arta „zugrăviei” și dezvoltarea practicii plastice, explică această preferință. Dintre cei care au realizat studii monografice relative la învățământul artistic de dincolo de Milcov, amintim pe A. D. Atanasiu¹, H. Blazian², Sabina Docman³, Eugen Pohonțu⁴, Ion I. Solcan⁵, Elena Zara⁶, Claudiu Paradais⁷, Maria Paradais⁸ și Valentin Ciucă⁹.

Pentru Țara Românească amintim lucrarea apărută cu prilejul serbării centenarului Școlii de Belle-Arte din București sub coordonarea lui Raul Sorban¹⁰, lucrare care pe lângă unele interpretări teziste pe pozițiile materialismului dialectic și ale luptei de clasă inerente perioadei, reprezintă o contribuție de referință. Între lucrările care tratează unitar învățământul

¹ A. D. Atanasiu a fost profesor de perspectivă la Școala de Belle-Arte din Iași și director al acesteia, între anii 1933-1937. A publicat mai multe articole în care se ocupă de personalitățile care au contribuit la înființarea învățământului artistic moldovenesc, dintre care amintim: *Gheorghe Bardazare Panaiteanu și înființarea Pinacotecei și Școlii Artelor-Frumoase în Iași*, în „Arhiva. Organul Societății Științifice și Literare din Iași”, nr. 2/februarie 1904; *Scrisori din corespondența lui Gh. Asachi către Gh. B. Panaiteanu*, în „Arta Română”, nr. 1/ianuarie 1910; nr. 2/februarie 1910; nr. 3-4/martie-aprilie 1910; nr. 7/septembrie 1910; nr. 9/noiembrie 1910, nr. 10/decembrie 1910; *Pinacoteca, Școala de Arte Frumoase și Conservatorul la serbările jubiliare din Iași*, în „Arta Română”, nr. 7-8/septembrie-octombrie 1911.

² H. Blazian, *Contribuții la istoricul picturii române în secolul al XIX-lea. Începuturile picturii moderne în Moldova – Gh. Asachi – învățământul artistic – elevii clasului de zugrăvitură*, în „Viața Românească”, nr. 9/septembrie 1938.

³ Sabina Docman, *Date despre Pinacoteca și Școala de Arte Frumoase din Iași*, în „Studii și Cercetări de Istoria Artei”, nr. 3-4/iulie-decembrie 1956.

⁴ Eugen Pohonțu, *Începuturile vieții artistice moderne în Moldova – Gh. Asachi și Gh. Panaiteanu*, București, Editura Meridiane, 1967.

⁵ Ion N. Solcan, *Gheorghe Asachi, fondatorul învățământului plastic în Moldova*, în Marin Aiftincă, Al. Husar, *Gheorghe Asachi, studii*, București, Editura Academiei Române, 1922, volum colectiv apărut cu prilejul serbării bicentenarului nașterii lui Gh. Asachi.

⁶ Elena Zara, *G. Panaiteanu Bardasare și Constantin Stahi*, București, Editura Academiei Române, 1937.

⁷ Claudiu Paradais, *Gheorghe Panaiteanu-Bardasare*, București, Editura Meridiane, 1988, lucrare realizată împreună cu Maria Paradais.

⁸ Maria Paradais, *Gheorghe Panaiteanu-Bardazare, date noi și precizări cu privire la fondarea pinacotecii naționale din Iași*, în „Cercetări istorice”, serie nouă, VII, Iași, 1976.

⁹ Valentin Ciucă, *Constantin D. Stahi*, București, Editura Meridiane, 1983.

¹⁰ Raul Sorban, *100 de ani de la înființarea Institutului de Arte Plastice „Nicolae Grigorescu” din București 1864-1964*, București, Editura Meridiane, 1964.

artistic românesc se numără și cele ale lui George Oprescu¹¹, în care autorul tratează fenomenul în ansamblu. Ultima lucrare, și cea mai completă, atât sub raport documentar, cât și analitic este cea semnată de istoricul de artă Adrian Silvan Ionescu¹², lucrare în care autorul prezintă unitar învățământul artistic românesc în secolul al XIX-lea, mai precis între anii 1832-1892, practic perioada de pionierat a fenomenului, dar și trecerea de la cursurile de largă inițiere în tainele desenului instituite în gimnaziile și colegii și destinate tuturor elevilor la cursurile de strictă specialitate din instituții de rang universitar destinate doar celor care dovedeau reale aptitudini pentru arte.

Date interesante despre învățământul artistic din spațiul românesc găsim tangențial și în lucrările care analizează întreg învățământul românesc, lucrări semnate de V. A. Urechia¹³ și Nicolae Iorga¹⁴.

La sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea, pictura de șevalet începe să-și facă apariția și în Țările Române, moda tablourilor panotate pe pereții camerelor fiind introdusă de soldații ruși și de austrieii veniți în spațiul românesc în urma războaielor ruso-austro-turce din anii 1787-1791, 1806-1812, 1828-1829¹⁵. Genul preferat era portretul, el corespunzând nevoii de validare a statutului social. Această timidă pătrundere a operelor de artă în casele boierilor de la cumpăna secolelor XVIII și XIX a avut importanța ei pentru viitoarea dezvoltare a plasticii de șevalet și pentru introducerea învățământului de specialitate.

Prezența pictorilor peregrini în cele două capitale, București și Iași, a acomodat înalta societate cu producțiile acestora, fie că erau miniaturi pe fildeș sau hârtie, acuarele, litografiile sau lucrări de mari dimensiuni în ulei pe pânză, lemn, aramă sau carton¹⁶. Pe lângă portrete, pictorii străini erau adesea solicitați să dea și lecții de desen și pictură copiilor de familie bună, contribuind prin aceasta la dezvoltarea gustului pentru frumos. Printre artiștii care au dat lecții de desen și pictură se numără și Carol Wallestein care avea să-și lege destinul de începuturile cursurilor sistematice de desen la sud de Carpați. Potrivit Regulamentului Organic, anexul 4 pentru școale, articolele 61 și 62,

¹¹ George Oprescu, *Pictura românească în secolul al XIX-lea*, București, Editura Meridiane, 1984; Idem, *Crearea școalelor de arte frumoase în Țările Române*, în „Buletin Științific”. Secțiunea de știința limbii, literatură și arte, tom I, nr.1-2/ianuarie-iunie, 1951.

¹² Adrian Silvan Ionescu, *Învățământul artistic românesc 1830-1892*, București, Editura Meridiane, 1999.

¹³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor de la 1800-1864*, București, 1892.

¹⁴ Nicolae Iorga, *Istoria învățământului românesc*, București, 1928.

¹⁵ Adrian Silvan Ionescu, *op. cit.*, p. 16.

¹⁶ *Ibidem*, p.17.

desenul devine o disciplină importantă în programa școlară fiind demonstrată importanța desenului pentru meseriași și meșteșugari¹⁷. Desenul artistic se practică în primul an al clasurilor de umanioare iar în următorii ani se va preda desenul tehnic și cel topografic, ceea ce arată o evidentă orientare a studiilor spre pragmatism. Deși a fost unul dintre pionerii fenomenului plastic din Țara Românească și cel care a pus bazele învățământului artistic la sud de Carpați se știu puține lucruri despre viața și activitatea acestuia. Dintre cei care i-au dedicat studii biografice și monografice îi amintim pe următorii: Pius Wallenstein¹⁸, nepot de fiu al Carol Wallenstein, H. Blazian¹⁹, Maria Cojocărescu²⁰, Ioan N. Vlad și Gh. Stancoveanu²¹, Șerban Boicescu și Ioan Duployen²², Adrian Silvan Ionescu²³, Paul Rezeanu²⁴. Dacă în ceea ce privește originea și locul nașterii lui Carol Wallenstein părerile specialiștilor sunt împărțite, existând mai multe puncte de vedere²⁵, în ceea ce privește anul stabilirii acestuia în Țara Românească, majoritatea celor care s-au aplecat asupra vieții și activității acestuia a indicat anul 1817.

Așadar, potrivit informațiilor furnizate de Ioan N. Vlad și Gh. Stancoveanu, Carol Wallenstein s-a născut în orașul Gospici din Croația, la 20 octombrie 1795, în familia unui medic militar din armata austriacă. După studii de artă la Viena, în anul 1817, se întoarce în Țara Românească și se stabilește pentru un timp la Craiova, la mătușa sa Golfineanu, unde se întreține din predarea desenului în casele celor bogați. În anul 1821, se căsătorește cu Maria Stănescu-Slătineanu, din Slatina și au împreună 7 copii. După moartea Mariei,

¹⁷ Regulamentul Organic, 1847, pp. 375-376.

¹⁸ Pius Wallenstein, *Biografia și activitatea lui Carol Wallenstein de Vella, Pictor, Profesor, Conservator și inițiatorul fondării Muzeului Național, Galeriei de tablouri și Museului de Șt. Naturale*, Ploiești, 1908.

¹⁹ H. Blazian, *Începuturile picturii moderne în Muntenia – Carol Valstei*, în „Viața Românească”, nr. 10/octombrie 1937, pp. 67-70.

²⁰ Maria Cojocărescu, *Date referitoare la biografia lui Carol Valstei – primul muzeograf al Bucureștilor*, în „București. Materiale de istorie și muzeografie”, nr. 5/1967, pp. 284-294.

²¹ Ioan N. Vlad, Gh. Stancoveanu, *Carol Valștain*, Craiova, Editura Muzeul de Artă, 1967.

²² Șerban Boicescu, Ioan Duployen, *Carol Valștein – un pioner al muzeografiei și culturii românești*, în „Revista Muzeelor”, nr. 5/1971.

²³ Adrian Silvan Ionescu, *op. cit.*, pp. 16-49.

²⁴ *Carol Valștain, primul pictor modern la Craiova*, în „Ramuri”, nr. 3/1998, pp. 3-7.

²⁵ În ceea ce privește originea sa, unii cercetători îl consideră de origine cehă, alții de origine croată, alții germană, iar cei doi monografi ai săi, Ioan N. Vlad și Gh. Stancoveanu consideră că ar fi român de prin părțile Banatului, a cărui familie, în timpul stăpânirii austriece asupra Olteniei (1718-1739), a emigrat în Banat. În ceea ce privește locul de naștere al lui Carol Wallenstein sunt date două localități: Iași, capitala Moldovei și Gospici, oraș în Croația.

Carol Wallenstein se recăsătorește cu Eva Dusek, de origine cehă. La un an după căsătoria cu Maria, Carol Wallenstein se mută în București iar în anul 1832 este numit profesor la Colegiul Sf. Sava²⁶.

Surprinderea profilului activității lui Carol Wallenstein este o întreprindere destul de dificilă deoarece aceasta este una multilaterală, acesta fiind considerat de cei care i-au analizat biografia în egală măsură: pictor – cel care a deschis suita picturii istorice, a portretisticii și a peisajului; naturalist și conservator – cel care pune bazele muzeului de științe naturale și profesor – cel care a dat două lucrări inedite, *Elemente de desen și arhitectură* (1836) și *Elemente de ornitologie* (1853), primele de acest gen în Țara Românească și a cărui contribuție la apariția și dezvoltarea învățământului plastic la sud de Carpați este una dintre cele mai importante.

Pictura și litografia sunt primele arte care își fac apariția în Țara Românească. În primele decenii ale secolului al XIX-lea, se produce trecerea de la pictura de inspirație religioasă la cea portretistică și mai ales istorică, cu compoziții complexe și ilustrative²⁷. Pictura istorică este o expresie a idealurilor și cerințelor epocii contribuind la creșterea interesului pentru istorie, în general și pentru istoria patriei, în mod special. Scriitorii și istoricii fac apel la trecutul glorios al poporului român și-l evocă în sprijinul luptei pentru eliberare de sub suzeranitatea otomană. Figura centrală a întregii noastre literaturi și istoriografii din prima jumătate a secolului al XIX-lea este indubitabil, Mihai Viteazul. Pe el îl glorifică Nicolae Bălcescu în erudita lucrare dedicată marelui voievod văzându-l ca un simbol al independenței și întregirii naționale²⁸. Pictorii din prima jumătate a secolului al XIX-lea îl immortalizează, cunoscute fiind, începând cu deceniul IV, numeroase tablouri și litografii cu tematică istorică: **Bătălia de la Călugăreni**, de Carol Wallenstein; **Mama lui Ștefan cel Mare**, de Muller; **Bătălia moldovenilor cu teutonii la Marienburg**, de Gh. Panaiteanu-Bardazare; **Moartea lui Mihai Viteazul**, de Constantin Lecca. Pictura din primele decenii ale secolului al XIX-lea din Țările Române își face pe deplin datoria față de momentul istoric integrându-se activ în mișcarea de regenerare națională din această perioadă.

Pictura lui Carol Wallenstein s-a integrat perfect în coordonatele epocii contribuind și ea la atingerea idealurilor naționale ale epocii, lupta de eliberare de sub suzeranitatea otomană, alături de tablourile lui Lecca, Aman, Tătărescu,

²⁶ Ioan N. Vlad, Gh. Stancoveanu, *op. cit.*, pp. 17-52.

²⁷ *Ibidem*, p. 59.

²⁸ Nicolae Bălcescu, *Românii supt Mihai Voievod Viteazul*, București, Editura Minerva, 2018.

Negulici, Rosenthal și Iscovescu. Opera picturală a lui Carol Wallenstein a fost bogată și diversă iar astăzi se mai păstrează doar o parte din aceasta. Dintre tablourile revizitate de Wallenstein care s-au păstrat până astăzi le amintim, pe următoarele: **Vălul Veronicăi, Uciderea cu pietre a Sf. Ștefan, Învierea lui Crist, Jurământul lui Mihai Viteazul, Părintele Ambrozie și Împăratul Teodosie, Lupta de la Călugăreni, Întoarcerea prințului Știrbei de la Viena, Cena Dorini, Portretul Împăratului Nicolae Pavlovici, Visul lui Wallenstein, Bărganul, Abdul Medjid, Portretul lui Grigore Ghica, Crist grădinar, Portretul lui Bibescu Vodă, Visul lui Mihai Viteazul**²⁹.

Tabloul **Lupta de la Călugăreni** nu se mai păstrează decât pe o fotografie făcută după litografia realizată de Carol Wallenstein, în anul 1840, la Viena, și se găsește astăzi la secția de stampe a Bibliotecii Academiei Române. Prin intermediul acestuia autorul s-a făcut mult cunoscut în București³⁰, Craiova³¹ și în întreg județul Dolj în deceniile IV, V și VI ale secolului al XIX-lea, mulți reprezentanți ai protipendadei celor două urbe menționate fiind abonați la acest tablou. Litografia a fost larg răspândită prin școli la îndemnul lui Petrache Poenarul și, puțini știu că s-a menținut până în ultimele decenii ale secolului XX în manualele școlare făcând educație în spirit național multor generații de tineri³².

Alegația noastră cum că acest tablou a fost cunoscut oamenilor cu dare de mână nu numai din București, așa cum afirmă cei doi biografi ai lui Carol Wallenstein, dar și din Craiova și din județul Dolj este confirmată de documentele dintr-un dosar aflat în custodia Serviciului Județean Dolj al Arhivelor Naționale, dosar intitulat *Delă pentru tablou prințului Mihai Viteazul*, dosar ce cuprinde 22 de file referitoare, printre altele, la modalitatea de abonare a celor care doreau să-l aibă, la numărul abonaților din Craiova și din județul Dolj, precum și la costurile pe care abonații trebuiau să le plătească pentru el.

Așadar, la 30 aprilie 1845, Marele Dvornic, Șeful Departamentului Trebilor din Lăuntru, înștiințează Ocârmuirea Județului Dolj, prin porunca cu nr. 1692, că „D. Carl Valeștain, Profesorul de Desen, este a da la lumină un tablou național, ce înfățișază unul din cele mai strălucite pasajuri ale istorii lui

²⁹ Ioan N. Vlad, Gh. Stancoveanu, *op. cit.*, pp. 67-71.

³⁰ *Ibidem*, pp. 67-68.

³¹ Serviciul Județean Dolj al Arhivelor Naționale, fond Prefectura Județului Dolj, Serviciul Administrativ, dosar 68/1845 f.n. (în continuare se va cita: SJAN Dolj, fond Prefectura Județului Dolj, Serv. Ad-tiv).

³² Ioan N. Vlad, Gh. Stancoveanu, *op. cit.*, p. 68.

Mihai Viteazu, adică Bătălia de la Călugăreni³³. Departamentul Trebilor din Lăuntru la înștiințarea pe care o face către Ocârmuirea Județului Dolj, trimite și o programă, semnată de Carol Wallenstein, în care, pictorul, prezintă o scurtă istorie a domniei lui Mihai Viteazul și în care reliefează importanța Bătăliei de la Călugăreni³⁴. Costul tabloului fiind destul de mic, de un galben sau 10 șfanți exemplarul, spune Marele Dvornic în respectiva înștiințare, recomandă ca Ocârmuirea să-l facă cunoscut atât boierilor care locuiesc în orașul Craiova, cât și celorlalți proprietari din județ, dar și suptocârmuitorilor de plăși, polițaiului, negustorilor și altor fețe ce se vor găsi doritori de a se abona la acesta³⁵ și care se vor trece într-o listă specială care va fi întoarsă de Ocârmuire la Departament. Această înștiințare este primită de Ocârmuirea Județului Dolj, la 3 mai, iar aceasta o trimite la toate plasele și la poliție³⁶.

În programa care însoțește porunca Departamentului Trebilor din Lăuntru, din 30 aprilie 1845, nr. 1692, intitulată „Chemare la Prenemunerație Pentru Un Tablou Ce Înfațișează Una Dintre Cele Mai Mari Isprăvi De Bătălie A Lui Mihai Viteazul Prințul Țării Românești”, profesorul de desen de la Școala Sf. Sava, din București prezintă importanța bătăliei de la Călugăreni nu numai pentru Țara Românească, dar și pentru întreaga creștinătate, redând cu amănunte precise datele și importanța bătăliei de la Mohacs din anul 1526 când oastea ungară condusă de regele Ungariei, Ludovic al II-lea este înfrântă, dar și importanța cuceririi cetății Raab de către turcii conduși de Sinan Pașa, din anul 1594, care cu excepția Țării Românești, stăpâneau tot malul stâng al Dunării. În descrierea pe care Carol Wallenstein o face Bătăliei de la Călugăreni, figura lui Mihai Viteazul este prezentată, ca și în lucrările lui Florian Aaron³⁷, ca o izbăvire pentru suferințele îndelungate ale țării: „Acest vecinic nemuritor prinț primi guvernul țării la 1593 și în grabă cu puterea armelor curăți patria sa de Turci care cu mulțime se încuibaseră aci, trecu biruitoarele sale arme peste Dunăre departe și pe închinătorii semilunei îi umplu de groaza numelui său”³⁸. În continuare, Carol Wallenstein prezintă Bătălia de la Călugăreni, ziua de 13 august 1595 fiind o zi de vrednică pomenire iar Mihai Viteazul este prezentat ca

³³ SJAN Dolj, fond Prefectura Județului Dolj, Serv. Ad-tiv, dosar 68/1845, f.1.

³⁴ *Ibidem*, f. 3.

³⁵ *Ibidem*, f.1.

³⁶ *Ibidem*, f. 2 față-verso.

³⁷ Coleg cu Carol Wallenstein la Școala de la Sf. Sava unde a funcționat ca profesor de limba latină între anii 1832-1847, Florian Aaron a publicat la tipografia lui I. Eliad lucrarea: *Idee repede de Istoria Prințipatului Țării Rumânești*, București, 1837,

³⁸ SJAN Dolj, fond Prefectura Județului Dolj, Serv. Ad-tiv, dosar 68/1845 f. 3.

întruchipând calitățile unui erou de legendă ales de divinitate pentru a fi zid de apărare pentru creștinătate și pentru Europa întregă³⁹: „Eroul nostru ducând pe ai săi la atac și văzându-i cam cu îndoială, se aruncă singur în vrăjmași, tae mai mulți comandiri și, a nume pe Caraiman Pașa, și luoa de la dânșii steagul lor cel mare verde”⁴⁰. În continuare, spune autorul acestei înștiințări, „Înflăcărați cu această minune de vitejie, Românii deteră năvală după dânșul ca niște desnădăjduiți, și bătălia nu s-a isprăvit până când cele după urmă raze ale acestii zile strălucite au arătat Turcilor că ei sînt biruiți cu rușine”⁴¹. Tot în această înștiințare/programă, Carol Wallenstein informează că:

„din mai sus înfățișata schiță am îndrăznit a proiecta un mare tablou istoric pe care cu prilejul aflării mele la Viena în anul trecut l-am supus criticii Domnului Peter Craft, fostului meu profesor, care acum se află director al C. C. Galeriei de zugrăvie de acolo. Acesta avu bună voința de a-mi arăta toate acele lucruri pe care Mihai Viteazul în anul 1601 le-a trimis daruri împăratului Rudolf, precum un ciortar cusut cu fir și cu mărgăritar, șale și haine, și pe care eu le-am copiat”⁴².

Carol Wallenstein mai mărturisea că spre a răspunde unei dorințe naționale a făcut acest tablou istoric – Bătălia de la Călugăreni – pentru Muzeul Național, iar prin mijlocul remunerației să-l poată avea toți cei care sunt patrioți, în soroc de trei luni⁴³.

Așadar, Ocârmuirea județului Dolj înștiințează Suptocârmuirile județului și Poliția orașului Craiova, prin poruncile cu numărul 3326, 3327, 3328, 3329, 3330, 3331, 3332 și 3333, cum că profesorul de desen, Carol Valștain urmează să dea la lumină un tablou național cu unul dintre cele mai strălucite momente din istoria lui Mihai Viteazul, Bătălia de la Călugăreni, cerându-le să facă cunoscut acest lucru tuturor boierilor, arendașilor, proprietarilor care se află locuitori în cuprinsul fiecărei plăși și care vor dori să-l achiziționeze să se iscălească într-o listă pe care fiecare subocârmuitor o va trimite Ocârmuirii care la rândul său o va întoarce Departamentului Trebilor din Lăuntru⁴⁴.

Lista celor care doreau să achiziționeze tabloul trebuia să cuprindă: câte exemplare dorea fiecare prenumerat, numele și prenumele, precum și

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*.

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ *Ibidem*, ff. 4-17.

localitatea de reședință⁴⁵. Potrivit acestui document intitulat Listă de persoanele ce au binevoit a se abona la cartea istoriei lui Mihai Viteazu pentru Bătălia de la Călugăreni, document realizat pe baza listelor trimise de subocârmuitorii de plăși din județul Dolj, s-au abonat la acest tablou următoarele persoane: Marele Logofăt Ioan Bibescu, D. Pitaru Nae Dobruneanu, D. Nicolae Greceanu, Sfinția sa Iosif Sadoveanu la mănăstirea Sadova, D. Pitaru Iorgu Iorgulescu din Craiova, D. Petraiche Rezeanu din Craiova, D. Dinicu Orezanu din Craiova și Ioan Nicolau⁴⁶.

Din plasa Dumbrăvii s-a abonat la tablou doar D. Pitar Ioan Lăcusteanu proprietarul satului Terpezița⁴⁷.

Din plasa Jiului de Jos s-au abonat 13 persoane și anume: D. Hristodor Sandulaiche subocârmuitorul plășii și proprietar al moșiei Negrești, D. Nica Rusu proprietar al moșiei Pomoșteni, D. Dinaiche Boteanu scriitorul subocârmuirii, D. Ioniță Becu, D. Scarlat Stoicescu grămaticul mănăstirii Sadova, D. Alecu Georoceanu proprietarul moșiei Murta, D. Maiuru Cacaliceanu proprietarul satului Tâmboraști, D. Nicolae Emanoil proprietarul satului Geormane, D. Dimitrie Dîianu tot din satul Geormane, D. Marin Cărceanu arendașul moșiei Bârza, D. Amza Mihălescu proprietarul moșiei Poenari, D. Atanasie Emanoilu tot din Poenari⁴⁸.

Din plasa Câmpului s-au abonat doar două persoane: D. Ioan Atanasiu din satul Ciuperceni și D. Ștefan Ceatalopulo din satul Poiana⁴⁹.

Din plasa Amărădia s-au înscris pe listă trei prenumerați: D. Grigore Brătășanu din satul Gaia, D. Parucic Gheorghe Calotescu din satul Mălăești și Ghiță Urdăreanu din satul Amărăști subocârmuitorul plășii⁵⁰.

Din plasa Jiului de Sus au fost înscrise trei persoane: D. Pitaru Grigore Brădescu proprietarul moșiei Brădeștii de Sus, D. Pavel Pavlovici arendașul moșiei Brădeștii de Jos și D. Medelniceru C. Argetoianu proprietarul moșiei Argetoia⁵¹.

Din personalul Poliției orașului Craiova s-au înscris pe lista abonaților la tabloul Bătălia de la Călugăreni: D. Costaiche Poenaru, D. Tanasaiche Dumitrescu, D. Ioan Socolescu, D. N. Socolescu, D. Iordache ...(indescifrabil),

⁴⁵ *Ibidem*, f. 4

⁴⁶ *Ibidem*, f. 7.

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 8.

⁵¹ *Ibidem*.

D. Iovan Obedeanu, Hristaiche Negruș, D. Dimitrie Hristea Preda, D. Anastasie Iancovici, D. Ghiță Alecsandrovici, D. C. Zaman, D. Boicea Rădescu, D. Costache Chinezu, D. Sărdaru ...(indescifrabil) Pârăianu și Taiche Stăncescu⁵².

Nu știm dacă toți cei înscriși pe lista mai sus menționată au și primit câte un exemplar litografiat al tabloului Bătăliei de la Călugăreni realizat de Carol Wallenstein, dar cert este că prin acest tablou, așa cum au afirmat Ioan N. Vlad și Gh. Stancoveanu, profesorul de desen de la Școala de la Sf. Sava a deveni cunoscut în toată Țara Românească, multe case din orașele țării, dar și din sate fiind împodobite cu acesta.

În concluzia analizei noastre, putem afirma că, Carol Wallenstein a fost un cărturar de seamă al primei jumătăți a secolului al XIX-lea, fiind cel care a dat culturii române două lucrări originale, primele de acest gen din spațiul românesc: *Elemente de desen și arhitectură*, (1836) și *Elemente de ornitologie*, (1853), fiind primul profesor de desen de la Colegiul Sf. Sava din București, cel care a pus bazele învățământului artistic în Țara Românească și cel care a pus bazele Muzeului de Istorie Naturală din București. În calitatea sa de pictor, Carol Walenstein este printre primii artiști din spațiul românesc care fac trecerea de la pictura de inspirație religioasă la cea laică, cu precădere istorică, iar tabloul *Bătălia de la Călugăreni* prezintă un moment glorios al trecutului nostru al cărui protagonist, Mihai Viteazul, adus în prezentul perioadei primei jumătăți a secolului al XIX-lea este folosit ca reper al luptei de eliberare de sub suzeranitatea otomană și de atingere a idealurilor naționale de unire și independență.

⁵² *Ibidem.*

TRADIȚIA CREȘTERII ALBINELOR ȘI IMPORTANȚA SECTORULUI APICOL ÎN DEZVOLTAREA RURALĂ, ÎN OLTENIA

Anca CEAUȘESCU*

Abstract: *Beekeeping, an old occupation of the rural population in our country, was and continues to be a significant economic activity. Its importance, officially attested, also by the elaboration of the national beekeeping programs, approved at the level of the European Union, shows that its influence on the development of the rural environment is significant.*

Starting from benefits such as maintaining biodiversity, increasing agricultural productivity, through pollination, the wide range of hive products etc. beekeeping can be considered, in present, an integrated activity for the efficient and rational capitalization of the local resources, with impact on the development of the rural economy.

Key words: *beekeeping, traditional occupation, economy, national programs, rural development.*

Apicultura, ocupație de tradiție a populației din țara noastră, s-a perpetuat de-a lungul timpului, devenind parte integrantă a activităților agricole și a modului de viață din mediul rural. Practicată din timpuri îndepărtate, de geto-daci, apoi de daco-romani, apicultura s-a specializat și dezvoltat din ce în ce mai mult, prin introducerea unor metode și tehnici moderne, continuând să fie, până în zilele noastre, o activitate economică importantă. Favorizată de existența unor condiții naturale dintre cele mai prielnice, evoluția acestei îndeletniciri tradiționale a determinat constituirea unei palete ocupaționale diversificate, alături de stupari sau prisăcari, existând albinari, mierari, brăniștari ș.a.:

„Odată cu descoperirea mierii, omul și-a dat seama și de importanța celui alt produs principal al albinelor – ceara, pe care a folosit-o la iluminatul locuințelor. Stupăritul sau prisăcăritul a antrenat constituirea unei palete ocupaționale complexe, cuprinzând pe lângă stupari sau

* Cercetător științific III dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: ancaceausescu@yahoo.com.

prisăcari, oameni «de meserie», cu stupină proprie sau care lucrau la diverși proprietari de stupi, pe albinari, mierari, vameși de stupi sau disetnici ce încasau dările posesorilor familiilor de albine, pe brăniștari, paznici ai braniștilor care de multe ori adăposteau prisăci, pe voștinari, boștinari sau hoștinari, care preparau ceara, pe cei ce comercializau produsele apicole etc.”¹.

Există păreri potrivit cărora albina a fost domesticită de om, supoziții care, însă, nu pot fi demonstrate. Cercetările paleontologice atestă faptul că albinele au apărut pe pământ cu mult timp înaintea omului, evoluția lor fiind strâns legată de existența plantelor cu flori. Se pare că albinele care adună rezerve de miere au apărut în miocen, acum 20-10 milioane de ani, iar omul, în pleistocen, așadar cu câteva milioane de ani în urmă². Datorită capacității de adaptare la condițiile climatice, albinele s-au răspândit pretutindeni și, în același timp, s-au diferențiat pe rase și specii. În țara noastră, se întâlnesc albinele din rasa *Apis mellifera carpatica*, specia cu cea mai mare arie de răspândire și cea mai prolifică: „La albina meliferă se constată un mare progres biologic datorită capacității sale de a aduna cantități mari de miere, mult mai mari decât întreținerea lor pe timp de un an, permițând astfel omului să recolteze o parte din ea, ajutând astfel progresului economic”³.

Dintotdeauna, omul a privit albina cu admirație, bucurie și prețuire, mica insectă fiind considerată un simbol al vieții, al purității și al hărniciei. După cum spune Elena Maxim, albina este acea insectă „care parcă vine din înaltul cerului, este dată omului ca să-l hrănească, să-l vrăjească, să-l vindece, să-i fie uneori model de viață. Plantele, arborii ar dispărea dacă ea nu i-ar poleniza”⁴. Desenele și picturile rupestre, documentele istorice vechi, monezile, inscripțiile, ceramica, toate acestea demonstrează că albinele au avut un rol important în societatea umană, nu doar în plan material, ci și spiritual. Prin produsele lor, în special mierea, albinele au asigurat hrana necesară nu numai pentru cei care le creșteau, ci și pe o scară mai largă, la nivelul spațiului românesc, dar și peste hotare.

În țara noastră, scrierile din perioada antică atestă existența albinelor într-un număr însemnat, precum și calitatea produselor apicole. Cea mai veche mărturie scrisă se datorează lui Herodot (485-421 î. Hr.), care arată că în drumul spre Scitia, trebuind să treacă Istrul (Dunărea), a aflat de la tracii de pe

¹ Dinu Mareș, *Apicultura în tradiția poporului nostru*, București, Editura Ceres, 1990, pp. 5-6.

² Eva Crane, *Mierea*, București, Editura Apimondia, 1979.

³ Ion Turnea, *Albinăritul între pasiune și afacere*, Caransebeș, Editura Dalami, 2011, p. 47.

⁴ Elena Maxim, *Simbolul albinei și al produselor ei în cultura populară românească*, București, Editura Etnologică, 2019, p. 11.

malul drept al fluviului că teritoriile de peste Dunăre sunt populate de albine și din această cauză călătorii nu pot pătrunde ușor⁵. Istoricului grec Xenofon (430-355 î.Hr.) observă că pe meleagurile locuite de geto-daci creșterea albinelor era una dintre ocupațiile de bază. De altfel, în relațiile comerciale dintre geto-daci și coloniștii greci de pe coasta dobrogeană, mierea și ceara erau apreciate în mod deosebit de cei din urmă, așa cum consemnează Polibiu, în sec. II î.e.n.: „Dintre articolele de lux, ne procură (geto-daci n.n.) din belșug miere, ceară, pește sărat”⁶. Istoriografii antici, greci și romani numeau Dacia țara minunată a albinelor: „Albina, ca făptură reală face parte din economia domestică și de stat, din civilizația și cultura dacilor, a daco-romanilor și a românilor. ...Dacia era de drept țara albinelor, țara minunată a melifagilor”⁷.

Cert este faptul că apicultura a fost ocupația de bază a dacilor și va rămâne în atenția locuitorilor zonei și în perioada stăpânirii romane, până în zilele noastre. Tăblițele cerate folosite pentru scris în Dacia romană, descoperite în număr însemnat în minele de la Roșia Montana din Munții Apuseni, documentele istorice, care consemnează dările în produse sau în stupi impuse în perioada feudală⁸, cele care fac referiri la judecățile între părți, în care se fac mențiuni și la stupi sau produse apicole, documentele care menționează daniile în miere și ceară pe care le făceau voievozii dieritelor așezăminte monahale⁹, apoi referirile la comerțul cu miere și ceară, atât intern cât și extern, atestat în documentele din secolele XIV-XVIII¹⁰, toate sunt dovezi care atestă vechimea și continuitatea apiculturii în spațiul românesc.

⁵ *Izvoare privind istoria României*, București, Editura Academiei R.P.R., 1964, p. 67.

⁶ Polibiu, *Istorie*, IV, 38, 4, apud Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României*, vol. II, Craiova, Scrisul Românesc, 1986, p. 180.

⁷ Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Române, 1987, p. 534.

⁸ Țăranii aveau obligația să dea domnitorului (dacă erau țărani liberi) sau feudalului (dacă erau șerbi) o cotă parte din producția de miere și ceară, uneori chiar și stupi. Acest impozit se numea albinărit, vama stupilor, dijma de stupi, zeciuiala stupilor, zeciuiala albinelor, dijmărit ș.a. În Țara Românească și Moldova, „zeciuiala de stupi” era una dintre cele mai vechi obligații către domn, consemnată în privilegii.

⁹ A se vedea: *Documente privind istoria României. B. Țara Românească, XIII, XIV, XV*, București, Editura Academiei Române, 1953; Dinu C. Giurescu, *Țara Românească în secolele XIV-XV*, București, Editura Academiei Române, 1973, p. 70.

¹⁰ Având în vedere că mierea și ceara erau incluse între produsele asupra cărora Poarta avea monopol, acestea vor constitui, în cursul secolului al XVII-lea, principalele articole de export din Țara Românească spre Imperiul Otoman (*Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1976, pp. 215-216; Dinu C. Giurescu, *Anatefterul. Condica de porunci a visteriei lui Constantin Brâncoveanu*, în „Studii și materiale de istorie medie”, vol. V, 1962, p. 454; Cezar Avram, Dinică

Importante sunt și faptele de limbă, cuvintele de proveniență latină și derivatele lor având o pondere însemnată: albină (lat. *alvina*), stup, stupină (lat. *stypus*), miere (lat. *mel*), ceară (lat. *cera*), fagure (lat. *favulus*) etc.¹¹. Totodată, denumirile multor așezări au la bază termeni legați de numele albinei sau de activitatea omului în legătură cu ea: Prisaca-Romanați, Prisaca-Severin, Priseaca-Olt, Prisăceaua-Mehedinți¹², Stupărei-Vâlcea, Stupina-Romanați, Stupina-Vâlcea, Mierea-Dolj, Mierea-Vâlcea, Miericeana-Dolj. Apoi, prezența albinei, a stupilor și a produselor apicole pe stemele unor județe (ex. Mehedinți, Caraș Severin, Vaslui), în folclorul românesc, în proverbe, cântece, legende și basme, toate acestea atestă continuitatea peste veacuri a albinăritului. În același timp, documentele de istorie orală arată că românii au utilizat albinele și ca armă de luptă împotriva năvălitorilor. Atunci când satele erau invadate pe neașteptate, oamenii de prin sudul Olteniei răsturnau stupii, în felul acesta albinele se agitau și deveneau un adevărat pericol: „în majoritatea satelor, fiecare gospodărie avea în jur de 20-30 de stupi dispuși în jurul locuinței, iar fiecare stup câteva zeci de mii de albine. Utilizarea acestei arme salva pentru moment gospodăriile de la incendiere și jaf, oferind familiilor respective răgaz pentru refugiu în pădure sau în ascunzători”¹³.

Oltenia se caracterizează printr-o mare diversitate în ceea ce privește cadrul natural și clima. Vegetația naturală, cu potențial melifer variat (pășuni și fânețe, păduri de tei și de salcâm, livezi) care se completează cu vegetația cultivată (floarea-soarelui, legume, lucernă, rapiță, trifoi, pomi fructiferi etc.), climatul temperat-continental favorabil și etajat, care permite înflorirea eșalonată a plantelor melifere, de primăvara până toamna, apoi însușirile solului, bogăția acestuia în elemente minerale care, prin transfer, dau calitate vegetației, toate acestea, asociate cu potențialul uman favorabil (tradiție și pricepere), au asigurat și asigură condiții optime pentru prezența și permanența apiculturii¹⁴.

Ciobotea, Virgil Joița, Vladimir Osiac, Ion Pătroi, Ileana Petrescu, *Istoria comerțului în sud-vestul României. Sec. VIII-XX*, Craiova, Editura de Sud, 1999, p. 109 ș.a.; a se vedea și Anca Ceașescu, *Apicultura în Oltenia – între tradiție și contemporaneitate*, în „Arhivele Olteniei”, Serie Nouă, nr. 35, București, Editura Academiei Române, 2021, pp. 339-352).

¹¹ Gheorghe Iordache, *op. cit.*, pp. 181-182; Gheorghe Bartoș, *Vechimea albinăritului la români*, în „Terra noastră”, București, 1969, vol. II, p. 124; Valer Butură, *Etnografia poporului român*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, p. 242.

¹² Indicatorul statistic al satelor și unităților administrative din România, București, 1932, p. 715 și urm.; N. D. Spineanu, *Dicționarul geografic al județului Mehedinți*, București, Tipografia și Fonderia de litere Thoma Basilescu, 1894.

¹³ Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *Zona etnografică Dolj*, București, Editura Sport-Turism, 1982, p. 37.

¹⁴ Există, însă, în prezent, și factori restrictivi: defrișările, care afectează și pădurile de salcâm, tratamentele fito-sanitare din plantațiile pomicele, fiind greu de controlat dacă

De subliniat că, potențialul melifer ridicat al regiunii este valorificat nu numai de localnici, ci și de apicultori veniți din alte zone ale țării.

Dacă la început, apicultura a fost practică din necesitate, mierea, principalul produs al stupului, fiind folosită atât în alimentație, cât și în terapeutică, iar ceara, pentru iluminat, în prezent, apicultura are un rol fundamental în creșterea productivității culturilor agricole, în menținerea echilibrului ecosistemelor și a biodiversității speciilor de plante.

Forma cea mai veche a apiculturii a fost colectarea mierii de albine din scorburile copacilor sau din alte locuri, adică vânărea roiurilor sălbatice, operațiune ce purta denumirea de *bărcuit*¹⁵. Această activitate a continuat secole de-a rândul și se mai practică și azi în unele zone din Africa și Asia¹⁶. Cu timpul, omul a tăiat scorburile copacilor în care trăiau albinele în sălbăticie, le-a adus lângă casă și, în felul acesta, a început albinăritul, ca una dintre cele mai vechi ocupații. Odată cu crearea și consolidarea proprietăților feudale și mănăstirești, precum și a domeniilor rezervate domnului țării, creșterea albinelor a luat o amploare deosebită, reprezentând, după unele surse istorice, una dintre îndeletnicirile importante în economia mănăstirească. Aici, cât și pe domeniile feudale, stupii erau amplasați în locuri speciale, numite *prisăci*, amenajate în moșia satului, la marginea pădurilor sau în poieni, pe pășuni sau fânețe, spre deosebire de stupii țăranilor care erau ținuți, de regulă, în grădina sau livada din apropierea casei.

Sursele bibliografice arată că albinăritul tradițional necesita investiții mici, iar până la introducerea stupilor sistematici, din epoca modernă, se foloseau mijloace rudimentare. La sfârșitul secolului al XIX-lea, stupii erau simpli,

substanțele folosite afectează albinele, oscilațiile climatice, cum a fost, de ex., iarna lungă din anii 2002-2003 (care a dus la pierderea multor familii de albine) și primăvara ploioasă din 2004 (care a diminuat durata de înflorire a salcâmului și, implicit, producția de miere), lipsa posibilităților tehnice (stupi, mijloace auto etc.) pentru practicarea apiculturii de către multe familii rurale din zonă.

¹⁵ A se vedea: T. Onișor, *Vânătoarea de albine sau „bărcuitul” în regiunea Năsăudului*, în „Carpați”, an XIII, nr. 7, Cluj-Napoca, 1945, pp. 92-100; Elena Maxim, *O străveche ocupație practică în contemporaneitate – bărcuitul*, în „Buletinul AER”, nr. 5, 1979, p. 90; Idem, *Vânătoarea de albine sălbatice în România*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Etnologice și Dialectologice”, 1988, pp. 155-195; Ștefan Enache, Teodor Pleșa, *op. cit.*, p. 38; Valer Butură, *op. cit.*, pp. 245-246; Gheorghe Iordache, *Ocupații tradiționale pe teritoriul României. Studiu etnologic*, vol. II, Craiova Editura Scrisul Românesc, 1989 pp. 198-199.

¹⁶ Dumitru Curcă, Ioana Cristina Andronie, Viorel Andronie, *From the history of the romanian apiculture*, a se vedea: <https://www.slideshare.net/eurohonig/din-istoria-apiculturii-romane-prezentare-de-dumitru-curc-si-colab>, accesat în 14.01.2022.

confeționați din materiale diverse, cei mai răspândiți fiind stupii din trunchiuri de copac, numiți *ulei*, *buduroi*, *știubei* (fig. 1a):

„dintr-o bucată de copac scorburos sau nu, gros de cca. 70-80 cm, se extrăgea miezul lemnos rămânând un perete de cca. 10 cm, se așeza un fund și un capac din scândură. Uneori fundul era menținut din trunchi de copac și în acest caz, detașabil era numai capacul. La cca. 8-10 cm de la bază se efectuau 1-2 găuri numite urdiniș pe unde pătrundeau albinele în stup. În interior erau așezate cruciș câteva bețe, sprijinite pe pereți, ajutând albinele să construiască fagurii, dar și pentru a ușura rețezarea stupilor care se efectua de la vârf spre bază, adică în sensul construirii fagurilor de către albine”¹⁷.

Stupii din împletituri de nuiele, paie sau papură (care purtau denumirea de *coșnițe*), deși sunt consemnați în documente istorice abia în secolul al XVI-lea¹⁸, au fost folosiți încă din antichitate (fig. 1b). Erau împlețiți în formă de căciulă țuguată sau clopot și lipiți la exterior cu un strat relativ gros de lut amestecat cu pleavă, iar în interior „se încrucișeau la diferite nivele bețișoare orizontale, care ușurau făcutul fagurilor. În partea de jos se afla *urdinișul* de acces, prevăzut adeseori cu un podișor, la cca. 10-15 cm de la nivelul poliței, ca să nu intre în stup diferite insecte, șoareci etc.”¹⁹. Aceștia au avut o utilizare mai mare în nordul Olteniei și al Munteniei, în Transilvania și Banat.

¹⁷ Elena Maxim, *Simbolul albinei și al produselor ei în cultura populară românească*, București, Editura Etnologică 2019, pp. 70-71.

¹⁸ Gheorghe Iordache, *op. cit.*, p. 192.

¹⁹ Valer Butură, *op. cit.*, p. 247.

a

b

Fig. 1. Stupi tradiționali din trunchi de copac (a) și din nuiele împletite (b)

Sursa: Muzeul Național al Agriculturii, Colecția de apicultură
(a se vedea: <https://muzeulagriculturii.ro/colectia-apicultura/>)

Pe timp de iarnă, stupii din prisăcile mari se țineau în adăposturi speciale pentru iernare, construite în vatra satului sau chiar la stupine, uneori în bordeie²⁰. Cele mai multe gospodării aveau, însă, stupi puțini și erau ținuți în grădină sau în livada din apropierea casei, expuși spre sud și protejați de vânt. Se înveleau cu paie sau „trențe”, iar uneori se aduceau în tinda casei sau în șură.

În funcție de condițiile meteorologice, stupii erau scoși „la vărat”, fie la Mucenici (9 martie), fie la Alexii (17 martie), în cazul unor primăveri timpurii, ori pe 25 martie (la Bunavestire). Când erau scoși de la iernat, stupii se stropeau cu apă sfințită, pentru purificare, iar pentru a-i feri de orice influență a spiritelor rele, se afumau cu tămâie și se ungeau cu fierturi din florile cele mai căutate de medicina populară²¹. Fiind considerată o ocupație sacră, ca și

²⁰ În așezările din sudul Olteniei, în special în satele de pe malul Dunării, stupii cu albine se adăposteau, iarna, în bordeie, construite în pământ, la o adâncime de 1-1,5 – 2 m și acoperite cu stuf, paie și pământ.

²¹ Varvara Magdalena Măneanu, *Albinăritul tradițional în Mehedinți*, în „Confluente literare”, nr. 2.804, An VIII, 4 septembrie 2018, a se vedea: https://confluente.org/varvara_magdalena_maneanu_1536085921.html, accesat în 12 .05.2021

albina²², stupăritul tradițional implica și astfel de acte magice, menite să apere roiurile de albine și să sporească productivitatea acestora. Chiar și în prezent, crescătorii de albine apelează la o serie de gesturi, însoțite de formule verbale. Spre exemplu, pentru a împiedica albinele să zboare la distanță prea mare de stup și să nu le mai poată recupera, apicultorii leagă firele de iarbă între ele, sugerând împletirea unui stup, în timp ce rostesc formule de genul: „așa cum leg eu iarba, așa să vă legați și voi de gospodăria mea” sau „aproape de casă, aproape de casă, să vă fie bine”²³.

Momentul cel mai important în calendarul apicultorului este recoltatul mierii sau *retezatul stupilor*, cum era numit în limbajul popular. Odinioară, la recoltarea produselor lor, albinele erau sacrificate, fie prin afumarea cu diferite plante otrăvitoare, fie prin înecare. În ceea ce privește tehnica de extragere a mierii, Gheorghe Iordache notează:

„Extragerea mierii s-a efectuat ... prin utilizarea unei tehnici simple, care presupunea, în primul rând, desprinderea fagurilor din stupi cu ajutorul unor cuțite *aduse la capăt* și tăierea căpăcelilor de la celulele cu miere. Apoi fagurii se storceau cu mâna sau se țineau într-un vas așezat în apropierea unei surse de căldură ... După extragerea mierii, fagurii se fierbeau în oale de lut sau în căldări de aramă, iar fiertura se turna într-un vas cu apă rece. Ceara se aduna deasupra apei, formând *stoietele, sloiul* ... sau *turta de ceară*”²⁴.

Stuparii de pe domeniile feudale sau mănăstirești dispuneau de instrumente apicole mai avansate, respectiv teascuri, cu care extrăgeau mierea și ceara.

Cu timpul, creșterea albinelor s-a îmbunătățit, prin introducerea unor tehnici moderne pentru mărirea productivității stupului și a calității produselor apicole: „Trecerea de la albinăritul tradițional ... la cel rațional – fundamentat pe cunoașterea pe bază științifică a biologiei acestora (a albinelor n.n.), s-a înfăptuit ... în pas cu răspândirea cuceririlor științei, a noilor tehnologii și a noilor utilaje”²⁵. La dezvoltarea cunoștințelor apicole și-au adus contribuții notabile nenumărați specialiști, printre care am putea aminti pe: Fl. Bengescu, V. Harnaj, V. Hanganu, I. Popovici-Cerchez, D. Harnagea, Gh. Stoenescu, N.

²² Romulus Vulcănescu, *op. cit.*, p. 544.

²³ Elena Maxim, *Simbolul albinei ...*, p. 20.

²⁴ Gheorghe Iordache, *op. cit.*, p. 202.

²⁵ Constantin Antonescu, *Albinele și ... noi*, București, Editura Asociația crescătorilor de albine din RSR, 1979, p. 26, apud Ion Turnea, *Albinăritul între pasiune și afacere*, Caransebeș, Editura Dalami, 2011, p. 35.

Nicolaescu ș.a. Totodată, progresul apiculturii pe teritoriul țării noastre se datorează înființării unor societăți ale apicultorilor, prima fiind constituită în anul 1915 - *Societatea Națională de apicultură din România*²⁶. În anul 1958, Veceslav Harnaj a înființat *Asociația crescătorilor de albine* (A.C.A.), care, în același an, a aderat la Federația Internațională a Asociațiilor din Apicultură - Apimondia, condusă ani buni de profesorul Harnaj. Mai târziu, în 1974, a fost înființat *Institutul de Cercetare-Dezvoltare pentru Apicultură*, care face parte din structura A.C.A. și în cadrul căruia se derulează cursuri de pregătite pentru apicultorii începători și profesioniști precum și activități de consultanță tehnică de specialitate, în dezvoltarea apiculturii.

Începând cu prima parte a secolului XX, stupii tradiționali au fost înlocuiți cu *stupi sistematici*²⁷ sau suprapuși. Spre deosebire de cei din prima categorie, în care omul nu putea interveni din cauză că fagurii erau ficși, stupii sistematici, cu rame mobile, fac posibil acest demers, precum și utilizarea eficientă a tuturor produselor stupului. Pătrunderea stupilor sistematici în economia apicolă s-a făcut treptat. După cum aflăm din datele statistice, în anul 1900, doar 2,3 % din numărul total al stupilor înregistrați erau sistematici²⁸, iar până în a doua jumătate a secolului XX, stupii din multe gospodării încă erau primitivi. De menționat că stupii sistematici au fost utilizați mai mult de către stuparii profesioniști, care aveau un număr mare de stupi și practicau această îndeletnicire în scop comercial.

În țara noastră sunt utilizate mai multe tipuri de stupi sistematici: *stupul vertical* (de formă aproape pătrată, asigură dezvoltarea albinelor pe verticală, așa cum se întâmplă și în sălbăticie, când albinele folosesc scorburile pentru a-și construi cuibul) - fig. 2; *stupul multietajat* (este unul destinat profesioniștilor, conceput să găzduiască familii puternice) și *stupul orizontal* (are o capacitate de până la 20 de rame și poate adăposti două familii de albine).

²⁶ Traian Bucovineanu, *Progrese ale stupăritului românesc în secolul al XIX-lea*, în „România apicolă”, 12 decembrie 1995, a se vedea: https://apiardeal.ro/biblioteca/carti/Romanesti/1995_Romania_Apicola_-_12.pdf, accesat în 14.06.2021.

²⁷ Stupul sistematic a fost inventat de apicultorul rus P. I. Procopovici, în anul 1814 (A. A. Climentov, *Apicultura*, București, Editura de Stat pt lit. Științifică, 1952, p. 33, apud Ion Turnea, *op. cit.*, p. 74).

²⁸ Gheorghe Iordache, *op. cit.*, p. 194, apud S. P. Radianu, *Din trecutul și prezentul agriculturii române*, partea I, București, 1906, p. 562.

Fig. 2. Stupi verticali
(foto: Anca Ceașescu, 2021)

Avantajele stupilor sistematici sunt multiple. Pe lângă producția de miere crescută, asigură și o calitate ridicată a acesteia, precum și un acces facil la produsele stupului. Indiferent de tip, stupul trebuie să asigure familiei de albine mai multe condiții, printre care: să protejeze albinele de capriciile fenomenelor atmosferice (ploaie, zăpadă, vânt, caniculă, umezeală), volumul acestuia să fie suficient de mare pentru a asigura spațiul necesar dezvoltării familiei de albine și

depozitării rezervelor de miere și păstură, să aibă o greutate care să permită transportul acestuia cu ușurință, să fie construit dintr-un material rezistent ș.a.²⁹.

În prezent, în funcție de amplasarea stupilor, în Oltenia se îmbină două tipuri de apicultură: *locală* și *de tranzit*. În ceea ce privește apicultura locală, aceasta presupune stupine fixe, amplasate în vatra satului, de multe ori, lângă casa apicultorului (fig. 3). Aici, beneficiază de plante melifere diversificate: plante de cultură (lucernă, trifoi), pomi fructiferi (meri, peri, pruni, cireși etc.), arbori (tei), legume (ceapă, varză, morcovi), cât și de o supraveghere mai ușoară. Dar, aprovizionarea cu polen se face și din afara vetrei, fiind cunoscut că raza economică de zbor a albinelor este de cca. 3 km³⁰.

Fig. 3. Stupină amplasată în gospodărie, Câmpia Băileștiului
(foto: Anca Ceașescu, 2021)

Apicultura de tranzit sau stupăritul pastoral este practică mai ales de către persoanele care vor să obțină din această activitate venituri suplimentare și implică deplasarea stupilor în locații favorabile culesului de polen (fig. 4). Deplasarea stupinelor în pastoral se face folosind mijloace de transport specializate pentru

²⁹ Ion Turnea, *op. cit.*, pp. 72-73.

³⁰ C. L. Spătaru, A. Alder, C. Rusu, *Apicultură și sericicultură*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1983, p. 94; vezi și Ioan Savu, *Creșterea albinelor în gospodărie*, București, Editura Ceres, 1985, p. 168 și urm.

această operațiune, fie autocamioane cu remorci din care stupii se descarcă atunci când ajung în zona de cules, fie stupinele pavilionare mobile, constituite din remorci special amenajate, în care stupii rămân tot timpul.

Fig. 4. Stupina în lunca Dunării, la Cetate, jud. Dolj.
(foto: Anca Ceașescu, 2021)

Având în vedere potențialul melifer ridicat și variat, Oltenia reprezintă un puternic areal de convergență, în anotimpul cald, nu numai pentru apicultorii din județele sale, dar și pentru cei din Muntenia, Transilvania și Banat. Foarte importantă este, însă, cunoașterea perioadelor de înflorire a diferitelor specii melifere și durata înfloririi lor. Din această perspectivă, succesiunea de puncte de cules pentru albine este următoarea³¹:

- 15 aprilie-1 mai, la floarea de rapiță, în zona Corabia
- 1-15 mai, la floarea de salcâm, în zona Calafat-Rast
- 15 mai-15 iunie, la floarea de salcâm, în zona Topologului
- 15 iunie-1 iulie, la floarea de tei, în împrejurimile Bucureștiului
- în jur de 20 iunie, la floarea-soarelui, în Câmpia Băileștiului
- în august, la flori de munte, în zona Cozia-Lotru

³¹ Alexandru Roșu, *Bazinul hidrografic al râului Topolog. Populația și așezările umane*, Pitești, Editura Tiparg, 2007, p. 223.

Cea mai mare producție de miere și de o calitate superioară se obține de la floarea de salcâm și de tei. În funcție de specie, 1 ha pădure de salcâm³² asigură producții de miere între 1.200 și 1.400 kg, iar 1 ha pădure de tei, între 800 și 1.200 kg.

*

* *

După cum spuneam, în Oltenia există condiții naturale și o lungă tradiție pentru creșterea albinelor. Însă, transmiterea pe cale orală a cunoștințelor privind practicarea apiculturii, de la începuturi, cu milioane de ani în urmă, până aproape de sfârșitul epocii medievale, a fost un obstacol care a încetinit dezvoltarea acestei îndeletniciri, comparativ cu alte ramuri ale economiei. Cu toate acestea, în evul mediu, apicultura a constituit o ramură de bază a sectorului economic, lucru atestat de folosirea produselor apicole ca mijloace de plată a tributurilor și a dijmelor datorate de țărani iobagi și, de asemenea, așa cum am menționat în paginile anterioare, de comerțul intens cu miere și ceară.

După un ușor declin în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, cauzat de restrângerea suprafețelor ocupate cu pășuni și fânețe, descoperirea și răspândirea mijloacelor moderne de iluminat precum și de înmulțirea fabricilor de zahăr (produs care a înlocuit, treptat, mierea), în perioada următoare, albinăritul a înregistrat o revigorare. Cea mai mare dezvoltare a cunoscut-o în anii '60. Sprijinul pentru apicultori, în acea perioadă, neimpozitarea, transportul gratuit al stupilor în pastoral, baza meliferă asigurată și fără chimicale, biostimulatorii subvenționați, dezvoltarea sistemului de învățământ și cercetarea apicolă, sunt câțiva dintre factorii care au contribuit la progresul apiculturii. Numărul stupilor din Oltenia a juns, în anii '80 ai secolului trecut, la 218.900 (reprezentând 20% din totalul național). Repartiția pe județe arată o pondere mare a județului Dolj (cu 57.000 stupi), urmat de Vâlcea (cu 52.000 stupi -familii de albine), Mehedinți (39.000 stupi), Olt (38.500 stupi) și Gorj (32.400 stupi).

³² Oltenia este regiunea țării în care se află cele mai întinse suprafețe acoperite cu păduri de salcâm (peste 80.000 ha) repartizate pe județe astfel: Dolj – 26.366 ha, Mehedinți – 18.318 ha, Vâlcea – 16.279 ha, Gorj – 14.289 ha. Primele păduri de salcâm din România s-au plantat în 1852 la Băilești, apoi, în 1867, pe nisipurile de la Deveselu, în 1883 la Ciuperceni, Piscu Vechi, Tunari, Maglavit etc. În continuare, plantarea salcâmului se extinde în toate zonele cu nisipuri mișcătoare (zburătoare): Apele Vii, Desa, Celaru și altele (a se vedea: <https://www.lumeasatului.ro/articole-revista/1674-raspandirea-si-pozitionarea-salcamului-in-romania.htm>).

Odată cu integrarea României în Uniunea Europeană, au fost aduse beneficii întregii economii naționale. În ceea ce privește sectorul apicol, datorită sprijinului financiar aprobat în Programul Național Apicol, acesta s-a înscris într-un trend continuu ascendent, atât în ceea ce privește numărul exploatațiilor apicole, cât și producția obținută. Conform datelor statistice, în anul 2010, în Oltenia erau înregistrate 7.825 exploatații apicole, cu un număr de 206.939 familii de albine³³ (22,9% la nivel național). O situație a repartizării acestora pe județe, poate fi urmărită în tabelul 1:

Exploatații apicole în Oltenia, în anul 2010

Tabelul nr. 1

Județul	Exploatații apicole (nr.)	Familii de albine (nr.)
Dolj	1.277	39.522
Gorj	1.679	44.506
Mehedinți	1.408	33.708
Olt	1.301	28.583
Vâlcea	2.160	60.620
OLTENIA	7.825	206.939

Sursa: Recensământul general agricol 2010, disponibil la adresa: <https://insse.ro/cms/files/RGA2010/Rezultate%20definitive%20RGA%202010/Volumul%20I/Tab3J-judete.pdf>, accesat în 3.06.2021.

În anii următori, apicultura s-a dezvoltat mult în întreaga țară. Astfel, în anul 2012, numărul familiilor de albine din România a ajuns la 1.254.039, iar Regiunea Sud-Vest Oltenia s-a plasat pe primul loc, cu o pondere de 17,41% din totalul național, sectorul privat fiind cel care a asigurat aceste efective (99,96%)³⁴. În continuare, județul Vâlcea deținea cel mai mare număr de familii de albine, respectiv 77.923 (35,68% la nivelul regiunii), urmat de județele Gorj

³³ Recensământul general agricol 2010, a se vedea: <https://insse.ro/cms/files/RGA2010/Rezultate%20definitive%20RGA%202010/Volumul%20I/Tab3J-judete.pdf>, accesat în 3.06.2021.

³⁴ *Studiu privind stadiul actual al dezvoltării rurale și al agriculturii în regiunea Sud Vest Oltenia și scenariile de dezvoltare în perioada 2014 – 2020*, pp. 378, 403, a se vedea: <https://por2014-2020.adroltenia.ro/wp-content/uploads/2016/01/Studiu-agricultura-si-dezvoltare-rurala-.pdf>, accesat în 14.01.2022.

(19,09%) și Dolj (18,68%), în timp ce județul Olt ocupa ultima poziție, cu 12,36%³⁵ (fig. 5).

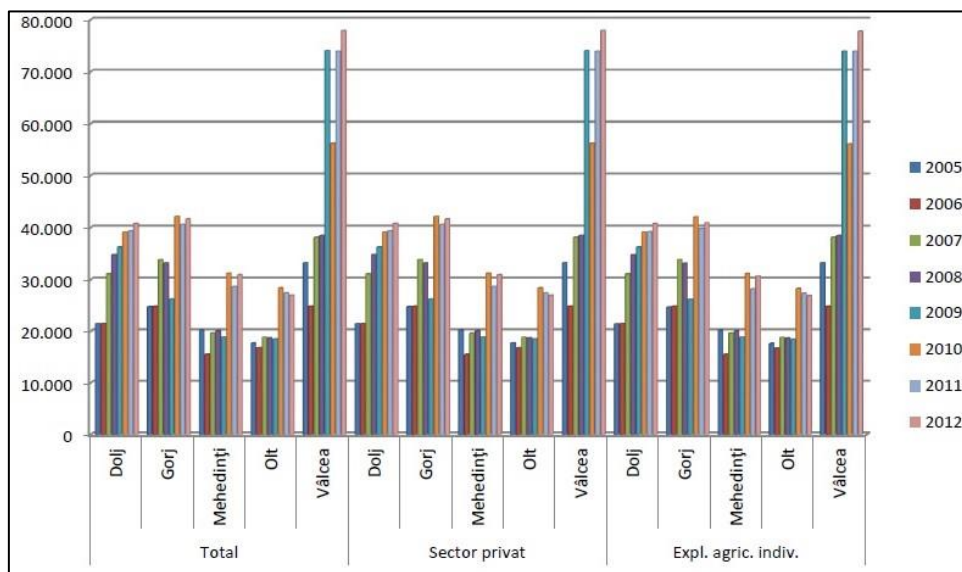

Fig. 5. Familii de albine pe forme de proprietate, la nivelul județelor din Regiunea Sud-Vest Oltenia, în perioada 2005-2012

Sursa: Prelucrarea datelor obținute din baza de date INS TEMPO 2013 (a se vedea: <https://por2014-2020.adroltenia.ro/wp-content/uploads/2016/01/Studiu-agricultura-si-dezvoltare-rurala-.pdf>)

Așadar, Oltenia se situează, în prezent, printre regiunile țării cu o apicultură bine dezvoltată, această situație fiind o consecință a potențialului melifer bogat și diversificat de care dispune, a efectivelor însemnate de familii de albine, a cantității de miere obținută, a gamei diversificate de produse apicole etc. De altfel, țara noastră este apreciată în Europa pentru tradiția ei în ceea ce privește creșterea albinelor³⁶. Potrivit Raportului Uniunii Europene

³⁵ *Ibidem*, pp. 386, 403.

³⁶ Datorită condițiilor pedoclimatice specifice climatului temperat-continental din țara noastră, produsele apicole se bucură de o calitate superioară, fiind apreciate în întreaga lume, atât din punct de vedere nutritiv, dar și pentru proprietățile lor terapeutice. Spre exemplu, mierea de salcâm este recunoscută în mediile de specialitate, primind medalii la multe târguri și expoziții internaționale (congrese Apimondia). Demn de remarcat este faptul că, în ciuda evoluției tehnologiei din ultimii ani, mierea este singurul produs din lume care nu a putut fi obținut în mod artificial (a se vedea: *Beneficiile produselor*

referitor la Programele Naționale de Apicultură, în anul 2018 România se situa pe locul 2, ca efective de albine, și pe primul loc în Uniunea Europeană, la producția de miere³⁷.

În ultima perioadă de timp, în condițiile globalizării, apicultura capătă noi dimensiuni. Randamentul și diversitatea în producția apicolă sunt date, în primul rând, de folosirea stupilor sistematici, apoi de folosirea tehnicilor moderne de creștere a albinelor, și, mai ales, de fermele mici și cele familiale. Așa cum spun specialiștii, asocierea crescătorilor de albine poate conduce la obținerea unor rezultate mai bune, prin accelerarea adaptării produselor apicole la cerințele pieții și prin obținerea de sprijin financiar pentru dezvoltarea tehnologiilor necesare:

„În România, apicultorii se confruntă cu dificultăți legate de stupăritul pastoral, achizițiile tehnico-materiale, valorificarea avantajoasă a produselor oferite de stup și combaterea bolilor și dăunătorilor. Soluția la aceste probleme poate fi asocierea, care conduce atât la atragerea de subvenții din partea statului, cât și la accesarea fructuoasă a fondurilor europene”³⁸.

Potrivit datelor statistice, numărul de apicultori din Regiunea Sud-Vest Oltenia care s-au înscris într-o formă asociativă a crescut de la 426, în anul 2008, la 3.488, în anul 2011, cele mai mari creșteri înregistrându-se în județul Mehedinți³⁹.

Având în vedere că apicultura reprezintă un sector important al agriculturii europene, pentru creșterea competitivității acestuia, Uniunea Europeană acordă sprijin substanțial, prin programele apicole naționale și prin măsuri specifice de dezvoltare rurală. În acest sens, apicultorii din România au

apicole și ale apiterapiei, în „Apicultura, tradiție și sursă de venit în mediul rural”, nr. 32, An II, p. 29). Alături de produsele tradiționale - miere, ceară și mied, astăzi se obțin polen, cu derivatul său natural, păstura, lăptișor de matcă, cu o largă utilizare în industria farmaceutică și în cosmetică, propolis, precum și produse fără acțiune nutritivă, cum este veninul de albine, cu o largă utilizare în medicină, pentru tratarea anumitor afecțiuni.

³⁷ A se vedea: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/food-farming-fisheries/animals_and_animal_products/documents/honey-apiculture-programmes-overview-2020-2022.pdf?fbclid=IwAR2c9oR-Au-xmMNxlnsvy4xoQXLaEJPjDSMfDygUUBMvu6PJJp-pTGtdlgQ, accesat în 15.06.2021.

³⁸ *Forme de asociere în apicultură*, în „Apicultura, tradiție și sursă de venit în mediul rural”, nr. 32, An II, 2015, p. 19.

³⁹ *Studiu privind stadiul actual al dezvoltării rurale*, pp. 401-402.

beneficiat, încă din anul 2008, de sprijin financiar aprobat în Programul Național Apicol, pentru îmbunătățirea condițiilor de producție și de comercializare a produselor apicole. În ceea ce privește Programul național apicol pentru perioada 2020-2022⁴⁰, se are în vedere sprijinirea financiară a activităților legate de profilaxia și combaterea variozei, efectuarea analizelor fizico-chimice ale mierii, achiziționarea de material biologic pentru refacerea efectivului de familii de albine, sprijin financiar acordat formelor asociative apicole pentru consultanță în apicultură, promovarea apiculturii și a produselor apicole, organizarea de cursuri de perfecționare în apicultură etc.

Așadar, apicultura a fost și rămâne o activitate importantă, mai ales datorită rolului deosebit pe care albinele îl au în viața omului, în domeniile socio-economic și ecologic. Prin polenizarea speciilor de plante cultivate și spontane⁴¹, albinele melifere contribuie la creșterea producțiilor agricole și a calității acestora, precum și la menținerea echilibrului ecosistemelor planetei și a biodiversității speciilor de plante. În același timp, prin valorificarea resurselor potențialului natural autohton, albina oferă oamenilor produse apicole cu proprietăți nutritive și terapeutice, având astfel un rol însemnat în creșterea gradului de sănătate al populației. Mai mult decât atât, în prezent

„se pune din ce în ce mai mult accent pe conceptul de biomonitorizare a mediului cu ajutorul albinelor, albina fiind utilizată ca bioindicator al *sănătății* sau al gradului de poluare a mediului ambiant (orașe, aeroporturi, zone industriale etc.), prin evaluarea stării de sănătate a coloniilor de albine și a calității unor parametri fizico-chimici ai produselor obținute în condiții de poluare”⁴².

⁴⁰ Ministerul Agriculturii și Dezvoltării Rurale, *Programul național apicol din România pentru perioada 2020-2022*, a se vedea: <https://www.madr.ro/programul-national-apicol.html>, accesat în 20.06.2021.

⁴¹ Albinele melifere (*A. mellifera* L) sunt responsabile pentru polenizarea parțială sau totală a cca 130 de culturi agricole și participă la polenizarea unui total de 250.000 specii de plante; la unele culturi agricole (de ex. legume, bumbac, plante medicinale, culturi agricole ce produc fructe, furaje pentru animale ș.a.), albinele sporesc cu 30% producția; aproximativ 1/3 din culturile agricole din întreaga lume depind într-o anumită măsură de polenizarea cu albine; aproximativ 10 % din culturile agricole entomofile depind în totalitate de polenizarea cu albine (Siceanu Adrian, Cauia Eliza, *Apicultura - între teorie și practică*, p. 2, a se vedea: https://apiardeal.ro/biblioteca/carti/Romanesti/Apicultura_intre_teorie_si_practica_31_pag.pdf, accesat în 20.06.2021.

⁴² *Ibidem*.

Concluzionând, putem spune că albinele sunt esențiale pentru agricultură și mediu, iar activitatea de creștere a acestora, o activitate care nu necesită investiții deosebite, a devenit o profesie pentru persoanele a căror existență este asigurată din veniturile obținute din stupărit. Astfel, apicultura poate fi considerată o adevărată sursă de venit în mediul rural și o alternativă viabilă la agricultura de subzistență, contribuind la dezvoltarea economică a acestor zone rurale.

ELEMENTE DE ARHITECTURĂ SPECIFICE „CASELOR BOIEREȘTI” DIN CRAIOVA ȘI BUCUREȘTI - MEMORIE ȘI MODERNITATE

Gabriela BOANGIU*

Abstract: *Between Craiova city and Bucharest – the capital of Romania – there are many resemblances regarding their XIXth Century’s architecture. Bucharest was called at the time “Little Paris” because of its “à la française” architecture. Craiova is the second town, after Bucharest in the south of Romania and its architecture keeps its characteristics on the main old streets of the city. The present study tries to highlight the main characteristics of old parts of the cities as they are valued today by local people, administration and cultural tourists. I indent to present a study that highlights the presence of old houses – most of them considered historical monuments of the material patrimony of Romania, both in Craiova and Bucharest.*

Craiova was called “the town of the 1000 millionaires” because of its high society members – aristocrats that were the owners of houses, commercial buildings, and land in the city and in the rural parts of Oltenia (Lesser Wallachia). Many Italian and French architects were employed by these aristocrats to build their houses in Craiova. This is how it is explained the French architecture influences on the XIXth Century’s architecture of the city. The commercial center of Craiova got renovated and recuperates in part its own old charm from the XIXth Century’s atmosphere – reconstructed architecture, statues and pictures on the walls of the buildings representing chariots and old fashion clothes.

Key words: *architecture, sociology of art, memory, modernity, social biography.*

Craiova respiră aerul arhitecturii *à la française* pe unele artere active, încă, ale urbei. Numeroși locuitori își mai amintesc farmecul orașului neștirbit de demolările perioadei comuniste, puțini însă mai știu povestea orașului de dinainte de naționalizarea socialistă. Un interviu realizat în anul 2015 cu dl. Barbu

* Cercetător științific III dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: boangiu_g@yahoo.com

Bohoreanu ne poate întregi imaginea urbei, așa cum putea fi admirată în primii ani după cel de-al Doilea Război Mondial. Familii onorabile, cu tradiție printre generațiile boierești „de mai an”, își păstrau atmosfera nobilă, fie doar în cercurile restrânse ale prietenilor statornice:

„Familia MURGĂȘANU – o familie foarte veche, nenea Sandi Murgășeanu – cum îi spuneam eu, stătuse vreo 14 ani la Paris, făcuse studii care nu au fost marcate printr-o diplomă, a audiat foarte multe cursuri la Sorbona, era prieten cu Titulescu și îmi povestea foarte multe lucruri. Dar, până la urmă și-a pierdut averea, cum s-a întâmplat cu toți marii moșieri. Dar nenea Murgășanu ne ducea la școală, de mână, la Javei și vorbea cu noi în franceză pentru că la Javei făceam și cursuri de limba franceză. De asemenea, nea Murgășanu avea o nepoată, era cumnat cu Gigurtu – fostul prim-ministru, inginerul Gigurtu, tot oltean, de aici. Mai era familia Tănăsescu, arhitectul Tănăsescu, a murit târziu, la 100 și ceva de ani, era Directorul Monumentelor Istorice și datorită căruia am văzut mai toate monumentele istorice din Oltenia și până la București, în Muntenia, Curtea de Argeș, Târgoviște ș.a.m.d. Familia CONESCU, era și secretarul general al Primăriei Craiova, era vecin. Familia Iovipale, a fost prefect... Mi-ar trebui timp să povestesc pe larg...”¹, iată doar câteva relatări ale d-lui Barbu Bohoreanu.

Naționalizarea a produs o schimbare, cu consecințe pe care locuitorii Craiovei le-au înregistrat în memoria lor:

„Naționalizarea caselor a fost tristă. Din fericire, mama mea a fost prevestită, tatăl meu murise când avea 59 de ani și mama a fost prevenită de un prieten de familie, era Președintele Curții de Apel care i-a spus textual: «- *Eugenio, vinde tot, altfel te naționalizează!*», atunci mama a donat, ea și noi, copiii, am renunțat la una din case, pe una a vândut-o, iar pe cealaltă am donat-o surorii noastre care avea 10 ani. Da. Via o vânduse și după un an de zile, cel care o luase, vă dați seama, săracul, i-a naționalizat-o, îl chema Șerbănescu. În rest, tata a avut bani la Banca Eschinazi și avea pe vremea aceea Titluri de rentă, acțiuni și avea și pe numele nostru, n-am luat nici un ban, s-au dus...”¹, povestește dl. Barbu Bohoreanu.

¹ Interviu realizat cu Domnul Barbu Bohoreanu, în anul 2015.

Craiova veche era organizată administrativ pe mai multe cartiere sau mahalale, farmecul acestora mai exista până de curând în povestirile locuitorilor săi mai vârstnici:

„*«La Elefant»*, de exemplu, era pe Calea Unirii, un mare magazin care se numea *«La Elefant»* și era desenat și un elefant, dar nu știu de ce, acolo erau produse casnice, de fapt. Erau foarte multe magazine, precum Julius Meinel – magazin cu bunătăți. Pe strada Unirii era un magazin, o bijuterie mare, a unui evreu, care a dăinuit și după 1944. S-a demolat. Ce mai aveam pe Unirii? Librării – Librăria ZAYFT. De fapt pe Unirii erau trei librării, poate erau singurele, altele nu mai știu, dar erau toate grupate pe Unirii. Acolo era strada comercială, importantă a orașului. Era și Restaurantul Minerva... Restaurantul Minerva era o clădire de la 1902 mi se pare, a fost dată în folosință cu restaurant, cramă, până și Regele Carol I se pare că a trecut pe acolo. Sunt multe personalități care au trecut pe acolo, au fost primite în restaurantul acesta. Aici a cântat Ioana Radu, Mia Braia, au cântat orchestre celebre: orchestra lui Predescu, au fost doi Predești, ulterior au cântat în București, la Athénée Palace; Ileana Sărăroiu – prima dată a cântat... să vă povestesc... Ea a fost descoperită într-un turneu de Amza Pellea și de frate-miu, Mircea Bohoreanu – actor la Teatrul Național Craiova – într-un turneu la Târgoviște. I-a invitat cineva dimineața, înaintea spectacolului, în afara orașului, înaintea spectacolului, într-un sat la câțiva kilometri. Și apoi gospodarul, după ce au pus masa, au băut și ei un pahar de vin, și-a prezentat fata, «Am și eu o fată care cântă frumos». Ei cântau întotdeauna, Mircea cânta foarte frumos, și-a zis *Bine, s-o auzim!* și-a venit, și a cântat foarte frumos. Au fost impresionați că avea voce frumoasă și i-au spus: *Ileana, tu...* și l-au sfătuit și pe tată său să o lase să urmeze cursuri de canto și când vei vrea să cânti, vino la noi la Craiova și așa s-a întâmplat. Avea 16 ani când a venit aici. A cântat pe scenă, în grădina de la Minerva. Ultima dată când am văzut-o eram la braserie cu Amza Pellea, la Athénée Palace. El o vede și strigă: - *Ileana!* A venit și îi spune: Uite, el este Barbu, fratele lui Mircea. Țin minte îmbrățișarea caldă, fratele meu murise și ținuse mult la ea... așa s-a întâmplat...”, mărturisirea același interlocutor de seamă, dl. Barbu Bohoreanu.

Tot dumnealui își amintea și despre minoritățile etnice ale Craiovei:

„La noi, în Oltenia, n-au prea fost comunități minoritare... erau câteva familii de evrei, dar puține în comparație cu... vă spun în 1941, am fost la Bacău, înainte de intrarea în război și o lună de zile cât am stat acolo cu mătușa mea și cu unchiul meu nu exista nici un magazin

românesc, o excepție, unul singur: Cofetăria *LA IONESCU*, în rest, atât, nimic, chiar și birjarii erau evrei. La noi, în Craiova, erau câteva familii de intelectuali, asta erau și Librăria aceea ZAFI și SABETAY a rămas fratele și medicul, Sabetay. Despre comunitatea armenească mai știu că erau câțiva, 3-4, evreii erau mai mulți, aveau 2 sinagogi, una s-a demolat, s-a prăbușit la cutremur și una a rămas. Armenii erau câțiva negustori de cafea: CARACAȘIAN, AGOP ȘI ARABAGIAN pe care îl amintește și senatorul Vosganian”.

Evenimentele vremii au fost înregistrate cu acuratețe:

„Păi, l-am văzut pe Regele Carol al II-lea cu Iorga, în gară la Craiova, mare eveniment; în copilărie l-am văzut pe Tito cu Iovanca. O dată l-am văzut la București când a venit după cearta teribilă și împăcarea, l-am văzut, când într-o noapte s-a transformat toată piața din fața Academiei Militare și într-o noapte a apărut colo un bulevard și copaci de 4 metri, parcă erau acolo de 40-50 de ani, într-o noapte. Și urcat acolo sus, pe Academie, priveam primirea lui Tito. Alte personalități: Amza Pellea, alți actori... Despre Al Doilea Război Mondial ce-aș putea povesti... Păi, noi aveam o vie – 5 ha de vie și bineînțeles, avea și o gospodărie acolo și nu aveam lipsa cu care se confruntau ceilalți – pentru că creșteam pui, păsări, fructe de care vreți, de la începutul primăverii și până toamna târziu, aveam și migdali. Migdalul era gros, pomi în toată regula, aveam saci de migdale, nici nu ne uitam la ele. Mama dădea la toți vecinii, aveam saci, mama era foarte blândă, darnică așa și veneam de la vie cu șareta, cu saci cu migdali, cu nuci, fructe. Pe vremea aceea toți aveau fructe, aveau curți, aveau pomi și dacă doreai să dai nici nu prea aveai cui, că toți aveau. Împărțea struguri, doamnele făceau tort de migdal. Lipsea pâinea, mâncam mălai, erau și reclamele: *La o masă bună, mâncați o pâine bună, consumați 200 g mălai*. Era reclama!!! Și ne duceam și luam rația, că aveam cartele, care au reapărut mai târziu, prin 1946. Dar până prin 1946 așa era, nu era cafea, cucoanele jucau poker, rumi și nu aveau cafea. Se făcea cafea din orice, erau tot felul de zațuri. Lipsea zahărul, pe tata l-a și păcălit cineva, a cumpărat câteva lăzi de zahăr și erau de fapt cărămizi. Se întâmpla. //Ciocolata lipsea, în colo produse existau. Românii aveau carne, nu existau măcelării, dar carne exista. Și-n colo bombardamentele, mai mult alarmele, că la Craiova n-am avut decât două. Nu a fost foarte grav războiul în Oltenia, noi ne jucam la vie și ei trăgeau cu mitralierele, aviatorii inamici urmăreau un avion românesc și noi ne jucam pe câmp, nu ne interesa, ne și plăcea când le vedeam cum se luptă, nu ne gândeam că un glonț din ele... Și noaptea le urmăream... Lângă via noastră era o stație de telecomunicație germană foarte mare, cred că erau 100 de nemți.

Era un neamț profesor la Ulm, m-am gândit să-l și caut, avea și el copii, el ne dădea ciocolată și zahăr. Deși era lângă via noastră, n-au intrat niciodată fără să bată în poartă, să vină cineva de la distanță. Casa era în vârful dealului. Mama le-a spus: *Puteți intra să luați apă!* Eram singurii care aveam un puț american și ei trebuia să se spele, aveau nevoie de apă, cereau, trebuia să fie cineva cu ei, nu intrau. Bun, al doilea, nu luau un bob de strugure. Mama le dădea strugurii, ei nu luau. Când a fost retragerea, am plâns, că mă atașasem de ei. Aveau și ei copii. Au putut să se retirează, și-au luat rămas bun, erau ci-vi-li-zați! Au făcut și atrocități, știu asta, dar sigur, poate nu ei gândeau așa. Și ei aveau colegi autoritari, nu se îmbătau, n-au folosit violența niciodată, nu erau agresivi. Când intrau într-o încăpere se descopereau, se ridicau în picioare, respectuoși, nu avea nimeni teamă. Invers... m-a fugărit un rus sa-mi ia ceasul, deși rusul care stătea la noi acasă, aducea mâncare pentru câini și ciocolată pentru Smărăndița. Aveau niște buzunare mari și o ascundea. La început îi dădea Smărăndiței câte o ciocolată, pe urmă spunea că nu mai au, și ea nu credea și îi căuta în buzunare și intr-a toată în câte un buzunar din acela, până la urmă găsea. Da, și aducea mâncare pentru câini și nu bea. Aveam o cârciumă *La Măslină*, pe Păltiniș. Pe rus îl chema Șvețov, locotenent major Șvețov. După masă își punea rubașca, își punea centura, un cartuș în pistol, *Paidom!* și unde ne duceam? *La Măslină* și ceream două pahare de sifon și beam sifon. Foarte mulți ruși au fost omorâți. Omul acesta nu ar fi băut nimic. Timpuri... cine mai ieșea pe stradă...”.

Amintirea prietenilor de școală, a căror imagine mai dăinuie încă în memorie, este plină de farmec atunci când este povestită așa cum numai Domnul Barnu Bohoreanu putea să mărturisească:

„Să-ncep cu grădinița: Maternelle Fröberian se numea, era aproape de Valea Vlăiciei, cam pe unde este azi Nabca Italo-Română, care urma principiile pedagogului elvețian Fröbel, și primeam trei bilețele în fiecare zi, cu ce făceam acolo. În afară de faptul că învățam și limba franceză, încercam să vadă și ce calități aveam și făceau tot felul de experimente care se concretizau pe cele trei bilețele care aveau 3 culori diferite și pe care mama sau tata le citeau de fiecare dată când le aduceam acasă. O vreme le-am păstrat, rău am făcut că nu le-am păstrat și astăzi, dar câte s-au întâmplat în biblioteca aceea. De acolo am rămas coleg cu PUȘCAȘU – fostul rector, el a mai rămas și a murit și el în Canada. După aceea, la Colegiul Frații Buzești l-am avut iar coleg pe Pușcașu. Ce colegi am mai avut? Toți au plecat din țară... PUȚUREANU, de exemplu... toți au plecat la București. El a încercat să recupereze Casele Puțoreanu, are o soră și un

nepot, și soția, fiul este în Belgia. Am rămas prieten cu colegii mei, i-am adunat din 10 în 10 ani, am primit și o cheie pentru că eu i-am adunat la Craiova. I-aș aduna și azi, dacă aș putea...”.

Aceste povestiri pline de farmec așteaptă încă să fie înregistrate, din aceste fragmente se poate recupera o lume, o lume încă vie a amintirilor, ale etapelor vieții, ale evenimentelor sociale, culturale, importante pentru referențialul activ odinioară.

Un alt interviu plin de detalii, amintiri, mărturisiri, a fost realizat și cu dl. Paul Rezeanu, așa cum aminteam într-un alt context². În lucrarea sa, „Craiova celor 1000 de milionari (Istoria Craiovei între 1800-2000)”, întâlnim foarte multe detalii despre construcțiile civile și religioase ale secolelor al XIX-lea și al XX-lea și nu numai. Casele reședință ale unor familii boierești ale Băniei sunt prezentate cu farmec, recuperând parfumul de odinioară al acestora.

PALATUL ADMINISTRATIV, din Calea Unirii, nr. 19, este una dintre cele mai reprezentative clădiri din Craiova. Construit în prima parte a secolului al XX-lea, după planurile arhitectului Petre Antonescu, în stilul neo-românesc promovat de Ion Mincu, edificiul găzduiește astăzi două dintre cele mai importante instituții ale județului: Prefectura și Consiliul Județean Dolj. Clădirea se remarcă printr-un plan simetric și un turn central masiv, iar interiorul este caracterizat de o scară de onoare, coloane, capiteluri și elemente specifice arhitecturii vechi românești.

PALATUL MITROPOLITAN (Casa Vorvoreanu), din str. Frații Buzești, nr. 10, aparținea, în urmă cu peste 100 de ani, lui Gogu Vorvoreanu, cunoscut avocat latifundiar, care punea temelia viitoarei sale reședințe de familie. Pentru acest scop, boierul a folosit cele mai bune materiale și cei mai talentați meșteri, dorind ca noua construcție să poarte, peste timp, blazonul și întreaga moștenire a neamului său. Palatul Vorvoreanu a fost ridicat între anii 1905-1910, în stil renascentist, după planurile arhitectului Dimitrie Maimarolu și purtând semnătura pictorului polonez Francisc Tribalski la ornamentațiile interioare. Din 1964 a trecut în proprietatea Bisericii Oltene și funcționează, în prezent, ca reședință mitropolitană.

CASA RUSĂNESCU, situată la intersecția dintre Bd. Știrbei Vodă, nr. 2 și Calea Unirii, nr. 50A. Monument istoric de arhitectură de final de secol XIX,

² Gabriela Boangiu, *Memoria unor străzi din Craiova – valențe identitare ale povestirii vieții*, în Anca Ceaușescu, Ileana Cioarec, Georgeta Ghionea (coord.), *Comunități umane, modernizare și urbanizare în sud-vestul României*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2021, pp. 342-354.

clădirea a aparținut boierului craiovean Ștefan D. Rusănescu. În anii 1915-1916, în acest imobil s-au desfășurat întruniri ale unor mari oameni politici și patrioți (printre care Take Ionescu, Vasile Lucaciu, Octavian Goga, Nicolae Titulescu), ce au coordonat acțiunile unioniste din Oltenia. În prezent, clădirea este în curs de restaurare, pentru a adăposti Muzeul Craiovei. A găzduit timp de mulți ani Casa Căsătoriilor și mai multe secții ale Serviciului Public Comunitar de Evidență a Persoanelor din Craiova (Stare Civilă, Autoritate Tutelară).

CASA GLOGOVEANU, din str. Brestei, nr. 12. A fost construită de familia boierilor Glogoveni în 1802, pe temeliiile unui edificiu din secolul al XVIII-lea. În această casă a locuit tânărul Tudor Vladimirescu, adus la Craiova pentru a învăța carte împreună cu fiul boierului Ioniță Glogoveanu, Nicolae. Un prieten al familiei Glogoveanu a fost și regele Carol I, care a locuit aici de mai multe ori. Imobilul a găzduit Primăria Craiovei, din anul 1913 până în 1943, și apoi, până în anul 2016, Tribunalul Dolj.

CASA CONSTANTIN VĂLIMĂRESCU, din Calea Unirii, nr. 4. Datează de la sfârșitul secolului al XIX-lea și a fost construită de antreprenorii Costa și Nedelcu, după planurile arhitectului francez Albert Galleron (cel care a mai proiectat în România Ateneul Român și Palatul Băncii Naționale a României, din București). Casa a aparținut magistratului Constantin Vălimărescu, doctor în drept, procuror, președinte și prim-președinte al Curții de Apel Craiova (din 1883 până în 1911). De-a lungul timpului, în această casă au funcționat ASCAR (Asistența Cardiacilor), Secția Colecții a Muzeului de Artă, Laboratorul zonal de restaurare și conservare și Oficiul Județean al Patrimoniului Cultural Național Dolj. După Revoluția din 1989, casa a fost retrocedată urmașilor vechiului proprietar, astăzi fiind sediu de bancă³.

HOTELUL MINERVA, din str. Mihail Kogălniceanu, nr. 1. Clădirea a fost construită între anii 1898 și 1903, după planurile arhitecților Toma Dobrescu și D. Nedelcu, pe terenul ce era atunci proprietatea epitropiei Madona Dudu. Maiestuoasa clădire a adunat laolaltă nume importante ale vremurilor ce s-au scurs, devenind simbolul Craiovei de odinioară, dar și un adevărat altar al culturii, la care au îngenuncheat artiști de mare valoare ale unor timpuri de altă dată. Din această clădire s-au născut idei, s-au făurit planuri, s-au dezbătut problemele artei vremii. Aici au putut fi văzuți mari artiști români precum Madelaine și Manu Nedeianu, Ioana Radu, Amza Pellea, Gheorghe Cozorici, Silvia Popovici, Rodica

³A se vedea: http://www.aries-oltenia.ro/proiecte/renasterea_patrimoniului_arhitectural/Baza%20de%20date%20cu%20ocl%C4%83dirile%20arhitecturale%20vechi%20din%20jude%20C8%9Bul%20Dolj.pdf#page39, accesat 12 octombrie 2021.

Tăpălagă, dar și oameni importanți ai lumii: Generalul Charles De Gaule, Ciu En Lai sau Nikita Hrușcirov. Stilul arhitectonic a fost inspirat de arhitectura arabă/maură. Pe vremuri, existau la parter, prăvălii, iar la etaj, saloane mari și elegante, unde se jucau cărți și billiard de mării boieri ai acelor timpuri⁴.

Numeroase povestiri despre personalitățile Craiovei la început de secol XX a consemnat Alexandru Firescu, alături de Constantin Gheorghiu, în lucrarea „Craiova, mon amour – File de arhivă istorică și sentimentală”⁵. Povestiri despre primarii Craiovei, familii boierești, artiști ai vremii, personalități mărunte pitorești, adunate laolaltă, sporovăie cu bucurie despre vremuri de demult ale urbei.

Bucureștiul, cunoscut și drept „Micul Paris”, în perioada interbelică, bucură și astăzi privitorii cu monumentele istorice și arhitectura lor *à la française*. Numeroase edificii surprind prin bogăția detaliilor specifice construcțiilor interbelice și nu numai. Vom descrie, spre exemplificare, doar câteva dintre acestea. Astfel, Casa Cerkez din Calea Victoriei, numărul 155, în 1888, demolată în anul 1977, a aparținut lui Grigore P. Cerkez, inginer. Acesta cumpără, la sfârșitul secolului al XIX-lea,

„un teren la intersecția Căii Victoria cu strada Sevastopol, aflat la oarecare depărtare de nucleul orașului de atunci al Bucureștilor. Totuși, în această zonă își ridicaseră case unele familii înstărite, dat fiind că era un spațiu liniștit. În 1887, construcția casei este începută, fiind terminată, cel mai probabil, în anul următor. Imobilul avea două nivele și o mansardă generoasă, din punct de vedere stilistic încadrându-se neogoticului francez. Personalitatea casei era conferită și de detaliile sofisticate din piatră ce decoau soclul, de cornișă și profilurile orizontale intermediare, dar mai ales de balcoanele și golurile ferestrelor. Interioarul era dominat de holul central, cu o elegantă scară din lemn decorată cu motive de inspirație gotică și de sala de festivități unde aveau loc reuniuni vestite ale protipendadei bucureștene de la începutul secolului trecut”⁶.

O altă casă bijuterie a Bucureștilor de odinioară este și casa Lenș-Vernescu, din Calea Victoriei, nr. 133, în anul 1889. Filip Lenș (1779-1885) a fost

⁴ A se vedea: <https://www.primariacraiova.ro/ro/monumente-de-arhitectura>, accesat 15 octombrie 2021.

⁵ Alexandru Firescu, Constantin Gheorghiu, *Craiova, mon amour – File de arhivă istorică și sentimentală*, Craiova, Scrisul Românesc Fundația-Editura, 2009.

⁶ Alexandru Popescu, *Casele și Palatele Bucureștilor. Istoric. Dicționar. Ghid*, Târgoviște, Editura Cetatea de Scaun, 2018, p. 118.

vornic, vistiernic și logofăt al dreptății. George D. Vernescu (1829-1900) a fost jurist și om politic român, ministru. Casa Lenș-Vernescu a fost ridicată în anii 1820, în stilul eclectic pe care arhitecții francezi au reușit să-l impună într-o serie de țări europene la acea vreme. Potrivit mărturiilor epocii, această construcție a fost una dintre cele mai frumoase din Bucureștii primului sfert al secolului al XIX-lea. La început, clădirea a aparținut boierului Lenș, pentru ca apoi să se instaleze în clădire o unitate militară, ulterior Ministerul de Război. În anul 1886, edificiul a devenit proprietatea lui Gună Vernescu. La solicitarea acestuia, Ion Mincu a efectuat o restaurare (1887-1889), iar pictorul George Demetrescu Mirea i-a împodobit interioarele. Potrivit actului normativ din anul 2000, imobilul a fost dat, însă, în folosință, cu titlu gratuit, Uniunii Scriitorilor, pe o perioadă de 49 de ani. După 1993, Casa Vernescu a fost refăcută și modernizată, parterul său devenind sediul unui restaurant, considerat unul dintre cele mai elegante restaurante din București⁷.

Casa Macca, din Strada Henri Coandă, numărul 11, în secolul al XIX-lea, este un alt monument istoric ce degajă atmosfera de odinioară a Bucureștilor. Proprietarul, Colonel Petre Macca, era de origine armeană, remarcat în Războiul pentru Independență în luptele de la Plevna. Casa a fost ridicată după planurile arhitectului Jean Berthet în stil eclectic cu influențe baroce. Se remarcă prin decorația fastuasă exterioară și interioară. De o parte și de alta a intrării, doi atlanți susțin balconul de la etaj. Scara, care urcă spre hall este împodobită cu picturi. Prin eforturile lui Nicolae Iorga, devine muzeul de arheologie, ulterior sediul Institutului de Arheologie „Vasile Pârvan”.

Anumite elemente de arhitectură particularizează aspectul unei case, al unei străzi, ale unei anumite zone citadine. Fațada casei asigură

„relația sa cu mediul natural, dar și cu acela social. În afară de funcția sa practică, de protecție, fațada își are și rosturi estetice, arhitecturale. Ea oglindește stilurile predominante într-o anumită epocă, așa cum se concretizează ele în creația arhitecților vremii, dar și preferințelor proprietarilor imobilului, constituind o *carte de vizită* a statutului social al acestora. În tot cazul, fațada clădirii este aceea care îi asigură personalitatea, constituind astfel o mărturie importantă a istoriei arhitecturii, ca și a aceleia sociale, politice și culturale (...) O atenție deosebită a fost acordată încă dintr-o perioadă timpurie, secolul XIX, ornamentelor în ipsos (*stucaturile*) menite să înfrumusețeze locuințele (...) Ornamentica și-a avut perioada ei de *glorie* în construcția palatelor de

⁷ *Ibidem*, p. 149.

diferite categorii, ea fiind realizată în piatră, uneori cu motive mitologice sau artistice”⁸.

Detalii remarcabile pot fi sesizate și în realizarea arhitectonică a ușior și ferestrelor: „o funcție de reprezentare în afară de aceea practică l-a avut din totdeauna spațiul de intrare, acces în imobile, ușa în diferitele ei forme”. Aceasta avea o menire simbolică de marcă a stării sociale, de statut al proprietarului. Ornamentele sale erau în conexiune cu stilul arhitectonic al casei, „frumoase uși au și unele case, de o vechime apreciabilă, deși nu se află pe Lista monumentelor istorice, aflate pe străzile Căderea Bastileiei, Icoanei, Plevnei, în zona Dorobanți, Polonă și altele”⁹ din București.

Ferestrele Bucureștilor atrag admirația vizitatorilor chiar și peste ani și vremi,

„cele mai impunătoare ferestre aparțin unor palate, cum ar fi acela al familiei Șuțu (ferestre largi cu oberlichturi ogivale) sau Palatului Cantacuzino (...) numeroase sunt clădirile ale căror ferestre se încadrează stilului eclectic, cu un amestec de elemente din diferite maniere arhitecturale, uneori greu de depistat (...) O inovație a constituit-o apariția vitraliilor după moda apuseană care conferă *culoare* ferestrelor cum sunt cele care împodobesc Casa Storck sau Casa Minovici”¹⁰ din București.

Arhitectura secolelor al XIX-lea și al XX-lea, la începutul acestuia, dăruiesc personalitate și șarm orașelor Craiova și București, amintind de o vreme în care detaliile contau, atât în arhitectură, cât și în viața de zi cu zi. Astăzi, este nevoie de mai multă atenție la prezența arhitectonică a unor clădiri ce se îndârjesc să fie remarcabile și peste vremuri. Actorii sociali implicați în restaurarea, conservarea unor astfel de bijuterii arhitectonice trebuie să se angajeze mult mai mult în salvagardarea unui patrimoniu atât local, cât și național.

⁸ *Ibidem*, p. 250.

⁹ *Ibidem*, p. 254.

¹⁰ *Ibidem*, pp. 256-257.

INTEBUIŢAREA PLANTELOR MEDICINALE ÎN PROFILAXIA ŞI TRATAMENTUL BOLILOR PEDIATRICE*

Loredana-Maria ILIN-GROZOIU**

Abstract: *The present study, founded on the information supplied by the performers from Oltenia, the results of the personal field research, focus on the traditional cures and treatments for underlining the efficiency of the herbs and wild-growing plants in the prophylaxis and the treatment of the paediatric conditions.*

In the first part, there was analysed the status and the role of the ancient therapeutic agents, within the community that was intending the discovery of the cause of the disease to find the appropriate cure. "The kitchen physics", the traditional methods of treatment, the therapeutic valences of the medicinal plants have been known and appreciated by the man since ancient times.

In the second part, of the investigation, there were reproduced, based on our field research, a rich recipe recorder, which proves and confirms the variety of the traditional therapeutic remedies, used for prophylactic and therapeutic purpose, for treating the paediatric diseases. Within the investigated space, most of the times, the cures based on plants are simple, but they are used as remedies based on combinations. The traditional prophylaxis and healing methods for the paediatric conditions are cures based on plants, and, at present, they are used because their age and their complex and efficient action of them are thoroughly considered.

Key words: *cures, traditional treatments, healing, paediatric conditions, Oltenia.*

Din cele mai vechi timpuri, omul din popor a recurs la natură, în primul rând la plante, pentru uşurarea suferinţelor şi durerilor cauzate de boală. Există o strânsă legătură între om şi natură, tratamentele empirice pe bază de plante

*Articolul face parte din proiectul de cercetare: *Etnoiatria în Oltenia*, inclus în programul de cercetare al Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopşor”, Craiova: *Antropologia tradiţiilor în lumea românească şi balcanică* (2020-2023).

** Cercetător ştiinţific III, dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopşor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: lorelayy2007@yahoo.com.

fiind primele forme de întraajutorare a bolnavului. Deși, la început, omul a luptat instinctiv împotriva diverselor boli, cu timpul acesta a descoperit practici empirice din ce în ce mai elaborate. Datorită simțului fin de observare cu care era înzestrat, omul primitiv a știut să găsească și să întrebuițeze în profilaxia și tratamentul bolilor elemente terapeutice din natură. Omul primitiv, în vederea ameliorării durerilor pricinuite de boli, folosea fierturi vegetale, împachetări cu diferite plante, precum și izvoare cu ape termale și minerale.

Medicina empirico-magică din Comuna primitivă era fundamentată pe identificarea agentului cauzal al simptomelor, pe practicile mistice și pe intervenția supranaturalului. La început, leacurile erau recomandate de către tămăduitor sau medicul vrăjitor, ulterior de către preotul-medic. Se știe că, în demersurile profilactice sau vindecătoare ale omului primitiv, un rol esențial îl avea magicul. Se practicau descântece, se aduceau jertfe, iar talismanele și amuletele dobândeau rol apotropaic.

În spațiul cultural românesc, informații privind folosirea plantelor medicinale în terapeutică provin încă din antichitate. În scrierile lor, autorii antici au făcut referiri la produsele vindecătoare obținute din regnul vegetal întrebuițate de către geto-daci și au subliniat faptul că aceștia aveau cunoștințe destul de avansate referitoare la vindecarea diverselor afecțiuni. Istoricii romani, greci și goți, în cărțile lor, dau și numele dacic al unor plante medicinale comercializate în cetățile Tomis și Callatis, care aveau diferite acțiuni: cicatrizantă, calmantă, expectorantă, depurativă etc. S-au păstrat, în acest sens, două glosare dacice de botanică medicală care constituie și o dovadă a continuității populației dace în Dacia Romană. Exista în Dacia o medicină sacerdotală și una populară cu un pronunțat caracter empiric, care se transmitea oral. De menționat faptul că, dacii utilizau și medicamente de origine animală și minerală. Medicina practică de preoții geto-daci se baza pe aceleași principii promovate de adepții școlii lui Hipocrate: natura este cel mai bun medic, existența unui echilibru între alimentație și exercițiul fizic, alimentele să fie medicamente și medicamentele să fie alimente.

Secole de-a rândul, medicina românească a fost medicina populară românească. Chiar și atunci când era practică de profesioniști, aceștia aflau de la un vindecător renumit metodele de tratament pe care urmau să le aplice.

În Evul Mediu, în întreaga Europă, rețetele medicale și indicațiile terapeutice (manuscris și publicații) bazate pe preparatele din plantele medicinale s-au

bucurat de o largă difuzare¹. Bunăoară, manuscrisul miscelaneu slavo-român din secolul al XVI-lea, considerat cel mai vechi text de folclor medical din spațiul românesc, prezintă elemente de botanică medicală în primele 12 file. În acest fragment de farmacoterapie populară, bogat și variat în conținut, scris în slavona ucraineană, regăsim indicații terapeutice împotriva durerilor de cap, în gât, de urechi, de dinți, a mușcăturii de câine turbat, a tusei, contra paraliziei.

Primele documente scrise în limba română care atestă utilizarea remediilor terapeutice de origine populară au apărut în secolul al XVI-lea: *Psaltirea Scheiană* (1515), *Sanitatis studium* (1551), *Herbarium* (1578).

În vederea descrierii unor remedii de etnoiatrie bazate pe plante întrebuițate în bolile pediatrice, vom lua în considerare, în special, arealul etnografic oltenesc, folosind informațiile furnizate de performeri, rezultate din cercetările noastre de teren. Astfel, ne-am propus să exemplificăm leacurile pe bază de plante și să determinăm felurile boli pediatrice pe care le tămăduiesc, pe baza cunoștințelor locale. De asemenea, vom urmări modul în care remediile terapeutice de origine populară bazate pe plante sunt transmise în cadrul acestei comunități. În spațiul investigat, întrebuițarea pe scară largă a leacurilor băbești poate fi o consecință a disponibilității în zonă a plantelor medicinale, cultivate în grădini sau crescute în natura spontană. Locuitorii așezărilor cercetate ne-au relatat că apelează, în tămăduirea bolilor pediatrice, la remedii ale medicinei empirice pe care le știu din bătrâni.

În fitoterapia empirică din spațiul investigat, infuzia pe bază de cimbrisor de câmp are acțiune calmantă asupra tusei la copii: „Când copilul tușește e bună infuzia de cimbrisor de câmp. Peste o mână de plantă uscată se toarnă două căni cu apă fierbinte. Se lasă zece minute și se strecoară. Ceaiul de cimbrisor de câmp e indicat și în epilepsie. Se face o cură de un an. O dată la trei săptămâni se face o pauză de zece zile”²; la Lunca, jud. Gorj: „Contra tusei se recomandă infuzia de flori de salcâm, de pătlagină, de tei și de busuioc”³; la Risipiți, jud. Dolj: „Când tușește copilul, zeama de la ceapă o amestecăm cu lămâie. Se zdrobesc câțiva căței de usturoi, se încălzesc și se dau copilului”⁴; „În două căni cu apă se pun la fiert două cepe mici cu tot cu coajă și o nucă. Se fierb până scad jumătate. Se poate îndulci cu miere. Se bea cu înghițituri mici”⁵.

¹ Despre textele de folclor medical vezi: I. C. Cazan, *Texte de folklore medical*, în „Cercetări literare”, II, București, 1936, pp. 55-78.

² Inf. Elena Ionescu, 70 de ani, localitatea Corlate, jud. Dolj, 2020.

³ Inf. Viorica Sârbu, 82 de ani, localitatea Lunca, jud. Gorj, 2020.

⁴ Inf. Rodica Mocanu, 62 de ani, localitatea Risipiți, jud. Dolj, 2020.

⁵ Inf. Anastasia Antonie, 82 de ani, localitatea Prundeni, jud. Vâlcea, 2020.

Pentru dureri de gât sau gâlci, „se leagă la gât, într-o batistă, foi de varză acră, prăjite în untură, felii de castraveți murați, sare încinsă, felii de cartofi stropiți cu spirt, țuică sau oțet”⁶; la Prundeni, jud. Vâlcea: „Când este răcit, are gâlci și îl doare în gât, copilul să bea o cană de ceai de flori uscate de soc și ceai de urzici. Când face și febră să bea o cană de ceai de petale proaspete de floarea soarelui și să pună în picioare șosete înmuiate în oțet cu apă. Când răceam și tușeam, bunica pune pe un ziar ulei și îl lăsa toată noaptea pe pieptul meu”⁷.

În tratamentul inflamațiilor căilor respiratorii superioare este folosit siropul de coacăze negre și cel de muguri de pin: „Un kg de coacăze negre spălate și scurse se strivesc, se pun într-un vas închis și se lasă la macerat 24 de ore. La un litru de suc se pune 1 kg zahăr. Se dau câteva clocote și se păstrează în sticle la loc rece. Când copilul tușește se ia câte trei lingurițe pe zi. Siropul ăsta e bun și pentru oasele copiilor și pentru copiii care sunt agitați. Se face câte o cură de două luni”⁸. Tot contra tusei e bun și siropul de muguri de pin. La Gubandru jud. Olt: „Se face un păsat din mălai, puțin ulei și miere care trebuie mâncat cât mai fierbinte”⁹; la Apele Vii, jud. Dolj: „Pentru sănătatea copilului sunt bune fragile proaspete și sucul de cătină. Punem într-un borcan cătină și acoperim cu miere. Lăsăm la rece câteva zile și dăm la copii câte două lingurițe pe zi. Ca să fie vioi, copilul se unge pe tot corpul cu mușetel și usturoi și oțet. Să bea și ceai de pelin dacă poate”¹⁰; la Chilii, jud. Olt, unele leacuri au la bază o combinație dintre miere și o plantă: „În doi litri de apă se fierb câteva frunze de varză, la foc mic, zece minute. Se strecoară și se adaugă miere după gust”¹¹.

În medicina populară din Oltenia, în astm bronșic la copii se recomandă infuziile cu pedicuță, mușetel, soc, gălbenele, rozmarin și trei-frați-pătați¹². De asemenea, în astm bronșic sunt utilizate cataplasme calde, aplicate seara, înainte de culcare, cu terci de coada calului, tătăneasă, nalbă și ridichii negre rase¹³. Tot în astm bronșic este indicată infuzia de usturoi: „Într-o cană cu apă se fierb câteva minute patru-cinci grăunți de usturoi și se lasă la infuzat zece minute”¹⁴.

În tratamentul anemiei la copii se folosesc infuziile de urzică, coada-șoricelului, obligeană și măceșe. La Gângiova, jud. Dolj: „Contra anemiei se face o

⁶ Inf. Emilia Pătrână, 62 de ani, localitatea Gângiova, jud. Dolj, 2020.

⁷ Inf. Elena Nițu, 68 de ani, localitatea Prundeni, jud. Vâlcea, 2020.

⁸ Inf. Elena Colita, 82 de ani, localitatea Pietroaia, jud. Dolj, 2020.

⁹ Inf. Ana Ungureanu, 71 de ani, localitatea Gubandru, jud. Olt, 2020.

¹⁰ Inf. Violeta Popescu, 63 de ani, localitatea Apele Vii, jud. Dolj, 2020.

¹¹ Inf. Gheorghiza Cochînțu, 55 de ani, localitatea Chilii, jud. Olt, 2020.

¹² Inf. Maria Rădulescu, 71 de ani, localitatea Bălcești, jud. Vâlcea, 2020.

¹³ Inf. Elena Barnea, 80 de ani, localitatea Gârleşti, jud. Dolj, 2020.

¹⁴ Inf. Doina Dinu, 74 de ani, localitatea Plopșoru, jud. Gorj, 2021.

cură de sirop de muguri de brad. Se iau două linguri cu sirop înainte de masă. Într-un litru de apă se fierb 500 g de muguri de brad. După ce se răcește se adaugă 1 kg zahăr și se mai dă un clocot. E bun și pentru tuse”¹⁵, la Cioroiu, jud. Olt: „Dacă copilul are anemie, să consume alune. Alunele ajută copiii să crească sănătoși”¹⁶; la Bulzești, jud. Dolj: „Contra anemiei să mănânce castane comestibile proaspete sau fierte. Trei zile se bea o jumătate pahar, de două ori pe zi, după masă, suc de sfeclă roșie. Tot în anemie, se bea un pahar cu lapte cald în care se pune un gălbenuș de ou și o linguriță cu miere. E bun și polenul, după care se bea apă îndulcită cu miere”¹⁷.

Calitățile terapeutice ale produselor naturale de origine vegetală au fost observate și prin încorporarea acestora în baze de unguent sau alifii care sunt preparate semisolide destinate aplicării pe tegumente sau pe mucosae¹⁸. Datorită efectelor antiinflamatorii și analgezice, unguentul de arnică este folosit la tratarea arsurilor, vânătăilor, luxațiilor și contuziilor: „Peste 100 g flori de arnică proaspete se toarnă 200 g unsoare de porc proaspătă clocotită sau ulei și se lasă până a doua zi când se încălzește ușor, se storc plantele și se strecoară. Untura se completează până la cantitatea de la început și se pun alte flori de arnică. Se masează zona cu unguent de arnică de mai multe ori pe zi. Masăm zona cu unguentul ăsta de mai multe ori pe zi”¹⁹, la Drănic, jud. Dolj, în tratarea eczemelor se recomandă unguentul de urzică”²⁰; la Argetoaia, jud. Dolj: „Pentru entorse și arsuri se pun cataplasme cu frunze de brusture și foi de varză zdrobite, frunze de tei înmuiate în lapte”²¹. În tratarea eczemelor se folosește unguentul de urzică, trei frați pătați, cimbru și podbal: „Se topește untura de porc și se pun cantități egale de urzică, trei frați pătați, cimbru și podbal. A doua zi se reîncălzește și se pune în recipiente de sticlă. Cât unsoarea e caldă se pune și ceară de albine sau propolis să fie mai groasă”²²; la Bocșa, jud. Vâlcea: „La arsuri folosim unguentul de muguri de plop negru după ce spălăm locul cu ceai de mușețel. Punem și comprese cu ceai de coada șoricelului și din flori de soc”²³; la Maglavit, jud. Dolj: „Punem comprese cu ceai de rădăcină de tătăneasă și scoarță de stejar”²⁴.

¹⁵ Inf. Emilia Pătrână, 62 de ani, localitatea Gângiova, jud. Dolj, 2020.

¹⁶ Inf. Teodora Pescaru, 56 de ani, localitatea Cioroiu, jud. Olt, 2020.

¹⁷ Inf. Marina Ilina, 83 de ani, localitatea Bulzești, jud. Dolj, 2020.

¹⁸ Vezi Loredana-Maria Ilin-Grozoiu, *Unguente izvodite de locuitorii populari din Oltenia*, în „Memoria ethnologica”, an xx, nr. 76-77, 2020, pp. 20-29.

¹⁹ Inf. Ana Ungureanu, 71 de ani, localitatea Gubandru, jud. Olt, 2020.

²⁰ Inf. Eugenia Mitrică, 84 de ani, localitatea Drănic, jud. Dolj, 2020.

²¹ Inf. Polina Grădinaru, 80 de ani, localitatea Argetoaia, jud. Dolj, 2020.

²² Inf. Elena Barnea, 80 de ani, localitatea Gârlești, jud. Dolj, 2020.

²³ Inf. Elena Vintilă, 80 de ani, localitatea Bocșa, jud. Vâlcea, 2020.

²⁴ Inf. Paraschiva Nisipașu, 76 de ani, Maglavit, jud. Dolj, 2020.

În tratamentul furunculelor se folosește unguentul de tătăneasă și decoctul de nalbă mare²⁵. La Cezieni, jud. Olt: „Furunculul se unge cu un unguent făcut din: ceară de albine, untură de porc, brusture, ceapă și făină. După ce sparge se pune frunză de nalbă”²⁶, la Greci jud. Olt: „Peste furuncul se pune o foiță de ceapă coaptă care alină durerea și grăbește vindecarea. Se lasă de seara până dimineața. Furunculul se sparge și curge toată infecția”²⁷.

Leacuri combinate se folosesc și atunci când cei mici au rubeolă: „Când copilul are bubatul mic, să iasă bubele mai repede trebuie să bea ceai de mușetel. În frunte și pe obraji se unge cu miere. Se spală fagurii de miere, se storc și mustul se dă să îl bea copii. Se spală cu apă și mult oțet și trebuie să stea la căldură. Nu are voie să mănânce sărat și acru”²⁸.

Pentru înlăturarea negilor „când eram mică, bunica rupea o rostopască și cu seva gălbuie da pe un neg pe care îl aveam pe deget. Cu timpul, negul s-a uscat și s-a desprins”²⁹; la Corlate, jud. Dolj: „Sucul de tulpină de pădăie se pune pe neg de două ori pe zi. Tratamentul durează trei săptămâni. Tot peste neg se pun și felii de cartof crud și propolis”³⁰.

Leacuri combinate se folosesc și în afecțiunile oculare: „Când copilul are o infecție la ochi, trebuie spălat cu ceai de gălbenele de trei ori pe zi. Înainte de culcare, se ung pleoapele cu alifie de gălbenele și cu suc din frunze de aloe”³¹; „Dimineața, se pune în fiecare ochi câte o picătură de lăptișor de matcă”³².

Dintotdeauna, sănătatea și boala a fost o preocupare majoră a umanității. Este de reținut faptul că arta vindecării omului cu ajutorul remediilor medicale populare are o veche și bogată tradiție. Omul tuturor timpurilor a cunoscut calitățile terapeutice ale plantelor și soluțiilor extractive obținute din acestea, ale produselor stupului³³, ale vinului și produselor viței de vie³⁴, ale oțetului³⁵ și

²⁵ Inf. Viorica Sârbu, 82 de ani, localitatea Lunca, jud. Gorj, 2020.

²⁶ Inf. Elena Gusatu, 74 de ani, localitatea Cezieni, jud. Olt, 2021.

²⁷ Inf. Niculina Ghiță, 74 de ani, localitatea Greci, jud. Olt, 2021.

²⁸ Inf. Rozica Ristea, 81 de ani, localitatea Bechet, jud. Dolj, 2020.

²⁹ Inf. Constantin Busica, 85 de ani, Caracal, jud. Olt, 2021.

³⁰ Inf. Elena Ionescu, 70 de ani, localitatea Corlate, jud. Dolj, 2020.

³¹ Inf. Emilia Pătrână, localitatea Gângiova, jud. Dolj, 2020.

³² Inf. Violeta Popescu, localitatea Apele Vii, jud. Dolj, 2020.

³³ Referitor la calitățile pe care le împlinesc remediile tradiționale bazate pe produsele stupului vezi, Loredana-Maria Ilin-Grozoiu, *The contribution of hive products in the prophylaxis and treatment of diseases*, în „The Journal of Romanian Literary Studies”, editor Iulian Boldea, Târgu-Mureș, Editura Arhipelag XXI, nr. 21/2020, pp. 1211-1218.

³⁴ Idem, *Acknowledged traditional remedies and treatments with medicinal wine*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane C.S. Nicolăescu-Plopșor”, nr. XXI/2020, pp. 63-70.

alte „tării”, ale legumelor, fructelor și cerealelor³⁶, ale produselor de origine animală, ale apelor minerale și termale, și, nu în ultimul rând, ale sării.

Fitoterapia, cum mai sunt numite practicile și remediile bazate pe puterea de vindecare a plantelor, este veche ca și omenirea. În spațiul cultural românesc, cunoștințele de vindecare a omului cu ajutorul plantelor au o vechime milenară, fiind atestate încă din antichitate. Tiparele terapeutice tradiționale sunt parte indispensabilă a patrimoniului nostru cultural.

Cercetarea efectuată în spațiul etnografic oltenesc, în domeniul medicinei populare, demonstrează că locuitorii din Oltenia apelează, în momente de cumpănă existențială, când boala le pune în pericol sănătatea, la practici tradiționale de tratament. Investigațiile de teren au relevat că, în prezent, fitoterapia continuă să rămână un mijloc important de tratare a bolilor pediatrice, deoarece se are în vedere vechimea acestor remedii, acțiunea lor complexă și eficientă. După cum s-a observat, o serie de practici rituale de însănătoșire și mijloace de lecuire sunt aplicate și astăzi, omul conștientizând eficacitatea și aportul pe care o serie de plante îl aduc în profilaxia și tratamentul bolilor de copii.

În spațiul investigat, practicile rituale de prevenire, combatere și vindecare a bolilor de copii încă își mențin forma și modalitățile tradiționale de manifestare, dar adaptate, bineînțeles, noilor transformări sociale din ultimele decenii. Produsele fitoterapeutice întrebuințate pe baza tradiției, sub formă de ceaiuri, cataplasme, tincturi, siropuri, băi locale, băi generale, unguente și alte preparate cu valoare terapeutică, au câștigat o popularitate considerabilă. Plantele de leac conțin componente active cu o gamă largă de activități biologice, au proprietăți bacteriostatice, hepatoprotectoare, astringente, hipotensive, antiinflamatoare, diuretice, cicatrizante, remineralizante etc.

Terapiile naturiste se bazează pe o tradiție empirică și pe credința în actul de vindecare. Proprietățile și valențele tămăduitoare pe care le posedă remediile empirice și magice bazate pe plante de leac, precum și pe elemente din natură, au determinat omul să conștientizeze importanța acestora și în actualitate.

³⁵ Idem, *Terapeutici arhaice și actuale legate de întrebuințarea oțetului. O cercetare expresă din spațiul etnografic oltenesc*, în „Memoria Ethnologica”, an XIX, nr. 74-75/2020, Baia Mare, pp. 56-69.

³⁶ Idem, *The traditional nourishment – support of a healthy life and the human activity*, în volumul „Identities in Globalization. Intercultural Perspectives” editori Iulian Boldea și Cornel Sigmirean, Arhipelag XXI Press, Târgu Mureș, 2020, pp. 242-250.

ACTIVITATEA CULTURALĂ A ROMÂNILOR DIN TIMOC. TRECUT ȘI PREZENT

Laurențiu RADU *

Abstract: *The Timoc Valley, a region located in the northeast of the former Yugoslavia and northwestern part of Bulgaria, has been inhabited since ancient times by a large Romanian population. Although they were always oppressed, then deprived of schools and churches to cultivate their ethnic consciousness, the Timocens, even after several centuries, did not lose their Romanian language. The intellectuals who appeared in the Romanian communities had to declare themselves Serbs or Bulgarians in order to gain access to ecclesiastical, educational and legal services.*

Over the past centuries, various groups of Timocens crossed the Danube to Oltenia or Muntenia, as agricultural workers, but this contact of theirs with the “free” homeland did not lead to a sharing of the ideals of Romanianism, being rather a material contact with the Romanian realities, and those who returned to the right bank of Danube, took with them only the image and memory of a rich country. On the occasion of the cultural-artistic manifestations organized for them, they felt an approach to the Romanian language, through the songs of bravery of the Romanian people, as well as the national love and pride.

The cultural interest for these communities has increased during the last century, but also nowadays, numerous studies and researches being carried out by various ethnologists and anthropologists. At present, these Romanians abroad constitute a compact and united population, which, although it has suffered a lot due to its Romanian origins, continues to keep its language learned from its ancestors, but also the Romanian culture, traditions and customs.

Key words: *community, ethnic consciousness, Romanian language, national pride, cultural-artistic manifestation.*

Timocul, regiune aflată în nord-estul fostei Iugoslavii și nord-vestul Bulgariei, a fost locuită încă din timpuri străvechi de o numeroasă populație

* Cercetător științific III, dr, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române; e-mail: xpatrick2013@yahoo.com.

românească, unită prin origini, limbă și tradiții. Chiar dacă sentimentul de apartenență etnică s-a manifestat destul de rar, în prezent, viața oamenilor din comunitățile românești încă reflectă o autentică durabilitate și identitate etnică.

Comunitatea românească din partea de răsărit a Serbiei este una foarte importantă, fiind a doua ca mărime după etnia sârbă, arealul etnic românesc din regiune reprezentând o continuitate spre vest a românilor din țara „mamă” și Bulgaria. Între cele două râuri, Timoc la est și Morava la vest, românii au ocupat un spațiu geografic compact, fiind întâlniți și în alte zone ale Serbiei, însă destul de dispersați¹. În privința românilor din Bulgaria, aceștia se plasează în regiunea dintre râul Timoc și Vidin, zonă cunoscută și sub denumirea de „Timocul bulgăresc”.

În izvoarele istorice bizantine și slave, locuitorii regiunilor menționate, care au format și formează o comunitate distinctă, au fost cunoscuți sub denumirea generică de „vlahi”, fapt care a generat anumite confuzii și a dus chiar la negarea componentei daco-romane a acestora². Locuitorii acestui areal au avut întotdeauna conștiința unei duble apartenențe: din punct de vedere administrativ-teritorial, ei sunt o parte componentă a Serbiei, respectiv Bulgariei, în vreme ce, din punct de vedere etnic și spiritual, sunt diferiți față de sârbi sau bulgari³.

Această regiune a oferit bogate resurse de trai oamenilor, atrăgând, de-a lungul vremurilor, felurite comunități umane, elementele naturale având un rol hotărâtor în evoluția acestora. Fragmentarea reliefului, precum și factorii geomorfologici ai acestuia, au condiționat dezvoltarea așezărilor din regiune, majoritatea satelor fiind situate în proximitatea surselor de apă. Așezările umane din răsăritul Serbiei sunt rezultatul unei lungi evoluții a procesului de umanizare a acestui areal geografic, fiind un spațiu locuit permanent, toponimia reprezentând un element care dovedește această realitate⁴.

Începând cu a doua jumătate a secolului al XIX-lea, existența românilor de la sud de Dunăre a reprezentat, atât un subiect de cercetare, dar și obiect al unor controverse între istorici, lingviști și etnografi. Tot din această perioadă provin diverse relatări ale unor geografi, istorici și etnologi occidentali, care au

¹ Ionelia Toarcă, *Comunitatea românească din estul Serbiei. Studiu geografic*, București, Editura Semne, 2012, p. 60.

² Annemarie Sorescu-Marinković, *Cultura populară a românilor din Timoc - încercare de periodizare a cercetărilor etnologice*, în „Philologica Jassyensia”, an II, nr. 1, Iași, 2006, p. 73.

³ Monica Budiș, *Comunitatea românească de pe valea Timocului bulgăresc*, București, Editura Militară, 2001, p. 28.

⁴ Ionelia Toarcă, *op. cit.*, p. 72.

lăsat importante sinteze despre viața acestor locuitori⁵. În perioada comunistă, despre comunitățile românești din această regiune aproape că nu au mai existat mențiuni scrise, bisericile și școlile fiind desființate, iar limba interzisă⁶.

Regiunea dintre Timoc și Morava reprezintă un spațiu compact de localități românești, formând majoritatea *de facto* în mai multe unități administrative, cunoscute sub denumirea de *opștine*. După părerea cercetătoarei Ionelia Toarcă, „identitatea română este mai slab exprimată, fiind substituită oficial prin cea de vlahi, iar majoritatea etnicilor declarându-se chiar sârbi”⁷. Cert este că, la ora actuală, tendința este de creștere a numărului celor care se consideră români, procesele de renaștere națională fiind destul de active în ultima vreme.

Românii timoceni, populație cu caracter minoritar aflată pe teritoriul Serbiei și Bulgariei, au luptat pentru satisfacerea unor idealuri cu caracter național. Această luptă s-a dat pe trei planuri distincte: învățământ în limba română, organizare ecleziastică proprie până la recunoașterea unui episcop de naționalitate română și, apoi, reprezentare proporțională în diferitele instituții locale, pe baze etnice.

Această acțiune, în vederea trezirii conștiinței naționale, a debutat la finalul secolului al XVIII-lea, atingând punctul culminant în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, atunci când au fost înființate, cu ajutorul statului român, primele școli și biserici în limba română⁸. Revendicările naționale ale acestor comunități nu au vizat nici alipirea de statul român și nici crearea unui stat aparte în Peninsula Balcanică, aceștia manifestând dorința obținerii de drepturi cetățenești egale cu ale celorlalte națiuni din Imperiul otoman, precum și autonomie culturală.

Etapă înființării de școli în a doua jumătate a secolului al XIX-lea la românii de la sud de Dunăre a fost pregătită de publicarea unor lucrări cu caracter istorico-lingvistic, iar în timpul revoluției de la 1848, sesizând prezența masivă a românilor în această zonă, Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Dimitrie

⁵ O contribuție extrem de importantă, în acest sens, a avut-o Valeriu Papahagi, care, în lucrarea *Românii din Peninsula Balcanică după călătoriile apuseni din secolul al XIX-lea*, apărută în anul 1939, a reprodus, într-o ordine cronologică, impresiile călătorilor occidentali care au scris despre românii dunăreni.

⁶ Cristea Sandu-Timoc, *Tragedia românilor de peste hotare (9-13 milioane)*, ediția a II-a, revăzută, Timișoara, Editura Astra Română, 1996, p. 30.

⁷ Ionelia Toarcă, *op. cit.*, p. 82.

⁸ Adina Berciu-Drăghicescu, Maria Petre, *Școli și biserici românești din Peninsula Balcanică. Documente (1864-1948)*, vol. I, București, Editura Universității din București, 2004, p. 12.

Bolintineanu ș.a. s-au preocupat pentru înființarea de școli în limba română, contribuind astfel, la dezvoltarea domeniului educativ și religios⁹.

Pe teritoriul Bulgariei, românii locuiesc în regiunea dintre Vidin și râul Timoc, acest areal, de aproximativ 36 de sate, fiind o continuare al celui locuit de către românii din Serbia¹⁰. Printr-o permanentă politică de „bulgarizare”, au fost contestate originea comună a vlahilor cu românii de la nord de fluviu și vechimea în regiunile pe care aceștia le-au locuit în Balcani. De asemenea, autoritățile de la Sofia au intervenit și în statistica românilor din această țară, problema numărului real al acestora fiind una dintre cele mai controversate, pentru finalul secolului al XIX-lea și începutul secolului următor, cifra variind de la câteva zeci de mii, la câteva sute de mii de români¹¹. Situația demografică, școlară și ecleziastică a comunităților românilor din Bulgaria a cunoscut transformări profunde în perioada dintre cele două războaie mondiale, modificări care au fost în defavoarea elementului românesc. Prin hotărârile luate de guvernul de la Sofia, în perioada 1923-1924, au fost închise toate bisericile și școlile românești din Bulgaria, preoții și învățătorii români au fost arestați, manualele românești au fost confiscate, cărțile bisericești au fost aruncate în Dunăre, iar locuitorilor acestor teritorii li s-a interzis să mai poarte costumul popular tradițional românesc¹². Tot în aceeași perioadă, numele multor sate românești au fost schimbate, iar autoritățile bulgare i-au obligat pe români să adopte nume bulgărești. În anumite rapoarte diplomatice, se preciza faptul că, în anul 1935, în unele localități din Bulgaria, limba română a fost interzisă a se vorbi pe stradă, chiar și în conversațiile private¹³.

Astăzi, populația românească poate fi întâlnită pe întregul mal drept al Dunării, în regiunea Vidin-Timoc, unde este grupată relativ compact, aceștia intitulându-se *văleni*, *câmpeni* sau *pădureni*, după zona geografică în care locuiesc¹⁴. Etnografii care au cercetat costumele locuitorilor din zona Vidinului

⁹ Ionelia Toarcă, *op. cit.*, pp. 82-83.

¹⁰ V. Arion, V. Pârvan, G. Vâlsan, Pericle Papahagi, G. Bogdan-Duică, *România și popoarele balcanice*, București, Tipografia Românească, 1913, p. 14.

¹¹ Gheorghe Zbucnea, *O istorie a românilor din Peninsula Balcanică (secolele XVIII-XX)*, București, Editura Biblioteca Bucureștilor, 1999, pp. 191-192.

¹² Simona Ștefania Lupescu, *Documente inedite despre românii de la sud de Dunăre*, în volumul *Românii din Bulgaria. Miracol al romanității sud-dunărene*, Craiova, Editura Fundației „Scrisul Românesc”, 2005, pp. 66-67.

¹³ Daniel Cain, *Românii din Bulgaria*, în vol. *Românii de lângă noi* (colectiv de autori: Daniel Cain, Armand Goșu, Cornel Sigmirean, Annemarie Sorescu-Marinković), Cuvânt-înainte de Cristian David, București, Editura Corint Junior, 2013, p. 31.

¹⁴ N. A. Constantinescu, *Chestiunea timoceană*, București, 1941, p. 45.

au observat că acestea se aseamnă cu cele ale țăranilor din zona Olteniei. În Timocul bulgăresc, în mod firesc, există mai multe straturi de populație românească, amestec realizat în decursul ultimelor secole.

Caracterul etnic românesc al locuitorilor acestei regiuni este probat de toponimia minoră, adică denumirile anumitor locuri din raza satului, dealuri, văi sau hotare, mai puțin supuse schimbărilor survenite în ultimele decenii. În particular, aceștia au conștiința faptului că sunt veniți și din satele corespondente de pe malul stâng al Dunării, rezultat al unui proces de migrare petrecut în ultimele două secole¹⁵. Cercetarea obiceiurilor și tradițiilor vechi legate de ciclul vieții comunitare și familiale, ca și transmiterea pe cale orală a textelor folclorice, aduc noi argumente în demonstrarea originii și evoluției culturale a românilor timoceni, precum și a relațiilor cu populațiile în mijlocul cărora trăiesc (sârbii și bulgarii), dar și cu întregul spațiu sud-est european în care își au sorgința o bună parte din tradițiile și obiceiurile lor populare¹⁶.

În ceea ce privește viața spirituală a românilor aflați în comunitățile din estul Serbiei (*Timocul sârbesc*), putem spune că, datorită caracteristicilor etnogenezei și în ciuda unei influențe limitate a instituțiilor ecleziastice, multe elemente precreștine au supraviețuit de-a lungul vremurilor, conducând la o viață spirituală pe alocuri arhaică și extrem de diversă, compusă fiind din obiceiuri, tradiții, credințe și rituri magice. Regiunea este foarte bogată în obiceiuri și tradiții care au, chiar și în prezent, un rol semnificativ în viața de zi cu zi a oamenilor. Practic, nu există evenimente care să nu fie legate de tradiții străvechi, asemenea unor reguli de comportament apărute din experiență și obișnuință, care se aseamnă normelor juridice. Chiar dacă nu sunt scrise, acestea conduc întreaga societate și reprezintă un element esențial al comunității etnice¹⁷.

Momentele cele mai importante din viața oamenilor reprezintă un pretext pentru a recurge la unele tradiții și obiceiuri corespunzătoare. În acest sens, *obiceiurile populare familiale* sunt cele mai semnificative. Obiceiurile legate de naștere au o tipologie aparte, prin apariția unei ființe noi. Acestea au menirea de a-l integra pe copil în familia sa, dar și în comunitate. În regiunea Timocului,

¹⁵ Daniel Cain, *op. cit.*, pp. 36-38.

¹⁶ Adela Marincu, *Călătorie în țara românilor - o incursiune etno-jurnalistică în Valea Timocului*, în *Qvestiones Romanicae. Interferențe și contraste în România* (coord. Valy Ceia), VIII/2, Szeged, Jatepress, 2020, p. 166.

¹⁷ Ionelia Toarcă, *op. cit.*, pp. 130-131.

obiceiurile legate de naștere implică mai multe etape: nașterea propriu-zisă, ursitorile, botezul, tăiatul moțului, obiceiuri întâlnite și în Oltenia¹⁸.

Există o serie de obiceiuri privind actul în sine al nașterii: noul-născut trebuie, încă din primele clipe de la naștere, să fie pus în contact cu pământul care îi dă forța vitală. Această credință în forța vitală este menționată și de etnologul Ion Ghinoiu, care consideră că „venirea dintr-o lume la naștere, a copilului și plecarea în altă lume, la moarte a muribundului, are nevoie de o energie suplimentară oferită de acest element, care este pământul”¹⁹.

Nașterea copilului prilejuia o serie de practici menite a facilita venirea pe lume a acestuia. Nu trebuie neglijate nici interdicțiile la care erau și sunt supuse femeile însărcinate, al căror scop este acela de a duce sarcina până la sfârșit, de a asigura o naștere normală și, în același timp, fericirea și dezvoltarea noului-născut. Nașterea era asistată de mamă sau de soacră, alături de care se găsea o femeie cu experiență (moașa). După naștere, era tăiat cordonul ombilical, iar copilul era înfășat de către moașă. Tot ea era cea care îi făcea prima baie noului-născut, la trei zile de la naștere, în apă sfințită, în care erau adăugate câteva crenguțe de busuioc, pentru a proteja copilul împotriva răului.

Ursitorile reprezintă un eveniment aparte în ceea ce privește integrarea copilului în această lume. Trebuie spus că, mai ales la popoarele indo-europene, credința în predestinare a fost una din coordonatele de bază ale modului de viață tradițional. Astfel, „credința în *ursitori* este încă vie în această regiune, orice întrerupere a lucrării lor devenind malefică”²⁰.

Până la tăierea moțului, părinții nu aveau voie să tundă copilul, indiferent de lungimea părului. Pentru a fi protejați de frig, copiii purtau pe cap un batic. Dacă noul-născut era băiat, botezul și tăiatul moțului puteau fi organizate în același timp. În vreme de toamnă sau iarnă, tăiatul moțului se organiza în interiorul casei, iar primăvara sau vara se organiza în curte, sub cerul liber. Actul în sine era efectuat de către naș sau nașă în prezența părinților, bunicilor și a rudelor.

În privința ritualului botezului, rolul cel mai important îl are nașul, fiind și cel care alege numele copilului. Pentru eveniment se frământa un colac cu

¹⁸ Pentru obiceiuri, credințe și practici magico-rituale legate de primul moment al existenței umane, a se vedea: Anca Ceaușescu, *Rituri de trecere în societățile tradiționale. Nașterea*, București, Editura Pro Universitaria, Craiova, Editura Universitaria, 2014.

¹⁹ Ion Ghinoiu, *Lumea de aici, lumea de dincolo*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1999, pp. 148-149.

²⁰ Ionelia Toarcă, *op. cit.*, pp. 135-136.

biluțe la mijloc și cu o coroană pe marginea de sus, iar în mijloc era înfiptă o lumânare, după care, pâinea era împărțită de naș celor prezenți.

Obiceiurile legate de căsătorie reprezintă un ansamblu de ceremonii ce marchează viața tânărului cuplu. Inițierea se făcea încă de la vârsta de cincisprezece ani, când tinerii aveau voie să participe la festivități. La petrecerile satului, aceștia erau învățați să joace, sub supravegherea atentă a părinților.

Fata știa dinainte lângă cine avea voie să joace și după ce criteriile să își găsească un băiat: să nu fie cu mult mai în vârstă decât ea și să posede pământ. Pentru bărbați, vârsta cea mai potrivită de căsătorie era între 22-25 ani, iar pentru femei între 18-22 ani. Una dintre cele mai importante reguli ce privea căsătoria era aceea ca potențialii soți să nu fie rude de sânge, mergându-se până la gradul al șaptelea de rudenie²¹.

Nunta reprezenta evenimentul cel mai important din viața unei persoane, marcând, prin intermediul unei ceremonii fastuoase, „momentul întemeierii unei familii, în scopul procreării și al începerii unui nou ciclu vital”²². Nunta se organiza numai toamna, în zilele de duminică și erau chemați toți cei care erau datori, la care s-a mers la nuntă, cu cadouri. Un rol esențial în cadrul ceremonialului îl aveau nașii. Pe lângă aceștia, mai exista și cavalerul de onoare, care avea rolul de „a păzi” mireasa. Zestrea miresei era compusă din pături de așternut, perne, haine de sărbătoare, pânză țesută, veselă și haine obișnuite. După ce se adunau la casa miresei, tot alaiul pleca la biserică pentru cununie. Apoi, se rupea turta miresei, fiind împărțită celor prezenți. Ulterior, se servea masa și la final, erau strânse darurile, care, de cele mai multe ori, erau oferite în bani.

Credința adâncă în viața de apoi a făcut să apară cu timpul, în special la românii din răsăritul Serbiei, o serie de obiceiuri privitoare la înmormântare, conform cărora sufletul celui decedat nu își putea găsi odihna veșnică dacă nu erau îndeplinite toate ritualurile, care începeau în momentul morții și durau până după înmormântare. Dacă unele practici legate de naștere și căsătorie s-au pierdut sau au fost adaptate noilor timpuri, nu același lucru se poate spune despre obiceiurile legate de moarte, acestea fiind păstrate și în prezent, cel puțin în lumea satului.

Conform unor tradiții vechi, moartea era anunțată prin semne, cum ar fi: cântatul cucului și al cucuvelei în curte sau în apropierea casei, apariția ursului în vis sau chemarea, în vis, făcută de o persoană decedată. Moartea era prezentată asemenea unui demon, cu chip urât, dinți mari și îmbrăcat în negru,

²¹ *Ibidem*, pp. 143-145.

²² Ion Ghinoiu, *Obiceiuri populare de peste an. Dicționar*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 138.

dar ea se mai putea arăta omului și în formă de fluture sau de pasăre care zboară în jurul său. De asemenea, se credea că oamenii cu suflet bun aveau parte de o moarte ușoară, în vreme ce despre cei cu suflet rău, se considera că au parte de o moarte grea.

Lumânarea se aprindea atunci când se observa că muribundului îi iese sufletul și se lua la câteva ore după ce acesta murea. Se credea că după moarte, sufletul zboară spre cer, pe lumea cealaltă, sub forma corpului uman, trecând apoi, peste „puntea raiului”²³. Oglizile și tablourile din casă erau întoarse cu fața la perete ca semn de doliu, iar sub patul pe care se afla cel decedat se așeza un vas cu apă. Femeile purtau basmale negre, iar bărbații își dădeau căciulile jos. Aceștia nu aveau voie să se tundă sau să se bărbierească în perioada doliului, iar dacă participau la petreceri nu aveau voie să joace sau să plătească muzica.

Sicriul celui decedat, care mai purta și denumirea de „tron”, era lucrat, în întregime, din lemn. În sicriu erau așezate într-un săculeț, alimente, băuturi, dar și accesoriile de buzunar ale celui decedat, alături de o monedă, ca să aibă de drum sau în rai.

Înmormântarea, la care participau familia și cei apropiați, avea loc a doua zi după deces. Mortul era scos din casă cu picioarele înainte²⁴, după care o femeie, stabilită dinainte, mătura în casă. Cortegiul funerar se oprea la fiecare trecere peste o apă curgătoare, apoi era stropit decedatul, carul și cortegiul, deoarece se credea că tot răul va cădea în apă. După ce decedatul era coborât în groapă, cel care a început să sape groapa trăgea pământul în cruce peste sicriu și apoi, toți cei prezenți aruncau o mână de pământ peste acesta. Când se întorceau de la cimitir, toți participanții se spălau pe mâini în prima apă curgătoare pe care o întâlneau²⁵. Dacă familia greșea cu ceva în tot acest ritual funerar, exista, conform tradiției locale, riscul rătăcirii pe lumea cealaltă, a celui decedat.

Un alt aspect important al culturii românilor din Timoc este cel privitor la *folclor*. Despre acesta se poate spune că își are originile în timpuri străvechi, manifestând o mare vitalitate și făcând posibilă păstrarea identității românești, prin intermediul poeziilor, poveștilor, legendelor, baladelor, cântecelor sau dansurilor.

²³ Ionelia Toarcă, *op. cit.*, pp. 158-162.

²⁴ Ritualuri asemănătoare sunt întâlnite și în Oltenia (a se vedea Anca Ceaușescu, *Traditions, customs and ritual practices related to The Great Departure along the Oltenian Danube Valley*, în Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu Plopșor”, XX, 2019, pp. 15-22).

²⁵ Ionelia Toarcă, *op. cit.*, pp. 164-168.

Cu toate că, în ultimele decenii comunitățile tradiționale au cunoscut o relativă dispariție, românii din această regiune au reușit să-și păstreze aproape nealterate elementele patrimoniului lor cultural, în special în satele de deal și de munte. Cântecul a fost extrem de importante, muzica și poezia reliefând forme și sensuri variate, alcătuind o unitate organică în mintea și sufletul locuitorilor acestor ținuturi. Acestea se împart în două categorii: cântece de lume (lirice și epice) și cântece rituale. Cântecul liric avea o tematică variată, în care se făcea trimitere la frumusețea iubirii sau dorul de familie, în vreme ce cântecul epic era reprezentat în special de baladă²⁶.

Dintre cântecul ritualic, cel mai cunoscut este cântecul de înmormântare sau „petrecătura”, având un conținut aparte, în care se dădeau mortului sfaturi privind calea către lumea cealaltă și despre pericolele care îl așteaptă pe acest drum. Din nefericire, acest gen de cântec este pe cale de dispariție, deoarece „petrecătoarele” fie au murit, fie sunt foarte puține și au o vârstă înaintată. Instrumentele muzicale cele mai utilizate erau: buciul, fluierul, cimpoiul, vioara, clarinetul și toba.

În ceea ce privește jocul, acesta era practicat încă de la o vârstă fragedă, mai ales că petrecerile și horele erau organizate destul de des. La aceste evenimente, tinerii legau prietenii, își etalau ținutele și erau scoase în evidență abilitățile de joc, întărind astfel, relațiile sociale dintre ei.

În zilele noastre, jocurile tradiționale sunt apanajul exclusiv al ansamblurilor culturale și grupurilor folclorice sătești, care, din păcate, nu au mai păstrat caracteristicile și conținutul stilistic al jocului moștenit, introducând și elemente provenite din alte zone, sub presiunea mass-mediei și din dorința de a diversifica spectacolul.

Costumul popular reprezintă o trăsătură de bază ce caracterizează un grup etnic și contribuie la o mai bună cunoaștere a culturii populare a aceluși grup, așa cum este și cazul românilor din Timoc, care beneficiază de o bogată varietate în ceea ce privește îmbrăcămintea tradițională²⁷. Materialul cel mai folosit era inul, din care era țesută broboada. Cămășile pentru bărbați, dar și pentru femei, erau realizate din in sau cânepă, ori prin combinarea acestora cu bumbacul. Din țesătura de lână sau postav se confecționau pantalonii și părțile superioare ale hainelor.

²⁶ Un repertoriu extrem de bogat în privința cântecelor lirice, epice și a celor rituale regăsim la: Cristea Sandu-Timoc, *Cântece bătrânești și doine*, Cuvânt înainte de Tudor Arghezi, București, Editura pentru Literatură, 1967.

²⁷ Ionelia Toarcă, *op. cit.*, p. 225.

Cămașa bărbătească avea mâneci largi și era purtată, întotdeauna, introdusă în pantalonii, confecționați din postav, țesut în patru ițe. Vara, bărbații purtau pantaloni din cânepă. Cingătoarea, mai lată, era înfășurată peste cămașă pentru a oferi protecție în cazul efortului. *Zabunul* era haina bărbătească care era purtată peste cămașă, lungimea sa fiind până la jumătatea coapsei și având marginile decorate cu șnur, iar partea din piept, cu mai multe rânduri de șnururi. Căciula era realizată din piele de oaie brută, netunsă, fiind purtată, de regulă, de cei din zonele de munte. Opincile erau confecționate din piele brută de porc și, mai târziu, de vită. Pe perioada iernii, piciorul era înfășurat cu piele de miel brută, peste care se trăgeau opincile.

În cazul femeilor, cămașa era măsurată după înălțimea persoanei, de la umeri până la călcâie și era cusută din pânză de cânepă, dar și dintr-o combinație țesută din bumbac și cânepă. Partea de la gât și de la piept a cămășii era brodată, la fel și tivul mânecilor și tivul de jos al cămășii, lungimea acesteia fiind reglată cu ajutorul cingătorii, astfel încât să fie acoperiți genunchii. Peste cămașă, femeile purtau o haină fără mâneci, cusută din postav alb, numită „cebă”, iar pe cap, broboadă și basma. În picioare aveau ciorapi din lână, peste care purtau opinci.

*

* *

Cu toate că unele obiceiuri s-au pierdut, ele dăinuiesc în amintirea oamenilor mai în vârstă. În viața cotidiană a locuitorilor din regiunea Timocului, obiceiurile au jucat un rol important, multe dintre acestea practicându-se și în zilele noastre. Pentru conservarea și promovarea patrimoniului cultural și istoric al acestor comunități sunt organizate o serie de manifestări cultural-artistice dedicate tradițiilor, ritualurilor, obiceiurilor și datinilor străvechi.

Un eveniment important în viața cultural-identitară a românilor din Timoc îl reprezintă „Festivalul de Paște”, care se desfășoară în perioada 17-19 aprilie, la Malainița, eveniment care a fost organizat începând cu anul 2006. Alături de sărbătoarea Zilei Naționale a României, acesta este un proiect de anvergură al comunității românești din Timoc, ce beneficiază de sprijinul Institutului Cultural Român, începând cu anul 2009. Festivalul, de regulă, se desfășoară în aer liber, pe pajiștea din apropierea Bisericii Ortodoxe Române din Malainița, un locaș de cult despre care se poate spune că a reprezentat un simbol al îndârjirii românilor de a-și păstra limba și tradițiile. În programul evenimentului din anul 2009 s-au regăsit cântece și dansuri populare susținute de

ansamblurile folclorice din satele Criveli, Cobișnița și Bucopcea și interpreți de muzică din satele de români de la Pomoravlie și Craina²⁸.

Institutului Cultural Român a lansat, de asemenea, un proiect ambițios, intitulat „Mediateca românilor din Timoc”, în care sunt implicați ca parteneri: „Jurnalul Național”, Universitatea de Vest din Timișoara, prin catedra de literatură română și comparată, și asociațiile românești din Timoc, reunite în Federația Românilor din Serbia și în Consiliul Național al Minorității Naționale Române din Serbia. Proiectul a fost conceput ca parte a unui program mai amplu, de lungă durată, ce are ca scop promovarea patrimoniului istoric și cultural al comunității românești din Timoc, printr-o valorificare obiectivă și practică a cercetărilor pe teme antropologice și etnografice, precum și mediatizarea acestora atât în România, cât și în străinătate.

Comunitățile românești de pe valea Timocului, atât cele din Serbia, cât și cele din Bulgaria sunt și în prezent considerate de către autoritățile respective ca fiind formate din sârbi, respectiv bulgari. În Serbia, aceștia își duc traiul în numeroase sate din ținuturile de graniță cu România (Timoc, Morava, Craina), în vreme ce pe teritoriul Bulgariei, românii se plasează pe o zonă mai extinsă de-a lungul Dunării către Lom și Silistra. Toți aceștia fac legătura între românii nord-dunăreni și grupele de aromâni din Rodope și Pind²⁹.

Trebuie să avem în vedere că multitudinea de credințe și obiceiuri tradiționale, păstrate de românii din Timoc până în zilele noastre, constituie un adevărat „pol de rezistență” într-un mediu adeseori ostil, în care amestecul factorilor politici, lipsa bisericilor românești și a școlilor în limba națională ar putea conduce la pierderea identității etnice. Manifestările cultural-artistice au reprezentat, pentru etnicii românii, mediul cel mai favorabil în care au reușit să își exprime sentimentul de mândrie națională și apropierea de limba română. Cu toate că au suferit mult din cauza originilor, acești români din afara granițelor naționale constituie încă o populație compactă și unită, care continuă să-și păstreze limba învățată de la înaintași, dar și cultura, tradițiile și obiceiurile românești.

²⁸ A se vedea: <https://jurnalul.ro/special-jurnalul/festivalul-romanilor-din-timoc-504839.html>, accesat la data de 05.10.2021.

²⁹ Emil Țircomnicu, *Comunitățile românești din dreapta Dunării*, în revista „Geopolitica”, an I, nr. 1, București, 2002, p. 37.

CONCEPTUL DE MOARTE ÎN LITERATURA PARENETICĂ ROMÂNEASCĂ. ÎNVĂȚĂTURILE LUI NEAGOE BASARAB

Oana-Andreia SÂMBRIAN*

Abstract: *The concept of death represents the interruption of the timeline of the human being, in which several factors, images and religious beliefs converge. The Byzantine model was fundamental for the imaginary of the religious beliefs and cultural model of Wallachia. In his Teachings (Învățături) to his son, Neagoe Basarab forged a peculiar image of death for the Romanian Principalities, based on the Byzantine model of the etopeia, among others. In our study we are going to focus on the literary and artistic representations of death at the beginning of the 16th century in Wallachia.*

Key words: *Wallachia, 16th century, Neagoe Basarab, death.*

A vorbi despre moarte înseamnă a vorbi despre timp sau, mai degrabă, despre sfârșitul timpului persoanei care este pe cale să-și închidă socotelile cu conceptul pe care îl cunoaștem din articolul *La longue durée* (1958) al lui Fernand Braudel drept timpul evenimential. Pentru Braudel, în lucrarea sa deja clasică din *Anale*, timpul istoric a fost împărțit în timpul scurt sau evenimential, ciclurile temporale și timpul cel lung sau structurile multisekulare. Dintre aceste trei categorii, pentru istoricul francez, cea mai importantă, datorită consecințelor sale, a fost timpul cel lung, deoarece totul gravitează în jurul lui.

Timpul a fost cuantificat încă din zorii istoriei, dar creștinismul a fost cel care, așa cum demonstrează Le Goff, a abordat sfârșitul timpului, deoarece creația divină avea o dată de expirare¹. Pentru Le Goff, omul Evului Mediu a trăit cu moartea „ca o vecină apropiată și o amenințare permanentă”², în timp ce iluministul ardelean Petru Maior a definit-o într-unul din discursurile sale drept „umbra vieții”³.

*Cercetător științific III dr., Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, din Craiova, al Academiei Române ; e-mail: oana.sambrian@gmail.com

¹ Jacques Le Goff, *I riti, il tempo, il riso*, Roma, Edizione Laterza, 2006, p. 122.

² Idem, *Omni medieval*, Iași, Editura Polirom, 1999, p. 253.

³ Dan Horia Mazilu, *Voievodul dincolo de sala tronului*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 336.

Confruntat cu efemeridele vieții, omul medieval devine conștient de valoarea scăzută a bunurilor materiale. Și, de aceea, negustorii, nobilii și principii, toate acele categorii sociale ce dețineau puterea financiară, se pregătesc pentru veșnicie prin intermediul lucrărilor de binefacere, știind că timpul care îi duce la Dumnezeu nu este scutit de piedici, de căderi și accelerații. Este un timp al păcatului și al iertării, al morții în această lume și al învierii în lumea de apoi⁴.

Philippe Ariès identifica existența unei legături „entre l'attitude devant la mort et la conscience de soi, de son degré d'être, plus simplement de son individualité”, observând de asemenea „la persistance pendant des millénaires d'une attitude presque inchangée devant la mort, qui traduisait une résignation naïve et spontanée au destin et à la nature”. Această idee apare extrem de bine reflectată în lumea bizantină, principal promotor al doctrinei creștine.

Bizantinii au perceput moartea ca pe o ruptură între trup și suflet, ca pe o lucrare de distrugere a existenței corporale a individului, unde pierderea trupului - sălaș al sufletului, era sinonimă cu pierderea vieții, în timp ce moartea insufla frică. Din acest motiv, principii s-au preocupat să lase urmașilor lor o moștenire plină de înțelepciune, dând loc creării unei literaturi parentetice, cunoscută și sub denumirea de oglinzile principilor. Preocuparea pentru ridicarea de biserici, asigurând astfel o legătură directă cu Dumnezeu, este o altă acțiune întreprinsă de principii, unde legătura dintre viața pământească și eternitate este foarte bine surprinsă.

Domnitorii români din secolele XVI și XVII s-au îngrijit ca moștenirea lor să fie mai presus de toate de natură spirituală, fapt pe deplin de înțeles dacă ținem cont de faptul că secolul al XVI-lea a fost pentru spațiul românesc un secol al confruntărilor multiple cu Imperiul Otoman, care, după căderea Constantinopolului, la 29 mai 1453, își consolidase puterea și influența în Balcani. Din cauza atacurilor neconținute, moștenirea spirituală a fost una dintre puținele pe care domnii le-au putut transmite urmașilor, întrucât fiecare atac turcesc se termina, de multe ori, cu tehnica incendierii câmpurilor și clădirilor din lemn, ceea ce avea capacitatea de a mistui orice bun material.

În cazul conceptului de moarte *stricto sensu*, adică moartea fizică, a domnilor români, identificăm, conform cronicilor din secolele XVI-XVII, mai multe categorii. Cea dintâi, bătrânețea ca decrepitudine, din care se ramifică bolile: guta (boală de care au suferit Radu cel Mare 1495-1508, Gheorghe Duca

⁴ Jacques Le Goff, *Pentru un alt ev mediu*, vol. I, București, Editura Meridiane, 1986, p. 104.

1665-1666, Istratie Dabija 1661-1665)⁵; boala ochilor (identificată drept conjunctivită granulară) de care suferea Alexandru Lăpușneanu. Acesta se plângea constant de umorile care i se prelingeau din ochi sau de faptul că ochii i se lipeau atât de tare încât nu reușea să mai vadă; epidemii: ciuma, tuberculoza (Neagoe Basarab); răni de război (Matei Basarab a suferit o rană la genunchi în bătălia de la Finta, așa cum se menționează în *Istoria Țării Românești* din 1688).

Moartea a însoțit individul încă din zorii existenței sale, fiind acea „umbră” la care se referea Maior sau „roata vieții”, simbol folosit de umanistul Dimitrie Cantemir (*Divanul*), și care avea capacitatea de a pune distanță între lucruri, oameni, lumi.

În plus, unii domni, precum Neagoe Basarab (1512-1521) au avut grijă să lase urmașilor o serie de reflecții asupra morții. În lucrarea sa, *Învățăturile lui Neagoe către fiul său, Teodosie*, autorul discută despre pregătirile și sensul „marii treceri” invocând motive literare celebre: roata vieții, *fortuna labilis, vanitas vanitatum, ubi sunt qui ante nos?* Pentru Ștefan Lemny, această existență a românului din secolul XVI-XVII înconjurat de chipurile morții determină o teamă care aparține „dimensiunii inerente a sensibilității umane”⁶.

Pregătirea pentru eternitate era strâns legată de imaginea memoriei care urma să se propage pentru posteritate. În acest scop, domnitorul s-a folosit de cronicari, care au jucat rolul de a rememora isprăvile personajelor cu greutate istorică⁷, precum și de a le menține vie prezența prin lăcașurile de cult ridicate în numele lor. În cazul lui Neagoe Basarab, meritul său constă în a fi lăsat un mesaj urmașilor săi, consemnat în mănăstirea de la Curtea de Argeș, unde domnitorul se adresează unui potențial moștenitor, făcându-l destinatarul cuvintelor sale și vorbindu-i de dincolo de mormânt. Neagoe le cere urmașilor săi să aibă grijă de mănăstirea pe care a ridicat-o pentru a aduce slavă lui Dumnezeu, fără a recurge la blestemele și amenințările tipice medievale, transformându-l pe destinatarul cuvintelor sale într-un coparticipant la eternitate.

Esența gândirii moralizatoare a lui Neagoe Basarab este evidentă în *Învățăturile* sale, ale căror influențe au fost multiple și de o natură foarte variată:

⁵ Matei Cazacu, *O lume într-o carte de bucate*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1997, p. 37.

⁶ Ștefan Lemny, *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, Editura Meridiane, 1990, p. 134.

⁷ Georges Duby, *Doamnele din veacul al XII-lea*, București, Editura Meridiane, 2000, pp. 109-110.

Vechiul și Noul Testament, psalmii, omiliile, scrierile bizantine (Agapet, Vasile Macedoneanul, patriarhul Fotie).

Pentru a contura imaginea morții la Neagoe Basarab ne este de folos capitolul III din partea a doua a *Învățăturilor*, intitulat Scrisoarea lui Neagoe voievod către oasele mamei sale, Neaga, și ale fiilor săi, Petru și Ioan, și fiicei sale, Anghelina. Imitându-l pe Leon al VI-lea Macedoneanul care îl lăudase pe tatăl său, Vasile I, prințul valah și-a elogiat mama, deplângând și moartea celor trei copii ai săi la vârste foarte fragede. Acest tip de scriere este unic în literatura românească a secolului al XVI-lea. Capitolul cuprinde diverse detalii autobiografice despre Neagoe, precum și reconstituirea ceremoniei de înhumare a oaselor mamei sale, căreia domnul îi mărturisește că și-a trimis copiii cu toate diademele și bogățiile lor să-i țină companie. Ceea ce este interesant la textul lui Neagoe este că domnul face aluzie atât la rudele sale în viață, cât și la cele decedate, ceea ce construiește continuitatea dinastică dincolo de timp și viață.

Ultimul capitol al *Învățăturilor*, *Rugăciunea lui Ioan Neagoe voievod, care au făcut la eșirea sufletului său către Domnul nostru, Iisus Hristos*, reprezintă o etopee, un tip de scriere ce aparține genului literar cultivat de bizantini și care ilustrează ceea ce ar spune o persoană cu anumite ocazii. Domnul își imaginează ce ar spune pe patul de moarte: „Așa rugându-mă, eu văzui că mi se apropie ceasul cel de apoi”⁸. În continuare, își cheamă fiii, fiicele, soția, nobilii și servitorii, lăsând pentru fiecare dintre ei câte un sfat: „Veniți, iubiții mei și dragii mei coconi, carii sunteți ochilor mei mai luminați decât strălucirea soarelui (...) Veniți și voi, boiarii mei cei credincioși și slugile mele (...) că astăzi traiul vieții mele se sfârșește și ceasul cel de apoi mi s-a apropiat (...) acum toate se întunecă”⁹. Neagoe trece în revistă modul în care fiecare simț se stinge încetul cu încetul: „Astăzi limba mea, cu care de-a pururea vă îndulceam (...) acum se amărî (...) și urechile mele, cu care ascultam vioarele și tobele și surlele și canoanele (...) acum se astupără”¹⁰.

Neagoe împărtășește și sentimentele pe care le trăiește în fața morții: „Că acum eu intraiu în pomenirea morții, cu totul mă îmbrăcai cu grijă în tristăciuni și în frică, cugetând cum voi să mă întâmpin cu judecata ta cea înfricoșată și sufletul meu cel ticălos cum va trece prin vămile cele

⁸ Neagoe Basarab, *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său, Teodosie*, București, Editura Minerva, 1970, p. 336.

⁹ *Ibidem*, p. 336.

¹⁰ *Ibidem*, p. 337.

nefățarnice”¹¹. Neagoe avertizează că nimeni nu poate scăpa de moarte, perpetuând în acest fel neliniștea constantă a anticipării morții: „că după 40 sau 50 de ani, și pre voi, pre toți, vă va acoperi pământul, ca și pre mine acum”¹². Domnul își încheie etopeea reflectând asupra naturii tranzitorii a lumii pământești și a singurătății momentului final, precum și asupra lui Dumnezeu ca singur salvator: „Spune-mi, acum, ticăloase suflete, unde iaste domniia noastră, unde iaste muma noastră, unde suntu feciorii și fetele noastre, unde iaste slava cea deșartă a lumii aceștia și bucuriia ei? (...) Unde iaste vinul carele totdeauna veselea inima noastră?”¹³.

Pe lângă informațiile transmise de Neagoe despre credințele sale despre moarte, există o dimensiune publică care se identifică prin imaginile care rămân după moartea domnului, ilustrând reprezentarea memoriei sale. Pictorii, precum și cronicarii, au jucat un rol esențial, întrucât frescele bisericilor și mănăstirilor care au fost construite în timpul domniei lui Neagoe îl reprezentau în picturi votive, îmbrăcat în veșmintele de ceremonie ale bazileilor bizantini, împreună cu familia sa. Imaginea tipică a voivodului român care ține mănăstirea în mână ca jertfă adusă lui Dumnezeu are de-a face cu legătura pe care domnitorul o stabilește cu Divinitatea:

¹¹ *Ibidem*, p. 334.

¹² *Ibidem*, p. 339.

¹³ *Ibidem*, p. 340.

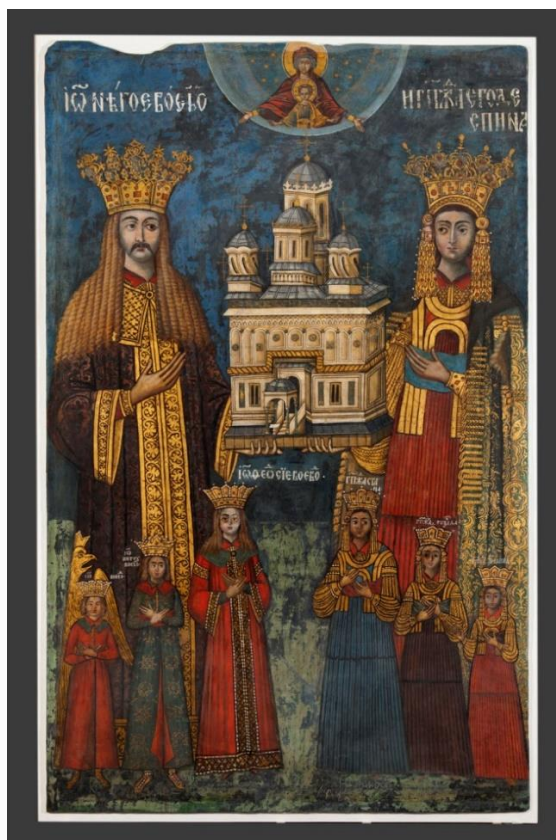

Fig. 1. Tablou votiv al lui Neagoe Basarab. Prima jumătate a secolului al XVI-lea. Pictură murală 220 x 142 cm.

Sursa: © MNIR (Muzeul Național de Istorie a României).

Prin ctitorirea bisericilor, prințul și-a câștigat dreptul de a se înhuma în mănăstire și de a i se pomeni numele de către călugări în timpul slujbelor și rugăciunilor. Foarte interesantă în ceea ce privește imaginea morții este icoana *Coborârea de pe Cruce*, pictată după moartea lui Teodosie, fiul lui Neagoe, în anii 1522-1523, și care aparține bisericii Mănăstirii Argeș (în prezent se află la Muzeul Național de Artă din București): în partea stângă este portretizată Despina, soția lui Neagoe, îmbrăcată în doliu și ținându-și în brațe fiul mort, îmbrăcat ca domn și cu coroana pe cap. Dimensiunile trupului lui Teodosie sunt cele ale unui corp de copil, în timp ce, în prim-planul tabloului, Fecioara Maria deplânge moartea lui Iisus. Inscripția de pe icoană însoțește ideea de jertfă: „O, Doamne, primește sufletul slujitorului tău, Teodosie, și adu-l înaintea Judecății Tale”:

Fig. 2. Coborârea de pe Cruce. Școala de pictură românească, 1522-1523. Ulei pe lemn 67,5 x 44,5 cm.
Sursa: © MNaR (Muzeul Național de Artă al României)

În concluzie, imaginea morții domnitorului valah în secolul al XVI-lea se bazează pe o pluralitate de izvoare, atât contemporane (precum *Învățăturile*), cât și postume (letopiseți, fresce și icoane), al căror scop era menținerea vie a imaginii, a vieții, a aceluși timp scurt care fusese atribuit defunctului. Învăluită în influența fundamentală a Bizanțului, lumea românească a secolului al XVI-lea, în ciuda faptului că nu a putut produce multe lucrări culturale relevante din cauza luptelor continue pentru putere care au avut loc pe teritoriul său, a dat naștere operei lui Neagoe Basarab, care, dincolo de influențele primite, a reușit să creeze o lucrare autentică, care servește astăzi drept sursă de informație despre ceea ce au simțit strămoșii cu privire la fenomenul morții.

PROFESORUL MARIN ARCUȘ ȘI DOUĂ DINTRE CĂRȚILE SALE

Eugen PETRESCU*

Abstract: *Professor Marin Arcus from Radinești Gorj, one of the seniors in education and culture from Gorj, a relentless literary columnist, a publisher and promoter of traditional, cultural and spiritual values of the village from Gorj, book author and cultural magazine comes down in 2021 with two new books: Varietas delighted and The Wonders of Eutherpa, both published in 2021, Sitech publishing house from Craiova.*

His first work is structured on six parts: Lyrical Creations, Creatios in prose; Historia – magistra vitae; Pofiles; Matters of linguistic, Addenda. The book concludes with References (pp. 349-350) indicating 29 documentary sources.

The second paper as well as the first is carried out in commendable graphs terms and it is structured in five parts: Music- Art and Science; Literati, Artists and Musicians; Literature and Music; Great Musicians of the World. The work also includes an Epilogue and reference, indicating 54 documentary sources.

Key words: *history, prose, music, art, science.*

Am plăcerea să scriu, din nou, câteva rânduri despre distinsul profesor Marin I. Arcuș din Rădineștii Gorjului – profesor cu vocație, unul din seniorii învățământului și culturii acestui județ cu valențe istorice, culturale și spirituale de excepție, „dascăl autentic, intelectual select, preocupat de varii activități” (Constantin Ungureanu), pasionat de muzică și literatură, un neobosit cronicar literar și documentarist, publicist, animator cultural, păstrător și promotor al valorilor tradiționale ale satului gorjenesc, autor de carte și revistă de cultură, „un făptuitor prin excelență” (Ion Popescu-Brădiceni) și „un filosof al muzicii” (George Bălan), coleg de studii universitare, între 1962-1966, cu marele muzicolog Iosif Sava –, și despre două din cărțile de pe urmă ale sale: *Varietas delectat* și *Minunile Eutherpei*, ambele publicate în 2021 la Editura Sitech din Craiova, pe care le-am primit cu dedicație (prima pe data de 17 mai - „Dlui

* Director, Centrul de Cercetări Istorice „Pr. Dumitru Bălașa” al Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria”; e-mail: petrescu1959@yahoo.com.

Eugen Petrescu, toată prețuirea autorului!”), iar a doua pe data de 22 iunie 2021 - „Domnului Eugen Petrescu, stima, considerația și prețuirea autorului!”).

Așadar, la rândul meu, cu aceleași sentimente, de stimă, considerație și prețuire, față de autor parcurg paginile celor două cărți, îngrijite cu măiestrie de editor și profund impresionat de conținutul acestora mă așez la masa de lucru pentru a-mi aduna gândurile, trăirile și bucuria lecturii într-o recenzie.

*
* *

Prima lucrare, intitulată *Varietas delectat*, este format A5, cuprinde 354 de pagini și are pe coperta 4 inserate titlurile celor 10 volume publicate de profesorul Marin I. Arcuș în perioada 1997-2020, tot aici fiind menționate și alte realizări ale sale, între anii 1992-2021. Pe manșeta de la coperta 1 găsim un *Sonet* și o poză a autorului din anii tinereții, iar pe manșeta de la coperta 4 găsim *Rondelul anilor* și o ilustrație-foto cu autorul la anii din urmă. În interior, după un text ce precede opera, intitulat „În loc de prefață. Ratio&Revelatio în interpretarea lui Marin Arcuș”, autor Ion Popescu-Brădiceni (pp. 7-9), aceasta este structurată pe șase părți: *Creații lirice* (pp. 11-87); *Creații în proză* (pp. 88-150); *Historia-magistra vitae* (pp. 150-223); *Profiluri* (pp. 224-274); *Probleme de lingvistică* (pp. 275-296); *Addenda* (pp. 297-348). Cartea se încheie cu o *Bibliografie* (pp. 349-350), care indică 29 de surse documentare, un *Cuprins* (pp. 351-354) și datele de identificare și de contactare a editurii.

Fig. 1. *Varietas delectat* - Coperta

Cunoscutul și apreciatul scriitor și om de știință gorjean, Ion Popescu-Brădiceni, profesor universitar, doctor în filologie, istoric și critic literar ne face un portret succint al autorului, dar suficient pentru a înțelege calitățile sale creative:

„... Marin I. Arcuș este creativ-creator, sinectic-exponențial pentru o epocă, pentru o mentalitate de la întretăierea celor două milenii (al II-lea și al III-lea). [...]

Ca orice «călător spre Absolut» și spre o Scriitopie mereu ofertantă dar simultan și ospitalieră, Marin I. Arcuș e un îndrăgostit fără-de-vârstă de valorile trecutului, ale istoriei, ale europenității culturale, ori ale balcanismului recurent, ale artei documentare și ale întocmirii de veritabile profiluri eminențiale și modelatoare în perspectivă.

Un făptuitor prin excelență, un om exoteric în intenții și realizări performanțiale, autorul cărții de față are calități de cronicar literar (și de poezie și de proză) vădind abilități axiologice și apetit pentru identificarea unor noi voci scriitoricești. [...]

În demersul său critic, de creație, hermeneutic și de evocare, autorul acestor autentice repere culturale efigiale/entuziaste/ne dăruie din preaplina ființei sale spirituale bogăție de idei, o avere inestimabilă și frumusețea nașterii creației de frontieră între realitate și simbol, magie și armonie, viziune și logos ș.a.m.d.” (pp. 7-9).

Dacă primele cinci părți sunt dedicate folclorului și literaturii „populare din universul ostășesc”, evoluției literaturii în spațiul gorjenesc, istoriei Gorjului, sângeroaselor războaie și eroilor făuritori și apărători ai României Mari, portretizării unor personalități din trecutul și prezentul românesc (Constantin Brâncoveanu, Regina Elisabeta, Regina Maria, Carol al II-lea, Regina Elena, Regele Mihai al României, acad. Cornelius Gh. Radu, profesorii universitari Alexandru Piru și Nicolae P. Leonăchescu, poeții gorjeni Viorel Gârbaciu și Ion Cănavoiu, generalul Constantin Ispas), colecției muzeale Rădinești, toponimiei și antroponimiei gorjene și modului de a scrie și pronunța corect românește, Addenda pune în valoare personalitatea autorului și a fiului său, Constantin M. Arcuș – profesor, doctor în științe matematice (care a renunțat la o carieră universitară pentru a-și ajuta tatăl și a-i continua opera sa de înnobilitare a satului natal, Rădinești, a cărui primă atestare documentară este la 4 iulie 1489) –și rodul muncii lor pe tărâmul educației, printr-o serie de referințe publicate de-a lungul anilor în presa locală și regională, autorii acestora fiind critici și istorici literari (prof. Constantin E. Ungureanu, prof. univ. dr. Nicolae Brânzan, prof. Tatiana Galan, prof. Aurel Roșca), dar și oameni din afara sferei socio-umane (precum inginera Marioara Udrea, n. Radu). Această ultimă parte se încheie cu câteva

referințe despre autorul nostru, publicate de subsemnatul (E. Petrescu) cu titlul „Profesorul Marin I. Arcuș – arhitectul și ziditorul templului de cultură românească de la Rădinești-Gorj” (pp. 345-348), articol preluat de autorul cărții din ziarul „Gorjeanul” (anul XXVII, nr. 7.282, joi, 17 august 2017, p. 9), revista „Cultura vâlceană” (anul IX, nr. 137, august 2017, p. 3), volumul aniversar *Istoricul Mite Măneanu la 70 de ani* (Iași, Editura Rotiplo, 2017, pp. 517-521, lucrare alcătuită, îngrijită și prefăcută de Eugen Petrescu) și revista „Interfluvii” (anul XXIX, nr. 23, iunie 2018, pp. 2-3).

*

* *

A doua lucrare, intitulată *Minunile Eutherpei*, este formată A5, cuprinde 222 pagini și, la fel ca și prima, este realizată în condiții grafice de apreciat. Pe coperta 1 o întâlnim pe Eutherpe (în limba greacă „cea care face multă plăcere”) – muza poeziei lirice, în perioada clasică, portretizată cu un fluier –, al cărei nume și chip înnobilează volumul, iar pe coperta 4 titlurile celor 11 volume publicate între anii 1997-2021, la care se adaugă alte realizări obținute între anii 1992-2021.

Fig. 2. *Minunile Europei* - Coperta

După un *Cuvânt înainte*, de George Bălan (pp. 7-8), cartea este structurată pe cinci părți: *Muzică – artă & știință* (pp. 9-30); *Literați, artiști, muzicieni* (pp. 31-86); *Literatura și muzica* (pp. 86-131); *Mari muzicieni ai lumii* (pp. 132-214). Lucrarea mai conține un *Epilog* (p. 215), o *Bibliografie* (pp. 216-

219), care indică 54 de surse documentare, un *Cuprins* (pp. 220-221) și datele de identificare și de contactare a editurii.

În prima parte (pe care autorul o indică a fi o introducere) găsim definiția muzicii și o serie de explicații privitoare la această artă, pe înțelesul tuturor.

„Muzica este arta exprimării frumosului prin mijlocirea sunetelor, a reflectării și reprezentării vieții afective (spirituale) prin imagini sonore. Specificul imaginii muzicale constituie desfășurarea ei prin melodie, ritm, armonie-elementele fundamentale ale muzicii [...]

Ca și opera literară, opera muzicală este o structură cu o anume arhitectonică ce pune în evidență sentimente, trăiri, pasiuni, întrebări de mare acuitate prin mijloacele specifice acestei arte [...]

Ascultarea cu atenție a compoziției, concentrarea și revenirea stăruitoare ne ajută să pătrundem în intimitatea celei mai spiritualizate dintre arte” (pp. 9-10).

În partea a doua, autorul vorbește despre:

- Mihai Eminescu și George Enescu, doi mari artiști care „au creat nemuritoare opere literare și muzicale sub înrâurirea sacră a folclorului românesc și a dragostei nețărnumite de neam și țară... Atât Eminescu, în copilărie și apoi în peregrinările sale prin țară, cât și Enescu, revenind în vacanțe de la Viena și Paris, au ascultat și au notat creații populare de la țărani care au fost primii lor dascăli, creații folosite drept sursă de inspirație în atâtea capodopere lirice și muzicale”. (p. 31)

- Constantin Brâncuși și George Enescu, „doi mari artiști zămisliti pe plaiuri mioritice” a căror viață „a stat sub semnul binefăcător al unei munci și lupte îndârjite pentru a impune un stil, o direcție proprie în arta secolului XX. [...]

Purtând în suflet firea și aspirațiile milenare ale poporului român, acești mari creatori au făcut ca din rădăcinile naționale aduse de pe plaiuri mitice, dunărene, să crească arborii falnici ai celor două arte cu conținut general omenesc-sculptura (muzica în nemișcare) și muzica (sculptura în desfășurare). (pp. 38-39)

- Ștefan Luchian („geniul penelului”) și George Enescu („geniul muzicii”). Ambii creatori au asimilat din cuceririle artelor moderne ceea ce s-a potrivit sensibilității lor artistice fără a uita filonul folcloric românesc, oamenii cu necazurile și suferințele lor, spațiul românesc superb și coloristica florală diversă-bază a creației lor originale”. (pp. 44-45, 50).

- I. L. Caragiale și muzica. Autorul vorbește în cartea sa și despre Caragiale, „unul dintre marii noștri scriitori clasici alături de M. Eminescu, I. Creangă, I. Slavici”, a cărui „operă literară este cunoscută, dar, pentru publicul larg,

poate este mai puțin cunoscută predispoziția și dragostea sa nemăsurată pentru arta sunetelor [...]

I. L. Caragiale nu a fost doar melomanul cu «ureche, memorie și gust muzical», ci și un gânditor de larg orizont intelectual înțelegând imperativele și destinul culturii românești, un ctitor cultural care a înțeles că nu poate exista viață intelectuală fără cea mai spiritualizată dintre arte – MUZICA. (pp. 51, 54, 55)

- Eminescu și muzica sau muzica poeziei și poezia muzicii. Autorul revine la marele Eminescu, „geniu creator în cultura universală, de mărimea și importanța unui Dante, Shakespeare, Goethe, Hugo, Pușkin...”, cu o recenzie la volumul *Eminescu și muzica*, publicată în anul 1989 la Editura Muzicală din București, în care autorii, Zoe Dumitrescu-Bușulenga și Iosif Sava, fac referiri la o serie de „compozitori români și operele lor muzicale inspirate din nemuritoarele creații eminesciene” afirmând că «Eminescu este o șansă uriașă de idei pentru muzica românească a zilelor noastre și a viitorului. E atâta emoție în opera poetică a lui Eminescu, încât pare că acest izvor de apă vie are unde pentru toată lumea și pentru toate timpurile».

La rândul său, profesorul Marin Arcuș, în încheierea recenziei spune: „Grație vastei sale culturi și a activității de poet, prozator, estetician, gazetar..., genialul Eminescu rămâne *un uomo unico, uomo singolare, uomo universale*” (p. 55-61).

- Brâncuși și muzica. „Constantin Brâncuși a trăit și a creat aproape șase decenii în «orașul-lumină» de pe Sena și, indiscutabil, a avut contact direct sau indirect cu muzica secolului XX”. Cu toate acestea „se pare că Brâncuși nu cunoștea muzica simfonică, în schimb cunoștea muzica populară”. [...] Marele sculptor a fost, așadar, și un meloman de o anumită structură care a selectat din muzică numai ceea ce s-a potrivit sensibilității sale artistice. [...]

Opera sculpturală a lui Brâncuși este o vastă simfonie cu sensuri și simboluri imortalizate pentru veșnicie. Inspirat din simplitatea spațială a formelor și a înțelesurilor filozofice pe care acestea le conțin, Aurel Stroe a compus *Arcade*, iar Tiberiu Olah *Poarta sărutului și coloana infinitului* (muzică și balet)” (pp. 61-62, 64).

- Amintiri cu și despre George Bălan. Din respect față de maestrul George Bălan - profesorul său de la Conservatorul „Ciprian Porumbescu” din București, „unul dintre cei mai mari muzicologi ai vremurilor moderne” (p. 65), autorul publică pe câteva pagini o serie de date biografice, referințe și amintiri legate de acesta.

- Colegul meu Iosif Sava. „Un sentiment aparte m-a îndemnat să schițez profilul celui care a fost Iosif Sava... un reputat muzicolog român care a scris peste 50 de cărți din care 35 despre muzică, peste 6.000 de articole, studii, lectorate, zeci de mii de audiții, cursuri, interviuri... [...]

Muzica promovată cu talent de acest artist al muzicii și artelor va rămâne dincolo de viață și de moarte. Iosif Sava – un munte de om cu o voce gravă, tunătoare și o manieră inconfundabilă a rostirii” (pp. 70-72).

- Goethe și Beethoven, „doi titani ai poeziei și muzicii, ambii” «prieteni zeilor pământului, dar unul dintre ei - cel surd - ascultă fără să vadă chemarea venită din adâncuri, iar celălalt vede totul fără să audă totul...», sunt numiți de autor „împărați ai sufletului uman” (p. 75).

„Muzica este pentru Goethe, așa cum concep marii muzicieni, încununarea cuvântului. Cuvântul poetului este încununarea muzicii. Goethe este muzician în poezie, după cum Beethoven este poet în muzică” (p. 81).

William Shakespeare și muzica. „Reprezentant de seamă al Renașterii anglo-saxone din secolul al XVI-lea, William Shakespeare a creat o vastă operă literară în doar 22 de ani însumând tragedii, drame, comedii, creație lirică (37 piese de teatru și 154 sonete). Sursele sau izvoarele de inspirație ale marelui Will au fost mai ales de ordin istoric cu personaje a căror psihologie adânc sondată a impresionat profund contemporanii și posteritatea. [...] (p. 82).

În partea a treia, care începe cu un motto expresiv - *Avem cu toții nevoie de o melodie în viață!* (Mihail Săulescu), autorul evidențiază o serie de scriitori români aflați „sub mirajul Eutherpei”. Situați „pe axa spațio-temporală de la Dimitrie Cantemir, prințul muzicii, la George Călinescu, meloman și practician al artei sunetelor, scriitorii menționați succint au scris și au trăit intens sub mirajul minunilor Eutherpei, unii mai mult, alții mai puțin”: Dimitrie Cantemir - „filozof, romancier și istoric este preocupat și de muzica turcească; cântăreț de faimă în capitala otomană, teoretician și compozitor strălucit, culegător de melodii și interpret..., este un clasic al muzicii turcești, un deschizător de drumuri (pp. 87-88); Nicolae Filimon - scriitor și critic muzical, „un nume de prim ordin în istoria literară și muzicală a epocii” (p. 88); Ion Heliade Rădulescu (p. 88); Cezar Bolliac - „întreprinde studii referitoare la valențele educative ale publicisticii muzicale și, ca și N. Filimon, scrie cronici dramatice și muzicale” (p. 89); Gheorghe Asachi - „animator muzical în epocă” (p. 89); Alexandru Odobescu - „interpret al paginilor de istorie a muzicii; a scris despre sonete, concerte, muzică de cameră...” (p. 90); Ion Ghica - „Beiul de Samos, militează pentru educația și ridicarea intelectuală prin știință și artă. Vorbește despre cântecele de mahala și veselia grădinilor de vară” (p. 90); Mihail Kogălniceanu - istoric și publicist, consideră muzica populară un «imn sacru al naturii» care trebuie integrată în circuitul valorilor spirituale. Muzica și poezia este acordul de prim ordin al sufletului” (p. 91); I. L. Caragiale - „«melomanul desăvârșit» - cu sufletul spre muzică, fredona pagini întregi din opere, din simfonii” (p. 91); Duiliu Zamfirescu – prozator și diplomat, „a receptat muzica «cu voluptăți de fior

metafizic» (p. 92); Traian Demetrescu și Șt. O. Iosif - „pe lângă pasiunea lor pentru muzica mare și Wagner, în poezie au exprimat simțăminte alese pentru arta sunetelor” (p. 93); Iosif Vulcan - „a acordat un rol important muzicii și educației estetice” (p. 93); A. D. Xenopol - mare cărturar, consideră muzica „un stimulent intelectual”. „Preocupat de folclorul românesc, A. D. Xenopol rămâne un geniu original al muzicii românești” (pp. 94-95); Camil Petrescu - autor al unor „excelente cronici muzicale într-un limbaj specific domeniului” (p. 95); Nicolae Iorga - marele istoric, „între multe altele, a luptat și pentru impunerea valorilor muzicale românești” (p. 96); Tudor Vianu - a scris, între multe altele, „zeci de pagini de studii pe teme de estetică”, un studiu intitulat *Beethoven în istoria culturii moderne* și despre „muzica militară care cânta în parcurile Giurgiului arii din opere și operetele timpului” (p. 96); George Călinescu - „o personalitate complexă, «un frenetic amant al Eutherpei...». Întreaga operă literară, critică, publicistică, eseistică este încărcată cu considerații muzicale. ... Scrie 34 de articole despre muzică și balet. Face distincții între concepte: muzica oglindește omul cu toate artele (umanismul mării muzici). Muzica este construcție de sunete, iar poezia o muzică de idei” (p. 97).

În continuare, autorul scoate în evidență o altă serie de scriitori „români atrași irezistibil de farmecul Eutherpei, din generațiile care s-au petrecut din viață, de la cărturarul Nicolae Milescu Spătarul la scriitorul modern Ion Vinea”: Nicolae Milescu Spătarul - „filozof și om înțelept”, autor al primului jurnal de călătorie (*Jurnalului de călătorie în China, 1675*), ctitor al acestui gen literar, „pe lângă descrierea locurilor pe unde s-a preumblat,..., amintește de muzica interpretată cu devotament la curtea mării Chine. Dă amănunte despre instrumente, despre locul muzicii în ceremonialul curții” (p. 99); Mitropolitul Dosoftei - cărturar, poet și traducător „deține cel dintâi loc în Pantheonul mării poezii românești și de ce nu și al muzicii românești, prin bogatul lexic muzical pe care-l găsim în cei 150 de psalmi” din *Psaltirea în versuri*, publicată la Unioiv în anul 1673 (pp. 99-100); Johannes Honterus - „face parte din rândul personalităților culturale din Transilvania care a influențat și evoluția culturii muzicale” (p. 101); Simion Bărnuțiu - „autorul primului tratat românesc de estetică în care alătură numele lui Mozart și Hazdn de acela al lui Homer, Virgiliu, Rafael, Michelangelo, incluzând în relațiile dintre gândirea filozofică și muzică în țara noastră” (p. 101); Vasile Alecsandri - „împătimit animator de muzică, reprezintă tipul melomanului ideal, melomanul romantic, cărturarul și literatul care înțelege că un om luminat trebuie să pășească mereu în sala de concert; nevoia de muzică fiind imperios necesară în clipele de muncă, de odihnă, de meditație” (p. 102); Titu Maiorescu - „ca și romanticii, socotește muzica drept prima artă în privința expresivității și a valorii” (p. 104); Ovid Densusianu (Densușianu). „Ca și ceilalți reprezentanți ai simbolismului, Ov. Densusianu cheamă muzica în poezia lor dând

noi vectori istoriei artelor și gândirii umane” (p. 109); Ștefan Petică. „Esteticile moderne și toată poezia nouă l-au pasionat atât, încât putea oferi răspunsuri la întrebările urgente ale poeziei sale. Un fervent simbolist aparține generației care vedea în simbolism o răzvrătire superioară împotriva unei lumi generată de urâtenie și nedreptate. Poezia lui e o încercare de a crea în societate frumusețea. Prin muncă și-a însușit o bogată cultură muzicală” (p. 110); Dimitrie Anghel. „Viața lui Dimitrie Anghel a fost o ardere continuă, sublimată artistic, stilizată când la modul minor al duioșiei, când patetic într-un timbru grav de orgă” (p. 113); Mihail Săulescu. „Ca mai toți simbolistii, Mihail Săulescu este un premergător al lui Thomas Mann, Blaga, Hesse, Proust, Borges, Călinescu, scriitori care văd în muzică un termen important în ecuația existenței umane” (p. 114); Barbu Ștefănescu Delavrancea - a fost „o inimă crescută în dragoste pentru muzică și muzicieni” (p. 115); Alexandru Vlahuță. „Casa poetului de la Dragosloveni era locul unde se adunau marile spirite ale vremii, era «unul din cenaclurile de primă importanță din istoria culturii românești» (G. Călinescu). Acolo veneau lăutarii din Focșani... «Se făcea horă mare, jucau pe terasă în lumina lunii, în mirosul de sulfină» (Cela Delavrancea)” (p. 118); Octavian Goga - „Tudor Vianu ne spune că vede în Goga poetul reprezentativ și poetul-muzician. [...] «Este poet de seamă acela care întocmai ca Goga ajunge să dăruiască lumii un cântec nou»” (p. 120); Anton Holban - „în scurta-i viață,... s-a hrănit cu muzică, a trăit o viață în muzică, a râvnit muzica în orice clipă a existenței sale. Muzica este o sursă nepuizabilă. «Sînt în stare să ascult muzică de dimineața până seara, renunț la orice pentru un bilet la concert» [...]. Anton Holban rămâne un aliat al muzicii în lupta pentru idei, pentru lumină, pentru reală bucurie umană” (pp. 120, 122); Ionel Teodoreanu. „Imaginea lui Ionel Teodoreanu este continuu muzicală, ... Textul său literar are o continuă sonoritate muzicală” (p. 122); Eugeniu Speranția. „Plăcerea muzicală a lui Eugeniu Speranția e de bună seamă o mărturie a tot ce e mai profund în eul uman” (p. 124); Gala Galaction - „este un om de mare orizont sufletesc care găsește în cântul orgii satisfacții totale” (p. 125); Tudor Arghezi - este „o prezență în bătaia pentru formarea conștiinței muzicale naționale” (p. 126); Mihail Ralea. „Cultura sa muzicală, interesul pentru arta sunetelor rămân (...) printre cele mai largi perimetre slujite de condeieri și oameni de știință” (p. 127); Ion Vinea, poet-muzician - „sau stratul adânc al muzicii” (p. 129).

În partea a patra autorul vorbește despre câțiva mari muzicieni ai lumii: Richard Wagner - „titanul de la Bayreuth” (p. 137), Wolfgang Amadeus Mozart - părintele, alături de Haydn și Beethoven, Clasicismului muzical vienez (p. 149); Johannes Brahms - compozitor romantic german, care „a trăit și a creat în plin secol romantic (1833-1897), fiind contemporan cu Franz Schubert, Robert Schumann, Hector Berlioz, Franz Liszt, Richard Wagner și alții” (p. 155); Franz Schubert - artistul

care, „atins de aripa geniului, ca și alți mari muzicieni,... s-a dăruit în întregime artei, bucuriilor creațiilor sale și prietenilor” (p. 162); Robert și Clara Schumann. „Prin viața și activitatea sa muzical-literară, Robert... se înscrie cu brio în pleiada compozitorilor romantici ai secolului al XIX-lea în trei perioade distincte”, iar Clara, soția sa, rămâne în istoria muzicii ca „o pianistă remarcabilă instruită multilateral...” (pp. 174, 179); Hector Berlioz - un mare muzician romantic revoluționar „care zguduie arta timpului său asemenea tuturor deschizătorilor de drumuri” (p. 185); Niccolò Paganini - artist romantic, „cel mai mare violonist al lumii” (pp. 190, 204); Giuseppe Verdi - „muzician cu renume mondial” (p. 201), autor al unor „opere nemuritoare pentru contemporani și posteritate, *non limits*” (p. 213).

În partea finală a lucrării (*Epilog*), autorul rezumă concluziile, subliniind, printre altele, următoarele:

„Cum se vede, nu mi-am propus a prezenta *in extenso* muzica drept artă și știință și nici istoria muzicii, *in integrum*. [...] M-a interesat relația muzicii cu alte arte (literatura, pictura, sculptura...) și unele personalități ale muzicii și literaturii din perioada clasică și romantică, multe prezentate prin cronici de carte. [...]

Consider că am încercat a prezenta ceva - cred reprezentativ - din arcele și minunile divinei muze, Eutherpe” (p. 215).

*

* *

Elogiul adus autorului de către profesorul universitar George Bălan, scoate în evidență și alte calități ale acestuia, necunoscute nouă, făcând ca tabloul său biografic să ajungă la alte dimensiuni, iar aura personalității sale să fie întregită.

Așadar, pentru această întregire redăm din precuvântarea distinsului muzicolog, om știință și de cultură următoarele:

„Atașat neobișnuit de puternic Rădineștilor săi natali, peisajului și celor ce-i dau viață, acesta a înfruntat grozăviile unor timpuri de care doar cei vârstnici își amintesc astăzi [...]”.

În calitatea „de profesor de estetică la Conservatorul din București, l-am cunoscut pe studentul Marin I. Arcuș, unul din pușinii, foarte pușinii, care înțelegeau substratul provocator, dar nu chiar exploziv, al lecțiilor mele. [...]

Autorul - Marin Arcuș - se plimbă cu dezinvoltură mediativă pe aleile acestui gigantic parc în care Enescu se întâlnește cu Beethoven, Shakespeare cu Verdi, Brâncuși cu Wagner, toți atât de diferiți, dar și atât de unitari întru a servi Spiritul. Marin Arcuș grăiește ca un filosof al muzicii, de pe al cărui pisc însă reconstituie unitatea profundă a artelor și literaturii, legate prin misterioase vase comunicante.

Dintre miile de studenți la a căror formare spirituală am participat, Marin Arcuș rămâne pentru mine ca cel mai curajos descoperitor de tărâmurii noi în

cercetarea și popularizarea fenomenului muzical, ca singurul fost student cu care am putut cultiva un dialog prietenesc timp de decenii. [...]” (pp. 7-8).

Dialogul de care vorbește distinsul profesor a stat, așa cum mărturisește autorul, la baza acestei lucrări dedicată Eutherpei: „Cele mai multe informații le datorez maestrului George Bălan care, prin magnifica sa operă de muzicolog mi-a stârnit interesul, dragostea și pasiunea pentru arta sunetelor” (p. 215).

Profesorul Marin I. Arcuș – arhitectul și ziditorul templului de cultură românească de la Rădinești-Gorj (Eugen Petrescu, în „Gorjeanul”, 17 august 2017, p. 9), este „o torță care arde încontinuu pe strămoșeasca vatră rădineșteană, este un nume ce s-a făcut cunoscut în Gorj și nu numai, prin exemplaritatea unor acțiuni multiple în domeniul educației, al cercetării științifice, artistice și al culturii. A dat curs celor două vocații conturate în Școala Pedagogică Mixtă din orașul Băniei, absolvită în 1957 și anume: muzica și literatura, urmând mai întâi cursurile Conservatorului «Ciprian Porumbescu» și apoi ale Facultății de Filologie a Universității București. Așadar este și un nume predestinat, Arcuș.

În primul rând, s-a dedicat profesiei didactice cu pricepere, pasiune și talent, eficiența neîntârziind să apară. Este mentorul și sufletul tuturor acțiunilor culturale din localitate: a instruit Corala dănciuleșteană, a înființat Muzeul Satului Rădinești și Societatea Cultural-Științifică «Rădinești-Gorj»; împreună cu poetul Spiridon Popescu și profesorul Aurel Roșca a fondat revista «Interfluvii» (1992), cu apariție anuală, înregistrată la Biblioteca Academiei Române și la Biblioteca Națională a României, reușind să atragă cu pricepere și metodă colaboratori din toată țara, pe măsura dorinței sale”. (Constantin E. Ungureanu, în „Gorjeanul”, 23 octombrie 2017)

În viața pământească, pentru a te salva ca OM și pentru ca numele tău să rămână etern, trebuie să faci lucruri apreciate, utile și durabile. Profesorul Marin I. Arcuș a reușit în cei 83 de ani de viață să-și construiască o personalitate greu de egalat, să se așeze în galeria celor mai performanți profesori și oameni de cultură ai județului Gorj și ai Olteniei, asigurându-și prin frumoasele realizări, salvarea numelui și a sa, ca OM.

Colectivul Centrului de Cercetări Istorice „Pr. Dumitru Bălașa” din cadrul Filialei Județene „Matei Basarab” Vâlcea a Asociației Naționale Cultul Eroilor „Regina Maria”, se bucură de apariția celor două volume, care vin să întregescă opera prietenului și colaboratorului nostru, profesorul Marin I. Arcuș, îl felicită pe autor, și așteaptă de la acesta alte și alte lucrări ce se vor adăuga la tezaurul scris al neamului românesc.

Eripitur persona manet res! -Omul dispare, opera rămâne! (Lucretius, 94-55 î. Hr.).

COMUNITĂȚI UMANE, MODERNIZARE ȘI URBANIZARE ÎN SUD-VESTUL ROMÂNIEI

În perioada 21-22 octombrie 2021, Institutul de Cercetări Socio-Umane „C. S. Nicolăescu-Plopșor” din Craiova, al Academiei Române, a organizat Conferința națională *Comunități umane, modernizare și urbanizare în sud – vestul României*. Având ca obiectiv principal cunoașterea numeroaselor aspecte cu privire la continuitatea și dezvoltarea societății românești din sud-vestul României, precum și a conexiunilor cu regiunile geografice învecinate, manifestarea științifică se află la cea de-a doua ediție și face parte din proiectul de cercetare cu același nume.

Cuvântul de deschidere al manifestării științifice a aparținut doamnei Acad. Dorina-Elena Rusu, membru al biroului Secției de Științe Istorice și Arheologie, care a evidențiat tematica bogată și punerea în valoare a impresionatului tezaur socio-uman al Olteniei. Comunicările manifestării științifice s-au desfășurat pe patru secțiuni distincte, în cadrul cărora temele prezentate au fost abordate complex, interdisciplinar: *Istorie și arheologie; Viață cotidiană și evoluție socio-economică; Practici politice și relații internaționale; Studii culturale*, această organizare reflectându-se și în volumul conferinței.

Au participat cu remarcabile contribuții cercetători, cadre didactice, specialiști, din cadrul unor instituții culturale de prestigiu, printre care: Institutul de Cercetări Socio-Umane „C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Universitatea din Craiova, Institutul Exilului Românesc, Biblioteca Județeană Alexandru și Aristia Aman din Craiova, Asociația Națională Cultul Eroilor „Regina Maria” din Râmnicu Vâlcea, Depozitul central de arhivă-Pitești, Muzeul Olteniei, Muzeul Județean Gorj. Drept urmare, prezentul volum are la bază comunicările susținute la conferința națională găzduită de institutul craiovean în octombrie 2021.

Abordarea multidisciplinară, caracterul pertinent al lucrărilor și provocarea la dezbateri argumentativă a unor idei și teorii de reflexie socio-umane, iată câteva dintre argumentele organizatorilor, prin care își exprimă, totodată, aprecierea și mulțumirea față de toți cei care au luat parte de dezbateri.

*Consiliul științific
Institutul de Cercetări Socio-Umane
„C. S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova
Iunie 2022*